A 1041

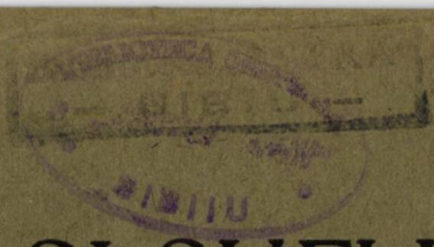

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

0 - MAR 2014

PUBLICATĂ

de

OVID DENSUSIANU

VOL. II — FASC. 1

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1925

72366

CUPRINSUL:

Pag.

Ov. Densusianu, Semantism anterior despărțirei dialectelor romîne 1
T. Papahagi, Cercetări în Munții apuseni 22
I. Bacinschi, Probleme sintactice 90
I. A. Candrea, Texte meglenite 100
Ov. Densusianu, Păstoritul la Bascii din Soule 129

INSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu, Lat. *vervex* 148
Vfr. *verchiere*, Prov. *verquiero* 152
Al. Rosetti, „Filioque" din *Psaltirea Scheiană* 153
T. Papahagi, Răspuns la o recensie 156
P. Papahagi, O restabilire 159

DĂRI DE SAMĂ

Les langues du monde, sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen (O. D.) 161
I. Valaori, *Elemente de lingvistică indoeuropeană* (O. D.) . 165
N. Drăganu, *Manuscrisul Liceului grănicerese „G. Coșbuc" din Năsăud*; C. Lacea, *Copiștii „Psaltirei Scheiene"* (Al. Rosetti) 167
Glossaire des patois de la Suisse romande (O. D.) 179

Indicații bibliografice

Maurice Grammont — N. Drăganu — M. Bartoli — J. Haust — I. Bîrlea — *Archivum latinitatis medii aevi* 182

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole și prețul lui, prin abonament, e de 175 lei; în streinătate 30 fr. francesi.

Manuscrisele, publicațiile și revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: București, Str. Colței 24.

Abonamentele se adresează administrației revistei: București, Str. Timpului 19 bis.

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRŢIREI DIALECTELOR ROMÎNE

I

Amintind, în primul articol al acestei reviste, cuvîntul *dor* aşa de caracteristic în vocabularul nostru, spuneam că deoarece el apare cu aceeaşi nuanţare semantică nu numai în dacoromînă, dar şi în aromînă şi meglenită, această nuanţare — derivată din înţelesul latinului vulgar d o l u s „durere, suferinţă" — a trebuit să se întîmple într'o epocă veche, anterioară despărţirei limbei romîne în cele trei dialecte. Cuvîntul la care mă referiam atunci era numai un exemplu dintr'o serie întreagă şi, relevîndu-l, lăsam îndirect a se înţelege că lexicul nostru cuprinde şi alte elemente care pot fi cercetate din acest punct de vedere, cu stabilirea de comparaţiuni între dialectele noastre în alt sens de cum s'a procedat de obicei.

Asemănările dintre dacoromînă, aromînă şi istroromînă au fost studiate pînă acum mai mult în legătură cu fonetica, morfologia şi o parte numai a lexicului; prea puţină atenţiune s'a dat particularităţilor semantice, cu toate că şi ele au importanţa lor — mai mult chiar uneori decît altele — dacă voim să cunoaştem fondul comun al dialectelor noastre Pentru reconstruirea romînei primitive nu se poate să excludem mărturiile pe care ni le aduc unele cuvinte cînd le supunem analisei din punct de vedere semantic. O grupare

72366

a acestor cuvinte aşa cum mi s'a părut că reiese din străbaterea materialului nostru lexical vine şi ea să arate unitatea în atîtea privinţe a limbei romîne în epoca ei de formaţiune, cu toate diferienţierile care s'au produs mai tîrziu, cu toată varietatea pe care o presintă astăzi dialectele ei. Şi, ca alteori, din asemenea constatări lingvistice se desprind deducţiuni asupra substratului sufletesc pe care ele ni le revelează, asupra stărilor culturale şi altor contingenţe care au determinat caracterul lor.

Semantismul predialectal pe care vom căuta să-l punem în evidenţă astfel ne va duce la conclusiunea, întărită şi de alte fapte, că există la noi un fond sufletesc comun şi reminiscenţe ori prelungiri de anumită vieaţă, că numai recunoscîndu-le ajungem să ne representăm mai limpede trecutul şi să ne dăm samă de unele însuşiri proprii fiinţei noastre etnice. In consideraţiunile lingvistice astfel cum le vom grupa mai departe de sigur că nu totdeauna vom putea aduce elemente de confirmare aşa cum am fi dorit: vor lipsi unele puncte de comparaţie, nu ne va fi posibil, pentru fiecare formă, să ne intemeiem pe consensul tuturor dialectelor — sînt cuvinte care au dispărut în unul sau altul din dialectele noastre ori poate nu au fost înregistrate pînă acum de culegători —, dar aceasta nu ne va împiedeca dela deducţiuni generale, aşa cum reies din cîteva constatări: au valoarea lor şi formele care, pe lîngă dacoromînă, sînt atestate numai isolat pe teritoriul nostru dialectal dela sudul Dunărei.

Inainte de a trece la alte cuvinte, e locul să adăugăm cîteva observaţiuni cu privire la *dor*, pentru ca să reiasă şi mai bine valoarea lui psihologică. După cum am arătat altădată, înţelesul special pe care l-a primit d o l u s în limba noastră nu ni-l putem explica decît în legătură cu vieaţa păstorească: pentru ciobanii duşi departe cu turmele, înstreinaţi adeseori multă vreme de locuri care vorbiau amintirei lor, de aceia care le erau scumpi, nu putea fi decît „durere, suferinţă“ să se gîndească la ce lăsase ei în urmă. In sufletul lor „durerea“ avea ceva nostalgic, venia să se

identifice cu „dorul", cu înduioșarea aducerilor aminte și a așteptărei zilelor dîndu-le bucurii ca altădată [1].

Privit astfel, în cadrul lui real, cuvîntul romînesc își găsește analogii în lexicul altor limbi. Corespunzător latinului invitus, deci tot noțiunei de „turburare a sufletului, nemulțumire, neliniște", în vechea lombardă și aquilană apare *envito* [2] cu sensul derivat în același fel ca *dor* al nostru. Cum acest *envito* ne îndreaptă spre regiuni italiene locuite de păstori, putem presupune că schimbarea lui de înțeles e datorită tot influenței păstoritului, răsfrînge asociațiuni semantice cum s'au produs și în cuvîntul romînesc. Dincolo de domeniul romanic găsim iarăși ceva identic: în limba Oseților *änk'ard* înseamnă „amărăciune, tristețe" și „dor", coincidență care trebue ținută în samă cînd știm că și Oseții sînt neam de păstori. Ne găsim deci în fața unui semantism care pentru aceleași motive s'a efectuat în limbi diferite, iar la noi apare ca reflex al comunității de viață pe care au dus-o strămoșii noștri. Dar cu privire la *dor* e de relevat că în aromînă semantismul fixat în romîna generală a evoluat mai departe, în sensul că derivatul *durțare* a ajuns să însemne „a iubi" și *durut* are semnificația de „iubit, drag", înțeles care se explică ușor din cel originar romînesc și la care s'a oprit dacoromîna. Meglenita cunoaște, de altă parte, o formă streină care se alăturează la *dor* și presintă un semantism analog: e *toangă* pe care P. Papahagi în studiul său despre

[1] La Aromîni înduioșarea mai e exprimată printr'un alt cuvînt caracteristic: *adil'os*; în dicționarul său Dalametra îl dă chiar asociat cu *dor*, într'un exemplu: *u mutrțam adil'os ș cu mari dor* = o priviam înduioșat și cu mare dor. E un derivat din *adil'a* care corespunde dr. *adia* și înțelesul lui se explică din acela de „a se mișca, a se clătina": cum frunzele se mișcă la adierea vîntului așa și sufletul cînd emoții vin să-l străbată. *Adil'os* cuprinde astfel și el ceva interesant ca expresiune psihologică: el ne duce spre ceea ce am numit altădată dinamism liric bine reflectat în poesia noastră populară (v. *Viața păstorească în poesia noastră populară*, I, 103 urm.).

[2] V. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4537.

Megleno-Romîni îl explică prin „dor, jale“ *(mult ńi-ăi tǫangă di casă* = mult mi-e dor de casă); cuvîntul corespunde bulg. *тъга* însemnînd „grije, durere“. Vedem şi aici un proces semantic corespunzător aceluia din *dor*: Megleniţii au transpus în forma împrumutată dela Bulgari noţiunea din forma latină *dor* şi această derivare de înţeles arată anumite predisposiţii sufleteşti, e ca o reiteraţie lingvistică ce ar putea fi numită metasemantism.

Caracteristică în felul ei e o altă formă care ne îndreaptă tot spre psihologie. E aceea care exprimă însăşi noţiunea de „suflet“. Pe cînd în celelalte limbi romanice pentru această noţiune s'a păstrat lat. anima, la noi echivalentul ei a fost redat printr'un derivat din *a sufla*, şi această înlocuire s'a întîmplat foarte de vreme, în romîna primitivă, cum atestă presenţa lui *suflet* în toate dialectele noastre. Substituire lexicală semnificativă şi surprinzătoare întru cîtva, pentru că vedem cum un cuvînt aşa de curent şi cu un înţeles precis cum era anima a cedat locul altuia. E un cas tipic care arată că procesele lingvistice se abat de multe ori dela ceea ce ar părea firesc şi lasă în urmă principiul celei mai mici sforţări. Ar fi fost foarte natural ca anima să se păstreze la noi cu accepţiunea care-i era proprie, ca un element bine fixat, dintre cele mai caracteristice în vocabularul latin, şi cu toate acestea el a fost înlăturat, ca atare, dela o vreme, opunîndu-i-se o formaţiune nouă. Cum ne putem explica această substituire, pentru ce în vorbirea strămoşilor noştri a răsărit la un moment dat acel derivat care s'a părut expresiv pentru noţiunea care era curent redată altfel? *Suflet* atestă o asociere semantică datorită unui anumit fel de representare, propriu spiritului romînesc. E în firea poporului nostru de a privi mai concret ceea ce este abstract, şi această predisposiţie vom vedea că se reflectează şi alteori în semnificaţia unor cuvinte dela noi. Străbunilor noştri „sufletul“ le-a apărut concretisat în „respiraţie, suflare“ şi cînd în mintea lor această concepţie a ajuns să primeze era firesc ca ei să derive din *a sufla* noţiunea pe

care o exprimase lat. anima. E ceva de psihologie naivă cam primitivă [1], dar ușor explicabilă cînd știm că în foarte multe limbi „sufletul“ e exprimat la fel. Chiar anima e cunoscut oricărui etimologist ca derivat din ideea de „a sufla“ (vind. *ániti* „suflă“, *ánilas* „vînt“, gr. ἄνεμος „vînt“ etc.) și semnificația lui originară știm iarăși că se mai păstrase în latină. In limba greacă ψυχή și în slavă *duchъ* presintă aceeași alăturare de înțelesuri, „suflare, spirit, suflet“[2]; germanicul *ātum* (vgerms.) „suflare, spirit“ reproduce pe vind, *ātmā* „suflare, suflet“; în albanesă *früme* „suflare, suflet“ corespunde lui *früń* „suflu“, cum tot acolo *afe* apare cu aceeași dublă semnificație, ca împrumut din it. *afa* „zăpușeală“ (noțiunile acestea se întîlnesc și alteori alături); arm. *hogi* înseamnă și „suflare“ și „suflet“[3]; în limbile fino-ugrice avem: est. *leil* „suflare“, perm. *lol* „suflet“, vot. *lul* „spirit vînt“; fin. *henki* „suflare, suflet“ etc.; în graiuri turco-tătare: uig. ciag. *tin* „suflare, suflet“ etc.; în limbile semitice: asir. *napāšu* „a sufla“, ebr. *näfäš* „suflare, suflet“, ar. *nafhatun* „suflare“, *nafasun* „spirit“ (de unde pers. *nafas*, bel. *napas* „suflare, suflet“); ebr. *rūah* „suflare, vînt“, ar. *rūhun* „suflare, suflet“ etc.[4]

---

[1] Cu aceasta concordă și ghicitoarea despre suflet (A. Gorovei, *Cimiliturile Rominilor*, 360; cf. P. Papahagi, *Din lit. pop. a Arominilor*, 401):

Am o lădiță
Cu o porumbiță;
Dacă sboară porumbița,
N'ai ce face cu lădița.

Concretisarea aici merge și mai departe, amintindu-ne cum în unele limbi termenul pentru „suflet“ pleacă dela ideea de „a sbura“ — de aici representarea sufletului printr'o pasăre, un fluture (cf. S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 306).

[2] In grecește și πέμφιξ apare cu același semantism, deși etimologicește nu pleacă dela ideea de „a sufla“ (cf. asupa lui A. Nehring, în *Indogerm. Forsch.*, XL, 100).

[3] Cf. Petersson, in *Zeitschr. f. vergleich. Sprachforsch.*, XLVII, 273.

[4] Pentru „suflet“ derivat din alte noțiuni (de „a alerga, a călători“ etc.), v. J. Scheftelowitz, în *Beiträge z. Kunde der indogerm. Spr.*, XXIX, 44; *Zeitschr. d. deutschen margenländ. Gesellsch.*, LVII, 164.

Am citat aceste forme — la care se alătură, firește, și lat. *spiritus* care se știe că are la basa lui tot înțelesul de „a sufla“ —, pentru ca să se vadă cum cuvîntul nostru se încadrează într'un șir de altele, din limbile cele mai variate și arătînd aceeași transformare semantică. Ea ne duce spre epoci vechi din desvoltarea limbilor, deci și spre o cultură mai puțin înaintată, cînd dominau concepții simpliste. Ca o revenire la asemenea concepții trebue, prin urmare, privită întroducerea în lexicul nostru a cuvîntului *suflet*. El ne desvălue o latură interesantă în felul ei a spiritului romînesc, ne arată că poporul nostru, la început, își representa în mod elementar unele lucruri, era înclinat să concretiseze într'un anumit sens abstracțiunile.

Trecînd înțelesul său formațiunei nouă *suflet*, a n i m a — după cum se știe — s'a păstrat în romînește primind însă altă semnificație. Pe cînd în restul domeniului romanic, lat. c o r a continuat să trăească, la noi a dispărut, fiind înlocuit, ca accepțiune, cu a n i m a. Toate dialectele noastre sînt iarăși de acord în această privință, așa încît concordanța dr. *inimă* — ir. *ĩirimẹ* — ar., megl. *inimă* arată că și schimbarea de înțeles a lui a n i m a datează la noi dintr'o epocă veche, se întîmplase în romîna primitivă. Chiar dacă am admite că punctul de plecare al acestei evoluții semantice s'ar găsi în latină — a n i m a apare în latinitatea tîrzie cu înțeles apropiat de acela al lui „inimă“, cum a n i m u s, de altă parte, e atestat des astfel —, totuși ca propriu zis romînească trebue să considerăm această evoluție, în accentuarea și fixarea ei. Cu deosebire ne frapează și de data aceasta tendința de concretisare: inima și în sens fisic a fost numită recurgîndu-se la un cuvînt care avea înțeles abstract. Și am putea spune că trecerea dela a n i m a la *inimă* arată cum din manifestările sufletești s'a dat precădere părței afective: Romînului i s'a părut că poate fi identificat cu „sufletul“ mai ales ceea ce pleacă dela „inimă“.

Din șirul cuvintelor care se referă la vieața sufletească în general nu poate fi lăsat la o parte *omenie*, deși ca evo-

luție semantică se îndepărtează puțin de înțelesul care e la basa lui. Cum și în aromînă există o formațiune identică și cu aceeași semnificație, *uminil'e*, de sigur că și acest derivat, din *om*, trebue pus printre cuvintele cele mai vechi care au intrat în circulație la noi. El ne dovedește că în sufletul Romînului a trăit viu sentimentul de înțelegere a vieței altora, de prețuire a semenilor, e mărturia unei concepții etice superioare de care ai noștri nu au rămas streini. Aceasta reiese și din forma înrudită *a omeni*, care a primit însă o accepțiune specială și e proprie numai dacoromînei. In schimb, e de relevat că dacă lat. humanitas e necunoscut dacoromînei, el s'a păstrat în aromînă și meglenită: *uminătate*, *uminitate*. Latinism remarcabil prin prezența lui în romînește, cînd ne gîndim că în alte limbi romanice nu s'a conservat (fr. *humanité* etc. se știe că e savant).

Tendința pe care am constatat-o mai sus de a se concretisa într'un sens sau altul o noțiune abstractă o regăsim cînd ne oprim la cuvîntul *rușine* (ir. *rușire*, ar. *ar(u)șine*, megl. *rușoni*). Nici *pudor*, nici *verecundia* — acesta totuși păstrat în alte limbi romanice — nu s'au transmis în romînește, ci foarte de vreme, cum resultă iarăși din consensul dialectelor noastre, au fost înlocuiți cu o formă plecînd dela ideea de „roșu“ [1]. Felul de exteriorisare a sentimentului rușinei a hotărît deci alegerea cuvîntului care să o exprime. Limba noastră și în această privință presintă o notă particulară, pentru că în celelalte limbi romanice nu găsim ceva analog. Totuși, trebue să amintim că în latină „rușinea“ era exprimată uneori la fel, dar prin alt cuvînt, nu înrudit cu cel romînesc: *rubor* apare, într'adevăr, uneori cu înțelesul de „rușine“ (exemple se pot vedea în dicționarul lui Georges; cf. tot acolo *rubeus*, *rubesco*, *ruboratior*). Forma romînească ar arăta deci o continuitate semantică față de ceea ce era

[1] Cum *roșu* derivă din lat. roseus, *rușine* nu poate fi decît *rosionem (și nu rosina, cum admite S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1488); aceasta o arată forma veche *rușune*, care a devenit *rușine* sub influența lui *rușina* < *rușiuna*.

cunoscut şi latinei, dar redat printr'un alt cuvînt. Aceasta nu o împiedecă să fie luată în samă din punctul de vedere care ne preocupă.

Printr'o transpunere echivalentă, în realitatea mai uşor de perceput, se explică şi *strîmbătate* (la fel în aromînă). Deoarece *jus* şi derivate ale lui — ca şi *aequus* — nu s'au păstrat în romînă şi locul lor l-a luat directus sau forme derivate din el, ca în celelalte limbi romanice, noţiunei exprimate de acesta i s'a opus cea care îi corespundea prin antitesă în aceeaşi sferă şi cuvîntul ales pentru aceasta reproduce pe lat. strambus. *Strîmb*, *strîmbătate* opuşi lui *drept*, *dreptate* arată deci un contrast din lumea materială trecut să exprime două noţiuni morale. Ceva analog ne dă romanica occidentală, unde tortus (fr. *tort*, it. *torto* etc.) a fost opus lui directus. De altfel, tranşiţiunea aceasta semantică e cunoscută şi din alte limbi; chiar lat. *aequus* şi *rectus* ne dau exemple, iar germ. *recht*, slav. *prav* şi *kriv* cu numeroasele lor filiaţiuni ne amintesc acelaşi fel de exprimare a ideilor de „dreptate" şi „nedreptate."

Aceste forme ne duc spre cîţiva termeni privitori la însuşiri morale, intelectuale şi care ne dau iarăşi prilej de constatări interesante.

Deştept (ar. *dişteptu*, megl. *dişteţ*) < lat. *deexcitus, după ce a însemnat mai întîi „treaz", s'a fixat în limba noastră pentru a designa o însuşire aleasă, de superioritate intelectuală. Chiar dacă întîlnim şi în alte limbi expresiuni similare („inteligent" < „treaz"), cuvîntul nostru îşi păstrează valoarea lui din punct de vedere semantic.

Nebun mai e întrebuinţat cu accepţiunea din dacoromînă numai în meglenită (tot acolo *nibunil'ă* = *nebunie*). In meglenită mai are înţelesul de „prost" şi „care nu e bun, nu e de samă" (*di nibun soi̯ŭ* = de soi, de neam de rînd). Inţelesurile din urmă se regăsesc în aromînă (*om nibun* = om prost, *carni nibună* = carne rea), aşa că urmărit în dialectele noastre *nebun* apare cu unele variaţiuni care înlesnesc explicarea evoluţiei lui semantice. *Nebun*, cum arată şi părţile

din care e compus, a însemnat la origine „care nu e bun“, deci „rău“ [1]. Oricît de surprinzătoare ar părea întru cîtva această schimbare de înțeles, totuși ea se poate explica și-și găsește o analogie, cum a observat L. Șăineanu, în *zglobiu* ce reproduce, atenuat, pe vsl. *zlobivъ* „rău“. Vorbindu-se despre cineva „cu apucături rele“, ori „care face ceva nepotrivit“, putem pricepe cum în aromînă, ca și în meglenită, *nebun* a ajuns să însemne „prost“. Resultă de aici că *nebun* chiar dacă în romînească primitivă nu evoluase deplin spre înțelesul bine evidențiat în dacoromînă, se îndrumase spre el, pentru că acesta era, mai mult sau mai puțin, cuprins în fluctuațiunile de semnificație ale compusului din *ne* și *bun*, fluctuațiuni care sînt visibile și azi. De altmintrelea, chiar ca formațiune, din punct de vedere morfologic, *nebun* se arată ca un cuvînt introdus destul de timpuriu în limba noastră.

O deviere semantică ce trebue socotită iarăși ca destul de veche e aceea pe care o găsim în dr. *măreț* cînd e întrebuințat cu înțelesul de „mîndru, fălos“. Derivat din *mare*, care, la rîndul lui, în romîna primitivă a ajuns să însemne alt ceva decît lat. m a s [2], forma aceasta deși nu mai e cunoscută altui dialect romîn, ne indică totuși un semantism predialectal. Dovada ne-o aduce faptul că, în tocmai ca *măreț* simplul *mare* e cunoscut nu numai daco-, ci și aromînei, în expresiuni care arată mîndria: *s ținì a mari* = se ține mare, *s tradzi mari* = se poartă mîndru. Pe urmă, cum în vechea romînească se zicea *a se mări* = a se mîndri [3], tot așa în aromînă se spune *si mărire*. In plus, aromîna cunoaște derivatul *mîreață* „mîndrie“. [4] Deci, toate aceste forme luate la un loc pun în evidență că *mare* și derivate ale lui au tre-

---

[1] Și în dacoromînă poate fi urmărită întru cîtva această accepțiune a lui (cf. L. Șăineanu, *Incercare asupra semasiologiei*, 210-211).

[2] V. mai de aproape explicația în *Dicț. etym.*, 1048.

[3] Păstrat încă prin unele locuri (G. Cătană, *Pov. pop. din Bănat*, II, 50).

[4] Cf. Th. Capidan, *Dacoromania* II, 511, unde nu se ține însă samă de formele dacoromîne.

buit să primească o accepţiune specială, pe lîngă cea curentă, încă din epoca în care limba noastră presenta omogenitaate. Dacă admitem, cum e foarte probabil, că acest proces semantic din romînește nu este strein de cel pe care îl găsim în albanesă (*maδení* „mîndrie" < *maδ* „mare"), atunci cu atît mai mult avem motive să privim astfel formele amintite: *mare* — *măreț* > „mîndru, fălos" ar data din vremea cînd limba noastră s'a desvoltat în proximitatea celei albanese.

Din sfera culturală avem să ne oprim la *a învăța*. Cuvîntul e comun dialectelor noastre: ir. *ănmeță*, ar. *nviţare*, megl. *anviţari*. Plecînd dela etimologia lui, lat. *invitiare, și punîndu-l alături de alte forme romanice, el dă loc la cîteva observaţiuni care ne vor arăta cum trebue să-l interpretăm. Dacă este clar că la început *invitiare a însemnat „a face pe cineva să ia apucături, obiceiuri rele, a-l deprinde rău", trebue să presupunem că încetul cu încetul înţelesul acesta pejorativ s'a atenuat și cuvîntul a ajuns să însemne în general „a obișnui pe cineva cu ceva, a-l deprinde să facă ceva". De aici — dintr'o expresiune ca „a învăţa carte" — ușor s'a desprins semnificaţia specială de „a se instrui, a se cultiva". Intrebuinţarea lui *învăţa* astfel, în sens cultural, o găsim nu numai în dacoromînă, ci și în celelalte dialecte; chiar derivate ale lui, ca *învăţat* „om cu carte, instruit", *învăţătură* „instrucţiune, cultură", au echivalentele lor în aceste dialecte: ar. *nviţat*, megl. *anviţat*, ar. *nviţitură*, megl. *anviţătură*. Deoarece și în albanesă *invitiare a evoluat în același sens (*mesoń*, *mbesoń* „învăţ carte", *messim* „învăţătură, știinţă"), am avea dovada, ca și în alte casuri, că transformarea aceasta semantică este proprie latinei orientale. Intervine însă o coincidenţă care s'ar părea că înlătură o asemenea interpretare. In dialecte italiene meridionale găsim pentru *invitiare acelaș înţeles ca în romînă și albanesă (nap. *ammezzare*, cal. *mbizzare*, sic. *(a)mmizzari*, etc [1]; pentru spaniolă, v. mai departe);

[1] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 4536.

dîndu-se această identitate semantică, ce merge pînă în Italia, ar urma să admitem că *invitiare ajunsese să circule cu înțelesul din romînește nu numai în latina vulgară din Orient, dar și din alte părți. Totuși, nu ne putem opri la această părere. E greu de admis că *invitiare a putut deveni identic cu „a învăța, a se cultiva" cît timp forma simplă vitium, din care se derivase, era curentă încă în vorbire cu înțelesul cunoscut. Numai cînd sau în regiunile unde acesta și-a atenuat semnificația, pentru a însemna „deprindere de orice fel", ori nu a mai fost des întrebuințat în vorbire, dispăruse chiar, *invitiare a putut deveni sinonim cu „a se obișnui într'un fel sau altul, a lua anumite deprinderi", pentru ca mai pe urmă să primească sensul din romînă, albanesă și dialectele italiene amintite. Pereurgînd formele romanice care reproduc fie pe vitium, fie compusele *invitiare, *advitiare[1], ne putem convinge și mai bine de aceasta: unde vitium s'a menținut mai mult sau mai puțin cu sensul din latină, cum s'a întîmplat în retoromană (eng. *vez* „pornire rea, viițiu" etc.), nu găsim nici o urmă de *invitiare sau *advitiare cu semnificația de „a se obișnui într'un fel" sau de „a se instrui"; aceste două înțelesuri apar numai unde vitium s'a păstrat cu sensul generalisat de „deprindere" (așa în italiană, provansală, spaniolă etc.), ori acolo unde el a dispărut, cum s'a întîmplat în romînește și în albanesă. Cu alte cuvinte, putem admite că, dela o vreme, într'o parte a latinei vulgare vitium se îndreptase spre un sens îndepărtat întru cîtva de cel originar pentru a reda noțiunea de „deprindere" indiferent de felul ei și, paralel cu el, formațiunile nouă *invitiare, *advitiare circulau însemnînd „a se obișnui, a se deprinde cu ceva". De aici, cum se poate ușor concepe, s'a putut ajunge la semnificația specială pe care am căutat să o explicăm. Procesul semantic din forma romînească și cea albanesă poate fi deci independent de acela pe care îl arată și cores-

[1] Cf. *ibid.*, 223, 9396.

punzătoarele lor din dialectele italiene. Această interpretare e întărită de o altă consideraţie. In vorbirea Evreilor din Salonic a fost relevată de W. Simon [1] forma *ambezar*, cu acelaşi înţeles special ca şi *a învăţa*. Deoarece în spaniolă vitium şi derivate ale lui apar numai cu semnificaţia de „obicei, a obişnui“ *(vezo, avezo, avezar, avezadura)*, forma *ambezar* reproduce de sigur o restrîngere a semnificaţiei din urmă: în graiul evreo-spaniol din Salonic cuvîntul a ajuns să treacă dela accepţiunea de „a obişnui“ la aceea de „a învăţa, a instrui“. Deci o transformare semantică mai tîrzie şi locală, independentă de cea din romînă, italiană şi albanesă.

Astfel, *a învăţa* nu exclude de asemenea conclusiuni asupra vieţei noastre de odinioară El arată că la noi cultura nu s'a întunecat de tot niciodată. La Romînii de pretutindeni *învăţătura* nu a rămas nici în trecut ceva neexistent şi un om *învăţat* — cît putea fi privit astfel altădată — a fost deosebit de alţii. Aceasta ne duce spre cîteva consideraţiuni cu privire la cultura noastră, care pot fi amintite chiar 'dacă ne îndepărtează întru cîtva de ceea ce urmărim aici

„A învăţa“ presupune „scrierea“ şi „cetirea“. Nu vom insista asupra lui *scrie*, păstrat şi în aromînă, decît spre a completa conclusiunile la care ne duce, pentru că valoarea lui ca latinism cultural a fost de multe ori relevată. In vechea romînească *a scrie* însemna şi „a desena, a zugrăvi“— de aici expresiunea: *parcă-i scris*, despre cineva „frumos“ Tot astfel în aromînă, unde mai mult încă s'a accentuat acest înţeles: *scriat* singur, fără un cuvînt de comparaţie, înseamnă „frumos“ *(feată scriată* „fată frumoasă“, *ğone scriat* „voinic frumos“). Dacă şi albanesa cunoaşte ceva asemănător (*škroňz* „scriere“ şi „desen“), analogia semantică din daco-şi aromînă nu rămîne mai puţin interesantă. Ea arată că înainte de a se introduce grecismul *a zugrăvi*, şi Romînii din nordul Dunărei şi cei din sud s'au servit, pentru

---

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XL, 686.

aceeași noțiune, de verbul *a scrie*, continuînd întru cîtva tradiția latină [1].

Pentru cultura noastră în trecut *a scrie* are prin urmare o dublă semnificație, ne desvălue în două direcțiuni continuitatea la noi a unor elemente de civilisație [2].

După cum în meglenită scribere a dispărut pentru a fi înlocuit cu slavicul *pisăiri* [3] — dovadă a influenței slave în creștere asupra unor părți din teritoriul nostru lingvistic—, tot așa s'a întîmplat în dacoromînă cînd a fost vorba de a se exprima noțiunea de „a ceti". Nu acest slavism ne-a făcut însă să știm întîia oară ce înseamnă cetirea. Inaintea lui latinitatea culturei noastre a trebuit să fie evidențiată și în această privință prin termenul care-i era propriu. Nu ne putem închipui că existînd scribere la noi, nu ne-ar fi fost cunoscut, pînă la accentuarea înrîurirei slave, și legere— un termen implica pe celălalt, amîndoi trebuiau să coexiste. Dovada ne vine dela aromînă care se știe că pentru „a

---

[1] Pe lîngă *delineare*, *designare*, Latinii întrebuințau, într'adevăr, și pe scribere cu semnificația acestora. Așa la Catul, XXXVII, 10:

Frontem tabernae scorpionibua scribam.

Uneori și pentru „a colora" ori „a broda" — deci apropiat de „a zugrăvi" — e dat tot acest cuvînt. Astfel la Stațiu, *Theb.* XI, 514:

Arvaque sanguineo scribit rutilantia gyro,

la Silius Italicus, XIV, 660:

...quaeque Attalicis variata per artem
Aulaeis scribuntur acu.

Accepțiuni la fel avea și compusul *describere*. Forma albanesă citată poate fi deci și ea o reminiscență a acestor întrebuințări ale lui scribere. Cît timp latina ne ajută să explicăm pe al nostru *scrie* = „desena, zugrăvi" și pe alb. *škroñs* nu e nevoie să ne referim la limbile slave pentru a explica semantismul acesta, chiar dacă și ele cunosc ceva asemănător (bulg. *piša* „a scrie, a desena, a zugrăvi"). Pentru aceleași noțiuni în limbile germanice. cf. S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 267, 438.

[2] Păstrarea lui scribere a fost favorisată și de întrebuințarea lui în legătură cu credințe populare (*așa i-a fost scris*, *scrisul*, *serisa*, ar. *scriata*, *scriitura*=soarta). Aceasta intră însă mai puțin în considerație decît utilisarea lui ca termen cultural.

[3] Acestuia i s'a transmis și înțelesul de „a meni, a hotărî soarta cuiva" — transpunere de semantism interesantă în felul ei.

ceti" a păstrat latinismul *aleadzire*. Pînă la o vreme de sigur că și Dacoromînii au cunoscut o formă corespunzătoare, **legere*. Care să fie motivul pentru care acesta s'a pierdut în dacoromînă, pe cînd *a scrie* s'a menținut pînă azi? Nu e suficient să ne gîndim la influența intensă pe care a avut-o slava asupra dacoromînei; explicația aceasta lasă un vag în casul de față, pentru că rămîne întrebarea: de ce nu a fost înlocuit printr'o formă slavă și *a scrie?* Ori cît ar fi de greu să cunoaștem cele mai de multe ori rațiunea substituirilor lingvistice sub acțiunea înrîuririlor streine, nu trebue să renunțăm sistematic la găsirea unei explicații. Pentru cuvintele în chestiune cred că ne putem representa astfel soarta lor. Cetitul e mai frecvent decît scrisul și adoptarea unui cuvînt e determinată în multe casuri de faptul că e auzit des întrebuințat. Ne putem deci închipui că ai noștri au auzit mai des, dela Slavii cu care au venit în atingere, cuvîntul *čisti* decît *pьsati* (sau corespunzătoarele lor bulgărești). Să ne gîndim, pe urmă, că în slujba la biserică preotul slav spunea în limba lui că „va ceti" din Biblie și putem presupune că aceasta cu deosebire a contribuit la pătrunderea în limba noastră a cuvîntului slavonesc, pentru ca încetul cu încetul să fie uitat **legere*.

Dacă mai amintim și alt cuvînt cultural moștenit dela Latini, *carte* <charta — ținînd mai mult samă de înțelesul lui vechi ori dialectal, acela de „scrisoare" (curent și în aromînă și în meglenită [1]) —, reiese limpede că poporul nostru nu a trăit în umbra inculturei chiar atunci cînd vremuri aspre apăsau asupra lui. Nu i-a fost de sigur îngăduit, cîteva veacuri, să se împărtășească dintr'o cultură cu mai bogate înfloriri, a cunoscut pustiul unor gînduri, dar nu a rămas cu totul strein de ce luminează mintea.

Se va zice poate că aceasta contrazice părerea despre vieața de altădată a Romînilor, în primitivismul mediului păstoresc. E însă o concepție greșită să ne representăm acest mediu totdeanna opus culturei. Ciobanii nu au trăit peste

[1] V. în aceatsă privință Th. Capidan, în *Dacoromania*, I, 35; II. 478.

tot în desăvîrșită ignoranță. E destul să ne amintim ce spune Varro despre păstorii romani: baciul („magister") trebuia să știe carte fie pentru ca să poată ceti sfaturi care se dedeau pentru lecuirea unor boale la vite, fie pentru ca să poată da socotelile dela stînă [1]. Fără îndoială, nu ne putem închipui că ciobanii noștri ar fi păstrat mult timp atîta cunoștință de carte, dar noțiunea scrisului ar fi greșit să credem că le-a rămas cu totul streină cînd știm că ei au avut totdeauna obiceiul de „a scrie", a cresta pe răboaje. Felul de vieață al strămoșilor noștri nu exclude prin urmare ce am susținut mai sus și concordanța mărturiilor la care ne-am referit își păstrează valoarea ei, cu indicații sigure pentru chipul cum trebue să ne representăm trecutul nostru.

Lîngă formele de care ne-am ocupat pînă aici trebue pus *cuvînt*, deoarece și el, propriu zis, se referă la activitatea sufletească și nu poate fi isolat de termenii în legătură cu vieața culturală. Cunoscut și istroromînei *(cuvint)* ca reproducînd pe lat. c o n v e n t u s, el presintă transformări semantice asupra cărora, deși au fost relevate de alții [2], va trebui să stăruim mai mult. Înțelesul formei latine fiind acela de „întîlnire de mai mulți, adunare" [3], pentru a explica sensul din romînește trebue să presupunem o trecere semantică prin fasele: „ceea ce se spune într'o adunare, convorbire" [4].

[1] Quae ad valitudinem pertinent hominum ac pecoris et sine medico curari possunt, magistrum scripta habere oportet. Is enim sine litteris idoneus non est, quod rationes dominicas pecuarias conficere nequiquam recte potest; *De re rustica*, II, 10.

[2] Cf. L. Șăineanu, *Incercare asupra semasiologiei*, 127.

[3] S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 479, și Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2194, pun la basa lui pe c o n v e n t u m „convențiune, înțelegere", care întru cîtva l-ar putea explica, dar cum vor arăta formele la care ne vom raporta mai departe derivarea cea mai admisibilă este din c o n v e n t u s. Etimologia cealaltă duce și la o inconsecvență, pentru că Pușcariu, *ibid.*, 480, derivă pe *cuvînta* din c o n v e n t a r e care nu înseamnă decît „a se aduna".

[4] Lîngă forma romînească trebue pus sard. log. *appentu* „convorbire, joc", *appentare* „a sta de vorbă, a se juca", etimologia lor neputînd fi decît a d v e n t u s, a d v e n t a r e (cu v e n t u s nu pot avea nici o legătură, cum greșit admite Meyer-Lübke, *Rom. etim. Wb.*, 217).

Un exemplu identic de semantism ni-l ofere aromînescul *zbor* „vorbă, cuvînt“ (*zburîre* „a vorbi“ şi, ca substantiv, „vorbire“), care nu e alt ceva decît bulg. *sborъ* „adunare, vorbă“ (tot astfel în sîrbeşte: *sbor*). Bănăţeanul *a dz'ivăni* „a sta de vorbă“ reproduce şi el un proces semantic analog; în sîrbeşte, de unde l-au împrumutat Bănăţenii, *divaniti* (cu acelaşi înţeles) a fost derivat din *divan*, care se ştie că vine din turceşte şi înseamnă „adunare, sfat, judecată“. Toate aceste forme ne ajută să explicăm pe *vorbi* (în vechea romînească şi dialectal: *vorovi*). Nu încape îndoială că trebue să plecăm dela vsl. *dvorъ* „curte (domnească“), admiţînd un derivat al acestuia, **dvoroviti*[1] cu însemnarea de „a se aduna la curte, a sta de vorbă acolo“. Acesta a putut da foarte bine pe *vorovi*, cu căderea lui *d* iniţial, ca în *vornic* < *dvornikъ*, iar forma *vorbi* ne îndreaptă spre un alt derivat al lui *dvorъ*, anume *dvorъba* (sîrb. *dvorba*) „slujbă (la curte“); e greu de admis că *vorbi* ar fi resultat direct din *vorovi* prin sincopa celui de al doilea *o* şi trecerea lui *v* la *b* după *r*[2]. Introducerea lui *vorovi* şi *vorbi* în limba noastră trebue probabil pusă şi în legătură cu judecăţile dela curte; despre cei care luau parte la aceste judecăţi s'a zis că „voroviau“, steteau la „voroavă“, la „vorbă“ şi pe urmă *a vorovi*, *a vorbi* a ajuns să însemne acelaşi lucru ca *a*

---

[1] Singur *dvorovati* e atestat în slavă (iu sîrbeşte înseamnă „a sta, a petrece la curte sau aiurea“, iar în polonesă *dworować* înseamnă şi „a glumi, a lua în rîs“).

[2] In vechea romînească apar, ca împrumuturi din slavă, *dvorbă* „slujbă“ şi *dvorbi* „a sluji“ şi „a recurge la ajutorul cuiva, a ruga pe cineva“ (v. exemplele în dicţionarul lui Tiktin; cf. şi St. Romansky, în *Jahresber. des rum. Inst.*, XIII, 106-107).

De *dvorъba* cred că nu trebue despărţit *horbă* dela Dosoftei cu accepţiunea de „adunare“ (exemplele se pot vedea în dicţionarul lui Tiktin, unde e lăsat neexplicat). Inţelesul dela Dosoftei ori cît s'ar îndepărta de cel din slavă se poate explica admiţînd că *horbă* < *vorbă* a însemnat mai întîi „strîngere de oameni la curte, adunare la curte“ şi apoi „adunare“ în general. Rămîne însă întrebarea: de unde a luat Dosoftei această formă? Direct din slavă, romînisînd-o cum a făcut în alte casuri, sau poate

cuvinta, să-l înlocuească chiar pe acesta în cele mai multe părți [1]. Ideea de „a sta la judecată" e cuprinsă și în formele amintite mai sus ca derivate din *divan* (chiar în vechea romînească se știe că *a sta la divan* însemna „a sta la judecată); spre același înțeles ne îndreaptă și lat. conventus, așa că se poate ca și *cuvînt* să fi fost întrebuințat, la origine, cînd era vorba de sfat la judecăți. In orice cas, toate aceste cuvinte se presintă ca un grup semantic care a apropiat forma moștenită din latină de cîteva altele de provenienței streină. Și trecînd dincolo de limba noastră, echivalente în acest sens găsim mai multe decît cele menționate din slavă pentru ar. *zbor* și băn. *dživăni*. In grecește ὁμιλία „convorbire" și ὁμίλημα „subiect de conversație" derivă din ὁμιλεῖν „a se întîlni, a se aduna", cum ἀγορεύειν „a vorbi, a ținea o cuvîntare" derivă din ἀγορά „adunare"; în limbile germanice avem: vengl. *mædel* „adunare, vorbire", vgerms. *mahal* „adunare, judecătorie, vorbire", *mahalen* „a vorbi" [2] (comp. alb. *kešiloń* „vorbesc" < *kešile* < con-

---

a auzit-o în Moldova? Fonetismul (cu *h* pentru *v*) pare să ne arate că avem de a face cu un slavism ce pătrunsese în graiul moldovenesc și în casul acesta am avea o confirmare indirectă pentru ceea ce am spus cu privire la *vorbi*, că nu poate fi isolat de *dvorьba*.

Avem însă o dovadă directă că *vorbă* a circulat la noi cu un înțeles intermediar, mai aproape de cel din slavă. Și aceasta pentru graiul din Oltenia, cum resultă din glosarul lui Mardarie Cozianul publicat de Gr. Crețu: sub n-rul 3351 găsim acolo pe *vorbă* într'o glosă explicînd pe sl. *spudь (spodь)* care înseamnă „ospăț"; identic cu el e dat *varoavă* (757) și *vorovire* (755), așa că ambele forme se vede că au fost cunoscute la noi și cu însemnarea de „ospăț" care putem înțelege cum a putut deriva din aceea de „adunare".

[1] St. Romansky, *l. c.*, 108, derivă pe *vorovi* din rut. *hovoriti*, prin fasele **hovoresc*, **vovoresc*, etimologie pe care o împărtășește și S. Pușcariu, *Dacoromania*, III, 380, ceea ce foneticește e imposibil. Nu se poate admite nici alăturarea lui *vorbi* la lat. verbum, cum încearcă mai în urmă, după alții, Th. Capidan, *Dacoromania*, III, 1088. Atît *vorbi*, cît și *vorovi* nu pot fi decît de origine slavă și astfel le-am explicat totdeauna la cursurile mele.

[2] S. Feist, *Etym. Wb. der got. Spr.*, 264.

silium). Tot aşa se explică şi fr. *converser* faţă de lat. conversari.[1]

Pentru *cuvînt* rămîne de relevat că albanesa se alătură la romînă cu al său *kuvẽnt*[2] şi verbul *kuvẽndoń* „cuvîntez, vorbesc", ceea ce arată iarăşi că albanesa şi romîna s'au desvoltat aproape una de alta, au urmat, pînă la o epocă, evoluţii identice.

O serie bogată de identităţi semantice ne-o ofer cuvinte care exprimă anumite acţiuni. Le vom grupa aici, fiind că ne dau oarecum transiţia spre alte serii de care vom avea să ne ocupăm[3]:

Alerga, ir. *alergâ*, ar. *alăgare*, megl. *lăgari* < *allargare; înţelesul lui se explică din acela de a „porni în larg, a se îndepărta"[4].

Apleca „a da să sugă, a alăpta", ar. *aplicare*, megl. *plicari* < applicare (la origine a însemnat a „apropia de piept, a duce la ţîţă").

Căuta, ir. *cawtâ*, ar. *căftare* < *cautare < cautus; între forma latină şi cea romînă legătura a trebuit să fie: „a băga de samă, a fi cu ochii asupra unui lucru".

Certa, ir. *ĉertâ*, megl. *ţirtari* < certare; înţelesul din romîneşte e propriu şi formei albanese *l'ertoń*.

Desmierda, ar. *dizńirdare* < *dismerdare (a fost întrebuinţat mai întîi vorbindu-se de îngrijirea copiilor mici, cînd li se premeniau scutecele),

Ierta, ar. *l'irtare*, megl. *l'ertari* < libertare (transiţiune semantică explicabilă din înţelesul de „a deslega pe cineva de ceva, a-i da voie să se folosească, să se bucure de ceva").

---

[1] Probabil la fel trebue interpretat sl. *besĕda*; v. E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, 52.

[2] Şi în ngr. κουβέντα, de unde ar. *cuvendă* „vorbă, convorbire".

[3] Asupra cîtorva forme care urmează, cf. *Hist. de la l. roum.*, I, 297, unde le-am relevat mai mult din alt punct de vedere.

[4] Cf. *Dicţ. etim.*, 952, unde e explicată mai de aproape această transformare; şi pentru alte forme latine asupra cărora nu putem insista mai mult aici se poate consulta *Dicţionarul etimologic*.

Indupleca, ar. *(a)nduplicare* < *i n d u p l i c a r e; în vechea romînească, unde apare și simplul *dupleca*, înțelesul primitiv de „a îndoi“ se păstrase alături de cel cunoscut azi; în aromînă se continuă pînă azi acest dublet semantic care de sigur că este vechi la noi: înainte de despărțirea dacoromînei de aromînă *îndupleca* a trebuit să primească înțelesul de „a învinge împotrivirea cuiva“ pe lîngă acela, originar, de „a îndoi“.

Inlemni și *immărmuri*, ca derivate din *lemn* și *marmură*, au corespunzătoarele lor în ar. *(limnusire, mărmurisire)* și, ca atare, trebue considerate ca reproducînd o alterare semantică întîmplată de mult în romînește. E greu să admitem că în dacoromînă, independent de aromînă, s'au putut deriva și din *lemn* și din *marmură* verbele înrudite ca înțeles.

Intuneca, ar. *ntunicare*, megl. *antunicari* < *i n t u n i c a r e (< t u n i c a), la origine adică „a acoperi, a înveli“ și oricît de surprinzătoare a fi alterarea aceasta de semnificație ea își găsește analogii în alte limbi [1].

Juca, ir. *žucă*, ar. *(a)ğucare*, megl. *žucari* < * j o c a r e (j o c a r i), cu înțelesul de „a dansa“, cum nu mai apare nicăeri în domeniul romanic, presupune o deviere semantică tot veche în lexicul nostru. Ea e de sigur datorită influenței slavicului *igrati* care înseamnă și „ludere“ și salire“. Schimbarea de înțeles — întîmplată și în substantivul *joc* (ir. *žoc*, ar. *(a)ğoc*, megl. *žoc)* — ne duce spre primele noastre atingeri cu Slavii.

Leșina, ar. *liș(i)nare* < *l a e s i o n a r e (< l a e s i o); propriu zis „a răni, a face rău“, de unde s'a putut ajunge la accepțiunea cuvîntului nostru [2].

Lucra, ir. *lucră*, ar. *lucrare*, megl. *lucrari* < l u c u -

---

[1] Etimologia i n n o c t i c a r e, dată de G. Giuglea, *Cercetări lexicogr.*, 11, și admisă de Meyer-Lübke, *Rom etym. W b.*, 4440, cum și de S. Pușcariu, *Dacoromania*, II, 380, se arată dela sine că e o forțată reconstruire.

[2] G. Giuglea, *Dacoromania*, II, 829, propune altă etimologie, din lat. l i x a; dar * l a e s i o n a r e nu presintă dificultăți, cum a arătat I. A. Candrea în *Dicț. etim.*, 983, cît timp *leșina* e atestat cu semnificația de «a face rău, a răni».

b r a r e, cu generalisarea înţelesului dela acela, special, de „a lucra la lumînare, noaptea [1]“.

Merge, ir. *męre*, ar. *ńardzire*, megl. *męrziri* < m e r g e r e; semantism foarte caracteristic şi, fără îndoială, explicabil, cum a arătat I. A. Candrea, [2] prin influenţa păstoritului la noi: numai cei trăind în munţi au putut identifica „mersul“ cu faptul de „a se cufunda, a dispărea“ prin codri, pe drumuri cotite.

Pîngări, ar. *pîngînire*, megl. *păngăniri*, din *păgîn*, cu o alterare de semnificaţie care iarăşi nu poate fi privită ca efectuată după despărţirea dialectelor (chiar dacă a intervenit aici slavicul *pogan* „păgîn, necurat“, din care megl. *spugăniri* „a spurca“, înrîurirea acestuia a trebuit să se exerciteze în epoca veche a transmisiunilor slave la noi).

Săruta, megl. *sărutari* < s a l u t a r e; cu toate că în textele vechi apare uneori cu semnificaţia latină (exemplele se pot vedea în dicţionarul lui Tiktin), totuşi nu este sigur că a fost cunoscut astfel pînă mai tîrziu, în limba curentă (se poate ca în acele exemple să avem de a face, cum a observat Tiktin, cu traducerea, inexactă, a unuia din înţelesurile vsl. *cělovati* care înseamnă şi „a saluta“ şi „a săruta“); în orice cas meglenita atestă vechimea schimbărei de înţeles la noi a lui s a l u t a r e

Turba, ir. *turbâ*, ar. *turbare* < t u r b a r e (la fel în albanesă: *tərboń*) ; cu toate că înţelesul formei latine se nuanţase în unele asocieri spre acela din romîneşte (comp. *turbare mentem*„ a turbura mintea, a înnebuni“, la Pliniu; *turbata mens* „nebunie“, la Tacit), totuşi numai în latina carpato-balcanică t u r b a r e a ajuns să exprime ceea ce în alte limbi romanice e redat prin derivate din r a b i e s.

Ura, ar. *urare* < o r a r e, cu reducerea înţelesului latin la acela de „a spune vorbe bune“ la o sărbătoare (tot aşa

---

[1] Impotriva derivărei din l u c r u m pe care o mai susţine S. Puşcariu, *Dacoromania*, III, 820, v. obiecţiunile pe care le-am adus în această revistă, I, 339.

[2] *Bul. Soc. fil.*, II, 12.

alb. *uroń*, care se întrebuințează însă și cu semnificația latină de „a ruga"[1].

Urî, ar. *(a)urîre* < *horrire (horrescere); forma albanesă *uřeń* corespunde aproape în totul celei romînești, pentru că înseamnă și „a se plictisi" (ca: *mi se urăște*), dar alături de ea nu găsim un derivat echivalent adjectivului nostru *urît*, ar. *(a)u ît*, megl. *urot*.

Vindeca, ar. *vindicare* < vindicare; în latină, expresiuni ca *vindicare a miseriis* (Cicero), *vindicare a putrescendo, a carie* (Pliniu) arată cum s'a putut ajunge la accepțiunea din romînește. Punctul de plecare a acestei transformări semantice deși îl găsim întru cîtva în latină, ca în alte casuri amintite, totuși accentuarea ei arată o evoluție specială în romînește, pe cînd în celelalte limbi romanice vindicare a păstrat, cum se știe, înțelesul lui obișnuit.

Ovid DENSUSIANU

---

[1] Forma corespunzătoare din vechea franceză *orer* (ca și vprov. *orar*) se întîlnește cu cea romînească, cum arată acest vers din *Guillaume de Dole*, 3163: *Qui li ora bone aventure* (alte exemple se pot vedea la Godefroy); în vechea francasă însă *orer* înseamnă și „a dori ceva rău": *li ore male aventure* (în *La Queste del Saint Graal*, publ. de A. Pauphilet, Paris, 1923; 110, 27; cf. glosarul la poesiile lui Huon Le Roi de Cambrai, publ. de A. Långfors, Paris, 1913). Ar resulta de aici că poate în latina vulgară orare ajunsese să însemne „a dori cuiva bine sau rău"; totuși înțelesul cuvîntului romînesc apare așa de precis, cu o restrîngere așa de caracteristică, încît poate fi pus alături de alte casuri de semantism bine reliefat în lexicul nostru.

CERCETĂRI ÎN MUNŢII APUSENI

In spre vestul liniei ferate Alba-Iulia—Teiuş, după o mică întindere de pămînt şes şi mănos, terenul devine din ce în ce mai accidentat. Incepînd dela Ighiu, se ridică şiruri de dealuri şi munţi, pe alocurea stîncoşi şi prăpăstioşi, formînd văi în lungul cărora stau adăpostite sate romîneşti: sînt aşa numiţii *Munţi Apuseni* care se prelungesc spre v.-nv., pentru ca, trecînd peste Dealul-mare (975 m.) lîngă care se înalţă Dealul-fetei (1145 m.), să formeze Ţara Abrudului care face parte tot din Munţii Apuseni.

Prin „Munţi Apuseni" însă nu înţelegem chiar ţara propriu zisă a Moţilor, căci atît sub raportul denumirei geografice cît şi din punct de vedere al altor consideraţiuni etno-lingvistice, ţara Moţilor e redusă ca teritoriu şi ca entitate la un număr restrîns de comune retrase şi împrăştiate prin văile, coastele şi pe umerii acestor munţi. Geografia umană a Munţilor Apuseni ne determină să împărţim populaţia lor în două categorii bine distincte: în *Moţi* şi *Mocani*. Primii se pot subdivide în două clase: Moţi propriu zişi, care se ocupă mai mult cu industria lemnului, şi *Minerii* sau *Băieşii* din imediatele împrejurimi ale Abrudului.

Mocanii în genere se găsesc în regiunea sud-vestică a Abrudului, pe cînd Moţii locuesc răsfiraţi în accidentatul teren al Arieşului, la vest de Cîmpeni.

Pentru aceste consideraţiuni voi da mai întîi o sumară descriere asupra Mocanilor, pentru ca apoi să mă opresc asupra Moţilor.

MOCANII

Ighiul, centrul plasei cu același nume, e punctul inițial al acestei regiuni mocănești care formează două mici ramificațiuni, avînd fiecare caracteristicele lor: prima e însăși valea Ampoiului, și anume începînd din satele Micești-Șard pînă la izvoarele acestui rîuleț, unde găsim risipite satele Valea-Dosului și Trîmpoiele; a doua ramificațiune se prelungește mai la nord, și pe valea ei se văd împrăștiate pe distanțe mari comunele Mogoș și Intregalda.

Din punct de vedere al geografiei fisice, aceste două ramificațiuni se deosebesc una de alta prin faptul că a doua, cu toate că și ea e deluroasă, presintă totuși o înfățișare lină și larg-deschisă; valea Ampoiului însă e șerpuitoare și-i închisă între două lanțuri de dealuri, ceea ce contribue ca orizontul ei să fie redus. Pe lîngă aceasta, pămîntul văiei Ampoiului nu e productiv, fiind mai mult pietros și întru cîtva păduros, pe cînd în regiunea Mogoșului mai toate dealurile sînt arabile.

Aceste două considerațiuni par a explica în de ajuns diferențierea ca tipuri de sate pe care o constatăm la aceste două ramificațiuni mocănești, deși, în general, amîndouă ne înfățișează același element etnic ca tip fisic. Toate satele de pe valea Ampoiului: Șard, Tăuți, Găureni, Poieni, Prisaca Galați, Feneș, Pătrunjel presintă un singur tip, cu casele concentrate pe o mică porțiune de pămînt. Excepție dela acest tip face Metieșul din fața Găurenilor, dar mai ales Valea-Dosului și Trîmpoiele, a căror răsfirare se explică nu numai prin faptul că sînt sate păstorești, ci și prin acela că dispun de un teritoriu mai întins, mai accidentat și bogat în pășuni.

In adevăr, configurația geografică a părței superioare a Ampoiului, și anume a regiunei unde sînt așezate aceste două sate, e cu totul neprielnică formațiunei de sate concentrate ca tip, întru cît această vale, începînd dela Zlatna în sus, devine din ce în ce mai strîmtă, închisă fiind de amîndouă părțile de șiruri de dealuri-munți. Valea-Dosului, bunăoară, care e mai întortochiată decît Ampoiul, nu ofere nicăeri

vre-un loc mai deschis, măcar o poiană care ar fi putut permite concentrarea unui număr oarecare de case; așa că satul cu același nume e risipit în lungul șoselei pe o distanță de 16 km. Rar se văd cîte trei, patru case laolaltă, cele mai multe fiind isolate unele de altele pe o rază de 500-1000 m. Ceva mai mult: cea mai mare parte a caselor sînt cățărate pe umerii rotunzi ai dealurilor, așezată fiecare în mijlocul „moșiei" de care poate îngriji mai bine fiind lîngă ea Pe de altă parte, dat fiind felul lor de vieață, de a fi legați, iarna-vara, de bucata de pămînt pe care o stăpînesc, era firesc ca cele mai multe familii să-și stabilească locuința fiecare pe cîte un deal sau vălcea, pentru ca astfel și îngrijitul vitei sau al celor cîteva oi de care dispun să devie pentru fiecare casă mai ușor, mai eftin și mai bun.

Regiunea izvoarelor Ampoiului e mai mult muntoasă decît deluroasă și este acoperită cu dese și întinse păduri de fag. Totuși dealurile ofer un pășunat abundent, ceea ce contribue ca și păstoritul să fie mai pronunțat decît pe valea Ampoiului. In Valea-Dosului și mai ales în „hotarul" Trîmpoielelor pasc turme mari de oi și tot aci găsim și adevărate *muntărițe*. Și în satele de pe valea Ampoiului se poate constata păstoritul, dar în stare cu totul rudimentară: familiile comunei își strîng toate oile de care dispune fiecare și formează una ori două turme de oi sau și de capre — întru cît pădurile acestor sate sînt de stejar și gorun — care, sub îngrijirea unui cioban, pasc de obicei în împrejurimile satelor anume destinate. In timpul iernei fiecare proprietar își hrănește oile cu fînul sau otava cosită în timpul verei, iar în satele din sud-estul Zlatnei le mai hrănesc și cu frunză uscată de sălcii. Pentru aceasta, locuitorii din valea Ampoiului sădesc anume sălcii, ale căror ramuri le taie pe la sfîrșitul verei pentru ca frunza lor uscată să înlocuească lipsa de fîn. Că păstoritul va fi fost în trecut mai desvoltat și în această regiune, aceasta pare să reiasă din răspunsul pe care mi l-a dat un bătrîn din Găureni, spunîndu-mi că altădată erau turme mari de oi și că acum „s'o micit" ca număr

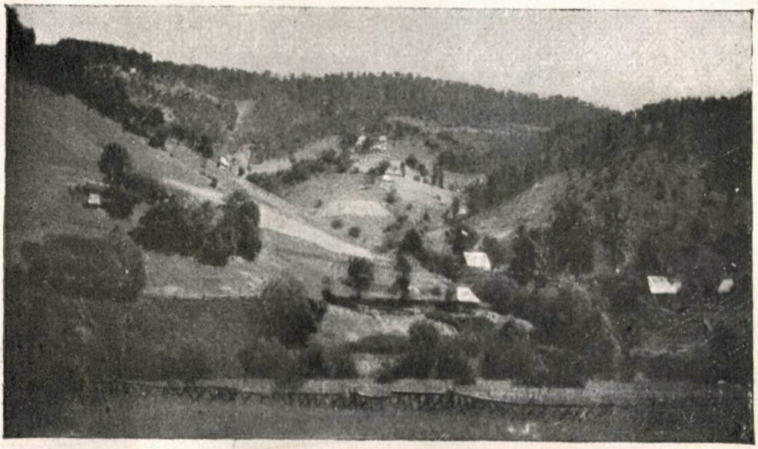

1. Vedere din valea mijlocie a Gîrdei: o parte a Scărișoarei-de-sus împrăștiată pe versanturile apusene din apropierea Ghețarului.

2. Partea superioară a satului Neagra risipită pe versantul sud-estic al Măgurei.

Sub aspectul acesta, Mogoșul, ca și Intregalda, se presintă mai bine: în afară de sămănăturile deluroase pe care le are, păstoritul se practică relativ pe o scară întinsă. N'am putut cerceta însă mai de aproape nici această comună pentru următoarele motive: Mogoșul este răspîndit în lungul văiei sale pe o distanță de aproape 25-30 km., formînd la depărtări de 3-4 km. grupuri de case numeroase, cum sînt de exemplu Bîrleștii, Mămăliganii, Micleștii, Negreștii, etc.— centre care, dacă le-am raporta la configurația satelor romînești din alte regiuni, ar putea forma fiecare aparte cîte un sătuleț; pe lîngă această formațiune, se mai zăresc pe umerii, ca și pe vîrfurile mai tuturor dealurilor, mici grupuri de case sau chiar case răzlețe, încunjurate de ogoare sau pologuri care formează „moșia" respectivă. In atari condițiuni, evident că asemenea regiuni mocănești necesită, pentru o aprofundată și cît mai completă studiere etno-lingvistică și folkloric, chiar din partea unui cercetător experimentat, timp îndelungat și multă abnegație de sine: numai Mogoșul, bunăoară, cere pentru o astfel de monografie cel puțin o vară întreagă, fără a ne mai gîndi la cele ce ne poate oferi vieața de iarnă. Aceasta fiind realitatea, încă de acum ne putem face o idee cît devin mai anevoioase atari cercetări în țara popriu zisă și cu totul originală a Moților.

Inainte de a trece la aceștia, voi releva cîteva caracteristice ale aspectului etnografic pe care ni-l presintă vieața Mocanilor.

Un prim amănunt care frapează înainte de toate pe un cercetător este portul unei opinci, originală dintr'un punct de vedere, care constitue elementul cel mai pitoresc al întregei înfățișări: e așa numitul *gurgui* — vîrful opincei — înalt de cel puțin un lat de mînă și cu fața întoarsă puțin spre laturea interioară a piciorului (cf. planșa VII, 1). Acest fel de opinci le poartă deopotrivă bărbați și femei, dar cu o tendință mai pronunțată la femei ca gurguiul opincilor lor să fie ceva mai mare și mai înalt decît la bărbați. Gurguiul acesta caracterisează în deosebi pe Prisăcani și pe cei din

Găureni care îl poartă cu o deosebită mîndrie, spre deosebire de celelalte sate unde, din causa influenţelor orăşeneşti venite din spre Alba-Iulia, ca şi din spre Zlatna, e pe calea dispariţiei sau, dacă se menţine, e departe de a atinge dimensiunile pline de originalitate ale gurguiului prisăcan ori al celui din Găureni. Gurguiul îl mai constatăm şi la cealaltă ramificaţiune mocănească, şi anume în Mogoş; dar formaţiunea gurguiului mogoşan constitue cel mai bun criteriu de a putea distinge pe un Mocan dacă e din Mogoş sau de pe valea Ampoiului, deşi în tipul fisic al acestor două ramificaţii, care e unul şi acelaşi, domină în general coloarea blondă şi ochii albaştri. Gurguiul opincei mogoşene e bine vîrfuit şi stă aproape drept în sus (cf. pl. VIII, 2).

O altă notă caracteristică a regiunei e distincţiunea ce se constată între femei şi fete, mai ales în zile de sărbători sau dumineci: fetele umblă cu părul împletit la spate şi cu capul gol, pe cînd femeile măritate, de orice vîrstă, împletesc părul de pe partea superioară a capului într'o cosiţă lăsată pe frunte deasupra ochiului drept şi petrecută după urechea dreaptă ca să formeze la spate un tot întreg cu restul părului; pe lîngă aceasta, toate umblă acoperite, fără ca năframa de pe cap să le ascundă împletitura de pe frunte.

Portul în genere nu presintă nimic deosebit. Bărbaţii umblă îmbrăcaţi în cămaşe albă de in sau cînepă, cu cioareci de lînă strîmţi, purtînd pe cap cunoscuta pălărie neagră şi cu borduri mici pe care o poartă şi aşa numiţii *Ungureni*. Femeile poartă cămaşe albă lungă, cîte o păreche de zaghii, iar în loc de ciorapi au cioareci de lînă.

Industria casnică e cu totul neînsemnată; ea se reduce la strictul necesar al casei. Din causa lipsei de ape mai mari, cu ajutorul cărora să poată forma căderi trebuincioase pentru vîltori, bunăoară, ţesăturile lor sînt rudimentare. In trăsături generale toate satele de pe valea Ampoiului au, din punct de vedere economico-social, un aspect sărăcăcios: case sau, mai bine zis, adăposturi mici şi cele mai multe acoperite cu stuf — iată satele lor.

Ceea ce m'a frapat și mai mult e sărăcia folklorică pe care am constatat-o mai la fiece pas, chiar în Prisaca și Găureni, care mi-au părut a fi mai interesante și unde am luat contact și cu persoane bătrîne cu părul alb ca fuiorul. Relevez un singur cas. Ducîndu-mă pe un deal de lîngă Prisaca, văd o nevastă care își lăsase jos copilașul de vre-o cîteva luni în arșița soarelui, torcînd la o mică distanță alături de o bătrînă. Notez că în apropiere erau destui arbuști umbroși. Intrebînd-o de ce nu-l culcă la umbră, mi-a răspuns că vin șerpii și-l sug.

— Cum îl sug! Poate îl mușcă, sau îl omoară.

— Șerk'i nu mușcă copii mici; lor le plače laptele și vin la copii de țîță și-i sug.

Incercarea mea de a continua convorbirea în domeniul unor asemenea credințe n'a avut nici un resultat.

IMPREJURIMILE ABRUDULUI

Pornind din Zlatna, treci prin Valea-Dosului și urci șoseaua șerpuitoare și încîntătoare în umbra răcoroasă a unei dese păduri de fagi înalți și luminoși pînă pe Dealul-mare, de unde, în lungul unei văi cu privelişti frumoase, cobori prin Bucium-cerb spre Abrud, centrul Băieșilor. In împrejurimile acestui orășel, care te frapează prin expresivitatea unui naționalism pronunțat, sînt așezate următoarele sate: Corna, Bucium-cerb, Bucium-sat, Bucium-izbita, Bucium-șasa, Bucium-poieni, Bucium-muntari (toate spre sud-est); Abrud-sat, Cărpiniș, Sohodol, Peleș și Roșia (toate spre nord-est).

Pe cît de interesantă e această regiune din punct de vedere al industriei aurifere, ca și sub aspectul istoric în legătură cu luptele ce s'au dat în 1848 mai ales în Bucium-cerb între Moți și Unguri, pe atîta-i lipsită de importanță sub raportul lingvistic și folkloric. Din causa ocupațiunei, la care se pot adăuga efectele frămîntărilor politico-naționale ale cunoscutelor evenimente istorice, toate aceste sate astăzi pot fi socotite ca definitiv și complet pierdute pen-

tru evoluția istorică a dialectologiei romîne, întru cît modernisarea a contribuit nu numai la unificarea și literarisarea graiului lor, ci și la uitarea a tot ce e tradiție, credință, literatură, etc. In comparație cu resultatele cercetărilor mele în alte regiuni dialectale, a trebuit să fac multe sforțări ca să pot culege acele cîteva sărăcăcioase și foarte palide specimene pe care le dau la *texte;* și aceasta nu din causa firei lor cam puțin deschisă și oarecum neospitalieră, ci din cruda realitate că vieața acestor sate e lipsită de literatură folklorică ce ar putea presinta vre-un interes deosebit. Singura știință dintre cele afirmate care ar putea fi oarecum mulțumită în resultatele cercetărilor sale ar fi *arheologia*: făcîndu-se explorări temeinice cred că s'ar putea descoperi lucruri interesante privitoare, bunăoară, la vieața romană în aceste regiuni aurifere. Evident că nu intră în cadrul articolului acesta descrieri referitoare fie la galeriile romane subterane din Roșia, ori la vieața economico-socială a acestei regiuni, etc. Relevez numai că din tot ce m'a preocupat sub raportul etno-filologic n'am putut da de nimic interesant, deși urmărirea diferitelor puncte a fost făcută pas cu pas: din ce ne dau, de pildă, Frîncu și Candrea privitor la graiul abrudean[1] n'am găsit nici o urmă.

MOȚII

Inchipuiți-vă suprafața unei ape întinse în așa fel agitată, încît pe alocurea ai vedea parcă printre rupturi de valuri și fundul pămîntului: iată aspectul geografic al țărei Moților. Inchipuiți-vă acum pe pantele și umerii valurilor oarecum rotunde, ba chiar și pe creștetele lor, adăposturi omenești răsfirate pe întreaga întindere de apă răscolită mai mult sau mai puțin din adîncuri: acestea sînt satele lor. Pentru cine străbate în lung și în lat acest ținut urcînd cele mai multe înălțimi dominante, impresia căpătată corespunde unei realități existente.

---

[1] *Romînii din Munții Apuseni*, 81.

Puternic și aproape fără întrerupere încercuită de un lanț de munți înalți, țara Moților pare, în urma unei amănunțite studieri geografice, a fi servit, încă din vremea întunecoaselor frămîntări și amestecuri etnice, de refugiu elementului pitulat aci. Să se urce cineva rînd pe rînd bunăoară pe muntele Călineasa, pe Măgura, pe dealul Dobreasca și pe Fericetul și nu va esita, cred, să-și formeze convingerea că, avînd în vedere diferitele considerațiuni de ordin geografic, social și economic, această regiune cu drept cuvînt poate fi socotită ca un adăpost etnic în fața atîtor viscoliri barbare din epoca de formațiune a poporului romîn. In afară de valea Vidrei — și întru cîtva și valea Negrei — care e mai deschisă, mai roditoare și plăcută vederei, celelalte cursuri de ape, mai ales dela Albac în sus, ofer privelişti sălbatice și fioroase, cum ar fi Iarba-rea, Gîrda(-seacă), etc., în ale căror ascunzișuri și ramificațiuni stau aciuate locuințe răzlețe de Moți. Exceptînd cursul Arieșului propriu zis în lungul căruia se întinde singura șosea care înlesnește Moților intrarea și ieșirea cu care sau căruțe din țara lor, restul căilor de comunicație cu ținuturile încunjurătoare sînt cu totul reduse și practicabile numai pentru pedeștri și cai de munte[1].

Date fiind interesul ca și importanța pe care le presintă geografia umană a acestui original și oarecum enigmatic colț romînesc, voi da o descriere mai amănunțită a diferitelor aspecte ce ne interesează și pe care le-am urmărit mai de aproape în cursul celor patru călătorii făcute în această țară, străbătută în întregime și în multiple direcțiuni pe jos.

S a t e l e. — Incepînd cu orășelul Cîmpeni, care e centrul propriu zis al țărei Moților, satele care o formează sînt următoarele: Certeja, Cîmpenii-de-sus, Sohodol, Poieni, Vidrele (de sus, de mijloc, de jos), Ponorel, Secătura, Neagra, Lăzești Albac, Gura-Arăzei, Scărișoara-de-jos, Scărișoara-de-sus, Iarbarea și Lăpușul.

---

[1] Pentru tot ce privește aspectul geografic, cf. harta aci anexată.

Aşezată pe înălţimi rotunde şi roditoare, Certeja ofere priveliști încîntătoare, cele mai multe case fiind situate pe dealuri. E singurul sat care, prin configuraţia extinderei, e cel mai puţin răsfirat, după care urmează Cîmpenii-de-sus, Ponorelul, Vidra-de-jos şi Secătura — toate acestea fiind împrăştiate mai mult în lungul apelor. Toate celelalte sînt presărate pe întinderi mari, mai toate casele sau grupurile de case care formează o familie fiind isolate una de alta pe o distanţă, ba chiar pe o rază, variind dela 1-3 km., după configuraţia solului. Urcîndu-te pe muntele Găina, vezi ca într'o panoramă cum Vidra-de-sus stă risipită pe versantul sudic al Bihariei, întinzîndu-se chiar pînă în imediata apropiere a creştetelor sale. Aceeaşi vedere ne-o presintă şi fundul Negrei de pe versantul sudic al Măgurei (cf. pl. 1, 2). Iţi face impresia că sînt adăposturi retrase în faţa unui potop, trăind parcă complet isolate de tot ce e vieaţă pămîntească. In afară de laturea etno-geografică a unor atari aşezări, trebue relevat şi aspectul poetic pe care ţi-l desfăşură. Aşa e casul mai ales cu Lăpuşul, care ofere cele mai frumoase priveliști, fiind situat ca într'o albie, din mijlocul căreia se înalţă un deal rotund şi vîrfuit.

Şi mai împrăştiat se presintă Albacul şi Gura-Arăzei, iar aspectul sub care ni se înfăţişează Scărişoarele întrece orice aşteptare. Valea Vidrei e mai lină şi e acoperită la nord, est şi vest cu păduri de fagi. Ceva mai accidentată e valea Negrei. Dar văile Albacului şi ale Scărişoarelor sînt abrupte şi chiar stîncoase, pămîntul pietros şi acoperit numai cu păduri de brad. In lungul apelor sînt foarte puţine case; cele mai multe domină, ca nişte sentinele, ori stau ascunse pe umerii şi versanturile înălţimilor. Centrele lor însă se găsesc în vale şi sînt formate din următoarele clădiri: biserica, şcoala, casa preotului şi a învăţătorului, cîrciuma, vre-o moară şi vre-o cîteva case. In Scărişoara-de-sus, bunăoară, centrul satului care se găseşte la confluenţa Lăpuşului şi a Gîrdei se compune din: biserică, locuinţa învăţătorului, cîrciumă şi încă vre-o patru case; casa preotului, notariatul şi jandarmeria sînt cu vre-o doi km. în josul apei.

Pentru a fi și mai bine edificați în această privință, amintesc că pentru prima zi de Paști, de pildă, Scărișorenii cei mai îndepărtați trebue să pornească de acasă dimineața, pe la orele 7, pentru ca pe la orele 10-11 să fie la biserică; aci prînzesc după terminarea serviciului religios și, plecînd pe la orele 1-2, sosesc acasă tocmai seara, mai ales că merg cu copii și bătrîni. Din causa acestei configurațiuni geografice, nici școala nu poate progresa, întru cît în timpul iernei copiii ar trebui să aibă un internat lîngă școală, de unde să poată pleca doar sîmbăta; altfel, și-ar risca vieața dacă ar încerca să se ducă în fiecare zi la școală.

Casele sînt sărăcăcioase, făcute din bîrne de lemn, cele mai multe cu o singură despărțitură în interior, toate acoperite cu șindilă și adumbrite de cîte un frasin (cf. pl. II, 2).

La sud-estul Vidrișoarei se găsesc alte două sate: Tomnatecul și Bulzeștii. Intru cît și aceste sate, mai ales Bulzeștii, sînt considerate ca făcînd parte din „moțime", le-am cercetat și pe acestea alăturîndu-le Moților, deși din punct de vedere orografic cel puțin ele fac parte din ținutul propriu zis al Zărandului. Și aceste sate au același caracter ca și Vidrele de exemplu. Bulzeștii e și mai împrăștiat decît Tomnatecul, fiind și un sat mai mare, și amîndouă formează grupuri mai compacte numite „cringuri", care poartă numele de familie — ca și la Moți. Casele acestora sînt acoperite și cu stuf.

T i p u l. — Deși pentru urmărirea și elucidarea problemelor biologice antropologia și, poate, serologia [1] ar fi cele mai indicate momentan în a se pronunța, totuși chiar simplele impresii pe care ți le formează înfățișarea colectivă a unui element etnic pot fi luate în considerațiune. In trăsături generale Moțul îți atrage atenția prin tipul lui caracteristic într'un fel, care-l scoate din cadrul general al tipului romînesc: e de statură mijlocie, costeliv și iute, cu o oarecare lipsă de simetrie în regularitatea trăsăturilor feței, nasul

[1] Pentru cercetări serologice în Romînia, cf. revista *Cultura*, I (1924), 224-234.

mai mult neregulat, adică de obicei cam cîrn, ochii de un albastru spălăcit în spre verziu, coloarea de un blond tot spălăcit, bătînd în castaniu. Fireşte că unele din aceste caracteristice sînt explicabile; n'am putea însă să le trecem pe toate cu vederea. Dacă e costeliv [1] şi iute, aceasta se explică şi prin faptul că istovitoarea muncă pe care o depune Moţul pentru miserabila lui existenţă zilnică, urcînd şi coborînd dealuri şi munţi, îl determină, ca şi clima de altă parte, la un atare fisic; dar nu ne-am putea gîndi că celelalte trăsături s'ar putea datori de exemplu unui amestec săsesc ori germanic, etc. Nu s'ar putea iarăşi recurge la o explicare în sensul că neregularitatea tipului său s'ar datori de pildă felului de vieaţă muntenească pe care o duce Moţul; căci aproape un trai identic ca geografie umană îl duce şi tribul albanes al Gheghilor, ceea ce nu-i împiedecă de a fi cei mai arătoşi, mai impunători şi chiar mai frumoşi dintre toţi locuitorii sud-dunăreni ai diferitelor naţionalităţi. Un exemplu din imediata vecinătate a Moţului: traiul Tomnaticenilor se aseamănă cu cel al Moţilor; totuşi tipul lor, cu trăsături regulate, se distinge radical, ducîndu-ne prin albastrul ochilor şi prin albul-roz al feţei spre o provenienţă slavă (cf. pl. VIII, 1).

P o r t u l. — In această privinţă nu există nici o deosebire între ei şi Băieşi. Poţi totuşi cunoaşte din ce sat e fiecare după coloarea şiretului cusut în lungul şi în afara cioarecilor sau cusut înainte şi în dos; se mai pot cunoaşte şi după coloarea sau ţesătura hainei. Rar vezi pe cîte unul îmbrăcat cu *gatiile* ardeleneşti (cf. pl. IV, 2). Portul lor naţional însă îl formează cioarecii de lînă.

Cel femeiesc astăzi nu presintă nici o caracteristică: zaghii nu se mai ţes şi nici nu se mai poartă, deşi arta acestor ţesături nu le-a lipsit. *K'eptarele* le cumpără tot din *bold*. Doar cămaşa e singurul element al îmbrăcămintei pe

[1] Om gras printre Moţi nu poate fi decît cineva eminamente sedentar: cîrciumarul sau cîrciumăreasa, primarul şi preoteasa (nu şi preotul).

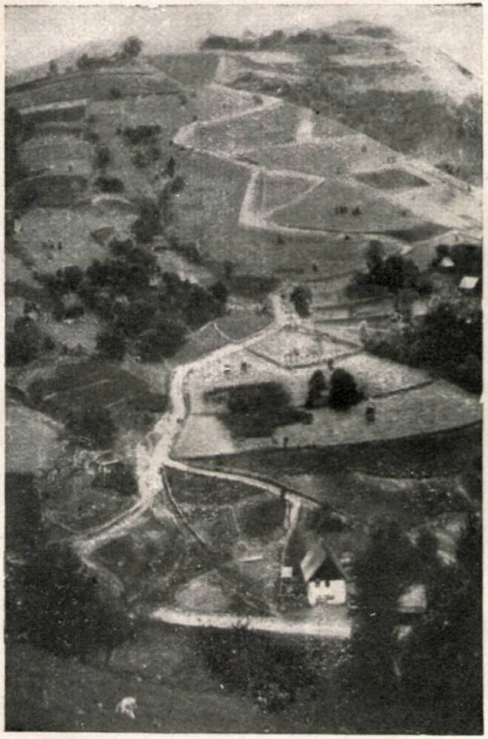

1. Spre Lespezeni (Scărișoara-de-jos): drum de care urcînd pe un deal mic și cu pantă lină.

2. Casă isolată și așezată în mijlocul „moșiei“ pe valea Gîrdei (Scărișoara-de-sus).

care o cos acasă. La toate însă constați că fundele pieptarelor formează tricolorul romînesc.

V i e a ț a. — In condițiunile geografice relevate, traiul Moțului e cu totul rudimentar. Casa lui e așezată în mijlocul sau lîngă *moșia* sa, care nu-i ofere decît pășunat, material pentru industria lemnului și anume brad, și pe alocurea cîteva sămănături de toamnă [1]. Rar constați situații gospodărești frumoase. Sărăcia domină. Sînt numeroase casele care n'au nici o vită măcar, nici cal de povară. Vieață păstorească nu există de loc. Rar iarăși vezi pasări de curte: doar pe cîte un *cring* auzi cîte un cocoș. Singurul sat care face excepție e Certeja, unde se întrețin găini de dimensiuni mari. Această lipsă se explică și prin faptul că în singurătatea înălțimilor în care locuesc uliul și-ar putea oricînd găsi pradă, după cum nici vulpea nu s'ar îndepărta prea mult dela atari gospodării. Pentru aceasta, foarte rar, dacă nu chiar de loc, vezi cîte un cîne la vre-o casă mai răsărită.

La aceste lipsuri vin să se adauge în vieața Moțului și altele. Sînt dealuri întregi care sufer din causa lipsei de apă, pe care locuitorii sînt nevoiți să o transporte în butoaie încărcate pe cai din văi sau dela izvoare relativ îndepărtate. Aceasta am constatat-o și la *Mununeni*, care locuesc pe creștetul sudic al muntelui în care se găsește *Ghețarul* [2] subteran, și anume pe *Munună*. Locuitori din împrejurimile Ghețarului mi-au afirmat că în anumite casuri fac us și de ghiață. Această lipsă însă se resimte și mai mult în timpul iernei, cînd — din causa omătului abundent — sînt siliți să-și adape vitele timp de două, trei zile cu apă din zăpada topită. Dar, în afară de inconvenientele pe care li le aduc îndepărtările lor față de centrele administrative bunăoară, unul dintre cele mai mari neajunsuri pe care le îndură este îmmormîntarea în timp de iarnă — mai ales în satele Albac, Scărișoara, Iarba-rea și Lăpuș. Din causa marilor zăpezi sau din

[1] Pe dealul *Pădriul Balceștilor*, în ziua de 26 august (1921) vișinele încă nu erau bine coapte.

[2] Cf. descrierea *Ghețarului* în Frîncu și Candrea, *l. c.*, 59.

causa viscolirilor, preotul din Scărișoara (de sus sau de jos) nu poate să se deplaseze pînă în fundul Gîrdei de exemplu, sau să urce dealul trecînd dincolo de Runcu, în direcția Călineasa, etc. Și cum Moțul ține ca să fie îmmormîntat numai în cimitirul bisericei, atunci vezi petrecîndu-se hotărîri cu adevărat surprinzătoare: dacă cel mort este un copil, bărbații crîngului, ba chiar și femeile, bătătoresc cu lopețile zăpada făcîndu-și cărare și astfel îl duc pe umeri cîte doi inși pînă la biserică; dacă însă cel mort e un om în vîrstă, și cum plaiurile ca și pantele repezi nu permit ducerea mortului în șir de cîte doi inși, atunci înhamă la o păreche de boi un jug cu două ori chiar trei bîrne lungi și groase sau late peste care se leagă corpul neînsuflețit și în modul acesta e transportat pînă în vale, unde se găsește biserica. Și ceea ce e și mai surprinzător e situația în care se găsesc dealuri întregi și chiar case singuratice, care rămîn pe timp de cîteva luni de zile mai mult sau mai puțin complet închise, cu totul isolate, ținîndu-și vitele în *măieturile* din imediata apropiere. Atîta bun au în timp de iarnă că frigul de munte nu poate egala gerul Bărăganului bunăoară, după cum, pe de altă parte, toți lupii coboară la șesuri, după pradă mai ușor de găsit.

Ca ocupațiune, rolul femeiei se resumă, în afară de gospodăria casnică, la cultivarea redusă a inului și a cînepei. Industria lemnului e ocupațiunea de căpetenie a bărbatului. In timp de vară, ca și iarna, cu o îndemînare remarcabilă, Moțul se îndeletnicește cu facerea *ciubárălor*, a doniților și a cercurilor pe care și le procură din ramuri de brad mai mlădios, mai moale (cf. planșa IV, 1). Fabricarea șindilelor ca și a tulnicelor face parte tot din industria lor proprie. Incărcîndu-și căruțele cu ciubere, doniți și cercuri, Moții ies din țara lor pe la sfîrșitul verei percurgînd distanțe mari pentru desfacerea convenabilă a produselor lor. Inainte de războiul european străbăteau pusta Ungariei pînă la Budapesta, prin Croația și până la Fiume. In Ungaria mai ales își vindeau ciuberele pe o tocmeală convenabilă celor două părți: Un-

gurul să dea Moțului atîta grîu cît poate încăpea în ciuberele cumpărate. Cutreerările acestea în regiuni și țări îndepărtate, făcute la pasul cailor și cu popasuri de zi sau noapte la marginea șoselelor, durau cîte două și chiar trei luni de zile și drept orientare în chiar ținuturi necunoscute nu le servia alt ceva decât acel „flair" special entității lor de a le scormoni și a le explora fără ca să rătăcească. Și astăzi încă aceste colindări se desfășură înaintea ochilor noștri: pentru statele vecine, ca Ungaria și mai ales Iugoslavia, pe o scară mai redusă decît în trecut; ceva mai pronunțate însă pentru Romînia din sud-estul Carpaților. Formînd grupe de cîte 4-15 căruțe acoperite cu *h'ern'ee* și unii luîndu-și ca ajutor și cîte un băiat pe care încă din frageda copilărie îl inițiază în explorările sufletești ale unor atari îndeletniciri, acești Moți, în simțul lor de orientare, trec prin toate defileurile carpatine, cutreerînd în lung și în lat întreaga Basarabie, întreaga Dobroge precum și toate județele dunărene, unde caută să-și desfacă munca lor, la care putem adăuga și vînzarea *tiocurilor* de rășină — ceea ce, de altfel, reiese și din cîntecul lor:

A plecat Moțul la țară
Cu cercuri și cu čiubară.
Și cu tiocuri de rășină
În țară, după fărină.

Evident că în tendința acestor peregrinări comerciale trebue să vedem în primul rînd gîndul lor de a realisa un cîștig cu care să poate ieși din iarnă cu întreaga familie. La basa acestor peregrinări însă cred că trebue să vedem și anumite impulsiuni sufletești de explorări spirituale, de neastîmpăr etnic în dorința de a vedea și a cerceta cît mai mult și cît mai variat. Grație înteligenței sale vioaie și adînc scrutătoare, Moțul și-ar putea da totdeauna sama că oricare ar fi cîștigul pe care l-ar realisa, el nu poate egala valoarea celor două sau trei luni de zile de cutreerări și că pe orice altă cale și-ar putea agonisi același cîștig, fără să mai fie supus diferitelor îngrijorări pe care i le pricinuesc simplele speranțe

sau chiar riscurilor unor asemenea deplasări. Aşa că şi din acest punct de vedere cred că trebue să admitem o inclinaţiune etnică proprie entităţei sale — inclinaţiune pe care o constătăm şi mai desvoltată în *cărvănăritul* Aromînilor şi care e perfect acoperită de scopul material al existenţei pămînteşti. De altfel o inclinaţiune aproape identică trebue să vedem şi în peregrinaţiunile păstoreşti, cu singura deosebire că ea e îndreptată exclusiv în explorarea naturei, nu a lumei, fiind şi ca cel puţin tot aşa de acoperită de o grije, aceea a turmelor.

Un amănunt privitor la comerţul produselor de brad ce merită să fie relevat ar fi următorul. Cu furnisarea acestor produse se ocupă în special Albăcenii şi Scărişorenii care, apoi, le transportă pe cai vînzîndu-le în deosebi Vidrenilor care le desfac la ţară. Causa e că primii, ca şi Lăpuşenii şi toţi cei ce locuesc căţăraţi prin meleaguri unde nici nu se poate face măcar drum de car, nu pot întreţinea decît cai de munte; rare sînt dealurile din partea superioară a Arieşului ale căror pante să permită drumuri de care cu boi — nu şi de căruţe. Planşa II, 1, care represintă relativ un deal lin şi nu tocmai înalt (dealul care urcă spre *Lespezeni* din Scărişoara-de-jos) dovedeşte cu prisosinţă marile greutăţi de transport pe care Moţii nu le pot învinge decît cu ajutorul cailor şi întru cîtva cu ajutorul boilor. Satele din valea Vidrei însă dispun şi de o şosea bună — singura mai practicabilă —, aşa că numărul căruţelor e mai mare pe această vale.

Un alt aspect, caracteristic şi el, al vieţei petrecute pe dealuri sau în munţi ni-l ofere păşunarea vitelor. Toate vitele cornute şi neîntrebuinţabile de care dispune un sat sînt trimise în timpul verei la păşunat, şi anume în partea muntoasă nordică a ţărei lor. Pentru păscutul lor sînt angajate de obicei fete, *muntăriţe*. Spre deosebire de ceea ce constatăm în Maramureş bunăoară, aci numai fetele şi nevestele cîntă din *tulnice* — şi aceasta mai mult în Gura-Arăzei, ca păstoriţe. Pentru vitele sau prea puţinele oi ce pasc în împrejurimile caselor se trimit copii pînă la 15 ani: dealurile răsună de chiotele prelungi în gamă cromatică de-

scendentă pe care le dau acești copii dintre tufișuri. Se afirmă privitor la ei că sînt atît de înapoiați în viața socială și că ar fi așa de sălbaticiți cu firea, încît un tată — și faptul s'ar fi petrecut în Albac —, strigînd din vale pe un băiat al lui care stetea cu vitele pe deal ca să vie acasă spre a fi botezat, i-a zis:

— Mă, pucă, mă! G'iuri acasă, c'o girit popa să t'e bot'edze!" la care fiul i-a răspuns:

— Da če-i ačela popa? D'e mărîncatu-i?

Caracterul. — Din firea lui Moțul e democrat, ceea ce se poate constata și din faptul că în viața lui socială nu există absolut nici o deosebire de clasă. Ca și la Aromîni, de pildă, termenii de politețe (*d-ta*, *d-voastră*, etc.) erau necunoscuți Moților, adresarea făcîndu-se direct prin *tu*[1] — lucru pe care l-am putut înregistra și eu atît pe valea Bulzului din Gura-Arăzei, cît și pe valea Gîrdei, unde convorbirile pe care le aveam erau întreținute cu tutuire. — E de o cinste perfectă și cu o pronunțată independență sufletească. In ciuda configurației de geografie umană a acestei țări — configurație ce ar putea tăinui orice hoții sau chiar crime pe cari oricine le-ar putea comite cu ușurință — furtul nu există nici în anii aceștia de corupție contagioasă. In după amiaza zilei de 1 septembre 1921 am plecat din Lăpuș ca, trecînd prin răsfirarea nordică a Ierbei-rele și prin punctul Tarnița, să ajung în Vidra-de-sus. N'am putut obținea pe nimeni drept călăuză și însoțitor. N'aveam nici hartă și nici vre-o cărare nu cunoșteam. După indicații și asigurări liniștitoare, a trebuit să trec — firește, singur — printr'una din desele și puțin umblatele păduri de fagi ce se întind la poalele Bihariei. In mijlocul pădurei, la o cotitură de cărare, întîlnesc doi Moți, cu securile lîngă ei. Deși trecerea mea — om strein pentru ei — în aceste locuri li s'a părut cu totul ciudată pentru firea lor bănuitoare, totuși „bună ziua" al meu fu întîmpinat cu „Dumnezeu ț'ažute" al lor, fără ca să mi se aducă nici

[1] Cf. Frîncu și Candrea, *l. c.*, 23-24.

cea mai mică neplăcere. — Faptul că atît la Moţi cît şi la Bulzeşteni circulă strigătura (culeasă şi de Frîncu şi Candrea):

Ţine, Moţ, de hastă straiţă,
Să mă h'iţ cu hastă Moaţă! —
Pînă mă h'iţai cu Moaţa,
Moţul se duse cu straiţa

nu poate fi socotită ca o notă contrară corectitudinei lor, pentru că prin această strigătură se reliefează de către Moţ, în sens de batjocură, naivitatea de care a dat dovadă Bulzeşteanul la *Tîrgul (de fete)* de pe muntele Găina.

E iute şi violent atunci cînd îi este în joc ceva din patrimoniul lui sufletesc, naţional sau din interesele lui obşteşti. E ultra-xenofob. Aşa se şi explică faptul că în toate satele Moţilor nu există nici un strein. Mi s'a relatat că înainte de război un Evreu a încercat să deschidă o cîrciumă la mijlocul drumului dintre Albac şi Secătura, la poalele Dealului-frumos. După puţine zile îndrăzneaţa lui hotărîre l-a costat propria-i vieaţă în chiar localul lui. De altfel această tenacitate de caracter au dovedit-o cu prisosinţă atît sub stăpînirea ungurească chiar faţă de temuţii jandarmi maghiari, cît şi sub cîrmuirea noastră cînd s'a încercat să li se exploateze singurul lor avut, anume pădurile de brad.

E foarte bănuitor faţă de oricine care le calcă ţara. In vara anului 1922 urcam spre dealul Pătruşeştilor din faţa Scărişoarei-de-jos. Intr'o poieniţă, o nevastă stetea alături de bărbatul ei care dormia — era pe la amiazi. Cum mă vede, femeia deşteaptă iute pe soţul ei. Acesta, ca muşcat de şarpe, pune mîna pe coasă şi sare sus: — îl deranjase de geaba, pentru că Moţul mă cunoştea din călătoria mea precedentă. Evident că această caracteristică sufletească şi-ar putea avea mai mult sau mai puţin şi o explicaţie istorică relativ recentă şi anume: bănuiala Moţului faţă de un strein care-i cutreeră ţara e că în acesta el vede un Ungur — ceea ce îşi poate avea originea în crîncenele lupte pe care întreaga Moţime, bărbaţi şi femei, le-a dus în contra asupritorilor lor. Dar

aceasta nu poate explica totul. Suspiciunea lui cred că își are rădăcini adînci și vechi, proprii unei entități care s'a refugiat în labirintul acestor munți, rădăcini care s'au putut perpetua pînă în zilele noastre grație configurației și izolărei lor geografice; așa că, în urma luptelor din 1848 mai ales, ușor s'a putut face derivarea acestei laturi psihologice în sensul unguresc.

In susținerea acestei explicații cred că merită să fie relevată și următoarea constatare. In ziua de 21 iulie 1924 m'am dus pe dealul Feleștilor, în spre izvoarele Gîrdei. Mă opresc puțin în apropierea unei căscioare. La marginea unei mici sămănături de cînepă stetea singurel un copilaș de vre-o 5-6 ani. Indată ce mă vede încearcă să se ascundă pe după cînepă. Cu privirile țintite în vag, dar cu fața în spre el, îl urmăresc cu ochi furiși: ca o pasăre speriată se bagă în cînepă, pitulîndu-se ghem și urmărindu-mi mișcările în nelinişte. N'a fugit dela început direct în casă, pentru că între cînepă și casă era loc deschis de vre-o 15 m. Mi-am întors privirile într'altă direcție, urmărindu-l cu coada ochiului. Crezînd că a scăpat de sub urmărirea mea, fără să dea nici un țipăt, fugi cît îl ținură picioarele în casă.

Firește că acest copilaș nu putea vedea în mine un Ungur, bunăoară, ci un strein... rău-făcător, care, în sufletul lui de copil și sperios, va fi fost identificat cu acel *Goța* sau *Goața* din limbajul copilăresc: mamele, pentru ca să facă pe copiii lor să înceteze de a mai plînge, li se adresează cu cuvintele „tăci, că vine *Go(a)ța*[1]" — echivalent cu aceeași sperietoare a mamelor romane: *Hannibal ad portas*. Dar numele acesta, care nu poate fi alt ceva decît numele etnic al Goților, ne dovedește în de ajuns cum caracteristica de suflet bănuitor al Moțului își are rădăcini adînci și vechi, care evocă vremurile turburi din epoca de formațiune a poporului romîn.

---

[1] Frîncu și Candrea, în *l. c.*, 100, îl explică prin „dihanie cu care se sperie copiii cînd plîng".

Ca o consecinţă directă a acestei trăsături psihice, e firesc lucru ca Moţul să nu fie comunicativ, să fie un suflet închis, în deosebi faţă de un necunoscut. Reserva pe care şi-o impune în asemenea împrejurări egalează muţenia. Din causa acestei neîncrederi pe care şi-o manifestă faţă de orice strein, e firesc iarăşi ca Moţul să apară neospitalier, foarte puţin primitor [1]. Ţinuturi romîneşti sărăcăcioase mai sînt, dar sînt numeroase casurile care dovedesc că sărăcia nu exclude ospitalitatea. Chiar pe dealul Haiduceşti (pe versantul nordic al *Măgúrei)*, la rugămintea mea de a-mi da contra-cost o farfurie cu lapte acru, femeia Parastia Haiduc a lu Dumńitru m'a întîmpinat în 1922 cu cuvintele: „aičęa nu pręa dau pă banj, fără numa aşa, că şti-l Dumnezău că are o nu omu banj". In legătură cu această notă, de remarcat că lipsa de ospitalitate priveşte pe Moţ, nu pe Moaţă, care e şi natural să stea în plină reservă.

Raportate unele la altele, satele nu presintă între ele caracteristice de diferenţieri pronunţate ca fire. Sufletul lor e unul şi acelaşi. Aşa se şi explică faptul că nu se prea poreclesc unele cu altele. In afară de ce am relevat la pag. 37, despre Albăceni de exemplu se zice că sînt *turtéle*, iar Albăcenii zic la adresa Scărişorenilor că „tund pita cu foarfeči cînd o scot din cuptor" — făcînd alusie la orzul păros cu a cărui făină, amestecată cu grîu, aceştia îşi fac pînea. Oricum, geografia lor umană, cel puţin, a contribuit şi ea la lipsa unor asemenea porecliri care, printre altele, sînt în funcţie şi de grupări compacte şi întregi de sate.

Trecînd însă peste hotarul sudic al Vidrei-de-sus, în spre Tomnăticeni şi Bulzeşteni, constatăm că poreclirea e mai pronunţată şi mai vioaie. Tomnăticenii, bunăoară, sînt porecliţi *greluşi* şi batjocura le-o poţi aduce printr'o simplă întrebare sau propositiune în care să figureze forma *trii* (trei)

[1] Mă folosesc de ocasie să aduc aci viile mele mulţumiri familiei răposatului învăţător Eliseu Morcan din Scărişoara-de-sus, ca şi familiei avocatului Furdui din Cîmpeni, a căror ospitalitate a contrastat profund cu cele constatate în general şi în toate satele.

1. Casă mai gospodărească din Scărișoara-de-jos, așezată lîngă „drumul de țară“ în apropierea bisericei.

2. Colibe de toamnă și iarnă pentru vite, oi sau porci, ca și pentru *muntăriță*, din hotarul satului Tomnatec.

întrebuințată de ei: din cîntecul, din trilul greerului se desprinde *trii, trii!* — pentru care motiv au fost „ciufuluiț“ *greluși*. Bulzeștenii, la rîndul lor, sînt porecliți *capra în biserică:* o capră a intrat în dimineața unei sărbători în altarul bisericei; în „prostia“ lor, Bulzeștenii au crezut că e Maica Precista și toți au sărutat-o sub coadă. Hălmăgenii, de altă parte, sînt porecliți *scroafa în biserică:* în dimineața unei sărbători și în așteptarea sătenilor în fața bisericei, preotul deschide ușa și înaintează spre altar; o scroafă care se băgase înăuntru fuge repede, trecînd printre picioarele preotului; în trecerea ei, acesta rămîne călare pe scroafă, cu fața spre coadă; și astfel dus în fugă, popa zice „poporenilor“ săi: „cu sănătate, poporeni, că pă mine mă duče dracu!“

Iată însă că cu aceste relevări tangentăm un alt capitol, și anume:

Folklorul. — Din cele relatate pînă aci ușor se poate forma convingerea de multiplele și variatele greutăți — unele aproape insurmontabile — de care se izbesc asemenea cercetări. Admițînd că încrederea e cîștigată și că Moțul își deschide sufletul, se ridică dificultăți fisice pe care numai o abnegație de sine *non plus ult'ra* le-ar putea învinge. In cele patru călătorii făcute în această țară, în mai toate convorbirile avute cu diferiți oameni eu nu m'am putut folosi în fața lor de creion și carnet pentru a nota ce mi se părea interesant de reținut, întru cît bănuiala lor i-ar fi amuțit cu desăvîrșire — ceea ce la începutul cercetărilor mi s'a și întîmplat. Riscam iarăși, dacă aș fi întrebat pe oricine și oriunde asupra nomenclaturei toponimice. Un cas din mai multe: coboram de pe Măgura în spre Neagra la 17 august 1922. Poposesc la un izvor singuratic. Iată că trece un Moț și se oprește lîngă mine. In momentul acela priviam — după o credință aromânească — omoplatul prevestitor al unui pui de găină fript.

— Bună ziuă, zice Moțul.

— Bună ziua. Poftim, stai puțin.

— Da ce faci aici?

— Uite, prînzesc. Ce zici, plouă astăzi ori nu!

— Ba. Da unde te duci?

— La Neagra. Mai e mult pînă acolo?

— Ba. Da de unde vii?

— Din Scărişoara. Cum îi ziceţi voi la osul acesta?

— Os. Da de unde eşti?

— Din Cîmpeni. Ce eşti: Moţ ori Crişan?

— Ba. Da ce umbli p'aici?

— Ia, să vă cunosc şi eu ţara voastră. Ascultă: nu e vre-o bătrînă pe-aici care să-mi descînte de măsele?

— Ba. Da cine eşti dumata?

In felul acesta a mai continuat convorbirea, el interogîndu-mă amănunţit, fără însă ca eu să pot obţinea vre-o lămurire la tot ce îl întrebam.

La aceste constatări vine să se adauge şi o mare sărăcie folklorică. Se poate afirma în mod peremptoriu că Moţul n'are literatură folklorică: doină, bocet, colindă, baladă, basm tradiţie, etc. N'are nici alte genuri, ca strigături, ghicitori, etc., întru cît şezători de iarnă, bunăoară, în ţara lor nu pot avea loc. Cu toată neţărmurita dorinţă pe care au avut-o Frîncu şi Candrea, de pildă, de a da cît mai mult şi mai variat material folkloric din vieaţa Moţilor, totuşi realitatea de care s'au izbit a fost crudă şi mîhnitoare. Ceva mai mult: asiste cineva la petrecerile Moţilor, sau la horele lor din zile de sărbători şi rar, foarte rar va auzi vre-o strigătură sau vre-un cîntec. Nici în vieaţa lor muntenească de toate zilele nu vei putea auzi vre-o doină din aşa numitele *cîntece de coastă*, după cum nici mie nu mi-a fost dat să aud vre-odată aria *Moţul la drum*, armonisată de I. Vidu, deşi am mers deseori şi în căruţele cu *h'ern'ee* ale Moţilor.

Nici în domeniul credinţelor sau al superstiţiilor n'am fost mai norocos. Doar cele cîteva care urmează le-am putut culege:

a. La şură se pune o furcă cu fuior şi fus în contra *năviscăţ*.

b. Pieptenuşii se aşează cu dinţii unul într'altul şi se

ţin aşa dela sf. Mihail pînă la sf. Andrei, pentru ca astfel şi gura lupului să fie *încleşcată* chiar atunci cînd ar trece printre oi.

c. Odată cu asfinţitul soarelui, Moţul nu dă din casa lui afară nimănui şi nimic.

d. Ţiganului îi dă în orice zi, deci şi în zilele de luni, miercuri şi vineri, orice de ale mîncărei, pentru că se teme că, refusîndu-l, să nu se prefacă în *pricoliči* (= vîrcolaci).

e. Lecuirea boalelor de bube sau beşici se face cu spălătură de apă fiartă la *foc viu*. Focul viu se aprinde astfel: se ia un sul, ale cărui capete se bagă în găurile anume făcute în doi brazi alăturaţi; la capetele lui din găuri se pune iască şi apoi se învîrteşte repede; învîrtirea sulului însă trebue făcută numai de doi veri dulci. [1]

f. Afumatul vitelor se face marţi şi sîmbătă seara.

g. La o junincă ce fată pentru prima oară i se găureşte cornul drept în care i se pune „tri fire de piper, tri fire de grîu mîndru, tămîie neagră şi argint-viu“ (toate culese în Scărişoara-de-sus).

Iată, deci, cam la ce se reduce recolta folklorică. Am totuşi impresia că nici Moţului nu-i lipseşte cu desăvîrşire elementul folkloric şi că, dacă i l-am cunoaşte amănunţit, ne-ar orienta — alături de alte criterii — pe cărări mai sigure cînd e vorba de lămurirea istorică a entităţei sale.

Pentru a încheia şi cu acest capitol, voi releva obiceiul de a ţinea pe vîrfurile munţilor două tîrguri anuale [2]: unul pe muntele Călineasa în ziua de S. Petru şi Pavel, şi al doilea pe muntele Găina în prima duminecă ce urmează sărbătoarei Sîn-Petru — dacă această sărbătoare cade în zi de luni sau marţi — sau în a doua duminecă, dacă Sîn-Petru cade într'una din celelalte zile. Tîrgul de pe Călineasa e visitat de locuitorii de pe versanturile şi împrejurimile acestui munte, pe cînd la cel de pe Găina participă toate satele Moţilor, ca şi

---

[1] Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanic şi cel latin*, 76-80.

[2] Au mai fost înainte şi altele, cf. Frîncu şi Candrea, *l. c.*, 71.

cele din ţinutul Zărandului. Caracteristica amîndurora e prilejul pe care îl ofer participanţilor de a petrece laolaltă pe înălţimi mari; cu această ocasie se mai expun spre vînzare şi articole mărunte de prăvălie. Niciodată însă nu a existat vre-o tendinţă care să poată motiva denumirea ce li s'a dat, şi anume *tîrg de fete*. Fireşte că la asemenea bîlciuri simplele cunoştinţe dintre băieţi şi fete puteau fi oricînd şi chiar imediat urmate de condiţiunile căsătoriei de pe vremurile acelea; tradiţia însă nu ni le presintă ca avînd drept prim scop ceva după care le-am putea numi *tîrguri de fete*.

Totuşi, obiceiul acesta nu poate fi trecut pur şi simplu cu vederea.

Mai întîi, asupra originei lui n'avem nimic solid şi edificator. Ca simple tradiţii, amintesc şi eu o versiune a preotului Ion Draia din Tomnatec care seamănă cu cea relevată de Frîncu şi Candrea (*l. c.*, 56), privitor la *tîrgul de sărutat* din Hălmagiu şi care e datată tot de pe vremea năvălirei Turcilor. O a doua, culeasă în Bulzeşti, e că acest tîrg s'ar datori unor muntariţe care doriau să vîndă diferite produse ale lor şi care se îndeletniciau cu păstoritul în jurul acestui munte. In al doilea rînd, ceea ce trebue remarcat e nu atît felul cît locul în care se ţin.

Indiferent care anume din aceste două tîrguri e mai vechi sau dacă amîndouă datează din aceeaşi epocă, logica faptelor ca şi a consideraţiunilor etno-geografice ne determină să socotim genesa lor ca fiind anterioară oricăror începuturi de civilisaţie rudimentară sau aşezămînt de stat, ba chiar ca aparţinînd epocei de formaţiune a poporului romîn. Pentru unul care a visitat tîrgul de pe muntele Călineasa (cf. pl. v, 2) ale cărui înălţimi şi aspect ofer privelişti sălbatice şi pline de fiorii unei singurătăţi care îţi face impresia că te găseşti la marginea lumei, gîndul lui se duce spre vremuri îndepărtate a căror taină caută să o pătrundă. Căci, se naşte întrebarea: ce anume va fi contribuit ca pentru un atare tîrg să fie ales creştetul unui munte sălbatic şi în acelaşi timp cel mai depărtat de satele Moţilor? O atare petrecere

în vîrful unui munte e condiționată în alte regiuni romînești de serbarea patronului sau hramului unei mănăstiri existente pe acel munte. Dar aci nu e nimic de natură religioasă. Un răspuns în sensul că muntele Găina, bunăoară, fiind între Crișeni, ținutul Zărandului și între țara Moților, era firesc ca să devie locul de întîlnire pentru un tîrg — nu e satisfăcător, pentru că nu explică elementele constitutive ale acestui tîrg sub raportul istoric, etnic, social și economic. Prin aceste tîrguri, Moții — căci ale Moților sînt ele, mai ales acel de pe Călineasa la care nu participă în afară de ei decît păstorii crișeni din împrejurimi (cf. planșa VI, 2) — nu urmăresc aproape nimic din punct de vedere economic, așa cum se poate constata la tîrgul anual din 15 august ce se ține în Cîmpeni; și apoi nu vîrful unui munte, fie el chiar mai puțin înalt decît Găina, poate fi prielnic unui bîlci. Așa că, sub orice aspect am analisa acest obicei, totul pare a ne transporta în epoca unui trecut îndepărtat, și nu vedem de ce nu ne-am opri la epoca de formațiune a poporului romîn.

Iată, deci, și o caracteristică folklorică ce vine să coroboreze, alături de alte considerațiuni, la concretisarea unui specific element etnic ce trebue văzut în Moțul din zilele noastre. Asupra causei sau causelor ce vor fi determinat un atare obicei și în atari condițiuni geografice, firește că ipotesele pot fi diverse; înclin totuși a crede că ele sînt de natură etno-socială ce s'ar datori diferitelor împrejurări istorice. In asemenea circumstanțe, e posibil, pentru vremurile acelea, să fi existat și tendința înlesnirei de căsătorii, în sensul așa numitului *tîrg de fete*.

G r a i u l. — Pe cît de firească ar fi impresia unui cercetător că, în cunoscuta isolare geografică, graiul Moților i-ar putea oferi material interesant sub toate aspectele, pe atît de sărace și chiar infructuoase îi rămîn explorările sale. Unificarea graiului, în sensul modernisărei, care a intervenit relativ repede zădărnicește orice încercare în direcția revelărei sau urmăririi vre-unei rămășițe lingvistice ce ar putea interesa istoricul limbei romîne. Totuși, din această pronunțată

penurie vom releva cîteva constatări mai caracteristice [1], însoţind unele din ele cu oarecari consideraţiuni istorice explicative.

Particularităţi fonetice

Vocale

A tonic se pronunţă ca *ă* accentuat în forma *(el se) sătură* dela indic. pres. (Bulzeşti). —

Ă apare ca *a* în mai multe forme înregistrate numai în satele Albac, Scărişoarele, Iarba-rea şi Lăpuş: *barbat*, *batut*, *caluţă*, *dohan'esc*, *mutatură*, *padure*, *samanaturi*, *zabov*, etc. (deci şi *ă* din *e* aton e rostit la fel). Această particularitate e mai răspîndită în Bulzeşti, unde am notat forme ca: *amarală*, *(am) batrîn'it*, *(se) batuse*, *cameşe*, *carare*, *caţel*, *dascariţă*, *draguţ*, *facuşi*, *farmacaturi*, *gaină*, *(să) îndrăgeasca*, *(ştie descînta de) marit*, *(să) marită*, *paduri*, *parîu*, *sacară*, *samanatură*, *sarbatori*, *satul*, *(m'am) saturat*, *vaşmînt*, *(de* sau *am) vazut*, etc. Fonetismul acesta se aude şi în Tomnatic: *(am) batut*, *caldare*, *(am) facut*, *pastor* [2], etc. — In ceea ce priveşte cronologia acestei pronunţări, ea ni-i uşurată prin forme ca *batrîn*, *sacară*, *samanatură*, *vaşmînt*, *vazut*, etc. — toate dovedind că avem a face cu un *a* provenit din *ă* reproducînd un *e* aton. — Apare ca *o* în *postii* (Măgură) şi ca *u* în *suruman*.

E se menţine constant în formele: *crep*, *crepau*, etc. şi în *(mă) 'mbet(ă)*.

I e păstrat în *ţărină* — o inscripţie mortuară din cimitirul Scărişoarei-de-sus ne ofere şi ea acest fonetism. — A trecut la *u* (prin fasa *î*) în *dzuă*. — Final, în terminaţiunea -a r i u s bunăoară, se aude rar: *amnari*, *holteri*, etc.

O. Asupra calităţei acestei vocale, interesantă e de relevat următoarea constatare. In Gura-Arăzei, stînd de vorbă

---

[1] Unele pot fi urmărite în *glosar* sau în *texte*.

[2] In privinţa acestei pronunţări, cf. Ovid Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, II, 78, şi mai ales 103-104. Cf. acum în urmă şi N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 480.

cu bătrînul Ion Corcăș (88 ani) din Dealul-Moșoi în 7 august 1922, l-am întrebat cum îl chiamă. După ce mi-a spus numele, l-am repetat și eu, pronunțînd pe *o* din *Corcăș* așa cum se pronunță și *o* din *corn* bunăoară. Bătrînul m'a corectat imediat, pronunțînd închis pe *o*. Repetîndu-l și a doua oară cam la fel, mi-a dat să înțeleg că nu e un *o* ca în *corn*, ci un *o* închis. — Aceeași vocală se aude ca *u* în *pasúlă* [1] (Măgura).

U final își mai păstrează pe alocurea o slabă resonanță: *(eŭ) ȩestŭ* (Scărișoara-de-sus), *(mă) 'mbetŭ*, *mn'edŭ*, *seninŭ*, *verinŭ*, etc. — Nu apare în vb. *făgădui: (am) făgădit.*

Asimilație: î — i > i — i: imbli, impli, infli; a — o > o — o: oltoi; ă — u > u — u: munușe (XIV); *ă — o > o — o > locomi* (XVII).

Protesa lui *a* în *aspar* (formă rară; se aude mai mult în Tomnatec).

Epentesa lui *e* în *ȩesele* (Scărișoara-de-sus).

Consoane

P. De relevat că palatalisarea labialelor, astăzi rară, e pe calea dispariției. Existența ei ni-i dovedită prin forme ca *lupk'ȩ*, *pk'etri*, *tălk'ȩ*, *Ţopk'ȩ*, etc.

B: abȡia, etc.

F: (o) h'i. — Pentru această consoană, de remarcat înlocuirea ei prin *t* în *stredel* (Albac); prin *p* în *pasúlă* (Măgura), *sparm*, *spîrtica* (Albac). — Foarte rar o constatăm trecută la *ș* (X) In Tomnatec se aude ca *ś (să) śie.*

V: V'idra, *v'iŭ.* — In Tomnatec și în Bulzești se aude și ca *ź*, rar și cu resonanță de *y*: *źin*, *źișin*, *źiŭ.* — *Măduvă* apare și ca *măduhă* (IX).

M: mn'edŭ, *mn'ercurȩ*, *nimn'ică.*

T. Rar se aude ca *t': t'ină* (Albac). In Bulzești literarul *chi (k'i)* se aude și ca *t'i: T'itila.* — In Tomnatec *t'*, ca și *k'*, a evoluat spre *ć: Tomnaćec*, *(o 'nčeput) stropći (să) pćiče.* Acest fonetism pentru Bulzești l-am înregistrat în forma *holćerȩu.*

---

[1] Această formă există și la Pădureni, cf. I. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, 116.

D: aceleaşi observaţiuni ca şi la *t: d'* şi *ǵ* în Tomnatec şi Bulzeşti: *ǵe unǵe.*

N palatalisat în: *in'imă*, *Mocan'ţ*, *n'evedesc*, etc. — Trecut la *m* în *zdramţă* cu pl. *zdremţe* (Scărişoara). — Rotacisat, l-am putut înregistra în următoarele forme: *arînt'e*, *bură*, *čire*, *cîre*, *cîrepă*, *dimireaţă*, *dumirecă*, *ir*, *irimă*, *lură*, *luri*, *mîre pîră* [1], *pîre*, *spurem*, *yiură* (toate în Scărişoara-de-sus); *dirainte*, *dirapoi*, *spure*, *Galbăra* (în Lăpuş); *čire*, *găiră*, *găiri*, *ǵiuri*, *mîre*, *săptămîri*, *tire* (în Iarba-rea); *găi^{nr}i*, *săptămî^{nr}i* (Scărişoara-de-sus).

In legătură cu acest fonetism caracteristic graiului Moţilor, cred că nu sînt lipsite de interes constatările făcute în urmărirea acestei probleme. Incă din prima călătorie mi-am întins cercetările în direcţia aceasta, fără să fi putut da de ceva care să dovedească existenţa rotacismului: din contra, răspunsurile toate erau negative. Astfel, bătrînul Ion Corcăş (cf. pag. 47), ca şi bătrîna Maria Nicula din dealul Niculeştilor — ca să nu dau decît cîteva nume — tăgăduiau existenţa unui atare fonetism, afirmînd că ei nu au apucat o astfel de pronunţare. Indoiala începu să mă cuprindă. In 8 august 1922 stau de vorbă cu bătrînul Sîmt-Ion Nicula din Capul-Dealului (79 ani), care mă asigură că nu a apucat forme ca *bură dimireaţă*, etc., adăugînd însă că „*unu* o *uru*, d'apoi ačeea tăt una e". Răspuns negativ mi-a dat şi Pávăn Dumn'itru Trit (88 ani) din După-Pleşea (părăul Balceştilor — Albac), ca şi bătrîna Todora Matei a lu Andraşu (86 ani) de pe versantul apusean al Mununei (Scărişoara-de-sus), etc. Afirmaţiunile acestea îmi păreau cu atît mai surprinzătoare, cu cît în vara anului 1921 (1 septembre), fiind în Lăpuş şi stînd de vorbă cu un copil de vre-o 12 ani care păştea două vaci lîngă părăul stîng al Lăpuşului, am putut auzi clar cum copilaşul, fără să-şi dea samă de acest fonetism, a pronunţat cuvintele *dirainte* şi *dirapoi* — fiind vorba de o vacă ce şchio-

---

[1] Forma *pîră* e curentă. Am înregistrat-o şi la o bătrînă din satul *Cîrţa* de pe valea Oltului (Jud. Făgăraş).

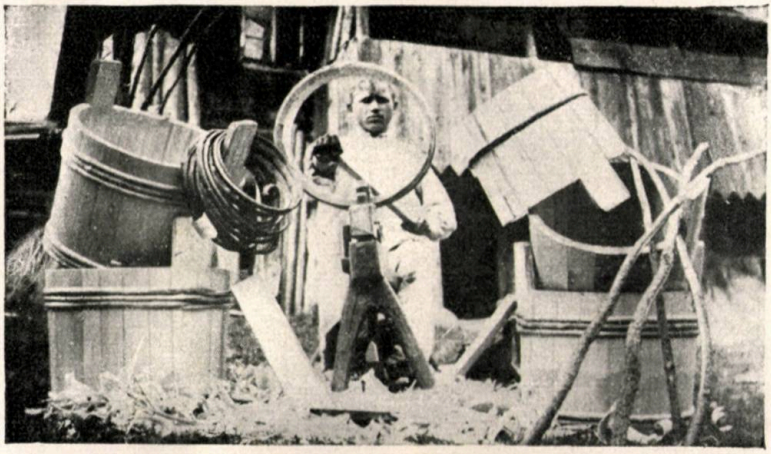

1. Moțul Mihai Matei Pucea de pe dealul Hoanca Matieștilor (Scărișoara-de-jos) lucrînd în casa lui la cercuri, ciubere, etc.

2. Feciori de Moți de pe Munună (Scărișoara-de-sus), transportînd șindile pe cai.

pătа de un picior. Ceva mai mult: în aceeași zi, îndreptîndu-mă spre Vidra-de-sus, în apropierea părăului Galbăna am întrebat pe un Moț de numele rîulețului; mi-a răspuns că se chiamă Galbăra. — „Cum?" — „Galbăna" — n'a mai pronunțat Galbăra. Ca o altă dovadă de rigurosul control pe care și-l fac în vorbirea lor cu un strein sau chiar cu un Moț dintr'alt sat, relevez și următorul cas. Pe la orele 5 ale aceleiași zile m'am oprit în partea nordică a Ierbei-rele, la un grup de femei; o bătrînă m'a asemănat cu cineva din Lăpuș, rămînînd convinsă de aceasta. Am căutat să mă folosesc de această întîmplare și, în convorbirea angajată, am început să pronunț forme cu un rotacism nasalisat ușor perceptibil, ca: *mî^{nr}ă*, *su^{nr}ă*, etc. In loc de a-mi atinge scopul, tocmai aceasta a determinat-o să-și îngrădească vorba, să devie sceptică, dîndu-mi să înțeleg că eu nu sînt din țara lor.

Curiositatea fiindu-mi răscolită, am căutat să urmăresc acest fonetism cît mai mult, înfruntînd diferite dificultăți. In 16 august 1922 m'am dus în Iarba-rea. M'am pitulat după gardul unei grădini în care două femei îngrijiau de cînepă. Fără să mă fi observat, am auzit cuvintele: *cîrepă, ir, mîră, găiră, găiri, bură* și *dumirecă*. Intrînd apoi în vorbă cu cea care pronunțase aceste forme — o chema Ilina a lu Gheorghe Negrea, morăriță în Iarba-rea —, mi-a fost imposibil să mai aud vre-o formă rotacisată. Numai forma *ˈarînt'e* (XXXII) a fost pronunțată deschis. Nu mai poate însă exista nici o îndoială de fonetismul acesta. In afară de cele cunoscute din alte lucrări, ca și de cele relevate pînă aci (cf. și pag. 48), merită să fie relevată expresiunea — curentă și astăzi — *țuri la irima drumului*, ca și următoarea relatare pe care mi-a făcut-o băiatul Constantin Neacșu (14 ani) din Secătura în 23 iulie 1924 ca o batjocură la adresa Moților din părțile superioare ale Arieșului: «cei din sus de Arieș grăiesc și azi așa: „țuri la irima drumului, mărînče-te cîri — nu ne lasă Dumn'edzău la pagubă"». E clar, deci, că dispariția acestei particularități s'a efectuat relativ repede și că, printre alți factori determinanți, la aceasta a contribuit mult și contactul

Moţilor cu atîtea regiuni romîneşti — contact resultat din peregrinaţiunile lor (cf. pag. 34 şi urm.).

In 1924 (21 iulie), am înregistrat în Dealul Feleştilor de pe valea Gîrdei forma *găi^{nr}i*. Acest fonetism -^{nr}- l-am auzit şi dela o bătrînă locuind la nord de *Gheţar* în ziua de 13 iulie 1923, cînd, cu un grup de studenţi [1], ne întorceam dela Tîrgul din Călineasa. Intrebînd-o cît mai e pînă la Sînta-Marie, mi-a răspuns că mai sînt şase *săptămî^{nr}i*. — „Dar aici numai cocoşi aveţi, mătuşe?“ — „Ba, avem şi *găi^{nr}i*“.

Privitor la controversata problemă asupra genesei în timp şi spaţiu a acestui fonetism — problemă desbătută de numeroşi lingvişti, ca Densusianu, Candrea, Puşcariu, Meyer-Lübke, Weigand, etc. [2] —, ne oprim la părerea, admisă în general, că: 1. rotacisarea a fost precedată de nasalisare (*bunu* > *bu^{nr}u* > *bur(ŭ)*); 2. nasalisarea aceasta, care era fasa intermediară dintre -*n*- şi -*r*-, e anterioară aşezărei masei slave în regiunile dunărene; 3. teritoriul pe care a încolţit acest fonetism nu poate fi decît Nordul iliric cu filoane nord-dunărene (deci şi Munţii Apuseni); 4. rotacismul Moţilor poate fi alăturat în timp şi spaţiu celui din graiul Toskilor — locuinţa acestora fiind admisă pentru acele vremuri în Nordul iliric—ca şi nasalisărei din dialectul Gheghilor (cf. şi pag. 62).

L apare ca *r* în *staur* (Lăpuş) şi *dascăr*, *dăscăriţă*.

R apare ca *n* în *žinepinĭ* (Măgura) sau *žinepen'ĭ* (Bulzeşti) şi în *mazin'e* (Măgura). — Pentru *r* analogic, cf. pag. 51.

Z din vb. *zice* nu se aude: *(el) iče*.

J (*ž*) e înlocuit cu *r* în *párîşte* (Tomnatec), probabil prin analogie cu *mirişte*.

TN > *mn* în *îndărămn'ic*, şi *gn* în *Zlagna*.

---

[1] Astăzi mai toţi profesori şi anume: Caraman Petre, Cardaş Gh., Ciobanu M., Constantinescu Emil, Dicu D., Gregorian M., Teodorescu D. şi Vişoiu Gh.

[2] Cf. în această privinţă istoricul concis ca şi conclusiunea la care s'a oprit Al. Rosetti în al său *Etude sur le rhotacisme en roumain*.

ȘT > *șc* în indic. pres. *(iși) încleașcă (gura);* la subj. însă se pronunță *(să-și) înclește* (Scărișoara).

Disimilația lui *n — n* > *r — n* în *verinŭ; r — r* > *l — r*: *clieri, greluș, olîntari*, etc.

Protesa lui *s* apare în *(mă) strezesc.*

Epentesa lui *r* în: *arvocat* sau *arvocatăr* (și *avrocatăr*), *cotreț* (Albac), *holteriu* (Bulzești), *istreț* (Bulzești), *sorpon, trafrică* (și *tafrică*) prin propaginare, etc.

Metatesă în *milžoc.*

Particularități morfologice

Vb. *a fi:* la pers. 1-îi sing. și la a 3-a pl. dela indic. pres. circulă și formele *(eu) iest(ŭ)* [1] (Scărișoara-de-sus) și *(ei) iestŭ* (Munună). In Bulzești :„ Pîn volbure mari iest pești mulț ; acolo, pă la dumńia-voastă, iestŭ munț cu paduri?.. Da moacre de-aiastea iestŭ?. Iestŭ prun'e pă la dumn'ia-voastă?“ (Avram Dan din dealul Dăneștilor, 1924).—Participiul trecut: *h'iut* (Lăzești): „de h'iut, sînt pești“.

Vb. *a avea*: la pers. a 3-a pl. dela indic. pres. se aude forma *(ei) arŭ* (XXVI). Forma aceasta am auzit-o și în Neagra, Scărișoara-de-sus, Iarba-rea, Lăpuș. Am înregistrat-o și în graiul Săliștei (jud. Sibiu): „și Săceleni arŭ oi“. Forma există și în graiul Fărșeroților din Albania [2].—In legătură cu acest *r* analogic, de relevat că el apare și în următoarele forme verbale: *(ei) tarŭ* = „ei taie“ (Tomnatec), *(nu-ț) treburŭ (neveste)?* (Bulzești).

Analogic vb. *a guri*, vb. *a sui* și-a însușit pe *r* în toate formele: *(eu) sur, surim, (să) sură, (a) suri, suriș, surit*, etc. O influență inversă dar mai restrînsă se constată în *a guri* care, analogic lui *a sui*, se zice *guim, guiș*, etc.

In graiul copilăresc am înregistrat forma *am dzîcat* = „am zis“ (Bulzești).

---

[1] Forma aceasta am auzit-o și în Poiana-Țapului (jud. Prahova): „mîne, la opt, eu iest aici“.

[2] Aceeași formă o găsim o singură dată în literatura scrisă a Aromînilor (Cf. *Lumina*, II (1904), 272, rîndul al 11-lea).

E curent imperativul *vă* = „mergi, du-te“ : *vă (tăt feiga)*. Rar se aude la timpurile compuse participiul în *-ă*: *(l-am) tomńită; (să h'i) veńită (tăţ) era bińe*.

Particularităţi sintactice

Diferitele documente publicate [1], ca şi unele regiuni dialectale de astăzi ne ofer numeroase exemple de prepunerea articolului de genitiv (masculin sau feminin) înaintea substantivelor proprii, arătînd posesiunea; în mai toate însă chiar genitivul aton feminin illaei a devenit *i (< ei < l'ei)*. Tonicul illaei s'a păstrat în aromînă ca *l'ei*, corespunzător dr. *(e)i;* neaccentuat, a devenit *li*, şi precede numai substantive feminine, indiferent de genul substantivului care arată posesiunea. Sub această formă — *li* — s'a păstrat şi în graiul Moţilor înaintea substantivelor chiar şi masculine: „Savina *a li* Bodă; Ioan *a li* Pătru; Ȝeorȝe *a li* Lip“ (Albac), alături de genitivul cu *a lu* [2]. Intrebuinţarea acestui *a li* chiar înaintea substantivelor masculine e oarecum rară şi se datoreşte contaminaţiei aceluiaşi *a li* întrebuinţat înaintea celor feminine: „păru a li Rafilă“ (= arom. „perlu a li Marie“).

Intru cît această particularitate sintactică vine în atingere şi cu postpunerea articolului în limba romînă, vom reveni asupra ei într'un viitor articol, cînd vom releva amănunţit şi construcţii sintactice romîneşti ca: *ale lui*, *ai lui*, etc. — construcţii care şi-au luat naştere din contopirea genitivelor (şi dativelor) resultate din illaei şi illui şi care ne duc la transcrierea *a le lui* şi *a i lui* [3], etc.

---

[1] Cf. bunăoară I. Bianu, *documente romîneşti*. Sau, printre cele mai nouă, Al. Rosetti, *l. c.*, 68, rîndul al 9-lea, etc.

[2] In transcrierea *Toma Ali-Moş* se ascunde acelaşi genitiv *a li* feminin: *Toma a li Moş*.

[3] Dacă ar fi să corespundă unei curente realităţi lingvistice, interesantă ar fi construcţia din *Catehismul luteran* (cf. Al. Rosetti în *Grai şi suflet*, I, 256, rîndul al 28-lea): „porѧncitele ale luai dumnedzeu“ [=... a le lu a i dumnedzeu]. Atunci vom urmări dacă şi în ce măsură se vor fi alăturat nominativele şi acusativele lui ille şi illa în astfel de construcţii.

Lexicul

O amănunțită urmărire sau studiere științifică a vieței casnice a Moțului ne-ar putea desvălui cu siguranță elemente lexicale ce ar ușura mai mult sau mai puțin orientările cercetărilor în privința entității sale, ca origine și evoluție. Pentru multiplele motive expuse mai sus, nici această latură lingvistică n'am putut-o urmări de aproape — ceea ce contribue ca acelor cîteva forme pe care le voi releva mai jos să nu li se poată da o soluție satisfăcătoare.

Trei sînt elementele lexicale cunoscute azi ca fiind caracteristice acestui ținut: *mă dec* (mai rar *mă deic(ŭ)*), *feiga* și vb. *a văi* — toate trei cu o circulație redusă mult față de formele *mă duc*, *fuga* și *a vedea*. Prima formă, ca și celelalte două, se aud numai în partea superioară a Vidrei, în Bulzești și în spre Bucium-sat; *feiga* se întrebuințează în expresiunile *fuĝi feiga* și *vă (tăt) feiga*. Din urmărirea acestor elemente și cu mijloacele de control întrebuințate, pentru primele două nu ne-am putea opri la explicația că, sub o influență streină oarecare, am avea a face cu diftongarea lui *u* în *ei*[1]. Nume de proveniență germană găsim printre Moți, cum ar fi de exemplu numele *Heller*[2] (Rah'ila Heller, 78 ani) din Vidra-de-mijloc; dar o explicație în direcția aceasta privitor la vocala *u* nu o putem socoti plausibilă. Nici coincidența dintre *a văi* cu tema iranică *vai-*, *vae-*[3] nu ne poate presenta elemente de convingere în sensul unei origini alane a acestei forme. Dacă am admite însă — făcînd abstracție de explicația dată lui $z < d$[4] — că în acest *văi* trebue să vedem un *ei* > *ăi* (cf. *înrăi*, *lăfăi*, *zăhăi*, etc.), atunci ne-am găsi

---

[1] N. Drăganu, în *Manuscrisul năsăudean și săsisme vechi* din *Dacoromania*, III, 507, îi atribue o origine săsească — ceea ce e greu de admis; cel mult am avea *uĭ*: **duĭc*, **fuĭg*. Cf. și Weigand, *Jahresb.*, IV, 296.

[2] Cf. și Weigand, *l. c.*, IV, 288.

[3] Ovid Densusianu, *Originea Moților* (în *Vieața nouă*, XVII (1921), 167-168).

[4] G. Weigand, *Jahresb.*, VI, 299.

în faţa a trei elemente avînd pe *ei*[1]. Această ipotesă, alăturată la dubletul fonetic privitor la vocala *u* sau *i* care există între limba latină şi cea elenă de pildă (cf. *fugo* — φεύγω, *duco* — **deuqu̯*, etc.), ne-ar îndreptăţi întru cîtva să emitem părerea că în aceste trei forme putem întrevedea o veche imixtiune fonetică, streină sau mai de grabă autohtonă, sau chiar o continuare directă a unui atare fonetism alături de cel latin. De relevat însă că nu s'a înregistrat vre-o formă verbală ca **fe(i̯)g* sau vre-una substantivală ca **dei̯ca*, paralele cu *(mă) de(i̯)c* şi *fei̯ga*.

Cîteva apropieri lexicale. —Se ştie — şi faptul s'a relevat ca o simplă constatare fugitivă [2] — că pe versantul sudic al Pindului trăeşte o frîntură de neam aromînesc numită de ceilalţi Aromîni *Móţan'i̯* (şi *Móčẹan'i̯?)*. Sub acest nume e designată şi o altă frîntură aromînească ce locueşte în nordul Macedoniei, şi anume Hitca (nord de Coceani) [3]. Coincidenţa, cel puţin, a acestor denumiri m'a determinat să relevez cîteva apropieri de natură lexicală între Moţi şi dialectul aromîn, fără ca, totuşi, să pot proiecta o cît de slabă lumină asupra acestei probleme; căci, din cercetările mele personale făcute printre Aromînii aflători aici, în Ţară, şi care sînt originari din împrejurimile acestui versant al Pindului n'am putut da de elemente sigur îndrumătoare într'o direcţie oarecare. Le relevez totuşi pentru a putea servi unei ulterioare reveniri şi asupra acestei laturi, cînd împrejurările vor îngădui studierea amănunţită şi la faţa locului şi a acestor Aromîni porecliţi *Moţan'i̯*. Fireşte, unele din ele nu sînt cu totul necunoscute şi altor regiuni dialectale romîneşti.

altăọară = arom. *altăọară* „altădată".

---

[1] In privinţa fonetismului diftongilor, cf. Iuliu Valaori, *Elemente de linguistică indo-europeană*, 217 şi 220.

[2] G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

[3] Numele *Moţan'i̯* ne întîmpină şi în diferite alte localităţi aromăneşti. In comuna Samarina de exemplu există numele de familie *Muţúnă*. In lămuririle unora, această formă e considerată ca fiind un plural al lui *Mócan;* de aceea se şi aude, cam rar, şi *Móčẹan'i̯*.

apără (Dumńedzăŭ) = arom. *(se-)apără* (Dumnidzăŭ).

aua (şi *auače)* = arom. *aua* (şi *auațe*).

barîče = arom. *bară* „apă stătătoare". In toponimia Moților e şi forma *Bara*.

bučium = arom. *bučium* „trunchi".

căli = arom. *călire* (cu sensul de „a şterpeli").

cșiu! cșșș... = arom. *cșiu! cșșș...* „strigăt de speriat găinile".

čiucuti = arom. *čiucutescu* „a mînca, a înghiți" (în afară de sensurile de „a suna, a bate, a lovi; a bea, etc."). La Moți există şi porecla *Čiucutilă*.

čiup = arom. *čiupŭ* „cîlți, fire de cînepă". Forma aromînă poate reproduce şi pe turc. *tchup* „petit morceau de broussaille"; cf. sl. *čubъ (čupъ)*.

ncărcare = arom. *ncărcare* „a (se) murdări" (în afară de celelalte sensuri).

pătură = arom. *peturŭ* „foaie de plăcintă".

sučitoare = *ș(u)țală* „bățul pe care se învîrteşte foaia de plăcintă spre a fi subțiată". *Ș(u)țală* e un derivat din vb. *șuță* = sucesc.

vuži = arom. *văzire* „a roi" (în afară de sensurile „a vîjii, a fi mulțime mare ca un furnicar)".

Aci e locul să relevăm şi apropierea dintre *adéca* (cf. *Glosarul*) şi arom. *áδica* = „de geaba, în zadar". Deşi forma aromînă e grecescul ἄδικα, totuşi identitatea de sens şi formă e surprinzătoare.

In afară de aceste forme, între care unele presintă asemănări caracteristice, mai relevăm cîteva din onomastica Moților. Ca şi la Aromîni, mai toate familiile Moților sînt cunoscute prin cîte o poreclă.

Beni = arom. *Beni* (nume de familie în comuna Avdela).

Cacaraza = arom. *Cacaradza* şi *Gagarața* (poreclă în aceeaşi comună). In aromînă *căcărádză* sau *găgăráță* însemnează „băligar de oaie", dar mai ales „de capră".

Clempuș = arom. *clembă*[1] şi *c(ă)limbóčiu* sau *c(ă)lim-*

[1] „Unlu di nîşi avęa truplu cît clemba" (= unul dintre dînşii avea trupul cît prăjina), în revista *Graiu bun*, I (1906), n-rul 2, pag. 28.

búčiu[1] „lemn lung, prăjină". Frîncu şi Candrea ne dau forma *cleoambe*[2] cu sensul de „ramuri" după context. Forma reproduce sl. klępъ (cf. Berneker). Cf. şi *Dacoromania*, III, 1089.

Gaiu = arom. *Gal'iu* (nume de familie în orăşelul Cruşova).

Galęa = arom. *Gale* (nume de familie în acelaşi orăşel). In regiunea Zagorului *gale* e o interjecţie însemnînd „dorit şi nefericit; bade": *lai gale!* = „măi bade!".

Mandraličiu = arom. *Mandraličiu* (poreclă în comuna Avdela).

Murga = arom. *Murga* (poreclă).

Păgîţă = arom. *Păγîţă* (amîndouă cu accentul pe *î*; nume de familie în comuna Avdela).

Zgaibă = arom. *Zgaibă* (poreclă).

In afară de aceste numiri, vom releva încă cîteva.

In graiul Moaţelor am văzut (pag. 39) că există forma *Go(a)ţa*. In aromînă forma aceasta se aude ca *Goţi* şi se dă ca poreclă — în comuna Avdela (Pind) cel care poartă porecla de *Goţi* e un om înalt şi roşcat. Conform fonetismului aromîn, ar trebui să ne aşteptăm la forma *Goţ* — *-ţ* final reproducînd un *-tĭ* sau *-ciu* latin, iar *-ţi* final reproducînd un *-cĭ* latin. Cred, totuşi, că şi pentru arom. *Goţi* avem a face cu acelaşi etimon care stă şi la basa moţ. *Go(a)ţa*.

O altă formă care vine să se întîlnească cu una identică din aromînă e însuşi numele de *Moţ* ce li se dă şi sub care sînt cunoscuţi aceşti munteni; accepţiunea însă cu care ne apare forma aromînească e cu totul alta, şi anume: în timpul mersului caravanei, dacă se întîmplă ca unii catîri să se înghesuească încercînd ca fiecare să treacă înaintea altuia şi ameninţînd astfel cu răsturnarea poverilor, atunci cărvănarul caută să-i pună în ordine, adresîndu-le interjecţia *moţ! moţ! moţ!* — însemnînd „linişteşte-te, stai". Tot aşa se adresează un cărvănar unui catîr nărăvaş de care

---

[1] „Băgă nişte climbuče 'n foc" (= puse nişte rămurele în foc), în revista *Flambura*, I (1912), n-rul 1, pag. 13. *C(ă)limbučiu* înseamnă şi un „arbust semănînd cu cornul şi care creşte în locuri mai calde".

[2] *L. c.*, 49. Cf. şi Tiktin, *Dicţionar romîn-german*, sub *cleómbă*.

1. Mocani din Trîmpoiele.

2. Tîrgul de pe muntele Călineasa care se ține anual în ziua de S. Petru.

vrea să se apropie. După cum se vede, așa dar, deosebirea de sens e pe atît de deosebită pe cît de identice ca formă se presintă aceste două cuvinte. Care ar putea fi originea acestei interjecții *moț!* din aromînă nu putem precisa [1]. Pentru porecla *Móțan'ĭ* (cf. pag. 54), Aromînul din popor o explică în sensul unei batjocuri: după relatările obișnuite, în graiul acestei frînturi aromînești circulă și forma adverbială *acmoți*, după care i s'a dat și porecla de *Móțan'ĭ* — explicație ce s'ar putea susținea dacă ne-am gîndi la porecla de *Dotșan'ĭ* care se dă unui trib fărșerotesc din sudul Albaniei după negațiunea albanesă *dot* din graiul lor [2]. In casul acesta, și mai ales dacă ar fi ca să ne gîndim la vre-o corelațiune între *Moți* și *Moțan'ĭ*, originea denumirei etnice de *Moț* se complică.

Relevări semantice. — Trecînd peste locuțiunea *de loc*, cu sensul de „imediat, îndată", care se găsește și în alte regiuni dialectale dacoromîne, o primă formă mai caracteristică ce merită să fie relevată din acest punct de vedere este vb. *urla*. In graiul Moților acest verb și-a pierdut semnificația originară de „a striga tare, a urla"; astăzi însemnează „a coborî (la vale)": „urlă d'e-a munte; urlă la vale". Prin extensiune, forma a început să însemneze și „a urca (la munte)"; cu acest sens am auzit-o numai de două ori.

Filiera semantică prin care a trecut accepțiunea originară la cea de astăzi cred că e următoarea. Prin *a urla* înțelegem la origine un „strigăt, zgomot" produs de o mișcare oarecare. S'a putut zice, deci, alături de „lupul urlă" bunăoară și „apa urlă 'n vale". Prin această extensiune însă ușor s'a putut trece dela sensul de „hurler" la cel de „a se mișca mergînd la vale, a coborî curgînd, a coborî" Acesta e, prin urmare, procesul urmat de actualul *urla* al Moților,

---

[1] Totuși am putea presupune cel puțin că în ea se oglindește negațiunea albanesă m o s „nu" urmînd ca prin acest *moț! moț!* al cărvănarului aromîn să înțelegem: „nu [vă înghesuiți așa]! nu [vă împingeți]!" deci: „mergi liniștit, fii liniștit, nu [mișca]!".

[2] Cf. T. Papahagi, *La Romînii din Albania*, 34, sau G. Weigand, *Die Aromunen*, I, 276.

mai ales că orice „coborîre“ dela munte spre vale e o mişcare însoţită şi de un sunet, un zgomot.

Un paralelism aproape perfect ni-l ofere dialectul aromîn. In afară de înţelesul de „hurler“, *aurlari* mai are şi următoarele accepţiuni: 1. „a certa“ [1]: *aurlu-l;* 2. „a trage o palmă“: *aurlă-l'ţ una;* 3. „a da drumul, a slobozi“: *ţu l'ţ-aurlaşţ cal'i?* (= „unde i-ai mînat caii [să pască]?); 4. „a (se) introduce, a (se) băga, a (se) vîrî“: *furţl'i se-aurlară tu munţî* (= „hoţii au pătruns în munţi“), *mţ-aurlaţ nuntru* (= „m'am băgat înăuntru“).

După cum vedem, deci, sensul originar de „strigăt, zgomot“ a trecut la cel de „mişcare“ în general. Evoluţia aceasta o constatăm, de altfel, şi în vb. *tuna* şi *ţipa:* în afară de semnificaţiile literare de „a bubui“ şi „a scoate strigăte stridente“, în întregul Ardeal, ca şi la Romînii din Serbia, primul însemnează „a intra (în casă)“, iar al doilea „a arunca, a azvîrli, a trînti“: „tună 'n pădure“ însemnează că tunetul *intră* în pădure cu zgomotul obişnuit, etc. (cf. *tuna* la *Glosar).*

O a doua formă care, din punct de vedere al sensului, se găseşte isolată în dacoromînă dar care se întîlneşte cu acelaşi cuvînt din aromînă este *'ncărca (a se).* Ca înţeles figurat, însemnează „a se murdări peste măsură“: „mă 'ncărc d'e t'ină“ = mă umplu (mă murdăresc) de noroi. In aromînă, pe lîngă celelalte sensuri, mai însemnează şi „a (se) murdări peste măsură“: *mi ncărcaţ (di lăsk'i, di fărină,* etc.) (= „mă murdării (de noroaie, de făină“), etc.), sau: *n'i ncărcaţ suflitlu* (= „îmi împovărai [cu murdării, nelegiuiri] sufletul“), etc. Avem, prin urmare, şi la nord şi la sud, trecerea semantică, explicabilă de altfel, dela „charger“ la „a (se) murdări“.

Originea Moţilor. — Infăţişîndu-ne ca într'un tablou toate cele expuse pînă aci în legătură cu entitatea Moţilor, ultima şi cea mai grea problemă care se pune este

[1] In neogreaca populară onomatopeicul χουιάζω înseamnă „urlu“ şi „cert; alung“.

originea lor. Pentru a o limpezi însă și mai bine, va trebui mai întîi să ne oprim asupra cîtorva considerațiuni preliminare.

Raportînd această frîntură etnică dacoromînă la întregul romînism, prima și cea mai importantă constatare pe care o putem face e că, atît psihologicește, dar mai ales din punct de vedere al fisicului și al geografiei umane în general, Moțul represintă o entitate aparte, caracteristică și care nu presintă asemănare frapantă cu nici o altă ramură romînească decît numai cu Istro-romînii. Chiar din prima călătorie făcută în Munții Apuseni tipul Moțului mi-a reamintit pe cel al Istro-romînilor pe care i-am visitat în 1919. La această asemănare vine să coroboreze și laturea lingvistică, și anume rotacismul[1]. In casul acesta se naște întrebarea: admițînd că Istro-romînii sînt o frîntură a Moților [2], care poate fi regiunea originară a lor? Trebue oare să vedem în Moți niște continuatori direcți în timp și spațiu ai unei entități locale, anterioară așezărei Slavilor? Și care putea fi acea entitate?

Pentru o regiune cum este a Moților, e surprinzător pînă la un punct că chiar în nomenclatura toponimică curentă (sate și văi) a lor găsim elemente de origine slavă, ca: *Certeža* < sl. čertéž[3], *Gîrda* < sl. gъrdъ (cu sensul de „urît, φρικτός, horrendus"), *Poieni* < sl. polijana, *Ponor(el)* < sl. ponorъ, *Sohodol* < sl. suhъ + dol(ъ), *Vidra* < sl. vidra, etc. Oare asemenea numiri să fi fost date direct de un element slav, încă neromînisat, care va fi pătruns în labirintul acestor munți, ori ele sînt datorite unui element romînesc provenit și dintr'un amestec cu element slav asimilat[4]?

---

[1] E caracteristică și întîlnirea fonetismului dintre istr. *bl'era* (cf. J. Popovici, *Dialectele romîne din Istria*, I, 117) și *bțera* al Moților. Cf. și forma *vgțera* din Candrea-Densusianu-Speranța, *Graiul nostru*, II, 212.

[2] Relevez sub toată reserva că, după Moțu, *Politica noastră futură*, 1924, pag. 17, Istro-romînii s'ar denumi ei însiși *Moți*.

[3] Cf. E. Berneker, *Slav. etym. Wörterb.*, sub čъrtǫ. Etimologia aceasta mi-o dase într'o convorbire I. A. Candrea înainte ca eu să mă apuc a o căuta.

[4] De reținut în această privință că bună parte din toponimia slavă se datorește unui atare element.

Din restul nomenclaturei toponimice nu putem deduce nimic care să ne îndrepte sigur spre una din aceste două ipotese, căci nici un nume nu ne îndrituește să-i atribuim în mod indiscutabil o vechime datînd din epoca anterioară venirei Slavilor: *Albac*-ul, care e o numire dată după aspectul albicios pe care îl ofere ținutul său pietros mai mult, poate fi și post-slav, la fel ca și *Neagra* — după coloarea neagră pe care valea *Negrei* o presintă prin pietrele sale. Aceeași concluzie și pentru *Lăpuș* [1], ca și pentru *Iarba-rea*, *Secătura* ori *Scărișoara* [2]. Cît privește *Lăzeștii* și *Cîmpenii*, acestea sînt înjghebări ulterioare, primul fiind după numele unui *Lazăă*, iar al doilea fiind dat în opoșiție cu locuitorii dela munte [3].

Oricare ar fi ipotesa la care ne-am opri, fapt e că nu ne putem închipui ca la venirea Slavilor să nu fi locuit în această regiune o populațiune oarecare. Toponimia slavă, sau chiar cîte o urmă de vechi fonetism slav ca *-șc-* [4] din *încleșca*,

---

[1] Etimologia la care trebue să ne oprim cred că e cea dată de Per. Papahagi, *Notițe etimologice*, 28 (în *Anal. Acad. rom.*, XXIX, 228), fără a ne mai gîndi la forme slave ca *lap(p)a*, *lopuh*, etc.

[2] De remarcat că *Scărișoarele* se găsesc în concurență cu numirile *Gîrda-de-sus* și *Gîrda-de-jos*, care par a fi mai vechi. Numele de *Scărișoara* se crede în popor că vine dela o stîncă ce se ridica în mijlocul drumului spre aceste sate și în care locuitorii au săpat de o parte și de cealaltă mai multe trepte, făcînd astfel două *scărișoare*, care le serviau să treacă obstacolul. — Pentru *Gura-Arăzei* sau *Arada* — cum se mai aude —, etimologia cred că trebue căutată în forma slavă feminină r a d a „vesela" sau „deschisa, zîmbitoarea". In casul acesta, denumirea ei s'a dat în opoșiție cu g r ъ d a: *Gîrda* e, într'adevăr, o vale urîtă și înfricoșetoare, față de *Arada* care are un orizont mai vesel. In ceea ce privește fonetismul cu *a* dinaintea lui *r*, el trebue explicat din dedublarea lui *a* din *Gura*: *Gura-Răzei* > *Gura-Arăzei*. Se aude și *Gura-Răzei*.

[3] In legătură cu nomenclatura toponimică, interesantă e de relevat și următoarea tradiție privitoare la numele muntelui *Găina*: Pe vremuri, o găină cu aripele de aur s'a oprit în sborul ei pe acest munte; un vînător „jidan" însă, căutînd s'o împuște, a silit-o să sboare și astfel ea s'a oprit tocmai la Roșia de lîngă Abrud, unde sînt minele de aur (auzită în Bulzesti). Cf. și Frîncu-Candrea, *l. c.*, 67. — „Jidanul" apare și în textul al VII-lea.

[4] Acest *-șc-* poate fi și analogic, după forme ca *împroșca*, *mușca*, etc..

nu exclude o atare presupunere basată cel puțin pe logica faptelor. Dar care putea fi acea populațiune?

Ovid Densusianu, în articolul amintit, a opinat că Moții sînt de origine alană, relevînd întru susținerea acestei păreri pe lîngă elementul lexical *văi* și constatări privitoare la fisicul lor, ca și la obiceiul de a purta părul lung, împletit în chică lăsată pe umăr [1]. E drept că chica a existat: textul al XXV-lea și al XXVI-lea ne dau chiar oarecari detalii în această privință. Dar aceasta nu poate constitui un element sigur pentru conclusiunea dată, mai ales că relatarea din textul al XXVI-lea ne relevează acest obicei ca existînd și la Ruși [2]. Asemănările fisice pot fi luate în considerațiune fără ca totuși să ne putem opri la originea alanică a Moților.

In adevăr, pe lîngă alte considerente, logica faptelor, ca și realitatea etno-istorico-lingvistică și psihico-socială nu poate fi de acord cu această părere. Ca orice popor barbar, și Alanii trebuiau să urmeze în năvălirea lor drumurile mari de șesuri sau cîmpii ori, cel mult, lungul apelor mari cu albii sau văi larg deschise. Era firesc să evite șerpuirile înguste în susul apelor muntoase, pentru că înaintea lor se ivia mai la fiece pas fantoma necunoscutului, a surpriselor, a groazei. Și nimic mai natural ca în astfel de circumstanțe sufletul barbar să încerce fiorii groazei. Și tocmai prin faptul că în năvălirea lor erau nevoite să se scurgă spre locuri deschise, atari frînturi etnice erau condamnate unor asimilări relativ repezi și aproape fără urmă.

Dar, să admitem pentru moment că, în scurgerea lor, Alanii s'au pripășit sau că s'au refugiat de frica altor năvăliri barbare în labirintul Munților Apuseni. Configurația geografică a acestei regiuni nu ne permite să admitem că în

---

[1] Cf. planșa reproducînd pe *Horia*, din Rubin Patiția, *Țara Țopilor*, 168.

[2] Un obicei asemănător îl constatăm bunăoară și în nordul Africei, în Maroc (cf. E. Laoust, *Mots et choses berbères*, 142-143).

vechime va fi putut trăi aci o populaţie numeroasă [1]; aşa că, în atari împrejurări, şi ducînd o vieaţă barbară, nimic nu le-ar fi putut grăbi asimilarea; din contra, fiinţa lor etnică s'ar fi putut menţinea pe o perioadă mai lungă mai ales că, la aşezarea lor, populaţiunea ce va fi locuit în aceste părţi s'ar fi retras în faţa lor — ceea ce cu siguranţă că ar fi lăsat urme numeroase şi evidente în continuatorii lor de astăzi. Aşa ceva însă cercetările făcute pînă în ziua de astăzi nu au constatat Şi apoi, în cas că etimologia propusă pentru *Go(a)ţă* (cf. pag. 39) e cea adevărată, ar fi încă un motiv ca în Moţi să nu vedem descendenţii Alanilor, întru cît aceştia năvălesc în secolul al V-lea, pe cînd Goţii apar pe la sfîrşitul secolului al III-lea.

Atunci, care ar putea fi originea lor?

In faţa penuriei documentare privitoare la popoarele autohtone, evident că tot ce se poate afirma nu poate fi decît simplă suposiţie. Să avem a face oare cu resturi dacice romanisate — mai ales că acest ţinut poate fi considerat istoriceşte ca un centru geografic al Dacilor, fiind în imediata apropiere a Sarmisegetuzei (Grădiştea de astăzi)? Ori ar trebui să admitem că la asemenea resturi se vor fi adăugat şi elemente nord-ilirice, din spre coasta adriatică, ce vor fi venit aci fie în calitate de coloni, fie pentru lucrarea minelor de aur, etc.? Această din urmă presupunere ar mai avea şi avantajul că, raportîndu-ne la nasalisarea lui *-n-* intervocalic în spre rotacisare, am vedea astfel regiunea Moţilor de astăzi în legături etnice cu Nordul iliric (cf. pag. 50). Această ipotesă ne-ar duce şi la apropierea pe care trebue să o fa-

---

[1] După o statistică ungurească din 1913 apărută în *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*, numărul Moţilor propriu zişi se ridică la 34961, repartisat astfel: Cîmpeni, 2967; Certeja, 1289; Secătura, 1987; Sohodol şi Poieni, 4713; Ponorel, 1872; Vidra-de-jos, 2674; Vidra-de-sus, 3612; Neagra şi Iarba-rea, 3056; Albac şi Gura-Arăzei, 6519; Scărişoara-de-sus, Scărişoara-de-jos, Lăpuş şi Lăzeşti, 6272. Statistica e făcută conform repartisărei administrative a satelor — repartisare care aşa cum apare, e foarte incomodă pentru populaţie.

cem între tipul de sate al Moților cu cel al acestui Nord iliric: Gheghii de astăzi trăesc în sate cam tot așa de răsfirate pe terenuri accidentate, ca și primii. E așa numitul tip *Stari-vlah* pe care îl găsim în întreaga Dalmație și pe care și etnografia sîrbească îl consideră a fi „le type fondamental et primitif“ [1].

Ca o completare a tuturor acestor considerațiuni etnice, ar fi de relevat și numele sub care sînt cunoscuți acești munteni, și anume acela de *Moți* și *Țopi*.

S'a emis părerea că *Moț* ar veni din chica de păr pe care o purtau acești locuitori, sau din tufa de păr mai lung pe care obișnuiau să o lase deasupra frunței — așa cum am constatat la cîțiva din Gura-Arăzei și după cum se poate vedea în planșa V, 1 care reproduce trei Mocani din Trîmpoiele; pentru *Țop* se crede a fi o formă slavă sau ungurească [2], nu germană, sau că — după interpretări populare — ar fi o formă onomatopeică provenită din faptul că Moțul, neștiind să danseze, *țopăe* „ca un urs“. Denumirea *Țop* a fost pusă în directă legătură și cu forma Τζοπόν [3], pe care o găsim atestată de două ori în capitolul Περὶ τοῦ ἔθνους τῶν Πατζινακιτῶν dela Constantin Porphirogenet [4].

Inainte de toate trebue să se știe că acești munteni nu se denumesc ei singuri *Moți* [5] — nume pe care îl ignorează ostentativ, după cum am avut ocasia să constat chiar în prima mea călătorie cînd, mergînd spre Gura-Arăzei, „Moțul“ cu care mergeam alături a protestat cu enervare în contra acestei numiri; „noi sîntem Romîni, nu Moți!“. Pentru ei „Moț“ e o batjocură; și dacă astăzi se observă o generalisare în însușirea din partea lor a acestui nume, causa trebue căutată în influența culturală etno-istorică, convingîndu-se și ei că

---

[1] Jovan Cvijić, *La péninsule balkanique*, 217-218.

[2] Ovid Densusianu, *Originea Moților* (în *Vieața nouă*, XVII, 170).

[3] Rubin Patiția, *Țara Țopilor*, 3.

[4] *De administrando imperio*, II, 165 (ed. Bonn, 1840).

[5] De relevat că în Sebeșul de pe Olt *moț* însemnează „gurguiul“ opincei.

numele de „Moţ“ e o pagină glorioasă în istoria noastră naţională. Şi cred că aceasta e realitatea. Un paralelism identic de altfel ni-l ofere şi denumirea de Fărşeroţi sub care sunt cunoscuţi îu general Romînii din Albania şi pe care le-o dau ceilalţi Aromîni. De fapt, ei nu se numesc niciodată *Fărşeroţi*, ci *Rumăn'ţ*[1] — numele de *Fărşerot* fiind considerat ca o poreclă a altora.

Dar nici numele de *Ţopi* nu şi-l dau, mai ales că la auzirea acestuia nu-şi pot stăpîni indignarea; aşa că e curios totuşi cum Rubin Patiţia[2] şi-a intitulat lucrarea sa *Ţara Ţopilor*. Probabil, de dragul istoricului Τζοπόν.

Iată însă că, paralel apropierei făcute între *Moţ* şi arom. *moţ* (cf. pag. 57), cred că nu e cu totul lipsită de interes întîlnirea dintre *Ţop* şi sb. arom. *ţopă:* în dialectul aromîn *ţopă* însemnează „o bucată de pîne care constitue o porţie prea mare pentru un copil“: „ună ţopă (di pâne)“. Evident că forma aromînă e împrumutată dela Albanesi[3], în graiul cărora avem *tsopε*. Dar *ţopă*, ca şi *tsopε*, exprimă în sens figurat şi ideea de ceva „grosolan, necioplit, tăiat dintr'o bucată“; aşa că această semnificaţie poate fi alăturată celei de „grosolănie“ ce reiese din aplicarea poreclei de *Ţop* — oamenii înfundaţi în munţi fiind de obicei consideraţi de către cei dela şesuri drept „grosolani, neciopliţi“[4].

Ca încheiere, ne întrebăm: în cas că asemănările dintre Moţi şi Aromîni relevate pînă aci sînt exclusiv întîmplătoare,

---

[1] In *La Romînii din Albania*, pag. IV, rîndul al 13-lea, s'a omis la corectură negaţiunea *nu:* pe care nu şi-l dau.

[2] Familia *Patiţia* locueşte şi astăzi în Ponorel, aproape de confluenţa Vidrei cu Arieşul. Posedă o mică dar interesantă bibliotecă mai mult religioasă, cu numeroase manuscrise reproducînd diferite cărţi bisericeşti.

[3] Cf. şi Th. Capidan, *Raporturile albano-romîne* (în *Dacoromania*, II, 552).

[4] Mă întreb dacă n'ar trebui să alăturăm acestui *Ţop* şi porecla de *Şop* ce se dă de obicei Bulgarilor şi prin care se înţelege — ca şi prin *Zdangan* — „căpăţînos, grosolan, brută“.

1. Neveste din Tomnatec, cu tulnicele în mînă, pe muntele Găina în zi de tîrg.

2. Păstori Crișeni, care își pasc turmele de oi în apropiere, participînd la tîrgul de pe Călineasa.

atunci nu survine vre-o nouă complicație; dacă însă, printr'o ulterioară urmărire temeinică și amănunțită a lor, s'ar dovedi între ele o corelațiune oarecare, atunci problema originei Moților se complică și mai mult. O limpezire a acestei chestiuni e, deci, în funcție de cercetări minuțioase și mult aprofundate la fața locului, atît la *Moți* cît și la *Moțan'ț*.

Toponimie.

Afăna, munte (Ighiu-Țărna).
Baǵița, vale (Lăpuș).
Băișoara (Bucium-sat).
Beležu, munte (Scărișoara-de-sus).
Bǵiharia, munte (Lăpuș).
Blindiș, deal (Ighiu).
Bodęasa (Bucium-sat).
Bučinișu, vale (Lăpuș).
Bulzu, munte (Ighiu).
Capu Dealului (Gura-Arăzei).
Călinęasa, munte (Scărișoara).
Căprărețu, munte (Scărișoara-de-sus).
Cocoșu, pădure (Ighiu).
Copačiu, vale (Ighiu).
Cornișteа, deal (Ighiu).
Curcubăta, munte 1849m (Lăpuș).
Četatęa Crevei, munte (Ighiu).
Čingău, părău (Ighiu).
Čiorok'iu, pădure (Ighiu).
Čitera, deal (Scărișoara-de-sus).
Čiumărna, munte (Ighiu).
Čiunǧii (Bucium-sat).
Dealul Bagiului (Lăpuș).
Dealul Bara (Neagra).
Dealul Beleștilor (Neagra).
Dealul Čeurată (Neagra).
Dealul Čirčiulor (Neagra).
Dealul Dobrului (Trîmpoiele).
Dealul Drăǵiții (Neagra).
Dealul Duduenilor (Neagra).
Dealul K'eiului (Gura-Arăzii).
Dealul Măgúrii (Neagra).
Dealul Morcăneștilor (Neagra).
Dealul Mătășeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Niculeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Pătrășeștilor (Gura-Arăzii).
Dealul Stăneștilor (Neagra).
Dealul Sturu (Scărișoara-de-sus).
Dealul șerului (Ighiu).
Dealul Șteului (Lăpuș).
Dealul Todireștilor (Neagra).
Dealul Žurk'ii (Bucium-sat).
Dosul caselor (Bucium-sat).
Dosul Turčii (Scărișoara-de-sus).
Drăǵița, munte (Scărișoara-de-sus).
Dumbrava, pădure (Ighiu).
Fărcoșoaia, munte (Ighiu).
Feričetul, deal (Gura-Arăzii).
Frasănu, munte (Ighiu).
Galbăna, vale (Lăpuș).
Galbăra, munte și vale (Lăpuș).
Grohota, munte (Ighiu).
Grohotișu, munte (Ighiu).
Ǵilagu, deal (Ighiu).
Ǵizǵitu, vale (Scărișoara-de-sus).
Haiducești, deal (Iarba-rea).
Hărăcăii (Bucium-sat).
(H)iżu, deal (Ighiu).
Iapa, deal (Scărișoara-de-sus).
În scaune (Scărișoara-de-sus).
K'iatra ceții, munte (Ighiu).

K'iatra tăiată, munte (Ighiu).
La Negrilęasa, munte (Ighiu).
Lăpuşu, deal şi vale (Scărişoara-de-sus).
Măguliciu, deal (Ighiu).
Măgura (Bucium-sat).
Măgúra, deal (Ighiu), munte (Neagra).
Mestecănişu, munte (Ighiu).
Moliγ'işu, munte (Neagra).
N'irlău, pădure (Ighiu).
Qarzăna (Bucium-sat).
Ordîncuşa, deal (Scărişoara-de-sus).
Părîu Badinului (Ighiu).
Părîu Brăduleţului (Ighiu).
Părîu Cruciî (Ighiu).
Părîu Čepţîlor (Ighiu).
Părîu Litam (Bucium-sat).
Părîu mîţî (Ighiu).
Părîu Qarzănii (Bucium-sat).
Părîu Pîrčiului (Ighiu).
Părîu Topliţii (Ighiu).
Părîu Turcului (Ighiu).
Părîu vačii (Ighiu).
Peretu, deal (Ighiu).
Piatra micului (Bucium-sat).
Pîrčiul, deal (Gura-Arăzii).
Plăişorul (Bucium-sat).
Poiana furčilor (Ighiu).
Poienile ursului (Scărişoara-de sus).
Popesele (Bucium-sat).
Porcăreţu, vale (Ighiu).
Prozu, pădure (Ighiu).
Rîpa roşie, pădure (Ighiu).
Rîturi (Bucium-sat).
Rogožina, pădure (Ighiu).
Runcu rău, munte (Ighiu).
Runcurile (Bucium-sat).
Sfredeluşu, munte (Ighiu).
Stănişoara, deal (Lăpuş).
Stîna, munte (Ighiu).
Strîglău, munte (Ighiu).
Sub k'etri, deal (Neagra).
Suliţi (Bucium-sat).
Tranaş, vale (Ighiu).
Trifeştii, deal (Gura-Arăzii).
Ţîcu, munte (Ighiu).
Valea Abruzelului (Bucium-sat)
Valea Albacului (Albac).
Valea Arăzii (Gura-Arăzii).
Valea Bărî (Neagra).
Valea Braicului (Ighiu).
Valea Bučiumului (Bucium-sat).
Valea Comarničelor (Lăpuş).
Valea Măgúrii (Neagra).
Valea Muntelui (Ighiu).
Valea neagră (Neagra).
Valea Žompului (Lăpuş).
Vîlčelile (Ighiu).
Vîrtoapele (Bucium-sat, Ighiu).
Vîrtop, vale (Scărişoara-de-sus).
Vulturu, munte (Scărişoara-de-sus).

Onomastică

A Luri (Albac).
A Toli (Gura-Arăzii).
Bara (Albac).
Bárbură (Scărişoara).
Barnă (Albac).
Barşa (Scărişoara).
Beni (Albac).
Bîndura (Gura-Arăzii).
Bîrlea (Gura-Arăzii).
Bîrza (Albac).
Bîrzău (Scărişoara).
Bocul (Gura-Arăzii).
Bočianul (Gura-Arăzii).
Bodoacă (Scărişoara).

Bodogoi (Scărișoara).
Bodoloș (Scărișoara).
Bodor (Albac)—E întrebuințat și ca nume de bou.
Bodrozul (Gura-Arăzii).
Bogleu (Scărișoara).
Bogolou (Albac).
Borodel (Scărișoara).
Boș (Albac).
Bota (Scărișoara).
Boza (Albac).
Brețanț (Scărișoara).
Breb (Albac).
Brezdeu (Albac).
Brîndaș (Albac).
Broț (Gura-Arăzii).
Broțul (Albac).
Buła (Albac).
Buha (Scărișoara).
Buholt (Albac).
Burănău (Albac).
Burduna (Albac).
Butanteu (Scărișoara).
Buzțer (Scărișoara).
Cabeu (Scărișoara).
Cacaraza (Albac).
Cahala (Scărișoara).
Cánora (Albac).
Canța (Scărișoara).
Canțu (Gura-Arăzii).
Carčța (Gura-Arăzii).
Cațescul (Albac).
Cauačiu (Albac).
Cănăbaș (Gura-Arăzii).
Circan (Scărișoara).
Cirčiu (Albac, Scărișoara).
Cîrpoża (Albac).
Clempuș (Albac).
Cocoloț (Albac).
Cočioabă (Scărișoara).
Colna (Albac).
Conțor (Albac).
Corlombța (Scărișoara).
Cornežul (Gura-Arăzii).
Corzac (Scărișoara).
Coržo (Scărișoara).
Coșomandța (Scărișoara).
Cotrța (Scărișoara).
Cotreiu (Gura-Arăzii).
Cula (Albac).
Culenči (Gura-Arăzii).
Culičiu (Albac).
Cúloș (Albac).
Cușma (Scărișoara).
Cutrui (Scărișoara).
Čioaca (Albac).
Čioază (Albac).
Čioban (Albac).
Čiocoi (Scărișoara).
Čiočionța (Albac).
Čiompera (Albac).
Čiongoș (Albac).
Čiopîrtău (Albac).
Čiorbéle (Gura-Arăzii).
Čiortig (Scărișoara).
Čiortului (Scărișoara).
Čioz (Scărișoara).
Čiru (Albac).
Čiub (Scărișoara).
Čiucutilă (Gura-Arăzii)
Čiuha (Albac).
Čiup (Scărișoara).
Čiurt (Scărișoara).
Čiutul (Albac).
Didan (Gura-Arăzii).
Digai (Albac).
Diuza (Scărișoara)
Dîrdală (Albac).
Doagă (Scărișoara).
Dobra (Albac).
Dod (Albac).
Dolgoz (Scărișoara).
Dolomina (Albac).
Doșa (Albac).
Drelța (Albac).
Drîmbul (Albac).

Drulеu (Scărişoara).
Dudul (Albac).
Dupa (Scărişoara).
Ferh'ét (Albac).
Flior (Scărişoara).
Flocosu (Scărişoara).
Flontoş (Scărişoara).
Fluturul (Gura-Arăzii).
Fluţar (Scărişoara).
Foltoi (Albac).
Fóžet (Albac).
Fuşa (Albac).
Gaiţa (Scărişoara).
Gaju (Albac).
Galеa (Scărişoara).
Gartău (Scărişoara).
Gavozd (Albac).
Gážel (Albac).
Gîgoi (Scărişoara)
Gîrganză (Gura-Arăzii).
Goangă (Scărişoara).
Goberna (Albac).
Golomoz (Scărişoara)
Gortău (Scărişoara).
Gortoi (Scărişoara).
Gebеa (Scărişoara).
Giurcuţul (Gura-Arăzii)
Giuriţa (Scărişoara).
Giuza (Scărişoara).
Giurgiu (Albac), nume de botez.
Haidău (Scărişoara).
Haiduc (Scărişoara).
Halic (Scărişoara).
Hanăş (Scărişoara).
Hiž (Scărişoara).
Hoiči (Albac).
Hondrеa (Albac).
Horobоači (Albac).
Hoşmolete (Albac).
Hunţi (Albac).
Hurtoi (Gura-Arăzii)
Hurţag (Albac).
Iámbor (Gura-Arăzii)—Nume de bou frumos.
Ispote (Albac).
Impăratu (Scărişoara).
Incurcată (Scărişoara).
Juganul (Albac).
K'irtac (Scărişoara).
Laţеţu (Albac).
Leba (Albac).
Laterna (Scărişoara).
Libuz (Albac, Scărişoara).
Lica (Scărişoara).
Licórеa (Scărişoara).
Liscău (Scărişoara).
Lučina (Albac).
Manguli (Albac).
Mandraličiu (Albac).
Martou (Albac).
Măgală (Scărişoara).
Măgar (Albac).
Măgăluţă (Gura-Arăzii).
Melegaş (Scărişoara).
Migoş (Albac).
Mirca (Albac).
Mitroţul (Albac).
Miţigui (Albac).
Mîţ (Scărişoara).
Moidă (Scărişoara).
Murga (Gura-Arăzii).
Muríe (Albac).
Natеa (Albac).
Natul (Gura-Arăzii).
Nărăilă (Scărişoara).
Noaptеa (Albac).
Ogra (Albac).
Omul (Scărişoara).
Ončiul (Gura-Arăzii).
Pándorul (Gura-Arăzii).
Panganeţ (Albac).
Pantеa (Scărişoara).
Papadеa (Albac).
Pasula (Albac).
Patrimanţi (Atbac).

Păgiță (Scărișoara).
Pepelęa (Albac, Scărișoara).
Perți (Albac).
Pițîra (Scărișoara).
Pîrțilig (Albac).
Pîrțul (Albac).
Pocote (Albac).
Pocul (Gura-Arăzii).
Porcuț (Scărișoara).
Pucă (Albac).
Pučiu (Albac).
Pulău (Scărișoara).
Pura (Scărișoara).
Relęa (Scărișoara).
Scîrnaval (Albac).
Scǫaba (Scărișoara).
Scorúș (Gura-Arăzii).
Scripa (Albac).
Sfertęa (Albac).
Sopor (Gura-Arăzii).
Sor (Scărișoara).
Straiță (Scărișoara).
Sufletul (Gura-Arăzii).
Surčel (Scărișoara).
Sužecoc (Scărișoara).
Sab (Scărișoara).
Șǫarečele (Albac).
Șofan (Albac).
Șotini (Gura-Arăzii).
Șabuc (Scărișoara).
Tagaș (Albac).
Talaie (Albac).
Tambor (Albac). Nume și de cîne.
Tembotęa (Albac).
Talecușă (Albac).
Ticul (Gura-Arării),
Tifor (Albac).
Tiptirușă (Albac).
Tiz (Albac).
Tîrfan (Albac).
Todoș (Scărișoara).
Toieș (Scărișoara).
Tolca (Gura-Arăzii).
Tolęa (Scărișoara).
Tolǫați (Albac).
Tomșa (Scărișoara).
Torele (Albac).
Torțiel (Gura-Arăzii).
Tripulița (Scărișoara).
Tripuț (Scărișoara).
Trǫaca (Albac).
Trocul (Gura-Arăzii).
Tuluc (Scărișoara).
Turc (Scărișoara).
Tutămană (Albac).
Tuz (Albac).
Țaca (Albac).
Ținadel (Albac).
Țiga (Albac).
Țoc (Gura-Arăzii).
Țonc (Albac).
Țuputel (Scărișoara).
Untura (Scărișoara).
Urmęa (Scărișoara).
Utręa (Scărișoara)
Văžul (Albac).
Visalom (Albac).
Vîrčju (Scărișoara).
Vîrul (Gura-Arăzii).
Vup (Scărișoara).
Zebote (Albac).
Zebręa (Scărișoara).
Zgaiba (Albac)
Zunta (Gura-Arăzii).
Žabra (Scărișoara).

Texte

I

Că dę-aičį pînă 'n Braşău̯
Nu-į nime singur ca eu̯,
Ba maį este mńerla, zău̯.
Ničį mńerla nu-į singurę̯a:
Cucu-į frate lîngă ę̯a,
Că tot vine şi o 'ntrę̯abă:
— Če ţî-į ţie, mńerlă dragă?
O ţî-į fo̯ame, o ţî-į sete,
O ţî-į dor de codruţ verde?
— Nu mńi-į dor de codrul verde,
Că mńi-į dor de soţu mńeu̯,
Că vińe o̅ haisău̯
Şî 'mpuşcă soţuţul mńeu̯".

1921, Bučįum-sat — Cosma Nicolae, 81.

II

Aį, săracu mńirele,
Că-į bătrîn ca cîńele;
Apoį săraca mńirę̯asa,
Că-į tînără ca čirę̯aşa.

1921. Bučįum-sat — Ieva Cosma, 68.

III

O fost o fată la capre; apoį ę̯a vrę̯a să se mărite, apoį din capră să facă zamă, apoį

Ţîţ, vînătă,
Pînă sîmbătă.

Apoį de sîmbătă 'ncolę̯a

La tine *pîc*,
La mine *sîc*;
La tine *pîc*,
La mńirę̯asă *sîc*. Aceeaşi.

IV

Bińele de mińe fuğe,
Rău dinapoį m'ažunğe.
Dă-mį şi mńie, Do̯amne, bińe
Să nu mă maį rog de nime,
Că de čińe m'am rugat
M'ocărît ş'apoį mńį-o dat. Aceeaşi.

V

Apoi nunta la noi se fače aşa: vifelii îmblă din casă în casă cu ploşcă cu vin şi cu prime prinse în umăr şi cînd se bagă în casă, în lontru, strigă:

— S'o 'nk'inat mńirele tînăr
Şi mńireasa tînără,
Vă pofteşte la un ţîpou frumos,
Trupu lu Hristos,
Ca să bem şi să ne veselim.
— Dac'om putea om veńi.

1921, Bučium-sat — Nicolae Dand'ea, 45.

VI

Haidaţ, fet'e, la călińe,
Că la žoc nu vă e ńime;
Şi čińe vă va lua
Pă toat'e nu v'a žuca:
Sînt'eţ mult'e ca iarba
Şî bătrîńe ca mama.

1921. Bučium-sat — Sofia Vădan, 17.

VII

Din bătrîni să ziče că Židani o vrut să se gură la Dumńedzău sus. Apoi o mers o muiere împovărată de Židan şi o dzîs că s'o trăzńiască Dumńedzău *Detunata* ačeea, s'o aşeze, să nu mai gură atîta d'ealu mare. Apoi, la cîtăva vreme, aşa o făcut Dumńedzău c'a şi trăzńit-o. Inainte o fost lemn şi apoi Dumńedzău o făcut-o pk'iatră, numa cuţ de pk'iatră.

1921. Bučium-şasa — Veta Şendruţ.

VIII

Descîntec de oimă (sau uimă).

Sui, oimă, pă cut'e,
Int'un vîrv d'e munt'e;
Cut'ea să vie,
Oima să rămîe
Uńe cocoş nu cîntă
Şi mîţ nu miaună
Şi cińe nu latră
Şî vacă nu rağe.
Şî acolo pk'ei,
Ş'acolo răspk'ei,
Şî încă ńiči acolo.

1921. Bučium-şasa — Sofia Costea Aron, 77.

IX

De sclintit

Cum se strînge sfînta luni
După sfînta marţi,
Să se strîngă os la os,
Şi vînă la vînă,
Şî carńe la carńe,
Şî sînge la sînge
Şî măduhă la măduhă.
Cum se strînge sfînta marţi
După sfînta miercuri,
Să se strîngă os la os,
Şî vînă la vînă,
Şî carne la carne,
Şî sînge la sînge,
Şî măduhă la măduhă.
Cum se strînge sfînta miercuri
După sfînta żoi, . . . [1]

Aceeaşi.

X

Din vînt

Dę-o şi venit čel de vînt,
Potcă nęagră de nouă feluri.
De nouăzeči şi nouă feluri
Dę-o şi aruncate de bărbat
Să-i pk'iče boarşele;
Dę-o şi aruncate de mujere
Să-i pk'če ţiţele;
Dę-o şi aruncate de fată
Să-i pk'iče cosîţele.
Să eşi din . . .
Să te duci în munţ pustîi,
Uńe om nu lăcueşte,
Şî pasărea nu čiurlică
Şî cocoş nu cîntă.
Acolo stai
Ş'acolo lăcueşti!

[1] Continuă în felul acesta pînă ce aminteşte de toate zilele săptămînei.

1. Port femeiesc din Găureni (Valea-Ampoiului).

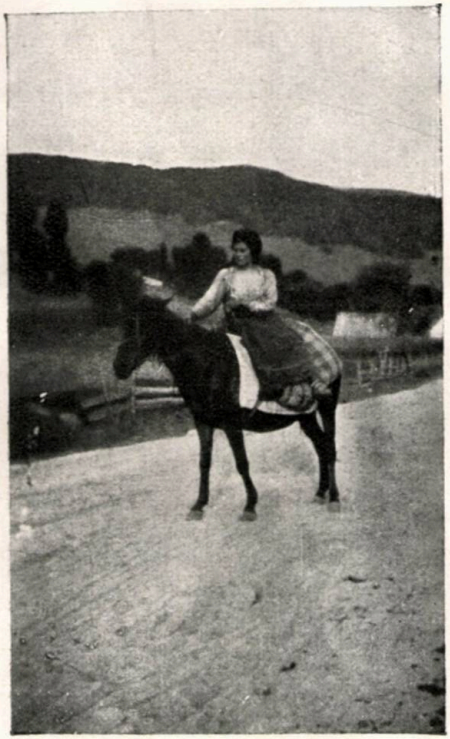

1. Moață de pe plaiul Bihariei mergînd călare spre Vidra-de-sus.

Eşi din . . . [1]
Să rămîe . . . [1]
Curată,
Luminată,
Ca de la Dumnezău sfîntu dată.

1921. Bučium-poieni — Lina a li Iancu a li Stîlpu, 40.

XI

De sclintit

Mă luai pă cale,
Pă cărare,
Pîn' la un pod de aramă:
— Treče-mă, sfinte Petre!
— Nu te poči treče,
Nu te poči petreče
Mi-am sclinit o mînă (o un pičior)
Măduhă la măduhă,
Înk'eetură la înk'eetură,
Vînă la vînă.
Aşa să-mi trẹacă de iute
Cum am dzîs de iute.

Aceeaşi.

XII

Colo 'n žos, la Şesurele
Răsăriră două stele —
Ba-s două surori a mele.
Una rîde, una plînğe.
Čẹa če plînğe flori ţîpa,
Čẹa če rîde culeğẹa.
— De če plînği, soruţa mẹa?
— Cum n'oi plînğe, soră dragă,
C'am avut o grădiniţă
Şî n'am fraţ să mi-o 'ngrădẹască,
Ničі surori sá mi-o plivască;
Ničі n'am fraţ, ničі n'am surori —
Gîndeşti că-s picat' din nori;
Ničі n'am mamă, ničі n'am tată —
Gîndeşti că-s făcut' de piatră.

1921. Secătura — Maria Bota, 45.

[1] Se pronunţă numele sau fiinţa căreia se descîntă.

XIII

Frunză verd'e de săcară,
Mînios badea de-asară
Că n'am eşît că n'am putut:
M'o pus maica la černut
Şî mi-a dat o sîtă deasă
Să nu poči eşî din casă.
Ş'am făcut cum am putut,
Ş'am luat una mai rară
Ş'am eşît la badea-afară.
Cînd fusei să-mi stîmpăr doru
Mă strîgă s'aprind cuptoriu;
Cînd fusei la sărutat
Mă strîgă la frămîntat.

1921. Secătura — Lina Roman, 22

XIV

A Iancului

Viňe Iancu de la munt'e
Cu trei mii şî şeapte sute,
Tot catańe, nu răgut'e,
Şî fečiori de čei de frunte.
Şade Iancu la fîntînă
Cu puşca plină a mînă.
Nu ştiu plină o e goală—
Fug Unguri de s'omoară.
Iancu puşcă prîntre braz,
Fug Unguri fără nădrăgi;
Iancu puşcă pîn muzuči,
Fug Unguri fără papuči;
Iancu puşcă şî scînteie,
Fug Unguri fără h'ink'ee.
Pe dealu Feleagului
Mărg carăle Iancului:
Boi-s cu coarňe de čeară,
Om ca Iancu nu-i în Ţară;
Boi-s cu coarňe d'e spumă,
Om ca Iancu nu-i în lume.
— Iancule, Măria-ta,
Lasă Turda, n'o prăda,
Că-ţi dau bani cu ferdela

Șî galbenị cu merța,
Numaị Turda n'o prăda.
— Da eụ 'n Turda m'oị băga
Șî eụ Turda n'oị spărma.
Numa Domńia oị țîpa,
Ca dọamńile șî pọarčîle
Să țîpe munușile
Șî să țasă pînzîle,
Pecum țăs Rumînčile

Aceeași.

XV

Maɢịaran crescut în ịarbă,
Treče badẹa, nu mă 'ntrẹabă,
Gîndeștị că nu ị-am fost dragă?,
— F... - ți morțîị čeụcă nẹagră,
Če mńị-aị dat de mńị-eștị dragă?
— Nu ț'am dat, bade, nimńică,
Če ț'am fost dragă de mńică.
Pentru ok'i dumi-tale
Coborîị dìn dẹal în vale
Șî sării valẹa 'ncălțat,
Ničị un pic nu m'am udat,
Num' o țîră laun pk'ičịor,
C'am grăbɢit că mńị-o fo' dor.
Dorul meụ e numa dor,
Nu-l pot spune tuturor.
Las' că-l știe ọarečine
Care-l trağe ca și mine,
Că tot d'int'un loc ne vińe.

1931. Albac — Ioan Todẹa, 62

XVI

— Vịună muncă și-l ịa drači
Pe bădịuțu — multe-mị fače.
L-aș ịubi și nu-mị prẹa plače,
Că-ị mustẹața 'nțepătọare
Ca urzica din răzọare.
— Nu te ținẹa, lele, tare,
Nu eștị mîndră, numa-ț pare.
Nu gîndi, mîndră, că-mị plačị,

Că numa năcaz îmi facĭ;
Că 'n zadar, mîndră, gîndeştĭ,
Mńie nu-mĭ maĭ trebueştĭ.
— Dacă nu ţ'am trebuit,
Pentru če m'aĭ čeluit?
— Frunză verde semenic,
Coată-ţ, mîndră, alt voinic
Că cu mińe n'aĭ nimńic.
Că cu mińe če-aĭ avut,
Cred'inţa nu u-aĭ ţînut.
La cred'inţa mueręască
Dracu să să bǫizuiască,
Că muierea cînd să žură
Dă-ĭ cu palma peste gură,
Să cură sînge 'nk'egat,
Să-şĭ cunǫască pe bărbat;
Ş'o maĭ suci, ş'o maĭ întǫarče
Pînă o despoĭ de flǫače,
Şî de ǫasele din gură,
Că nu-ĭ om, če-ĭ făcătură.

Acelaşi.

XVII

Cińe v'ine pe dos în žos?
Mńicu čela frumos
Cu clopu čela flocos,
Şi cu cizmę-abrudăńeştĭ.
Să bagă 'n casă la Mońeştĭ.
Mońęa Pătru ziče:
„Da-s'ar mamiĭ dracului,
Făcut-aĭ vasele cumnatuluĭ?
Că-ţ dau un pumn
De-ţ merğe fum;
'Ţ dau o palmă —
Nu cot că eştĭ cu năframă".
Mńicu trasă clopu pă ok'ĭ
Şî să luă în žos cătă popk'ĭ.
Cînd fu la Ţîgańĭ
Să făcu Mńicu pogan;
Cînd fu la Solomon
Să făcu Mńicu cocon.
Să băgă la popa în casă

Și să pusă după masă:
«No, părinte, să mă cununi cu păstoare».
Popa să 'mbgia și nu prea tare: —
Locomia păntru păstoare.
Ii cununară și-i dusără acasă.
Mńiculae Pîrcăleța
Belea laviță
Ca să d'ĕ mîncare la uspăț;
Filimon, cuzmă tărcată,
Tăia un pomnol de vatră.
Mîncară
Și să ospătară
Și să culcară.
Dimineața să sculară:
— Ilină, față plăcută,
Haida tu de mă sărută.
— Bucuros t'e-aș săruta,
Da-i flămîndă gura mea.
— Invață-te cu a răbda,
Numa pîră-a t'e deda;
Ce uite ce clop flocos port
Și răbd foame de mă 'ncord.
Da om vinde k'eptariu
Și om lua cu pătrariu,
Să mai mîncăm odată,
Cum mîncai la Văleni, fată.

1921. Scărișoara-de-sus — George Pașca, 30.

XVIII

— Măicuță, mă doare capu:
Du-te și-mi așterne patu;
Și mă doare capu rău —
Dar mi-așterne patul tău.
— Ba eu nu, că ț'am tot spus
Că mîndrele te pun sus.
Spusu-ți-am — lua-te-ar dracu —
Mîndrele ț'or pune capu.
Cînd găta maica de cină,
Pe Vălean ținea lumină;
Și cînd fu la mńiază-noapte,
Vălean trăgea de moarte;
Cînd răvărsa zorile,

Îl cîntau surorile.
Cîntă cucu dintr'un spin,
Pe Vălean lumină ţîn;
Cîntă cucu dintr'un fag,
Pe Vălean clopote trag;
Cîntă cucu dintr'un nuc,
Pe Vălean la groapă-l duc.

1921. Scărişoara-de-sus (Hozăreşti)—Pătruse Rafila, 24

XIX

Floare albă-galbănă,
Dorul tău mă leagănă.
Nu grăbi la măritat
Ca floarea la scuturat:
Floarea mai înflorę-odată,
Dar tu n'ai să mai fii fată;
Floarea are-a mai 'nfluri,
Dar tu fată nu-i mai fi.

Aceeaşi.

XX

Adu, Doamne, vara iute,
Să mă gur şi eu la munte,
S'aud făgi vîzîin
Şi mîndra 'n frunză zicîn;
Ea să zică, eu să cînt,
Să ne treacă de urît.

Aceeaşi.

XXI

Cîtu-i lumea şî ţara
Nu-s fecţori ca la Gîrda:
Horitori şi băutori
La toată crîzma detori;
Şi la mine şi la tine,
Că doară nu ştie nime.
Eu trudesc să mă plătesc —
Mai tare mă detoresc.

Aceeaşi.

XXII

O venit vorbă într'o seară că Unguri o eșît pînă la Petreasa și veni vorba că la noapte pk'ică la noi, că ne omoară prin casă, și mama o fost să bage pk'ită în cuptori și moașa o dzîs că ea nu fuge de Unguri. Da mama o dzîs că ea nu șede să bage pk'ită în cuptori, că vin Unguri și ne omoară. N'avea haznă de pita aia. Am fugît pe dosul esta 'n sus, *Dosu Feričetului*, pîn pădure. Ne-am așezat acolo și o vinit pe un drum un gornic de-a ierariului și o dat de noi acolo:

— Čine ești?

Mama o dzîs: „Eu sunt, Moșoaia",

— Și copilul l-ai găsit aiči?

— Și, da,

— D'apoi, unde-i copilul?

— Iată-le, aiči!

— Ai, dragu bačiului, să-ți dee bačiu vin-ars.

Avea o palască cu vin-ars cît o roată de plug. Mi-o dat vin-ars și am băut și: „Mai bea..."

Dede și mamii vin-ars. Mama dzîse că nu bea.

„No, mereți dracului acasă și vă culcați".

Dacă ni-am culcat, dimineața a vinit acasă și au aflat pita scoasă din cuptor, gata coaptă și n'o fost nimnic.

Atuncea bătaia dela Fîntînele s'o gătat și o vinit și tatămeu de-acolo, dela bătaie, noaptea, și o intrat pe ușa căsii și o strîgat pe mine:

— Sîn-Ioane, scoală-te!

— Da čine-i?

— Eu sînt, tată-tău.

— D'apoi acuma če-ț trebue?

— Da nu-mi treabă altă, numa mniere.

— Pită nu-ț trebue?

— Nu-mi trebue. No, vină la tata.

Și m'am dus pe brațele lui și l-am sărutat. El m'o sărutat, da plîngîn:

— Bine, dragu tatii, da tu plîngi. Da eu am plîns mai amar de cum ai plîns tu.

Apoi atunci bătaia s'o gătat.

1922. Gura-Arăzii — Sîmt-Ion Nicula, 79.

XXIII

Casa lui Horia e pă dealul Feričetului și acolo acum nu mai este nimnic, numa o grădină cu flori mirositoare, alta nu mai

este acolo nimic. Uşa căsîi o fost tăiate litere de mîna lui, apoi uşa s'o dus la Bucureşti pînă în bătaie [1], cam la 120 de ani după moartea lui Horia.

Oameni aceia care l-o prins pă Horia şi l-o trimes la Zlagna o fost de-aicea, din Gura-Arăzîi, de pe dealul Măteşeştilor. O căpătat o poruncă că vor căpăta o plată bună de l-or putea prinde. Şi l-o prins noaptea în coliba lui, iarna. Din Zlagna, după ce l-o primit pe el, le-o venit o poruncă să să ducă la Zlagna oameni ceia care l-o prins pă Horia; şi s'or dus acolo şi or căpătat fieştecare cîte o ciubică de galbeni şi o venit cu bani şi o cumpărat grîu; şi o măcinat grîul şi l-or dus acasă şi or făcut pită. Şi o femeie bătrînă o scos din cuptori un cocu şi l-o rupt în două să să răcească. Şi după ce l-o rupt în două o găsit în cocu un dobr de sînge înk'egat şi o dzîs către irezi: „No, vai de voi! Ce ați făcut voi? Ați vîndut pe Horia şi iacă-tă, sîngele esta îi sînge nevinovat şi acuma voi vreți să mîncați sîngele Horii. Niče voi, niče copii voşti nu v'iți fi gazde, numai sărăntoci care umblă din casă în casă să cumpere o bucată de mămăligă. Şi aşa viți fi în veci pentru tă tdeauna"[2].

1922. Gura-Arăzii — Acelaşi.

XXIV

Horia o fost cu păru mare, negru şi faţa obrazului tot neagră. Acuma eu nu l-am văzut, fără am auzit dela bătrîni care o fost înaintea mea. O fost negricios şi om mare de oase. Era înalt şi gros, ok'i negri, barba neagră şi mare.

1922. Gura-Arăzii — Aceeaşi.

XXV

Cînd am fost de treizăci de ai păru l aveam împlet'it, cu o k'ică numa la o urek'e, d'e-a dreapta, aici. K'ica era lungă, mai gios d'ela ţîţă. Măgureńi numa avea două k'ici, da noi numa una.

1922. Albac (Părîul Balčeştilor) — Pavăn Dumńitru Trit, 88.

XXVI

Eu în Rusia, tumna în Galiţia şi la Ivangorod am văzut batrîni care sta acasă, care nu s'or dus la armată, cu păru mare şi cu barbă mare. Cînd ńe-a văzut pă noi tunzîndu-ńe apoi e ńi-o spus că de če ńe tund'em? Batrîni ţîpau păru aşa pă spat'e,

---

[1] Inainte de 1914.

[2] Vezi şi relatarea din Rubin Patiţia, *Ţara Ţopilor*, Orăştie, 1912, pag. 141 şi urm., precum şi pag. 161.

1. Nevasta Maria Sîrbu, născută Draia, din Tomnatec, cu copilul ei în leagăn împletit.

2. Tip și port din Mogoș: femeia Salvina Băeșan din grupul Micleștî.

îndărăpt, numa cu o singură k'ică împlet'ită. Popk'iĭ purtaŭ păru lung, cu k'ica împlet'ită. Care sînt batrînĭ și amu arŭ păru lung. Tăt așa o fost și la noĭ, în țara noastră, numa că purta k'ica pe o urek'e.

1922. Albac (Dealul Sohodol) — Todea Ispas, 33.

XXVII

Descîntec de navîscă

Navîscă albă,
Navîscă neagră,
Navîscă galbără
Navîscă porumbă
Navîscă brează,
Navîscă de peatră
Navîscă de coastă,
Navîscă de baltă.

1922. Scărișoara-de-jos - Rusanda Ivan Ursoaia, 80.

XXVIII

De șerpe

Șerpe alb,
Șerpe negru,
Șerpe galbăr,
Șerpe sur,
Șerpe vînăt
Șerpe de apă,
Șerpe de baltă,
Șerpe de coastă,
Te taĭ cu cuvîntu mńeŭ
Și cu a luĭ Dumńezăŭ,
Să te seče,
Să te usče,
Să destîmfle,
Să se desgîmfe.

1923. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXIX

A potk'eĭ

Potcă verde,
Potcă galbără,

Potcă sură,
Potcă neagră,
Potcă vînătă,
Dę-aj h'i ţîpată în perj de porc
In perj de porc t'e du;
Dę-aj h'i ţîpată în floače de cîne,
În flōače de cîne t'e du;
Dę-aj h'i ţîpată în floače de găină,
În floače de găină t'e du;
Dę-aj h'i ţîpată în vînt,
În vînt t'e du;
Dę-aj h'i ţîpată în boare,
În boare t'e du;
Dę-ai h'i ţîpată de văduvă grasă,
De fată frumoasă;
Dę-aj h'i ţîpată de duh necurat,
În duh necurat t'e du.
Că de nu tę-aj duče
Cu foarfečele tę-oj tăja,
Cu mătura tę-oj mătura
Şî 'n Marea Roşîe tę-oj ţîpa.

1922. Scărişoara-de-jos — Aceeaşi.

XXX

De počitură

S'o luat pă cale, pă cărare,
S'o tîlnit cu Sînta Maria mare,
S'o slobozît pă o scară de čeară
Cîntînu-să,
Văitînu-să.
— Če te cînţi,
Če te vajeţi?
— Că mi s'o pus počitura în brîncă.
| Să nu te plîngi,
Să nu te cînţi?,
Că putere ţ'oj da
Şi durerea ţ'oj lua,
In munţi o-j ţîpa,
Unde nu cîntă cocoşu
Şi oj nu bjară

ȚARA MOȚILOR
Scara: 1/150.000
BIHARIA
Spre BEIUȘ
Spre CLUJ
Spre TURDA
Spre BRAD
Spre ZLATNA
Lăpuș
Scărișoara-de-sus
Scărișoara-de-jos
Gura-Arăzei
Albac
Iarba-rea
Lăzești
Neagra
Secătura
Certeja
Vidra-de-jos
Vidra-de-sus
Ponorel
CÎMPENI
Bistra
Poienile
Vidrei
Sohodol
Cărpiniș
Roșia
Poieni
Tomnatec
Bulzeștii-de-jos
Capul-Șanțului
Călineasa
Glavoiul
Gîrdișoara
D.Cățeilor
D.Sec
D.Cocii
D.Frînturilor
Vrf.Vîrfului
Vrf.Pietroasa
D.Stînei
Cicera
Plaiul
Vîrtopul
La Certege
Stînișoara
Ocoale
Iapa
D.Măturiciu
După-Peleș
La Oasa
Runcul
Costeasa
Vrf.Brădenii
Balamireasa
Piatra-grăitoare
Runcul
Fericetul
Preluca-Mununei
Lespezeni
Poarta-lui-Ionel
Gîdoești
Curcubeta
Muntișorul
Haiducești
D.Pietricii
D.Crapului
Precupești
D.Frumos
Măgura-Negrei
Tarnița
Bulzești
Lupești
Viltori
Albești
Obîrșia-Tîrsei
Piatra-Aradului
Bordești
Muncelul
Pleșcuța
Pietrile-albe
Vrf. Pietrei
Muntele-rotund
La Tîrg
Găina
Lupoaia
D.Crișului
Sturul
Peleș
Piatra-Bulzului
Strîmba
Gîrda
Lăpușul
Rîul-alb
V.Vulturului
Gheșarul
Pârîul Bulzului
Pârîul Albacului
Rîul Albacului
V.Stearsă
Arieșul
V.Buciumului
Haiducești
V.Dobreasca
V.Gușeștilor
V.Cinăreștilor
Valea Negrei
Rîul Vidrei
Vidrișoara
V.Ribariului
Crișul-alb

Și pasări nu cîntă;
In munți pustii
Și 'n codri sălbatici.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXXI

Mă tot mńir de codru verde
De če tǫamna vestedzăște,
Primăvara înfrundzăște;
Că eu dacă bătrînesc
Nu počiŭ să mai 'ntińeresc.

1922. Scărișoara-de-jos — Aceeași.

XXXII

Dacă te ved'e lupul arînt'e dimineața, atunčęa răgușești; fără numa cǫa' să-ț ții părul d'e pă creștetul capului și atunčęa nu răgușești. [1]

1924. Scărișoara-de-sus.

GLOSAR

a, *la*: „ai venit a oi să cumperi"; „se duče a pičioği și-i mîncă" (Albac).
abrudăńesc XVII, *din Abrud*.
ácari, *oricare* (Scărișoara); *cu toate că*: „ácari că a zis" (Bulzești, Tomnatec). *Cf.* alina.
adéca, *de geaba, în zadar:* „adeca grăiești" (Tomnatec); „adeca te duči" *sau* „ai vińit dę-adeca" (Vidra-de-sus).
ağest, *deschis vederei și frumos:* «loc ağest» (Albac, Lăzești).
alina (a să), *a se așeza pe ceva în sus, pe arbori, pe casă,* etc.: „să alińe indeva 'n sus, c'apoi puńem brînca pe ei [pe pui]" (Bulzești); *a se așeza, a se liniști*: „tăt omu cǫa' să s'alińe acari unde" (Scărișoara-de-jos).
altă-ǫară, *cf.* ǫară.
amńiadzădzî: *a prînzi*: „să amńiadzădzîm" (Albac).
apára, *a feri:* „apără Dumńedzăŭ" (Scărișoara-de-sus).
arînt'e XXXII, *înainte*.
aspáręa, *a speria:* «s'o aspăriat» (Tomnatec).
astară, *de seară*.
aŭá, *aici* (Bulzești). *Se aude foarte rar.*
aŭače, *aici. Formă curentă.*
bariče, *fîntînă cu apă stătătoare și plină de mătasa broaștelor; mocirlă* (Măgúra). *Accentuat pe* î.
bjera XXX, *a zbiera*.
bîndură (*cu accentul pe* î), *veșmînt părăsit* (Gura-Arăzii).
bombóz, *pl.* bombǫază, *bomboane*

[1]. Cf. T. Papahagi, *Din folklorul romanie și cel latin*, 129-130.

(Valea Ampoiului). *Forma am auzit-o şi în Bretea-Streiului* (*Huniedoara*).

brîncă xxx, *mînă*.

bučium, *buştean, buturugă* (Bucium-cerb).

buholt, *vifor* (Albac).

bui, *a coborî*: „buị la vale" (Hălmăgel). *Urmărind forma şi în Bulzeşti, mi s'a răspuns:* «numa la Vaţa să dzîče „buị la dẹal o buị la vale"; Moţii dzîc că „amu mă goị a munte"».

but'e, *butoi:* «but'e de vin» (Neagra, Vidra-de-sus).

caluţă, *cărare* (Scărişoara-de-sus).

canţă, *iapă* (Scărişoară). *Intrebuinţat ca poreclă de familie. Et.* ung. *kanca.*

caţăvîră, *nevăstuică* (Cîmpeni).

căli, *a fura, a şterpeli:* „mńi l-o călit în nọaptẹa asta" (Bulzeşti).

cînta (a să), *a plînge, a jeli* (Bucium-şasa).

cîştig, *grije, pază, îngrijire*: «daụ oile în cîştig».

cîştiga, *a îngriji, a păzi*: „cîştigă de vite". *La unele „crînguri" sensul curent e necunoscut.*

clăcan, *cosaş* (Gura-Arăzii).

clieri, *creeri* (Bulzeşti).

cocŭ xxiii, *pînişoară de cuptor.*

cotreţ, *coteţ de găini* (*Scărişoara*).

cşiŭ ! cşşş.., *strigăt pentru a speria şi alunga găinile* (Albac).

* cure: *numai la perfectul compus:* o curs, *a alergat.*

custa, *a ţinea în vieaţă:* „să-l custe Dumńedzăụ" (Scărişoara, Lăpuş).

cuţ viii: cuţ de pk'ịatră, *bucăţi.*

čẹapţă, *împletitură de aţă ce se pune pe cap* (Ighiu).

čelnic, *liber, fără nici o povară:* «cal čelnic» = *cal care nu duce nici o povară;* „meị ca čelnic" = *mergi liber, fără nici o greutate;* „uịte omu čela, me' čelnic, n'are nimńic în spate" (Bulzeşti, Tomnatec). *Et.* sl. *čelъnikъ.*

čeụcă xv, *„corvus monedula".*

čelui xvi, *a înşela.*

čilek'ịụ, *copil, băiat* (Scărişoara): *Et.* ung. *cseléd.*

čịopor, *pl.* čịopọară, *o parte din turmă, din cireadă:* „čịopor d'e vit'e" (Bulzeşti).

čịoz, *păzitor* (Scărişoara). *Et.* ung. *csösz.*

čirŭ, *scrobeală făcută din făină de grîu fiartă* (Albac).

čịubică xxiii, *vas mic de lemn.*

čịucuti, *a paşte, a mînca:* „caprele saụ oile čịucutesc vîrful de plante" (Gura-Arăzei).

čịup, *puţină lînă sau iarbă* (Scărişoara).

cịurlica x, *a ciripi. Et.* bulg. *čurulikam.*

dascariţă, *învăţătoare* (Bulzeşti).

dec (mă dec), *mă duc* (Bucium-sat Albac).

dejcụ (mă dejcụ), *se aude numai la indic. pres. pers. I-i sing.* (Bulzeşti, Tomnatec).

desfătat, *deschis şi încîntător*: «loc desfătat» (Bucium-muntari).

desgîmfa XXVIII, *a desumfla.*
destîmfla XXVIII, *a desumfla.*
dole, *versant de munte în formă de vale* (Tomnatec). *Et.* sl. *dolь.*
doscă, *scîndură* (Abrud).
dovlete, *pl.* dovleți, *dovleac* (Bulzești); *am auzit-o și în Bretea-Streiului.*
dric, *mijloc, toi:* „în dricu zilei" (Abrud-sat).
druléu̯, *lemn întortochiat și noduros* (Scărișoara).

fače, *a zice* (Vidra-de-mijloc).
făcătură XVI, *diavol.*
feiga, *fuga:* „vă tăt feiga" (Bucium-sat, Vidra-de-sus).
flóiră *și* fluéră, *fluer* (Bulzești, Tomnatec).

gavozd, *cuiul de potcoavă sau coroana lui* (Albac).
gădíș, *mulțime de fiare sălbatice* (Scărișoara).
gălbiničiŭ (la față), *gălbui* (Secătura).
golomóz, *ceva care e înfășurat, strîns; mototol* (Scărișoara).
Go(a)ța, *nume cu care mamele sperie pe copii ca să înceteze de a mai plînge:* „tači că y'ire Go(a)ța" (Scărișoara).
greluș(u̯), *greeruș* (Bulzești).
guri, *a sui, a urca.*
guriș, *urcuș.*
ɢebe, *cal slab, mîrțoagă* (Scăririșoara). *Et.* ung. *gebe.*

haiduc, *polițist* (Scărișoara).
haisău̯ I, *pușcaș.*
h'erńeu̯, *învelișul căruței făcut din „lipideu" de cînepă.*

h'ink'eu̯, XIV, *trăsură. Et.* ung. *hintó.*
(h)o̯ară, *găină:* «noi nu umblăm cu hori» (Bulzești); „cumpăr cucuruz pentru ho̯ară" (Zlatna).
hudă, *gaură: numai în expresiunea* „hudă d'e nuntă o hudă la mńire̯asă" (Bulzești).

ierar XXII, *Stat.*
ind'e *și* ińe, *unde* (Bulzești).
irez XXIII, *descendent, urmaș.*
izvuc, *izvoraș* (Neagra).

îndălui, *a pornì* (Trîmpoiele, Sohodol).
îndărămńic, *rău, încăpățînat:* «cîne îndărămńic» (Iarba-rea).
înlesni, *a iefteni:* „marhăle s'o înlesnit".
învălit, *sb., adunat, strîns (în legătură cu strîngerea urzelei pe sul)* (Bucium-sat).

lo̯agără, *revoluție (cea din* 1848) (Scărișoara).
loc: «de loc», *imediat, îndată.*
lume, *pămînt, țarine, holde:* «lume̯a-i go̯ală, nu s'o făcut nimńic»; „Un Moț o spus că la Sîrɢia o ploiat, că lume̯a tătă e bună"; *văzduh, atmosferă, vreme:* „Ai gînd'i că plo̯aie la no̯apte, că, uit'e, lume̯a e blîndă și-s nori"; „...vezi, lume̯a-i blîndă, nu ábură nici un vînt, îi cald sara și-s nori" (Bulzești, Dealul Dăneștilor).

mazăre albă, *fasole* (Tomnatec, Bulzești).

mázine, *mazăre* (Măgura).
măgúră, *măgură* (Scărişoara).
măiețoare, *pl.* măiețori, *şură pentru vite* (Scărişoara).
măiețură, *şură de paie* (Bulzeşti, Tomnatec).
mărşină, *tren* (Măgura).
mereu, *încet:* umblă mereu (Scărişoara).
mieuna VIII, *a miorlăi.*
mîrli (a să), *termenul obişnuit pentru împreunarea oilor.*
mîț VIII, *pisică.*
mńedŭ, *idromel, un fel de limonadă* (Bulzeşti, Vidre).
moaşe XXII, *bătrînă şi bunică.* (Bulzeşti).
moniție, *decorație* (Albac).
moşŭ, *bătrîn şi bunic* (Bulzeşti).
mulčęá, *moale:* „lînă mulčęa" (Albac)).
mulčela (a să), *a (se) coace:* „mereşoarele se mulčelęază" (Măgura).
mursă, *apă îndulcită cu zahăr* (Bulzeşti).
mutătură, *şură de vară la munte* (Scărişoara).
muzúc XIV, *brădet.*

nâvîscă, *nevăstuică* (Scărişoara).
ncărca (a să), *a (se) murdări:* „mă ncărc d'e t'ină" (Albac).
ncolęa III, *încolo.*
ncorda (a să) XVII, *a (se) îndoi, a (se) ghemui.*
noatră, *urzeală nețesută dar aranjată în război* (Bucium-sat).
ńevedit, *năvădit* (Bucium-sat).

oară: „de altă-oară", *de altă dată* (Albac).
ok'i de găină, *bătături la degetele picioarelor* (Scărişoara).
olîntari, *orientali (ortodoxi)* (Bulzeşti).
oimă VIII, *bubă,abces.*

palască XXII, *ploscă. Et.* ung. *palaszk.*
párîşte, *pajişte* (Tomnatec).
pasúlă, *fasole* (Măgura).
paşaşir, *pasager* (Ampoiul).
pazitúră, „mîncare de mazine" (Măgura).
păntru, *din causa:* „păntru sečetă" (Tomnatec).
părădei, *pătlăgele roşii* (Tomnatec, Bulzeşti).
păstoare XVII, *servitoare.*
pătură, *pl.* păturí, *foaie de plăcintă* (Bulzeşti).
pepingińe, *pecingine, spuzitură.*
pîrci(a să), *împreunarea caprelor*
pîrțilig, *om găgăuț* (Albac).
porcă, *scroafă* (Albac).
poğáče, *colac de nuntă, cu desenuri deasupra şi uns cu ouă* (Cărpiniş).
pogán XVI, *mare şi puternic:* „ce pogană eşti, doamnă!" (Munună)
policră, *poreclă* (Vidra-de-jos).
pomnol XVII, „darab", *bucată.*
porumb,-ă XXVII, „surią".
postii, *păstăi* (Măgura).
predanie, *tradiție* (Tomnatec).
primă V, „plank'ică" (*panglică*).

răguliță, *răscoală* (Gura-Arăzii).
răpălit, *reparat:* «biserică răpălită» (Tomnatec).
rătăli, *a fugări* (Bucium-poieni).
rod'e, *negură care strică semănăturile şi fructele* (Scărişoara).

sărăntoc XXIII, *sărac prăpădit.*
scoruş, *arbore semănînd cu călinul* (Gura-Arăzei).

socală, *un fel de cicric* (Buciumsat).
sor, *șoric* (Scărișoara).
spărma XIV, *a sfărîma.*
staur, *staul* (Scărișoara).
strezi, *a trezi; a apuca:* „așa ne-am strezit din bătrînj" (Abrud, Scărișoara).
sučitoare, *bățul cu care se subțiază foile de plăcintă* (Bulzești).
suri, *a sui, a urca:* „e dedat a suri și a coborî; surj pe cal; nu surim" (Bulzești).
suriș, *urcuș* (Bulzești).
șcîrtaveț, *castravete* (Scărișoara).
șpațir, *plimbare, călătorie* (Vidre).

tafrică, „trafică", *debit* (Albac).
tărcat XVII, *pestriț.*
tîrsă, *loc acoperit cu arbuști mici; încîlcitură de arbuști mărunți* (Tomnatec). *Et.* sl. *trъca.*
torțiel, *buruiană* (Gura-Arăzii).
troacă, *jgheab în care se dă porcilor de mîncare* (Tomnatec).
trocŭ, *căpistere mică* (Tomnatec).
tucă, *strigătul cu care sînt chemate găinile:* tucă! tucă! — „Buj la vale, Pascule, c'o tunat o «nevoe vînătă»[1] 'n sat la noj și nu mîncă numa tucă de găină friptă și vîrvu laptelui!" (Vidra-de-mijloc, 1924. — Rah'ila Heler). *Et.* ung. *tyúk.*
tulnic, *trîmbiță făcută din lemn de cireș, lungă de 2,80 pînă la 3,10 m.*
tuna, *a veni, a sosi* (*cf.* tucă).
tuturez, *un fel de tulnic, bucium* (Scărișoara).

țăge, *depănătură cu ajutorul cricului.*
țărěnj, *oameni dela ș es, dela țară* (Ampoiul, Abrud).
țîpoŭ, v, *colac, pîne de nuntă.*
țîngăŭ, *copil zburdalnic de 16-17 ani* (Ighiu).
țuputel, *derivat din vb.* a țopăi (Scărișoara).

imă, *cf.* oimă.
urla, *a coborî. Cf. pag.* 51.
urmă: „urma caprej" = „fătătoarea caprej" (Bulzești).

vatră, *loc gol nesemănat într'o grădină* (Tomnatec).
văi, *a vedea* (Bulzești).
vărmeže: «vărmežea Clužuluj» *comitatul Clujului* (Certeja).
vătrit, „loc unde nu e părîște ca în curte"; *întins, lățit pe* vatră (Tomnatec).
vifel v, *colăcer de nuntă.*
vîndroc: „Moți merg vîndroci la țară", *Moții merg încărcați pe spate [cu cercuri, ciubere, etc..] la țară* (Scărișoara). *Et.* ung. *vándor.*
vorovi, *a vorbi* (Bulzești).

vuži, *a furnica, a roi:* «oameńi vužesc pe dealurj» (Bulzești).
yioară: «apă limpede ca yioara» (Vultori). *Intrebînd ce înseamnează „ca yioara", bătrîna de la care am auzit cuvîntul n'a știut să-mi dea nici o lămurire. Fără a putea fi explicată de cei ce o întrebuințează, forma circulă și în aromînă în expresiunea* „apă yioară".

---

[1] Prin „nevoe vînătă" se înțelege Bulzeșteanul, care umblă îmbrăcat în haine negre. E o strigătură a Moților la adresa Bulzeștenilor.

zadă, *pin (pinus picea).*
zară, *lapte bătut* (Bulzeşti). *Forma am înregistrat-o şi în Bretea-Streiului*
zdramţă, *zdreanţă* (Scărişoara).
zdrăvńi, *a strănuta* (Abrud).
zgruntarị (de pịatră), *piatră măruntă* (Neagra).
žeb, *buzunar* (Albac).
žingăr, *gingaş* (Bulzeşti).

MUSICĂ POPULARĂ.

Ţarinele ce urmează sînt generale n Ţara Moţilor. Ele constitue aproape unicele arii instrumentale la petrecerile ca şi la dansurile lor. Sînt cîntate de obicei din clarinete însoţite de viori sau de contrabas. Toate aceste patru arii le-am cules dela Traian Mariţa (18 ani) din Poiana-Sohodolului in 1922, cîntate din fluer.

Ţarina Băeşilor

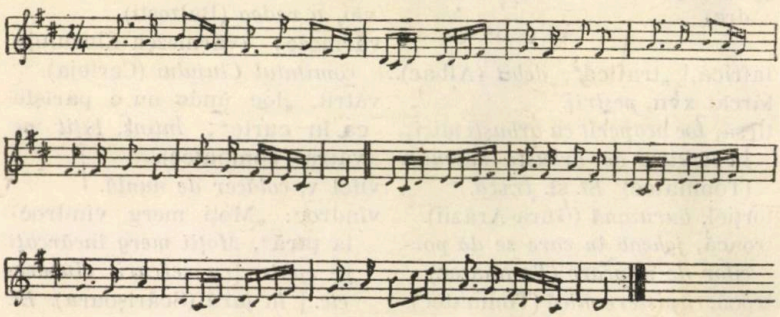

Ţarina Moţilor

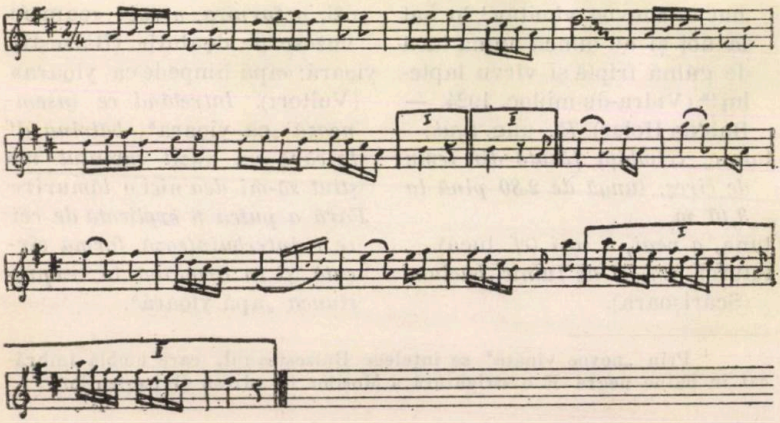

Țarina Abrudenilor

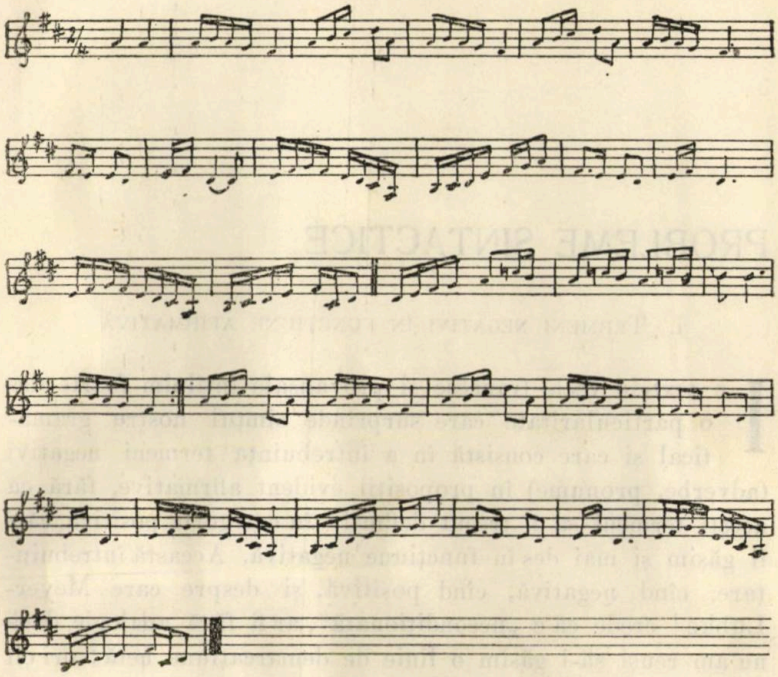

A Iancului

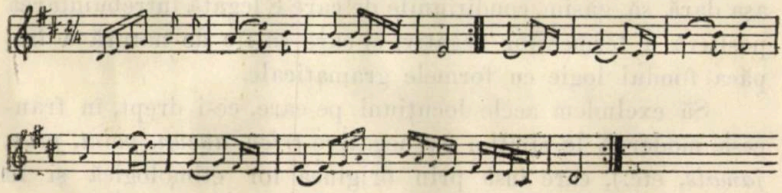

Tache PAPAHAGI

PROBLEME SINTACTICE

I. Termeni negativi în funcţiune afirmativă

In textele vechi francese şi provansale întîlnim foarte des o particularitate care surprinde simţul nostru gramatical şi care consistă în a întrebuinţa termeni negativi (adverbe, pronume) în propoziţii evident afirmative, fără ca aceşti termeni să fi trecut definitiv în categoria positivă, căci îi găsim şi mai des în funcţiune negativă. Această întrebuinţare, cînd negativă, cînd positivă, şi despre care Meyer-Lübke [1] crede că e „necondiţionată", ar fi fără analogie, dacă nu am reuşi să-i găsim o linie de demarcaţiune netă: ori cît de mari ar fi divergenţele *formale* între logică şi gramatică, în fond ele nu se contrazic. In cele ce urmează vom căuta aşa dară să găsim condiţiunile de care e legată întrebuinţarea positivă a termenilor negativi şi care să fie de natură a împăca fondul logic cu formele gramaticale.

Să excludem acele locuţiuni pe care, ce-i drept, în francesa modernă le simţim ca negative *(rien, aucun, point, plus, jamais*, etc.), care însă prin originea lor etimologică şi în întrebuinţarea lor veche sînt positive, d. e.: *si* aucuns *est apelé de larrecin u de roberie..., son plege si averrad terme*= dacă *cineva* este chemat (înaintea judecătoriei) pentru pradă sau furătură, etc. *(Lois de Guillaume Le Conquérant*, 5); sau: *Donc li remembret de son seignor celeste Que plus at chier que*

[1] *Gramm. der rom. Spr.*, III, § 214.

tote rien terrestre=atunci îşi aduce aminte de domnul său din cer pe care îl iubeşte mai mult ca *orice* lucru pe pămînt *Vie de Saint Alexis*, 57-58; înţelesul positiv al lui *rien* este garantat prin *tote*, cu toate că în propoziţii comparative de felul acesta aşteptăm o negaţiune, precum vom vedea mai departe); abia în legătură frecventă cu *ne*, negaţiunea prin excelenţă în francesa veche, cuvintele acestea devin negative, abia de mai găsim cîteva exemple de întrebuinţare positivă în secolul al XVII^lea^, ca la Molière (*Le Misanthrope*, 301: ... *et j'aurai lieu de plainte, Si... vous alliez me trahir et me déguiser* rien; sau în exemple mai nouă pentru *jamais: ses lèvres, à jamais, avaient gardé le goût glacé du dernier baiser* (Zola, *Lourdes*, 30; citat de Meyer-Lübke, *l. c.*, p. 746); sau: *Comment as-tu pu penser que j'épousasse* jamais *cette fille?* (H. de Régnier, *La Flambée*, 76), cu toate că şi în exemplele acestea ar putea fi considerate ca negative aplicîndu-le explicaţia pe care o vom adopta-o pentru fenomenele vechi francese şi provansale. Incolo, trecerea locuţiunilor acestora în sfera negativă e aşa de bine fixată încît se pot lipsi chiar de *ne: ces graves problèmes, ce recul au fond des siècles.... enivrèrent ces enfants d'une poésie qui ressemblait à l'épouvante;* plus *de salles d'études pour écoliers*, plus *de préaux pour camarades, mais d'immenses horizons imprévus et mouvants* (M. Barrès, *Les déracinés*, 15), sau: *Elle avait l'air* rien *pimbêche, tu sais, mais c'est une maligne* (H. de Régnier, *La Flambée*, 62). Am relevat acest fenomen frances pentru a arăta analogia lui cu ceea ce găsim în dialectul nostru aromîn. Aci pronumele indefinite negative *nemo, nihil* se pierd (în dacoromînă numai *nihil*), iar funcţiunea lor o iau indefinitele *vîrnu, ţiva*, care, la origine positive şi întrebuinţate în funcţiune positivă, însă în legătură cu predicatul negat, au devenit negative: *Ağumsiră la pălate şi nvęasta nu vręa s ęasă la* vîrnu, *nu vręa să zburască cu* vîrnu, *maşi cu h'il'ilu dę-amiră ţe ǫ-aduse* (Papahagi, *Basme aromîne*, 12-13); *şi-l pălăcărsi s nu spună a* vîrnui *că s fęaţe stih'iŭ (ibid.*, 17); *Lasă, nu-i* ţiva *că ti nveţ*, cum *mi nviţai ş io (ibid.*, 3); *fičorlu nǫ-aduk'i*

ţiva *(ibid.*, 5); *vîrnu* şi *ţiva* negative se pot chiar lipsi de *nu*, însă numai în propositii eliptice, în care predicatul subînţeles e negat: *Cîndu z diştiptă* feata, *carĭ u dădea di mînear şi carĭ mutrea la nîsă ş carĭ vrea să ştibă d'iu l'-e čăčula ş cît paradz îl' fate k'alea!* Vîrnu (*ibid.*, 37); *Ţi vidzuşĭ?*— Ţiva, *dzîse fičorlu (ibid.*, 77); *Ş angînă cînile: na! Caraman, na Bal'uca, na!* Ţiva. *Nu vinea necă cîńĭ, necă k'ipure di oĭ s avdza..* (*ibid.*, 25). Dacă şi *vîrnu* şi *ţiva* nu au progresat pînă acolo unde au ajuns *aucun*, *rien*, *personne*, analogia între fenomenul frances şi cel aromîn rămîne frapantă, chiar dacă nu putem admite o legătură directă între ele; romînitatea fenomenului aromîn e contestată prin faptul că lipseşte în celelalte dialecte romîne; mai curînd vom presupune că e datorit influenţei limbei neogreceşti, în care κανείς (= cineva) şi τίποτε (= ceva) presintă un paralelism sintactic desăvîrşit cu *vîrnu* şi *ţiva*, precum se poate vedea din exemplele următoare: ἦρθε κανείς; — κανείς = a venit cineva? — nime; ἔχεις τίποτε γιὰ μένα; — τίποτε = ai ceva pentru mine? — nimic [1].

Trecerea pronumelui indefinit positiv în categoria negativă, în urma legăturei frecvente cu negaţiunea predicatului, e prin urmare ceva firesc şi am văzut că se poate produce oriunde; ceea ce ne surprinde sînt casurile vechi francese şi provansale – se găsesc cîteva exemple răzleţe şi în italiană şi în ispano-portughesă în care pronumele şi adverbele, negative prin originea lor (*ne*, *nul*, *neün*, *negun*, *neient* etc.), apar în propositii afirmative.

Ca să putem desluşi mai bine anomalia ce pare că ar exista în acest fenomen, vom pleca dela acele casuri în care fondul negativ al propositiunei, desbrăcat de forma gramaticală, se poate reconstrui cu mai multă sau mai puţină greutate. In primul rînd vin în consideraţie propositiile comparative, în care un lucru, sau o acţiune, sau o însuşire, în comparaţie cu alta, e privită ca inferioară, ca „nulă“: *Plus est*

[1] Cf. A. Thumb, *Handbuch der neugr. Volkssprache*, 90 şi passim.

isnels que n'est *oisel ki volet* = mai sprinten este decît pasărea care sboară [= pasărea *nu* este sprintenă, comparată cu iuţeala eroului de care e vorba] (*Chansod de Roland*, 1616); *Plus vos amai que* nule *creature* = mai mult te-am iubit decît orice fiinţă [= nici o fiinţă nu este iubită în acea măsură în care este iubit Alexis de mireasa lui] (*Vie de Saint Alexis*, 483); *Mielz valt mesure que ne fait estultie* = mai mult plăteşte cumpătarea decît nesocotinţa (*Chanson de Rol.*, 1725); *Mielz m'as gabé que* nus *lechierre* = mai bine ţi-ai bătut joc de mine decît un desfrînat [= nici un desfrînat nu şi-ar fi bătut joc de mine, ca tine] (*La male Honte*, ed. Långfors, 145); *Non es meravilha s'ieu chan mielhs de* nulh *autre chantador* = nu-i mirare, dacă eu cînt mai bine decît orice alt cîntăreţ (*Bernart de Ventador*, 75); *Mielz le vueil vers Deu amender que mei hunir* ne *vergonder* = mai bine vreau s'o ispăşesc înaintea lui Dumnezeu decît să mă acoper de ocară şi ruşine [= nu vreau ocara şi ruşinea, ci să ispăşesc] (Marie de France, *Lais*, p. 57); *J'aim mieus assez en mon corage Que vous la male Honte aiiés que mors en fusse* ne *plaiiés* = îmi place mai bine să aveţi sacul lui Honte [joc de cuvinte] decît să fiu ucis sau bătut [= nu vreau să fiu bătut, ci să vă dau sacul] (*Male Honte*, 127). Ideea comparaţiunei în timp se cuprinde în exemplele următoare: *Ainz que Rollanz se seit aperceüt, De pasmeisons guariz* ne *revenuz, Mult grant damage li est apareüt* = pînă să obsere Roland, pînă să se vindece şi să-şi vie în fire, i s'a ivit mare pierdere [= Roland încă nu-şi vine în fire, cînd se întîmplă pierderea, adică acţiunea propositiei întîi e negată, ca prioritate temporală, faţă de cea de a doua] (*Chanson de Rol.*, 2035); *Ainz que* nuls *le sace ne l'oïe, avront il mult de lur pru fait* = pînă să ştie sau să audă cineva, vor profita ei mult [= nime nu ştie atunci cînd ei profită] (Marie de France, *Lais*, p. 26). Acest fel de exprimare a comparaţiunei prin negaţiune s'a păstrat pînă în francesa modernă, fapt pentru care nu am nevoie să aduc exemple.

O altă categorie de exemple cu întrebuinţarea negati-

velor în sens positiv găsim în acele frase în care negaţiunea propositiei principale se propagă în propositiile secundare atunci cînd ele constitue o parte integrantă a propoziţiei principale (propositii obiective, subiective, atributive). Din punct de vedere logic, cînd propositia principală este negată şi exprimă o judecată negativă *universală*, şi părţile sale constitutive (propositiile subiective, obiective, atributive) sînt negate, însă limba poate alege între două posibilităţi de exprimare: ea pune negaţiunea numai o dată în propositia principală, sau o repetă încă o dată în fiecare din propositiile secundare *constitutive*, ceea ce se poate ilustra prin această formulă matematică: $ab + ac = a\ (b + c)$. Şi atunci înţelesul positiv al negaţiunei în acest fel de propositii secundare este efectul ilusiei pe care îl produce asupra interpretatorului usajul limbei proprii (francesa modernă, germana, romîna). Cîteva exemple: *Suz ciel n'out dame ne pucele, ki tant par fust noble* ne *bele, se il d'amer la requeïst, que volentiers nel retenist* = sub cer n'a fost doamnă, nici domnişoară, care cît de nobilă şi frumoasă ar fi fost, să nu-l fi reţinut bucuroasă, dacă i-ar fi cerut iubirea (Marie de France, *Lais*, p. 7). Judecata negativă universală, care se enunţă despre noţiunea „doamne" şi „domnişoare", include în sine fireşte şi pe cele caracterisate ca fiind cele mai nobile şi mai frumoase în propositia relativă, care ca atribut constitue o parte integrantă a propositiei principale, şi atunci vom zice că usajul vechi frances e mai apropiat de fondul logic decît francesa modernă sau romîna, care se mulţumesc cu negaţiunea pusă numai o dată în propositia principală. *N'i a un seul, tant soit espoentés, ki tiegne vraiement* ne *foi* ne *loiauté* = nu este nici unul, oricît de intimidat ar fi, care să ţie credinţă şi lealitate (*Fierebrace*, 20). Şi aci, aceeaşi judecată negativă universală în propositia principală, cuprinzînd în sine şi atributul exprimat prin propositia relativă. *Suz ciel n'a rei kis eslijast por* nul *aveir qu'il i donast* = sub cer nu este rege care să le plătească cu *orice* avere ar da pentru ele (Marie de France,

Lais, p. 89). *Voir ne seroit mie avenant Que au pié me venist la suer Monseignor Gauvain* a nul *fuer*, ne *sa niece* = în adevăr, n'ar fi nicidecum convenabil ca să-mi vie *cumva* (în fr. în nici un chip) la picior (în rom. la picioare) sora domnului meu Gauvain, *sau* nepoata sa. Propoziția relativă subiectivă e atinsă de negațiunea universală cuprinsă în propoziția principală. Chestiunea nu se schimbă întru nimic atunci cînd negațiunea propoziției principale se ascunde în anumite locuțiuni de desaprobare, de mirare etc.: *Mes de cele amor Dieus me gart, Qu'a moi* n'*a vous tort cele part Ou la honte mon seignor gise* = însă Dumnezeu să mă ferească de acea dragoste care să mă împingă pe mine și pe d-ta în acea parte unde zace rușinea domnului meu (*La Chastelaine de Vergi*, 91; „Dumnezeu să mă ferească" este identic cu „nu doresc nicidecum"). *Ma bone foiz m'en a gardé Et l'amors, dont j'ai tel plenté Que merveille est se je rien hé*, neïs *celle enviouse gent* = însă [de nesinceritate] m'au ferit buna credință și dragostea, de care am atîta prisos încît e mirare dacă îl urăsc pe cineva, *fie chiar* acea lume invidioasă (Gace Brulé, după Bartsch, *Crestomathie* [10], 54a; „e mirare dacă îl urăsc pe cineva" înseamnă „nu urăsc pe nimeni"). *A painés trueve l'on traïtour* ne *felon qui tiegne* nule *loi* = cu greu găsești un trădător sau un perfid care să ție credință (*Proverbe au vilain*, 6; „cu greu găsești" înseamnă nu „găsești niciodată").

Termeni negativi cu înțeles positiv mai găsim în propoziții interogative, ca acelea ce urmează: *U a* nulle *fille qui die A son pere par presumcie Qu'ele l'aint plus qu'ele ne deit?* = unde este o fiică ce în trufie să zică tatălui său că-l iubește mai mult de cum trebue? (Wace, *Brut*, 60); sau: *Dame, veïstes onques rei* nul *de desoz ciel, tant bien seïst espee ne la corone el chief?* = doamnă, văzut-ai *un* rege sub cer așa de bine să-i stea spada și coroana pe cap? (*Voyage de Charlemagne*, 6). Caracterul acestor întrebări fiind retoric, sîntem tentați a pune în contul acesteia termenul negativ întrebuințat în înțelesul positiv.

De fapt, găsim câteodată întrebări retorice negative care capătă înţeles positiv, prin anticipaţia răspunsului positiv pe care îl aşteptăm. Intr'un articol din *Convorbiri literare* 1910, p. 237 şi urm., am adus cîteva exemple de acestea în care proposiţia negativă a pierdut chiar caracterul interogativ şi exprimă o afirmaţiune mai intensivă; vom cita aci cîteva din ele, ca să le putem compara cu casurile vechi francese, pomenite mai sus. *Și unde numai sboară și a treia oară pînă la soare* (Creangă, *Povești*, 196); *Și unde nu ți-o înșfacă pe sus și se iau ba din tîlcuri, ba din cimilituri* (Creangă, *Stan Pățitul*, 28); *Am visat că unde venise o descîntătoreasă* (Ispirescu, *Basme*, 66). In acel studiu am arătat originea interogativă a acestor proposiţii şi putem adăoga acum cîteva exemple din dialectul aromîn, care iarăşi au paralele în neogreceşte: *Nu trẹaţe nîscîntă ọară și-l' fẹaţe Mitlu al Pit* = trece un timp oarecare şi Mitu face către Pit (Papahagi, *Basme arom.*, 79); *Maș acșițe s ńi bînedzi̯, nu-ńi̯ aspuńi̯: aọaţe ẹaste un zuzul...* = aşa să-mi trăeşti, spune-mi: este oare aici un monstru... (*ibid.*, 375); *G'ine vińiși̯, ğonẹ-aleptu, ma nu ti ntreb: cum di vińiși̯ aọaţe?* = bine venişi, voinice, însă te întreb cum de ai venit pe aici? (*ibid.*, 375) [nu te întreb? — cum nu? te întreb!] P. Papahagi nici nu pune semnul interogaţiunei după acest fel de proposiţii, dovadă că nu le mai simte ca întrebări; în neogreceşte δὲ μοῦ λὲς? = nu-mi spui?, adică: spune-mi, te rog [1]. Exemple din francesa modernă aduce Tobler [2] dînd o explicaţie întru cîtva diferită de a mea. Aceste întrebări retorice sînt caracterisate prin faptul că răspunsul se înţelege dela sine şi e totdeauna contradictoriu, adică la întrebarea positivă aşteptăm un răspuns negativ, la întrebarea negativă un răspuns positiv. In proposiţia mai sus citată: *u a* nule *fille qui die...?* şi care cere un răspuns negativ — aceasta resultă din text — ce motiv logic ar avea negaţiunea *nule*, care dacă ar fi veri-

[1] Cf. Thumb, *l. c.*, 171.

[2] *Vermischte Beitr.*, IV, 69 urm.

tabilă ar cere chiar un răspuns positiv, ceea ce e în contradicţie cu înţelesul textului? Răspunsul negativ cerut de sensul textului garantează chiar accepţiunea positivă a lui *nule*, iar explicaţia ei logică, întocmai ca în proposiţia: *dame veïstes onques rei* nul *de desoz ciel?* nu zace în întrebarea retorică, ci va fi aceeaşi pe care o vom adopta pentru categoria de exemple ce urmează şi în care nu încape nici una din explicaţiile date pînă acuma (pentru proposiţiile comparative, proposiţiile conţinînd judecăţi universale negative).

Din numeroase exemple adunate dau numai cîteva, care mi se par caracteristice: *Se'l pois trover a port* ne *a passage, Liverrai lui une mortel bataille* = dacă-l pot afla într'un defileu *sau* o strîmtoare, îi voi da o luptă pe vieaţă şi moarte (*Chanson de Roland*, 657); *Se* nule *rien a* nul *jor vos forfis, A tos vos pri por amor Deu merci* = dacă întru *ceva cîndva* am greşit faţă de voi, vouă tuturora vă cer iertare, pentru Dumnezeu (*Geste de Loherains*, 95): *Se par* nul *engin le saveit, Bien sai que molt l'en pesereit* = dacă ar afla aceasta prin *vre-un* vicleşug, ştiu că l'ar supăra mult (Marie de France, *Lais*, p. 44); *Et se riens* nule *me messiet, bien i savrai contredit metre* = şi dacă *ceva* nu-mi vine la socoteală, voi şti să mă împotrivesc (*Le vair palefroi*, ed. Långfors, 270); *Mes se ja devez* de nului *merci avoir, si me soffrez* = însă dacă trebue să aveţi îndurare de *cineva*, suferiţi-mă pe mine (Chrétien de Troyes, după Bartsch[10], v. 25); exemple vechi provansale: *Adonc la verges say e la Garda, si ja vezer poyria Vas* nulla part *la dreita via* = atunci fata privi ici şi colo, dacă ar putea să vadă în *vre-o* parte calea dreaptă. (*Vie de Sainte Enimie*, 276); *Pogra esser que* nulh *engan Agues fait per noscen vas Dyeu* = ar putea să fie că am comis *vre-o* înşelăciune faţă de Dumnezeu (*ibid*, 654); *S'anc per amor anei velhan, Ni 'n fui anc fols* ni *trassailitz, Ni cambiatz per chamjairitz, Era 'n lau Dieu e saint Joan* (Cercamon, *Poésies*, III, 13).

Care este trăsătura caracteristică comună tuturor acestor exemple? E aceea că *termenul negativ exprimă totdeauna*,

fără abatere, noţiunea cantităţei infime, fie substantivală, fie verbală, adverbială etc. În propoziţia mai sus citată: *Se nule* rien *a* nul *jòr vos forfis,* eroul Garin, care porneşte în cruciată, cere iertare pentru orice păcat, „fie chiar cel mai mic" şi *oricînd* l-ar fi comis [= cantitatea infimă, substantivală şi temporală]. *Se'l pois trover a port* ne a *passage...* ajunge să-l întîlnesc o *singură* dată într'o strîmtoare... *Et se riens* nule *me messiet...* ajunge un *singur* lucru să mă nemulţumească, pentru ca să mă împotrivesc. *U a* nule *fille qui die...* unde este o fiică, fie chiar *una singură... Dame, veïstes onques rei* nul... doamnă, văzut-ai un rege, fie chiar unul *singur... Pogra esser que* nulh *engan agues fait...* aceea, care este atinsă din nou de o boală chinuitoare, îşi cercetează conştiinţa, perindează toată sfera noţiunei „engan", pînă la acel minimum, care ar ajunge ca să justifice pedeapsa lui Dumnezeu. Aşa dară, în toate aceste exemple este vorba de noţiunea *cantităţei infime,* iar cantitatea infimă, ca să fie cît mai mult astfel, va fi exprimată prin ceea ce este mai apropiat de ea, prin zero. Vedem deci că trecerea termenului negativ în sfera positivă nu e de natură curat formală, aşa cum crede Meyer-Lübke [1], ci are un temei logic. Cînd noţiunea cantităţei este indiferentă, din punctul de vedere subiectiv al povestitorului, întrebuinţarea termenului negativ (în funcţiune positivă) este exclusă: *Ben sabes com es avengut de mo mal* e *de ma salut* = ştiţi bine cum s'a întîmplat cu boala mea şi cu starea sănătăţei mele (*Enimie,* 750). Aci ar fi putut să stea *ne* în locul lui *e,* fără ca versul să sufere şi mai ales fiind că e vorba de noţiuni sinonime [2], însă lipseşte ceea ce credem că e esenţial pentru întrebuinţarea negativelor în sens positiv, adică noţiunea cantităţei infime: Enimia povesteşte baronilor cum a venit boala ei; de o ştiu mai mult sau mai puţin amănunţit, puţin importă. *Doze reis ai conquis par force et par barnet* = doisprezece regi am biruit

---

[1] *L. c.,* § 696.

[2] Cf. *ibid.,* § 211.

prin putere şi domnie (*Voyage de Charlemagne*, 152). *Se il cel gap demostret, de fer est o d'acier* = dacă îndeplineşte această glumă (palavră), este de fier sau de oţel. *Si aucuns est apelé de larrecin u de roberie...* dacă cineva este chemat înaintea judecătoriei... (cineva poate să fie unul, doi, o sută, e indiferent pentru cel ce institue lege; *Lois de Guillaume*, 5).

Soarta acestui fenomen (întrebuinţarea negativelor cu înţeles positiv) a fost diferită, după categoria proposiţiilor în care apare. In proposiţiile comparative s'a păstrat pînă astăzi, mai puţin în proposiţiile cu caracter negativ universal; ca expresiune a cantităţei infime, se răreşte tot mai mult către sfîrşitul evului mediu. Totuşi mai găsim un exemplu la Molière, *Le Misanthrope*, 157: *Et c'est une folie à* nulle *autre seconde De vouloir se mêler de corriger le monde* = şi este o nebunie în fiecare clipă [= părticică infimă a timpului] să întreprinzi a îndrepta lumea. Că felul acesta de exprimare nu mai era curent şi mai ales nu corespundea mentalităţiei măsurate a secolului al XVII^lea^, dovadă este ironia lui Boileau (*Satires*, II, 37): *Si je louais Philis, en miracles féconde, Je trouverais bientôt: à nulle autre seconde.*

I. Bacinschi

TEXTE MEGLENITE

XXXI

(1) Fičoru mărişor di la un an pana la doi ca si dulăzescă, acu lăzeşti vrină ora, si ziţi ca-ţ vin ospiţ.

* * *

(2) Pri drum con ieş, acu ti rastal'a vrin şarpi, si ziţi ca-ţ află vrin ticsirat.

* * *

(3) Si pugudeşti di antră vrin l'epuri an cătun, tunţe ziţim ca 'n cătunu ţela antră nibunil'a şi si ţertă cătuneńil'.

* * *

(4) Cucuveica con contă pri vrină casă, si ziţi ca tota fămel'a mori şi casa ţe ramoni pustă.

* * *

(5) Conli con urlă la porta, si ziţi ca mori stăponu casăl'a

* * *

(6) Con ai sori cu ploia, tunţe ziţim ca si 'nsoră lisiţăli cu l'epuril'.

* * *

(7) Sămgorţu con cadi ńercura, an ţela an birik'etu nu si faţi.

* * *

(8) Žoili dupu Paşt nu li arom, dintru ca bati grindina şi li spardzi agrili.

* * *

(9) Con da grindină, mul'erli scot pirustia an triuşă, dintru ca si prista grindina.

* * *

(10) Cǫn mẹrdzi grindina, unu din fičoril' cari ại fạt mại dinạpoi, ți li zițim „utresuc", mạnancă dǫu gărnuță, tunțẹ sta grindina.

* * *

(11) Luna cǫn ại ạngạrdită cu un țerc pri dinzur di ẹa, si ziți cạ mǫntiza mẹrdzi plǫią.

* * *

(12) Cǫn pẹri sǫrli, zițim că criștinu pẹri, ạră cǫn pẹri luna, Turcu pẹri.

* * *

(13) Cucoțil' cǫn ¡cǫntă sẹrạta, acu-i vrẹmẹ pluiǫsă, si fați sǫri mǫntiza; acu-i vrẹmẹ bună, da plǫią.

* * *

(14) Lạ noi ạl' zițim cạ čučulẹanu, cǫn si naștă ạn sus, si duți pạnạ lạ vintu turbat și cola mǫri, și cadi dižos, și acu lạ mạnancă vrin cǫni, cǫnli ạnturbă.

XXXII

(1) Lạ nǫi cǫn k'inisești vrin k'irạgiă cu vrin tar, prima iasi mul'ari-sa ili mumă-sa și runești sari ạntru cal. Țẹsta si ziți cạ fați k'iar omu țela.

* * *

(2) K'irạgia cǫn vini din pạzạriști cu vrin tar, muma ili mul'ari-sa turești apu ạntru cal, dintru cạ si facă k'iar: dimec cum cură apa, șa si cură k'iaru.

XXXIII

(1) An Baruvița, ạntruună sută di ań, rau Vlaș, și din bărbărlǫți di Turț fuziră din cătun și si disfẹsiră ạn cǫmp prin cătuni bugạreșt. Și dupu ți stạtură ań mul'ț, viniră ạn cătunu lor. Cola ari mul'ț cạstǫń. Cătuneńil' cǫn si duc si vindă cạstǫńă, mul'erli mại nạinti lạ pǫrtă fac pạzari minčunǫsă, dintru cạ s' li vindă cạstǫńăli mại scǫmp. (2) Mul'arẹ ạl' da doi bań, ĭẹł nu li da, și dupu ți z' duți prin cătuni, ies muștiriil' și li da doi bań. Ịẹł si žură pri fičor cạ-l' dẹdiră ạn cătun doi bań, și ziți cạ tunțẹ li vindi mại scǫmp.

XXXIV

Lạ prima Mai ại ạdet lạ noi: mul'erli ies cu lupata di žar și cu un cuțot prin grădină și pri dinzur di casă cu lupata ạn mǫń și cu cuțotu și vicăies: „fuziț, șǫrp cu șăprătki, cạ ia-lạ

Irimiia z' va tal'a." Ţesta au zic ca ţela an şarpili nu mučcă vrin namal' ili vrin om din ţe casă.

XXXV

La douzoţ şi şapti noemvrie vem „zolili lupului". Tunţe dintru ca si nu manancă vrin namal' lupu, mul'erli la fac adetu ţista. L'a 'ncl'učа k'iaptinili cu cari carmină lonă şi zic: „ca cum l'a ncl'uč k'iaptinili ţista, şa si li si 'ncl'učа vilița la lup".

XXXVI

Tiniril' con si 'nsoră, nivesta, dintru si nu-u ţertă barbată-su, la całcă pri pičor žunili con l'a dinzură, dinzur di buţeuă (dintru ca şa-ĭ adetu la noi, con si ancurună tiniril', l'a dinzură dinzur di buţeuă). Ţista ai un adet ca s' nu-u ţertă şi s' nu-u bată barbată-su.

XXXVII

(1) Purcaril' con simţos ca ari vrină luşutiă an porţ, iel' vicnes docturu (vampirğia) ca s'la talčască dalacu. Iel vini, prima au dinzură casa cu mel', ca s'nu iasă dalacu. Napcum le un tufec şi la ampl'a cu bărut cot la un l'epur, al' puni şi nouzoţşinou di sočmur şi un unluc tal'at an trei şi la ampl'a tufecu. Napcum la ubideşti vampiru pana da din iel, şi ună ţi la vedi, trazi cu tufecu an iel, şi tunţe iundi trazi iel, si faţi ună bałtă di sondzi. Sondzili ai całd şi vrăžaşti. Tunţe si ziţi ca-u talčo luşutia şi peri din porţ.

(2) Fui la un purcar cari al' muriau porţil' di dalac. Iel ţi si facă? Si dusi an Nonti, un cătun propi di noi turţesc, la lo un Turc ca si-u talčască nibunil'a. Turcu si cl'amă vampirğiă. Şi dupu ţi vini Turcu la purcaru ţela, mi duş şi ieu ca si ved, dintru ca nu viruiam c'ari tor lucri. Prima la 'ntreb Turcu: „spuni-ń, aţ mi rog, cum la faţ tu ţista lucru?" Iel ań ziţi: „fičor, ziţi, s' nu spună domnu la lainţ, ţista lucru-i mułt fricos. (3) Sadi la ţela ţi l'-u zănăiatu, poti s' la sfărşască ţista lucru. Ţista-i un lucru, Domnu s' ti vegli di iel. Ieu la 'nviţai di la tată-ńu, şi mułt ań vini măncos con la fac ţista lucru, ca-i mułt urot. Si faţi cot un munti şi di ună frică nispusă. (4) Nişti or si puni pri om şi tunţe ieu la ştet pana si fugă. Antru ţi la talčos, ań vini ună frică, ţi tremură totă snaga me, şi dupu ţi la talčos, mi răslăbes." Sondzili ţela la vizui ieu singur ca işa pară din iel, şi ca si trimura sondzili. Napcum la spuni la mul'er Turcu ca s' la turescă sondzili pri vali, ca si nu si facă sibep la lainţ porţ.

XXXVIII

Nicạsmịtliạ fičor

(1) Ună ọră ra un fičor sirac. Dintru cạ mumă-sa nu putẹ s' la rănẹscă, lạ dẹdị cạ izmịk'ịar lạ un om din cătunu lor. Stăpọnu lu fičoru, ạncạ ạn prima zuụă, lạ dusị prị lạ tọtị agrịlị luị, cạ s' lạ' nvẹţă. Napcunta, dupu ţị lạ dusị prị lạ tọtị agrịlị, viniră lạ ţela mạị din nạpoịu agru, ạn carị ţirẹụ sị zạcaţă sị sẹmină sicară. (2) Dị ţẹ stăpọnu rạmasị lạ agru, ạră prị izmik'ịar lạ trimẹsị casă, sị lẹ sicară şi sị tọrnă ară lạ agru, dintru cạ mọntiza ţirẹụ sị zạcaţă sị sẹmină. Izmik'ịaru lạ lọ cału, sị dusị casă, lọ un tar dị sicară şi sị turnọ nạpoị lạ agru. Prị drum, cum sị duţẹ, nuịbọ cọţ-va fičor carị păştẹụ porţ şi carị sị žucaụ čutca. (3) Izmik'ịaru ţesta, cạ vizu cạ purcaril' sị žucaụ čutca, ạl' vini mirac sị sị žọcă şi ịẹł unẹc. Dintru ţẹstạ lạ lạsọ cału ạn drum, ară ịẹł sị turnọ lạngạ purcar. Bun, amạ dupu ţị izmik'ịaru ạntrọ şi ịẹł ạn žoc, lan'ţil' fičor ạl' lạ lară şi fesu luị. Izmik'ịaru acmo ţirẹ sị sị ducă lạ cal şi sị k'inisẹscă cutru agru. Bun, amạ fesu nu putẹ s' lạ scapă dị lạ fičor. (4) Cału, carị rạmasị cọtạ vạcọt fạrạ stăpọn, sị cułcọ sị sị trăculẹscă ạn pisoc. Cum si trăculẹ, ạl' căzu sạmaru. Amạ porţil', carị raụ cola prọpị, ună cạ vizură sạmaru, sị tutniră şi viniră lạngạ sạmar, şi ună şi ună zạcạţară sị mạnancă sicara. Aụ mạncat, mạncat pạnạ cọn nu rạmasị niţi-un gărnuţ. (5) Ară izmik'ịaru, carị ạn ţista vạcọt sị trudẹ sị-ş scapă fesu, lạ scạpọ, şi sị turnọ lạ cal. Amạ ţị sị vẹdă? Sạmaru tot rupt, ạn saţ niţi-un gărnuţ dị sicară. Ịẹł, cạ vizu cạ-ị şa, sị spăru şi lạsọ cola şi cal şi tot şi fuzi ạn un lant cătun. (6) Cạ vini ạn ţista cătun, cạ zạcạţọ dị lạ pọrtă pọrtă, flọ lucru lạ un ɡ'ịupc. Ɡ'ịupcu vẹ un mạcsọm. Izmik'ịaru ạntrọ lạ ţista ɡ'ịupc cu pạzarẹ cạ sị-l' ţọnă mạcsọmu, ară dị vẹra sị sị ducă lạ siţirat. Dupu cọt-va vạcọt, vini şi vạcọtu dị siţirat. Ɡ'ịupcu ạş lọ fămẹl'a şi dinpriună cu lan'ţ ɡ'ịupţ sị dusiră lạ siţirat. (7) Ună zuụă, ɡ'ịupţil' pusẹsị vẹrdză sị sị ịarbă dị ručoc ạn un marị cạzan. Cọn ra prọpị dị mạncarị, stăpọnu lu izmik'ịaru ạl' zisị lạ ịẹł sị sị ducă sị vẹdă dạli cạzanu cu vẹrdză arị apu ili nọ-arị. Izmik'ịaru ạş lọ mạcsọmu ạn braţă şi sị dusị sị vẹdă ţị fac vẹrdzălị, ịerb ili nu ịerb. (8) Cạ vini lạngạ cạzan, sị plicọ cu capu sị vẹdă ạn cạzan. Bun, amạ para ţị işa din cạzan cạ lạ lọ mạcsọmu pristị ocl'i, mạcsọmu sị ğăşni nạpo şi ạl' scạpọ din mọń dị lạ izmik'ịar şi căzu ạn cạzan. Izmik'ịaru cạ şi spăru, fuzi dị cola, fạrạ s' lạ scọtă mạcsọmu din cạzan. (9 Cạ ạmnọ, ạmnọ, prị drum dẹdị dị un Turc carị ạra cu doị boị

Izmik'i̯aru ą̣l' dędi̯ bună zuu̯ă lą Turc. Turcu ą̣l' zisi̯ și i̯ęł bună zuu̯ă și la ą̣ntribǫ undi̯ si̯ duți̯. Izmik'i̯aru ą̣l' zisi̯ cą ubidęștị lucru. Turcu tunțę ą̣l' zisi̯: „tą̣man i̯o am ni̯vol'ă di̯ un izmik'i̯ar." Și fęsi̯ră pą̣zari̯ ą̣n cola. Turcu zisi̯ lą fičor: „stǫi̯ tu u̯a, ară i̯o s' mi̯ duc casă, cą am unęc lucru." (10) Izmik'i̯aru păscu boil' pą̣ną cǫn ą̣ntunicǫ. Napcunta k'inisi cutru casă ą̣n cătunu lu Turcu. Boil', dintru cą rau̯ sătul', trasi̯ră dirept casă. Bun, amą casă, Turcu vę un viţǫl negru. Boil', ună cą ą̣ntrară ą̣n pǫrtă, viţǫłu si̯ tutni si̯ sugă. Izmik'i̯aru tărčǫ cą-i̯ vrin cǫni̯, di̯ ţę ą̣rdicǫ tui̯agu și-l' dędi̯ ună pristi̯ cap și lą pugudi cǫta bun, ą̣ncǫt viţǫłu si̯ trănti mort pri̯ pimint. (11) Izmik'i̯aru, cą si̯ spăru, fuzi di̯ cola, fą̣rą si̯ si̯ da ą̣n faţa Turcului̯. Cą ą̣mnǫ, ą̣mnǫ, vini ą̣n un cătun și ą̣ntrǫ cą izmik'i̯ar lą un Turc, cu pą̣zarę cą si̯-l' pǫrtă lęmni̯ cu trei̯ mą̣gar. Mǫntiza, izmik'i̯aru lǫ mą̣garil' și si̯ dusi̯ lą lęmni̯. Ancą cǫn si̯ duţę, vizu di̯ di̯parţi̯ un arburi̯ mari̯ și vru ţela arburi̯ s' lą tal'ą. Dupu cǫt-va vą̣cǫt vini lą̣ngą arburi̯ și zą̣cą̣ţǫ s' lą tal'ą. (12) Cą tą̣l'ǫ, tą̣l'ǫ, si̯ pruk'i̯ǫ si̯ cadă. Bun, amą arburi̯li̯, acu cą̣dę, vra si̯ si̯ ducă ą̣nžos ą̣n trap, cą ra ą̣n ună cǫstă. Dintru cą fagu s' nu cadă ą̣n trap, fičoru ţi̯ faţi̯? Lęgă arburi̯li̯ cu tǫti̯ fuńli̯ di̯ vrău, ară lantă mardzini̯ di fuń ą̣u̯ lęgă di̯ mą̣gar, dimec cǫn si̯ cadă arburi̯li̯, mą̣garil' s' lą tragă ną̣fară, s'nu lą lasă si̯ cadă ą̣n trap. (13) Cą tą̣l'ǫ, tą̣l'ǫ, arburi̯li̯ zą̣cą̣ţǫ si̯ cadă și ună și ună, urrr! căzu cu mą̣garil' cu tot tot ą̣n trap. Mą̣garil' si̯ crimnisiră și muriră ą̣n trap. Izmik'i̯aru, cą si̯ spăru, fuzi di̯ cola fą̣rą si̯ spună lą stăpǫnu-su. Dupu ţi̯ ą̣mnǫ cǫt-va vą̣cǫt, si̯ ą̣ntunicǫ. Dintru ţęsta, fičoru ţi̯ si̯ facă? i̯undi̯ si̯ si̯ ducă acmo nǫptę? (14) Lą i̯ęł ą̣l' vini ą̣n criel cą vę un čičă cari̯ ra murar ą̣n un cătun turţesc. Cą ą̣mnǫ unęc, vini ą̣n ţela cătun, amą ra mułt nǫptę. I̯ęł si̯ dusi̯ dirept lą mǫră și čucni un dǫu̯ă or lą pǫrtă, amą čičă-sa durmę. Acmo i̯ęł ţi̯ si̯ facă? Si̯ duţi̯, tǫrnă apă di̯ la bucă prin lantă parti̯, ară i̯ęł ą̣ntrǫ prin gau̯ra di̯ mǫră și pri̯ sup mǫră, ą̣ntrǫ ą̣liz ą̣nnuntru. (15) Ună cą ą̣ntrǫ ą̣n mǫră, ą̣ș scǫsi̯ cą̣meșli̯, li̯ știrnu ą̣n coșu di̯ mǫră și si̯ cułcǫ si̯ dǫrmă, fą̣rą s' lą diștętă čičă-sa din son și zą̣durmi. Prin mežlucu di̯ nǫpti̯, čičă-sa si̯ sculǫ si̯ pună grǫn ą̣n coș, cą si̯ si̯maţină. Cą vini lą coș, tinsi̯ mǫna și ą̣lni si̯ vędă dą̣li ari̯ ili nǫ-ari̯ ą̣ncă di̯ măţinat. Amą, ţe si̯ vędă? Mǫna ą̣l' da di̯ mǫli̯. (16) Cą si̯ spăru čičă-sa, dișcl'isi̯ ușa și k'inisi si̯ fugă cą vint. Fičoru si̯ diștitǫ tunţę din son și vizu cą čičă-sa si̯ spăru și fuzi. Tunţę fičoru si̯ tutni dupu čičă-sa și lǫ si̯-l' ţǫpă: „stǫi̯, cą i̯o sam, nu ti spari̯, nu fui!" Amą di̯ i̯undi̯? Čičă-sa fuzę și mą̣i̯ cătirǫu̯. Cą si̯ putiriră, putiriră, pą̣ną cǫn fičoru vizu cą nu si̯ pǫti̯ s' lą cą̣ndisęscă și di̯ ţę i̯ęł si̯ turnǫ lą ună mardzini̯ di̯ drum și si̯ cułcǫ si̯ dǫrmă, cą ra ą̣ncą nǫptę. (17) Ară čičă-sa si̯ dusi̯ casă

ạn cătunu luị și din ţẹ spạrẹri fẹsị ţinţ meș loș ạn pat. An ţẹ nọpţị zạcạţọ sị da plọiă și k'inisiră purọiă dị apu. Fičoru, cum durmẹ cola, vini un puroị di apu și lạ udọ tot. Fičoru și diștitọ din son și sị sculọ dị sị dusị casă. E! cạ vini casă, sị bucurară și tătọńil' și zăntuniilị și toţ, cạ ra cọta vạcọt dị cọn nu vinisị casă, și tătọńil' nu știiau dạli-i g'iu ili nu.

XXXIX

Paștu

(1) Noị lạ Pașt, dị mežluca zuụă dị Pașt, nạ duţim lạ băsẹrică, și dupu ţẹ, dirip iş̦ọrẹ băsẹrică, scọţim cruţlị ạn triușa dị băsẹrică și nạ dunọm cola, mic marị, cu tut mul'er, fẹţị, fičor, cu tut pop prịună, lọm cruţlị, popil' cọntă „*Hristos a înviat*" și moșil' vicăịes „Hristos ạnǵii" din glas. (2) Și nạ duţim „lạ Cruţị", și cola cọntă vanǵeliịa popa, și dị cola ạndinzurọm cătunu din zur zur, fẹţilị cu nivẹștilị cọntă și copilașil' bouịes. Și napcum nạ duţim lạ băsẹrică nạpoị, cu cruţlị, nạ lọm nafără și nạ duţim sfacạ casă.

XL

Cărčunu

(1) Lạ noị vem ạdet direp Cărčun (lạ Bọdnic) fac mul'erlị un pụclon, ţị pun dị tọţị turliilị dị mạncạtur, și lạ lẹ mul'arẹ ạn cap, ịasị nạfară cu un fičor cuună ọlă dị vin ạntru ịẹł, sị duc ạn triușă, lạ dinzură dị treị or stežăru (stežăr sị ziţị la un direc ạnţạpat ạn triușă, ịundị l'ạ lịgọm cal'il'i cọn trăirọm), și ziţị: „va știţọm cu bucuril'ă, Bọdniculị, s' nạ viniţ cu sạnạtatị!" (2) Și tunţẹ bạrbatu ịasị din casă și lẹ treị lẹmnị, dọuă supţọr și un gros, carị lị ziţim Bọdnic, lị punị prị foc și șadị ạn buğac. Mul'arẹ vinị din triușă și ziţị: „bună sẹrạ", ară bạrbatu ziţị: „binị viniţ cu Domnu!" și șa lị pun lẹmnịlị prị foc. (Ţẹlị supţọrlị ard curọn, ară ţela grosu ardị pạnạ lạ Vodiţa cătị unẹc, și din ţela rạmasu dară un ạlat dị lariţă, cạ șa fost-aụ ạdetu). Napcum pun mẹsa și mạnancă. (3) Nạintị dị mạncarị, mul'arẹ lẹ din ịaslẹ boilorună mọnă dị plẹvă și un palișnic și lị punị sub mẹsă. Napcum lẹună băłtiă și sị duţị la gălin' cu bạrbată-su și ziţị: „gălin, faţiţ ụaụă? ili cmo z'va žungl'um tọţị". Ară bạrbatu ziţị: „lasă, lasă, nu lị žungl'ạ, sị facă ụaụă, io mị caţ kifil' dị ịalị", și lị lasă. Tot șa fac și lạ pom și lạ tọţị lucrịlị dị dinzur dị casă ţị fac rod. (4) Tot ạntru mẹsă sị duţị mul'arẹ și frọndzị nișţị virdzẹlị dị lạ gardu cumșiạl'ạ și lị punị pri foc. Tunţẹ sị ziţị cạ pul'il' dị gălină lạ

cumșia nu-l' și fac, sądi la țę casă ți fură și fac mułtị. Napcum șǫd și mąnancă pǫnị. Pri pụclonu țela arị ună turtă cu ună pară ąn ęa, și dupu ți ąș fac cruțị, mul'arę frǫndzị cătị un cumat din țę turtă și lą carị și pugudęscă para și ziți cą țela om ąị cąsmịtlią țela an. (5) Dupu ți mąnancă pǫnị, ąrdică sinia, și plęva țę ți și pusị sup siniă ąntru mąncarę ąụ ubides, și cǫtị gărnuță află dị sfacą pǫnị, cǫta kilị fac țela timp. Și męsa țę sęră ąụ lasă nịąrdicată, dintru cą nǫptę cǫn dorm toț vinit-aụ Cărčunu dị mąncat-aụ la męsă. (6) Mǫntiza ąn Cărčun dimnęța vin ǫmiń și lą 'ntrarę ąn casă lęụ din triușă cǫtị-va r̄amur ili vrin lemn dị pricopă și ziți: „bună dimnęțą, lą mul'ț ań", și lị punị r̄amurlị prị foc și ziți: „cąsmet și birik'et si da Domnu!" Ț ę dimnęță acu vinị bąrbat prima, dị acu arị vrină mul'arị ąncąrcată ąn țę casă, și ziți cą fațị fičor; ară acu vinị mul'arị, fațị fętă. (7) Di țę noị bąrbațil' macsus ną duțịm prima lą țę casă ịundị arị vrină mul'arị ąncąrcată, dintru cą s'lą și facă k'efu mąị mułt la ǫmińil' din țę casă, ca și facă fičor; ară noị s' ną priștętă dị bun mąị bun, și s' ną da dị tot mąị bun dị mąncarę ți aụ.

XLI

Prășǫrị

(1) Cǫn și duc fętịlị lą prășǫrị aụ cătị-ună sapă prị numịrị și și duc lą agru și șǫd ąn mardzină dị agru. Cą și dună cola tǫtị și napcum dupu țe și dună, zącață și prășască gărnișoru. Dupu țe prășǫs dǫụ-treị saatị, dară cǫntịțị dǫụ-treị, și duc ąn mardzină și șǫd și ručǫs. (2) Napcumta și scǫlă ară, cǫntă dǫụ cǫntịțị și zącață lą prășǫrị. Napcum, dirịp mirindị, vinị săịbiịca dị casă cu mąncari ili cu codru și ară fac dǫụ cǫntịțị și mirindă și prășǫs. Ară dị cutru sęrątą și dună toț lą un loc cu cǫntịțị prịună și și duc casă.

XLII

(1) Dupu țe sęțiră ąntreg agru, dị dinąpǫịa mănată ąụ lasă nịtąl'ată și ziți: „țista lą ląsǫm lą vitị, și da Domnu mąị mułt birik'et din timp". (2) Direp Približeń, fętịlị lęụ cătị-un busil'uc dị sfacą om din casă și lą biližǫs (lą lęgą cu k'ịadin r̄oși) și lą pun ąn apu. Dimnęțątą curuị busil'uc ąị ąmpuvinit și ziți cą țela om curuị busil'uc ąị ąmpuvinit cur̄ǫn și mǫră, ili vrină mǫncă și tragă.

XLIII

Primă zuụă cǫn ąnvirdzașțị faga, sfacą om carị arị siminătur și duțị prin tǫtị agrịlị și 'nțapă cătị-ună vęịcă ąn mežlucu

dị agru (și casă lạ strẹụă), și ziți ca cum ạụ vẹrdị faga, a s' iịă și birik'etu.

XLIV

(1) Din G'ivg'ilią trẹțim mardzina dị *Muin* și prị lăngă ceșma dị Muin ạn sus drumu dị Grășọt la *Puntẹ Dasculuị* și ạntrọm ạn *Lịumniță*. Dị cola drumu lạ *Bałta-marị* lạ *Cereș*, lạ *Crimižat* și lạ *Dọụlị-Apị* și nạ duțim ạn *Oșịń*. Din G'ivg'ilia ạn Cupạ trẹțim prin *Curiă* și prin *Valẹ-di-Alčacu* și *la-l-Dirvișu*, *la-l-Čorbạ*, ạn *Mạrțiń*, la *Vruu-di-pin*, ạn *Cạstọńi-mułț* și lạ *Stur*, ạn *Cupač* și žundzịm ạn Cupạ.

(2) Din Cupạ ạn Livọz, *ạn Naparti*, lạ *Mẹal*, lạ *Ștrăbu*, ạn *Scremạ* și žundzịm lạ Livọz.

Din Cupạ ạn Oșịń, lạ *Légurdạ*, lạ *Bil'a*, lạ *Ceșma-dị-Grămăticu*, lạ *Izvọre*, lạ *Ceșma-di-Crimižat*, *lạ Dọụli-Apị* și žundzịm ạn Oșịń.

(3) Din Oșịń ạn Livọz prin *Cọsta-dị-Tạnasiță*, prị lạ *Čairilị-oșịneșt*, lạ *Cereș*, și žundzịm ạn Livọz.

Din Lịumniță ạn Cupạ, la *Boliglav*, ạn *Valẹ-marị*, ạn *Cupač*, lạ *Cuịdară* și žundzịm ạn Cupạ.

Din Oșịń ạn Birislạv, prin *Valẹ-di-Umạ* și žundzịm ạn Birislạv.

XLV

Proverbe și locuțiuni proverbiale.

(1) — Din buf sucol și din sucol buf.

Tu lạ traz ạn bumbac și ịẹł sị duțị ạn căpină.

— Fọ bun, si aflăș nibun.

— Turẹ 'ntru tinị, sị aflăș dupu tinị.

(2) — Cal'il' cọn sị cluțăes, mạgaril' dăvăes.

— Fičoril' prunị mạnancă și lạ moș dințil' lạ strẹpiză.

— Lạ cạțọ Cărčunu (sị ziți dị un om cọn ạl' țị cọn ạl' țị fațị nă nibunil'ă).

— Cățaụa carị sị 'ngunisẹștị, lẹ scọatị orb cățọlịlị.

(3) — Zer ạń arsị cerga dị tinị.

— An frunză dị fag sị sị scundă.

— Rănẹ cọnị, s' tị mučcă.

— An frundză dị smạrẹcă tị-am zạpisăit.

(4) Criv sị șădem și dirept sị pricăžọm.

— Pimintu mị ạrdică.

— Ca prị spin staụ.

— Nu-ị ubạv țị-ị ubạv, ạị ubăv carị ń-u bun lạ minị.

— Sfacạ ọră valẹ bulvọń nu duțị.

XVI

Cînd iese curcubeul pe cer, copiii îi cîntă:

Curcubẹi̯-bẹi̯
Pạn' s'tị pleţ sị bẹi̯
Ună pică dị apu
Meụ per pạnạ 'n pimint.

XLVII

Bolin Dụi̯cin

(1) Ra ună ọră dị mułt, carị ştiă dị cọn, un fičor dị vrină dọụzọţ dị ań carị sị cl'ima Bolin Dụi̯cin. Nu vẹ niţị mumă niţị tată, vẹ sạldị ună soră. Ţista fičor ra mułt ubạv şi mułt žunị. Cọta ra žunị, cạ·pạnạ tunţẹ nu sị vẹ vizut tarị fičor. (2) Ună zuụă, Bolin Dụi̯cin sị ạnluşọ şi căzu prị crivet. A astăs sị scọlă, ạ mọnị, tricură prọpị nọụă ań dị zọlị şi Bolin Dụi̯cin nu sị făţẹ sănătos, şi din zuụă 'n zuụă slăbẹ mạị mułt. Soră-sa lạ cạta cu mułtă vrẹrị, nu sị muta dị lạ capu luị şi ra ạzọr lạ ţe lucru s' iị̯ă, sạldị sị-l' facă k'efu. (3) Dị cạ ,sị 'nluşọ Bolin Dụi̯cin, sị puị̯vi ạn cătunu lor un „Rap" mułt fricos carị făţẹ mułtị nibunil' lạ cătunẹń. Dintru cạ cătunu sị scapă dị i̯ẹł, isẹră ạl' duţẹụ cătị ună vacă, cătị ună butị dị vin şi cătị ună fẹtă, cạ sị dọrmă nọptẹ cu ẹa şi mọntiza si-l' da drumu. Şi şa cu urdinu, astăs ună fẹtă, mọnị lantă, žunsị urdinu şi lạ sora lu Bolin Dụi̯cin. (4) Ţẹ zuụă, cum şădẹ soră-sa lạ capu luị, cạţọ sị plọngă, şi cum ạụ vizu cạ plọndzị, ạl' zisị: „Dị ţe plọndz, soru? Dali aţi sị dudii dị minị dị cọta cạtarị? — O! nu, fratị! ạl' zisị soră-sa, lạ minị vrină ọră nu-ń sị dudiaştị dị tinị, tucu i̯a dị ţe plọng: (5) ạń vini şi lạ minị urdinu şi mọnị sẹră ţẹrị s' mị duc şi sị dorm cu „Rapu" şi mị čudes cum sị scap dị ţẹsta mọncă. — Nu dună gailé, soru. Domnu ạị marị! I̯ẹł nạ va scạpa dị tọtị mọnţlị". (6) Bolin Dụi̯cin vẹ treị fạrtaţ: un nạlbant, un cuţutar şi un duk'i̯anğiạ. După ţe sị čudi unẹc vạcọt, ạl' zisị lạ soră-sa: „mọnị dimnẹţa lẹ-ụ i̯apa din aọr şi du-tị lạ fạrtatu-meụ, lạ 'nạlbantu şi-ụ farică, dintru cạ dị nọụă ań dị zọlị nu-i̯ fạricată". (7) Mọntiza, soră-sa fẹsị după cum ạl' zisị i̯ẹł, ạụ luọ i̯apa, z' dusị lạ nạlbantu şi lạ rugọ cạ si-ụ farică, vịrisia. Nạlbantu ạl' zisị: „Acu-mị daị ocl'il' tọl' si-ụ faric i̯apa, ạră nu, nu-ụ faric." Fẹta sị răsplọnsị şi sị turnọ casă cu i̯apa nifạricată. (8) Bolin Dụi̯cin ạl' dẹdị cạlọčca cạ si-ụ ducă lạ cuţutaru şi si-ụ tučască vịrisia. Fẹta z' dusị. Bun, ma şi ţista ạl' zisị cạ şi lantu fạrtat: „acu-mị daị ubražil' tọl', si-ụ tučọs, l'umintrẹ nu". Fẹta birda sị turnọ casă cu cạlọčca nitučọtă şi fratị-su ạụ trimẹsị lạ duk'i̯anğiạ, cạ sị lẹ patrusprăţị dị ạrşọnị dị ạstar, tot vịrisiua. (9) Duk'i̯ạnği ạl' dẹdị, nu

patruspręţi, tucu optuspręţi dị ạrşọnị. Bolin Dụịcin dị cạ sị ạnvărti din cap pạnạ 'n pičọrị cu ţista ạstar, ạncạlicọ prị ịapă, ạş lọ cạlọčca şi trasị direp lạ prima luị fạrtat. Cum žunsị prị prag, vicni: „ịeş, bra fạrtatị, s' nạ videm, dintru cạ dị nọụă ań nu im vizuţ". (10) Ună ş' ună, cum işọ fạrtată-su, lạ lọ dị grătlan, ạl' lạ tạl'ọ capu şi lạ şutnị ạn triuşă. Napcunta z' dusị lạ lantu fạrtat, carị vẹ ţirut ubražil' soră-săị, ạl' lị scọsị maţălị şi lị turi lạ cọń. Dị cola z' dusị lạ mardzina dị cătun, ịundị sị flạịa „Rapu". (11) Ună cạ lạ vizu, scọsị cạlọčca şi cu ună ugudirị lạ ạngrụpọ dọụăspręţị dị ạrşọń ạn pimint. Şi şa scạpọ cătunu dị „Rap". Dupa ţe žungl'ọ „Rapu", z' dusị casă, ạụ lọ soră-sa şi z' dusị lạ vẹrnicu luị fạrtat, lạ duk'ịạnğiạ, şi după ţe ạl' spulaitisi, ạl' zisị: (12) „Fạrtatị! din treị fạrtaţ ţe vẹm, tu fuş mạị vẹrnic şi ịo nu pot si-ţ plătes bunu ţe-ń lạ făseş; tucu ạţ las soră-mẹ, cạ si-ụ aị ạn criịel". După ţe zisị ţẹştị zbọră, căzu prị un scand şi cạţọ si dizvărtẹscă di ạstar. Şi cum sị dizvărtı, ọsịlị luị sị răsturiră şi şa muri Bolin Dụịcin.

XLVIII

Cînd aud cocoşul cîntînd, copiii recită următoarele:

Cucurigu-rigu
Mena-ụ dọrị buricu
Aş lạ 'nviĭaştị prin Grẹcă.

XLIX

Cînd plînge un copil, ceilalţi îşi rîd de el cu cuvintele:

Urlị lupị, lupị,
Pristị Bila-lungă.

L

(1) — Sticupeịu-peịu,
Dọ-ń dik'el'u.
— Ţi lạ ver cu ịẹł?
— Sị-ń sap vińa.
— Ţi-ụ ver cu vińa?
— Sị-ń facă uụă.
— Ţi-ụ ver cu uụa?
— S' u vindu [1].

[1] La Oşani, întrebările şi răspunsurile variază, cu începere dela *S' u vindu* pînă la *Cạ si-ń facă fičor*, fiind înlocuite prin:

(3) — Sị-ń dar vin.
— Ţe la ver cu vinu?
— Si-ń bẹ fịčoril'.

(2) — Ţi-u̯ ver cu vindirę?
— Si̯ lęu̯ parį.
— Ţi l'i̯ ver cu parįlį?
— Si̯-ń lęu̯ nă nįvęstă.
— Ţi-u̯ ver cu̯ nivęsta?
— Ca̯ si̯-ń facă fičor.
— Ţi lę ver cu fičoril'?
— Ca̯ si-ń tărtăi̯ască a̯m patur,
Si̯-ń mirusęscă ca̯ la limo̯ń și pu̯rtu̯calį.

LI

Proverbe și locuțiuni proverbiale

(1) — Uomu dį ato̯r și gălină frisă ma̯nancă.
— Dį a̯to̯r ună gălină frisă ma̯nanc, dį inat un car dį sarį.
— Axenu lucru całd nu ţo̯nį.
— Tu la̯ batiz, i̯ęł lăzęștį.
(2) — Dį porc bučo̯l'ă vrină-o̯ră nu si̯ fați.
— Bę ca nivizut dį biitură.
— Bișo̯rę cu rudirę nu-i̯ ună.
— Blăstęmi̯lį lu fa̯kiru prį uscat vărnă-o̯ră nu cad.
(3) — Borğu a̯i̯ mitil' la̯ u̯om.
— Bro̯sca 'n uscat nu crăcăi̯aștį.
— Din buf săcol, și din săcol buf.
— Tu la̯ traz a̯n ma̯tasi̯ și i̯ęł si̯ duțį a̯n căpină.
(4) — Fo̯ bun, si̯ afliș nibun.
— Prį putrįd i̯eu̯ nu całc.
— Cal'il' co̯n si̯ cluțues, ma̯garil' divăes.
— Nu mor, calulį, ca̯ i̯a-u̯ i̯arba vęrdį.
(5) — Fičoril' prunį ma̯nancă și la̯ moș dințil' la̯ 'nmurțo̯s.
— Direp cap și căčuu̯ă.
— Carį nu fro̯ndzį a̯to̯r, a̯ș fro̯ndzį capu.
— Mi a̯nținsi̯ cu căpină și mi̯ fęți fără mo̯ń.
(6) — Ań ţi̯ dędi̯ dį cap.
— Capu fați, capu trazį.
— Do̯u̯ mo̯ń dį un cap.
— I̯eftina carnį co̯i̯ńil' a̯u̯ ma̯nancă.
(7) — Ań la̯ guni ca̯smetu.
— Dupu plo̯i̯ă, căčuu̯ă.
— Cămila dį uręcl'ă nu crivęștį.
— Cămila ună aspră fost-au̯, ama̯ ca̯ nu vę parį?
(8) — I̯a cămilă, i̯a cămilar.
— Al' la̯ strinsi̯ră căpestru.

— Cọn si mergă cărnaţ (: di un lucru ţi nu-i si facă).
— Căţaua pană nu-ş zanvărţeşti (*sau* zămiccă) coda, coiń'i nu si duc dupu ea (şi nu-u zidines).
(9) — Zăr ań arsi cerga di tini.
— Cl'ineţil' le žălţeşti şi ploača-u perdi.
— An cornu di bou si-s' scundă şi ară s' la aflum.
— An frundză di fac si-s' scundă şi ară s' la aflum.
(10) — Coin(i)li mori, iel aber nu-ari.
— Mislę, coini, lę-ţ tuiaga (: con lafeş di un uom şi iel tunţę vini).
— Coin(i)li nu la 'ngrăžă, s' nu ti mučcă (: con la zidineş un uom).
— Rănę coini, s' ti latră.
(11) — Ań arsi ruguzina *sau* ań arsi drobu (: con al' faţ un nibun la uom).
— Sănătoasă-i ca cręmini.
— Crif si şădem, şi dirept si pricăžom.
— Di crif şi di uorp, Domnu s'ti vęgl'a.
(12) — Cruţi-ş faţi ş' la ğamiă si 'ncl'ină.
— Sfacą căcot pri lui gnoi aş contă.
— Sfacą pul' la vręmi contă.
— Cmo al' contă căcotu (: con ari puteri un uom).
(13) — Al' ţi fito bou.
— Al' ţi muto cupańa.
— Si anviiaşti ca curaua.
— Crivu faţi şi direptu trazi.
(14) — Pri lăngă uscatu şi verdili ardi.
— Cari fură un uou, fură ş' un bou.
— Din laf laf iasi istiną.
— Spuni cu cari pricążoş, ca si-ţ spun cari ieş.
(15) — Al' cură ligili.
— Sondzili apu vrină-uară nu si faţi.
— Lucru di astăs nu la lasă di moini.
— Iundi-i k'iadinu slap, cola si rupi.
(16) — Dintru 'nă babă surdă popa nu tocă di dou uor.
—Ună-uară mi rudes,ună-uară spun.
— Cătunu ardi şi baba si k'iaptină.
— La moşă babă si-l' spuń?
(17) — Niţi žop nu tal'a (: con cutotu nu tal'a).
— Vitolu dupu baligă si cunoşti ţi turliă si iasă.
— Para pară duţi.
— Calpa pară nu si perdi.
(18) — Ai pară, ai fară.
— Şi ç'iupţil' au pară.
— Nuntă făr' di cavgă nu si faţi.

— Cọn sị-ń ịasă per ạn pạłmuță.
(19) — Carị arị barbă, arị și k'ịaptịn.
— Per lungu și criịel cus.
— Bạrbatu sị ducă cu cola și mul'arẹ prin urẹcl'ịlị dị ac sị scọtă și nu sị prižundzị.
— Țị duțị satu, anu nu duțị.
(20) — K'ịutecu-ị din raị.
— K'ịutecu sałdi dị ụalị nu-ị bun.
— Pạn' sị scup sị viń.
— Carị dună parị și carị lị mạnancă.
(21) — Bẹ cạ bou.
— Uomu cọn ạị bẹt, tărčaștị cạ-ị ạmpirat.
— Fọ bun și ștẹtă nibun.
— Dị bun nițị-carị nu fuzị.
(22) — Lạ dracu ạl' dạraș băsẹrică (: la un ụom rọụ cọn ạl' faț un bun).
— Nu-ị lușutiă făr' di lẹc.
— Lușutia antră cu cola și ịasị cạ prin urẹcl'ạ dị ac.
— Pạn' sị-l' vină k'efu la čorbạğiạ, ạl' ịasị suflitu lạ surumau.
(23) — Un prăscoč sị aị, tucu tọụ s'iịă.
— Casa-ị dị mạtasị.
— Cọtị capịtị, cọta căčulị.
— Ocl'u stăpọnuluị lẹ ạnğraşă boil'.
(24) — Bună mẹră porcu-ụ mạnancă.
— Bunu priịatil' cọn aị ihtịzá sị cunọștị.
— Albị parị dị nẹgrị zọlị.

LII

Cătunu L'ịumnița

(1) Cọn tị zạdaị din G'ivg'ilịạ cạ tị puń prị zamca Bila-Penăl'ạ, veś cạ prisfites casị ałbị prăscăitị cu var și cupiritị cu k'irmiś. Țista cătun ạị L'umnița. Lạ partị dị cutru bọrị dị L'ịumnița ạị cătunu Uma; lạ partị dị cutru plọịă și unẹc ạn dị lat ạị Cupa; dị cutru scạpitat sọrịluị ạị Lundzińu; dị cutru darị sọrịluị ạị G'ivg'ilia.

(2) L'ịumnița arị treị sutị și șazọț și patru dị casị. Toț sa Vlaș; ạn tọtị casịlị vlạsẹștị sị zburaștị, și țel'a cọț-va carị sa ạmbitaț dị fumu grățesc tọịfurlị lor nu știă grățẹștị. Casịlị din L'ịumnița aụ tọtị dvọră cu gărdịń din zur dị ịalị și tọtị aụ porț dạratị dị scọndur dị cạstọń. (3) Prin L'ịumnița trẹțị ună mică valị carị ạl' țị zițị *Valị-dị-Pătoc:* cola mul'arilị sị duc și spẹlă cạmeșlị. La

mardzina dị cătun arị patru ceşmị cu apu mạị rạţị şi mạị licşọră. Ceşmilị sa ţeştị: *Gula-voda*, carị ạị cu apu mułtă cọt prịună mọră; *Ceşma-din-Sturlac*, cu apu mułtu rạţị; *Gurgasca*, cu unęcă apu, amạ mułt licşọră şi *Şopătu-la-per*. (4) La *Şopătu-la-per*, duminiţlị şi ạn sărbător tọtị fętịlị din dị žosa mală sị primines şi sị duc dị lę apu, şi cola cọntă cọnticu lu *Utrọva žuletu, Şa nạ fu cạsmetu*. Din zur dị L'ịumniţa arị mułtị vińur şi gărdińur cu čạrnič. Marị ubăvil'ạ ạị la dunarị vińurlị cu turlịị dị cọntiţă prin vińur.

(5) An L'ịumniţa arị un scul'ịó vlạşesc cu patru dascal' şi una băsẹrcă cu doị pop. Scul'ịou din L'ịumniţa arịună sută şi şaptizọţ şi opt dị fičor.

L'ịumničańil' sirbes la agrị cu urạčlọcu, cu vińurlị, cu tătunu şi mạị mułt cu bubịlị. Din L'ịumniţa ịes ţel'a mạị bun cużureţ. Urạčlọcu la L'ịumničań din zuụă ạn zuụă cadị maị ạn žos, ară tătunu lạ caţă mạị mułt.

(6) Ruba la L'ịumničań umizęştị unęc cạ la ruba vlạşęscă cum pọrtă ạn Timoc. Din zuụă ạn zuụă portu sị sk'imbă şi nu după mułt vạcọt s' lạ ạndịręgă cạ di prin cąsạbọur. Din tọtị cătunịlị vlạseşt din Meglịn, sałdị Umineţil' pọrtă mạị bun port şi mułt umizęştị cạ cu portu vlạşesc.

LIII

M i n č u ń

(1) Un boụ roşị ịundị zaţị
Iarbă vẹrdị nu cucnęştị. (Focu).

* * *

(2) Scandạla-mandạla,
Pạn' la Domnu. (Fumu).

* * *

(3) Ań am un fratị:
Tọtă zuụa pri sup pimint
Şi nọptę după uşă sta. (Pạlişnicu).

* * *

(4) Ań am un boụ:
Tot ạn pl'amniţă antră
Şi cọda nu-l' antră. (Pẹra).

* * *

(5) Gọsca s' frizị,
Miduụa-l' cură. (Mọra).

* * *

(6) Dudị (?) 'n pal'ă zaţị. (Ou).

* * *

(7) Ań am ună buţẹụă:
Žimitatị vin,
Žimitatị răk'ią. (Ou).

* * *

(8) Ań am patru sụror:
Tucu sị putires.
Şi nu pot s' si caţă. (Vărteşlị dị la rudań).

* * *

(9) An bişọ,
Ancă curu-l' cască. (Ugară).

* * *

(10) Cọtị stẹlị la Domnu
Cọta ţapị ạn pimint. (Stărniştẹ).

* * *

(11) Dị şạrọtạ mạị sạrọtạ,
An mọnă nu-ị cạţată. (Nạprọtca ili maţa).

* * *

(12) Patru sụror ạn nă cạmẹşă. (Găgoşu).

* * *

(13) Ań am ună băsẹrică
Amplină cu cal' aịlp:
An mežluc un roşị,
Prị toţ lẹ batị. (Rostu).

* * *

(14) Ań am zẹţị sụror
Tọtị cu misọl'ţ ałbị ạn cap. (Zẹstịlị).

* * *

(15) Mil'uń dị fraţ
Ań an ună-ọră z' bričọs. (Čạrnicil').

* * *

(16) Dị dułţị mạị dułţị
An misur nu sị punị. (Sonu).

(17) Ań am ună băsẹrică
Prị-un direc sta. (Burẹtịlị).

* * *

(18) Tricu popa prin cărluş,
Al' căzu şapca. (Žiru).

* * *

(19) Ań am un fratị:
An vrọu dị cap.
Foc ạl' ardị. (Cạndil'u).

LIV

Irmiį *(1 Mai)*

An Irmiį sį punį ąncă dį sęrąta baligă dį boų la uşă, şi la pǫrtă, ąntindįm ună fuńă nęgră şi punįm şi treį buzeį ąn treį locur. Napcum dǫm focu la baligă şi ardį. Trimętįm fętį minutį cu lųpata şi cu sistra şi ğąngăres prin tot locu dį casă şi įalį spun cǫn ğąngăres: „fuziţ, şǫrp şi năprǫtk'į, cą vinį Irmiįa z' vą tal'ą!" Noį nu dǫm ţiva-godę din casă — ąn ţę zuųă — carį arį įimańă: acu daį ąn zuųa ţęįa, lį mučcă năprǫtk'įlį įimańa.

LV

— Gugufcu,
Isufcu,
Ţi porţ ąn guşă?
— Un cumat dį ticuşă,
— La car' lą duţ?
— La nivęsta Mara.

LVI

Cin-cincinar.
Cici zaţį cą mągar,
Iana mancă din ąmbar,
Neşa vęgl'ă lą bunar.

LVII

Čǫra bǫra
Dǫ-ń un dintį dį įer
Sį-ţ daų un dį os.

LVIII

Curcubęį-bęį,
Pąn' s' tį pleţ sį bęį
Ună pică dį apu
Įo biįuį şi criscuį *(sau* şi tricuį).

La noį sį spunį cą acu tręţį pri sup curcubęį, acu-į fičor sį faţį fętă, şi acu-į fętă, sį faţį fičor.

LIX

(1) Cǫn męrdzį plǫįą cu sǫrį, sį fut l'epuril' cu lisiţa.

(2) La Săm-Ǧorţ sị duc fẹtịlị şi fičoril' sị 'nţapă şumă. Lẹ dị casă u̯au̯ă r̄oş şi tort din Žoị-marị, sị duc prị la vińur şi la grădińur, ạnţapă şumă şi cọntă drumurlị. Dupu cạ ručọs, sị duc la lẹgăn şi cola sị lẹgănă. Lẹgănu-ị ạn pul'ană dị cạstọń.

LX

Scuculeţil' undị cat mạnancă siminăturilị. Sị duc ọmińl'i şi uńil' lẹ gunes şi lanţil' ştẹtă cu čułu, şi di cola lẹ dună ạn sac, lẹ 'ngrọpá ạn pimint, ili lẹ-ardị ạn foc. Cu ǧạmbuşu, cu ţăparẹ l'ạ gunẹu̯; cola-ị marị ǧạmbuş cọn gunes scuculeţil': ọmińil' sa cạ dị la nuntă bucuroş.

LXI

Fičoril' carị l'ạ caţă tăuńil' dị prị boị lạ pun căti-un pal' ạn cur şi lạ da drumu, şi nu sị 'ntọrnă pạnạ cọn mọrị. Tăuńil' sa ună turliă cạ ałbina, unẹc maị marị.

LXII

Adetu la rudirị

(1) Cọn caţă sị mănčască mul'arẹ ca sị rudẹscă ạu̯ pun prị gnoị şi cola rudẹştị. Micu ţị lạ rudẹştị ạl' ţị ziţị pižạ Cạ dărudẹştị, lạ ạnčinuşă şi lạ spẹlă cu răk'iă, lạ ạnfaşă cu pẹtiţă şi lạ culcă lăngă mum'-sa. Sẹţira cu carị ạl' lạ tal'ạ buricu l'-u̯ pun lăngă pižạ şi cola sta ună săptămọnă. (2) Fac ună turtă ạn podniţă şi ạu̯ mạnancă cu pẹştị pusị ạn al' tạlčọt. Ţẹ zuu̯ă ţị sị rudẹştị sị duc mul'erlị zuntuniị şi cumşọị, ạl' duc cătị-un misur dị pituliţă şi lantị imişur dị sănătatẹ pižăl'ạ. Piža pạnạ treị zọlị laptị dị la mum'-sa nu bẹ. La treịlị zọlị ạl' ạrdică pustel'a. Sị duc tot soịu cu păclọnị ca s'l'-u̯ ạrdică pustel'a. (3) Au̯ scałdă pişin mul'arẹ rudită, napcumta piža, şi ạl' scot rubịlị vecl'i cu carị vẹ rudit, ạu̯ primines cu lantị. Mul'arẹ ţẹ carị ạl' vẹ dat la piža treị zọlị laptị, ţẹ zuu̯ă cọn sị ạrdică pustel'a, ạu̯ duţị şi ẹa ună turtă la mum'-sa pižăl'ạ, dintru cạ sị facă laptị. (4) Ţẹ turtă l'-u̯ pun ạn cap la rudita, ạnviită ạn ună dzifră bạrbatu-suị, şi şa cu turta prị cap ạu̯ şătăes prin tọtị uşilị, cu piža ạn braţă. Ară mul'arẹ ţị ạu̯ duţị turta mẹrdzị ạntru rudita cu čuru la ocl'i luị ca iţi sị vẹdă, sị vẹdă prin čur. Mul'arẹ cọn şătăịaştị, ziţị: „cọtị gọur prị čur, cọta ań sị ɡ'iịască piža şi mum'-sa. (5) Dupu ţị fac ạdetu, mạnancă la mẹsă şi sfacạ-ş fuzị casă.

Din ţẹ casă di-ịundị rudẹştị mul'arị, nu sị scọtị niţị-un lucru nạfară cạ sị dăscapită sọrịlị.

Pąną la şasi săptămǫń la rudita mul'ari nu-i bini si-l' ziţ pri numę lui, niţi cą-i bini si čucneş la pǫrtă. (6) Pǫrta acu-i ąnclisă cari-va om si vină şi cu ibtibar, nu si disclidi. Vrin ibanğią axen acu si pugudęşti di vini ąn ǫspiţ, la ţę casă, nu-l' disclit. Ţista ądet lą ari ąn L'iumniţa.

LXIII

Adetu la bątizari

(1) Cą tręţi un mes di la rudirę mącsǫmului, piža ąu duţi la băsęrcă baba mǫşă. Ară mămuşu şi mămuşa si primines cu rubili curati: mămuşu s' nǫ-aibă niţi-ună rubă pri ięł cu cari s'aibă durmit cu mul'ar'-sa, cą acú ari pus nicurată, nu-i bini, cą nu ǵ'iiaşti fičoru. (2) Cą z' dăprimines, mămuşa ş-ụ lę cąldąruşca şi cuună k'itcă di busil'ục, si duţi laună ceşmă, ąu ampl'ą cu apu curată şi ąu duţi la băsęrcă. Cą si faţi vącǫtu dirip işǫrę băsęrică'l'ą, si duţi mămuşu şi lą lę mącsǫmu ąn braţă; mămuşa sta lăngă ięł cu rubičk'ili şi cu faşa. (3) Cą lą dăcǫntă, popa, l'-ụ puni numi, dupu cum si aibă nărănčǫt di casă di la mącsǫm. An Meglin, mămuşu nu pǫti si pună numi dirip vrutu lui: cum si zică moşil', şa s' l'-ụ pună numi. La mułti bătižuń cari lą li vę pus mămuşu numili la mącsǫm, cą lą duţęu casă mącsǫmu l'-ụ pripunę numi. (4) Piža, cǫn ąi ąn băsęrcă, doi călisark'i priminiti cu rubili nǫuă călises cu crundirili la toţ zuntuniil'. An crundiră pǫrtă rik'ią dąrată cu ńari ili cu şik'er. Cą lą duc mącsǫmu casă, ąu pun sinia şi mąnancă. Mămuşu lą faţi tislim mącsǫmu la mum'-sa, cą mum'-sa l'-ụ sărută mǫna la mămuşu. (5) Şi mącsǫmu lą pun ąn levu buğac şi ąn cąmara disupră di ięł pun un sfulğan. Cą dămąnancă, mum'-sa mącsǫmului da la mămuşuună scafă cu unęc vin şi mămuşu rupi unęc pǫini di la un cumat şi lą ąnvălęşti mitilicu ili căpicu ąn pǫini şi lą turęşti ąn scafă. Cǫn lą turęşti ąn scafă ziţi: „di lą mini unęc, di la Domnu mułt!" Şi dupu mămuşu toţ ǫspiţil' cari sa pri męsă tures mitiliţ. (6) La gozbă, cǫn ari la bătižuni, nu-i bini si cǫntă cǫntiţă, cą nu ǵ'iiaşti fičoru. Cą sfărşǫs scafa di dunari pari, ąu duc ară la mămuşu, şi mum'-sa mącsǫmului si duţi ąl' sărută mǫna şi ąu lę scafa. Apa ţi si spęlă mămuşu ąu tures ąn foc. La fuziri, lą nirides mămuşu cu un dar şi fuc toţ zuntuniil'. (7) Mul'arę cari rudęşti nu-l' zic pri numi pąną cǫn ampl'ą patruzǫţ di zǫli. Cą sfărşaşti gozba, dǫu fęti mai zuntuniă li duc siniili pri la casi şi tipsiili cu unęc uriz di sănătatę mącsǫmului. Pri bątizari la popa ąl' da ţinţ grušiţ (= *1 fr.)*; la căntăreţu doi grušiţ (= *40 de bani)*. Şa si sfărşaşti ądetu di bątizari ąn Meglin.

LXIV

Adeturlị la nuntă

(1) Cǫn sị prǫk'ạ Duminica ạn carị s' iịă nunta, luńa ạntru duminică la casa tinirluị scot ç'ipt și lạ duc la mǫră cu cǫntiță fiteșt. N'ercur cură grǫnu dị trană. Žoị sị dună tǫtị zuntuniilị și cu cǫntiță — *Tinira curună Duminica sị pună* — ạụ dară curuna tǫtă niridită cu k'itk'ị di busil'ục, acu-ị ịarnă, ară acu-ị vẹră, cu k'itk'ị dị flor. Și cạ-ụ dạdară ručǫs și fuc sfacạ casă. Pạnạ cǫn sị ạncurună nu-ị binị sị-ụ vẹdă curuna tiniru. (2) Žoị sẹra tat'-su fičorluị și cu cǫtị-va zuntuniị, bạrbaț și mul'er, sị duc ạn ǫspiț la nivẹstă. Cola, dupu țị mạnancă, tat'-su fičorluị scǫtị k'esị și puni prị pugačă cǫtị-va lirị și lantị pari, ară tat'-su fẹtăl'ạ lẹ vrin ạłtạlǫc dị prị pugačă și sị scǫlă ạn pičǫrị și ạụ frǫndzị pugača. (3) Antru fugă l'ạ dărues ǫspịțil' cu cătị ună ziç'iă dị čạrǫp și zăniță; ară lantị zuntuniị si duc la mămușă s' lạ cạlisẹscă. Vinir tǫtă zuụa gutuves mul'erlị dị nuntă. Sǫmbăta sẹră prị la satu doăspręțị a la turca (șasị a la franga) cață sị sfirẹscă gǫizlị, ară acu-ị čurbağǫịă, tǫmpăńlị — și sị dună toț fạrtațil' cạ s' lạ bričască tiniru, și lec un din fạrtaț carị s' iịă cu mumă și tată cạ s' lạ bričască timiru. (4) Tiniru, cǫn lạ bričǫs, lańț fičor cạlises zuntuniilị din cătun. Dupu bričǫrẹ tinirluị fac unẹc ğạmbuș, și-ụ pun mẹsa sị țină zuntuniilị. Cạ dạțină gạịdạğǫịa dară la sfacạ om dirip țirut cătị-un nạbet, ară ǫspịțil' prị ună filiă dị pǫịnị ạnțapă cătị-un mitilic și carị cǫt lạ țị rupị din buric. Cạ sfărșaștị cu nạbetu gạịdạğǫịa, sị dună mułt insan nicạlisit la nuntă dintru ğạmbuș — sǫmbăta sẹra șa ạị ạdetu cạ și nicalisițil' pot sị sị ducă la nuntă. (5) Gaịda cață sị sfirẹscă žoc dị pusestrimă: ịasị pișim fẹta carị ạị pusestrimă cu sucardị tinirluị, ară dị numịr lant fičor zuntuniă carị sị žǫcă cu pusestrima cu șirveta prị numịr. Pusestrima și fičoru carị sị žǫcă cu sucardị tinirluị tribuịaștị s' iịă cu mumă și tată. Cǫn žǫcă dị treị or, lị sk'imbă lucrịlị: sucardị dị prị pusestrimă ạụ pun prị numịr fičorluị și șirveta dị la fičor prị numịru pusestrimăl'ạ. (6) Dupu ịẹlị ịes lańț miriclii și miricliă. Dupu unẹc vạcǫt vin cạlisar dị la nunta fẹtăl'ạ și ạụ lẹ ună gaịdă ili ună tǫmpănă dị la fičor și ạụ duc la fẹtă, cạ și cola sị žǫcă, și sị žǫcă ğạmbuș. Antru cạ sị ducă gaịda la casa fẹtăl'ạ, mum'-sa fẹtăl'ạ cu pusestrima lor ạn un čur ạl' lị scot tǫtị rubịlị țị lị arị fẹta și lị ạnk'ites prị ună ruguzină ạntru toț ǫspịțil', cạ s' lị vẹdă cǫtă rubă arị fẹta. (7) Taman dupu dunarị rubăl'ạ žundzị și gaịda cu fạrtațil' carị țǫpă: o! o! o! Cạ antră ạnnuntru gaịda, zạsta și gạịdạğǫịa și cu doị ǫmịń carị sa dị la nunta fičorluị lẹ mǫńlị cu tat'-su și mum'-sa fẹtăl'ạ și ạl' zic: „cistită-ț

bucuril'a!" şi ął' sărută şi mǫna. Şi cą bę căţi-ună cave şiună rik'iă, ąu anflă gaida şi pişim caţă şi žǫcă pusestrima cu sucardi fętăl'ą di numir şi un fičor cu şirveta pri numir, şi li sk'imbă di trei or. (8) Dupu ięli caţă şi žǫcă toţ zuntunii şi cumşǫi. Tǫtă sęra žǫcă pąną la privideri. Duminică dimnęţa pişin lą primines tiniru cuună cąmęşă fustănliă, un k'imer vizit cu şic ili un brǫn vinąt cu sucardi, cu dzifri şi čurǫp, tǫti viziti, şi ąn brǫn ął' pun un cuţǫt iundi şi-u ţǫnă mǫna cǫn şi 'nclină duminică dimnęţa. Cąlisaril' cu crundiru şi cu rik'iă dąrată şi cu şik'er, cąlises ară zuntunii. (9) Şik'eru lą pun ąn rik'iă cą cǫn bę ǫspiţil' zic: „cum ąi dułţi rik'ia, şa s'ijă dul'ţ tiniril'!" Cą vin cąlisaril' di la zuntunii, ąu anflă gaida şi caţă şi sfiręscă cǫnticu di drum disclis. Tunţę iasi şi tiniru, şi 'nclină trei or cutru sǫri, ară mum'-sa şi tat'-su lą sărută pri ubras şi ął' zic: „drum disclis, il'ulij!" Di casă priună cu toţ fąrtaţil' k'inises şi şi duc la muhtaru. (10) Casă la muhtaru sta un čąrec di sat şi cą-l' dară un nąbet fuc di la ięł şi şi duc la popa cari s' lą ąncurună. Şi cola cą-l' dară un nąbet fuc şi şi duc la mămuşu. Tot drumu cǫn merc pri la casi, tiniru iundi şi nuibă vrin om ili vrină mul'ari şi vrin fičor şi 'nclină şi ął' lę bună zuuă. La mămuşu şǫt mułt, cą lą puni męsă, ară la tiniru ął' puniună turtă ąn foc cǫptă ąn čąnuşă cu un misur di picmes. (11) Cą dămąnancă, şi scǫlă gąidąğǫia, ąu anflă gaida şi dară un nąbet la mămuşu, ară tiniru l'-u sărută mǫna şi ies nąfară. Cą-l' lą fac ązǫr cału la mămuşu, lą priscalică di trei or şi napcumta ąncalică mămuşu, lę un crundir ąn mǫń, ąş faţi di trei or cruţi cutru sǫri şi k'inisęşti priună cu tiniru şi fąrtaţil' casă la tiniru. Antru cału mămuşului un fičor pǫrtă frugl'ăţa. (12) Dupu ţi şi duc la casa tinirlui, mămuşu dăscalică şi l'-u sărută mǫna tiniru, ął' lą lę cału şi frugl'ăţa la fičor şi lą pun nąfară ąn triuşă şi şadă pri dǫu scǫndur. Al' pun ąntru ięł un scant cu un misur di trană şi un misur di baclă şiună pugačă. Pąną s' lą facă ązǫr tiniru, fičoril' şi fętili žǫcă pusestrimă ąn triuşă, dară şi căţi vrin or. Cą şi faţi ązǫr tiniru, iasi nąfară, ął' sărută mǫna la mămuş şi ąncalică pri cal mămuşu, şi pri cal roşi ąncalică tiniru. (13) Cǫn k'inises din triuşă şi ies prin pǫrtă, tures căţi-va or cu mărtińurli cą si pik'isęscă insanu cą tiniru k'inisi. Antru tiniru ari mul'ţ fąrtaţ ąncąlar cu cal', cari lą ţi ziţi cuscri. Cǫn şi prǫk'ą di casa fętăl'ą, tures cu mărtińurli cą şi ştiă fęta cą žunili lui vini. An triuşa fętăl'ą ąntră pişim cuscril' şi trac direpţ la uşa di casă. Tat'-su fętăl'ą cu cǫţ-va zuntunii ąu ąnclit uşa; vini şi tiniru žuni. (14) Cǫn şi ząda tiniru ąn triuşa fętăl'ą, fęta prăzăręşti din uşă cą şi-u vędă faţa žunilui, şi tiniru cată cutru uşă cą şi-u vędă fęta. La uşa di casă cari ąi ąnclisă şi duţi cąlauzu tinirlui şi caţă s' si

rogă şi s' la zică: „disclidiţ, ca vinim mul'ţ ospiţ, va duţim şi poini şi mancari şi pari. Şi cu multi lafur al' da coţ-va mitiliţ la uşaru şi au disclidi uşa. (15) Una ţi au disclidi, cuscril' cu cal'il' antră an casă şi l'a žocă cal'il' prin casă şi pristi meşi. Iel' ter ca s' la l'a dapă cal'il' cu vin, şi dupu ţi l'a dapă ies nafară cuscril'. Tiniru şi mămuşu, pana con si disclidă uşa, sta pri cal', ară tiniru si 'nclină antru casa fetăl'a. Dupu ţi fuc cuscril', un zuntuniă di cutru fetă cu una canată an moń si duţi şi la disfaţi di pri cal tiniru şi l'-u le canata lui ţi-u portă di la casa lui. (16) Dupu tiniru si duţi ară ţela om, l'-u sărută mona la mămuşu, la disfac di pri cal şi la buiridises annuntru an casă. An casă con antră mămuşu, si scolă toţ, mic mari, al' fac ihtibar mari şi la pun si şadă an buğac. Ca dăşadi mămuşu, toţ zuntuniil' fetăl'a al' zic: „bini viniş, nuni!" şi l'-u sărută mona. Pişim vin tătońil' fetăl'a. An casă mămuşu be una cave şi, acu-i zinç'in tat'-su fetăl'a, puni şi meşă; acu-i suruma, nu puni. (17) Dupu ţi sfărşos lucru din casă, mămuşu cu fičoru cari au porta frugl'ăţa ies nafară an triuşă pri dou scondur şi pri un scant al' pun trană, baclă şi poini. Insanu žocă nafară or, ară zuntuniil' fetăl'a la da vin prin triuşă. Dirip k'inisiri, con ter si ducă la băsercă, al' primines feta şi au dară nivestă. (18) Al' pun un p'erdi dupu cap şi una p'erdi pristi ubras ca s' nu-l' vedă lume al' pun căţi-una şirvetă k'itcusită pri la porţ, al' pun şi sucardi cu fustan mai nou di tunţe dărati şi au le dou feţi di moń, şi dupu ea toţi zuntuniili au scot nafară langa mămuşu ca s'la le blugusovu. Ca si duţi langa mămuşu si 'nclină di trei or şi l'-u sărută mona şi pola: nivesta con si 'nclină feţili contă contic di disparţori di langa tată. (19) Con sărută pola mămuşului, tunţe mămuşu be un sfilğan di vin şi blugusuveşti şa: „Si ieş ç'iă, s' ti k'arduseş, şi drum disclis s' na da Domnu!" Ca sfărşaşti di la mămuşu ară cu contiţă au duc an casă. An casă nivesta nouă dăruiaşti puguzelil' şi zuntuniil'. (20) Dupu ţi sfărşaşti cu dăruiri, pun un scant an mežlucu di casă, ară nivesta la direpta langa uşă, şi pri scant pişim şadi tat'-su nivestăl'a şi au blugusuveşti cu teşti lafur: „Ai, bini viniţ toţ fraţil', si iţ ç'ii" şi ca li ziţi teşti lafur, si scolă, au le feta lui, l'-u da an moń la tiniru şi al' ziţi cu locrum şi plondzi: „pana acmo me, di ua ancola ta; ca cum tu cu ea, şa Domnu cu tini!" Teşti lafur al' li ziţi di trei or; dupu tat'-su al' da blugusovu şi mum'-sa şi zuntuniil'. (21) Şi ca sfărşos di blagusuviri, tiniru pri cal şi mămuşu napcumta ancalică şi puguzelil' niridiţ toţ an darur, şi l'a žocă cal'il' an triuşă. Tot insanu din cătun cari di cari si prigunes si si ducă s' l'a vedă puguzelil' şi nivesta. Puguzelil' con vet tiva mai buni feţi

l'ą žǫcă cal'il' ląngą įęlį cą s' l'ą bindisęscă. (22) Cǫn žǫcă cal'il, įat'-cą-ų și nivęsta cupirită prį ubras și ąų pǫrtă di supsǫră fętįlį. Cą-ų pun prį cal sį 'nclină treį or cutru casa luį, sį 'nclină și cutru sǫrį, ąș fatį cruțį și k'inisęștį. Pișim įasį frugl'ăța, napcumta mămușu; dupu mămușu, tiniru, și dupu tiniru, nivęsta. Bąrbațil' sa toț lăngă tinir, ară mul'erlį lăngă nivęstă. E, ɡ'idi ğąmbuș ț-ąį cǫn įasį nivęsta dį prį pragu dį pǫrtă, dį mil'ilį di tufęță țį sį tures, dį cǫntiță și dį țăparį urecl'ilį ąnsurzǫs. (23) Cǫn tures tufęcu cǫn įes dį la nivęstă, tot insanu, mic și marį, sį dună lăngă băsęrcă cą sį vędă nivęsta și tiniru. Cą žunc lăngă băsęrcă, tiniru sį 'nclină și trazį dirept ąn dvoru dį băsęrcă, ară nivęsta zą̨sta cola și sį 'nclină la băsęrcă dį treį or. Cola ąl' da la nivęsta ąn brață un fičor carį s' iįă cu mumă și tată, nivęsta lą sărută fičoru și ąl' dăruįaștį ună ziɡ'iă dį čurǫp. (24) Cą lą lasă fičoru, vinį maįcă-sa — muma tinirluį — și ąų plęcă, ąl' punį ąn sin ună turtă cu įadiră și cu mątasį lįgată, ąl' da și ună cąnată cu apu și unęc grǫn. Cąnata cu apu ąų turęștį prį cǫma caluluį, ară grǫnu lą turęștį pristį cap cǫn k'inisęștį. Cą lį dăfac țęștį ądetur, k'inises toț ară cu cǫntiță și antră ąn dvoru dį băsęrcă. La băsęrcă tątǫńil' tinirului sa duș ąncą dį un sat nąintį cą sį-ų priștętă noųă noră. (25) Cą vinį nivęsta ąn dvoru dį băsęrcă sį 'nclină treį or la sfiti-Nicola și sį duțį socru-su, ąų disfațį ąn brață dį prį cal. Dupu disfațįrį dį prį cal l'ą priscalică dį treį or cal'il' tinirluį și nivęstăl'ą. La cału nivęstăl'ą ąl' lęgă dį cǫmă un dar ună șirvetă roșį. Pișim antră ąn băsęrcă mămușu cu mămușa. Mămușa pǫrtă cu ęa un čur ąmplin dį șik'er și dį simință di bumbac. Dupu mămuș și mămușă antră tiniru și napcumta antră și nivęsta. (26) An băsęrcă zą̨sta ąn mežluc įundį popa arį pus ună męsă cu vanɡ'elia prį ęa. Popa prindį ținț luminǫr carį lį arį cumpąrat mămușu și lį da ună la nivęsta, ună la tiniru, dǫų la mămușu și una țǫnį įęł. Mămușu sta dupu tinir cu luminǫrlį prinsį și mǫńlį pristį numįr lį țǫnį, ară mămușa cu čuru dį șik'er și cu curunįlį sta dupu mămușu. Popa lą-ų cǫntă pișim tucmirę și lą lį sk'imbă ninęlįlį. (27) Cą lą-ų dăcǫntă tucmirę ąl' li da mămușu curunįlį la popa, și popa lį blăgusuvęști, lį punį priună cu mămușu pristį capįtįlį tinirilor și lą lį cață mǫńlį. Dupu ți lą fac ądetu dį 'ncurunarį, nivęsta lą dăruįaștį popa cu ună șirvetă nęgră, ară mămușu ąl' da la popa ținț căpiț. Din băsęrcă cǫn k'inises, mămușu l'ą lę dį mǫna direptă tiniru și dį mǫna lęva nivęsta, ară mămușa dupu įeł' turęstį șik'er pristį capįtįlį lor, ca s'iă dułțį tot vęcu lor, cum ąi dułți șik'eru. (28) Popa cu căntăreții' 'ntru tiniru cǫntă: „Slava, și s' iįă soț dį priștitaț noil' tinir". Cą žunc casă la tiniru, zą̨sta ąn trem. Prį pragu dį ușă, pun păcrovu, pălișnicu,

ară dupu tinir sta fętịlị și cǫntă: „Nusi fost-au̯ fętă ca și fost-au̯ viță, nivęsta niridită, ca viță 'nflorită“, etc. (29) Prị pragu dị ușă pișin sị punị su la fičor, ąș fați cruțị, și blăgusuvęștị șa: „Binị viniț, z'vą iț ç'ii̯, z' vą k'irdusiț, lemn s' cąțaț frulină, sfacą r̄ǫpă s' cąțaț arzint sfacą, cǫtị milị ąn Nǫntị, cǫta fumęl'ą z' va da Domnu, cǫtị stęlị prị ţer, cǫta bunitǫț“. Dupu blăgusof lą sărută tiniru ąn fruntị și nivęsta ąn fruntị, și mǫna mămușului, ąș fațị ună cruțị și scucnęștị tot cu spǫțu nąpoị. (30) După tat'-su vinị mum'-sa, și cu plǫndzirę l'ą blăgusuvęștị și ęa. Blăgusovu cǫn lą fac la ușă arị multị mumǫń și mułt insan carị plǫnc. Plǫndzịrę ąị dintru mułtă milă. Cą sfărșǫs dị blăgusuvirị antră 'n casă și zą̨sta sup sǫfă; cola pun un mic fičor cu mumă și tată, l'ą dispărțaștị cum sa cățaț dị mǫń, și nivęsta lị sărută la mic marị mǫńlị. (31) După ţe lị sărută, sị duc ąn clętị. Tunţę cață sị zăurisască insan mułt ca s' l'-u̯ cistęscă nou̯a noră la stăpǫnu nuntăl'ą. Mămușu cą dąantră tiniril' ąn clętị ąș lę mămușa și fuzị casă. Cą sfărșǫs dị vărvirị la cistirị, sị dună toț fąrtațil' toț cu pąląurịlị dị rik'ią ąn brǫn și priună cu gaịda sị duc la mămușu cu gaịda.

(32) Cǫn sị prǫk'ą dị casa mămușului, cață sị ţǫpă: „nunị! nunị!“ gutuveț prunị“, și antră ąn casă. Mămușu cum ąị priminit cu noulị rubị, tot ąn ałp șadi ąn buğac și nărănčaștị la gaịdağǫịa sị sfiręscă, ară la mămușa s' lị facă ązǫr păclǫnịlị, un păclon lą da la tinir și un la ęlị. (33) Ca dądară ğąmbuș niștị fąrtaț maị beț, cață sị žǫcă ąn foc cu čoulịlị, și s' l'ą turęscă tăčuńil'. Cą sị fac ązǫr, păclonịlị mămușăl'ą, lị lę ąn cap un din fąrțaț și k'nises toț priună cutru casa tinirluị. An drum cǫntă cǫnticu: *Ți ţu-ị lịgat capu, Mușu dali, mułt tị dǫrị, etc.* (34) Cǫn antră ąn casă la tiniru, toț sị scǫlă ąn pičǫrị și lą pun mămușu ąn buğac. Gaịda zą̨sta sup sǫfă și cață sị sfiręscă pusestrimă ili žoc dị mǫnă pąną cǫn sị facă ązǫr sinia. Cą ąu̯ fac ązǫr sinia, ąu̯ pun pișin la drępta partị, prị męsă pișin pun mezeur, ąu̯ pun și čorba dị uriz dąrată cu puscă, napcumta pun și tipsiilị. (35) Cą vini vącǫtu dị vin, mămușa din lęva partị trimętị păclonu la mămușu. Mămușu lą fațị pristị doị, și žimitatlị lą trimętị nąpoị la mămușa, ară lantu lą 'mpărțaștị la toț carị șǫt lăngă ịęł. (Păclonu mămușului ąị dị tǫtị maị bun). Cą dămąnancă, cață gaịda sị dară nąbet la mămușu, dị la mămușu la toț carị sa prị męsă, dị la męsa dị bąrbaț sị duțị lăngă mul'er și pișin dară nąbet la mămușa. (36) Dupu nąbet cață sị žǫcă *un cătị un.* Mămușu și ǫspịțil' cǫn bę vin, tiniru și nivęsta lipiț unu di lantu sị 'nclină sup sǫfă. Cą sị satură dị žoc, ąu̯ scot sị-u̯ da gąlęta: (gąlęta ąị vinu mịstịcat cu apu. Pișin ąl' da sị bę mămușu și blugusuvęștị.(37) Cǫn ąu̯ ąrdică scafa sị bę toț fąrtațil',

sar din pičǫrį şi ţǫpă: „O! O! O!“ Şi prį urdin lą da şi la bąrbaţ şi la mul'er.

Maį marį bucuril'a ąį cǫn da gąlęta şi la nivęstį cu fętį. Fętįlį sį scunt prin clętį ɡ'ioa nu vor, ară fičoril' lagă după ęlį. Ca sfărşǫs cu gąlęta, vinį vącǫtu s' lą gunęscă mămuşu. (38) Antru gunirę luį, mămuşu ąu caţă dį brǫn mămuşa, şi dį mămuşa tiniru, dį tiniru nivęsta, dį nivęstă socru şi sǫcră-sa şi lantį mul'er şi žǫcă din zur dį siniă dį treį or. Cǫnticu ąĭ ţista: *Picuraru paştį craį vardar*, etc. Dupu žoc, sį faţį ązǫr mămuşu dį fuzirį. (39) An mežlucu dį casă pun un scant şi dǫu ǫlį cu vin bun, ară tiniril' sį 'nclină la mămuşu, după uşa dį casă maį mulţ fąrtaţ cu vąstągǫrţ şi lęmnį ąn mǫń sta cą s' lą bată mămuşu. Pişin mămuşu sį duţį lăngă tinir şi l'ą discǫpčă din treį locur, şi şadį prį scant şi caţă sį blăgusuvęscă şa: „Sį iţ ɡ'iį, sį vą da Domnu bunitǫţ, şi drum disclis sį-ń da Domnu la minį“. (40) Tot insanu, mic şi marį, sta prį sǫfă ca sį udă blăgusovu mămuşuluį. Cą dąbę vinu, ąu lę ǫla ąn mǫń şi įasį prin uşă. Cǫn įasį prin uşă, fąrtaţil' carį sta cu lęmnį, ąu bat uşa şi ąl' zic: „drum bun, nunį, s' nu tį 'ntorń“. Cą įasį nąfară mămuşu pąną ąn triuşă, sį 'ntǫrnă şi ziţį: „E! nu vą-į milă dį minį? nęua arį nąfară, nu pot s'mį duc casă“. (41) Tunţę toţ: „nąpoį! nąpoį!“ şi şa faţį dį dǫu or. La treįli or, tiniril' ąl'ţi nclină dį treį or şi la įęł şi la mămuşa, lį sărută mǫńlį, şi cu bună nǫptį įes nąfară, după ęlį įes toţ fąrtaţil' cu gaįda şi lą 'ndirec dįpartį. Cą sį 'ntǫrnă dį la 'ndirężirę mămuşuluį un cătį un toţ ąş fuc casă, şi tiniril' l'ą ąnclit doįl'i ąn ună udaįă. (42) Cą sfărşǫs lucru tiniril', bunęştį un tufec şi toţ sį scǫlă. Acu įasį fętă, bucuril'a la tătǫń şi zuntuniį ąį nispusă, ară acu įasį mul'arį, sį frǫnc unęc, amą ară nu spun aşkeré. La mułtį nunţ, acu nu įasį fętă, ąş tal'ą unęc pičoru şi cu sǫndzįlį ţela ąu fac cămęşa nivęstăl'ą. Ţista lucru la fac saldį ţel'a ţį au marį milă şi acu-į spartă fęta dį įęł.

(43). Cămęşa nivęstăl'ą ąu pun ąn čur şi baba trănarca, ąu şătăįaştį dį la unu la lantu s' lą vędă sǫndzįlį. Cămęşa cu čuru cǫn ąu spun şi cǫn lą vet sǫndzįlį, toţ zuntuniį dį mirac cą işǫ fętă tures bącşiş ąn čur prį sǫndzį. Cą sfărşastį cu čuru, fąrtaţil' priună cu gaįda sį duc, s' lą vik'ască zuntuniį ca sį dară alvă. (44) Prin sucaţă ţǫpă turliį turliį dį cǫntiţă. După ţe l'ą dună toţ, zuntuniį, caţă sį-u dară alva şi după dąrarę alvăl'ą, ąu pun sinia şi mąnancă. După măncarį, lą lį sărută nivęsta mońlį, şi fuc sfacą casă.

LXVI

Proverbe

(1) — Dupu plǫįă căčuuă.

— Cum ąţ aį ştirnut, şa s' tį cul'ţ.

— Carĭ dĭ lantu grǫpă sapă, ĭeł singur ąș cadĭ ąnnuntru.
— Cą țela cu musca prĭ căčuuă.
(2) — Cum ąț gutuviș, șa s' mąnanț.
— Turęà dupu tinĭ, ca s' afli ąntru tinĭ.
— Ștętă, calulĭ, sĭ ĭasă ĭarbă vęrdĭ s' mąnanț.
— Bącșișu cal la dinț nu s' cată.
(3) — Ocl'u stąpǫnului ąĭ ǵ'ĭubrĭ la gărdină.
— Măcosu dĭ bălosu z' batĭ pează.
— Cąmila ubidę cǫrnĭ, ąș rąmasĭ și fąrą urecl'i.
— Dupu cum sfirești, șa žǫcă.
(4) — La tarĭ cap, tarĭ căčuuă.
— Carĭ nu-arĭ cap, arĭ pičǫrĭ.
— Ań ți dunǫ peru 'n cap.
— Capu fați, capu trazĭ.
(5) — Mislę, cǫinĭ, puimę tuiagă.
— Și casa arsĭ, și la șoriț lą ți fătură.
— Tu lą tras ąn bumbac, și ieł fuzĭ ąn ruž.
— Borgu-ĭ mitil' la om.

LXVII

Salutări și urări

(1) — Bună dimnęță!
— Bună zuuą!
— Bună sęrą!
— Binĭ vą f'ǫm!
(2) — S' iț ǵ'iĭ!
— Binĭ viniș!
— Binĭ viniț, ǫspiț!
— Sĭ da Domnu!
(3) — Cąsmet și birik'et!
— Domnu s' ți udă!
— Șa-lą s' ijă!
— Du-ți *(sau* duț-vą) cu sąnątați!
(4) — Rămăneț cu Domnu!
— Sĭ ieș ǵ'iu!
— Bună pruvidęrĭ și da Domnu!
— Domnu dĭ bun!
— Domnu dĭ bun și io ąn rost și-ń pun, și dĭ dușmań niți-un!

LXVIII

Vạmpiru şi fẹta[1]

(1) Aş fost-aụună ọrăună mul'arị cu un fičor şi cuună fẹtă. Ţela fičor fost-aụ ạnglăvit ạn un cătun şi sị dus-aụ mumă-sa sị l'ạ ducă cămeşlị şi ạụ lăsọ fẹta casă singură. Fẹta dạrọ ţină bună, işọ nạfară şi ạl' vik'ii la tetă-sa: (2) „Teti, ịelă la noị, cạ sam singură şi dạraị bună ţină". Tunţẹ sị uzăvi vạmpiru din grobur şi zisị: „z' vin, amạ aị bună ţină? — Am, am, tucu z' viń", zisị fẹta, cạ viruịa cạ-ị tetă-sa. (3) Cạ s' fẹsị nọptẹ, vinị vạmpiru şi ạntrọ 'n casă. Fẹta, cạ lạ vizu, sị spăru mult şi zisị: „Dẹdulị, coţị ţ-aị tọr ŕoş ocl'il'? — Ịo cu ţişta ocl'i tinị s' tị bẹụ — (4) Dẹdulị, coţị tọr mạčcatị ungl'i ţ-aị? — Cu ţẹşti ungl'i ịo la tinị sị-ţ fac grap! grap! — Dẹdulị, coţị tọr mạčcaţ l'ị-aị dinţil'? — Cu ţişta dinţ ịo tinị s' tị mạnanc". (5) Şi fẹta zisị: „Dẹdulị, las'-mị nạfară, sị fac apu". Şi vạmpiru zisị: „ụa fọ apu". Şi fẹta zisị: „Lẹgă-mị cuună funị, 'cu nu viruịeş". (6) Şi vạmpiru ạụ lịgọ dị pičor cuună funị şi cạ işọ fẹta nạfară, vẹ caprị colo; şi cạţọună capră şi ạụ lịgọ dị pičor. Vạmpiru, cạ ştitọ, ạụ trasị funẹ şi capra zbirọ, şi vạmpiru zisị: „nu zbẹră, măgăroţă, tucu ịelă ụa". (7) Dupu unẹc vạcọt işọ nạfară şi, cọn ạụ vizu capra, ạl' sị fẹsị žaịl': amạ fẹta ra scunsă ạn crọblă dị fărină. Şi vạmpiru cạţọ sị ubidẹscă şi ạụ flọ şi ạụ mănco. (8) Şi cạ-ụ mănco, ạl' scọsị maţălị şi lị ạnvii din zur dị crọblă. Şi cạ vinị mumă-sa, lị vizu maţălị dị crọblă şi cạţọ sị plọngă. Şi ịo ạń viniị dị cola.

LXIX

Minčuń

(1) Ań amună băsẹrică
Pri un direc sta. (Čunčuperca)

* * *

(2) Patru sụror, tut lagă un dupu lantị
şi nu pot sị žungă. (Vărtẹaşca)

* * *

(3)Ună căţaụă tọată zuụa latără ạn muntị
şi nọaptẹa dupu uşă şi scundị. (Băltia)

* * *

---

[1] Culeasă şi publicată de G. Weigand (*Vlacho-Meglen*, 64-66) cu mai multe greşeli. Textul de sus e îndreptat după versiunea lui Stavru Ịuvan Kịaịa.

(4) Un moş dęd cu un dintį ąn gr̥p. (Cusor)

* * *

(5) Ań am ună pl'amniță plină dį cal' al'bi;
un r̄oşi ąn mežluc tot cluțuęştį. (Gura)

* * *

(6) Ań am un boų r̄oşi, tucu zaţi, şi nu sį scǫală. (Iscra)

* * *

(7) Ună babă mǫaşă şi tot mastică. (Fǫarfiţi)

* * *

(8) Scandăla-mandăla păn' la Domnu;
ğingăr-măngăr până 'n pimintu. (Fumu)

* * *

(9) Ună cadănă priminită cu ună mil'ă dį fustanį;
cą zăsuflă bǫaręa, curu ąl' sį vędį. (Găl'ina)

* * *

(10) Ună vacă tot antră 'n casă
şi cǫada nu-l' antră. (Lingura)

* * *

(11) Ună mil'ă di ǫamiń tot žǫacă
şi nǫaptęa ąn un sicul' dormu. (Găselniţa)

LXX

Credință

Căn paştį capra urman şi cą vinį sęarta la tăr̄ăştį cu gura ąnflată, mučcată, noį ziţem cą-į mučcată dį stąiă.

LXXI

Lą mulg laptele ąn gălęată, la stricǫră prin stricătoare şi napcunta ąl' pun sirişte şį lą čučăįes, şi lą 'ncl'agă, lą scot din putină căn sį 'ncl'agă, lą pun în ţădilă şi sį stricǫară săratcă, sį 'nvărtoşaştį brándza.

LXXI

Dį un niţi-un

(1) Ună mul'ari ąş vęa un ac şi ţiru sį dară multį lucrį dį ĭęł. Al trimęsį bărbatu sį-l ducă la cuvaču, şi-l' zisį bărbatu:

„Cuvačulį, dį ţista ac ţer sį-ń dar ună maşă şi ună lupată şi un pąlişnic şi până mănį ţista văcăt sį iįă ązăr.

(2) Şi măntiza z' dusi şi li lęa şi-l' zisi la cuvaču: „dă-ń lucărli" şi cuvaču ăl' zisi: „Bra, omuli, di ţel ac cą-l puş ąn foc şi dar mulţi lucri, şi şi feţi di un niţi-un". Şi omu zisi: „Of! ţi ğuiap şi-l' dau la mul'ari?" Şi cuvaču ąl' zisi: „Nu ti spari, şi-l' ziţ la mul'ari că puş ąn foc acu şi şi fęşi di un niţi-un. Şi omu k'inisi calęa şi tot ąş ziţi: „di un niţi-un".

(3) Şi nuibă nişti luvač, cari vęa tăłcit un l'epuri şi dupu lantu lága, şi ĭęł tot ziţi: „di un niţi-un".

Şi luvačil' ąl' zisiră: „bre! io ţer căţi ţinţi şasi ąn zuuă, ară tu ăń ziţ di un niţi-un. Al vătămă luvaču omu. Iară omu ąntribă: „io cum si zic mo?" Luvaču ąl' zisi: „tu şi ziţ căţi ţinţi-şasi ąn zuuă". Şi omu k'inisi calęa şi tot ziţęa: „ţinţi-şasi ąn zuuă, ţinţi-şasi ąn zuuă". (4) Şi nuibă un mortu ţe-l' purtau laiţî la băşerică. Şi ięł ziţęa: „Căţi ţinţi-şasi ąn zuuă". Şi ţel': „bre! zisiră, noi ţista nu putem şi-l prizilim, ară tu ziţ căţi 5—6 ąn zuŭă şi mqară?" şi căţară di-l vătămară. Şi omu ąntribă iară: „io mo cum şi zic? Şi ziţ *Doml'artă*, cą-ş muri! Şi imna calęa şi nuibăună nuntă.

(5) Şi tot ziţęa ięł: „Doml'artă, cą-ş muri! Doml'artă cą-ş muri!" Şi ţel' zisiră: „bre! noi nuntă dărăm, ară tu nă ziţ Doml'artă?" Şi căţară de-l vătămară. Şi ĭęł ąntribă; „'mi io mo cum şi zic?—Şi ziţ *dambăr-dumbăr* la nuntă". Şi imna calęa şi ziţea: „dambăr-dumbăr la nuntă". Şi flă nişti purcar ąn cali, cari păşţeau porţ. Şi şi spăręară porţil' şi fuziră toţ, şi purcaril' ąl vătămară şi zisiră: „Ţi ţęasta di tini?"

(6) Şi ięł cą k'inisi calęa, gărşi. Şi 'ntreabă cum şi zică casă? Şi cą z'dusi priună punţi, zămutri cą şi vęadă dănăpoi căt ąi vătămat. Şi şi 'nvărtęa, nu putęa şi vęadă, şi căzu ąn vali şi şi nică.

LXVII

Intîmplarea unui cioban

(1) Cîn fęsiună uaiă ţęastă dimnęaţă doi ńel' şi cîn ąl' făţęa **zbira** şi cą-l fęşi di scąpa la fugă, şi spăręa di iel', cą mărdăiau ńel'l'i dupu un pogon di loc, şi zămutri nąpoi şi căţă şi zbęară. Şi io-l' lai ńel'l'i şi u căţai uaia şi-l' pun şi sugă şi unu cu pičoru-ąl tąlča, lantu cu gura di cąad'-ąl căţa, şi ąl turęa diparti, nu vręa s'ąl vęadă. (2) Şi io-u căţai, u ligai di pičor şi-l' puş ńel'l'i sup ia şi ęa şi culcă pri iel', cą nu lą dădęa şi sugă şi unu ąl muri şi io di inat, au lai di-u puş ăm furcă s' nu şi poată culcari; şi s'nu poată tąlčiri cu pičoru, ăl' lę ligai şi pičqarli, zuua au zgrapęam di paştea, ară nqaptęa ra ąn furcă şi pičqarli ligati. (3) Au ligai patru ţinţi ser şi ńelu nu vręa s'ąl pridună

niți-cum mo și la lanța seară ziș ca bel'kil' s' al va ńelu și căn mi sculai la dimneațăta flai ńelu ca țăpă an tărîști flămundu, ca nu ra suptu, și iu di inat au cățai uaia dimneațăta, au lai ș-u duș dupu tărîște, au ligai clo an nești șumi di arburi și li zgărpii oili lantili. (4) Și io ziș moți di inat, „astăs nu-u las si pască toată zuua s' iiă an furcă si tărpeească, si-l' vină minti 'n cap. Și ca vini dupu răčoc tati di-ń dusi pănî an culibă și ca iși nafoară, uaia căță si zbeară capra an furcă, și vini lăngă mini tati și mi antîrta:" a, magarule, tu ți ai fată? uaia di dou líri u ai ligată s' u umor?" (5) Și io al' zic: „tati! bra! si facă tinți șasi ser tucu ligată au veam, și ńełu nu-l priduna, unu al muri, și tista ți-l' rămasi, nu va s' al pridună". Și ieł an zisi:" șapșalule! acu nu vrea, s' au les noaptea, si n 'u les zuua, g'idiun șapșal!" Și ieł ńu dedi pănea și z' dusi napoi și 'ń zisi ca iu uaia s' u zgărpes din furcă di clo. Și, uaia ca-ș lă dou trei guri di șumă, și ca scapă prin urman la fugă, și z' dusi, diparti. (6) Pri niți un bil'uc nu bătu pana di searta și ramasi an urman. Searta căn mi duș io la tărîști, al flai ńełu cu ocl'i scoș di corbu, g'iu ra, ama ocl'i nu vea; și uaia mutres an bil'uc dalî ai an oi, ama nu ra: au mancă lupu.

I. A. CANDREA

PĂSTORITUL LA BASCII DIN SOULE

Nici etnografii, nici filologii nu au cercetat mai de aproape vieaţa păstorească la Basci. Informaţii răzleţe le găsim în descrieri ale Pireneilor ori prin articole de reviste şi ziare, dar un studiu amănunţit nu s'a dat încă, deşi importanţa lui ar fi trebuit recunoscută [1], cu atît mai mult cu cît şi în Pirenei vieaţa de altădată, patriarhală, e tot mai mult ameninţată să dispară — în cîteva decenii modernisarea şi-a arătat şi acolo urmările [2], astfel că va fi din ce în ce mai greu să se fixeze aspectele păstoritului basc şi să se reconstitueasca legăturile lui istorice.

Pe lîngă interesul lor pentru etnografie, studiile asupra păstoritului la Basci, urmărite din punct de vedere lingvistic, ne-ar putea înlesni elucidarea problemei care a preocupat pe atîţia învăţaţi: originea acestui popor. Se ştie cîte ipotese au fost emise, şi cele mai de multe ori fără nici un temei, după consideraţiuni fantesiste, aşa că întreaga problemă despre înrudirea Bascilor aşteaptă să fie reluată după

---

[1] Ce săracă în această privinţă e literatura asupra Bascilor se poate vedea la J. Vinson, *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, Paris, 1891, 1898.

[2] Incă din 1857, în cartea sa *Le Pays basque*, 199, Fr. Michel constata multe schimbări în traiul Bascilor; pentru obiceiuri şi credinţe dispărute sau rar păstrate, cf. W. Webster, *Les loisirs d'un étranger au Pays basque*, Chalon-sur-Saône, VIII.

metode mai sigure. Cum nu e locul să mă ocup aici de această chestiune — voi stărui asupra ei într'un viitor studiu —, mă voi mărgini pentru moment să relevez că păstoritul se presintă la Basci cu aşa caracter încît acesta pare să fie ocupaţiunea lor străveche. Vieaţa de marinari pe care o duc, cum se ştie, o parte din ei ne dă mai puţine indicii de vechime foarte îndepărtată, ori cît de caracteristică ar fi şi ea în unele privinţe. Termenii din limba marinarilor apar în general mai puţin obscuri şi ca împrumuturi a căror provenienţă, adeseori destul de recentă, poate fi fixată prin comparaţii cu limba unora sau altora dintre aceia cu care Bascii au venit în atingere de o parte şi de alta a Pireneilor. Terminologia păstorească, foarte bogată — întrecînd chiar pe cealaltă, destul de bogată şi ea — se înfăţişează, în schimb, ca mai adînc înrădăcinată în limbă, ca un substrat foarte caracteristic îndreptîndu-ne cele mai de multe ori spre elementele primordiale ale lexicului basc şi presentînd, de aceea, un şir de probleme etimologice nelămurite pînă acum, ca însăşi originea Bascilor. Păstoritul poate fi, astfel, considerat ca mai strîns legat de alcătuirea etnică a Bascilor [1].

Înţelegem atunci de ce el se reflectează foarte deseori şi în folklorul basc. Nu găsim, e adevărat, ca la noi, multe poesii populare care să slăvească traiul la stînă [2] — folklorul

---

[1] Aşa îl socotesc, de altmintrelea, aproape toţi care au scris despre Basci; P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Bayonne-Paris, 1883, I, 203, spune: „Peuple pasteur....., le peuple basque a retiré de toute antiquité, comme il retire encore de nos jours, du bétail ses plus considérables revenus"; tot aşa, O'shea, *La maison basque*, Bayonne, 1889, 75: „Le Basque a toujours été un peuple essentiellement pasteur".

[2] Foarte răspîndit, şi numit chiar „arie naţională bască", e cîntecul *Bortian artzaña eta* (după culegerea lui P. Lamazou, *Cinquante chants pyrénéens*, ed. a 2-a, Paris, 1874, e reprodus de P. Perret, *Les Pyrénées françaises*, 1879-1882, II, 482); el sună în traducere astfel:

Păstor stînd la munte
Şi nemulgînd oile,
Mîncînd şi bînd bine,
Huzurind acolo,

poetic basc apare mai sărac, cel puţin cum s'a transmis pînă azi, poate şi pentru că nu a fost mai bine explorat. Totuşi vieaţa păstorească a dat subiecte, într'un fel ori altul, versurilor de inspiraţie populară, şi uneori cu o notă satirică, pentru că Bascii arată o înclinare foarte pronunţată în acest sens. Satirisarea ciobanilor şi la Basci nu are de ce să ne surprindă; ca şi la noi [1], ea vine dela aceia care uneori, şi cu deosebire mai tîrziu, s'au arătat ostili lor, pentru un motiv ori altul [2]; pe urmă, chiar ciobanii îşi rîd unii de alţii, printre ei se găseşte totdeauna cîte unul mai isteţ ori mai rău de gură care să petreacă pe socoteala vre-unui tovarăş sărac de duh sau neîndemînatic.

Proverbele ne duc şi ele deseori spre mediul păstoresc; astfel cînd se zice: „du-te după capră şi ai să rămîi prin mărăcini"; „cine are noroc are şi vite şi hrană pentru ele"; „fugind de lup, am dat de urs" [3]. In colecţia lui Oihenart, care ne dă aceste proverbe, e amintită şi o zicătoare care

---

Nu aşi dori de loc
Vieaţă mai tihnită.
Pe lume, de bună samă,
Nu-i nimeni mai mulţumit.

Ne aminteşte, întru cîtva, pe al nostru: „Măi, Mocane dela oi". Nu este însă de luat mult în samă, pentru că nu este propriu zis de origine populară; e o compunere relativ tîrzie.

[1] V. *Vieaţa păstorească în poesia noastră populară*, I, 24.

[2] Despre o poesie care îşi rîde de ciobani ştim bine cine e autorul ei; este cea publicată, sub titlul *Belhaudiko bortian*, de J. Sallaberry, *Chants populaires du Pays basque*, Bayonne, 1870, 332 (cf. Fr. Michel, *l. c.*, 412), şi în ea se povesteşte cum nişte oi care nu erau bine îngrijite de cioban au pornit la drum să-şi caute alt stăpîn; Sallaberry ne spune într'o notă dela pag. 408 că ea a fost compusă de un improvisator, *koblakari*, bine cunoscut, Topet-Etchehun, şi tot lui i se datoreşte cîntecul *O, laborari gachua* (Sallaberry, 181; Fr. Michel, 391), popular şi el într'un fel, cu o strofă unde ciobanii sînt iarăşi ironisaţi. Printre Basci se intîlnesc şi azi mulţi asemenea *koblakari*.

[3] A. Oihenart, *Proverbes basques*, ed. a 2-a, Bordeaux, 1847, 7, 19, 63. Sint cu deosebire numeroase proverbele în care se vorbeşte de lup v. pe lîngă cele date de A. Oihenart şi Azkue, *Dicc. vasco-esp.-franç.*, s *otso)*; se vede şi aici influenţa puternică a impresiilor din vieaţa la stînă.

sună astfel: „m'am speriat, crezînd că s'a vărsat laptele, dar, slavă Domnului, nu s'a întîmplat aşa ceva: a murit tata"; la aceasta Oihenart adaugă explicaţia: „c'est le discours d'un pastoureau niais qui auoit plus d'affection pour son lait que pour son pere" [1]. Ca în poesii amintite, păstorul basc e presentat aici într'o lumină puţin simpatică, dar să nu judecăm după aşa ceva firea lui. Bascul trăind la munte e ager, cu privirea vie, cercetătoare şi ascunzînd multă judecată, cum îl disting şi alte însuşiri: nu are mişcări greoaie, ci, dimpotrivă, e foarte sprinten, iar în ce priveşte sufletul trebue să amintim şi hotărîrea pe care o pune în părerile lui, exprimată însă sobru, sentimentul de dreptate care-l însufleţeşte, cinstea din care îşi fac o mîndrie, simţul de îndatorire pe care îl arată, bunătatea ce-l face primitor, ospitalier, şi seninătatea cu care priveşte vieaţa, lăsînd-o cîteodată să fie străbătută de humor [2]. Fire, astfel, dintre cele mai alese printre păstori. Are şi el prejudecăţi, ţine cu îndîrjire la unele deprinderi care nu mai au înţeles, cum, de altă parte, prin contagiuni de astăzi, urmează unele rătăciri, dar ele nu sînt întunecări prea vădite şi nu ne putem închipui că ar putea altera fondul sănătos şi de nobilă moştenire.

La proverbe vin să se alăture în acelaşi sens ghicitorile, cu comparaţii luate din lumea păstorească [3], şi mai ales poveştile, legendele. E destul, să percurgem culegerea lui J.

---

[1] *Ibid.*, 50.

[2] Pentru psihologia lui, pentru cumințenia cu care judecă lucrurile şi humorul pe care îl pune adeseori în convorbiri e caracteristică această povestire: „Un homme commençait à vieillir. „Quel âge avez-vous? lui demanda-t-on. — Je n'en sais rien. — Quoi, vous ne connaissez pas votre âge? — Moi, dit l' homme, je compte mes brebis et mon argent de peur de les perdre, mais je ne compte pas les années, je sais bien que je n'en perdrai pas un e seule"; J. Cerquand, *Légendes et récits populaires du Pays basque*, I, 52.

[3] Ghicitoarea despre mură, de pildă, sună astfel: „cine e alb la vîrsta mieluşelului, roşu la vîrsta mielului, negru la vîrsta oiei" (J. Cerquand, *l. c.*, II, 71; cf. J. Vinson, *Le folklore du Pays basque*, Paris, 1883, 255); în două ghicitori publicate de Vinson (248) se compară capul omului cu o livadă unde pasc oi.

Cerquand[1] pentru ca să vedem ce des sînt introduse motivele păstoreşti în povestiri mai mult sau mai puţin fantastice. Cu deosebire interesante sînt legendele despre Roland. Ni se spune că ar fi fost găsit de nişte ciobani şi crescut lîngă ei; legenda — semănînd cu aceea despre Romul — ni-l înfăţişează mai tîrziu pe el singur ca păstor şi vorbeşte de vitejii ale lui înainte de a se duce în oastea lui Carol cel Mare[2]. Intr'un loc se mai spune despre Roland că a trebuit să lupte odată cu Maurii pentru că ei luase vite dela Basci[3]. Deci creaţiuni ale imaginaţiei populare luîndu-şi sugestiunile din realitatea păstorească.

Numai ca o spicuire prin folklorul basc am ţinut să amintesc unele concordanţe ale lui cu păstoritul — o întreagă monografie s'ar putea scrie în această privinţă şi mai mult ca indicaţii pentru ea m'am oprit la aceste cîteva relevări, scopul articolului de faţă fiind o cercetare din punct de vedere lingvistic a păstoritului la Basci. Şi numai la o parte din ei, aceia care trăesc în Soule, din departamentul Basses-Pyrénées. O călătorie, în vara trecută, prin acest ţinut m'a îndemnat să adun un material care mi s'a părut că poate fi împărtăşit cercetătorilor, lăsînd altui prilej, dacă îmi va fi îngăduit, să duc studiile mai departe, şi pentru alte regiuni păstoreşti din Pirenei.

---

[1] Sub titlul amintit mai sus, a apărut la Paris în patru volume (1875-1882).

[2] „A Musculdy... Roland *(Arolan)* est un enfant trouvé... par un berger de Soule qui l'élève à garder ses troupeaux. Dès l'âge de quatre ans, prenant un loup pour un veau, il conduit le carnassier à l'étable, en le tirant par la queue et par l'oreille. Il se débarrasse de trois chiens de berger... qu'on avait excités contre lui. Il tue les Mairiac (Lamignac?) qui avaient dérobé ses vaches. Devenu grand, il s'arme d'une poutre de fer et s'engage dans les troupes de Charlemagne", I, 47; cf. şi IV, 14 urm., unde e înfăţişat foarte viu mediul păstoresc. V. de asemenea *Mélusine*, I, 160.

[3] J. Cerquand, *l. c.*, IV, 16; cf. 91; Referitor la păstorit în aceeaşi culegere se mai poate vedea: I, 27 urm., 49; II, 28, 30, 34, 37; III, 10 urm., 41, 59, 67; IV, 11, 26, 119.

Cum observam mai înainte, lipsesc, şi pentru Soule (în basică: Šübero), studii speciale asupra păstoritului [1]. Singura descriere mai amănunţită cu privire la acest ţinut e aceea pe care a dat-o H. Cavaillès într'un articol publicat

[1] Pentru trecut documentele dau numeroase informaţii şi ar merita să fie adunate la un loc. Material interesant cuprind şi „Les coutumes de La Soule" redactate în bearnesă şi tipărite de mai multe ori (în francesa curentă au fost transpuse de P. Haristoy, *Recherches historiques sur le Pays basque*, Paris-Bayonne, 1883-1884, II, 381 urm.). Se vorbeşte de păstorit acolo la diferitele articole ale rubricilor II, XIII, XIV, XV, XVI, XVII, XX, XXI, XXXIV, XXXV, XXXVI. Desprindem din aceste „coutumes" următoarele pasaje care ne ajută să cunoaştem întru cîtva cum se practica altădată păstoritul în această regiune a Pireneilor. La rubrica XIV, art. 1 se spune: „Tout troupeau de bétail de la terre de Soule qu'on assemble selon le droit de société ou compagnie en une cabane (excepté les pourceaux et autres bêtes qu'on nourrit l'hiver dans le parc ou aire de sa maison) doit chaque année monter par les *alchoubides* accontumés et demeurer au port du jour de *Septem fratrum*, qu'on appelle au langage du pays *Corstobolo*, *inclusive* jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, et *illic* demeurer la vingtaine accomplie pour profiter et exploiter les herbes dudit port, et durant ladite vingtaine conserver les herbes de dessous.. ledit port, au profit commun dudit pays" (după textul dela Haristoy, II, 402-403). La aceeaşi rubrică, art. 2: „Du jour de Saint Barnabé apôtre, qui est le onzième du mois de juin, *inclusive* jusqu'au jour de *Septem fratrum*, *exclusive*, tous les ports des montagnes du pays de Soule sont vetés...; les seigneurs des cayolars et chacun de leurs familles peuvent carnaler (confisquer), chacun en son cayolar, de chaque troupeau de bétail, de jour une bête et de nuit deux. Excepté au port et montagne appelés *Alga ondoa*, autrement *Assaleguia*, auquel du jour de la Purification de Notre-Dame, qui est le second du mois de février, jusqu'au jour de Saint Pierre-aux-liens, qui est le premier jour du mois d'août, chacun dudit pays peut faire paître et herbager franchement le bétail de jour et de nuit, si bon lui semble, moyennant qu'il ait payé le droit des cayolars desdits vetés aux seigneurs... d'iceux, tels que d'ancienneté on a accoutumé de payer" (*ibid.*, II, 403). La rubrica XXXVI, art. 2: „Au pays de Soule... l'*alchoubide*, qui est pour faire monter le bétail au port de la montagne et pour le mener au marché de Mauléon, doit avoir quatorze coudées de large". La aceeaşi rubrică, art. 3: „Et il est défendu par la coutume de mener ledit bétail par les chemins des campagnes au temps des blés et millets qui sont dans lesdites campagnes; mais il doit être mené par lesdits *alchoubides*, tant audit marché qu'à la montagne. Et

acum cincisprezece ani [1]. Numai o parte a păstoritului din Soule l-a preocupat însă pe Cavaillès şi nicidecum laturea lingvistică, asupra căreia tocmai voi insista aici, arătînd în acelaşi timp cum se presintă în general vieaţa păstorească în această regiune din sudul Franţei [2].

Cu totul în decadenţă nu se poate spune că este păstoritul în Soule. E socotit şi azi ca izvor de bogăţie, deşi nu ca altădată sau cum ar putea fi mai mult dacă ar exista o bine organisată economie pastorală. Cele mai bune cîştiguri nu vin însă din produsele de lăptărie, ci din vînzarea berbecilor, mieilor şi a lînei. Se cresc mai mult oi, relativ puţine vaci şi capre [3], dar proprietari mari de oi nu există: cei mai bogaţi au numai 50-60, iar majoritatea o alcătuesc aceia care nu au mai mult de 25-30. Pentru ca să înainteze industria pastorală în acest ţinut şi pentru ca locuitorii să-şi poată spori resursele s'a propus în nenumărate rînduri să se crească mai mult vaci decît oi şi să se intensifice fabricarea produselor de lăptărie, ca în estul Franţei şi în Elveţia [4]. Natural că aceasta ar schimba mult caracterul păstoritului basc şi l-ar modernisa cu desăvîrşire.

---

qui fait le contraire doit payer pour chaque tête de bétail, par chaque fois, une targe, la moitié pour le Roi, l'autre moitié pour la partie accusante, et payer aussi à l'endommagé la tale qui sera estimée, s'il est fait dommage aux fruits" (*ibid.*, II, 447).

[1] *L'association pastorale dans les Pyrénées*, în *Musée social* (mémoires et documents), XV (1910), 72-75.

[2] Mai multe informaţii în această privinţă mi-au fost date de P. Garat, din Lacarry, şi M. Iriart, din Trois-villes, pentru care ţin să le mulţumesc aici.

[3] Chiar numărul oilor e redus mult faţă de cum era altădată: scăderea la intervale de cîteva decenii se poate vedea din cifrele date pentru întreg departamentul Basses-Pyrénées, de P. Descombes, *Étude sur l'aménagement des montagnes dans la chaîne des Pyrénées*, Bordeaux, 1905, 10: în 1852 erau 552.791 oi, pe cînd în 1901 numai 396.700.

[4] Părerea aceasta a susţinut-o cu deosebire A. Calvet, *Note sur les associations pastorales dans les Pyrénées*, Paris, 1874 (extras din *Revue des eaux et forêts*); ea a fost discutată şi propusă ca un desiderat la congresul ţinut la Toulouse în 1906 (v. broşura: *Congrès de l'industrie pastorale des Pyrénées tenu à Toulouse, 23-31 mai, 1906;* compte rendu; Orléans, 1906).

Transhumanța, cunoscută altădată, a dispărut. Toți țin oile pe pășunile din Soule și nu se mai văd aproape de loc nici treceri pe acolo de păstori din alte părți — numai pe la Pagolle mi s'a spus că ar mai veni să-și pască oile iarna ciobani din Basse-Navarre. Dispariția transhumanței e datorită în general aceloraşi cause ca şi aiurea: reducerea numărului de oi, schimbarea condiţiunilor de vieață, măsurile luate dela o vreme de administrațiile locale și împiedecînd pe păstori să treacă din loc în loc, ostilitatea pe care au arătat-o uneori chiar locuitorii față de aceia care-şi aduceau turmele pe pămîntul lor[1].

Anumite prescripţiuni sînt impuse celor care trăesc din păstorit. Pentru aceasta există un sindicat, cu sediul la Mauléon, unde sînt representate, prin delegaţi ai lor, cele patruzeci şi trei de comune din Soule; este ca o anexă a Consiliului municipal şi delegaţii sînt aleşi din patru în patru ani. Una din atribuţiile acestui sindicat este să fixeze condiţiunile de păşunat: se prevede pentru fiecare stăpîn de oi, vaci între ce hotare le poate lăsa să pască; treceri din Soule în Basse-Navarre sînt permise numai dacă oile sau

---

[1] Asupra transhumanței şi efectelor ei în Pirenei, P. Descombes, *Un exemple d'aménagement pastoral et forestier dans les Pyrénées*, Bordeaux, 1906, 9, spunea: „C'est la transhumance qui a ruiné les Pyrénées; l'arrivée d'immenses troupeaux, affamés par une longue marche, a dévasté les pelouses où chaque mouton arrachait sa touffe d'herbe et piétinait l'emplacement dépouillé par son chef de file; les parcours dénudés par les trashumants ayant pas ou peu d'herbe l'année suivante, les ressources du pâturage ont constamment diminué". De ce, printre altele, transhumanța nu a mai putut fi practicată prin unele regiuni din Franța se poate vedea şi dintr'un articol din *La petite Gironde* (10 april, 1904) unde, sub tilul *Choses rurales*, se vorbeşte de turme transhumînd din Pirenei în Charentes, Dordogne, Gironde; sînt amintite acolo stricăciunile pe care le fac turmele în trecerile lor şi, pentru a înlătura nemulțumirile locuitorilor, se cerea administrației comunelor să se procedeze cu asprime împotriva celor veniţi din alte părţi: „...on arrivera certainement ou bien à dégoûter les bergers de séjourner dans la commune ou bien à leur faire subir tant de procès qu'ils s'en iront sans délai".

Stînă basică *(olha)*.

vacile după ce au păşunat ziua aici se întorc iarăşi seara în hotarele din Soule [1].

Proprietarii de oi se adună în comunele lor odată cu venirea primăverei, în luna mart, şi iau hotărîri cu privire la pornirea oilor spre păşunile de vară. Fiecare spune numărul oilor lui şi cine are cele mai multe (50-60), alcătuind o *čoč* [2], trebue să trimită la stînă un cioban *(artzain)* care să stea toată vara acolo; cei care au numai 30 de oi (jumătate de *čoč*) trimit la stînă ciobani cu schimbul, fiecare avînd să stea acolo cîte 15 zile; stăpînii a cîte 20 de oi (o treime de *čoč*) trimit de asemenea la stînă ciobani cu schimbul, pentru zece zile fiecare; numai cîte o săptămînă stau pe rînd ciobanii care au sub grija lor cele mai puţine oi, cîte 15 (un sfert de *čoč*).

După ce se cunoaşte numărul participanţilor şi cîte oi trimite fiecare se hotărăşte, tot în adunare, plecarea sus la munte (pornirea într'acolo se zice *olhatu)*. De obicei plecarea are loc pe la 25 april-1 mai.

Aceia care au să păzească oile sînt fiul, vre-o rudă sau slugă a proprietarului lor; sînt şi ciobani năimiţi; cîteodată şi fete sau femei se duc la stînă, să ajute la munca de acolo. Celor care pornesc la munte li se dă merinde pentru mai mult timp (numită *anho*) şi cît stau acolo li se reînnoesc provisiile fie prin ciobanii cu schimbul, fie prin cineva trimis din sat.

Hrana obişnuită a ciobanului la stînă e *paštečа*, un fel

---

[1] In general asupra sindicatelor din Pirenei se poate consulta H. Cavaillès, *Notes sur les syndicats de communes dans les vallées pyrénéennes*, Paris, 1910 (extras din *Bulletin des sciences économiques et sociales du Comité des travaux historiques et scientifiques)*.

[2] Dau peste tot transcrierea fonetică, nu cea obişnuită în dicţionare sau în texte basce aşa cum se tipăresc cu variaţiuni de redare a sunetelor după preferinţele unora şi altora; numai pentru *s*, care se ştie că în bască are o anumită pronunţare, nu am putut întrebuinţa un semn special; *ś*, cu care s'ar asemăna întru cîtva, mi s'a părut totuşi că nu putea fi întrebuinţat: l-ar fi apropiat prea mult de *ş*, aşa că am renunţat la transcrierea exactă a sunetului basc, nedispunînd de o literă pentru el.

de turtă din făină de porumb[1] şi de grîu; se frămîntă într'o albie mică (*ohaška*; v. pl. IV, 2) şi se coace pe un fel de grătar numit *grüžül'a* (v. fig. 1). Azi *pašteča* a înlocuit aproape peste tot hrana mai simplă de altădată, *meštüra*[2]; cei care mai recurg la aceasta, din lipsă sau economie, o prepară astfel: făina numai de porumb se amestecă cu apă şi sare, iar amestecul se pune la cuptor într'o oală unsă sau în care s'au aşezat foi de castan, ca să nu se lipească. Dimineaţa ciobanii iau o mică gustare, puţină *pašteča* ori brînză, şi pe la 9 au primul prînz *(aškai)*, consistînd din *oliata* (supă din apă fiartă în care se pun ceapă şi usturoi prăjit), lapte, *pašteča*, slănină, brînză ori ouă, vre-o legumă. Al doilea prînz e pe la 4, la fel mai mult sau mai puţin cu cel dintîi (cu legume se hrănesc mai mult după ce au isprăvit fabricarea brînzei, prin august, septembre).

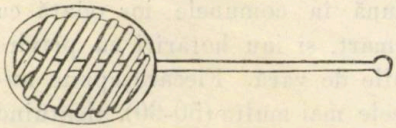

Fig. 1: *Grüžül'a.*

In ce priveşte portul ciobanilor, el şi-a pierdut caracterul primitiv, aşa că nu se deosebeşte de al celorlalţi Basci: haina scurtă, vestonul negru sau cenuşiu *(kažabeta)*, pantaloni, bereta bască *(buneta)* şi în picioare sandale. Poartă, fireşte, ca toţi Bascii, băţul caracteristic *makhila*. Pe lîngă o ploscă (*šaaku)* din piele de capră — pe care o poartă însă şi alţii, la drum — singurul amănunt mai caracteristic e punga

[1] Bascii, ca şi alţii din sudul Franţei, cultivă mult porumbul (îi zic *artho)*; făina lui nu este însă aşa galbenă ca a porumbului dela noi. Cultura porumbului, ca şi a altor cereale, arată, se înţelege, că păstoritul nu exclude nici la Basci agricultura, cît e necesară pentru subsistenţă.

[2] Cum s'au schimbat şi în această privinţă obiceiurile se poate vedea din ce spunea, pentru timpurile mai vechi, W. von Humboldt (v. *Revue internat. des études basques*, XV, 438) şi Palassou, în *Supplément aux Mémoires pour servir à l'hist. naturelle des Pyrénées*, Pau, 1821, 31; cf. A. de Castarède, *L'agriculture dans le dép. des Basses-Pyrénées*, Pau, 1892, 3.

[3] Imbrăcămintea de altădată se mai poate vedea la *Musée basque* din Bayonne: haină lungă de postav pînă la glezne, pălărie cu margini largi adînc înfundată pe cap şi plecată pe spate, iar în picioare *abarca*.

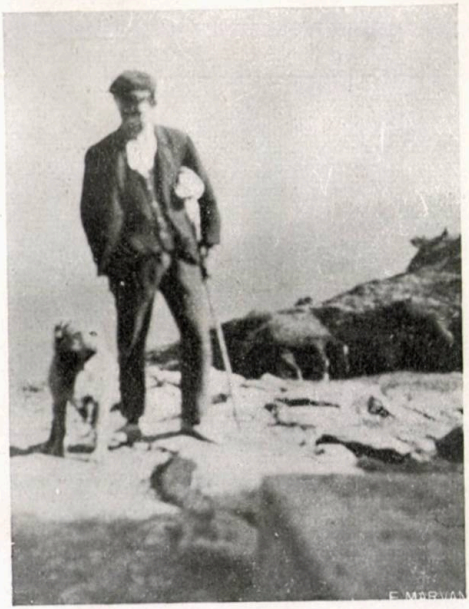

Păstor basc.

cu sare pe care o ţin la brîu ca să dea din ea sare la oi (îi zice *galtzarpa)*.

La stînă, ciobanii cîntă din *čürüla (şi čüla*, cu pierderea lui *r* ca în alte casuri în graiul souletan), un fluier mic cu găurelele jos; mi s'a vorbit şi de *čambel*, pe care nu l-am putut vedea, şi descrierea lui nu coincide cu ceea ce Azkue dă în dicţionarul său s. *tšaranbel* traducîndu-l prin „cornemuse"; ar fi o ţeavă cu opt găuri, şi din care se cîntă trecînd-o pe buze. Altădată, mi s'a mai spus, ciobanii aveau o *tüta*, un corn sau un fel de bucium mic din care suflau ca să pue pe goană lupii. Azi se mai întrebuinţează ca să alunge viezurii [1].

Stîna, numită *olha*, e făcută din piatră, cu un acoperiş înalt (v. pl. I) şi interiorul ei, întunecos, mai păstrează aspectul adăposturilor primitive păstoreşti: cîteva scînduri pe care dorm ciobanii, o masă lipită de zid, uneori numai o lespede pusă pe bolovani (v. pl. III, 1) şi, prinsă de grindă, atîrnă o ramură groasă cu crengile dimprejur tăiate aşa ca să facă nişte cîrlige în care se acaţă diferite lucruri; acestei ramuri (v. pl. III, 2) i se zice *khako* sau *čilinčauçia*. Focul se face lîngă zid, între două pietre lipite de el; pentru a putea aşeza căldarea *(bertza)*, de o parte şi de alta a fo-

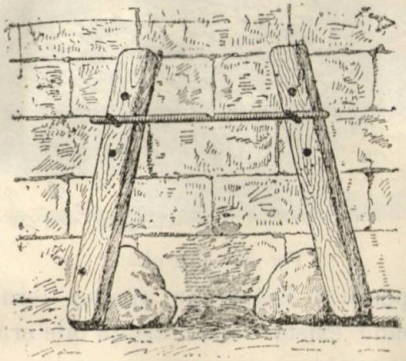

Fig. 2: *Sürkhač.*

[1] Modernisarea nu se putea să nu pătrundă şi aici, aşa că la jocurile, la petrecerile lor ciobanii se desfătează ascultînd... acordeonul. Şi jocuri, petreceri — pe lîngă cel, caracteristic basc, de *pelota* — au multe; asupra lor v. *La tradition au Pays basque*, Paris. 1899, publicaţie interesantă şi altfel pentru ţara Bascilor; A. Hérelle, în *Revue internat. des études basques*, VIII, 368 urm.; XIV, 159 urm. (cf. în special 173).

cului se înalță două bare fixate în părete și avînd niște găuri în care se pune cîte un cui de lemn, pentru ca pe ele să se așeze o altă bară transversală și mai subțire (i se zice *bertzhaga);* într'o scobitură făcută la mijlocul acestei bare se fixează cîrligul de care atîrnă căldarea și ea poate fi pusă cînd mai sus, cînd mai jos, după cum sînt urcate ori coborîte cuiele din cele două bare. Intreg acest eșafodaj primitiv pentru atîrnarea căldărei e numit *sürkhač* (v. fig. 2)[1].

Lîngă *olha* este strunga *(khoralia)* și locul unde se țin mieii *(ašüri-theçi);* strunga e o îngrăditură rotundă, cu o portiță numită *khihil'a* (v. fig. 3).

Trebue amintită și *borda* care nu ține, propriu zis, de stînă, pentru că e așezată în locuri mai joase, mai în apropiere de locuințele proprietarilor de oi sau vaci. E făcută tot din piatră, ca o șură, și în ea se adună nutrețul pentru iarnă. Nu trebue să uităm că numărul mic de oi pe care îl au chiar cei mai bogați poate fi hrănit în timpul iernei cu nutrețul strîns vara — cînd exista transhumanța oile erau duse prin locuri unde puteau pășuna și iarna.

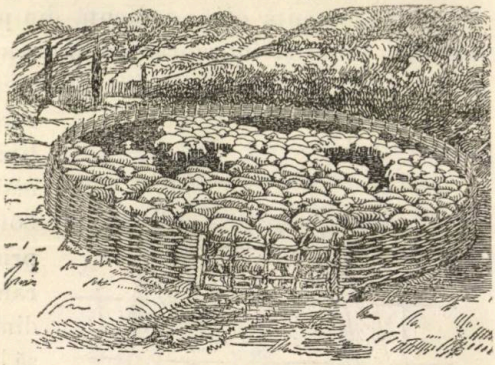

Fig. 3: *Khorale.*

[1] Cu privire la stîna basică putem aminti ce a scris Jacques de Béla (născut la sfîrșitul sec. al XVII-lea) în comentarele sale la „Coutumes de La Soule", rămase netipărite. O copie a acestor comentare se păstrează la Biblioteca națională din Paris (nouv. acq. fr. 10.161); a fost făcută în 1892 pentru Antoine d'Abbadie după manuscrisul original care a fost în posesiunea lui Bascle de Lagrèze. J. de Béla vorbește în mai multe locuri de stînele din Soule (le zice *cayolars,* cu expresiunea bearnesă usitată și de alții), cum ne dă și alte informații interesante asupra păstoritului din ținutul pe care l-a cunoscut bine, așa că manuscrisul său ar merita să fie studiat mai de aproape. Reproduc două pasaje

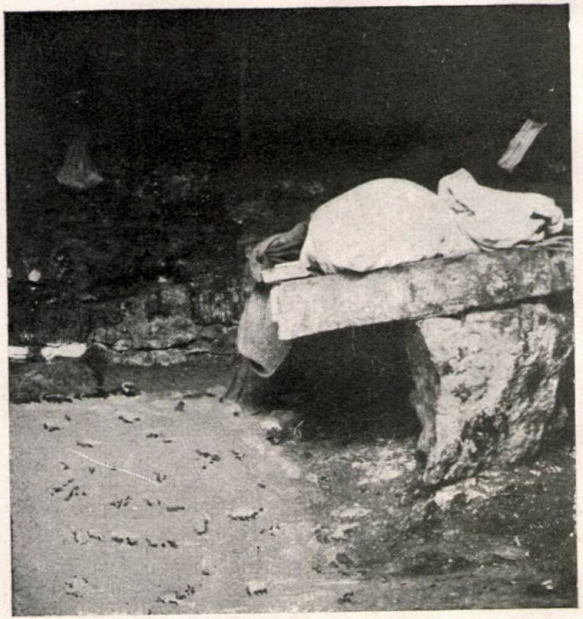

1. Interior de stînă (cu masă dintr'o lespede).

2. *Čilinčauţia.*

Oaia bască (*ardi*) nu este tocmai mare şi lîna ei (*ilhe*), de obicei albă sau albă-galbuie, e destul de lungă şi nu prea fină. Prin unele părţi — foarte rar, ca la Barcus, de pildă — se vede o specie de oi mai mari, numită *murlaša;* ea vine din Béarn, dela Morlaas, de unde şi-a luat numele. Mai există, tot foarte rar, o rasă de oi mici, negre sau roşcate şi cu botul pestriţ, de provenienţă din Basse-Navarre — sînt numite *manešinak* (dela *Maneš*, numele care se dă celor din Basse-Navarre).

După coloare oile sînt numite: *šu(r)i* (= albă), *beltz* (= neagră), *n'abar* (= pestriţă).

---

care cred că pot interesa, deşi textul cum a fost copiat în ms. din Paris nu e totdeauna clar — copia, modernisată, a fost făcută destul de neglijent. In primul pasaj se caută să se explice de ce stîna nu are o întindere mai mare: „aussi y a t il ma observance en cette matière de cayolars telle qu'un cayolar ne peut pas être de si grande étendue qu'on voudrait se l'approprier. Ains peuvent être seulement de l'espace ou distance du jet d'une hache, savoir est qu'un homme se mettant au milieu du lieu qu'il constitue fait au dit cayolar tenant une hache ou cognée e[n] main jete icelle hache à 4 divers élans de vers les 4 entroits du monde cayolar en croix. De manière que selon ce procedé l'étendue du dit cayolar ne contiendra plus de circonférance que le comprins en rond des places des chutes de la dite hache ou la dite circonvallation. Et pour ce qu'il est facile de fermer tel lieu, et que probablement on le fesait ainsi au tems de jadis“ (pag. 330). Pasajul al doilea are interes istoric, şi ca terminologie, pentru că aminteşte aşezări prin munţi de care nu se mai vorbeşte azi: „Aussi y a t il diverses sortes de cayolars, autant qu'on a en l'un des facultés qu'on n'a pas en l'autre. Il y a de[s] bornes de pierre en faveur des gens particuliers et de[s] communautés. Il y en a pour le premier occupant de l'année, dites en Soule aytcint sarüé, aucuns sont esquels on peut carnaler du bétail et tels lieux sont vulgairement nommés Biscay ou Biscar ou Bortu sarüe. Aussi y a t il des cayolars situés es bas des ports vatables et hors des limites d'iceux dits vulgairement Bortu betaco sarüac, lesquels soient ils a des particuliers ou aux premiers-occupans d'iceux de l'année ne sont jamais vetés pour y faire carnau, qu'en se[u]l cas de la 20-ene des ports et durant icelle et selon ses regles, endroits dits sukuné (fouyer où les pasteurs vont repairer et prendre leurs repas d'ordinaire) et dhesqua ou lieu de refuge pour se garantir de la bandie des ports et cayolars d'iceux d'entre les onzième de juin et de juillet“ (pag. 331).

Ca denumiri speciale, de amintit: *ardi-mandü* „oaie fără coarne, şută"; *ardi-antzu* „oaie fără lapte"; *ardi-erna(r)i* „oaie grea, însărcinată"; *dehota* „stearpă, fără miel"; *unheškača*, se zice despre oaia care nu ţine la mielul ei.

Berbecelui necastrat, aretelui, i se zice *aha(r)tzartz*, celui castrat *ahari* (a castra = *ošatze)*; mielului tînăr de tot: *ašuri*, celui care a împlinit un an: *bildoč*.

Pentru a putea fi deosebite, oile sînt însemnate cu o pată *(tinta)*, albastră, roşie, neagră (se face cu un praf de aceste colori amestecat cu răşină topită în seu); la urechi li se fac diferite semne: o crestătură ori două (numită *oški)*, o gaură ori două (cîteodată şi cîte o crestătură; gaura se chiamă *šilo;* v. fig. 4).

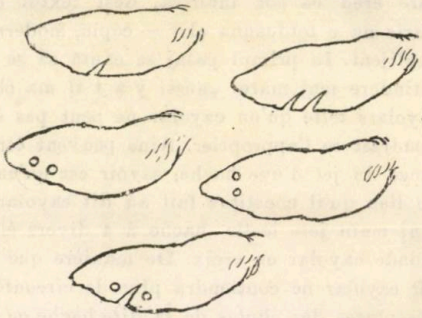

Fig. 4: Semne la urechea oilor.

Clopotul mic care se pune la gîtul oilor se chiamă *činčaško;* clopotul mare: *küškül'ot*.

Locul unde se adăpostesc oile, unde stau la umbră, merizişul, se chiamă *gorkhü* şi *gorkhüstalči*.

De amintit verbele: *alhatze* „a paşte"; *egoškitze* „a suge"; *hi(r)agüntze* „a înţărca".

Pentru boalele de oi mi s'au dat următorii termeni: *ahe(r)ia* „gălbează"; *bahekomin*, boală de splină; *belhažo* „boală căpătată dacă mănîncă prea multă iarbă primăvara" (li se ia sînge la coada ochiului); *bürhüngürü* „căpiere"; *čankhe(r)ia* „boală la picioare"; *garmu* „dalac"; *lüpe*, seamănă, mi s'a spus, cu *garmu; mušin'a* „bubuliţe la gură".

Cuvinte, interjecţii întrebuinţate cînd se vorbeşte oilor sînt: *aitzina* şi *pr tia*, pentru a le mîna înainte; *tia*, *tia*, pentru a le mîngîia sau a le opri în loc: *n'o*, *n'o haigü*, pentru a le chema ori a le da sare[1].

[1] De amintit şi interjecţiile ce se adresează catîrului (*mando): ar̄i*, pentru a-l mîna; *üšo*, *üšo*, pentru a-l opri.

Vacile sînt de o rasă aleasă: bine proporţionate, cu capul nu prea mare şi coarnele potrivite; sînt de obicei de coloare gălbuie deschisă. Se văd şi vaci bretone.

Vaca se chiamă *behi;* boul: *idi*; taurul: *sesen;* viţelul: *a(r)eče.*

Ca termeni speciali aplicaţi vacilor, de relevat: *andere* „de coloare deschisă, frumoasă, cum e coloarea grîului“ [1]; *biandi* „cu coarnele mari şi cam sucite“; *čüt* „cu coarnele drepte“; *khülo* „cu coarnele drepte şi mergînd înainte“; *šabal* „cu coarnele întoarse, desfăcute în jos“ (formele acestea apar şi compuse cu *adar* care înseamnă „corn“).

Clopotului mare dela vaci i se zice *metale* şi cercul din jurul gîtului, de care e acăţat, se chiamă *žualte.*

In ce priveşte numele de animale, rămîne de amintit că termenul pentru capră e *ahüntz*; ţapului i se zice *akher*, iar iedului: *ahün'i.*

Tovarăşul de stînă al ciobanilor, cînele, nu mai este ca odinioară sau cum se mai vede pe la noi şi prin alte părţi. Cînele ciobănesc *(labrit)* e mic, cu părul lung, de coloare galbenă-alburie, mai rar neagră. Cînii de altădată — rar dacă se mai văd azi — erau mari, în stare să lupte cu lupii, dar cum aceştia au dispărut [2] nu s'a mai simţit nevoia să se ţină la stînă vechiul lor duşman, căruia i se zicea *artzain-hor* [3]. Cînilor li se dau cam aceste nume: *Filu*, *Fina*, *Gravašo*, *Kažimir*, *Medor*, *Šimil'u*, *Šumiš.*

---

[1] In bască *andere* înseamnă „domnişoară“ şi întrebînd de ce acelaşi cuvînt se întrebuinţează cu înţelesul de mai sus mi s'a dat explicaţia: „s'a zis aşa despre o vacă frumoasă ca... o domnişoară“. V. şi dicţionarul lui Azkue, s. *andere.*

[2] Nu tocmai aşa de mult, pentru că P. Perret, *l. c.*, II, 282, vorbia încă, acum patruzeci de ani, de mulţi lupi şi urşi care trăiau prin Pirenei.

[3] Această veche rasă de cîni e descrisă de Dralet, *Description des Pyrénées*, Paris, 1813, I, 241, şi D-na Ch. d'Abbadie d'Arrast, *Causeries sur le Pays basque*, Paris, 1909, 186.

La stînă, oile se mulg de două ori pe zi: pe la 5 dimineața și pe la 4 după amiazi (a mulge = *žeste)*. Trebue amintit că de îndată ce ajung la munte ciobanii trag la sorți cine să mulgă întîi, al doilea, etc., după cum sînt împărțiți în *čoč*-i și părți din ele, cum am arătat mai sus; rîndul fiecăruia e impus strict și care nu ține samă de el, nu vine în ziua hotărîtă, e pedepsit: i se scade, la socoteala dela sfîrșit, din cantitatea de brînză ce i s'ar cuveni (acestei amende i se zice *pün'e)*. Găleata în care se mulge, numită *khoče*, e de tinichea și are o toartă trecînd, drept, peste deschizătura ei, așa ca să poată fi mai la îndemînă pentru muls (v. pl. IV, 2). Laptele *(ezne)* se trece prin strecurătoare *(i(r)azkeị)* și se varsă într'un vas mare *(sür)*. Se pune chiagul *(gatzaǧi)*— el se scoate din stomacul mieilor — după ce laptele a fost puțin încălzit în căldarea așezată la foc, la *sürkhač*, cum am arătat mai sus. Pe urmă laptele se mestecă cu un băț *(mürkhül'a)* care are, la vîrf, niște bucățele de nuia îndoite și lipite de el (v. fig. 5). După ce s'a ales zărul (*širikota* [1]), partea închegată *(khal'atia)* e luată și, strînsă în mînă, e pusă pe un fund de lemn, cu fața puțin concavă, numit *sorse* (v. pl. IV, 1); se aruncă sare pe deasupra și se netezește grămada adunată, așezîndu-se în jurul ei un cerc din coaje de fag, pentru ca să i se dea forma rotundă (cercului îi zice *gazna-ašal;* v. pl. IV, 1). Se ține astfel toată forma vre-o jumătate de zi și pe urmă se desface, rămînînd bucata rotundă de brînză. Fabricată astfel, brînza aceasta *(gazna)* nu e de o calitate deosebită; e însă plăcută la gust, nu prea aspră, și aduce întru cîtva cu cașcavalul dela noi așa zis grecesc, cînd este proaspăt, cu acela anume pe care îl fac Aromînii. Din *khal'atia* înainte de a se pune în formă, deci nesărată, ciobanii fac

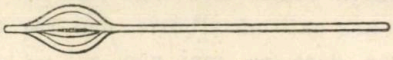

Fig. 5: *Mürkhül'a.*

[1] Cu toate că în dicționarul său Azkue îl traduce cu „eau qui sort du fromage, mais qui n'est pas le petit-lait“ (v. tot acolo s. *zirikort*), totuși mi s'a spus precis că acesta e cuvîntul pentru „zăr“, și nu *gašura*, cum se zice în Basse-Navarre.

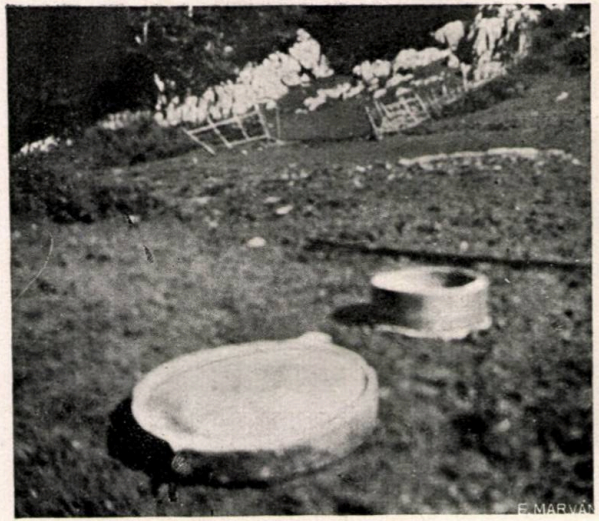

1. Jos: *sorse;* sus: *gazna-ašal.*

2. Jos: *khoče;* sus: *ohaška*

uneori o brînză în bucăţele mici, strînse în mînă, căreia-i zic *mathu* şi pe care o trimit iubitei lor scriind numele ei deasupra. Se mai fabrică şi *sembe(r)a*, din zărul ce se mai fierbe odată după ce s'a scos *gazna* şi ea seamănă cu ceea ce Italienii numesc *ricotta* şi Spaniolii *requesón*. De cîtva timp, prin imitaţie, a început a se fabrica în Soule şi brînză din lapte de vacă *(behi-gazna)*, în felul celei de Gruyère s. a., dar prin ferme, nu la stînele tradiţionale basce. De amintit că untul se chiamă *bür* şi *gurhi*, iar smîntîna *gań*, dar la stîne nu se face unt, pentru că ciobanii, ca şi în alte părţi, nu-l socotesc că ar avea preţ şi nici nu-l întrebuinţează.

Socoteala la stîne se ţine pe răboaje; pentru fiecare proprietar de oi e un răboj, numit *eregla*, cu iniţialele lui; e o bucată de lemn ca o linie mare şi se scrie pe ea cu cifre romane, dar după un sistem modernisat, nu ca la noi, pentru că nu trebue să uităm că păstorii basci sînt ştiutori de carte şi deci au putut modifica sistemul primitiv: cifrele romane sînt însemnate după obiceiul cărturăresc, scriindu-se, de exemplu, XI, XV, XX, XXVIII etc., cu deosebirea că pentru jumătăţi se întrebuinţează o linie pusă la mijloc după cifra corespunzătoare (XI —, etc.). Cantitatea de brînză cuvenită fiecărui proprietar e însemnată pe răboj ori de cîte ori e fabricată şi se adună pe urmă cifrele cînd e să se dea socoteala întreagă. Socoteala aceasta, împărţirea *(partil'a)*, se face la 22 iulie, în ziua de Sf. Magdalena (*Maidalena egüna*)[1].

După ce s'a isprăvit fabricarea brînzei şi împărţirea ei, se face tunderea oilor (a tunde = *biškarätze;* foarfeci = *haištür*). Pentru aceasta ele sînt coborîte din munte la casa fie-

[1] O altă zi care are însemnătate în calendarul păstoresc al Bascilor e cea dela 3 februar (Sf. Blasiu). Despre ea, P. Lhande, *Autour d'un foyer basque*, 1908, 137, spune: „ce jour-là aucun paysan ne fait travailler ses bêtes. Il leur sert des fourrages raffinés et ne manque pas de couper l'extrême touffe de poils de la queue de ses vaches, pour que ces bons animaux aient ce jour-là leur petit air de fête".

cărui proprietar, unde stau vre-o zi, două, şi sînt aduse pe urmă iarăşi la stînă. Numai cînd stîna e sus de tot la munte, mai departe de locuinţa proprietarului, oile rămîn la stînă ca să fie tunse acolo.

Intoarcerea la căminuri, coborîrea din munte, are loc pe la sfîrşitul lui octobre şi se chiamă *ardienea-este*.

Şi vieaţa păstorească a Bascilor din ţinutul pe care l-am cercetat, şi — cu atît mai mult — terminologia referindu-se la ea apar, cum se vede, tot atît de interesante ca transmisiuni de acelaşi fel dintr'un trecut îndepărtat pe care le găsim prin alte ţări.

In ce priveşte terminologia, aşi fi putut aminti şi mai multe forme decît cele pe care le-am înşirat, dar le-am redus la ceea ce mi s'a părut mai caracteristic sau la ce am putut controla în timpul călătoriei mele [1]. Am lăsat la o parte şi

---

[1] Unele din ele lipsesc în dicţionarul lui Azkue sau dacă au fost înregistrate nu li se dă totdeauna înţelesul precis. Azkue a cules totuşi pentru păstoritul din Soule un foarte bogat material lexical şi pentru cine ar voi să urmărească mai de aproape terminologia păstorească din această regiune relevez aici următoarele cuvinte din dicţionarul său care se adaugă la seria pe care am dat-o: *abelzain, abre, adar-aphal, adhar-mutz, adar-oker, adar-paleta, ago, aisti, alha, alhera, alšon, alšu, aholegar, ahospen, aphal, ardisaldo, arkhaltu, arkhara, arrapatan, arrausi, arres, arthegi, artol, artzaigo, artzain-mitila, artzainsa, artzar, ašurkükü, atze, ahüntzain, azarteko, azienda, aztapar-arteko, basakher, bazka, bazkagi, be, bebaka, bedajo, behi-alde, bekada, bigantša, biribilkatu, bul'ta, burhata, edaran, ergi, ergorgatu, errabero, errekoi, ertzaro, espalgalde, ezne-utzuli, gatzatu, gaztandegi, gaztangile, gesteratü, gestero, gozo, ihaurgei, yaurri, idisko, ješgu, iīze, ilhaintü, ilhekente, joaldun, joare, itzain, kherestatu, kitza, kortšel, kürü, lala, larre, markiriatü, maškaro, nahasi, nekots* (de adăugat explicaţia mai precisă pe care o găsim la Oihenart, *Prov. basques*, 222: „c'est le giste que font les brebis hors de la bergerie, sur la raze campagne, pour prendre le frais lorsqu'il fait serein"), *ñana, olhoztatu, pitiña, primal, sarī, segeil'a, sokitü, šahal, šahalkor, tanda, trabela, tunka, t'al'al'a, ülhain, ulhaingo, urdaika, üzküpe, zamar, zekhor, zezengei, zildi, ziriheri, ziskatu.*

originea tuturor cuvintelor, pentru că asupra lor, ca şi asupra altora raportîndu-se la păstoritul basc, voi insista într'un alt studiu.

Ov. Densusianu

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

LAT. *vervex*

Incercările de a explica acest cuvînt sînt amintite în dicţionarul etimologic al lui Walde şi, de fapt, ele au rămas foarte puţin convingătoare, aşa că rămîne să vedem dacă această problemă etimologică din lexicul latin nu poate fi resolvită pe altă cale decît aceea urmată pînă acum.

Cred că o indicaţie pentru aceasta ar fi putut-o găsi etimologiştii dacă ar fi dat mai multă atenţie pasajului din Festus (ed. Thewrewk de Ponor, 32) unde se spune: *Cantherius hoc distat ab equo quo maialis a verre, capo a gallo, berbix ab ariete. Est enim cantherius equus cui testiculi amputantur.* Reiese clar de aici că *vervex* era numit astfel pentru că deriva din noţiunea de „a castra“ [1] şi atunci în această direcţiune trebue căutată originea lui. Cînd este vorba de berbeci, ca şi de alte animale, noţiunea de „a castra“ ne duce spre acelea de „a tăia“ ori „a lovi, a bate, a strivi“ [2], cum şi de „a întoarce“ [3]. In vechime castrarea se făcea de

---

[1] Cf. glosa: *berbex · aries castratus*, în *Corp. gloss.*, II, 569 (cf. 458, 597).

[2] Comp. *berbece bătut*, ar. *čucutit* „castrat“ < „lovit cu ciocanul“ (G. Weigand, *Jahresber.*, XIX, 137; cf. E. Berneker, I, 159) şi diferite forme romanice derivate din m a l l e u s cu înţelesul de „a castra“, adică „a bate cu maiul“ (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 5268; M. L. Wagner, *Das ländl. Leben Sardiniens*, 86); alb. *treϑ* „a castra“ e derivat din acelaşi înţeles şi de sigur tot noţiunea „a lovi“ explică pe *bot* din Bormio (*Studj romanzi*, IX, 37) însemnînd „berbece castrat.“

[3] Comp. *berbece întors;* în albanesă *dreϑ* „castrat“ pleacă tot dela ideea de „a întoarce“.

obicei prin tăiere[1], aşa că o temă cu acest înţeles trebue găsită pentru a explica pe *vervex*. Această temă nu poate fi decît aceeaşi pe care o întîlnim — oricît de surprinzătoare ar părea apropierea — în termenul referindu-se la agricultură *vervago* „a desţeleni pămîntul, a-l ara". Pentru acesta, etimologia propusă de Fick[2] şi admisă cu oarecare reserve de Walde e singura care poate fi luată în samă: partea întîi a cuvîntului, *verv-*, trebue identificată cu gr. ἐρύω (*/ερύω) care înseamnă „a trage, a smulge". Cum arată compusul ἐρυσί-χθων „care scormoleşte pămîntul, face brazde"[3], înţelesul de „a trage" a dus la accepţiunea de „a trage brazde"[4], aşa că ne putem explica în felul acesta şi sensul pe care îl are *vervago*[5]. Avînd astfel pentru latină dovada existenţei lui *verv-* cu sensul de „brazdă", nu este greu din punctul de vedere semantic să asociem la aceeaşi temă pe *vervex*, admiţînd că acesta e derivat dintr'o noţiune înrudită: „a brăzda" şi „a tăia" se întîlnesc adeseori şi nu e nevoie să cităm multe exemple pentru aceasta — e destul să amintim forme ca vgerms. *suoha* „brazdă", alături de lat. *secare* „a tăia"; lit. *riẽkti* „a ara pentru întîia oară" şi „a tăia (pîne)"; arm.

---

[1] Şi prin lovire, strivire, totuşi uneori, cum resultă dintr'un pasaj dela Columella, VI, 26, şi cum arată gr. θλαδίας, θλιβίας „eunuc" <θλάω, θλίβω „a sfărîma, a strivi" (E. Boisacq, *Dict. étym.*, 347) comp. vind. *vádhri-* „castrat", *vadh* „a lovi" (Fick, *Vergleich. Wb.*, 129, 546; gr. ἐθρίς, ἴθρις dela Hesychiu e greu să fie identificat cu acesta din urmă; cf. Boisacq, 219, 369).

[2] *L. c.*, 549. Ca forme înrudite se consideră lit. *virvẽ*, vsl. *vrъvь* (A. Meillet, *Etudes sur l'étym. et le voc. du vieux slave*, 265; cf. R. Trautmann, *Balt.-slav. Wb.*, 362).

[3] E. Boisacq, 286, separă fără nici un motiv această formă de ἐρύω.

[4] Comp. gr. ἕλκω „a trage", alb. *he(l')k'* cu aceeaşi semnificaţie (şi „a smulge"), alături de lat. *sulcus* „brazdă"; lit. *vilkti* şi vsl. *vlěšti* „a trage", gr. αὖλαξ „brazdă".

[5] In partea lui din urmă cuprinde de sigur verbul *ago* şi nicidecum pe *agrum*, cum admite Walde, presupunînd că a intervenit o disimilaţie; verbul *agere* a putut fi pus pe lîngă *verv-* pentru a însemna „a brăzda", cum ne arată întrebuinţarea lui la fel în alte casuri (comp. *rimas agere* la Cicero şi Ovid însemnînd „a despica").

jlem „a brăzda, a ara", din tema indoeur. **ghel-* care explică şi pe vind. *halá-* „plug" şi care a trebuit să însemne „a tăia", cum arată diferite forme înrudite. Că *vervex* poate fi alăturat la *vervago* ca derivînd din aceeaşi temă *verv-* ne dovedesc şi mai bine analogii din diferite limbi, unde în jurul înţelesului primitiv de „a tăia" se grupează acelea de „a castra" şi de „a despica, a brăzda pămîntul, a ara" (uneori tot de acolo derivă cuvinte designînd părţi ale plugului). Lat. *capo* „clapon", la care se referia şi Festus vorbind de *vervex*, se ştie că e înrudit cu gr. κόπτω „a tăia", σκάπτω „a săpa", vsl. *kopati* „a săpa", sloven. *kopiti* „a castra", ceh. *kopaně*, *kopanka* „pămînt desţelenit sau despădurit", rut. *kopystь*, parte a plugului (v. Želechowski), vsl. *skopiti* „a castra", *skopьcъ* „eunuc", rus. *skopecъ* „eunuc", ceh. slov. *skopec* „berbece castrat" (> germ. *Schöps;* alb. *škopit* etc.) [2]. Slavicul *brav* „porc castrat" (în sîrbo-cr. şi „berbece castrat", iar în slovacă, întocmai ca în slovenă, „mistreţ castrat") şi germ. dial. *Barch*, *Borch* par să ne ducă spre gr. φαρόω „a ara", φάρος „plug", lat. *forare* etc., plecînd toate dela ideea de „a tăia" [3]. Ar putea fi menţionat aici şi mgerms.

---

[1] E. Boisacq, 932; S. Feist, *Etym. Wb. d. got. Spr.*, 158.

[2] G. Weigand, *Alb. Wb.*, 82; *Jahresber.*, XVII, 236.

Cf. A. Walde, *Lat. etym. Wb.*, 127, 684; E. Boisacq, 492, 870; E. Berneker, I, 563; R. Trautmann, *l. c.*, 116, 262. Deşi aceste forme sînt considerate de unii ca reproducînd teme deosebite, totuşi ele nu pot fi despărţite şi în orice cas semantismul cu variaţiunile amintite ne duce spre înţelesurile lui *vervex* şi *vervago*.

[3] V. E. Berneker, I, 75; cf. 73-74, s. *borna;* E. Boisacq, 1016. Aceeaşi formă slavă apare cu înţelesul de „vită" în general sau „oaie" şi cînd Berneker o apropie de vsl. *brati* „a lupta" nu poate fi fără temei, pentru că găsim şi alteori aceste sensuri la un loc; aşa în limbile turco-tătare: ciag. *sokmak* „a tăia", *sokus* „luptă", *sokmu* „vită de tăiat" (H. Vámbery, *Etym. Wb. der turko-tat. Spr.*, 150). Înţelesul din urmă al slavicului *brav* pleacă din aplicarea în alt sens a semnificaţiei de „a tăia" care e adeseori şi la basa noţiunei de „a lupta". Că astfel trebue explicat sl. *brav* cu accepţiunea de „vită (de tăiat)" ne arată şi derivate romanice din lat. c u l t e r: sp. *cuitral*, *cotral* „bou bătrîn, bou de tăiat". Constatăm iarăşi întîlnirea unor cuvinte referindu-se la creşterea vitelor

rûne „armăsar castrat“ pe care F. Holthausen[1] a încercat să-l pună în legătură cu gr. ἐρύω etc. la care ne-am referit mai sus, dar etimologia aceasta nu e tocmai convingătoare.

Lăsînd la o parte ceea ce poate fi îndoios, rămîn destule concordanţe care ne îndreptăţesc să considerăm pe *vervex* şi *vervago* ca înrudiţi, ca derivări dintr'o temă comună ce a însemnat „a tăia“. Dovada că dela *verv-* trebue să plecăm ne-o dă şi forma *vervella* „oiţă“, atestată de vre-o două ori şi la care s'a referit şi J. Vendryes cînd a încercat să explice altfel pe *vervex*[2]. Concomitent cu derivarea din *verv-* a lui *vervex* trebue să admitem că din aceeaşi temă a fost format *vervella* ca un diminutiv feminin pe lîngă *vervex* şi de sigur că această formă a avut o circulaţie redusă — faţă de *ovis* sau *ovicula* —, cum reiese din faptul că e foarte rar atestată şi nu a lăsat nici o urmă în domeniul romanic[3].

Nu tocmai bine lămurită rămîne, e adevărat, terminaţiunea *-ēx* din *vervēx*, care e cu totul isolat ca formaţiune în latină[4]; totuşi, explicaţiunea lui Vendryes – după care *-ēx* ar fi resultat dintr'o încrucişare a lui *-ĕx* cu *-īx* — poate fi luată în consideraţie.

---

cu altele din terminologia agricolă, pentru că se ştie că c u l t e r apare în it. fr. şi sp. cu înţelesul de „plug“ şi derivatul de acolo din navaresă, *akutrar*, înseamnă „a ara“; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 189. Cum şi în alte casuri cuvinte raportîndu-se la păstorit şi la agricultură pleacă dela aceeaşi formă, prin asocieri semantice explicabile, se poate vedea, de pildă, dacă urmărim representanţii romanici ai lui a n n i c u l u s, s o l i d u s, v e t u s, v e t u s t u s: Meyer-Lübke, *l. c.*, 481, 8069, 9292, 9293.

[1] *Indogerm. Forsch.*, XX, 319.

[2] *Mém. Soc. lingu.*, XII, 40 urm.

[3] Un derivat al lui s'a păstrat numai în terminologia păstorească neogreacă: βερβελιά (G. Meyer, în *Indogerm. Forsch.*, III, 65).

[4] E posibil, de altmintrelea, să fi existat cîtva timp, ca derivat din *verv-*, forma **vervus* pentru „berbece“ şi numai pe urmă acesta a fost înlocuit cu *vervex* (comp. *capus* „clapon“, formă mai veche decît *capo*, şi *verpus* „circumcis“, a cărui origine nu este însă bine fixată).

VFR. *verchiere*, PROV. *verquiero*

Cum greşeli de interpretare vin cîteodată să confirme, indirect, altă părere ne dă o pildă acest cuvînt. Ocupîndu-mă de *vervex* şi găsind nejustificate explicaţiile care i s'au dat pînă acum, spre etimologia lui aşa cum am arătat-o mai sus am fost îndreptat în parte şi de vfr. *verchiere* însemnînd „terre attenant à la ferme, en particulier fonds de terre assigné à une femme", după cum prov. *verquiero, veršero*[1] are înţelesul de „terrain clos qui est près d'une ferme, terre cultivée, dot assignée sur un fonds de terre, patrimoine d'une femme". Pentru acesta[2] s'a propus un derivat din vervex, anume *vervecaria, admiţînd că la origine ar fi însemnat „avere, zestre în oi", dar derivarea aceasta nu poate fi susţinută[3]. Şi forma vfr. şi cea prov. ne arată că trebue să plecăm dela înţelesul de „cîmp arat, pămînt cultivat", din care uşor se explică acela de „proprietate" sau „zestre". In casul acesta sîntem duşi spre *vervago*, *vervactum*, în sensul că trebue să admitem şi în *verchiere, verquiero* presenţa aceleiaşi teme verv-. Ca o altă formaţiune din aceasta a putut exista verbul *vervicare cu semnificaţia de „a ara pămîntul" şi alături de el putem admite derivatul *vervicaria „pămînt arat"[4]. O altă indicaţie, prin urmare, pentru existenţa în latină a temei verv- în mai multe cuvinte de cum s'a crezut pînă acum. In acelaşi timp, avem o confirmare pe altă cale a interpretărei care am arătat mai sus că poate fi dată lui *vervex*.

OV. DENSUSIANU

---

[1] Alte forme corespunzătoare se pot vedea la Mistral, *Lou tresor*, II, 1108.

[2] Cf. A. Thomas, *Nouv. essais de phil. fr.* 131; cf. *Romania*, XLI, 433.

[3] Cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 9266; W. von Wartburg, *Zur Bennenung des Schafes in den rom. Spr.*, 35, care observă foarte bine că *verchiere* ar fi singurul cas de păstrarea lui *v-* în vervex cînd acesta peste tot, chiar în Galia, a fost înlocuit cu berbex.

[4] S'ar obiecta poate că fonetismul nu concordă cu această etimologie, deoarece atît în forma vfr., cît şi în cea prov. ar trebui ca lat. *c* să fie

„Filioque“ din Psaltirea Scheiană

Se știe că *Psaltirea Scheiană*, în partea ei finală (pag. 525-530, ed. Bianu, și 336-337, ed. Candrea), cuprinde Simbolul Sf. Athanasie, in redacțiunea lui occidentală ([duhul] sfăntu diîn tatăl și fiiul nezidit [ed. Candrea, 337/15-16] = Spiritus Sanctus a Patre et Filio non factus). O comparație între Simbol și versiunea romînească probează aceasta pînă la evidență.

Traducerea romînească nu conține începutul Simbolului, adică partea cuprinsă între „Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat Catholicam Fidem“ și „Alia est enim persona Patris“. E curios de constatat că anonimul romîn își începe traducerea (sau copia) la mijlocul Simbolului, pe care îl urmează pînă pe la sfîrșit, pentru a sări apoi la începutul rugăciunei și a continua pînă la punctul de unde plecase. Vine apoi frasa finală, prin care cetitorul e înștiințat că singuri aceia care vor crede în această rugăciune vor fi izbăviți.

Pînă la descoperirea versiunei de pe care a fost tradus Simbolul, nu putem stabili cu precisiune cui sînt datorite omisiunile din traducerea romînească. Pe de altă parte, textul romînesc cuprinde unele frase care nu se află în versiunea latină pe care am avut-o la îndemînă.[1] Mă mulțumesc să atrag din nou atenția asupra pasajului „ce între urul findiș obrazŭ“ dela pag. 336/16-17 (ed. Candrea), care traduce

---

redat prin *g*, cînd se știe că derivatului *vervecarius (*berbecarius) din vervex (berbex) ii corespunde *berger*. Obiecțiunea se înlătură însă cît timp *verchiere*, *verquiero* se pot explica printr'o sincopă timpurie a lui *i* în *vervicaria, pe cînd în *berbecarius sincopa lui *e* s'a produs mai tîrziu: acesta din urmă, ca derivat din berbex (sau berbix în latina din Galia) a putut păstra mai mult timp pe *e* între *b*... *c*, pe cînd *vervecaria era isolat, nesprijinit de nici o formă evident înrudită și astfel a putut suferi de vreme sincopa lui *e*.

[1] *Sancti Patris nostri Athanasii Archiep. Alexandrini opera omnia quæ extant...*, opera et studio Monachorum Ordinis S. Benedicti...., Parisiis, 1698, II, 728-729.

frasa „unus omnino non confusione substantiae, sed unitate personae". V. Bogrea[1] a pus în legătură pe *findiş* cu ung. *fentes* „înălţat, loc ridicat". Această constatare ne-ar putea duce la presupunerea că traducerea romînească a fost făcută de pe o versiune ungurească. Pentru N. Iorga[2] şi N. Drăganu[3] apariţia Simbolului Athanasiau în forma lui occidentală într'o Psaltire romînească ar proba influenţa husită. C. Lacea[4] se mulţumeşte să constate că textul din *Ps. Scheiană* reproduce un Simbol catolic. I. Bărbulescu[5] găseşte în Simbol o probă hotărîtoare că cele mai vechi traduceri romîneşti au fost provocate de propaganda catolică.

Aceste păreri nu ţin samă de faptele următoare:

In scrierile lui J. Honterus, reformatorul Saşilor din Transilvania, găsim aceste două pasaje[6]: „Officium matutinum translatum est in tempus aurorae, in quo post vernaculas cantiones et litanias, *post ordinatos matutinos Psalmos*, lectiones et responsoria canitur *Symbolum Athanasii*" şi „Post secundum pulsum mox subiungitur officium matutinum... tres ex ordine *Psalmi* una cum antiphona canuntur. In sollemnioribus autem festis tres antiphonae cum suis *Psalmis* usitatis retinentur... Quibus finitis, sequitur „Gloria tibi trinitas", cum *Symbolo Athanasii*"[7].

Se ştie că biserica reformată cunoaşte cele trei Simbo-

---

[1] *Revista istorică*, V. (1919), 132.

[2] *Ist. lit. religioase*, 19 şi 22; *Ist. Romînilor din Ardeal şi Ungaria* I, 102, n. 6.

[3] *Decoramania*, III, 928.

[4] *Ibid.*, III, 470.

[5] *Arhiva*, XXVIII (1921), 14.

[6] In *Reformatio Ecclesiae Coronenis ac totius Barcensis Provinciae* (1543) şi în *Reformatio Ecclesiarum Saxonicarum in Transylvania* (1547).

[7] V. Joh. Honterus, *Ausgewaehlte Schriften*, ed. Osk. Netoliczka Wien-Hermannstadt, 1898, 17 şi 112-14. Cf. Mart. Schmeizel, *De statu ecclesiae Lutheranorum in Transilvania*, Iena, 1722, 170: în timpnl oficiului de dimineaţă, mai ales dumineca, se cîntă „Symbolum Athanasii sermone germanico". După o oră urmează „summum officium" sau „missa publica". Se cîntă diferite cîntece, apoi se citeşte Evanghelia, „dehinc Symbolum Apostolorum".

luri [1]. Ad. Schullerus, din Sibiiu, a binevoit să-mi comunice că biserica protestantă săsească a întrebuinţat şi întrebuinţează redacţiunea occidentală a Simbolului Athanasian. Astfel, textul Simbolului dela Niceea, cetit în „Hochmesse“, nu diferă de cel care era cunoscut în Ardeal în sec. al XVI-lea [2].

O probă despre această „indiferenţă“ a reformaţilor pentru „filioque“ găsim într'un „Bekenntnislied“ scris de T. Clausnitzer în sec. al XVII-lea; „Wir glauben an den heil'gen Geist der von *beiden* gehet aus“. [3]

Cred, prin urmare, că apariţia Simbolului Athanasian cu „filioque“, la sfîrşitul *Ps. Scheiene*, îşi găseşte o explicaţie satisfăcătoare dacă punem în legătură traducerea acestei rugăciuni cu propaganda reformaţilor din nordul sau sudul Transilvaniei.

Imi mai rămîne să răspund unei obiecţiuni:

Simbolul amintit apare în partea datorită copistului C, a cărui copie datează de pe la 1569 (Candrea, *Ps. Scheiană*, I, CVI). Constatările de mai sus n'ar avea, prin urmare, valoare probantă pentru traducerea originală de pe care a fost copiat ms. Scheian. Obiecţiunea cade însă dacă ţinem samă de faptul că textul romînesc al Simbolului presintă cîteva forme rotacisate care aparţineau traducerei anterioare, pentru că ştim că graiul copistului C nu cunoştea această particularitate fonetică.

---

[1] V. *Romania*, XLVIII, 328, n. 1.

[2] A. Schullerus mi-a împărtăşit următorul fragment dintr'un *Missale* din 1500, păstrat în biblioteca Museului Brukenthal: „Et in spiritum sanctum dominum et vivificantem qui ex patre filioque procedit“. Textul n'a fost modificat de reformaţi.

[3] *Gesangbuch für die evangelische Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*, ed. 30, Sibiu, 1921, 69, n-rul 106. Partea privitoare la unitatea Treimei din traducerea romînească, relevată de N. Iorga, *Ist. lit. religioase*, 22, este în concordanţă cu doctrina bisericei reformate săseşti. V. în această privinţă Ad. Schullerus, *Luthers Sprache in Siebenbürgen*, Sibiu, 1923 (extras din *Ver.-Archiv*, XLI), I, 168 urm., unde se analisează discuţia dintre Stancarus şi Saşii reformaţi privitoare la această chestiune (1553 şi anii următori).

Corolarul acestei demonstraţii este că traducerea originală a Simbolului a fost făcută în regiunea rotacisantă, în prima jumătate a secolului al XVI-lea sub influenţa Reformaţilor unguri sau saşi.

Al. ROSETTI

RĂSPUNS LA O RECENSIE

Conclusia articolului meu *O problemă de romanitate sud-ilirică*, publicat în această revistă (I, 72-99), unde am căutat să dovedesc „nu numai existenţa unei romanităţi în Sudul iliric încă dela începutul erei creştine, ci chiar un contact teritorial etno-lingvistic între această romanitate şi restul domeniului romanic din Iliria şi Dacia, cu ramificaţiuni şi în spre munţii Haemului“ — o combate Sextil Puşcariu în *Dacoromania*, III, 840-841.

Intru cît şi urmărirea problemei *c*, *g* + *e*, *i* din precedentul meu articol *Din epoca de formaţiune a poporului romîn* (I, 208-218) m'a dus la aceeaşi conclusie, cred că un răspuns la obiecţiunile ridicate de S. Puşcariu e necesar.

Atenţia pe care mi-o atrage S. Puşcariu că „drumul folklorului şi al etno-psihologiei e mai alunecos decît cel al filologiei“ şi că „putem aluneca pe pante primejdioase dacă ne aventurăm prea departe în direcţia aceasta“, — această atenţie nu mi-a lipsit, după cum n'am fost strein nici de convingerea că criteriul cercetărilor filologice e mai sigur, mai positiv decît cel al folklorului [1], aşa că nu dorinţa după vre-o inovaţie sau vre-un sentiment naţional mă va fi îndemnat la o atare conclusie. Dacă, pe de altă parte, nu m'am oprit asupra nomenclaturei îmbrăcămintei aromîne — deşi am vorbit de port —, motivul a fost acesta : recunoscînd dificultatea pe care o ridică o atare nomenclatură şi admiţînd că „nimic nu e mai supus schimbului, modei, ca îmbrăcămintea omeneacă“, ne întrebăm: dela care element etnic anume va fi împrumutat Aromînul portul său naţional ?

[2] Cf. *Din folklorul romanic şi cel latin*, 15 sau 172.

După cunoştinţa noastră, portul său bărbătesc nu apare la niei un alt popor [1]. Dat fiind şi faptul că nu putem admite că o entitate cum e cea aromînească îşi va fi părăsit portul originar şi de dragul a ceva similar cu moda îşi va fi făurit un port nou şi atît de complicat şi costisitor, credem că e mai logic să vedem în acest port ceea ce am susţinut în articolul meu, mai ales că, dacă e vorba de schimb sau modă, în totdeauna în vieaţa patriarhală a unui popor se recurge mai de grabă la ceva care să fie cît mai comod şi mai potrivit cu ocupaţiunile sale şi cu clima regiunilor locuite.

Privitor la musică şi la literatura populară, socotim iarăşi că obiecţiunea adusă nu poate rămînea în picioare, întru cît n'ar putea fi susţinută afirmaţiunea că „în acestea se păstrează totdeauna ceva din sufletul şi firea etnică a unui popor". Cîte sau chiar ce anume din caracteristicile entităţei romane se pot dovedi ca fiind intact păstrate pînă astăzi în musica şi literatura populară romînească? Ceva mai mult: admiţînd tesa lui Sextil Puşcariu, şi raportîndu-ne la unitatea lingvistică nord- şi sud-dunăreană, ne întrebăm iarăşi: de ce din firea etnică a poporului roman, bunăoară, nu s'a păstrat în musica sau literatura populară aromînească ceva comun, care să apropie pe Aromîni de Dacoromîni şi în această privinţă? Conform acestei tese, ar resulta că acei Aromîni care astăzi şi-au însuşit musică şi literatură grecească ar fi... „Greci vlahofoni" sau Ἑλληνόβλαχοι — ceea ce, de sigur, e cu totul strein de convingerea sa. Aşa că, pentru casul nostru, cele relevate de mine la pag. 81 constitue realitatea faptelor. Dovadă? Elementul aromînesc care nu a avut contact social cu cel grecesc şi care a fost ferit de „înfrăţirea de arme creştine aromîno-greceşti" nu şi-a însuşit nici literatură, nici musică grecească; în schimb, o parte din elementul fărşerotesc din imediata apropiere a Albanesilor cîntă albaneseşte, după cum

[1] Ceva asemănător pentru partea superioară a corpului constatăm la Sarzi (cf. Max Leopold Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, 138-145); pantalonii lor însă ne amintesc „gatiile" din Ardeal.

anumite comune vecine cu Bulgarii cîntă bulgăreşte — casul cu comuna Gopeşi, constatat şi de mine personal [1]. Cît priveşte părerea că „spre a putea face deducţii de natură paleologică din musica aromînească, trebue studii temeinice comparative cu musica popoarelor vecine", faptul că am ridicat şi problema musicei nu constitue vre-o hasardare, întru cît îmi permit a mă considera mai mult sau mai puţin un pricepător în ale folklorului musical, aşa că am putut aborda şi această lature a problemei.

Cred iarăşi că nu în totdeauna poate fi în mod fericit enunţat un verdict ca acela dat de S. Puşcariu cînd zice că „nimic nu este mai neindicat decît ca, în locul unor studii făcute cu toată competenţa specialistului, să alegi din descrierile unor călători streini, mai mult sau mai puţin grăbiţi, impresiile lor fugare, cînd ele se potrivesc cu tesa ce vrei s'o aperi". Chiar dacă Pouqueville ar fi considerat ca un călător strein „grăbit" care ne dă impresii fugare, totuşi ar fi riscat ca, de dragul numai al unor obiecţiuni sau din obişnuinţa de a te referi numai la conclusiile studiilor făcute de specialişti, să nesocotim informaţiile etnografice pe care ni le dau atari călători, informaţii care constitue însăşi realitatea, materialul brut, iar nici de cum exclusiv adaptarea personală a unui asemenea material. Aşa că nu văd întru cît ar fi neindicate recurgeri complimentare ale istoriografiei romîne bunăoară la cronicarii bizantini sau chiar la cei romîni.

O ultimă obiecţiune ridicată de Puşcariu e cea privitoare la formele *K'ésarĭ* şi *Vla'*. Deşi peste ultima formă s'ar fi putut trece cu vederea — cum s'a trecut şi peste alte cîteva consideraţiuni —, totuşi cred că a susţinea că în forma *v(ε)łá* se ascunde şi *Valah* nu e tocmai „atît de curios" cum crede Puşcariu. E drept că prin *v(ε)ła* trebue să înţelegem „frate" şi în modul acesta trebue interpretată această formă

[1] Cf. şi revista *Viaţa albano-romînă*, II (1910), 267: „Gopeşenii cîntă la nuntă bulgăreşte" — adică şi cîntecul şi aria sînt bulgăreşti.

atunci cînd un Albanes se adresează unui consîngean al său. Dar tot prin *v(ε)ła* se adresează Albanesul şi Aromînului înţelegînd prin aceasta „frate Valah". O dovadă că *v(ε)ła* înseamnă şi „Valah"? Cînd Albanesul zice *Vła° škoi*, înţelege „Romînul plecă", după cum *V(ε)łéte škuan* însemnează „Romînii (Valahii) plecară [1]". Pentru înţelesuri ale unor asemenea forme, eu cred că, adesea, e mai indicat să recurgi la însăşi realitatea vie a problemei urmărite decît la clişeele care reproduc acea realitate. Pentru acest motiv, am socotit că e mai util şi mai temeinic să recurg la dicţionarul viu al graiului în care circulă forma discutată decît să deschid pe cel al lui Gustav Meyer la pag. 469. Prin aceasta nu înţeleg să infirm nimic din cele înregistrate de Meyer, pentru că oricui care e strein de complexul întregului mediu etno-lingvistic al poporului albanes îi va fi imposibil să înregistreze întreaga vieaţă lingvistică a fiecărei forme. Aşa că, în astfel de condiţiuni, nu e neserios ca speculaţiunile ştiinţifice — adesea incomplete — de birou să le completezi prin cercetări asupra înseşi realităţei vii la care se referă studiile dintre rafturile bibliotecilor.

In conclusie, nu văd ce anume s'ar putea opune în mod indiscutabil existenţei unei romanităţi în Sudul iliric şi de ce să-i atribuim numai de cît o origine nordică.

Tache PAPAHAGI

O RESTABILIRE

In *Municipium Aurelium Durostorum* [2], V. Pîrvan scrie următoarele: „Fino a due settimane fa, ancor non si sapeva da quando abbia cominciato Durostorum ad essere città romana. Una serie d'iscrizioni trovate in questi ultimi giorni

---

[1] Ceva mai mult: frăţia de cruce („frate di sîndze") o constatăm chiar între un Albanes şi un Romîn (cf. şi *Viaţa albano-romînă*, I, 187).

[2] Extras din *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, nuova serie, anno II, fasc. 3, 1924.

ad oriente dell' attuale città di Silistra in occasione dei soliti lavori primaverili per la ripiantagione delle vigne circostanti, ci dà una riposta non solo a questa domanda, ma anche ad altre, di una notevole importanza".

Nu contestăm nici noi însemnătatea acestor inscripţii, dar ne surprinde că autorul amintitului studiu se abate dela consacrata normă ştiinţifică de a cita şi izvorul căruia datoreşte cunoaşterea şi procurarea lor. Pentru aceasta, mă văd nevoit să relevez că descoperirea şi salvarea acestor documente se datoreşte subsemnatului şi că V. Pîrvan a luat cunoştinţă de ele graţie comunicărei care i s'a făcut la timp (cf. revista *Dunărea*, I (1924), 192).

Pericle PAPAHAGI

DĂRI DE SAMĂ

Les langues du monde, par un groupe de linguistes sous la direction de **A. Meillet** et **Marcel Cohen**; Paris, Ed. Champion ; 1924; XIII-811 pag. și 18 hărți lingvistice.

Ca inovații și sintese, școala lingvistică francesă își afirmă de cîtva timp tot mai mult superioritatea, lăsînd în urmă pe cea germană care a avut apogeul ei cînd impulsiunile date de cîțiva savanți au fost urmate metodic și de numeroși cercetători în diferite direcții.

O dovadă despre aceasta e și publicația de față, apărută de curînd sub îngrijirea lui A. Meillet și M. Cohen care, pentru o atît de vastă operă de îndrumare lingvistică, au fost ajutați de colaborarea lui J. Vendryes, A. Sauvageot, J. Deny, S. Elisséèv, C. Autran, G. Lacombe, N. Troubetzkoy, J. Bloch, J. Przyluski, G. Ferrand, M. Delafosse, L. Homburger și P. Rivet.

Dacă pînă acum și alții au încercat să presinte într'un tot varietatea de limbi cunoscute — și în acest sens cea mai nouă încercare a fost aceea a lui F. N. Finck, *Die Sprachstämme des Erdkreises* (Lipsca, 1909)—, de data aceasta avem sub ochi mai mult decît o înșirare sumară a diferitelor grupuri lingvistice; pentru fiecare din ele se dau elementele esențiale care pot înlesni cunoașterea lor, se relevează particularitățile caracteristice, cum și părerile care au ajuns la anumite precisări sau, uneori, acelea care sînt controversate, iar pentru urmărirea mai de aproape a studiilor consacrate unui domeniu sau altul e indicată bibliografia necesară. Ce mărește și mai mult valoarea acestei publicații sînt numeroasele hărți adăugate la sfîrșit și arătînd repartisarea limbilor în toate continentele.

In introducere, A. Meillet arată criteriul care trebue urmat cînd e vorba de a clasifica limbile vorbite azi ori dispărute. Sis-

temul vechi de împărțire în limbi isolante, aglutinante și flexionare nu mai poate fi ținut în samă azi. Singura clasificare îndreptățită e aceea care ia în considerație filiațiunile lingvistice, fixează locul fiecărei limbi după genealogia ei. Chiar dacă se admite însă acest criteriu, sarcina lingvistului nu e totdeauna ușoară. Cum poate fi hotărîtă înrudirea unei limbi cu altele, de care particularități ale ei trebue să ținem mai mult socoteală în casul acesta? A. Meillet, ca și alții, susține că în primul rînd morfologia ne poate ajuta pentru stabiliri genealogice — întru cîtva și fonetica, dar mai puțin sau de loc vocabularul, fiind că împrumuturi de cuvinte dela o limbă la alta, chiar cînd nu au nici o înrudire, sînt ceva obișnuit.

De sigur, punctul acesta de vedere are temeiurile lui și după el trebue să ne orientăm adeseori, dar în unele casuri nu poate fi hotărîtor, apare chiar inaplicabil, cum singur Meillet observă într'un loc (pag. 9-10). Principiul adoptat astfel mi se pare că duce, de fapt, la și mai multe renunțări decît cele admise. Cînd ne referim, de pildă, la limbile americane, constatăm între ele nenumărate divergențe morfologice, interzicînd clasificări după principiul urmat în alte domenii lingvistice, cu toate că indicații de altă natură par să îndreptățească părerea că unele din aceste limbi derivă dintr'un izvor comun. Despre graiul Țiganilor din Armenia se știe că în vocabular și-a păstrat mai bine caracterul, pe cînd morfologia lui s'a alterat prin înrîurirea limbei armene. Asemenea constatări, ca și altele, ne arată că mai des decît ne închipuim aspectul morfologic al unei limbi nu este decisiv pentru a o alătura la un grup ori altul și că avem mai multe motive să ținem samă de elementele ei lexicale. Poate chiar, pînă la un punct, am fi autorisați să admitem că limbile care au o îndepărtată tradiție de cultură, cum e casul celor indoeuropene, semitice, sînt mai conservative în ce privește morfologia și mai supuse schimbărilor de vocabular, pe cînd, invers, acelea care s'au desvoltat în condițiuni de cultură mai puțin favorabile, acelea care apar cu un caracter de primitivitate, arată în morfologie o instabilitate mai mare decît în lexic, acesta putînd rămînea — pentru noțiuni simple, curente — redus la anumite forme, neschimbate în curs de veacuri, în vreme ce limbile culte își variază, își îmbogățesc mereu lexicul, prin evoluțiile de civilisație, prin numeroasele împrumuturi care le vin din alte limbi. In orice cas, cînd ne raportăm la alte limbi decît cele cu un bogat trecut cultural și care au preocupat mai mult pe cercetători, ducîndu-i la fixarea unor norme, nu trebue, cred, să ne lăsăm influențați prea mult de ceea ce e propriu celor din urmă

şi a resultat din studiile asupra lor. Criteriile de clasificare pot să nu fie aceleaşi, după cum avem de a face cu idiome desvoltate în condiţiuni deosebite şi, poate, cu vremea, cînd explorarea atîtor domenii nebuloase încă azi va duce la constatări mai sigure, clasificarea limbilor va cere aplicări variate ale metodei genealogice şi în unele privinţe va apărea mai complicată decît ne-o representăm azi. Pentru unele limbi se poate, de asemenea, ca nici astfel să nu se ajungă la cunoaşterea sigură a înrudirei lor.

Capitolul asupra limbilor indoeuropene e redactat de J. Vendryes, cu presentarea succinctă a faptelor care s'au putut stabili în această ramură a lingvisticei. Asupra conclusiilor la care putem ajunge cu privire la teritoriul locuit de Indoeuropeni, înainte de despărţirea lor, întru cît asemenea conclusii pot fi deduse din studiile comparative, Vendryes arată reservele care se impun, totuşi înclină spre părerea că indoeuropeana comună a trebuit să fie vorbită într'o „regiune rece, depărtată de mare, unde creşteau mesteacănul, stejarul, fagul şi unde trăiau ursul şi lupul" (pag. 22). Se ştie cît de complicată e această problemă şi cum unii savanţi au contestat valoarea reconstruirilor şi concordanţelor lingvistice cînd este vorba de a fixa cu ajutorul lor patria primitivă a Indoeuropenilor. Acordul mai multor limbi, cînd fireşte nu este aparent, datorit întîmplărei sau împrumuturilor relativ tîrzii, e fără îndoială un criteriu de care trebue să se ţie samă. Dar nu poate fi singurul, chiar dacă recurgem şi la ajutorul paleontologiei, pe lîngă lingvistică. Numai din faptul că anumite cuvinte, în special cele designînd plante şi animale, variază mult de la o limbă indoeuropeană la alta nu resultă totdeauna că a trebuit să fie necunoscut tuturor Indoeuropenilor ceea ce exprimă ele. Dacă unele numiri de plante şi animale se păstrează cu o tenacitate chiar surprinzătoare, altele sînt susceptibile de înlocuiri, pentru un motiv sau altul, şi constatarea divergenţielor de terminologie, în casul acesta, dela o limbă la alta a aceleiaşi familii nu implică numai de cît conclusia că nu a existat, la origine, un termen comun în aceste limbi şi că, deci, au fost cunoscute în vechime şi lucrul, noţiunea redate prin forme diferite. E destul să amintim ce ne arată lexicul romanic: pentru noţiuni ca „stejar", „fag" sau „berbece", „arete" etc. care aveau în latină termeni caracteristici, bine fixaţi, în limbile romanice găsim echivalenţi foarte variaţi, devieri numeroase dela lexicul primitiv. Pentru ce nu am admite atunci că desacordul limbilor indoeuropene pentru a designa cutare noţiune nu este totdeauna un indiciu că o asemenea noţiune nu a existat şi nu a fost exprimată printr'un anumit cuvînt la origine, în presupusa indoeuropeană primitivă?

De sigur că nu trebue să mergem prea departe cu asemenea presupuneri, se impune control prin toate mijloacele, dar mi se pare că metoda urmată uneori reclamă oarecari amendări. Şi totuşi, chiar astfel, greu se va ajunge la stabilirea unor fapte sigure în această privinţă. Sînt interpretări care, deşi admise în general, nu pot fi cu toate acestea deplin convingătoare. Se zice, cum relevează şi Vendryes, că Indoeuropenii au trebuit să locuească un ţinut unde creştea mesteacănul, fiind că pentru acest arbore găsim o temă identică în majoritatea limbilor indoeuropene şi deoarece mesteacănul e răspîndit cu deosebire pe teritoriul care se întinde din spre Marea baltică spre centrul şi sudul Rusiei, într'acolo ar trebui căutată patria primitivă a Indoeuropenilor. La această părere se poate răspunde că după condiţiuni de astăzi nu sîntem autorisaţi să ajungem la deducţii pentru trecut, şi încă foarte depărtat: flora Europei a variat chiar în epoca istorică, aşa că acelaşi lucru a trebuit să se întîmple în epoci străvechi şi deci mesteacănul a putut fi răspîndit atunci chiar pe unde azi e cu totul rar sau a dispărut. Sîntem încă pe un teren puţin solid dacă încercăm deducţiuni pentru epoca străveche a limbilor indoeuropene şi multe enigme vor rămînea poate în veci nedesluşite.

Ca amănunte, ar fi de relevat că sarda nu mai poate fi pusă printre dialectele italiene, cum o consideră Vendryes (pag. 57), ci trebue socotită ca o limbă romanică, întocmai ca şi dalmata. In partea bibliografică unele indicaţiuni nu ar fi fost de prisos şi ar fi de făcut cîteva rectificări [1]; de altfel bibliografia întregei lucrări, oricît de conştiincios a fost alcătuită şi oricît e ţinută în curent, are unele lacune explicabile prin faptul că tipărirea durînd, se pare, vre-o doi ani nu s'au putut semnala publicaţiile de tot recente.

Venind dela mai mulţi colaboratori era de aşteptat ca volumul să nu aibă deplină unitate — nici nu e posibil altfel în publicaţii de genul acesta —, dar ce poate însemna aceasta faţă de intenţia aşa de bine realisată de a da o carte concepută în linii mari şi arătînd ultimele achisiţiuni în explorările lingvistice?

O. D.

---

[1] Pentru albanesă, de exemplu, nu sînt citate publicaţiile lui N. Jokl şi G. Weigand. Pentru retoromană, putea fi amintit *Handbuch der rätorom. Spr.*, 1910, al lui Th. Gartner, care duce mai departe informaţiile despre ea decît celelalte scrieri ale aceluiaşi autor; pentru romînă, *Rum. Elementarbuch*, 1905, al lui Tiktin, şi cu privire la istroromînă *Dial. romîne* de I. Popovici; din cartea mea *Hist. de la l. roum.* nu a apărut numai vol. I, cum se spune la pag. 59, ci şi o parte din al II-lea şi în cursul anului viitor va fi tipărită întregirea acestui volum.

I. VALAORI, Elemente de lingvistică indoeuropeană; București, „Cartea romînească"; 1924; XVII-423 pag.

Dacă pentru romanistică studiile dela noi au adus tot mai dese și mai temeinice contribuții, cum era firesc în preocupările de a lămuri trecutul limbei noastre, prea puțină atențiune s'a dat lingvisticei indoeuropene, mai ales cînd știm cîtă stăruință s'a pus în curs de mai multe decenii pentru îndreptarea ei pe căi sigure. Vine la timp, de aceea, cartea tipărită de I. Valaori și trebue să o prețuim cu atît mai mult cu cît dela ea putem aștepta stimulări de îmbogățire și în acest sens a literaturei noastre științifice. E un început care s'ar cuveni să aibă cît mai multe continuări.

Intr'o expunere cuprinzînd ceea ce este esențial, primele pagini arată cum s'a constituit lingvistica indoeuropeană, după unele intuiții, ca și reminiscențe de formalism prea mult prelungite. Cum termenul de „lingvistică" e interpretat în diferite feluri, I. Valaori caută să-l preciseze și să arate prin ce se deosebește de acela de „filologie". Părerea sa este că lingvistica, pe lîngă studiul limbilor după texte, după tradiția literară, ține mai ales samă de întreg complexul faptelor lingvistice, dă o deosebită atențiune și dialectelor, nu ia în considerațiune numai ceea ce este individual și acordă mai multă importanță foneticei decît morfologiei și sintaxei; filologia, dimpotrivă, ar fi studiul limbilor după monumentele literare, ar avea în vedere mai mult ceea ce este personal și ar socoti ca mai utile de studiat particularitățile sintactice decît cele morfologice și fonetice (pag. 9). Și alții au atribuit același înțeles lingvisticei și filologiei, dar mi se pare că trebue rectificat. Nu se poate spune că filologia rămîne streină de studiul dialectelor și prețuește mai puțin fonetica ori morfologia decît sintaxa; reducerea ei la atîta e datorită impresiilor din felul cum a fost cultivată multă vreme filologia clasică și cea modernă; propriu zis, dela filologi, și cu deosebire dela aceia care s'au ocupat de limbile moderne, au pornit îndemnuri pentru o cît mai stăruitoare cercetare a dialectelor. Cred deci că lingvistica trebue interpretată ca studiul fenomenelor lingvistice din punct de vedere general și cu aplicări la diferitele familii de limbi, pe cînd filologia își mărginește domeniul la un grup de limbi, sau la una din ele, fără exclusivism totuși de preocupări chiar în acest cadru mai restrîns. Rămîn astfel justificați termenii de filologie clasică, romanică, slavă, germanică etc., cum și — cu restrîngeri în fiecare din aceste domenii — aceia de filologie latină, greacă, romînă, francesă etc. Mi se pare deci impropriu să se vorbească de lingvistică romanică ș. a., cu toate că de cîtva

timp se vede o predilecţiune pentru această denumire: o întrebuinţează Meillet, Bourciez, Millardet etc. şi se anunţă acum, sub direcţia lui A. Terracher, o revistă de „linguistique romane". Termenul mi se pare aplicat prea extensiv[1], ceea ce nu înseamnă totuşi că filologia trebue ţinută departe de lingvistică: azi nu ne putem închipui un filolog, cultivînd chiar un domeniu mai limitat, care să nu fie în curent cu problemele generale. Lingvistica dă filologilor îndrumări, cum de altă parte se poate ca din studiile acestora, îndreptate asupra unui domeniu relativ mai redus, să pornească unele sugestiuni, unele inovaţii de care să se ţină samă în lingvistica generală.

Cu o informaţie sigură, I. Valaori presintă resultatele la care s'a ajuns cu privire la locul pe care-l ocupă diferitele limbi din familia indoeuropeană, relevează particularităţile caracteristice ale lor şi pentru a putea fi urmărit mai de aproape studiul fiecăreia din ele citează bibliografia necesară (lipsesc unele menţionări, ca, de pildă, la pag. 49, *Lettische Grammatik*, 1923, a lui J. Endzelin; la pag. 53, *Gramm. der serbokroat. Spr.*, 1914, a lui A. Leskien; la pag. 63, pentru celtică, lucrările lui J. Loth ş. a., dar autorului nu i-a fost de sigur posibil să ţie bibliografia deplin în curent fie pentru că unele studii au apărut în cursul tipăririi lucrărei sale, fie pentru că e aşa de greu, cum ştie oricine, să-ţi procuri azi, cu deosebire la noi, toate publicaţiile de care ai nevoie într'o specialitate). Capitolele care urmează sînt consacrate foneticei, morfologiei, sintaxei etc. limbilor indoeuropene, cu relevarea faptelor principale stabilite pînă acum (ca exemplificare pentru schimbările prin care trec limbile nu mi se pare însă potrivit aleasă, la pag. 189, comparaţia dintre versiunea *Psalmilor* traduşi la noi în secolul al XVI-lea şi cea din tipărituri bisericeşti făcute mai în urmă într'o limbă artificială).

Ca exactitate de redare tipografică de sigur că o lucrare de felul acesta ar fi cerut mai mult, dar ştim cîte dificultăţi nu pot fi învinse cînd pentru publicaţii filologice cu nenumărate semne de transcriere şi o tecnică bine controlată nu am ajuns încă la ceea ce dau tipografiile din streinătate. E de luat în samă înainte de toate gîndul din care a pornit o asemenea carte — cea dintîi la noi pentru iniţierea în studiile indoeuropene —,

[1] De aceea cînd am redactat articolul *Orientări nouă în cercetările filologice*, pentru primul număr al acestei reviste, m'am întrebat un moment dacă „filologice" nu ar fi trebuit înlocuit cu „lingvistice", cît timp unele idei expuse acolo atingeau probleme de lingvistică generală. M'am oprit însă la primul cuvînt, pentru că *Grai şi suflet* e înainte de toate revistă de filologie romanică şi numai colateral atinge alte domenii.

cum şi munca depusă de autor pentru presentarea metodică şi clară a resultatelor la care s'a ajuns într'un domeniu vast de cercetări.

O. D.

N. DRĂGANU, Manuscrisul Liceului grăniceresc „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise romîneşti, în *Dacoromania*, III, 472-508.

C. LACEA, Copiştii „Psaltirei Scheiene," în *Dacoromania*, III, 461-471.

Cu intenţia de a aduce o inovaţie în cercetările asupra limbei romîne vechi, aceste două studii pun în discuţie chestiuni care trebue urmărite de aproape.

Cercetînd un manuscris originar din satul Rohia (j. Solnoc-Dobîca), copiat între 1640 şi 1650 de pe un text dela 1600 care putea fi o copie, Drăganu ajunge la conclusia că copistul era Sas din părţile Bistriţei. Ms. a fost dăruit de descoperitor Liceului „G. Coşbuc" din Năsăud.

Unele particularităţi fonetice ale acestui ms. apar şi la copistul C al *Ps. Scheiene*. C. Lacea crede că acest copist era de asemenea Sas.

Particularitatea caracteristică a textelor de care ne ocupăm este diftongarea vocalei accentuate *a* sau *u* urmată de o consoană care poate fi o semi-oclusivă şi o oclusivă surdă, sau o sonantă.

Astfel, în ms. Liceului din Năsăud găsim formele *maire, saile, taile* (= mare, sale, tale). Exemplele din *Ps. Scheiană (căraire, maire, păduire*, etc.) sînt reproduse de Lacea la pag. 466. Casurile de diftongare a vocalei neaccentuate care apar în acest text *(măiritu-te-ai, minuinatu*, etc.) sînt datorite analogiei cu formele accentuate *(maire, minuine*, etc.).

Pentru Drăganu, această diftongare este o probă hotărîtoare de „săsism". Cred, dimpotrivă, că această particularitate fonetică nu ne poate oferi un punct de sprijin sigur, pentru că analisa fisiologică a fenomenului ne duce spre un proces obişnuit în limba romînă şi în alte grupuri lingvistice. Aceste constatări complică problema, a cărei complexitate nu a fost pusă în lumină de Drăganu şi Lacea.

Abreviaţiuni: Bîrlea = *Insemnări din bisericile Maramureşului* publ. de I. Bîrlea (în SD. XVII); DB= *Docum. romîneşti din arhivele Bistriţei*, publ. de N. Iorga; DH = *Docum. Hurmuzaki;* DR = *Docum. romîneşti*, ed. Academiei rom., Bucureşti, 1907; SD = *Studii şi documente*, publ. de N. Iorga.

Diftongarea amintită caracterisează graiul Saşilor din Transilvania şi se menţine pînă astăzi în părţile de nord ale acestei provincii. Ea se explică prin „segmentarea“ (germ. Brechung) vocalei accentuate, care s'a produs independent de vocala conţinută în silaba următoare. Analisa fenomenului nu ne lasă nici o îndoială în această privinţă. [1] Nu tot astfel trebue explicată diftongarea la copistul C al *Ps. Scheiene*, unde fenomenul a fost produs prin anticiparea unei mişcări articulatorii: dacă pornim dela formele de plural, putem avea pentru *păduri*, de ex., *pădu^{e}ri* sau *pădu^{i}ri*, după cum elevaţiunea limbei spre vălul palatului se produce încet sau brusc, atingînd numai de cît punctul de articulaţie al vocalei *i* [2]. Aşa dar, causa procesului a fost *i̯* final, contrar afirmaţiei lui Puşcariu, care pleacă dela formele de singular terminate în *e*. [3] Că această interpretare e justă, ne-o dovedesc forme ca *strai̯kină*, de ex., înregistrată de E. Gamillscheg [4] în satul Curpen (j. Gorj), precum şi celelalte exemple romîneşti examinate mai jos.

a. Aci se iveşte prima complicaţie a problemei, dacă admitem că copistul C al *Ps. Scheiene* era strein, cum presupune Candrea (*Psalt. Scheiană*, I, XXXIX, XLIII, CXXVIII). Drăganu nu discută această ipotesă deşi examinarea ei se impune, dacă ne gîndim la un copist strein. Asupra naţionalităţei acestui copist găsim o indicaţie în întrebuinţarea punctului şi virgulei ca semn de întrebare, particularitate care nu apare în alte texte romîneşti. Şi atunci, ştiind că acest procedeu este propriu grafiei greceşti, şi că, pe de altă parte, diftongarea aşa cum apare în *Ps. Scheiană* caracterisează dialectele greceşti din regiunea Maîna (sudul Peloponesului) [5], se poate pune chestiunea

---

[1] G. Kisch, *Der Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*, în *Beiträge zur Gesch. der deutsch. Sprache und Litteratur*, XVII (1893), 352-354, 358-359, 362-363, 370. Inaintea unei consoane sau a unui grup de consoane, *a*> *u^{a}*, *ë*> *ui^{a}* sau *â^{e}*, *i*> *ô^{e}*, *u*> *ao*, dar cînd intervine „Umlaut“-ul transformarea e alta şi avem, pentru *a*, de ex., *â* sau *â^{e}*.

[2] Cf. Rosapelly, în *Mém. Soc. lingu.*, X, 130-131.

[3] *Dacoromania*, I, 380-381.

[4] *Oltenische Mundarten*, 55; v. şi *Graiul n.*, I, 16 (Gorj).

[5] A. Thumb, *Handbuch der neugriechischen Volkssprache*, ed. a 2a, 8: „Eine besondere Art von Diphtongen findet sich in der südlichen Maina: ein in der Regel konsonantischer *i*-Laut tritt durch Umlaut (Epenthese) in die vorhergehende Silbe und verbindet sich mit deren Vokal“. De ex., μάϊτα = ματια, βάϊζει = βάζει, ἐϊννια = ἐννιὰ, etc. „Das Lautgesetz wirkt auch zwischen eng verbundenen Wörtern wie νάι διορδώσου=νὰ διορθώσω.“

dacă acest copist nu era Grec. Căci celelalte particularităţi ale acestui text nu ne duc spre ceva specific săsesc[1].

b. Trecem la a doua complicaţie: am văzut mai sus că regăsim în limba romînă vorbită fenomenul care apare în *Ps. Scheiană*. S'ar părea, la prima vedere, că nu tot astfel trebue explicată diftongarea notată *saile, taile,* în ms. Liceului din Năsăud — implicit, ar trebui să admitem, atunci, că acest fenomen e săsesc. Totuşi, vom vedea numai de cît că există un fenomen romînesc dialectal care trebue explicat prin acelaşi mecanism.

I. A. Candrea a binevoit să-mi comunice materialul privitor la numirile proprii din Oltenia, adunat de d-sa prin intermediul serviciului statistic. Desele exemple de diftongare a lui *a* accentuat urmat de *l'e* înşirate aci mai jos îşi găsesc explicaţia dacă pornim dela un *k* muiat (deci *-k'e*). O dovadă despre aceasta găsim în grafii ca *Iordachie*, etc. [2] Iată lista exemplelor, întovărăşită de indicarea localităţilor, în ordinea în care se presintă dela nord la sud: *Costaţke, Dumitraţke, Enaţke, Iordaţke, Laţke, Manolaţke, Mataţke, Melaţke, Mihalaţke, Naţke, Petraţke, Postolaţke, Smarandaţke, Taţke, Tănăsaţke, Vasilaţke, Zamfiraţke* (Mehedinţi: Strîmtu, Sura, Gîrbovăţu de j., Jirovu, Menţii-din-faţă, Voloiacu Lumnicu, Pluta, Izvorălu, Bălţaţii de j. şi de s., Albuleştii, Poroina-mare, Bicleşu, Smadoviţa, Vînju-mare, Gruia, Vînători. Gorj: Bumbeşti-Jiu, Runcu, Sîmbotinu, Săcelu, Magherești, Stroeşti, Negoeşti, Cîlnicu, Creţeşti, Brătuia, Roşia, Vlăduleni, Peşteana de s., Sărdăneşti, Gîrbovu, Turburea, Borăscu. Vîlcea: Cîineni Băbeni-Olteţu).

Revenind la formele *saile, taile* din ms. Liceului din Năsăud, constatăm că diftongarea lui *a* accentuat a fost produsă prin acelaşi mecanism. In adevăr, în graiul maramureşean de astăzi, *l'e* este muiat. Avem, prin urmare *-l'e*[3].

Sîntem în drept, prin urmare, să explicăm pe *taile*, de ex. prin *tal'e* (formă înregistrată de Ţiplea, *l. c.*, 433/5).

Din cele expuse pînă aci putem trage concluzia că difton-

---

[1] Forme ca *învărtoaşe, învărtoaşĕdză*, etc. din *Ps. Scheiană* şi Coresi (v. Candrea, *Psalt. Scheiană*, II, 422, s. v.), socotite de Drăganu ca atare (pag. 497), sînt curente în Ardeal şi Moldova. Cf. N. Gane, *Novele*, ed. Alcalay, II, 65: „eu trăesc din munca mînilor mele, stolnice, şi mînile care muncesc se *învîrtoaşe*."

[2] Cf. Stinghe şi Weigand, *Jahresb.* VIII, 38, 276; Drăganu, pag. 503.

[3] A. Ţiplea, *Poesii populare din Maramureş*, An. Ac. rom., XXVIII, liter., 413 urm., passim. Poesiile provin în cea mai mare parte din Biserica-albă. T. Papahagi a binevoit să-mi comunice că a înregistrat acest fenomen în Săpînţa, Săcel, Săliştе etc.

garea vocalei accentuate, așa cum apare în manuscrisele noastre, își capătă o explicație satisfăcătoare în interiorul limbei romîne. Trebue să adăugăm că nu avem dreptul să despărțim fenomenul examinat mai sus de casuri analoge, în care diftongarea vocalei accentuate a fost provocată exact în aceleași condițiuni, în cuvinte ca *oiki, miine, piine, ureike, veike,* etc. (nici unul din aceste cuvinte nu face dificultate pentru pluralul în *-i* [1]).

Și atunci, ținînd samă și de forma ar. *cuibáire* (sing. *cuibár)* [2] care apare în jurul Bitoliei [3] și de forma ir. *roiș* (*⟨roși),* [4] putem formula această tendință fonetică generală în modul următor:

1. voc. accentuată + cons... *i* ⟩ voc. accentuată + *i* + cons... *i*, sau

2. *i*... voc. accentuată + cons. ⟩ *i*... voc. accentuată + *i* + cons.

Dialectul aromîn ne ofere și un cas de pierdere a fonemului inductor: *cubáir(e)*(com. de T. Papahagi), adică *i*... *i* ⟩ zero... *i* [5].

c. A treia complicație a problemei residă în faptul că diftongarea de care ne ocupăm apare și în texte scrise de streini care nu sînt nici Sași, nici Greci. In lista de cuvinte romînești comunicată istoricului J. Lucius în a doua jumătate a sec. al XVII-lea de către arhiepiscopul catolic al Ohridei, bulgarul Francisc Șoimirovici, adj. *mare* este notat *maire* [6].

De asemenea, în *Historica relatio de statu Valachiae* (1679-88) al cărui autor presupus este Italianul Del Monte [7], găsim de mai multe ori *mare* notat *mayre,* precum și *posteylnik* pentru *postelnic* [8].

---

[1] V. *Dacoromania,* I, 380-381; III 502-508.

[2] Cf. megl. *ailp* (pl. lui *alp,* dr. *alb),* care provine din *alpi* (G. Weigand, *Vlacho-Meglen,* 16, 27). P. Papahagi, *Megleno-Rom.,* An. Ac., rom. XXV, liter., 186, înregistrează un *l* muiat: *al'ibi.* I. A. Candrea mi-a confirmat această notațiune. Individual sau generalisat, existent sau numai pe cale de a se naște, fonetismul înregistrat de Weigand este în orice cas prețios.

[3] T. Papahagi, *Antol. arom.,* 421.

[4] I. Popovici, *Dial. istr.,* I, 41; II, 145. Explicația dată de Pușcariu, *Etym. Wb.,* n-rul 1473 (contaminarea lui *roib,* care nu e atestat în ir., cu *roș)* mi se pare artificială.

[5] Cf. în textele noastre vechi *ǧe.ꙗru.ꙗkie* și *ǧe.ꙗrukie.*

[6] Joannis Lucii, *De regno Dalmatiae et Croatiae,* Amsterdam, 1668, 285, și Viena, 1758, 275: „pro dictorum vero corroboratione, ponenda sunt aliqua verba Valachica, quae romanum retinent idioma a Fratre Francisco Soimirovich Bulgaro Archiepiscopo Achridiano tradita". Pasajul a fost reprodus fără schimbare de Hasdeu, *Arh. ist.,* I, pag. 255, și Cipariu, *Principia,* 238.

[7] N. Iorga, *Cronicile muntene,* I, Anal. Acad. rom., ist. XXI, 429-430.

[8] Publicat pentru întîia oară „ganz nach der alten Orthographie" de Engel, în *Gesch. der Moldau und Walachey,* I, Halle, 1804, 109-117.

Iată-ne ajunşi în faţa problemei următoare:

Diftongarea vocalei accentuate, în condiţiunile indicate mai sus, apare:

1. în texte scrise de Saşi şi în limba săsească vorbită;

2. în texte scrise de alţi streini;

3. în mssele de care ne ocupăm şi în textele semnalate de Drăganu la pag. 487-488 şi 915;

4. în scrisoarea adresată de un necunoscut lui Petru Şchiopul (*DH*, XI, 349—350);

5. în Evangheliarul slavo-rom. dela Petersburg (ed. I. Bogdan, *Conv. liter.*, XXV, 33-40);

6. în Evangheliarul lui Radu din Mănicești;

7. în dial. macedoromîn şi istroromîn;

8. în diferite puncte ale domeniului dacoromîn, şi anume:

a. în texte romînești din sec. al XVIII-lea şi al XIX-lea provenind din Oltenia şi j. Muscel (Drăganu, 505);

b. în limba vorbită astăzi în Ardeal, în împrejurimile Braşovului şi ale Sibiului, şi în judeţele Mehedinţi, Gorj, Dolj, Vîlcea, Muscel şi Brăila (în graiul Mocanilor? V. Drăganu, 502).

Cum vedem, diftongarea amintită nu apare, în sec. al XVI-lea şi al XVII-lea, decît în cîteva texte, unele scrise cu siguranţă de Saşi şi altele considerate de Drăganu şi Lacea ca scrise de Saşi sau influenţate de limba săsească. Faptul că majoritatea textelor romînești din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea nu presintă diftongarea, l-a făcut pe Drăganu să creadă că această particularitate fonetică este de origine săsească. Implicit, deoarece în amîndouă casurile ne aflăm în faţa aceluiaşi proces, urmează că şi diftongarea în cuvinte ca *veike*, etc. are aceeaşi origine.

Acest raţionament, pe deplin justificat, l-a făcut şi Drăganu, deşi nu-l formulează: în consecinţă, d-sa a fost obligat să admită pentru a-şi salva teoria, grav ameninţată, că diftongarea, aşa cum apare astăzi în limba vorbită, este de origine săsească.

Imi propun să arăt că această intrepretare a faptelor nu este admisibilă.

Din interesanta carte a lui Brenndörfer János, *Román (oláh) elemek az erdély szász nyelvben*, Budapesta, 1902 (pe care o cunosc din darea de samă a lui Puşcariu, *Zeitschr. rom. Phil.*, XXVIII, 612-613), aflăm că limba săsească din Transilvania s'a diferenţiat

---

Ms. e datorit unui misionar catolic italian, stabilit demult în ţară (pag. 117). Naraţiunea a fost reprodusă fără schimbare în *Magasinul istoric*, V, 34, 35, 47, 50, 51, 52, 57, 58. Gh. I. Brătianu îmi comunică grafia *Mairore* (= Marioara) într'un act încheiat la Caffa în 1290, 25 april (arh. Genovei, registrul notarului Cartellino di Portovenere).

atît de mult în cît un locuitor din Orăştie, de ex., pentru a se înţelege cu un locuitor din Bistriţa, vorbesc între ei romîneşte. Aproximativ jumătate din Saşi pricep romîneşte. In satul Păuca (j. Blaj), care e jumătate romînesc, jumătate săsesc, Brenndörfer a făcut următoarele observaţii: femeile vorbesc între ele săseşte, de asemenea şi bărbaţii, în conversaţiile cu soţiile lor. Altfel, vorbesc romîneşte. Majoritatea Saşilor pronunţă corect romîneşte şi puţini modifică sunetele romîneşti după normele articulatorii proprii limbei lor (cf. şi Drăganu, 489). Generaţia nouă nu mai pricepe limba săsească. Acestea sînt constatările făcute pe teren de un cunoscător al limbei săseşti.

Pentru a admite influenţa limbei săseşti asupra limbei romîne, în sensul că Romînii au căpătat dela Saşi o modificare articulatorie necunoscută lor pînă atunci, ar trebui să admitem:

1. sau bilingvismul Romînilor, care din causa deprinderei de a vorbi săseşte au dat o coloratură particulară sunetelor romîneşti, precum Moldovenii din Basarabia, deprinşi să vorbească ruseşte, introduc particularităţi articulatorii ruseşti în rostirea sunetelor romîneşti;

2. sau că numărul Saşilor a fost foarte mare şi că, la un moment dat, şi-au schimbat limba şi au învăţat cu toţii romîneşte, pierzîndu-şi totdeodată caracteristicile naţionale săseşti. Dar consecinţele acestui amestec lingvistic nu s'ar fi oprit la trecerea în limba romînă a unei singure particularităţi fonetice săseşti. In adevăr, în regiunile unde s'au observat schimbări de limbă populaţia care şi-a pierdut limba primitivă a adus în limba adoptată înovaţiuni de tot felul, atît fonetice cît şi morfologice şi sintaxice.

Realitatea este însă alta: ştim că procesul examinat sub n-rul 1 nu s'a produs, iar adoptarea limbei noastre de către Saşi nu s'a petrecut decît pe o scară foarte mică, cu atât mai mică cu cît ne îndepărtăm de epoca modernă. Acest proces se va accentua cu cît limba romînă va deveni o limbă de civilisaţie.

Drăganu nu ne spune cum îşi represintă procesul examinat mai sus. Argumentele pe care le aduce la pag. 504-505 în sprijinul tesei ce-o susţine nu pot fi luate în consideraţie, fiind nesatisfăcătoare (ele sînt: stăpînirea săsească asupra ţărei Bîrsei (1211-1225), influenţa oraşelor săseşti şi ocupaţia Olteniei de către Austriaci).

Inchei acest şir de constatări cu observaţiile următoare:

Gh. Şapcaliu, profesor la liceul din Cîmpulung (Muscel) a binevoit să-mi comunice că a auzit foarte des, în vorbirea elevilor din regiunile de nord ale judeţului, cuvintele *ochi, ureche, ze-*

ghe şi n. pr. *Tache* pronunţate *oi̯ki̯, urei̯ke, zei̯ghe* şi *Tai̯ke*. In cursul unei inspecţii la şcoala primară din com. Domneşti (Muscel), la care participa şi Şapcaliu, învăţătorul a dictat unui elev o frasă pe care acesta a scris-o la tablă. Frasa cuprindea cuvîntul *zeghe*, ortografiat de elev *zeighe*. Invăţătorul nu l-a corectat. Dacă elevul ne-ar fi lăsat un text mai întins, ne-am găsi într'o situaţie la fel cu cea creată prin apariţia diftongărei în cîteva texte din sec. al XVI-lea, pe cînd majoritatea textelor din aceeaşi regiune nu cunoaşte acest fenomen. Un exemplu analog l-am putut releva într'o inscripţie cu litere latine de pe o cruce din curtea bisericei Şubeşti (Cîmpulung), din care las să urmeze un fragment: „*Această sf. cruce s'a găsit în zidu pavajiului cel veici* (sic.), *la an 1888*". Tot astfel, în listele de nume proprii din Oltenia comunicate de învăţători serviciului statistic (v. mai sus), I. A. Candrea a întîlnit de mai multe ori cuvîntul *vechi* notat *veichi* (Mehedinţi: Cernaia, Ruptura, Suşiţa, Fîntîna Domnească. Gorj: Romaneşti). Ov. Densusianu a relevat în *Poesiile* lui Gr. Alexandrescu, ed. 1838, grafiile *oichiul* (p. 5) şi *veiche* (p. 24).

Observaţiuni similare au fost făcute de repeţite ori: s'a constatat că în astfel de casuri ne găsim în faţa a două forţe antagoniste, care explică întreg procesul. Ele sînt, în casul nostru:

1. norma ortografică a limbei scrise, care ignorează diftongarea, şi la care se conformează cei mai mulţi;

2. norma individuală, vorbită, care poate fi notată prin scris în anumite împrejurări, cînd scriitorul e semi-cult.

Se cuvine să răspundem acum la întrebarea: care sînt celelalte particularităţi aşa zise „săseşti" ale textelor de care ne ocupăm şi cum le putem explica dacă nu admitem teoria lui Drăganu şi Lacea?

Să cercetăm care este materialul comparativ întrebuinţat de Drăganu pentru stabilirea „săsismului" acestor particularităţi. Vom proceda, mai întîi, la eliminarea a două texte dintre cele socotite scrise de Saşi. Ele sînt:

1. Hrisoavele m-rei Tismana citate de Drăganu la pag. 491-492 şi care nu au nimic săsesc. Explicarea formei хрьсомѹнници (în loc de ~ *munţi*), care apare în aceste documente, a fost dată de Bogrea [1]. E vorba, prin urmare, de contaminarea sufixului *-inţi* cu forma normală, cum presupune, de altfel, şi Drăganu.

2. Textele datorite lui Petru Şchiopul. Drăganu crede că P. Şchiopul scria pocit romîneşte „sub influenţa streinilor de care era încunjurat în exilul său" (pag. 497, n. 1). Nu-mi represint me-

---

[1] Cf. *Dacoromania*, I, 218.

canismul acestei influenţe: grafiile bizare ale lui Petru Şchiopul, ca şi ale lui Mihai Viteazul, se explică prin starea culturală a celor care ne-au lăsat aceste texte.

3. Intr'o situaţie particulară se găsesc documentele n-rele VII şi VIII din 30 april 1736, publicate de St. Stinghe în *Docum. privitoare la trecutul Romînilor din Şchei*, Braşov, 1906, V, pag. 21 urm., pe care Drăganu le atribue unui Sas. Aceste documente ne aduc, pe de o parte, o constatere negativă, în sensul că nu presintă diftongarea vocalei accentuate (de ex. *nescari, minune, tare, cerere, mănele, mare,* passim). Faptul că aceste texte sînt traduse din limba germană ar explica particularităţile lor sintaxice, vădit neromîneşti. Cine le va fi scris? Am impresia că ele sînt traduse (sau copiate) pe la începutul sec. al XIX-lea şi că sînt scrise cu litere latine. Dacă această presupunere se adevereşte, ele trebuesc eliminate din discuţie, pînă nu vom şti care era sistemul ortografic al scriitorului şi nu vom stabili cu precisiune sistemul lui de corespondenţe între sunete şi semnele latine. N'ar fi exclus, atunci, ca documentele să fie datorite diacului Romînilor din Şchei, după cum a binevoit să-mi comunice St. Stinghe.

Diftongarea nu apare nici în cele două scrisori romîneşti ale lui Şimon, birăul Bistriţei, citate de Drăganu *(DB.*, II, 5, n-rul 166 [publ. în întregime în *DH.*, XV, 2, 784, n-rul 1613] şi pag. 73-74, n-rul 299), deşi sînt scrise de un Sas.

Restul materialului comparativ invocat în sprijinul tesei amintite este cu siguranţă săsesc. El se împarte în texte scrise şi în texte orale, caracteristica lor este diftongarea amintită mai sus.

Pentru stabilirea „săsismelor" ms. Liceului din Năsăud, Drăganu s'a folosit de textele înşirate aci mai sus. O parte din particularităţile acestor texte (minus diftongarea) le-a regăsit şi în alte manuscrise romîneşti, de ex. în *Ps. Voroneţeană* şi în *Cod. Voroneţean.* Această coincidenţă a fost suficientă pentru ca aceste msse. să fie socotite scrise de Saşi (Drăganu, 916-917). Imi propun să arăt că aceste particularităţi pot fi explicate în afară de limba săsească, pentru că ele apar şi în texte scrise de Romîni.

Iată înşirarea cîtorva exemple extrase din astfel de texte [1]:

e î. l de *ă: nescut, fecăt* (şi *făcut)* Lucaveţ (Bucovina), DB, I. 23.

i î. l. de *ă: sinătate,* Cîmpulung (Bucovina), DB, I, 31 (arh. Bistriţei, n-rul 302).

o î. l. de *e*: *priatoni* (inedit, arh. Bistriţei, n-rul 415). Cf. Drăganu, 498, n-rul 4.

---

[1] Exemplele sînt grupate pe regiuni. Cifrele trimit la n-rele de ordine. In citaţii ca *DR*, 4/3, de ex., prima cifră trimite la pag. publicaţiei, a doua la n-rul de ordine.

Grafia *ĕ* în loc de *e* (Drăganu, 476):

Moldova: *negrĕ*, Cuv., I, 202 (258-259); *nimĕnea, neavoiţi*, DH, XI, 197, n. 5.

Ţ. Romînească: *prĕ, răvaşelĕ, prĕntu* (= pentru), *alĕ noastrĕ, suflĕtĕ, iastĕ, cenĕ*, Cuv., I, 38, VI; *nĕsilit, punĕm*, Cuv., I, 66, XI; *dĕ omĕnii, zelĕ* (= zile), Cuv., I, 173, XXX.

Reducerea diftongului (Drăganu, 478):

Bucovina: *să margă*, DB, I, 25, 68, 78; *ţara leaşască*, DB, I, 68; *tocmala*, DB, I, 72; *Arman*, DB, I, p. 85, 103.

Moldova: *să margă*, DH, XI, 370/515; *leşască*, DB, I, 39; SD, V, 82/19; *trabă*, DB, I, p. 74, 99; *tocmală*, DR, 4/4.

Construcţia prep. *la* + acusativul înaintea numelui compliment indirect apare destul de des. Iată cîteva exemple:

Maramureş: *scriu... la birăul*, DB, I, 31 (arh., n-rul 302).

Moldova: *scriem... înkinăčune... domnului Budaki... şi prъcălabului şi la tot svatul*, DB, I, 4; *scriem... la cei multъ-nedejuitori... la iubiţi priiatenii noştri* (inedit, arh. Bistriţei, n-rul 402); *dumnĕvostră veţi da ştire iar la noi*, DB, I, 43.

Ms. Liceului din Năsăud, *Ps. Voroneţeană* şi *Cod. Voroneţean* presintă, pe de altă parte, o a doua serie de particularităţi pe care Drăganu nu le atribue cu siguranţă Saşilor („avem apoi o serie de particularităţi fonetice care pot fi şi romîneşti", pag. 479). Aceste particularităţi fonetice le regăsim în texte despre care ştim că au fost scrise cu siguranţă de Romîni. Voi înşira cîteva exemple culese din astfel de texte, pentru a arăta că ele nu pot fi întrebuinţate în sprijinul teoriei lui Drăganu:

1. *i* + *n* + cons. în loc de *î*, după *s, dz, ţ* şi *r* (Drăganu, 479):

Ardeal: *sint (simt), sintem*, DB, I, 13; SD, V, 382/5; *rindul, simt*, DB, I, 58; *osindit, osindi(i)*, în *Conv. liter.*, XXXVIII, 929/13, 15 (copistul ardelean).

Maramureş: *rindu*, DB, I, 90; *sintu*, SD, XII, 247.

Bucovina: *sintu*, Stefanelli, *Docum. din vechiul ocol al Cîmpulungului moldovenesc*, glosar, s. v.

Moldova: *rindul*, DB, I, 10; *sint (simt)*, DB, I, 10, 11, 54; SD, V, 27/121; *vădzindu*, DR, 144/159; SD, VI, 62/1; *sintem*, SD, X, 56/1; XI, 89/184; *Ţinţar*, SD, XI, 274/13; *sint, sintem*, DH, XI, 218/351, 490/610; DR, 13/4; 65/74; 91/101; 98/109.

2. *a* în loc de *ă* (Drăganu, 479):

Ardeal: *pănă*, DB, I, 6.

Maramureş: Bîrlea: *pareke*, 42; *comparat*, 43; *să o derega, platesca, să o duca*, 115; *batú, facú, tota, bagá*, 403; *pacatele*, 621 şi 630; *dintr'alta ţara, tota, dam ştire*, DB, I, 90.

Bucovina: *birailor*, DB, I, p. 18, 22; *şadea*, DB, II, 162.

Moldova : *pîna*, DB. I, 44; *aista treabă*, DB, I, p. 75, 100; *manastire*, Cuv., I, 192 (8); *sacure*, 194 (87); *carţii*, 194 (71); *margaritar*, 195 (88); *sapate*, 195 (91); *manastirei*, 204 (292); *jumatate*, 206 (343, 345); *caluşei*, 208 (393); *Lazar*, SD, V, 15/67.

3. *o* loc de *u* (Drăganu, 481):

Ardeal: *locori*, în *Conv. literare*, XXXVIII, 933/6 (Tudor diacul); *o* î. l. de *u* pretutindeni, SD, IV, 17/XXVIII.

Maramureş: *Maramoreş*, DB, I, 2.

Moldova: *Domitro*, *fečorol*, *nepotol*, *sote* (= sute) SD, XI, 275/18; *boni*, *satol*, *co* (= cu), DR, 10/11; *scolatu*, DR, 17/19; *o* î. l. de *u* pretutindeni, DR, 11/12; 107/120; 143/158.

Ţ. Romînească: *loi* (= lui), scrisoarea lui Neacşu, ed. Bogdan, *Docum. privitoare la relaţiile Ţ. Rom. cu Braşovul...*, p. XXVI, n. 1; *o* î. l. de *u* pretutindeni, Cuv., I, 151, XXVI.

4. *o* î. l. de *oa* (Drăganu, 480-481):

Ardeal: *a nostră*, DB, I, 6; *pote* (= poate), DB, I, p. 76, 102; *tote*, *pole* (= poale), SD, V, 512/3; *o* şi *oa*, SD, XII, 280/8; *Conv. literare*, XXXVIII, 927-934 (Tudor diacul).

Maramureş: *omyri*, DB, I, 2; *scrisoră*, *totă*, DB, I, 90; Bîrlea: *nostre*, 29; *omini*, 47; *să nu o porte*, 89; *aprope*, *să o porte*, 333, etc.

Bucovina: *o* î. l. de *oa* pretutindeni, DB, I, 78, 79; p. 102, 138; DR, 55/63.

Moldova: *vostre*, DB, I, 5; *omeni*, DB, I, 28; *o* î. l. de *oa* pretutindeni, DB, I, 10, 11, 39; p. 86, 104; DR, 23/25, etc.

Ţ. Romînească: *o* î. l. de *oa* pretutindeni, scrisoarea lui Neacşu; *moortĕ*, Cuv., I, 38, VI; *nostrĕ*, *nostră*, 66, XI; *omeni*, 80, XIV; *moră*, *omeni*, 101, XVII; *Rotă*, *nostră*, 145, XXV; *omene*, *morte*, 151, XXVI; *omĕnii*, 173, XXX şi 231, XXXIII.

5. *e* î. l. de *ea* (Drăganu, 482):

Ardeal: *vei vede*, *să se de*, DB, I, 97, 129; *să e* (= ia), *să-l ferescă*, *aşe*, SD, V, 512/3; *rre* (= rea), p. 930/3, *vor învie*, p. 931/7, *Conv. literare*, XXXVIII (Tudor diacul).

Maramureş: *va vre*, Bîrlea, 208.

Bucovina: *va vre*, DB, I, 27; *ţara leşescă*, DB, I, 41; *nu s'ar căde*, DB, I, p. 101, 137.

Moldova: *vei pute ţine*, *va vre*, *să se de*, DB, I, p. 86, 104; *nu le-m putut ţine*, DB, I, p. 90, 111; *să-i de*, SD, V, 28/214; *a me*, *ruda me*, SD, V, 82/19; *în ce* (= cea) *toamnă*, *triaba me*, *să să de*, SD, XI, 50/16; *delul* (= dealul), *ğupănesa*, DR, 42/48; *ce se kemă*, p. 25, *să trecă*, p. 26, SD, XXI.

Ţ. Romînească: *jupănesa*, *nemul* (= neamul), *pusu-ne-mŭ*, *acestă*, *Prejbă* (azi Preajba), *socră-me*, *selişte*, Cuv., I, 135, XXIV; *a me*, *acestă*, *făcutu-se-u*, *tocmela*, *le-mŭ vîndut*, 145, XXV; *alesă*,

151, XXVI; *acestă, a cince parte,* 168, XXIX; *Negoe, Stoen,* 231, XXXIII.

Ne mai rămîne să ne ocupăm de o particularitate ortografică a *Ps. Voroneţene,* socotită de Drăganu ca săsească (p. 916) Este vorba de grafia *oa* în loc de *o* (accentuat). Vom vedea numai de cît că exemplele înşirate mai jos îşi capătă o explicaţie satisfăcătoare în afară de limba săsească:

Ps. LXXVII, 51 (ed. Găluşcă, p. 95): *şi ucise toaţi întăni în ţara.* Ps. Scheiană, Coresi: *toate întăe(le) născute(le).*

Contaminarea *toate* + *toţi:* în ms. original figura *toate,* pe care copistul l-a acordat cu *întăni,* la masc. pl., conform cu textul slav: въсѣкь пръвѣнець.

Ps. CXLV, 2 (p. 215): *în toată laudu Domnul în viaţa mea.* Ps. Scheiană, Coresi: *tot.* Textul slav ne explică grafia: въсхвалѧ г҃а въ жеивота моемь. Copistul a confundat prefixul *vъs* cu adj. pron. *vьsь* (omnis), şi, ca urmare, a acordat pe *tot* cu *viaţa mea.*

Ps. CXLVIII, 11 (p. 223): *Şi toaţi oamerii.* Ps. Scheiană, Coresi: *toţi.* Textul slav: и въси людїе. Grafia se explică prin atracţia lui *toate* din rîndul următor, unde înregistrăm altă grafie greşită: *ǧoѧrii* pentru *boѧrii,* grafie influenţată de *ǧiurii* din versetul următor.

Exemplul care urmează nu presintă fenomenul examinat mai sus, după cum probează comparaţia cu *Ps. Scheiană* şi Coresi: Ps. CXLIX, 1 (p. 223): *căntaţi d(o)mnului (căntec) nōaū.* Ps. Scheiană, Coresi: *noaō.*

Cum se explică grafiile cu aspect „strein" din textele romîneşti examinate mai sus?

Incep prin a face o reservă cu privire la felul cum Drăganu interpretează particularităţile ortografice ale ms. Liceului din Năsăud. Drăganu le consideră pe toate ca notaţiuni fonetice exacte, din moment ce le compară cu fenomene asemănătoare din limba săsească vorbită. Dacă ţinem samă de cunoscuta antinomie dintre realitatea fonetică şi felul cum ea este redată prin scris, este riscat să credem că grafii ca ѣ pentru є, de ex., sau оа pentru о represintă diftongii *ea* sau *oa.* Mă mulţumesc să reamintesc, cu acest prilej, critica ce-a făcut-o A. Philippide[1] interpretărilor lui Hasdeu, care considera drept realităţi fonetice unele grafii bizare din documentele publicate în *Cuv.,* I.

Să revenim la grafiile care ne preocupă: o explicaţie nesatisfăcătoare a lor a fost dată mai demult de Bariţiu şi Cihac, care atribuiau grafiile stîngace unor dieci streini (*Cuv.,* I, supl., L-LIII, şi Böhmer, *Romanische Studien,* IV, 142-43). Dar, deoarece

[1] *Ist. limbei rom.,* 237 urm.

nu s'a putut proba că documentele publicate de Hasdeu în *Cuv.*, I, au fost scrise de streini, ci dimpotrivă singura explicaţie valabilă este următoarea: aceia care ne-au lăsat aceste texte erau semi-culţi, care întîmpinau mari dificultăţi cînd se apucau să noteze prin scris graiul vorbit (cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, supl., LXXVIII-IX). Această explicaţie se aplică la majoritatea textelor romîneşti din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea.

Exemple pentru a ilustra această interpretare se pot cita foarte multe; ele pot fi urmărite şi în texte moderne, de ex. în cartea lui L. Spitzer, *Italienische Kriegsgefangenenbriefe*, Bonn, 1921 (v. observaţiile dela pag. 15-24 şi 41-45).

Nu avem să ne ocupăm aci de alternanţele grafice care caracterisează textele noastre vechi : ele se explică sau prin întîlnirea a două curente ortografice în acelaşi text, sau prin dificultatea de a nota un sunet intermediar.

Cred, prin urmare, că ar fi riscat să considerăm drept „săsisme" grafiile bizare ale unor texte, atunci cînd aceste grafii apar şi în texte scrise de Romîni şi cînd ele sînt explicate în mod suficient printr'un principiu de lingvistică generală, verificat de nenumărate ori. Se poate ca unele texte romîneşti din sec. al XVI-lea sau al XVII-lea sa fi fost scrise de Saşi. Printre cele 50 de scrisori romîneşti din arhivele Bistriţei, pe care le-am copiat în vederea unei noua ediţii (1592-1620), un singur text e scris cu siguranţă de un Sas: e cunoscuta scrisoare adresată de judeţul Bistriţei şoltuzului din Siret (*DB*, I, n-rul I). Scrisoarea lui Cocrişel (*DB*, I, 6, n-rul XI) se poate să fi fost dictată de acesta unui Sas; dar această presupunere nu e controlabilă. Pentru cîteva scrisori, avem probe că au fost scrise de Romîni. Din această categorie fac parte n-rele 14, 23, 26, 32, 39 şi 41 din *DB*, I.

Se poate ca ms. Liceului din Năsăud să fi fost scris de un Sas. Luate în bloc, particularităţile acestui text ne duc, într'adevăr, spre o astfel de ipotesă. Dar această ipotesă, ca şi cea privitoare la naţionalitatea copistului C al *Ps. Scheiene*, nu poate fi controlată cu mijloacele de care dispunem. In toate casurile nu avem dreptul să generalisăm aceste conclusii asupra tuturor manuscriselor noastre vechi, cum face Drăganu, care afirmă categoric, în altă parte a volumului (pag. 914-929), că toate textele noastre vechi cuprind „săsisme". „Săsismele" ar fi datorite în cea mai mare parte copiştilor Saşi. E posibil ca însuşi traducătorii să fi fost Saşi (pag. 921-922). Am căutat să arăt că această interpretare a faptelor nu este îndreptăţită.

Problema pusă de Drăganu şi de Lacea este extrem de complexă şi se cuvine să fie abordată cu prudenţă. In aşteptarea

argumentelor nouă făgăduite de Drăganu la pag. 472 şi 502, cred că în starea actuală a problemei orice conclusie categorică este pripită şi riscă să fie desminţită printr'o cercetare atentă, care să ţie samă de soluţiile diferite pe care le comportă această problemă lingvistică [1].

Las să urmeze cîteva observaţii de amănunt:

P. 471, n. 1 (nota lui S. Puşcariu). Puşcariu citează forma *denrù* din *DB*, I, n-rul 21. De fapt, e vorba de o lectură greşită a lui Iorga. Cuvîntul figurează în frasa următoare: „Alta, dăm ştire dumitale *de răn(dul)* Ursului dela noi" (arh. Bistriţei, n-rul 49).

In *ćeine*, care apare în aceeaşi scrisoare, cred că trebue să vedem o contaminare grafică: *cene* + *cine* (cf. *pure* + *pune* = *purene*, şi *veri* + *veni* = *vereni*; *Romania*, XLVIII, 330-331).

P. 477: Epentesa unui *v* între două vocale în hiat apare şi în texte scrise de Romîni, după cum resultă din exemplele adunate de Drăganu, la care pot fi adăugate următoarele:

Ardeal: *ovile* (= oile), SD, V, 382/5; *să n'aibă a o lov(a)* (=lua), Bîrlea, 208; *doavo*, Bîrlea, 140; *savu* (= său), 144; *luva*, 229. Această grafie apare foarte des în textele scrise de Petru Şchiopul (v. exemple în *An. Ac. Rom.*, XX, ist., 443 urm.). O regăsim şi la strein care nu sînt Saşi. Astfel, în „dialogul" romînesc scris de un italian (Iaşi, 1770): *ievu* (= eu); *Ivon* (= Ion): *An. Ac. Rom.*, cit., pag. 201-203.

P. 487, n. 1. *Skelarii* din *DB*, I, n-rul 8, cărora li se adresează Udrea, pîrcălabul Sucevei, sînt vameşii moldoveni (*skelă* = vamă).

Al. Rosetti

Glossaire des patois de la Suisse romande, élaboré avec le concours de nombreux auxiliaires et rédigé par **L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet,** avec la collaboration de **E. Muret;** Fasc. premier: *a-abord;* Neuchâtel et Paris, Ed. V. Attinger; 1924; 64 pag.

După aproape treizeci de ani de muncă pe care nu o pot da decît cei care-şi închină vieaţa unui gînd, acest „Glosar" vede, în sfîrşit, lumina, luîndu-şi locul printre cele mai de samă publicaţii de filologie romanică. Pregătirea lui o cunoşteam întru

---

[1] Cf. M. Grammont, *Rev. des langues romanes*, 1911, 323: „on oublie peut-être que le langage est un phénomène humain, que tous les hommes qui vivent à la surface de la terre sont des organismes sensiblement pareils, et que sous l'influence de causes semblables ils peuvent imprimer à leur langage, qui est une de leurs fonctions, exactement les mêmes modifications en n'importe quel lieu, fût-ce aux antipodes, et d'une manière absolument indépendante".

cîtva din *Bulletin du Glossaire des patois de la Suisse romande* și *Bibliographie linguistique de la Suisse romande*, iar acum ni se dau, în paginile liminare, amănunte cum a decurs ea, cîte greutăți a întîmpinat uneori. Ideea acestei opere, ce va fi o mîndrie a erudiției filologice în Elveția francesă, a pornit dela L. Gauchat și, grație colaborării lui J. Jeanjaquet, E. Tappolet și, mai tîrziu, a lui E. Muret, a putut fi dusă la realisare. A avut norocul să fie înțeleasă și în afară de cercul specialiștilor, așa că sprijinită de Departamentul instrucțiunei publice din cele șase cantoane ale Elveției „romande", a putut să se concretiseze într'un plan care, cu toate înlesnirile, cerea multă perseverență. Pusă pe base solide în 1898, inițiativa a fost îndreptată spre adunarea sistematică a materialului. Prin anchete personale, prin chestionare și recurgîndu-se la numeroase texte, cum și la cercetări prin arhive, s'a ajuns în cîțiva ani la un imens material — de un milion și jumătate de fișe — din care se dă acum o mică parte, în acest fascicol ce arată cîtă bogăție de informații putem aștepta dela întreaga operă.

„Glosarul" trece peste ceea ce au dat alte lucrări lexicografice: fiecare cuvînt e presentat în cadrul lui real, în legăturile pe care le are cu vieața, cu condițiunile de cultură — nu lipsesc astfel nici referințele cu privire la etnografie, folkor, așa că materialul care ni se înfățișează corespunde intenției exprimate în prefață: „Le *Glossaire* se propose de n'être pas seulement un recueil de mots, mais de conserver aussi le souvenir des choses" (pag. 14). A fost ținută în samă și toponimia și onomastica, întru cît cuprind elemente caracteristice într'un sens sau altul, și partea aceasta a lucrărei e datorită competenței în acest domeniu a lui E. Muret. Pentru unele cuvinte se dă, prin figuri, explicația concretă a înțelesului lor, cum și extensiunea lor geografică, prin mici hărți intercalate în text. Avem, astfel, o sintesă a pocedeelor de justificată tradiție filologică și a inovațiilor introduse în urmă de dialectologi.

Transcrierea fonetică e dată cu precisiunea cîtă se poate cere într'o asemenea publicație, deși cred că, de exemplu, pentru *ou* și *u* din francesă ar fi fost de preferat transcrierea cu *u* și *ü*.

Chiar pentru puținele cuvinte cuprinse în primul fascicol redactorii nu au putut da totdeauna explicația etimologică, cum se întîmplă de atîtea ori pentru formele dialectale. Totuși cîteva mi se par că pot fi identificate.

Astfel *abolintchyé* „abattre les fruits d'un arbre au moyen d'un bâton ou de pierres" nu poate fi de sigur separat, ori cît s'ar părea că se îndepărtează, de prov. *arbouriha* „courir les champs

pour voler les fruits, marauder" (Mistral, *Tresor*); foneticeşte, *abolintchyé* presupune o dublă disimilaţie (întîi $r - r > r - l$ şi pe urmă căderea lui *r*) şi cît despre *n* trebue să fie datorit contaminărei cu un alt cuvînt; ca atare, forma din Valais nu poate fi decît un derivat din arbor, ca şi cea provansală, şi ar corespunde unui *arboricare[1] (prov. *arbouriha* ne duce spre *arboriculare).

Abero („objet massif et disgracieux, disproportionné. *On grol-abero* se dit d'un gros bâtiment"), identificat de Gauchat, după Cornu, cu *armoire*, e de fapt cu totul alt ceva. Dovada ne-o dă val. *haribier* despre care J. Haust, *Etym. wallonnes et françaises*, 131, ne spune: „précédé ordinairement de l'adjectif *grand*, il signifie: „objet d'une grandeur démesurée et encombrante" (şi în Fribourg, după exemplul dat de Gauchat, se vede că cuvîntul e precedat uneori de *gro*, ca *grand* in valonă); J. Haust îl derivă, pentru bune motive, din germ. *heriberga* şi atunci forma elveţiană trebuia pusă sub *aber*, ori cît de îndepărtată s'ar părea de el[2].

Pentru *abolonjyé* etimologia poate nu e iarăşi greu de recunoscut; înţelesul lui de „apaiser, calmer (enfant, personne fâchée)" pare să ne ducă spre vfr. *bolengier* „trompeur", noţiunile de „caresser, flatter, tromper" fiind adeseori înrudite (comp. vfr. *blangier* „flatter, caresser" < *blandicare, şi *blage* „flatterie, tromperie").

Abernao „enjoué, vif, gai, pétulant" e greu să admitem că ar avea vre-o legătură cu *bernaoza* „fête de la mi-été des Alpes vaudoises". Ne întrebăm dacă nu trebue mai curînd considerat ca un germanism, derivat cu suf. *-ao* din *albern* care presintă înţelesuri apropiate de al lui *abernao*, cum se poate vedea în dicţionarul etimologic al lui Kluge. In casul acesta fonetismul din silaba iniţială s'ar explica printr'o disimilaţie: *albernao > *abernao*, sau poate e de admis că *albernao* a devenit *arbernao* şi disimilaţia atunci s'a produs între doi *r*[3].

---

[1] Pentru alte forme din acesta, v. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 606.

[2] Printre înţelesurile acestuia se dă în schimb acela de „animal domestique", dar numai după Barman, *Gloss. des patois valaisans*, azi nefiind confirmat. Totuşi mărturia lui Barman nu poate fi pusă la îndoială: *aber* a existat de sigur în Valais cu semnificaţia din urmă, pentru că valona ne dă şi ea *habier* cu înţelesul de „bétail de la ferme" (v. asupra lui J. Haust, *l. c.*)

[3] O disimilaţie asemănătoare s'a întîmplat de sigur în *abertá* „lancer des pierres ou autre chose"; derivîndu-l din *arbalète* Gauchat observă: „devenu *arb(a)etá* (chute de *l* entre voy.) et avec métathèse *abertá*"; căderea lui *l* intervocalic nu-şi găseşte însă justificarea în regiunea unde apare cuvîntul; de aceea cred că *arbetá* se explică mai bine prin fasele: **arbaletá* > **arbaltá* > **arbartá* > **arbertá* (comp. *enerpá*, ca derivat din in şi Alpes); că astfel trebue explicat fonetismul lui arată şi forma *arbeurtot* „arbalète" din Fourgs, citată de Gauchat.

După cum ni se anunţă, „Glosarul“ va apărea în cîte două fascicole pe an. Chiar dacă încheierea lui va trece peste prevederi — şi e de aşteptat — compensarea o va da îngrijirea cu care e redactat şi marile foloase pe care le va aduce filologiei şi istoriei culturei romanice.

O. D.

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

MAURICE GRAMMONT, *Notes de phonétique générale*, VIII: *L'assimilation*, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, XXIV, n° 73, Paris, 1923, 109 pag. — Autorul lucrărei fundamentale asupra disimilaţiunei consonantice (*La dissimilation consonantique...*, Dijon, 1895; v. şi *Notes sur la dissimilation*, în *Rev. des langues romanes*, L, 273 urm.) cercetează în aceste pagini, cu aceeaşi orginalitate şi metodă sigură, o altă tendinţă fonetică generală: asimilaţiunea.

Prin asimilaţiune Grammont înţelege orice modificare fonetică produsă din apropierea modului de articulaţie a fonemului transformat de modul de articulaţie al fonemului cu care este în contact. Implicit, prin urmare, Grammont respinge termenul de „acomodare“ propus de J. Vendryes pentru asimilaţiune prin contact (*Mém. Soc. lingu.*, XVI, 53-58) şi menţine denumirea de „dilaţiune“, propusă mai demult (*ibid.*, XIX, 258) pe care o aplică asimilaţiunei la distanţă. De aceea nu se ocupă aci de diftongare, care e un fenomen de dilaţiune. Asimilaţiunea, ca şi disimilaţiunea, este condiţionată de legea fonemului celui mai tare. Causa psihologică a schimbărei, care făcuse pe unii lingvişti să claseze asimilaţiunea printre fenomenele mixte (psiho-fisiologice) e socotită de autor ca „tout à fait secondaire“ (pag. 2). Munca foneticianului, cînd are de cercetat acţiunea unei astfel de tendinţe, Grammont o resumă astfel: 1. să se cerceteze de ce un fonem a fost mai tare decît celălalt; 2. să reconstitue mersul evoluţiunei; 3. cînd legea nu a intrat sau pare a nu fi intrat în acţiune, să determine de ce. „Toute autre considération est sans objet“ (pag. 2).

Cercetarea este basată pe principiul că fonemele trebue studiate ţinîndu-se samă de acţiunile reciproce pe care le are unul asupra altuia în înlănţuirea silabelor. Originalitatea lucrărei residă şi în faptul că ea se basează pe experienţe personale, făcute cu ajutorul aparatelor de precisiune de care se serveşte astăzi fonetica experimentală. Numeroasele exemple din grupuri lingvistice variate luminează pe deplin „legile“ formulate de Grammont.

Se poate ca în unele casuri cetitorul să nu fie convins de argumentele pe care se sprijine autorul pentru a determina de ce un fonem e în poziție tare. Dar fecunditatea teoriei „dominanței" verbale reiese din ce în ce mai mult și capătă o nouă confirmare prin acest studiu, care va fi meditat de oricine urmărește cu interes mecanismul modificărilor fonetice.

N. DRĂGANU, *Conjuncțiile* de *și* dacă; *un capitol de sintaxă romînească*, în *Dacoromînia*, III, 251-284. — De conjuncțiile romînești *să*, *de* și *dacă* s'a ocupat M. Roques, într'un articol apărut în *Mélanges Chabaneau (Rom. Forsch.*, XXIII, 1907, 825-829). Acest studiu a rămas necunoscut lui N. Drăganu, care ajunge la resultate asemănătoare, aducînd exemple nouă din textele moderne și din dialectele sud-dunărene. Roques ajunsese la conclusiunile următoare întemeiate pe o cercetare atentă a textelor vechi. Conjuncția condițională *să* a intrat de vreme în luptă cu *de*. In traducerile *Apostolului*, conjuncția condițională e *să; de* și *deca* apar numai în funcțiune temporală. In *Ps. Scheiană*, *de* condițional apare o singură dată. De asemenea și *deca* (corespunde lui *se* în *Ps. Hurmuzaki*). In traducerea *Evangheliei*, *să* condițional e în luptă cu *de*. *Lexiconul lui Mardarie Cozianul*, unde vsl. *aště* e tradus prin *de* sau *să*, presintă același stadiu lingvistic. Progresele lui *de* nu sînt paralele în celelalte texte. Funcțiunea condițională a acestei conjuncțiuni se explică pornindu-se dela funcțiunea ei temporală. La această schimbare de funcțiune e probabil că a contribuit conjuncția vsl. *da*.

N. Drăganu consideră pe *dacă* format din *deca*. Exemplele de *ca* în funcțiune temporală și condițională se găsesc în textele vechi și în dialectele sud-dunărene. Un „decalc" lingvistic de pe sîrbo-cr. *dako*, admis de P. Skok (*Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 91), pare exclus, e mai probabil că avem de a face cu un paralelism.

Accentuarea lui *deca* pe silaba finală e atestată în textele care nu presintă diftongarea lui *e*. Mutarea accentului pe prima silabă, care a provocat diftongarea, s'a produs cînd conjuncțiunea nu a mai fost simțită ca un compus.

In *Dacoromania*, I, 378, S. Pușcariu a arătat că diftongarea lui *e* înaintea lui *a* final nu e probată, pentru că nu știm dacă în acel moment vocala finală era *a* sau *ă*.

Asupra tendințelor generale care provoacă reînnoirea conjuncțiilor se poate vedea studiul lui A. Meillet, *Le renouvellement des conjonctions*, publicat în *Annuaire de l'École pratique des Hautes-Études* (1915-1916), pag. 9-28. — Al. ROSETTI

M. Bartoli, *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano*, extras din *Rivista della Società filologica friulana*, Udine; 1924; 9 pag. — După atlasele lingvistice ale lui Gilliéron şi Edmont, Griera şi Weigand se pregăteşte acum un atlas pentru Italia şi altul („lingvistic-etnografic") pentru graiurile italiene din Elveţia împreună cu cele apropiate de ele dincolo de Alpi — se vorbeşte şi de un atlas spaniol şi de unul breton. Deci o vastă activitate se desfăşură în acest sens şi ne putem închipui cîte fapte nouă vor aduce asemenea publicaţii nu numai pentru romanistică, dar şi pentru lingvistică în general. In această broşură M. Bartoli ne împărtăşeşte planul atlasului italian aşa cum l-a conceput şi cum l-a elaborat împreună cu Bertoni şi Pellis. In multe privinţe se va deosebi de planul după care a fost redactat atlasul lingvistic al Franţei; experienţa a arătat că trebue aduse unele rectificări şi amplificări la metoda urmată de Gilliéron; pe urmă, cum relevează foarte bine Bartoli, condiţiunile lingvistice din Italia se deosebesc de cele din Franţa şi trebue să se ţină samă de ele. La adunarea materialului Bartoli arată că localităţile au fost alese după consideraţiuni care se impun în asemenea anchete: pentru urmărirea formelor lingvistice are importanţă dacă localităţile se găsesc pe linii de comunicaţii frecvente sau mai la o parte, dacă au fost mai mult ori mai puţin influenţate de vieaţa culturală, dacă aparţin zonelor de organisaţie eclesiastică într'un fel sau altul etc. La alcătuirea chestionarului s'au avut în vedere cît mai multe cuvinte şi frase, aşa că atlasul lingvistic italian va cuprinde un material mai bogat decît cele de pînă acum. Se vor da în el, pentru unele cuvinte, şi desenuri, fotografii. Se accentuează deci tendinţa de a apropia şi astfel lingvistica de alte cercetări. Am insistat şi eu, în două rapoarte la Academie (*Anale*, desbateri, XL, 154-155; XLIV, 87), asupra legăturilor mai strînse ce ar trebui să fie între lingvistică, etnografie şi folklor — nu sînt destul atlasele lingvistice, ci ar trebui să se dea şi completarea lor necesară, etnografică şi folklorică. Ar fi de dorit, în acelaşi timp, să se publice şi atlase lingvistice pentru trecut, atlase istorice care ar completa pe cele dialectale de azi şi în măsura în care ele s'ar putea alcătui după textele de altădată, alese printr'o critică riguroasă — dar acestea sînt desiderate care cer încă timp ca să fie împlinite. Să ne mulţumim pentru moment că fiecare an aduce un plus faţă de cercetările dinainte şi lingviştii îşi dau tot mai bine samă de înnoirile care trebue să-i preocupe, cum dovedesc şi paginile scrise de Bartoli.

J. HAUST, *Étymologies wallonnes et françaises;* Liège, Imp. H. Vaillant-Carmanne, Paris, Ed. Champion; 1923; xv- 353 pag. — Pentru graiul valon şi altele din Belgia culegerile sînt destul de numeroase şi de cîţiva ani se pregăteşte un „Dicţionar general" al lor, dar relativ puţin au fost studiate din punct de vedere ştiinţific, deşi ele au însemnătatea lor fie pentru că au păstrat unele elemente care au dispărut sau abia dacă se mai aud în alte regiuni ale domeniului frances, fie pentru că dau loc la constatări interesante asupra infiltraţiilor lingvistice — se ştie cîte urme a lăsat în Belgia înrîurirea germanică. Studiul lui J. Haust urmăreşte istoria mai multor cuvinte valone şi reproduce, în mare parte, cu unele remanieri, cercetări anterioare ale autorului publicate în *Romania*, *Bull. du Dict. gén. de la langue wallonne* etc. Asemenea adunări de studii etimologice risipite prin diferite periodice aduc multă înlesnire filologilor, aşa că volume la fel cu acesta al lui Haust, cum ne-a dat şi A. Thomas, ar fi bine să vie şi dela alţi filologi. Cunoscător adînc al dialectelor francese din Belgia, Haust aduce în interpretările sale şi o metodă de cea mai bună orientare, lămurind bine multe forme din dialectologia francesă, deşi asupra unora s'ar putea reveni cu completări şi rectificări (pentru *ameder* „châtrer", pag. 8, etimologia emendare îşi găseşte o confirmare în forme din engadină, dialecte italiene şi francese reproducînd pe sanare, cum se poate vedea în dicţionarul etimologic al lui Meyer-Lübke; *trepser* „donner à une terre le troisième labour", pag. 257, tot mai curînd din tertiare poate fi derivat decît din transversare; fonetismul cu *-p-* s'ar explica prin imixtiunea altei teme, poate a germ. *tripp-* care e representat în limbile romanice prin multe forme unele referindu-se la agricultură, cum se poate vedea în dicţionarul lui Meyer-Lübke, n-rul 8915; că *trepser* nu poate fi derivat din transversare ne arată şi forma identică din nordul Franţei cu semnificaţia de „passer outre" (*Atlas lingu.*, 977[b]) şi care apare unde cuvîntul acesta latin se încrucişează cu *transpassare; ca înţeles *trepser* din valonă rămîne deci departe de transversare).

I. BÎRLEA, *Balade, colinde şi bocete din Maramureş;* Bucureşti, Ed. Casei Şcoalelor, 1924; 143 pag.; *Cîntece poporane din Maramureş;* 1924; 400 pag. —După titluri, aceste două culegeri s'ar părea independente, dar de fapt trebue puse alături şi s'ar fi cuvenit să fie tipărite cu un titlu general de „Literatură populară din Maramureş", cu atît mai mult cu cît ele poartă indicaţia: volumul I, volumul II, ceea ce poate induce în eroare pe bibliografi, făcîn-

du-i să creadă că și *Baladele* și *Cîntecele* au apărut fiecare în mai mult decît un volum — sînt la noi neglijențe de presentare tipografică ce nu ar trebui să mai dăinuească. Și altfel publicația aceasta s'a tipărit, se vede, în grabă și aspectul ei e prea rebarbativ, ceea ce nu ar trebui să mai aibă scuse. Și, păcat, pentru că arată multă muncă în adunarea de texte, ne înlesnește cunoașterea producțiunilor populare dintr'un ținut prea puțin cercetat — așteptăm pentru Maramureș și lucrarea, sub presă, a lui T. Papahagi, așa că se va compensa astfel puținul ce s'a dat pînă acum pentru această regiune.

Ca în alte publicații de folklor ce apar la noi găsim aici ori prea mult ori prea puțin. Prea mult: explicații de prisos și repetări. Prea puțin: redarea nu destul de precisă a textelor și neselecționarea lor. Diferitele genuri de literatură poetică populară din Maramureș sînt însă bine representate și unele răsar limpede cu valoarea lor estetică. Vre-o cîteva însă trebuiau excluse, pentru că se trădează ca nepopulare (așa n-rul 206 din vol. II, 185; n-rul 173, *ibid.*, 275). Și pentru dialectologie textele pot fi urmărite cu folos: apar forme caracteristice, ca *fa* = face (și alte forme prescurtate, răspîndite în Maramureș); *rumpe*= *rupe; oame*, voc. dela *om* II, 276, 277; *săm* = *sîntem* II, 36, 202; *iepuroaie* II, 288; *lupoaie* II, 228; *șerpoaie* I, 44; II, 367; foarte des diminutivele în *-uc, -ucă; brace* = îmbrăcăminte II, 258; *cocon, cocoană, coconiță* = copil, băiat, fată (foarte des); *învita* = îndemna, ațîța I, 50; II, 10, 199, *a se învita* = a veni la cineva, mai mult fără voie, pe ascuns I, 43, 44, 45; *sor* = șoric II, 24; *teară* = război de țesut II, 120, 215, 231 etc.; *zgabură* = încălțăminte I, 374.

La sfîrșitul fiecărui volum se dau lămuriri fie pentru unele cuvinte, fie cu privire la vieața, obiceiurile Maramureșenilor, așa că trebue să recunoaștem folosul pe care-l poate avea pentru folkloriști și filologi această publicație.

Archivum latinitatis medii aevi (Bulletin Du Cange); Paris, Ed. Champion. — Paralel cu pregătirea unui nou dicționar al latinei medievale a început să apară această revistă, sub conducerea mai multor savanți din Uniunea internațională a Academiilor. In paginile din frunte Ch.-V. Langlois arată rostul revistei și ce s'a făcut pînă acum pentru proectatul dicționar ce va completa pe acela al lui Ducange. Articole și notițe indică activitatea ce se va desfășura în jurul acestei periodice care interesează în primul rînd pe romaniști. — O. D.

Publicații ale INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ȘI FOLKLOR:

Ov. DENSUSIANU

GRAIUL DIN ȚARA HAȚEGULUI

1915

25 lei

Ov. DENSUSIANU

VIEAȚA PĂSTOREASCĂ

IN

POESIA NOASTRĂ POPULARĂ

1922-1923

Vol. I 10 lei
Vol. II 15 lei

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —

BIBLIOTECA ASTRA SIBIU 1926

GRAI ŞI SUFLET

- MAR 2014

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR"

PUBLICATA

de

OVID DENSUSIANU

BIBLIOTECA CENTRALĂ a „ASOCIAŢIUNII" SIBIIU

VOL. II — FASC. 2

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1926

72367

CUPRINSUL

Pag

A. Rosetti, Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritza 187
I. Bacinschi, Probleme sintactice, II 255
T. Papahagi, Creaţiunea poetică populară 263
Ov. Densusianu, Semantism anterior despărţirei dialectelor romîne, II 310
Ecat. Ţenescu., Texte populare din Bistriţa-Năsăud 328

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Ov. Densusianu Arom. *bura* 346
Un aromînism în graiul din Săcele: *amiroană* 348
Rom. *teleleu* 350
Basc. *eřebesatze* 352
Asupra furcei de tors la Basci 352
V. Bogrea Fr. *à nulle autre seconde* 353
A. Rosetti Note asupra rotacismului 354
I. Diaconu Două variante ale *Mioriţei* 359

DĂRI DE SAMĂ

Th. Capidan, *Meglenoromînii: I. istoria şi graiul lor* (O. D.) . 363
Al. Rosetti, *Étude sur le rhotacisme en roumain* (O. D.) . . . 382
Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn* T. Papahagi) 394
T. Papahagi, *Graiul şi folklorul Maramureşului* (O. D.) . . . 403

Indicaţii bibliografice

G. Bertoni şi M. Bartoli — H. Schuchardt—M. Friedwagner — A. van Gennep — L. Colas — *Revue de linguistique romane* — *Balkan-Archiv* — C. Höeg — R. Corso — A. Resmeriţă — S. Dragomir 405

Fiecare volum al revistei apare în două, trei fascicole şi preţul lui, prin abonament, e de 175 lei; în streinătate 30 fr. francesi.

Manuscrisele, publicaţiile şi revistele în schimb se trimit D-lui Ov. Densusianu: Bucureşti, Str. Colţei 24.

Abonamentele se adresează administraţiei revistei: Bucureşti, Str. Timpului 19 bis.

GRAI ŞI SUFLET

REVISTA „INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ŞI FOLKLOR“

PUBLICATA

de

OVID DENSUSIANU

II

BUCUREŞTI
Atelierele SOCEC & Co., S. A.
1925-1926

72367

7.254

GRAI ŞI SUFLET

LETTRES ROUMAINES DE LA FIN DU XVIe ET DU DÉBUT DU XVIIe SIÈCLE TIREES DES ARCHIVES DE BISTRITZA

I

I. Généralités [1]

1. — Le fonds roumain conservé dans les archives de la Préfecture de Bistritza [2], en Transylvanie, est constitué par plus de 452 pièces, rangées en quatre paquets. Ce sont, en général, des lettres privées adressées au maire de cette im-

---

[1] Abréviations :

Berger = Dr. Albert Berger, *Verzeichnis der Bistritzer Oberrichter auf urkundlicher Quellen*, dans *Festgabe der Stadt Bistritz*, Bistritz, 1897, p. 83-100.

I. Bogdan, Brașov = I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țărei romînești cu Brașovul și cu țara ungurească în sec.* XV *și* XVI, I, Bucarest, 1905.

Candrea, Psalt. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec.* XVI *și* XVII *traduse din slavonește*, éd. de la Commission historique de Roumanie, I, Bucarest, 1916.

DB = *Documente romînești din arhivele Bistriței*, publ. par N. Iorga, I-II, Bucarest, 1899-1900.

DH = *Documente Hurmuzaki (Documente privitoare la istoria Romînilor)*, éd. de l'Académie Roumaine, Bucarest, 1887 et suiv.

Hasdeu, Cuv. = B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrăni*, I, Bucarest, 1878.

SD = *Studii și documente*, publ. par N. Iorga, Bucarest, 1901 et suiv.

[2] En saxon de Transylvanie : *Nösen* et *Bistritz*, en hongrois, *Beszterce*.

portante cité commerciale saxonne par les villes, monastères et villages environnants. La numérotation est faite au hasard. Elle ne tient compte d'aucun critère, chronologique ou géographique.

L'importance de ce fonds a été indiquée pour la première fois par M. Iorga, en 1899, dans son édition qui contient 382 lettres (v. *DB*, I, préface). Elles vont de l'année 1593 à l'année 1781. En 1911 M. Iorga les éditait à nouveau dans la collection Hurmuzaki, publiée sous les auspices de l'Académie roumaine [1]. La date de quelques pièces est modifiée dans cette édition.

Du temps où la Transylvanie était sous la domination hongroise, les autorités locales rendaient difficilement accesibles aux Roumains les archives disséminées dans la majorité des villes de cette province. M. Iorga n'avait pu consulter que très rapidement les archives de Bistritza. Pour un grand nombre de lettres il s'est contenté de copies qui lui ont été fournies par M. I. Marțian, de Năsăud (Transylvanie).

2. —Notre édition contient 50 lettres. La plus ancienne est de 1592. La date de la dernière est incertaine : elle peut tomber entre 1620-25 et 1638. C'est une constatation que l'on peut faire très souvent : la date de beaucoup de pièces est tout approximative. Ainsi, celles qui sont rangées sous la mention très vague „commencement du XVIIe s." ne contiennent aucun élément de précision. Elles se rattachent à des faits qui n'ont aucune importance historique ou bien elles font mention de personnages qui ont joué un rôle local. On est réduit, dans ces cas, à l'hypothèse, basée sur des caractéristiques graphiques et phonétiques.

Des éléments plus sûrs sont fournis par la mention du nom du maire de Bistritza. Les registres de la municipalité saxonne de Bistritza nous ont été heureusement conservés, et M. Berger a publié une précieuse liste des maires de cette ville, depuis l'année 1403 jusqu'à nos jours. Enfin, lorsque

[1] Vol. XV, 1ère et 2ème parties, Bucarest, 1911-13.

le nom du Prince de Moldavie est cité, ou bien quand il est donné des précisions sur une guerre ou sur une expédition, l'histoire de la Moldavie fournit les éléments nécessaires pour préciser la date.

Notre édition s'arrête à l'année 1620. Ce choix est arbitraire. On peut toutefois le justifier : les pièces datant du XVIe siècle sont en très petit nombre. Nous avons été obligé, par conséquent, de dépasser l'année 1600. D'autre part, dans le court laps de temps que nous avons pu consacrer aux archives de Bistritza (août 1921, septembre 1922 et octobre 1923) il nous aurait été difficile d'en copier un plus grand nombre, leur identification étant rendue malaisée par le fait que M. Iorga n'indique nulle part la cote d'archive et que les pièces ne sont pas rangées par ordre chronologique.

La plupart des lettres publiées ci-dessous ont été éditées en entier ou seulement en partie par M. Iorga. La présente édition ne double pas les éditions précédentes, nos lectures étant sur plus d'un point différentes.

Les n°s 1, 5, 9, 13, 19, 26, 38, 40, 43 et 49 sont inédits. Les n°s 2, 9, 10, 18, 28, 30, 36, 38, 39 et 44 ont été publiés dans l'*appendice* à notre *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924 *(Bibliothèque de l'École des Hautes-Études*, fasc. 240).

3. — Les pièces sont rangées par ordre chronologique. On trouvera ci-après un tableau où elles sont groupées par localités (§ 13). Il nous a semblé nécessaire de les faire précéder d'un court résumé, pour faciliter l'intelligence du texte.

Nous avons enfermé :

a. entre crochets droits [ ] les mots ou les signes répétés par inattention.

b. entre crochets obliques < > les mots ou signes rétablis par nous pour faciliter la compréhension du texte.

c. entre parenthèses ( ) les mots ou signes disparus (en général, à cause de l'usure du papier). Dans certains cas nos lectures ont été expliquées dans l'apparat.

Les lacunes sont indiquées en pointillé (...).

Les chiffres cyrilliques ont été transcrits en chiffres arabes.

A la fin de chaque pièce on trouvera des indications concernant le papier, le filigrane, l'encre, l'écriture et le sceau, suivies de la cote d'archive et de l'indication des éditions précédentes. Quand il y a lieu d'établir une date, on a renvoyé aux travaux qui permettent de la préciser.

La ponctuation et les lettres majuscules ont été rétablies partout. Quant à la transcription, qui est une translittération, nous avons tâché de reproduire aussi exactement que possible l'original, en substituant à son système graphique un système plus commode. Sauf exception, chaque signe cyrillique a été remplacé par un signe latin.

Nous avons établi les correspondances suivantes entre les signes de l'alphabet cyrillique et ceux de l'alphabet latin : а = *a*, б = *b*, в = *v*, г = *gh*, д = *d*, є = *e*, ж = *j*, ѕ = *dz*, з = *z*, и = *i*, і = *i*, к = *k* (devant *e*, *i*), *c* (devant *a*, *o*, *u*), л = *l*, м = *m*, н = *n*, о = *o*, п = *p*, р = *r*, с = *s*, т = *t*, ȣ, оу = *u*, *ū*, ф = *f*, х = *h*, ѡ = *ō*, щ = *ṣt*, ц = *ṭ*, ч = *č*, ш = *ṣ*, ъ, ь = *ă* et ъ, ь (dans l'intérieur et à la fin du mot, quand ils n'avaient aucune valeur phonétique), ы = *y*, ѣ = *ė*, ю = *iu*, ꙗ = *ia*, ѥ = *ie*, ѧ = ѧ, ѫ = *â* et ѫ (dans l'intérieur et à la fin du mot, quand ce signe n'avait aucune valeur phonetique), ѯ = *x*, ѳ = ѳ, ѵ = *ǧ*, ѱ = ѱ. Les groupes ръ, лъ sont transcrits *r*ъ, *l*ъ.

Les mots v. slaves sont imprimés en italiques. On leur a appliqué le système de transcription employé couramment.

II. Caractères externes

4. — Toutes les lettres (nommées *carte*, *scrisoare* ou *răvaș*) sont écrites sur du papier de format dit „de fabrique", provenant d'Allemagne, de Transylvanie ou d'Italie, sur un seul feuillet, entier ou fragmentaire, et d'un seul côté. Il n'y a que de rares exceptions à cette règle : ainsi, dans les n°s 8, 19 et 29 il est fait usage aussi du verso.

La lettre une fois écrite était pliée, en rabattant les deux marges vers l'intérieur, dans le sens de la longueur.

puis dans le sens de la largeur, son format étant réduit ainsi de 3/4 (v. pl. II). On écrivait alors l'adresse. Le sceau est presque toujours apposé sur la lettre pliée, de façon à la cacheter.

5. — Nous avons pu copier les filigranes de 26 lettres. Ils sont reproduits à la fin de cette étude. Dans bien des cas l'image en est confuse et on ne peut pas en tirer partie pour les identifier. Nous examinerons ici ceux qui ont pu être comparés aux marques reproduites par C. M. Briquet, *Les filigranes: Dictionnaire historique des marques du papier*, Genève, 1907, et dans d'autres ouvrages. Cette identification n'a, d'ailleurs, qu'une portée très réduite: elle ne saurait, dans aucun cas, être prise en considération pour fixer la date d'une pièce, pour des raisons que l'on se représente aisément (cf. A. Giry, *Manuel de diplomatique*, Paris, 1894, p. 500, et I. Bogdan, *Braşov*, p. XVII).

Voici le résultat de notre comparaison, qui n'est jamais entièrement satisfaisant: aucun de nos filigranes ne correspond exactement à ceux auxquels ils ont été comparés:

a. n° 1 (1592): écusson. Cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 107 (Tîrgovişte, 1601) et Candrea, *Psalt.*, I, p. CI-CIII, fig. 11, 13 et 14 (Transylvanie, 1563 et 1588-1600).

b. n° 4 (1595): aigle. Cf. Briquet, n° 138, mais plus petit (Francfort s. M., 1542).

c. n°s 9 (commencement du XVIIe s.) et 38 (1615): sanglier. Ressemble à Briquet, n° 13.574: fabriqué à Schweidnitz. Apparaît dans les environs de Breslau, en 1503, et à Neisse, en 1505. Cf. aussi Candrea, *Psalt.*, I, p. XC et p. CVII-IX, fig. 3-5, 15 et 22-4.

n° 24 (commencement du XVIIe s.): sanglier. Ressemble à Briquet, n° 13.592, en plus petit (Schweidnitz, 1574).

n° 40 (1615): sanglier dans un écu. Ressemble à Briquet, n° 1.915, qui est plus petit (Autriche, 1570-91).

d. n°s 10 et 18 (commencement du XVIIe s.): aigle à deux têtes, couronné. Cf. Briquet, n°s 288-89, mais sans les lettres que l'on voit à droite et à gauche (n° 288: Hongrie, 1590, Vienne, 1592; n° 289: Salzbourg, 1596).

e. n° 20 (commencement du XVIIe s.) : cor ou cornet (huchet). Ressemble à Briquet, n° 7.704 (Italie, 1519).

f. n°s 12 (commencement du XVIIe s.) et 39 (1609-15) : armoiries. Trois épées entre-croisées. Cf. Briquet, n°s 1421-22, mais sans couronne et avec un écu différent (n° 1421 : Presbourg, 1579 ; n° 1422 : Hongrie, id.).

g. n° 17 (commencement du XVIIe s.) : armoiries. Écu contenant 3 fleurs de lys. Ne correspond pas à Briquet, n° 1.681 et suiv.

h. n° 18. V. ci-dessus, *d.*

i. n° 20 (commencement du XVIIe s.) : lettres assemblées. V. Briquet, n° 9.674, mais en plus petit (Vérone, 1548-56). Cf. aussi Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 55 (Tîrgu-Jiu, 1591) ; v. ci-dessus, *e.*

j. n° 23 (commencement du XVIIe s.) : trois croissants, de grandeur inégale. Cf. Hasdeu, *Cuv.*, I, p. 134 (Vlaşca, 1604) et p. 179 (Iaşi, 1588).

k. n°. 24. V. ci-dessus, *c.*

l. n° 27 (1601) : lion dans un écu. Cf. Briquet, n° 1.915, qui est plus petit (Autriche, 1532-66).

m. n° 29 (commencement du XVIIe s.) : fleurs de lys. Cf. Briquet, n°s 6.943-44 (Neisse, 1540-52).

n. n° 33 (1604-18) : armoiries, couronne. Cf. Briquet, n° 1.185 (Vienne, 1551, Breslau, 1552-74, Schweidnitz, 1574).

6. — La couleur de l'encre est le plus souvent marron clair ou foncé et rarement noire.

7. — Toutes nos lettres sont écrites en caractères cyrilliques cursifs.

On ne peut pas établir de distinctions entre la graphie du XVIe et celle du XVIIe siècle. Mais il est facile de distinguer une écriture du XVIIe d'une écriture du XVIIIe s., caractérisée notamment par le rejet des fins de mot au dessus de la ligne.

En général, la lecture des lettres de Bistritza est aisée. Mais il y en a que l'on déchiffre péniblement (par ex. les n°s 18 [pl. XI] et 46 [pl. XXI]).

8. — On relèvera la forme de ж et de ѡ et la forme de quelques ligatures, que l'on retrouve, pour la plupart, dans les textes rhotacisants (v. Candrea, *Psalt.*, I, p. CXIV-XVI):

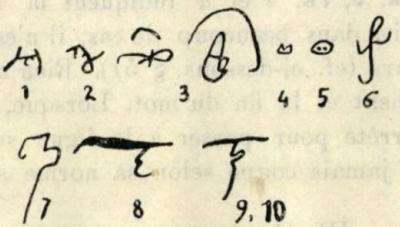

1 : ѩ (n° 3)
2 : жѕ (n° 3)
3 : ж (n°s 3 et 49)
4 : ѡ (n°s 1 et 5)
5 : ѡ (n° 18)
6 : ѡр (n°s 11 et 15)
7 : пр (n° 19)
8 : тє (n° 38)
9 : тр (très souvent employé, v. n°s 1, 2, 7, 9, 36, 45 et 47)
10 : тр (n° 19).

Le tracé du mot *amin* (v. pl. I) est composé d'après les règles de la ligature en usage dans le graphie slave. Les signatures que l'on rencontre dans quelques lettres se trouvent dans le même cas.

9. — En ce qui concerne les abréviations, il y a, d'abord, les abréviations courantes dans tous les textes roumains ou slaves. Ainsi : *mca* = měsęcь, *vlět* = vъ + lěto, *Is. Hs* = Isus Hristos.

Les noms des mois : *dek.* =decemvre, *fev.* = fevruar, *jul.* = iulie, *jun.* = iunie, *mar.* = martie, *nov.* = noembre, *ok.* = octombre.

Quelques mots usuels : *čestul* = čenstitul ; *dmnia* = domnia, *dmtale*, *dmta* = dumitale, dumneata ; *donlor* = domnilor ; *dmndzău* = dumnedzeu ; *epcpul* = episcopul ; *sfnt(ă)* = sfînt(ă).

Parmi les noms propres on peut relever l'abréviation *Alxadru* = Alexandru et *Căpolgo* = Cîmpulung (en slave *Dlĭgopol*, abrégé de plusieurs façons).

10. — La ponctuation n'existe pas. Les phrases sont divisées en tranches inégales, séparées par des points. Ces divisions ne correspondent à aucune nécessité logique. Les signes ъ, ь, ѫ, о, *l*ъ, *l* et *u* indiquent la limite phonique des mots. Mais, dans beaucoup de cas, il n'est pas fait usage de ces diviseurs (cf. ci-dessous, § 51). Rien n'indique, alors, le commencement et la fin du mot. Lorsque, en fin de ligne, le scribe s'arrête pour passer à la ligne suivante, le mot n'est presque jamais coupé selon sa norme syllabique.

III. Caractères internes

11. — Les lettres de Bistritza sont rédigées selon un formulaire qui varie très peu de l'une à l'autre (les n°s 6 et 7, qui sont des reçus, mis à part), calqué sur les formulaires slaves en usage (cf. I. Bogdan, *Brașov*, p. XXXVI et suiv. et ci-dessous, § 82).

Voici les divisions que l'on peut établir (cf. A. Giry, *Manuel de diplomatique*, p. 527 et suiv.):

A. Protocole initial. *1. invocation.* C'est la croix simple, que l'on retrouve dans presque toutes les pièces, à l'exception des n°s 1, 6, 12, 13, 14, 18, 25, 28, 38 et 48.

2. suscription: le nom et les titres du signataire et l'indication de la localité d'où il écrit. Très souvent il est fait mention des moines ou des conseillers municipaux qui s'associent à la personne au nom de laquelle la lettre est rédigée.

La suscription est rédigée en v. slave dans les n°s 7, 11, 13, 22, 27 et 49. Elle manque dans les n°s 31, 33, 37 et 48.

La suscription commence soit par un adv.: *adecă* (n°s 14, 19, 21), soit par la conj. *iată* (n° 1), le pr. relatif *cine* (n° 2), ou par les pr. pers. *eu* (n°s 9-10, 12, 14, 18, 25, 38, 40-2, 45-7) et *noi* (n° 50). Les n°s 3, 4, 5, 7-8 et 36 n'emploient pas de particule introductive. Les n°s 29, 30 et 39 emploient la formule solennelle en usage à la chancellerie princière: *cu mila lui Dumnezeu, adecă eu...* „par la grâce de Dieu, moi...“

3. salutation. On emploie des termes tels que: „nous saluons et souhaitons bonne santé à notre cher ami", etc. Dans les lettres ecclésiastiques, la salutation est rédigée suivant un formulaire plus compliqué (v. par ex. n° 43).

4. adresse: le nom et la qualité de celui à qui est adressée la lettre. Dans un grand nombre de lettres le nom du maire de Bistritza n'est pas mentionné (n°s 5, 9-12, 14-23, 26-9, 33-4, 37-9, 41-6). L'adresse manque dans les n°s 25 et 31.

B. Texte. *5. préambule:* le texte commence par un adverbe ou une locution adverbiale: *acmu* (n° 5), *alta(ă)* (n°s 13, 16, 22-3, 32, 49-50), *cătră ăceea* (n° 43), *cătră ăceasta* (n°s 29, 37-40, 42), *cum* (n°s 9, 30), *după ăceea* (n°s 2-3, 7-8, 44), *după ăceasta* (n°s 1, 19, 26-7, 35); par une conj.: *de* (n° 10), *și* (n°s 11-2, 28).

Le préambule manque dans le n° 36.

6. notification: le signataire annonce au maire de Bistritza qu'il a reçu sa lettre. Il en fait un bref résumé.

Cette partie peut manquer.

7. exposé;

8. dispositif: l'objet de la lettre est énoncé en quelques phrases. Dans certains cas, il est difficile de faire le départ entre ces deux parties, qui n'en font qu'une: n°s 3, 9-10, 13-4, 38-9.

Le commencement du dispositif est marqué par une conj.: *ce* (n° 21), *deci* (n°s 8, 15-8, 20, 25-7, 29, 44, 48-50); *iară(și)* (n°s 2, 19, 40, 43); *și* (n°s 11 et 28), ou par un adv.: *acmu* (n°s 4 et 35); *alta* (n° 32); *derept ăceea* (n°s 1 et 30).

9. clauses finales: les liens d'amitié qui unissent les correspondants sont évoqués.

10. salutation finale: souhaits de vie longue et heureuse.

C. Protocole final.

11. l'apprécation précède la *date.* Ce sont les mots *adevăr* ou *amin* (n°s 5, 7, 19, 23, 29, 31, 40-2), qui manquent dans les n°s 18, 20, 22, 25, 36, 39 et 43.

12. la *date:* le jour et le mois ne sont pas indiqués

dans les n°s 1, 3, 5, 9-11, 16-7, 19, 22, 24, 28-33, 38-42, 44-7. Les n°s 6 et 36, seuls, portent l'indication de l'année.

13. signes de validation: la signature est rarement employée (n°s 4, 12, 29, 31, 40 et 48). Dans un seul cas (n° 4), elle est écrite en caractères latins.

La fin de la lettre est marquée par quelques traits griffonnés (par ex. n°s 1 et 26), ou bien par la répétition du nom de celui qui écrit, précédé d'une croix (n°s 15, 20, 22, 25, 31-3, 35, 37, 41 et 48).

14. post-scriptum: l'usage du post-scriptum est assez répandu (n°s 5, 7-8, 12, 23, 25, 45). Dans le n° 33 il est écrit sur une autre feuille.

Le post-scriptum est précédé d'une croix.

D. L'adresse inscrite sur la lettre repliée (v. ci-dessus, § 4) n'est jamais simple. Elle est, en général, du type suivant: „cette lettre sera remise entre les mains de notre cher ami le maire de Bistritza“ ou bien: „qu'on remette cette lettre avec nos souhaits de bonne santé à notre cher ami, au maire de Bistritza et à ses conseillers municipaux“. Les adresses des n°s 2, 27, 30, 40 et 41 sont rédigées en v. sl. Les n°s 6-7, 9 et 18 n'ont pas d'adresse.

Les *sceaux* sont plaqués. Dans nombre de cas, un bout de papier a été appliqué entre la matrice et la cire. Vu leur mauvais état de conservation, on a rarement pu donner des indications sur le type du sceau et les matrices employées, qui sont quelquefois des intailles, voire même des monnaies (v. n° 25).

12. — Il nous reste à dire quelques mots sur la rédaction des phrases en v. slave que l'on rencontre dans nos lettres. Elles sont prises dans les formulaires en usage qui ont été signalés par I. Bogdan *(Braşov*, p. XXXVI et suiv.). Dans certains cas, leur rédaction trahit l'ignorance du v. slave (v. par ex. n°s 17 et 18): les scribes avaient appris par cœur certaines phrases stéréotypées, qu'ils reproduisaient ensuite invariablement tant bien que mal. La salutation finale, notamment, se trouvait dans ce cas. L'échappatoire c'était d'abréger les mots; ils en ont largement profité.

Pour certains mots qui revenaient très souvent, les clercs établissaient automatiquement la correspondance entre le mot slave et le mot roumain. Ainsi, *dĭnĭ*, pl. *dĭne(i)* = jour, *vŭ lĕto* = en l'année (ce mot a été adopté par la langue, dr. *leat* et *veleat)*, *pĭsati* = écrire, etc.

Nous entendons par „vieux-slave" la langue de la chancellerie moldave adaptée à l'usage russe, telle que l'a définie I. Bogdan *(Über die Sprache der ältesten moldauischen Urkunden*, dans *Jagić-Festschrift*, Berlin, 1908, p. 369 et suiv.). Le nombre des phrases slaves employées dans nos lettres est trop restreint, pour pouvoir y relever de nombreux éléments russes ou ukrainiens. On peut signaler, par exemple, le traitement *ol* de *l* + cons. dans le nom de lieu *Dolgojupol* (n° 47).

IV. Conditions linguistiques

13. — Nous donnerons sous ce titre quelques indications concernant les conditions dans lesquelles les lettres qui nous occupent ont été rédigées.

La majorité des lettres provient du Nord-Ouest de la Moldavie, y compris la Bucovine (n°s 1, 3-5, 7, 9-17, 19-29, 37-50), du Nord-Est de la Transylvanie et du Maramureş (n°s 2, 8, 18, 30 et 36), et une seule du Sud de la Transylvanie (n° 6).

Voici un tableau des pièces rangées par localités:

Moldavie

Cîmpulung: n°s 3, 9-17, 31-5, 37-8, 41-2, 47-50.
Lucavetz (Bucovine, distr. Vijnitza): n° 25.
Nord-Ouest de la Moldavie: n°s 45-6.
Mre de Moldovitza: n°s 1, 26, 28, 29.
Tîrgu-Neamtzu: n° 24.
M^re^ de Rădăutzi: n° 39.
Roman: n° 43.
Mre de Slatina: n° 23.
Suceava: n°s 4-5, 7, 19-22, 27, 40.

TRANSYLVANIE

Bistritza: n°s 8 et 18.

Făgăraș: n° 6.

Nord du Maramureș: n° 30.

Săliște (Maramureș): n° 2.

Suciul de sus (distr. Solnoc-Dobîca): n° 36.

14. — Les lettres de Bistritza appartiennent à un territoire linguistique que l'on peut opposer en bloc au groupe du Sud de la Transylvanie.

On sait que des Roumains venus du Maramureş ont fondé dans la deuxième moitié du XIVe siècle, après la défaite des Tatars, la Principauté de Moldavie (v. N. Iorga, *Gesch. des rumän. Volkes*, I, p. 264-68).

Les rapports fréquents entre les communautés linguistiques des deux versants des Carpathes expliquent l'unité dialectale de ce domaine étendu. Les relations politiques et commerciales que les villes, monastères et villages de Moldavie entretenaient avec leurs voisins Saxons sont très anciennes.

Les Saxons de Transylvanie apparaissent en Moldavie, comme fondateurs de villes, dès avant la fondation de la Principauté. Au début, la population des villes moldaves (Baia, Siret, Suceava, Tg.-Neamţu, etc.), est allemande [1].

Leur organisation est celle des villes allemandes de Transylvanie [2].

Les Princes de Moldavie, à partir du XVe s., favorisèrent le commerce entre les deux versants des Carpathes. Les voies naturelles qui unissaient la Moldavie du Nord-Ouest à la Transylvanie du Nord-Est suivaient le tracé des rivières qui se frayent un passage à travers la chaîne carpathique. De Bistritza, on pouvait se rendre en Bucovine par Rodna

---

[1] V. N. Iorga, *Gesch.*, I, p. 158-65, 172 et suiv.; R. F. Kaindl, *Das Ansiedlungswesen in der Bukowina*, Innsbruck, 1902, p. 312-16; Id., *Die Deutschen in Osteuropa*, Leipzig, 1916, p. 36-40, et I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau..*, Gotha, 1911, p. 89 et suiv.

[2] Cf. Kaindl, *Gesch. der Deutschen in den Karpathenländern*, II, Gotha, 1907, p. 290-300.

et de là, en suivant le cours de la Bistritza, traverser le massif du Ţibău (monts Cîrlibaba et Suhard). Il était facile, ensuite, de gagner Dorna ou Cîmpulung.

Une autre voie passait par le village de Borgo et la vallée de la Dorna, qui se fraye un chemin dans le massif du Căliman. En suivant le cours de la Bistritza, on descendait en Moldavie vers Piatra. Enfin, d'autres voies se trouvaient plus au Sud (défilés de Tulgheş, de Bicaz, de Ghimeş et d'Oituz; v. N. Iorga, *DB*, I, préface; I. Nistor, *loc. cit.*, et I. Borcia, *Weigand's*, *Jb.*, X, p. 150-56).

15. — On n'a, malheureusement, que de maigres indications sur les écoles de scribes qui devaient fonctionner dans ces régions. L'instruction était entre les mains du clergé.

Voici les informations que nous avons pu recueillir à ce sujet:

a. le grand-logofăt Ciogolea demande au maire de Bistritza de lui envoyer à Suceava, pour l'instruction de ses enfants, un clerc qu'il avait déjà eu à son service (1635-45: *DB*, I, p. 54, n° 70. Cf. V. Pîrvan, *Convorbiri literare*, XXXVIII [1904], p. 927-34).

b. le fils d'un prêtre de Năsăud (distr. Bistritza-Năsăud) poursuit son instruction dans un monastère de Moldavie où il a été obligé d'entrer dans les ordres. Ce fait se répète souvent (m^re^ de Voronetz, même date: *DB*, I, p. 55, n° 72).

c. un moine du m^re^ de Homor (Bucovine) donne des leçons à un prêtre de Moisei (Maramureş) (Moisei, 1685: *DB*, II, p. 53, n° 258).

d. un jeune homme du village de Borşa (Maramureş), va faire son instruction au m^re^ de Dragomirna (Bucovine) (Borşa, XVIIIe s.: *DB*, II, p. 98, n° 363).

Dans les villes les scribes étaient laïques. Nous ne savons pas qui a écrit le n° 18. C'est à coup sûr un Saxon qui parlait mal le roumain.

Etant données les caractéristiques du n° 8, on serait porté à croire que la lettre a été dictée par Cocrişel à un scribe saxon. Mais cette hypothèse est incontrolable.

Les anomalies graphiques que l'on rencontre dans certaines pièces (par ex.: *nescut*, *fecăt* et *făcut*, 25; *sinătate*, 30; *necoțătore*, *priatoni*, 38; *dărăiascâ-vâ*, 45; *figit*, *Liupul*, 46, etc.) s'expliquent suffisamment par le fait que ces textes sont dus à des demi-lettrés.

Si l'on devait en croire l'annotation finale *(sam Bilъi pisal)*, le n° 35 aurait été écrit par le maire de Cîmpulung lui-même.

Dans les autres cas on ne retrouve que des clercs:

le n° 22 est écrit par le clerc Jacob (Suceava) et les n°s 37 et 41 par Pierre (Cîmpulung).

Dans les villages, c'étaient les prêtres, les seuls à posséder l'instruction nécessaire, qui faisaient office de scribes. Mais tous les prêtres ne savaient pas écrire (v. ci-dessus, *c)* Ainsi, dans un cas, il nous est dit expressément que la teneur d'une lettre a été dictée à un prêtre par un autre prêtre: „eu pop Gonţul čel domnescu pre mai mare credinţâ pre popa Manole am învăţat să scrie cu dzisa tutoror" (n° 20: „a învăţa să scrie" = dicter).

Le post-scriptum du n° 25 est écrit par un prêtre.

On voit, par conséquent, que les témoignages de nos lettres se réduisent à un nombre limité d'individus. Quelques pièces proviennent de la même personne: n°s 13, 14, 15 et 16, 31-2, 33-5, 37 et 41-2. Les n°s 45-6, quoique venant de la même personne, sont écrits par deux mains différentes. Les scribes ayant appris leur métier dans les monastères, seuls dépositaires de la culture, il y a beaucoup de chances pour que l'on retrouve des habitudes orthographiques analogues dans les textes provenant d'une même région.

C'est ce que nous allons examiner tout de suite.

V. Système graphique

Il y a lieu de relever les particularités suivantes:

16. — Emploi des signes ъ, ь et ѫ dans l'intérieur des mots ou à la finale, lorsqu'ils notaient les sons *[ă]*, *[î]* ou qu'ils n'avaient aucune valeur phonétique.

L'usage de ъ et ь est prédominant. Ces signes sont employés exclusivement dans 26 cas, sur 50 : n°s 2, 6-9, 12-3, 15, 17, 22, 24-7, 31-6, 38-41, 48 et 49.

ѫ n'est employé exclusivement que dans deux cas : n°s 18 et 25 (dans le post-scriptum, qui est dû à une autre main).

Dans les n°s 1, 10, 19, 21, 23, 28-30, 43, 46 et 47 les signes ъ, ь et ѫ sont employés concurremment ; ѫ prédomine dans les n°s 5, 11, 16, 20 et 45.

Dans les n°s 4, 37 et 44 on relève l'emploi normal de ъ, ь, tandis que ѫ apparaît seulement à la finale (un ex. par lettre). Enfin, dans les n°s 14 et 42 l'emploi de ѫ dans l'intérieur des mots est tout aussi peu fréquent. Il est plus répandu dans le n° 50.

17. — Sur la valeur phonétique de ѧ, v. ci-dessous, § 20.

C'est par confusion avec le signe ѧ, auquel il ressemble graphiquement, que ѫ a été employé à l'initiale : *ѫnfeles-am*, *ѫnkinu-mă*, 33 ; *ѫndereptatu*, 34 ; *ѫn*, *ѫbla*, 35.

Les graphies ci-après sont dues à la confusion de ѧ avec les signes ѫ et ѩ :

de.ѧcâtru.ѧ (= dincotro), 19 ; *nōa.ѧdzeč* (= nouădzeci) 22 ; *.ѧe* (= ye), 25.

18. — Voici quelques exemples de mots orthographiés à la manière slave :

boiarii, 25 et 44 (v. sl. *boljarinŭ*, bulg. *boljar)*.

a pohti, 32, 40, 43-4 (v. sl. *poxotěti)*. La forme *pofti* apparaît dans le n° 31.

Il faut voir, peut-être, dans les graphies *posta*, *postem* (= pofta, poftim) du n° 38 une influence de la conjugaison slave (thème du prés.-*št*-, au lieu de -*t*-).

priѫtin, 1, 4, 17, 33-4, 38-9, 44 (v. sl. *prijatelĭ*).

priiaten, 21-4, 26, 31-2, 38-9, 40, 42-3, 47.

Le n° 38 nous fournit un exemple de *priietini*.

Radovți (= Rădăuți), 39.

směrenie, *směritul* (v. sl. *sŭměrĭnŭ*, *směrjati)*, 26.

s⟨fe⟩tii Nicolae (v. sl. *svętŭ)*, 40.

Les graphies *Crъstě*, *Crъlibaholъ*, *tlъhar*, etc., que l'on

rencontre assez souvent, représentent des phonétismes *[Cîrstea]*, *[Cîrlibahul]*, *[tîlhar]*, etc.

19. — Il nous reste à signaler quelques phénomènes graphiques qui intéressent les consonnes :

a. On peut relever dans quelques pièces l'insertion d'une *n* entre une voyelle accentuée et une occlusive sourde : *oprento*, *pontem*, *făcunto* (= *oprit*, *putem*, *făcut*), 41.

Les mots *dînșii* et *atunci* orthographiés *dășei* et *atoče* (même pièce) présentent le phénomène inverse, qui apparaît dans les lettres suivantes :

aračet (= *arğint*), 9 ; *râdu*, *la des*ъ, *Câpulug*ъ (= *rîndu*, *la dînsul*, *Cîmpulung*), 10 ; *străsore* (= *strînsoare*), 15 ; *ikes*⟨*ă*⟩ (= *înkisă*), 29 ; *ude* (= *unde*), *detr'acočĕ* (= *dintr'acoace*), 42 ; *naitĕ*, *curod* (= *naintea*, *curînd*), 46 ; *încuğurat* (= *încunğurat*), 50.

b. *t* est noté par le signe ѳ dans les n°s 28 et 44 : *Agaѳon*, *Aѳanasie*, *Ѳeodosie*.

c. Dans quelques pièces, le groupe initial occlusive sourde + *r* est precédé d'une *s*: *SCrai* (= *Crai*), 32 ; *SCr*ъ*stĕ* (= *Cîrstea*), 47 ; *strimâs* (= *trimes*), 18 ; *stremis* (= *id.*), 37.

20. — Les défauts de ce système graphique sont apparents. Un seul signe sert parfois pour noter des phonèmes différents ou ne doit sa présence qu'à une habitude orthographique.

Ainsi, les signes ъ, ь et ѫ sont polyphones ; ils représentent les phonèmes *ă* et *î* ou ne représentent rien.

ѧ = *[ya]*,*[ea]*,*[e]*ou*[e]*ouvert (en fin de mot).

ꙗ = *[ya]*,*[ye]*.

ѧ = *[în]*,*[i]*et*[i]* nasal (à l'initiale). Le même signe sert à indiquer la nasalité de la voyelle précédente.

Il en résulte que la valeur phonétique de l'alphabet cyrillique appliqué au roumain comporte une large part d'interprétation.

VI. Système phonétique

Notre exposé est descriptif. On s'est attaché, surtout, à

relever les alternances orthographiques qui caractérisent tous les textes roumains du XVIe et du XVIIe s.

Les exemples sont groupés par localités. Les chiffres renvoient aux numéros d'ordre des pièces.

Voyelles

[a]

21. — Dans certains cas, *[a]* accentué ou non est noté par *aa:*

Mre de Moldovitza : *sănătaate, să ertaaţi* et *sănătate*, 29 ; M^re^ de Rădăutzi : *sărătaate*, 39 ; Mre de Slatina : *sănătaate*, 22.

Mre de Moldovitza : *laa, s'aau (curâţit)* et *la*, 29 ; M^re^ de Rădăutzi : *s'aarь (ѧgrăşĕ)*, 39.

[e]

22. — I. *[e]* accentué est indiqué par les signes *ă, ĕ, ea* et *ѧ* :

Moldavie. Cîmpulung : *prĕōtolu, Arьmѧnilor*, 10 ; *Arьmĕni*, 11 ; *dĕčii, dѧči*, 16 ; *deči* 17 ; *deče*, 33 ; *Sărĕtōlōi, Armĕne, Lĕşe* 37 ; *Lĕşii, Montĕni*, 41 ; *deč*, 49 ; *dĕčii*, 50.

Lucavetz : *dăči, dăla* et *dela*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *deče, Moldovĕnii*, 45 ; *deče*, 46.

Suceava : *nĕmiş, Arměny*, 5.

Transylvanie. Bistritza : *deči*, 8. Nord du Maramureş : *dĕči*, 30.

II. *[e]* accentué suivi de *[e]* ou *[a, ă]* est noté par les signes *e, ĕ, ꙗ* et *ѧ* :

Moldavie. Cîmpulung : *lѧğe, părĕşte*, 3 ; *nĕgre, lĕğe*, 9 ; *vĕste*, 11 ; *vrĕme*, 12 ; *vĕsel, ѧnčѧpe*, 13 ; *Sučĕveei*, 16 ; *vĕste*, 17 ; *boleşte*, 32 ; *nedѧjde, lĕğe*, 33 ; *nedejde*, 38 ; *să se dee*, 41 ; *nedĕjde*, 42 ; *sĕmne*, 49 ; *lĕğe*, 50.

Lucavetz : *ačele*, 25.

Mre de Moldovitza : *trѧčem*, 1 ; *bisĕreči*, 26 ; *čѧreţi*, 28 ; *trĕbele*, 29.

N.-Ouest de la Moldavie : *vĕste*, 46.

Tg.-Neamtzu : *trimĕtem*, 24.

Mre de Slatina : *besĕriči*, 23.

Suceava: *pěşte, tocměle*, 4; *čěreţi*, 5; *(să te) veseleşti* 7; *lěğe*, 19; *lěğe*, 21; *Sučěvei, věseli*, 22; *trimisěse, vrěme*, 40.

Mre de Voronetz: *fѧ⟨ţe⟩le, vѧrdele*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *besěrecă*, 8; *do⟨uă⟩sprâdzěče, lěğe*, 18.

Sălişte: *vѧste*, 2.

Suciul de sus: *vrěme*, 36.

III. La 3e pers. du sing. de l'indicatif présent du verbe „être" est représentée par les graphies suivantes:

ѧste: n°s 1-2, 11, 19, 30-1, 36, 44.

iaste: n°s 4, 17, 20, 24, 27, 32, 36, 40, 43, 45, 48.

iѧste: n° 29.

ěste: n° 46.

Le n° 25 (Lucavetz), seul, présente partout la graphie *este*.

[i]

23. — *[i]* accentué est noté par les signes ѧ et *e:*

Cîmpulung: *ştѧre*, 10; *ştere, ştețe, scres*, 37; *ştere, foğet, venet, va vene, ştem*, 41 et 42.

i inaccentué est noté par ѧ dans le n° 10: *Bistrѧţâ*.

[o]

24. — I. *[o]* accentué est rendu par *ū* et *u* dans les pièces suivantes:

Moldavie. Cîmpulung: *Mulduvei*, 31.

Mre de Moldovitza: *Muldūōei*, 1.

N.-Ouest de la Moldavie: *ğusъ* (= jos), 46.

Rădăutzi: *Mōlduveei*, 39.

Transylvanie. Sălişte: *Moldūa*, 2.

II. *[o]* inaccentué est noté par le signe *u* dans trois pièces:

Cîmpulung: *să u lase, nu ū vor lăsa*, 12.

Mre de Moldovitza: *Mūldōviţâ*, 1; *Mitrufan*, 29.

Suceava: *uraş*, 5.

[u]

25. — I. *[u]* accentué est noté quelquefois par le signe *o:*

Moldavie. Cîmpulung: *au spos, sofletele*, 9; *molъţi, borii*

(= buni) et *buri* (= buni), 10; *Câmpulo⟨n⟩g*, 11; *com* (= cum), *Cămpolongu*, *să adocă*, *să docă*, 32.

N.-Ouest de la Moldavie: *.ѧkynâčone*, 46.

Transylvanie. Bistritza: *spos*, *soflet*, 8; Sălişte: *Maramoreş* et *Maramureş*, 2.

II. La même graphie se répète pour *[u]* inaccentué:

Cîmpulung: *Cămpol⟨un⟩go*, *mărѣtoresem*, *forat*, *moerescѣ*, 9; *molѣţâmâscu*, 11; *treboeşte*, *să dăroiască*, 32; *čenstitol*, *Tărgol Sărĕtōlōi*, etc. (partout), 37-8, 41-2.

Bistritza: *ǧorat*, *dorol*, etc. (partout), 8.

III. Dans quelques cas, *[u]* accentué ou non est noté par ѡ:

Moldavie. N.-Ouest de la Moldavie: *Liupul*, *liui*, 46.

Transylvanie. Bistritza: *niumai*, *niu-s*, *niu* (=nu), *iungurĕscă*, *liutul*, 8; *liuato*, 18.

[ă]

26. — Dans les pièces suivantes *[ă]* est noté par *a:*

Făgăraş: *Făgaraş*, *păna*, et *ačĕstă*, *nostră*, 6.

Lucavetz: *vatamanilor* (orthographe du mot petit-russe *vatamanŭ*) et *făcut*, *cumpărat*, etc. (on a aussi *ă* pour *a: Căzacul*, *av dăt)*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie: *daca*, *pâna*, et *.ѧkynâčone*, *sănâtoşѣ* (on a aussi *ă* pour *a: s'ău*), 46.

[î]

26 bis. —*[î]* initial non nasal est noté par le signe .ѧ dans le n° 11 (Cîmpulung): *.ѧţi*.

Voyelles nasalisées

.ѧ

27. — La nasalité d'une voyelle est indiquée à l'aide du signe .ѧ qui sert aussi à noter les phonèmes *[î]* et *[î + n]*.

On peut distinguer dans nos textes deux façons d'employer ce signe:

I. .ѧ + *n* + cons. : n°s 3-5, 15, 17, 22, 25, 30-1, 33-5, 39-40, 47, 49 (ex. *.ѧnkinăčiune, prentru)*.

II. .ѧ + cons. : n°s 1, 8, 10, 18, 19, 21, 23-4, 26-7, 37, 43, 46, 50 (ex. *.ѧkinăčiune, pre.ѧtru)*.

Enfin, il y a des lettres dans lesquelles les deux orthographes sont employées concurremment : n°s 2, 4, 11-3, 20, 29, 32, 36, 39, 42, 44.

La prép. *în* unie par proclise à l'initiale du mot suivant est orthographiée *.ѧn* ou *.ѧ*, quelle que soit l'initiale du mot suivant (voyelle ou consonne) :

.ѧn : n°s 5, 13, 15-6, 25, 30, 32, 35, 38, 40-1, 45, 48-50.

.ѧ : n°s 2, 8, 10-11, 16, 18-21, 27, 36-7, 39, 42-4, 46.

[e] et *[i]*

28. — *[e]*et*[i]* nasalisés sont notés par les signes *e*+*n*, *i*+*n* ou *e*+*.ѧ(n)*, *i*+*.ѧ(n)*:

Moldavie : Cîmpulung : *pren* et *prin*, *čine*, 3 ; *di.ѧ*, 10 ; *di.ѧ*, *pri.ѧtrū*, 11 ; *printru*, 12 ; *pren*, *činste*, 13 ; *čine*, *činste*, 14 ; *prentru*, *činste*, 15 ; *printro*, *činste*, 16 ; *den*, *pentru*, *dentr'(aiasta)*, 17 ; *den* (partout), 34-5 ; *prentru*, 35 ; *čenstitol*, 37 ; *den* (partout), *de⟨n⟩tru*, 38 ; *den* (partout) 47 ; *pintru*, *činste*, 48 ; *denъ*, *prenъ*, *prentr'(ačĕ)*, 49 ; *čeine*, *printru*, *din*, *činste*, 50.

Lucavetz : *den* (partout), *cuvinte*, *mene*, 25.

Mre de Moldovitza : *printru* (partout), 26 ; *de.ѧ*, *pe.ѧntru*, *dentr'(acoče)*, *čenstita*, 29.

Tg.-Neamtzu : *den*, 24.

Rădăutzi : *pre.ѧntru*, *čenstitul*, 39.

Roman : *cuvente*, *dentru*, 43.

Mre de Slatina : *prĕ⟨n⟩tru*, 23.

Suceava : *pre.ѧntru*, 5 ; *de.ѧ* (partout) 19 ; *den*, (id.), *credință*, 20 ; *de.ѧ*, 21 ; *den*, *prentru*, *dentăi*, *čene*, *credința*, *činste*, 22 ; *prentru* (partout), *čine*, *činste*, 40.

Mre de Voronetz : *printru*, 44.

Transylvanie. Bistritza : *den* et *din*, *creștină*, 8 ; *pri⟨n⟩tro*, 18.

N. du Maramureș : *din*, 30.

Suciul de sus : *de.ѧ* (partout), *credință*, 36.

[î] nasalisé

29.—*[î]* nasalisé est noté par les signes ъ+*n(m)* et *i*+*n(m)*:

Moldavie. Cîmpulung: *sămt* (= sînt), 31; *sintem* et *săntu*, 33; *sintem*, 35; *frămtă*, 38; *dinsu*, 50.

Mre de Moldovitza: *dinsu*, 26.

Roman: *dinsul*, *sâmtъ*, 43.

Suceava: *sămъtū*, *simъteți*, 4; *sămtu* (partout), 19; *săntem*, *dinsul*, 20; *rindul*, *sintu*, 27.

Mre de Voronetz: *simteți*, *dănsul*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *simt* (= sînt) et *sămtu*, 8; Nord du Maramureș: *simtъ*, 30.

[ū]

30. — Le nom de nombre et le pron. indéfini *un* sont représentés par la graphie *u*:

Cîmpulung: *u topor*, *u caș*, 9.

Bistritza: *u caliu* (=cal), 18.

N.-Ouest de la Moldavie: *u frate*, 46.

Suciul de sus: *u lucru*, 36.

Diphtongues

[aw]

31. — Dans le n° 25 (Lucavetz) la diphtongue *[aw]* est notée par *av*: *av (dat)*, *av (eșit)*, *av (făcut)* (2 fois), *av (cumpărat)* (2 fois), *sav* (= sau).

[ya],*[ęa]*,*[ye]*

32. — Les diphtongues *[ya]*,*[ęa]* et *[ye]* (et dans certains cas, à la fin de mot, *[e]*ouvert) sont représentées par les signes *e*, *ea*, *ĕa*, *ĕ*, ꙗ et ѧ (ꙗѧ) ou bien par des graphies *ǧ* + *a*, *č* + *a*, *ș*+*a*:

Moldavie. Cîmpulung: *Iѧnăș*u, *četat*ѧ, *(după) ačĕ*, *ōprĕscâ*, *Măriѧ*, *činĕ-u* (= cine au), *trĕba*, *să dĕ*, 3; *čara*, 9; *moerѧ*, *ačasta*, *muѧre*, *să se de*, 10; *čeluĕ*, *ѧ-ū* (= i-au), 11; *voѧ*, *ačĕsta*, 12; *aiasta*, *puținĕ*, ⟨*a*⟩*iasta*, *ačaia*, *ernĕdză*, *voia*, *să socotĕscă*, *čaia*, *dĕaiasta*, *să să dĕ*, 13; *acolѧ*, *dumѧvostră*, *ѧ-u* (= i-au), *ѧ-m* (= i-am), *Măriѧ*, *trĕba*, *dăruiѧscă*, *ačasta*,

14; *Măriѧ, Candrė, voѧ, să se dѧ*, 15; *ѧrâ, dėca, Măriė, să-ș dė, tâѧt, voѧ, ačėstă, să să dė*, 16; *dėcolo, čiaste, Măriia, aeștė Ğėlaly, aiasta, dė-m*(= de-am), 17; *avė, calė, de am pute, așė*, 31; *calė, ačasta, veți vrė, pačė, sănătatė, treboește, treboiaște*, 32; *vōѧ, trѧba, sănătatѧ, ѧrăși, ѧ-u* (=i-au), *piѧră, să dė*, 33; *ѧ* (=i-a), *ѧpă, ѧpei, Nѧmțu*, 34; *dumiѧ-voastră, vōѧ, ѧpă, să vă dѧ*, 35; *ačėsta, Sučėvă, ačėѧ, leșască, să să dėe, čėstă*, 37; *domnieѧ, ačėsta, șėde, Măriѧ, voiѧ, să să dee, castă*, 38; ⟨*o*⟩ *să esă, leșescă, erь, čėe, i-au, čestă*, 41; *časta, de*⟨*n*⟩*tr'acoče*, 42; *viiață, Němții, să slobodzėscă*, 47; *șėse, čeė* (= ceia), *să-mi dė*, 48; *cartė, ačė, să să dė, ačėstă*, 49; *ėră, ėpă, plătėscă, Ėd* (= Iad, n. de lieu), *să ō ė, rė, dumiėvostrâ, să să dė, ačėstă*, 50.

Lucavetz: *.ѣe* (=ie), *castă*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie: *să trėcâ, merėe, dėiasta, să să dė*, 45.

Mre de Moldovitza: *ačѧă, netocmѧlă, (derept) ačѧ, smintėlâ*, 1; *mănăstirė, vom avė, să dė, dėčasta*, 26; *voiu putѧ, să se de*, 28; *mănăstirѧ, domnėalui, prė (milostiv), să dăruѧscă, veți vrė, Măriѧ, aičѧ, să treacâ, voѧ, domnėa, vostră, să să dė*, 29.

Rădăutzi: *voѧ, .ѣgrășė, castă, să să dė*, 39.

Roman: *viiață, prė, nė-i, dumnėta, (dirept*ь*) ačė, kѧmâ, dėčiia, așė, țѧ-m* (=ți-am), *dėčѧ* (=de aceia), 43.

Mre de Slatina: *dumnėvoastră, aičѧ, să-l dė, de aѧsta, voė*, 23.

Suceava: *Iѧnăș*ū, *(dūpă) ačė, fiѧrâ, voѧ, (mai) dėinte, ačėѧ, să dė*, 4; *nѧ-ți, voѧ, ѧnăș* (= Ianăș), *slobodzėscâ, acolė, ѧrâ, trѧba, dirѧptâ, castă*, 5; *(după) ačiia, ačėia*, 7; *Sučavei, ačėsta, .ѣnaintė, ѧpă, nėgră, čė* (= cea), *crėdzâ*, 19; *Sučavă, (nu l-arѫ mai) .ѣnvie, să dė, mieu*, 20; *nė-i* (=ne-ai), *domnėvoastră, lė-m* (=le-am), *Crьstѧ, (să nu vâ) pėrâ*, 21; *dumnialui, voia, al doile, lė-u* (= le-au), *(prentr') ačė, vom avė, să să dė*, 22; *de-u* (=de au), *le-m* (=le-am), *este* (= ăștia), *să slujescă, veț vede, e-u* (=i-au), 27; *Sučavei, ačasta, scrisoarė, dumnėta, vor vrė, aičė, puținė, castă*, 40.

Mre de Voronetz : *viață*, *ačѧ*, *čѧ-u* (= ce-au), *voѧ*, *vrem avĕ*, *sfințiѧ*, *să dѧ*, *ѧră*, 44.

Transylvanie. Bistritza : *dup'ačѧ*, *aiasta*, *mĕ* (=mea), 8 ; *tâgâdoѧște*, *nu ѧ* (=i-a) *liuato*, 18.

Făgăraş : *Badĕ*. *ačĕstă*, 6.

Nord du Maramureş : *acolĕ*, *ѧ-mъ* (=i-am), *ştirĕ*, *ačeѧ*, *mi-ѧu*, *aşѧ*, 30.

Sălişte : (*dup'*) *ačѧ*, *čѧ-ţъ*, *čѧ-u* (=ce-aţi, ce-au), *lĕşѧscă*, *eѧu dzis* (=ei au dzis), *rѧ*, *deičѧ*, *vѧste*, *ѧră*, 2.

Suciul de sus : *nimăruĕ*, *ꙗtr'ačĕѧ*, *ačĕѧ*, 36.

[wa]

33.—La diphtongue *[wa]* accentuée est rendue quelquefois par les signes *o* ou *ō:*

Moldavie. Cîmpulung : *o* partout (*nostră*, *nostre*, etc.), 9 ; *ōmenii*, *nostrâ* et *noastrâ*, 11 ; *vostre* (3 fois), *forte* et *nūastră*, 12 ; *nostră*, *vostră*, *ōmeni*, *să potă* et *toată*, 13 ; *dumѧvostră*, *strănsore*, *forte*, *scrisore*, *nostră*, *ōmeni* et *ōameni* 14 ; *prinsore*, *nostră*, *strănsore*, *forte*, 15 ; *o* partout, 16 et 32.

Dans les n°s 33 et 35, seule la graphie *oa* est employée ; *o* partout, 37 ; *vostre* (souvent) et *voastrâ*, 38 ; *vostre* (partout), 41 et 42 ; *vostre*, *vostrâ* et *voastrâ*, *foarte*, *negoaţe*, 47 ; *să-i cunoscă*, 48 ; *forte*, 49 ; *globâ*, *vostrâ*, 50.

Lucavetz : *scrisore*, *nostre*, *vostre*, 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *vostre*, *vostră*, 45 ; *ōmeni*, 46.

Mre de Moldovitza : *vostre* et *voastrâ*, 28.

Rădăutzi : *vostre*, *nostră*, *ōmenii*, 39.

Suceava : *nostrâ*, *morte* et *prinsoare*, *ꙗkisoare*, *noastrâ*, 20 ; *o* partout, 27.

Mre de Voronetz : *vostre*, *totâ*, 44.

Transylvanie. Bistritza : *să mă scoteţ*, *scrisore*, 8.

Făgăraş : *nostră*. 6.

Sălişte : *omyrъ*, 2.

34. — La diphtongue *[ęa]* a été réduite à *[a]* après une vibrante linguale ou une occlusive labiale :

Cîmpulung : *să vă trimată*, 33.

Lucavetz : *ungurască*, 25.

Suceava : *albață*, 19 ; *să margă*, 21 ; *tocmala*, 27.

Le mot *seamă* (hong. *szám*) conserve son phonétisme normal :

samâ, 20 et 43 (Suceava et Roman).

Voyelles en hiatus

[o|ă]

35. — Le hiatus *[o|ă]* est noté de diverses façons :

Cîmpulung : *noa*, 3 ; *noō*, 41 ; *noaō*, 48.

Mre de Moldovitza : *noaō*, 1.

Roman : *noadzâč și noaō*, 43.

Suceava : *(de.ꙗ)cătruâ*, 19 ; *nōa.ꙗdzeči*, 22 ; *.ꙗcătruō*, 27.

Consonnes

Palatalisation des labiales

36.—L'altération de *[f]* et de *[v]* devant *[y]*, *[ye]* est indiquée dans quelques pièces par le signe ꙗ :

Cîmpulung : *sâ hiți*, 11 ; *va hi*, 13 ; *vor hi* et *să fii*, 15 ; *să hiți*, 16 ; *a hi* (partout), 31 ; *va hi*, 47 et 49 ; *aș hi*, 48.

Lucavetz : *herul* (= fierul), 25.

N.-Ouest de la Moldavie : *va hi* (partout), 46

Roman : *hidic* (=vidic), 43.

Mre de Slatina : *să hiți*, 23.

Suceava : *va hi* et *să fie*, 4 ; *herul* et *fer* (2 fois), *să fie*, *să fiți*, 19 ; *va hi*, 40.

Mre de Voronetz : *a hi* (partout), 44.

Dans le n° 10 (Cîmpulung) la spirante gutturale sourde est notée par le signe ꙗ : *să ꙗie*.

[dz]

37. — Toutes nos lettres notent par le signe ꙁ la mi-occlusive sonore *[dz]*, à part les pièces qui suivent où ce phonème est notée par з :

Cîmpulung : *dumnăzâu*, 34 et 35.

Tg.-Neamtzu : *zi* (2 fois), 24.

Suciul de sus : *dumnezeu* et *dzis* (partout), 36.

Dans le n° 30 (N. du Maramureş), *dz* a passé à la mi-occlusive sonore *dj: ǧiče.*

[dj]

38. — Dans toutes les pièces la mi-occlusive sonore *[dj]* est représentée par le signe ѹ, à l'exception des n°s 40 (Suceava) : *jupănul* et 30 (N. du Maramureş) : *juratul*, *a jura* et *a ǧurat*, où l'on relève l'emploi du signe ж qui note la chuintante sonore *[j]*.

Dans deux pièces *[dj]* est noté par le signe ѕ :

Cîmpulung : *Sâmǧordzu* (n. de lieu, Sînǧiorǧiu) ; 10 ; *fudzit* et *fuǧit*, 49.

Dans le n° 9 (Cîmpulung), *[dj]* est indiqué par le signe ч : *aračet* (= arчǧint), si l'on admet notre interprétation.

[v]

39. — Parfois *[v]* intervocalique n'est pas noté :

mre de Moldovitza : *Muldūōei*, 1.

Sălişte : *Moldūa*, 2.

Sonantes

Rhotacisme

40. — Le passage de *[-n-]* à *[-r-]* est indiqué par les graphies *.ꙗnr-*, *.ꙗr-*, *-r-* et *-n-* :

Moldavie. Cîmpulung : *sărătate*, *(.ꙗ)nraintĕ* (3 fois), *bătrăneloro*, *irelo* (=inel), *čereva* (=cinevà), *sărătoşi*, 9 ; *.ꙗkirâčiuri*, *sârâtatĕ*, *va vini*, *pârâ*, (= pînă) *.ꙗrapoi*, *diraintĕ*, *umer⟨i⟩* (= oameni), *sărâtoşi*, *buri*, *borii* (=buni), *mâra*, 10 ; *sănătate* (2 fois), *tănărчǧ*, *eremă* (=inimă), *măna*, *sănătoş⟨i⟩*, 38.

Mre de Moldovitza : *sânâtate*, *.ꙗpreunâ*, *bunчǧ*, *mene*, *mere* (=mine), *sănâtoşчǧ*, *măna*, 28.

Rădăutzi : *sărătaate*, *buni*, *bună* (2 fois), *sărătaatate*, *bătrini*, *bine*, *va veni*, *ōmenii*, *măna*, 39.

Mre de Voronetz: *sănătate, măna, byne* (4 fois), *bun⟨i⟩* (2 fois), *.ꙗnaintĕ, va spure, sănătoşi*, 44.

Transylvanie. Bistritza: *.ꙗkirăčore, sârâtate, mâna, .ꙗrai⟨n⟩-tĕ, să⟨p⟩tâmârâ*, 18.

N. du Maramureş: *sinâtate, bunâ, au verit, ōameri(i)* (7 fois), *nemâru⟨e⟩, sinâtos*, 30.

Sălişte: *čire, .ꙗnkirăčiure, ōmyrъ* (3 fois), *.ꙗraintĕ, bire*, 2.

Suciul de sus: *bură*, (2 fois), *.ꙗraintĕ, ğupărul, măra* (3 fois), *nimăruĕ, .ꙗraintĕ, (om) bur*, 36.

[n] mouillée

41.—La graphie indique la disparition de *[n]* suivie de *[y]*:

Cîmpulung: *ai* (=ani), 15 et 17.

N.-Ouest de la Moldavie: *ai*, 45.

Mre de Slatina: *ai*, 23.

Suceava: *ai*, 40.

Groupes de consonnes

[fl]

42.—La spirante sourde suivie de *[l]* est notée par le signe qui correspond à la spirante sonore dans deux pièces:

Cîmpulung: *(să te) avle*, 13 et 14.

[pt]

43.—Dans deux cas le groupe *[pt]* a passé à *[mt]*, les deux occlusives étant différenciées seulement par les vibrations glottales et l'abaissement du voile du palais qui caractérisent le mode d'articulation de l' *m*:

Cîmpulung: *nōmtĕ* (= noaptea), 37; *derĕmtă* (= dereaptă), 38.

[nt]

44.—On peut relever quelques exemples du passage de *[n]* à *[m]* dans le groupe *[nt]* (l'occlusion produite par le bout de la langue a été remplacée par l'occlusion labiale):

Bistritza: *simt* (=sînt), partout, 8.

Cîmpulung : *frămtă*, 38.
Roman : *sâmtъ*, 43.
Suceava : *sămъtū*, *simъteți*, 4 ; *sămtu* (partout), 19.
Mre de Voronetz : *simteți*, 44.

Anticipation

45.—L'anticipation d'un mouvement articulatoire apparaît dans *priintenșiug* (Câmpulung, 31) : le voile du palais s'est abaissé trop tôt, d'où *n* (au lieu de *priitenșiug*).

Assimilation

I. *[r | n]* → *[n | n]* II. *[n | m]* ou *[n | b]* → *[m | m]*

46.—I. *fănină* (Suceava, n° 7) pour *fărină :* assimilation de l'articulation vibrante par l'articulation occlusive, suivant la formule : de deux intervocaliques séparées par la coupe du mot, c'est la première qui est assimilée.

II. Il y a à signaler trois cas d'assimilation de l'articulation dentale à l'articulation labiale, selon la formule : explosive appuyée assimile implosive non appuyée (la prép. étant unie au mot suivant dans la chaîne parlée) :

Cîmpulung : *.ꙗm măna*, 50.
Săliște : *prim Maramureș*, 2.
Suceava : *.ꙗmъ bucurie*, 4.

Différenciation

[m | p] ou *[m | b]* → *[n | b]* ou *[n | p]*

47.—Le groupe *[m | b]* ou *[m | p]* est indiqué par la graphie *nb* ou *np* dans trois cas :

Cîmpulung : *scunpit*, 12 ; *strănbătate*, 33.
Suceava : *strănbul*, 19.

La différenciation s'est produite suivant la formule : explosive appuyée dissimile implosive non appuyée (cf. la formule VIII de M. Grammont, *La dissimilation*, p. 48) : *[b]* (ou *[p]*) a fait perdre à *[m]*, qui était en position faible, son élément labial.

Dissimilation

[r|r] → [o|r]

48. — Quelques pièces montrent la dissimilation totale de *[r]* dans les prép. *prestre* et *prentru*, alors que d'autres conservent l'*[r]:*

Cîmpulung: *pentru*, 17; *pintru*, 48; *pestre*, 32.

Mre de Moldovitza: *pe.ntru*, 29.

Suceava: *păntru*, 7.

La forme non-dissimilée *prentru* apparaît dans les n°s 5, 11-2, 15, 16, 18, 22, 23, 26, 33, 35, 39, 40, 44, 49-50.

Le processus s'est produit suivant la formule: combinée appuyée dissimile combinée non appuyée (Grammont, formule IX).

Fin de mot

[e]

49. — *[e]* final est noté quelquefois par le signe *i:*

Cîmpulung: *pači* (2 fois), *știri*, et *bune*, *dzile*, etc.., 17.

Tg.-Neamtzu: *di (la noi)* et *știre*, *.kinăčiune*, etc.., 24.

Suceava: *știri*, *ačěli*, *pači* et *nește*, *ačěle*, *izvoare*, etc.., 4; *știri*, *dumitali*, *trěbeli* et *pače*, *sănătaate*, etc.., 22.

[ĭ]

50 —I. *[ĭ]* final est rendu dans quelques cas par le signe *e:*

Cîmpulung: *șe*, *coțe* (=coți) 9; *deče* (=deci), 33; *șe*, *negoțetōre*, *ōmene*, *ștețe*, *Armĕne*, *Lĕșe*, 37; *șe*, 41.

Mre de Moldovitza: *dĕče*, 29.

Suceava: *deče*, 27.

II. Très souvent, après *č*, *n*, *r*, *ș* et *ț*, *[ĭ]* final n'est pas noté. Voici quelques exemples:

Bistritza: *Sas* et *Sasi*, 8.

Cîmpulung: *coț* (et *coțe*), *sărătoș*, 9.

Mre de Moldovitza: *sânâtoș*, *toț* et *buni*, *căči*, *alți*, etc.., 1; *să fiț* et *să fiți*, 28; *să ne daț*, *să feț* (= să fiţi), 38.

N.-Ouest de la Moldavie: *podūr*, *locur*, *să fiț*, 45.

Suceava: *să fiț*, *sănătōș*, et *să făčeți*, *să grăiți*, 5.

Mre de Voronetz : *să faceţ, sănătoş, priѧtin, bun, milostiviţ, Vlădič* et *domni, alţi,* etc.., 44.

Suciul de sus : *să credeţ,* 36.

[u] et *[ŭ]*

51. — I. La fin de mot est indiquée à l'aide des signes ъ, ъ et ѫ (v. ci-dessus, §§ 10 et 16). Dans certains cas, les signes *o* (ou *ō*) sont substitués aux précédents :

Cîmpulung : *Că⟨m⟩pol⟨un⟩go, jeloito, Iōno, bătrăneloro, forato, irelo, brъbătesco, altolo, dereptolo, dă⟨n⟩so,* 9 ; *au kemato, l-au erьtato, Văscano, Platono* et *Iōnaşcь,* 10 ; *au grăbitō, i-au tăiatō, au lōatō, sănto, cōr(în)dō, diiacolo* (=diacul), *adevăratō* et *am vădzut, au grăbit, grăbescъ,* 37 ; *domno,* 38 ; *Cămpulungo, ōprento* (= oprit), *făcunto* (= făcut), 41 ; *dumne⟨lo⟩ro, sănto,* 42.

Bistritza : *amu* et *amo (trimis),* 8 ; *dziso, a dato, rogâmo, i-a liuato, l-au nâimito,* 18.

II. D'autres fois, la fin de mot est indiquée par le signe *u:*

Cîmpulung : *Iѧnăşu, au fostu, elu, a mărsu,* 3 ; *Cămpullungu, au fōstu, i-au turnatu, au mănatu, au venitu,* 17 ; *pre răndu, săntu, negoţu, mă ⸸kinu,* 32 ; *s'au ⸸ndereptatu tărgu, ačestu,* 34 ; *trecu, să hrănescu, să jeluescu, bunu, am găsitu,* 35 ; *şedu,* 37 ; *birăulu,* 42.

Mre de Moldovitza : *birăulu,* 26.

Suceava : *au fostū* (partout), 4 ; *rumănescu, armenescu, am ⸸nţelesu,* 5.

Suciul de sus : *căndu,* 36.

Bistritza : *amu scăpat, m'amu rugatu, dereptu, m'a prinsu, dzacu, sămtu,* 8.

[t]

52. — *[t]* final n'est pas indiqué dans les pièces suivantes :

Cîmpulung : *au fos* et *au fostu,* 3 ; *au fos* et *au fostъ,* 50.

Săliște : *au fos,* 2.

Abrégement

53. — Le subst. fém. *fată* apparaît sous la forme *fa(-sa)*

dans le n° 10 (Cîmpulung. Cf. le dr. populaire *fă*, *fa*, vocatif abrégé de *fată*: Puşcariu, *Et. Wb. d. rumän. Spr.*, n° 588).

L'abrégement des termes de politesse *domniei sale*, *domniei tale* en *dumisale*, *dumitale* (passim), est dû à la fréquence d'emploi de ces mots, négligés dans la prononciation des sujets parlants.

L'abrégement des formes de l'auxiliaire *a vrea* employées pour former le futur (v. ci-dessous § 59), s'explique de la même façon.

Les formes abrégées de l'indicatif prés. du verbe „être" apparaissent dans les pièces suivantes:

3e pers. du sing.: *ăcestu cal* ѧe (= ie) *de la mene*, 25; *căndu-i acmu; nu-i neče ō grije; cumu-i ikesă calê; cumu-i* ѧ*ntr'ăcastă ţară*, 29; *şi e acmu pače*, 47; *căndu-i acmu*, 49.

3e pers du pl.: *sănătoşi-s au ba?*, 40.

On se représente aisément les causes de cet abrégement, l'attention du sujet parlant n'étant plus attirée par ce mot dans les phrases nominales, où le verbe „être" était dénué de sens. La chose apparaît nettement dans les cas d'enclise où *s* (ou *i* bref), résidu phonique de *sînt* (ou de *(i)este*), remplit le rôle d'outil grammatical (copule).

Dérivation

54. — I. Suffixes. Il n'y a à relever que l'emploi des suffixes *-tor: nepreitor*, *nedejduitor* et *-şug* (hong. *-seg)*, qui apparaît aussi sous la forme *-şig* et *-şiug: prietenşug*, 14, 33 et 35; *priite⟨n⟩şig*, 26; *priintenşiug*, 31.

II. Préfixes. Les préfixes employés dans nos lettres sont *ne-: nepreitor*, 44 et *prĕ-: prĕmilostiv*, 29; *prĕiubit*, 40.

Composition

55. — La composition adverbe + adjectif apparaît dans *multu-nedejdiuitōri*, 1; *multъ-nedejduitori*, 26.

Dans quelques pièces, la graphie paraît nous indiquer par la gémination de *l* que le nom de lieu *Cîmpulung* était encore analysé et senti comme composé: *Cămpul-lung:* nos 4, 12, 14-5, 17, 24 et 34.

VII. Les formes

Le nom et l'article

56. — I. Article enclitique. Le génitif-datif des noms féminins qui font le pl. en *[-ĭ]*, quand ils sont accompagnés de l'article enclitique, est noté le plus souvent *-ii* (par ex. *Mării sale*, n°s 13-4, 22 et 48). On rencontre aussi des notations *-ăi*, *-ei*, *-eei* et *-iei:*

Bistritza : *maičiei*, 8.

Cîmpulung : *cărțăi*, 33 ; *domneei (sale)*, 37.

Mre de Moldovitza : *mănăstireei*, 26 ; *mănăstiriei*, 29.

Roman : *casei*, 43.

Les noms propres féminins présentent des terminaisons analogues :

Cîmpulung : *Sučĕveei*, 16 ; *Bistrițeei* et *Bistrițeii*, 50.

Mre de Moldovitza : *Bistrițeei*, 26 et 29 ; *Moldoveei*, 28.

Rădăutzi : *Bistrițeei*, *Mōlduveei*, 39.

Roman : *Bistriței*, 43.

La graphie n'indique pas l'article dans les noms masc. et neutre *vornicu* (n° 34) et *negoțu* (n° 32).

II. Article proclitique. L'*i* final de l'article proclitique *lui* suivi d'un nom propre masc. est toujours indiqué (n°s 1, 5, 8, 17, 20-1, 32, 36, 46, 49), le n° 10 (Cîmpulung) mis à part, où l'on relève les deux formes : *lu Iōnașcь* (2 fois) et *lui Iōnașcь*. Mais cet exemple n'est pas probant, car il peut s'agir d'une insuffisance graphique, le mot suivant commençant par *i*. Voici un exemple qui ne prête pas à contestation : *lu dumnedzău* (Suceava, n° 20).

Dans un seul cas l'article d'un nom propre féminin est proclitique : *Gheōrghye a i Mosostoe* (Cîmpulung, n° 10).

Le pronom

57. — I. Le pronom pers. *însul* précédé par la prép. *cu* apparaît dans deux pièces : *cu nusul* (Cîmpulung, n° 3) ; *cu nușii* (Suceava, n° 21).

Précédé par la prép. *pre* il ne reçoit pas l'article: *pri'nsъ* (N. du Maramureş, nº 30).

II. Les pron démonstratifs *(a)čest*, *(a)čeasta* apparaissent aussi sous la forme *(a)ista*, *(a)iasta*, *ăsta:*

Cîmpulung: *estė*, 9; ⟨*a*⟩*iasta* (2 fois), 13; *aeștė*, 17; *aest*, 31.

Lucavetz: *aest*, 25.

Mre de Slatina: *aиsta*, 23.

Suceava: *este* (= ăști), 27.

III. Pour le pron. indéfini *un*, v. ci-dessus, § 30.

Le verbe

58. — Les verbes *împlea (a)* et *îmbla (a)* ont conservé leur phonétisme original: *să-i ꙗplă* (Cîmpulung, nº 9); *să ꙗnble* (id., nº 38); *să ꙗmble*, partout (Suceava, nº 4).

Les verbes *toarče (a se)*, *turna (a se)* et *čerca (a)* sont employés sans préfixes.

Ruga (a se) est construit avec le datif: *și ne rugăm domniilor voastre* (nos 18 et 26).

Sont actifs: *grăbi (a se): alții au grăbit dzua iară la Černăōțe* (Cîmpulung, nº 37);

nevoi (a): și nevōim să n'aibă niče ō nevoe de ōamenii nōștri (Cîmpulung, nº 35);

toarče (a se): șe au tōrsu ꙗnapoi la Snětin, à côté de: *șe s'ău tōrōs la Cameneț* (Cîmpulung, nº 37).

Formes de conjugaison

59. — Indicatif prés. du verbe „être". Pour les formes de la 3ème pers. du sing. et du pl., v. ci-dessus, § 53. La 1ère pers. du sing. apparaît dans la pièce nº 8: *niu-s perit.*

La 2e pers. du pl. *seți* est employée seulement dans le nº 1 (Mre de Moldovitza). Ailleurs, on rencontre les formes analogiques formées sur la 3e pers. du pl. *(sînt): simъțeți*, 4 et 44; *săntem*, 20; *sintem*, 35.

L'imparfait de l'indicatif n'est pas employé.

Prétérit. Les formes faibles du prétérit sont rarement employées. On peut en relever deux exemples :

pierdum et *(ţara) peri* (Suciul de sus, n° 36).

Toutes les pièces emploient la forme composée (auxiliaire „avoir“ + participe passé).

Plus-que-parfait. La forme simple apparaît dans le n° 40 (Suceava) : *(de-l) trimisêse.*

La forme périphrastique (prétérit composé du vb. „être“ + participe passé ou gérondif) apparaît dans les pièces suivantes : *au fōstu veniţi* (Cîmpulung, n° 17) ; *au fost şedzănъdъ*, *au fostъ cumpărat* (id., n° 50).

Futur. Le futur simple est construit avec les formes de l'auxiliaire *a vrea:*

Cîmpulung : *vrem trimite*, 3 ; *veţ(i) vrê*, 32.

Mre de Moldovitza : *avê-vrem*, *vrem avê*, *vrem ţinê*, 1.

Sălişte : *vrem şti*, *vrem aūdzi*, *vrem da*, *vreţ audzi*, 2.

Les formes abrégées *oi* (=voi), *a* (=va), *vom* et *om* (= vrem), *veţi* (= vreţi), apparaissent dans les pièces suivantes :

Cîmpulung : *vom trage*, 9 ; *vom avê*, 16 ; *veţ(i) vrê*, *vom da*, 32 ; *ţ'oiu trimite*, 48.

N.-Ouest de la Moldavie : *ōm da*, 45.

Mre de Moldovitza : *vom avê*, *vom nevoi*, 26.

Suceava : *nevoi-vomъ*, 4 ; *de l'a place,* 19.

Le futur composé (prés. de l'indicatif ou du subj. du vb. „avoir“ + infinitif) est employé dans les pièces qui suivent :

iară eu mai mult am a sluji, (14) ; *eu am a sluji* (33) ; *eu am a-mi ştreba*, *să avem a mulţemi*, (43) ; *noi mai multъ avem a sluje*, (29).

Dans la construction : *nimeni să n'aibă a băntui* (Făgăraş, n° 7), il faut voir un impératif futur.

Conditionnel. Présent (auxiliaire „avoir“ + infinitif) : *aş presi*, 8 ; *are hi*, 31 ; *am şte*, *am da*, 42.

Passé : *aş hi venitu*, 48.

L'infinitif court est seul employé.

Temps et aspect

60. — Le prétérit simple apparaît deux fois. Le prétérit composé est employé fréquemment dans toutes les pièces.

L'inversion (verbe + auxiliaire) dans la forme du prétérit composé correspond à une différence d'aspect. Ainsi, dans les nos 5, 6, 24 et 36 : *scris-am (Măriei tale)* exprime l'action qui vient d'être réalisée : „je viens d'écrire" et même „j'écris".

La forme simple du plus-que-parfait est en minorité par rapport à la forme composée.

Les temps du futur sont constitués par le subjonctif, le conditionnel et par le futur proprement dit.

Les deux formes du futur sont des composés. Mais la forme avec l'auxiliaire (*a*) *vrea* n'était plus sentie comme telle.

Le tableau ci-dessous, où l'on a pris pour ex. le vbe (*a*) *scrie* „écrire" rend compte des catégories „temps" et „aspect" exprimées par les formes de la conjugaison que nous venons d'examiner (cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, p. 181-90, et *BSL*, XX, p. 137-41) :

	IMPARFAIT (action en train de s'accomplir)	PARFAIT (action accomplie)
Présent	*scriu* „je suis en train d'écrire"	*scris-am* „à ce moment je viens d'écrire"
Prétérit	———	*am scris* „j'ai écrit"
		scrisesem „j'avais écrit"
		am fost scris (scriind) „j'ai été en train d'écrire"
Futur	*să scriu* „que j'écrive"	
	aș scrie „je voudrais écrire"	
	voi scrie „j'écrirai	*aș fi scris* „j'aurais écrit"
	am să scriu „j'ai l'intention d'écrire"	

Adverbes et expressions adverbiales

61. — *acmu, acolo, adecă, alta(ă), anume, apoi, aşijdere, atunci, bà, cam, cînd, cît, cum, de ači, de acolo, de-ainte, de cînd, decît, de faţă, demult, depreună, derept ačeea, de rîndul, dincotro, după ačeasta, fără greş, foarte, înainte, înapoi, încă, încolo, încotro, împreună, mainte, mai vîrtos, nicăiuri, nu, numai, pînă acmu, pentru ačeea, pentru căči, pururea, puţin, unde, mai vîrtos.*

Prépositions

62. — *a, către, cu, de, dela, din, dintru, d(e)rept, în, întru, la, pentru, peste, pînă (pîră), pre, spre.*

Conjonctions

63. — *au, ca, că, căči, căči că, če, dacă (decă), de, deči, doar, e, iar(ă), iată, niči, să (se), sau, şi.*

VIII. La phrase

Groupes nominaux

L'article

64. — La construction subst. + article proclitique + attribut adjectival + article enclitique est indiquée dans une pièce :

Alexandru Vodâ čela būnūl (Mre de Moldovitza, n° 1).

On peut relever des cas où la prép. *a* est unie à l'article, accordé avec le pron. posséssif : *ōamenii ai noştri* (Suceava, n° 5) ; *ačeşti ōameni ai noştri* (Mre de Moldovitza, n° 26).

La construction article *lui* + prép. *a* + article + pron. possessif apparaît dans le n° 21 (Suceava) : *ca lui al nostru priiatin.*

Le n° 30 (Nord du Maramureş) présente la même construction devant un n. pr. masculin au génitif :... *Cozma şi Macsin crainicūl, d'a lu a i Simion ms⟨te⟩*. Le verbe n'est pas accordé avec son sujet qui aurait demandé le pluriel

(=Cozma et Maxime, des hommes à Siméon). Cf. *porâncitele ale lu a i dumnedzâu*, dans un texte copié au XVIIe siècle *(Grai și suflet*, I, p. 256/28) et *pentru care lucru răhnind ăi de a i lui Savin*, chez Dosoftei *(Dicț. Acad. Rom.*, p. 105. s. v. *al-de)*.

Prép. *a*

65.—La prép. *a* devant un complément au gén.-datif ou un possessif apparaît dans les pièces suivantes:

Cîmpulung: *Gheōrghye a i Mosostoe*, 10; *aest cap de țară a Mulduvei*, 31; *Iōn a lui Isaiu*, 49.

Roman: *birăul ōrașului Bistriței și a hidicului Bistriței*, 43.

Sălişte: *doi omyrь a noștri*, 2.

Suceava: *priѧtiniloro a noștri; doisprădzĕče prьgari a domitale*, 4; *vătah mare a ținutul Sučavei*, 40.

Dans quelques pièces le nom-complément indirect est relié à l'aide de la prép. *a:*

Cîmpulung: *scriem bună pače... dumitale birâu de četate Bistriţiei și a tot činstit svatut dumiitale*, 16; *bună sănătate și pače dumitale și a totă četatĕ Bistriții*, 32; *deč ne rugăm dumitale și a tot sfatul Măriei tale*, 49.

Suceava: *scriu ѧkinăčūne... priѧtiniloro a noștri, ğūpănūlūi... și a doisprădzĕče prьgari*, 4.

Prép. *la*

66. — Devant le nom complément indirect nos lettres emploient aussi la prép. *la*. Mais on peut relever des exemples (souvent dans la même pièce) de construction sans préposition; dans ces cas, le nom complément est au datif. En voici quelques uns:

Cîmpulung: *scriem ѧnkinâčune... domnului Budaki... și prьgarilōr și prьcălabului și la tot svatul*, 3; *scriem ѧkinăčiune... la birăul*, 12 et 13.

Mre de Moldovitza: *scriem la čei multь-nedejduitori... la iubiți priiatinii noștri*, 26; *scriem... laa domnĕalui, la čenstitul birâu*, 29.

N.-Ouest de la Moldavie: *dumnėvostrâ veț da știre iar la noi*, 45.

Roman: *če nė-i scris dumnėta la noi*, 43.

Suceava: *scriu .ꙗkinăčūne... ǧūpănūlūi Būdaki... și prъcălabūlūi*, 4.

Bistritza: *la părintele miu, la Spiridon; amo trimes carte la Andriiaș*, 8;

N. du Maramureș: *scryu... la birâul*, 30.

Prép. *de*

67. — La prép. *de* est employée une seule fois dans un groupe de subordination à la place du génitif: *și tot smeritul săbor de sf⟨î⟩nta mănăstire de Voroneț* (m^re^ de Voronetz, 44).

Dans les autres cas, quand *de* est suivi d'un nom de lieu, son emploi est calqué sur celui de la prép. v. sl. *otŭ* (v. par ex. n°s 3-5, 7, 9, 11-3, 15-6 etc..).

Cette construction n'est pas exclusive: il y a des pièces qui substituent à *de* les prép. *dela* et *din:*

Cîmpulung: *scriu.... la birăul den Bistriță*, 33 et 38; *la dōmnii den Bistriță*, 34; *la părcălabul den četate den Bistriță*, 35.

Mre de Moldovitza: *și tot săborul dela sv⟨î⟩nta mănăstire dela Moldoviță*, 26.

Suceava: *.ꙗ măna birăului dela Bistriță*, 21.

La construction avec le génitif apparaît dans le n° 43 (Roman): *marele domnъ și birăul orașului Bistriței.*

Cas régime absolu

68. — L'emploi du cas régime absolu apparaît dans deux pièces où le nom complément attributif est dans le même cas que le sujet déterminé: *fečiorulъ Eremie Vodă* (Cîmpulung, 38) et *marha domnu nostru* (Suciul de sus, 36).

Structure de la phrase

Prép. *pre*

69. — La prép. *pre* qui sert à relier le verbe au complé-

ment est employée dans toutes nos lettres, à l'exception du n° 18 (Bistritza): *l-au nâimito Ionasco večorliu Coşomiliu* (au lieu de: *pre fečiorul lui Coşmulei)*. D'ailleurs, l'exemple n'est pas probant, cette pièce étant très probablement écrite par un Saxon qui savait mal le roumain.

La prép. *pre+de cătră* exprime une idée de relation: *să n'aveţ neče ō grije pre de cătră noi* (= quant à nous, en ce qui nous concerne), n° 42 (Cîmpulung).

La même préposition est accompagnée de l'adverbe de manière *decît* dans le n° 42: *că ōşte no sănto pre decăt'ь Sučavă* (= il n'y a des troupes qu'à Suceava).

Pronom relatif

70. — Le pronom relatif *čine* suivi du verbe au singulier apparaît dans le n° 2 (Sălişte): *čire ѧste pan Pogan Jurjь... i pan Toma... scriem* (= ceux qui sont...)

Valeur expressive

71. — On peut relever dans nos lettres quatre genres de constructions qui sont employées suivant la valeur expressive donnée à l'un des membres de la phrase.

1. — Sujet-verbe-complément. C'est la construction courante. Il est aisé d'en relever de nombreux exemples.

2. — Verbe-sujet-complément. Cette construction est employée dans les phrases interrogatives. L'attention est attirée sur le verbe. Ex.: *avé-vrem vr'o pagubâ, au ba?* (Mre de Moldovitza, 1).

Un autre type est constitué par les phrases dans lesquelles le pronom complément est enclitique. L'action exprimée par le verbe est mise en relief. Ex.: *scris-am, ѧkinumă, dămu-vă*, etc. (passim), ou *cum va hi-le vōѧ* (N.-Ouest de la Moldavie, 46).

3. — Complément-verbe. Il y a plusieurs types de constructions à prendre en considération, selon que le sujet est exprimé ou non. Ces constructions sont caractérisées par la mise en relief du complément:

a. Complément-sujet-verbe. Ce sont les phrases dans lesquelles le sujet est sous-entendu et le pronom complément fém. inacentué *o* est proclitique. Ex. : *și ĕpa ѧcă ō am trimis* (Cîmpulung, 50); *șe de căndu ō au cumpărat* (Suceava, 19).

b. Sujet-complément-verbe. D'autres fois le sujet est exprimé. Il précède le pron. complément. Ex. : *iară Petrĕ Șutra ō au cumpărat* (Tg.-Neamtzu, 24); *dĕčii Ursul ō au dat vorničilor ĕpa* (Cîmpulung, 50).

c. Le complément précède le verbe. Ex. : *știre dâm* (Suceava, 19), etc.

d. Enfin, il y a le type d'inversion rendu possible grâce au rôle joué dans la phrase par la prép. *pre*. Ex. : *pre popa Manole am ѧnvățat să scrie* (Suceava, 20).

4. — Il nous reste à examiner les phrases dans lesquelles l'attribut adverbial ou adjectival précède le verbe ou le nom. Voici quelques exemples :

Cîmpulung : *totă ѧ forato casa*, 9 ; *forte ne rugăm*, 14 ; *că sărăčescu foarte neguțători mulți*, 47 ; *ne fōrte rugăm*, 34.

Mre de Moldovitza : *că au foarte slăbit mănăstirea; iar noi foarte om avĕ a mulțemi*, 26.

Nombre

72. — En général le verbe est accordé avec le ou les sujets qui le précèdent. Ex. : *Vasilie Tălmač... și Grigōre.... scriem...* (n° 17).

Mais on peut relever de nombreux exemples d'accord du verbe avec le premier sujet, suivi d'un second sujet de sens collectif. Ex. : *adecâ eu șoltuzul și 12 părgary... scriu* (n° 19). Plus loin, dans la même lettre, le verbe est accordé avec le sujet de sens collectif :.. *și dupâ ačĕsta știre dâm.*

Enfin, le verbe peut être au pluriel et le sujet au singulier : *Eto az Dima, pōrtar de čatatĕ Sučĕvei, scriem...* (n° 22).

Le tutoiement

73. — Le tutoiement est de règle. Toutefois, comme les lettres sont adressées au maire de Bistritza et à ses conseil-

lers municipaux, on passe très souvent de la 2e pers du sing. à la 2e pers. du pl. Ex. : *de estĕ dăm ștere dumnietale, birău, să-i ței lĕğe.. să știi.. și să feți sărătoși* (nº 9).

Coordination et subordination

Les rapports de coordination et de subordination sont exprimés par des particules qui introduisent les diverses catégories de propositions.

74. — L'opposition entre deux phrases coordonnées est exprimée par les conj. *če, e* et *iară:*

se nū fie svadâ și netōcmалâ... če se ne tocmim binișōr, 1 ; *câ noi avem nedĕjde nūmai pre dōmniavoastrâ, e, de vrem avĕ pagubâ*, 1 ; *de ne va aduče vr'o vалste, vă vrem da a ști. Și алră... če vreț audzi den Moldūa... ne rugăm se ne daț a ști*, 2 ; *că au fos doi omyrь a noștri ѧ țara lĕșалscă, če ei au dzis că nu-s acolo neče ō veste rа*, 2 ; *niu-s perit, če amu scăpat*, 8 ; *ei au čerșiut 300 taleri, iară Andriiaș m'au scos dereptu 100 taleri*, 8 ; *să no mă zăbăviț aiči, če să mă scoteț*, 8 ; *că vara șed ѧn munți... iară acmu ernĕdză la dumiavoastră*, 13 ; *ne rugăm Mării tale să ne fač ačesta bine, iară eu mai mult am a sluji*, 14 ; *dалči, ei s'au temutь a veni ... să-ș dĕ vama, če-u ѧntrat ѧm munte*, 16 ; *am lăsat noi să nu piiarâ ačel ōm... če să-l lăsați să dĕ el samâ cu sufletul său ѧnaintĕ lu dumnedzău... iar de noi... iaste ertat*, 20 ; *noi... n'am putut găsi ōameni ca ačeia, če pohtim pre dōmnĕvoastră să trimiteți un ōm*, 21 ; *să fie cumpărătura cum au fost dĕntăi... iar căndu au venit al doile răndu...* 22.

75. — L'adv. *cît* et la conj. *deči* introduisent des propositions temporelles :

de nu-i vei prinde, căt se va lua ōmătul dela munte ei vor înčалpe a tălhui, 13 ; *алră ōmenii... i-aū ğūns... dĕči iа-u tâалtь*, 16 ; *puținie Tătari au fōstu veniți čiaste dzile... deči i-au turnatu ѧnnapoi*, 17.

76. — Les rapports de causalité sont indiqués par les conj. *că, căči (că), de* et par les adv. *pentru că(či), derept ačeea:*

noi vrem ţinĕ de cătrâ domniavoastrâ... căči câ ne seţ priѧtin, 1; *dup'ačѧ, de čѧ-ţъ tremes ōmūl vostru la noi, de răndul aceştii ōştъ..., vă dăm a şti*, 2; *derept ačѧ şi acmu avem om acolo*, 2; *şi vâ mulţemim... pre.ѧntru če aţi făcut bine de nѧ-ţi sōcotitu ōamenii ai noştri*, 5; *şi ne rūgâm să grâeşte şi nĕmişūlui... pri.ѧtrū câče câ noi .ѧcă lâsâmъ ōmenii vostri*, 11; *să-i daţ dumѧvostră strănsore... căče că mulţi ōmeni ş'au pus bucatele*, 14; *să aibă strănsore... că mult rău au făcut*, 15; *dĕčii s'au dusъ Ghiōrghi dĕ-u cūmpârat ačĕle vite, câče atunъči n'au fostъ opritâ marha*, 16; *au mănatu... sōli la Hanul pentru aeştĕ Ġĕlaly, căč au venitu*, 17; *că ačel činstit părinte şi şi noi mai multъ vrem avĕ a face byne printru voѧ dōmnilor vostre... printru če că sfinţiѧ sa ѧste părinte om bun*, 44.

77. — La finalité est marquée par les conj. *ca să (se)*, *de* et par la locution adverbiale *pentru să:*

că mainte vrĕme aţъ tremis carte la nōi, de nѧ-ţi dat a şti, 1; *mulţemim dōmniilōr voastre... că aţi dat noaō a şti, ca să nū pâţim vr'o pagubâ*, 1; *derept ačѧ rugâm pre domnia voastră se pūteţi face, ca se ne tocmim binişōr*, 1; *deč ne rugăm domiilōr vostre... ca să faceţ bine*, 12; *că vara şed .ѧn munţi, de tălhuescu neguţătorii*, 13; *câ l-am trimis cu čelъ solъ, de l-au petrecut până .ѧn Rodna*, 16; *dĕčii s'au dusъ Ghiōrghi dĕ-u cūmpârat ačĕle vite*, 16; *rōgu-mă să aibă ačei ōameni răi čertare mare, prentru să avem prientenşug bunu*, 35; *iară mă rōg dumitale ca să aibâ strănsoare ačel tlъhar*, 43.

78. — Les propositions consécutives sont introduites par les conj. *e* et *că:*

şi ne rugâm... câ am .ѧnţelesu că čĕreţi, 5; *če ne rugăm forte de ačĕsta să faceţ, că ştim că domia sa Vodă*, 12; *şi aşĕ au dzis .ѧnaintĕ noastrâ, câ s'au prinsu de ō ѧpă*, 19; *şi mă mai rog şi de altu răs, să-mi nigoţi şi să mi-l trimiţi, e voiu trimite toţi banii*, 48.

79. — Les conj. *să* et *de* instroduisent des propositions conditionnelles :

avem ōm acolo, de ne va aduče vr'o vѧste, vă vrem da a

ști, 2; *să are vr'o pagubă, să-și ѧntrĕbe cъ nusul*, 3; *dĕ are vr'o pagubă*, 3; *de nu ū vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va face*, 12; *de nu-i vei prinde... ei vor înčѧpe a tălhui*, 13; *macar niumai d'aș presi co trupol*, 8; *că de l'a plače vre-ō marhă, ei ğură și ō ѧu*, 19.

80. — Les propositions comparatives sont introduites par l'adv. *mai vîrtos:*

kibzuiți domniavoastrâ, câ seț ѧțelepți mai vârtōs, 1.

81. — Les propositions interrogatives sont introduites par la conj. *au:*

se știm, avĕ-vrem vr'o pagubâ, au ba?, 1; *liuat-a... bani dela Ionasco... au ba?*, 18; *sănătoși-s, au ba?* 40.

IX. Stylistique

Procédés de langue écrite

82. — I. Bogdan a recueilli dans des lettres roumaines du XVIIe s. un certain nombre de phrases stéréotypées que l'on retrouve dans tous les textes de cette catégorie (v. I. Bogdan, *Brașov*, p. XXXVI, n. 1).

Il est facile d'en relever un grand nombre dans les pièces qui suivent. En voici quelques exemples:

și avem nedĕjde pre dōmniavoastră se dat noaō a ști de tōate, 1; *că acъmū, cū mila lui dūmnâdzău, să fie Măriѧ lūi Craiu sănătos și Domnū nostrū Ștefan Vodă, iaste ō țară ca alalъtă*, 4; *să fie Măriѧ lui Craiu sănătos și Domnu nostru Ștefan Vodâ, iaste ō țară ca (a)laltâ*, 3; *če va hi pohta și trĕba domnilor voastre la noi, nevoi-vomъ să facem prenъtrū voѧ domnilorъ voastre*, 4; *și če va hi trѧba dumilōr voastre la nōi, noi avem a face preѧntru voĕ dumilor voastre*, 5; *nōi mai multъ avem a sluji domnilōr vostre ѧntru če va fi pofta domnilōr vostre cătră nōi*, 39; *ѧncă va avѧ a face printru voѧ dōmnilor vostre če veți pohti... și ne rugâm să faceți byne și printru voѧ noastră*, 44; *și dūmiitale ce-ți va hi pohъta la noi, ѧcâ vōm face*, 11; *de nu ū vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va face*, 12; *și așijdere ne*

rugăm domnilōr voastre de răndul lui Tănase, 3; *dăm știre domiitale de răndul...*, 12; *(alta), dămъ știri dumiilor vostre de răndul...*, 16 et 17; *și dăm știre dumniiavoastră de răndul...*, 24; *dup'ačasta dau știre dumilōr vostre de rindul*, 27; *cădem cu fѧțele la vѧrdele pămăntъ*, 44 (cf. la même expression dans *DB*, II, 89, n° 341 [1693] et „*cu fața plecată până la verdea pajiște*", Năsăud, 1722, *DB*, II, 107, n° 378).

Il est intéressant de comparer ces faits aux observations de M. L. Spitzer, à qui il a été facile de reconstituer une lettre-type de caractère populaire avec les phrases stéréotypées qu'il a relevées dans la correspondance d'Italiens demi-lettrés (v. L. Spitzer, *Italienische Kriegsgefangenenbriefe*, Bonn, 1921, p. 284 et suiv.).

Procédés de langue parlée

83. — L'emploi des mots composés, qui est un procédé caractéristique des langues littéraires, n'apparaît pas dans nos lettres (v. ci-dessus, § 55).

84. — Un procédé caractéristique de langue parlée c'est la reprise d'une idée ou la répétition d'un mot à la suite d'une proposition subordonnée. En voici quelques exemples:

de nѧ-ți de a ști... și mulțemim... că ați dat noaō a ști, 1; *če vreț audzi din Moldūa, c'am .ꙗțeles că avețъ ōmyri .ꙗn Moldua*, 2; *cu ačel boѧren če au fostu vornic... să-și .ꙗntrěbe cu ačel vornic*, 3; *ѧste ō prestrure de ѧpe... șe de căndu ō au cumpărat Onė acė ѧpâ*, 19; *că de l'a plače vre-ō marhă, ei ǧură și ō ѧu de le plače*, 19; *deč poȟtim pre domniile voastre... foarte ne rugăm domniilor voastre. Iar noi foarte vom avė a mulțemi domniilor voastre*, 26; *nōi rugăm pre domnėavostră... forte rugăm pre domnėvostră... deče forte rugăm pre domnėavostră*, 29; *alta, de vreți vrė să știți... alta iarăș de veț vrė să știți*, 32; *Voivodul nostru iaste sănătos și acmo vine la scaunu, pestre trei-patru dzile veni-va la scaunul dumisale*, 32; *șe au dzes Mărie sa Vodă că va nevoi să vă fie priiatin... șe au dzes Măria sa să fiți șe domniѧ vostră priietini către Măria sa Vodă*, 38.

85. — Un autre procédé de langue parlée c'est de construire des phrases courtes et de les introduire à l'aide d'une conjonction. Voici quelques exemples que l'on pourra multiplier aisément :

și dup'ačѧ vă dau știre... če amu scăpat dela Belgrad... dečiu m'au prinsu... deči a vrut să mă tae... deči niu m'au perdut. Deči eu amo trimes carte... deči mă rog... și eu amu spos... deči iară mă rog... și ѧbătrănesco, și am făcot... și să afle..., și sămtu... (n° 8);

ș'au avut ačestъ fečor unъ cal. Děči s'au acolisitъ... děčii s'au dusъ... ѧrâ děca-u trecutъ... dѧči ei s'au temutъ... ѧră ōmenii... děči iѧ-u tâѧtъ și i-au jecuitъ ș'au lâsat... ș'au luatъ (n° 16).

I

Planches I et II

Mre de Moldovitza (Bucovine), 30 juin 1592

Le supérieur du couvent de Moldovitza remercie Gaspar Budaker, maire de Bistritza, de l'avoir prévenu que les troupeaux du monastère empiètent sur les pâturages transylvains, mais il lui fait remarquer que la frontière entre les deux pays passe à l'ouest des montagnes en litige; ces montagnes appartiennent au monastere depuis le règne d'Alexandre le bon. Il espère que le différend se réglera à l'amiable, comme par le passé.

† Iatâ eu egumenūl și tōt săbōrūl dela mânâstirě dela Mūldōviță, scriem ѧkinâčiune și mūltâ sănâtate priѧtinūlui nōstrū čelui iubit, lui Būdaki Gașpar, birâūlui de Bistriță și tūturōr světničilōr mârireei domnii sale diѧtr'ačelaș trъg. Dupâ ačѧstѧ dâm știre dōmniilōr voastre că mainte vrěme ațъ tremis carte la nōi, de nѧ-ți dat a ști de rândul munțilōr, și ați dzis așa, că aū ōprit ačei domni se nū trѧčem dobitoače ѧ⟨t⟩r'ačѧâ parte de Bistriță, și mulțemim dōmniilōr voastre ca alōr nōștri iubiți priѧtini că ați dat noaō a ști, ca să nū pâțim vr'o pagubâ. Așișdere dâm știri și ne rugâm domniilor voastre ca se pūteț face se nū fie svadâ și netōcmѧlâ ѧtre nōi, če se ne tocmim binișōr ca și čei mai de demultъ de nōi, câ ačei mūnți sântu dați sf⟨i⟩nteei mânâstiri de căndu sѧ-ū descâlecat țara Muldūōei, și ačastâ

15 mânâstire şi nōi avem ūricъ .ѧcâ dela Alexandru Vodâ čela
būnūl, şi spune: pre Sūhardъ pânâ la Coşna şi .ѧcâ şi mai
.ѧcolō; şi de cându-i ūricul sântъ 200 de anii. Derept ačѧ
rugâm pre domnia voastrâ se pūteţi fače ca se ne tocmim
binişōr, că ѧste smintĕlâ amândurōr ţârilōr; kibzuiţi dom-
20 niavoastrâ, câ seţ .ѧţelepţi mai vârtōs. Şi acmu ѧrâ dâm
ştire dōmniilōr voastre că vrem se tremitem ōile .ѧ munte.
Deči vâ rugâm ca pre ai nōştri dulči priѧtini se ne daţ a
şti ca şi pân'acmu, se ştim avĕ-vrem vr'o pagubâ, au ba?
Câ noi avem nedĕjde nūmai pre dōmniavoastrâ, e, de vrem
25 avĕ pagubâ, noi vrem ţinĕ de câtrâ domniavoastrâ de nū veţ
da noaō a şti, căči câ ne seţ priѧtin multu-nedejdiuitōri,
şi avem nedĕjde pre dōmniavoastrâ se daţ noaō a şti de tōate.
De ačѧstѧ dâm ştire şi rugâm pre dōmniile voastre. Şi se
fiţ sânâtōş cu toţ ōamenii voştri .ѧtr'ani mulţi şi būni, amin.
30 V° adresse: Priѧtenului nostru lui Budaki Gaşpar, bi-
râului de Bistriţâ, şi tūtūrōrъ svĕtničilor dōmnii sale din-
⟨t⟩r'ačelaş trъg.

Papier. Filigrane no. 1. Encre noire. Belle écriture. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 438. Inédit.

Au v° cette note, écrite à Bistritza (en caractères latins): *L⟨itte⟩rœ ex monasterio Moldouitz missœ, 30 Juny 1592.*

La date concorde avec les années de magistrature de G. Budaker (v. Berger, p. 89).

2

Planche III

Săliște (Maramureş), 2 mai 1593

Jurj Pogan et Thomas, magistrats du Maramureş, annoncent à Urban (Weidner), maire de Bistritza, et à son conseiller, que l'armée de 1.000 mercenaires qui venait de traverser le Maramureş était commandée par (Gaspar) Kornis. Deux de leurs émissaires envoyés en Pologne leur ont fait savoir que la paix y régnait. Ils demandent aux magistrats de Bistritza, qui ont des moyens d'information en Moldavie, de leur communiquer ce qui s'y passe.

† Čire ѧs⟨te⟩ pan Pogan Jurjь, şpan *ot* Maramoreş, *i* pan Toma jurat *ot tižъ*, scriem .ѧnkirăčiure şi slujbâ pan

ōrban, birov, *i* pan Simiōn, părcălabъ *ot* Bistriţă. Dup'ačѧ de čѧ-ţъ tremes ōmūl vostru la noi, de răndul ačeştii ōştъ
5 čѧ-u trecutъ prim Maramureş, vă dăm a şti că au fos a lui Corneş, ō mie [ō mi⟨e⟩] de omyrъ năimiţi ѧ ban⟨i⟩. De altă latură acmu nu ştim, că au fos doi omyrъ a noştri ѧ ţara lĕşѧscă, če eѧ-u dzis că nū-s acolo neče ō vĕste rѧ. Deičѧ ѧrainte če vrem şti şi če vrem aūdzi noi vă vrem
10 da a şti ca somsidzilorъ noştri. Derept ačѧ şi acmu avem ōm acolo, de ne va aduče vr'o vѧste vă vrem da a şti. Şi ѧră vă rugăm če vreţъ a⟨u⟩dzi din Moldūa, c'am ѧ(ţe)les că aveţъ ōmy⟨ri⟩ ѧ Moldūa, če vѧste vă vorъ adūče ne rugăm se ne daţъ a şti, aū de răū, aū de bire; *i s⟨ъ⟩p-*
15 *s⟨a⟩ite s⟨e⟩ o g⟨ospod⟩i, aminъ.*

Pis u Selištou, msc. mai, 2 dn⟨ĭ⟩.

V° adresse slave: *Pan Orban birovъ ot Bistricъ.*

Papier sans filigrane. Encre marron, décolorée. Sceau tombé.

Arch., n° 17. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 1, n° II, et *DH*, XV[1], p. 721, n° 1324.

La date que nous proposons est postulée par les années de magistrature de Urban Weidner, qui n'était plus maire en 1594 (v. Berger, p. 89).

3

Planche IV

Cîmpulung (Bucovine), 1595

Le maire de Cîmpulung demande à Johann Budaker, maire de Bistritza, de laisser passer librement les commerçants et les gens qui ont des affaires en Transylvanie, à titre de réciprocité, maintenant que par l'avènement au trône de Moldavie d'Étienne Răzvan les relations entre les deux pays sont redevenues normales. Les différends entre commerçants et acheteurs seront réglés dans les pays d'origine des ressortissants. Il le prie d'examiner un litige entre un habitant du village de Maer et un habitant de Cîmpulung, qui paraît être innocent.

† Scriem ѧnkinăčune şi multâ sănătate domnului Budaki Iѧnăşu, birăul de četatѧ Bist⟨r⟩iţeei şi prъgarilōr şi prъcălabului şi la tot svatul domnitale. După ačĕ ne rugâm

8 eѧ-u dzis = *ei au dzis*

domnilor voastre să faceţi bine să nu sâ ōprĕscâ ōamenii şi
5 neguţătorii prin pâri şe pren datorii, că acmu, cu mila lui
dumnâdzâu, să fie Măriѧ lui Craiu sănătos şi domnu nostru
Ştefan Vodâ, iaste ō ţară ca ⟨a⟩laltâ. Čine va avĕ pără de
ōamenii de časta parte, noi vrem trimite la domnĕvoastră,
să-i leguiţi domnĕvoastră, ai domnilōr voastre vor avĕ lѧge
10 la domnū nostru şi la noi. Şi aşijdere ne rugăm domnilōr
voastre de rândul lui Tănas⟨e⟩ dela noi, če-l părĕşte Micula
de Maer. Noae ne pare că n'are vin⟨ă⟩, că l-au prinsu
čině-u fos vornic atu⟨n⟩če, anume Cozma. S⟨ă⟩ are vr'o
pagubă, să-şi ·ꙗntrĕbe cѣ nusul, că domnĕvoastră unde veţi
15 trimite la trĕba domnilor voastre, lui i caută asculta. Ačel
ōm anume Tănas⟨e⟩ de Căm⟨pul-⟩lungu, elu a mărsu de
nevoe cu ačel boѧren če au fostu vornic atunče, dĕ are vr'o
pagubă Micula, să-şi ·ꙗntrĕbe cu acĕl vorni⟨c⟩. Ačĕ⟨sta⟩
ne rugâm domnilor voastre, noi ·ꙗncă vom fi cu slujbâ dom-
20 nilōr voastre. Şi să dĕ dumnădzâu să fiţi dumnĕvoastră sănătoş, amin.

V° adresse: Ğupânul birăul de Bistriţă, şi la prѣgarii domnitale şi la prѣcalabul.

Papier. Filigrane no. 3. Belle écriture. Encre marron. Sceau détérioré: papier appliqué sur cire.

Arch., n° 13. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 2, n° IV, et *DH*, XV[1], 730, n° 1319.

La date est fixée par le règne d'Étienne Răzvan (3 mai 1595—août 1595).

4

Planches II, V et VI

Suceava (Bucovine), 6 août 1595

Michel Tolnay, préfet de Suceava, demande à Johann Budaker, maire de Bistritza, de prendre des dispositions pour que ses gens laissent les habitants de Cîmpulung chasser et pêcher en liberté dans les montagnes de Cîrlibaba, Ţibău, Negrişoara et Coşna, qui appartiennent de longue date à la Moldavie (cf. lettre n° 1).

---

12 noae=*nouă*. 15 lui i caută asculta: *sic!*

† Ğūpănūl Mihaiu hatma[ma]n şi prъcalab de Sūčavă, scriu ѧnkinăčūne şi mūltă sănâtate priѧtiniloro a noştri, ğūpănūlūi Būda⟨k⟩i Iѧnăşū, birăul de Bistriţâ, şi a doisprădzěče prъgari a domitale şi prъcălabūlūi. Dūpă ačě dămъ
5 ştiri domnilorъ voastre de răndūlъ a neşte izvoare če sămъtū la mūnъte, anūme Crъlibaholъ şi Ţibăulъ, şi Negrişoara şi Coşъna, că ačěli izvoară au fostū de hotariūl Molъdoveei şi a fostū ōamenii dela Cămъpūl-lūnъgū slobodzi a ѧmъbla şi a să hrăni cū derepъtū pre acolo, vănăndū fiѧrâ şi pěşte.
10 Acъmo, noi amъ ѧnţelesū că aţi ōprit domněvoastrâ să nū ѧmъble ōamenii de Cămъpūlъ-lūnъgū pre ačěle izvoare, vănăndū şi hrănindū-să. Derepъtū ačě ne rūgămъ domnilor voastre să façeţi bi⟨ne⟩ prenъtrū voѧ noastră, să lăsaţi cūm aū fostū ōbičěiul mai děinte vrěme, pači şi tocměle būne,
15 că acъmū, cū mila (lui) dūmnâdzău, să fie Măriѧ lūi Craiu sănătos şi domnū nostrū Ştefan Vodă, iaste ō ţară ca alalъtă şi domněvoastră simъteţi priѧtenii noştri, če va hi pohta şi trěba domnilor voastre la noi, nevoi-vomъ să façemъ prenъtrū voѧ domnilorъ voastre. Ačěѧ dămъ ştire şi ne
20 rūgămъ domnilorъ voastre. Şi să dě domnădzâu să fiţi domněvoastră sănătoşi ѧmъ būcūrie şi cū pače būne, amin.

Sc⟨r⟩isъ ѧn Sūčav⟨a⟩, av⟨gust⟩, 6.

Tolnaj Mihalj hatman et Suchouaj kapitan, kegelmetokonek bisodalmas somsegia es baratia, m. p.

25 Vo adresse: † Priѧtenii noştri ğūpânūl, birăūlъ de Bistriţă, şi prъcarii domnitale şi la prъcalabūl.

Papier, feuille double. Filigrane no 4. Belle écriture. Encre noire. Signature autographe en caractères latins, à l'encre marron. Petit sceau plaqué, ovale (intaille): papier appliqué sur cire. On y distingue, à gauche, un homme assis, à droite, une femme. debout.

Arch., no 400. Publié p. N. Iorga, *Revista istorică*, VI (1920), p. 5.

5

Suceava (Bucovine), 1593-1597

Les maires roumain et arménien de Suceava, et leurs conseillers, demandent à Urban (Weidner) et à (Gaspar ou Johann)

---

21 pači *corrigé en* pače. 26 prъcarii: *sic!*

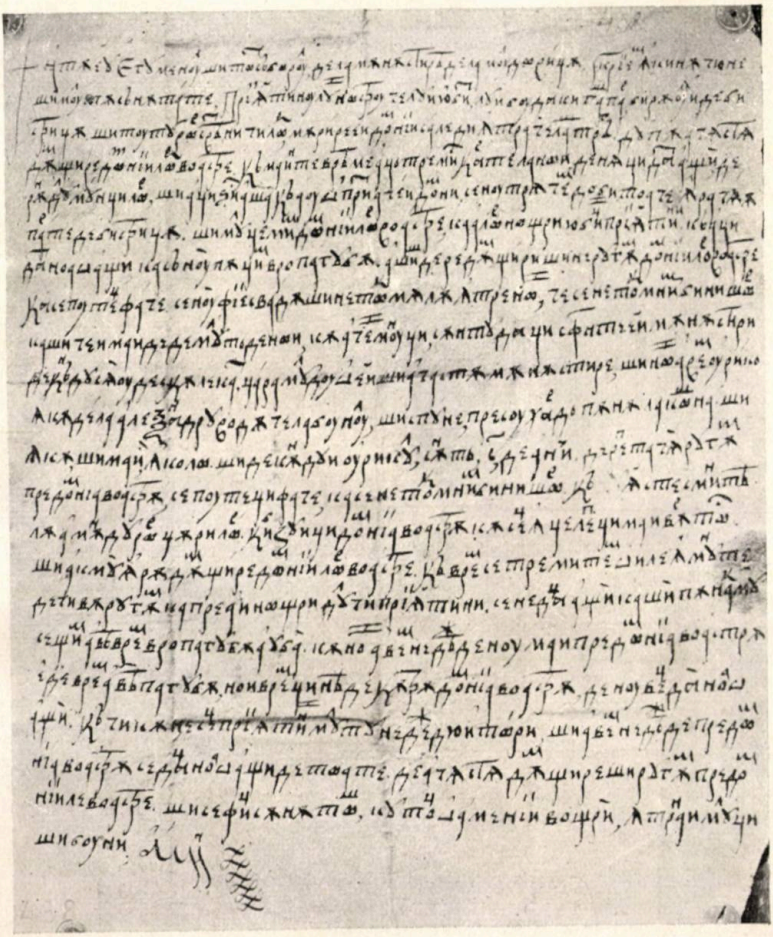

No 1

Mre de Moldovitza, 30 juin 1592.

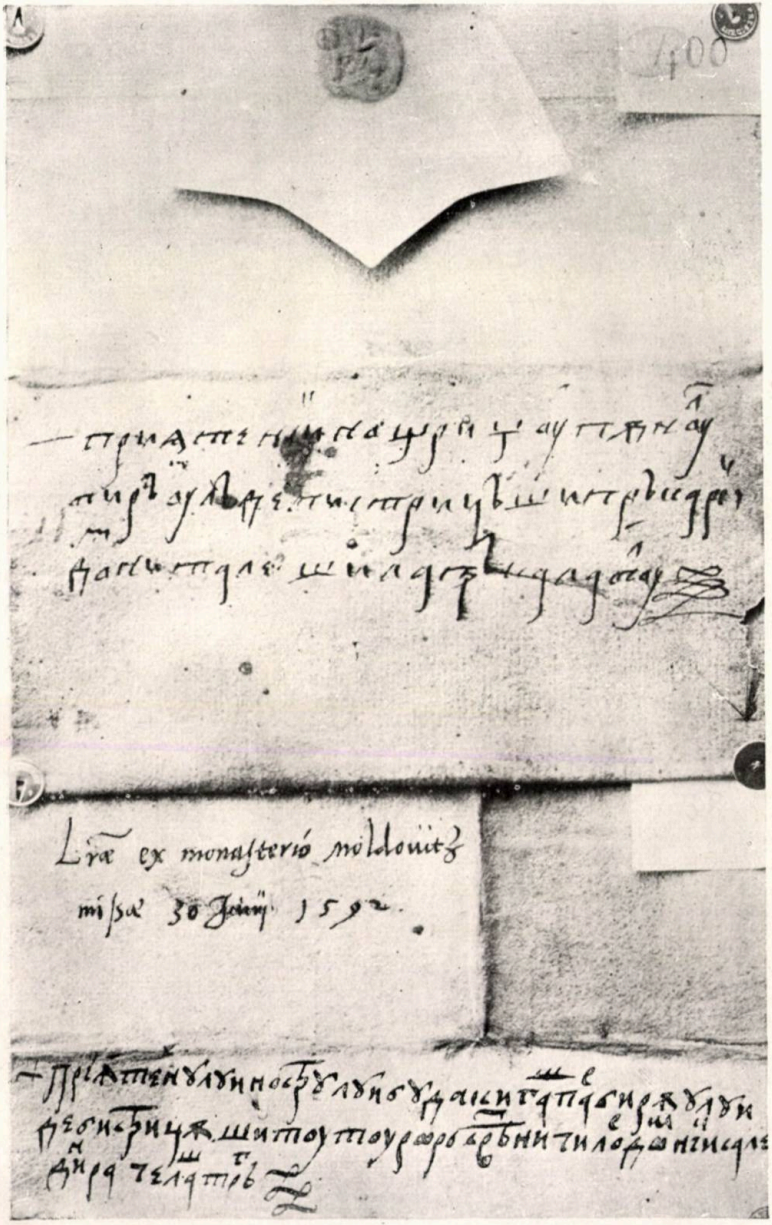

Adresses des lettres n°s 1 (en bas) et 4 (en haut).

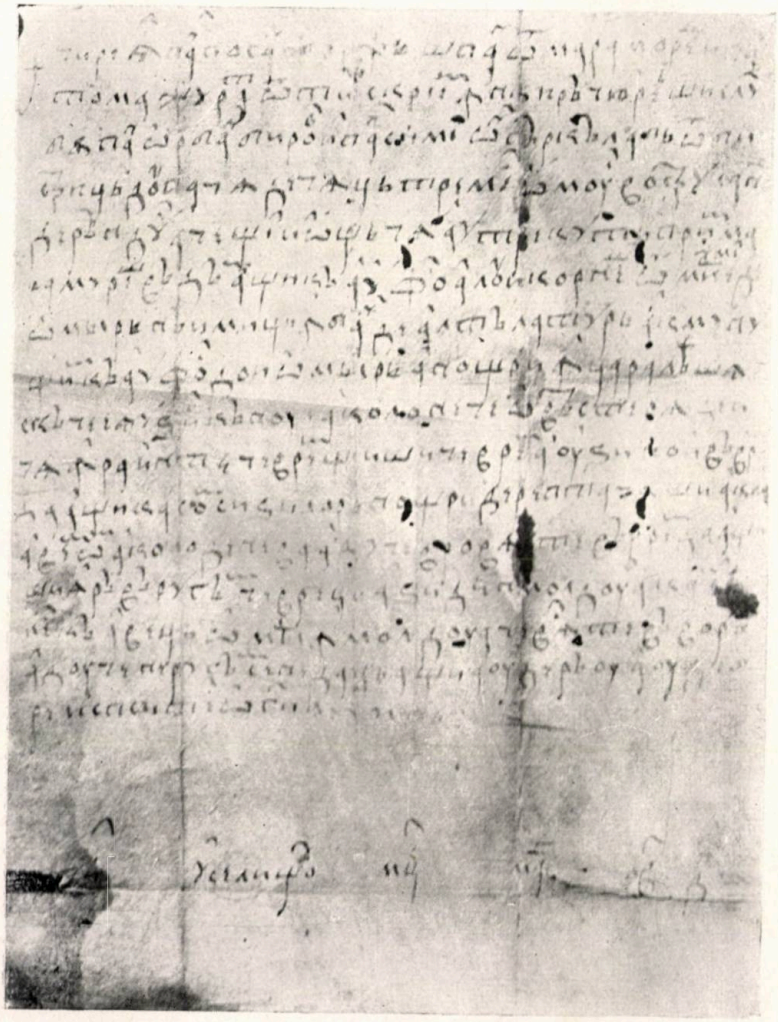

No 2
Săliște (Maramureș), 2 mai 1593.

Budaker d'intervenir auprès du chef du district pour obtenir la mise en liberté de quelques Arméniens que celui-ci détenait, et de ne pas réclamer des droits de douane à un habitant de Suceava qui a acheté en Transylvanie une paire de bœufs.

† Scris-am adecâ noi, birăul čel rumănescu şi cu čel armenescu şi cu 22 de prъgari dela uraş dela Sučav⟨a⟩, şi vâ mulţemim dumilōr voastre ca fraţilōr şi ca večinilōr de bine şi de socotinţâ, pre.ѧntru če aţi făcut bine de nѧ-ţi sō-
5 cotitu ōamenii ai noştri şi fraţii. Acmū, ne rugâm dumilōr voastre să façeţi b⟨i⟩ne pre.ѧntru voѧ nōastrâ, să grăiţi ačelui němiş mare, lui ѧnâş, če ţine vidicul dumilōr voastre pre acolě, ca să slobodzěscâ pre fečorii noştri če avem acolě, .ѧnsâ Arměny, şi cu alţii če au pre lângă ei. ѧrâ de bine
10 če veţi façе dumile voastre, noi avem a mulţemi ca fraţilōr, şi če va hi trѧba dumilōr voastre la nōi, noi avem a façе pre.ѧntru voě dumilor voastre. Şi sâ fiţ dumile voastre sănătōş, adevâr. Sc⟨r⟩is .ѧn Sučav⟨a⟩.

Şi ne rugâm dumilōr voastre, câ am .ѧnţelesu că čěreţi
15 du⟨mi⟩le voastre vamă de pre ačei boi č-au luat Čacr Iuştuan. Če ne rugâm să ertaţi [du]dumile voastre, că nu să cade, niče-i cu dirѧptâ.

† Scris-am la ğupănul, la Bodaki birăul şi la Ōrban birăul, sănătate.

20 V° adresse: Častă carte, la birăul de Bistriţâ.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron foncé. Au v°, deux sceaux plaqués, cire verte, tombés.

Arch., n° 401. Inédit. La date est fixée par la mort de Gaspar Budaker (1592) et par les années de magistrature de Urban Weidner (1593, 1596-97) et de Joh. Budaker (1594-95,1598-1601). V. Berger, p. 89.

6

Planche VIII

Făgăraş (Transylvanie), 26 novembre 1599.

Reçu délivré à Joh. Budaker, maire de Bistritza, par les magistrats de Făgăraş, pour un achat d'étoffe.

Scris-am eu Badě stolnicul şi Iane comisul, prъc⟨ă⟩-labii de.ѧ Făgaraş, [ačě]ačěstă carte a nostră păna la Bu-

dakiu Ianăş, să ştiie că am luat 110 těncure de postavu roşiu dela pop⟨a⟩ Lazar şi dela Şinker Gherghe. Aşa să se ştie.
5 *Pis u grad Fagarašu. Pis noem. 26 dni. Vlět. 7107.*

Papier sans filigrane. Encre noire. Sceau plaqué: papier appliqué sur cire; bague à intaille: une statue d'homme. Sans adresse.

Arch., nº 43. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 3, nº VI et *DH* XV[1], 747, nº 1438.

7

Planche VIII bis

Suceava (Bucovine), 24 mai 1600.

Reçu délivré à Joh. Budaker, maire de Bistritza, par Udrea, préfet de Suceava, pour de la farine et du pain importés de Transylvanie.

† *Pan Udrě, getmanu i prъkalabu Sučavskii, pišem život i mnogo zdravje* la domnělui Budak⟨i⟩ Ianăş, birăul de Bistriţă. După ačiia dau ştire domitale că au adus Iliş, ğuratul din Iad, la noi, 80 de fărtar⟨e⟩ de fănină şi 2.650
5 de pită făcută. Păntru ačěia dăm ştire domiitale. Şi să te veseleşti de la dumnedzău, adevăru. *Pis u Sučav, msca mai, 24.*

† Şi voi skelarilor, nime să n'aibă a băntui preste dzisa noastră.

Papier sans filigrane. Encre noire. Sceau plaqué, détérioré. Sans adresse.

Arch., nº 172. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 4, nº VIII et *DH*, XV[1], 763, nº 1514.

Au vº cette notice d'une autre main, en caractères latins: *Quietantia super victualibus in Zochja administratis.*

8

Bistritza (Transylvanie), avant le 1 nov. 1600.

Lettre de Cocrişel à ses parents adoptifs, leur annonçant qu'il est tombé prisonnier des Saxons à la bataille livrée par Michel le brave à Alba-Julia et qu'il a eu la vie sauve grâce à Andreiaş de Bistritza, qui l'a rançonné. Etant emprisonné à Bistritza, il leur demande d'obtenir sa mise en liberté.

---

5 7107=1599.

† Scriu ·ѧ(ki)năčune şi moltă sănătate părinteloi m(eu Spi)r(i)don şi maičiei mĕle Costandeei, şi dup'ačѧ vă dau ştire că simtul viu pănă acmu, niu-s perit, če amu scăpat dela Belgrad cănd au bătut Mihaiu Vo⟨dă⟩ războiu co un-
5 gorie. Dečiu m'au prinsu neşte Sasi; deči a vrut să mă tae; eu m'amu rugatu şi a⟨m⟩ spu⟨s⟩ că simt fečor Mogăldei; deči niu m'au perdut. Deači eu amo tri⟨me⟩s carte la Andriiaş din Bistriţ⟨ă⟩, el au tr(i)mis la Sas⟨i⟩ de m'au čerşit. Ei au čerşiut 300 tal⟨eri⟩, iar(ѣ) Andriiaş m'au scos dereptu
10 100 tal⟨eri⟩ şi m'au adus la Bistriţ⟨ă⟩. Eu amu spus că m'a prinsu Mihaiu Vod⟨ă⟩ la Hotin şi m'au dus ·ѧ ţara iungurĕscă. Deči mă rog domn(i)lor vostre ca l(u)i domnedză⟨u⟩ den čeriu să nefoiţi (să) mă scoteţi lăngă voi ·ѧ ţară creştină (şi să) nevoiţi să daţi ştire părinteliu m(iu) Mogăldei
15 vornicoloi, că eu dzacu ·ѧ timniţă de mă mănă⟨n⟩că liutul şi pă⟨du⟩kie. Şi eu amu spos c(ă)tră Andriiaş că simtu nep(o)t de frate şi fečoru de soflet ğorat ·ѧ besĕ⟨re⟩că. Deči iarѣ mă rog domilor vostre să no mă zăbăviţ aiči, če să mă scoteţ, macar niumai d'aş presi co trupol, ·ѧcă să es ·ѧ ţara, că iu
20 mor de dorol vostru. Şi ·ѧbătrănesco, şi am făcot ō barbă pănă ·ѧ brău. Şi (s)ă afle aiasta scrisore a mĕ sănătoş pre domĕvostră, *o g(ospod)i*, amin.

† F(e)čorol vostru Co(cr)işel; şi sămtu nomai co că-(meşa).

25 Adresse: † La pă(rint)ile miu, l⟨a⟩ Spirid⟨on⟩.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sans sceau. A partir de *deči* (l. 17), sur le verso. Après *amin* (l. 22), signature indéchiffrable (peut-être *iskal*). La lecture est rendue difficile à cause des déchirures du papier.

Arch., nº 156. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 6, nº XI et *DH*, XV[1], 773, nº 1594.

Pour la date, v. *DB*, II, p. VIII.

9

Planche IX

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Lettre de Torciul, maire de Cîmpulung, contenant la liste des objets volés à Ion Isai. Le maire de Bistritza est prié de re-

chercher le voleur, sans quoi Torciul se verrait obligé de faire payer à sa place un habitant du village de Borgo (d. Bistritza-Năsăud).

† Eu voronec Torčiul de Că⟨m⟩pol⟨un⟩go, scriem sărătate, măr ъtoresem cum s'aū jeloito Iōno Isaiu .ѧnrai⟨n⟩tě nostră şe'nrai⟨n⟩tě bătrăneloro čelo⟨r⟩ de sat, că e-u forat casa Văseiu Alecsei, şe au spos cū sofletele nostre cūm, ş'au spos şe Iōno cū soflet seu .ѧnrai⟨n⟩tě nostră cătă pagobă arъ, totă ѧ forato casa:

40 dele: 80 de potro⟨ni⟩če;
24 de socmani něgrě: 48 de ⟨po⟩tro⟨ni⟩če;
12 coţe de pă⟨n⟩dze: 21 de potro⟨ni⟩če;
6 coţ de somţere: 1 taler;
1 goler a fost loat pre ō ѧpa;
2 sovone co her: 20 de potro⟨ni⟩če;
1 dălban: 20 de potro⟨ni⟩če;
bane: 28 potro⟨ni⟩če;
1 irelo de aračet: 1 tal⟨er⟩;
mătase: 6 p⟨o⟩tro⟨ni⟩če;
2 če⟨n⟩gătore: 20 de potro⟨ni⟩če;
2 părăki de čerčei: 18 potron⟨i⟩če;
4 cămăşe: 5 tal⟨eri⟩;
1 [ō] roke: 20 potroneče;
şe 6 coţe de golče: 6 potren⟨eči⟩;
ū to⟨por?⟩ de 20 potroneče;
če⟨n⟩gătore: 4 potroneče;
păere de 6 potroneče;
1 sosmăn gata negro, brъbătesco, şe altolo moerescъ, şe ō socnă: 40 de potroneče;
şe ū caş de čara: 20 de potroneče;
şe ū fotă: 20 de potroneče;
şe 2 năfrămi: 5 potron⟨e⟩če.

De e⟨s⟩tě dăm ştere dumnie tale, biră⟨u⟩, să-i ţei lěge,

---

1 voronec: *sic!* 6 arъ=*are*.

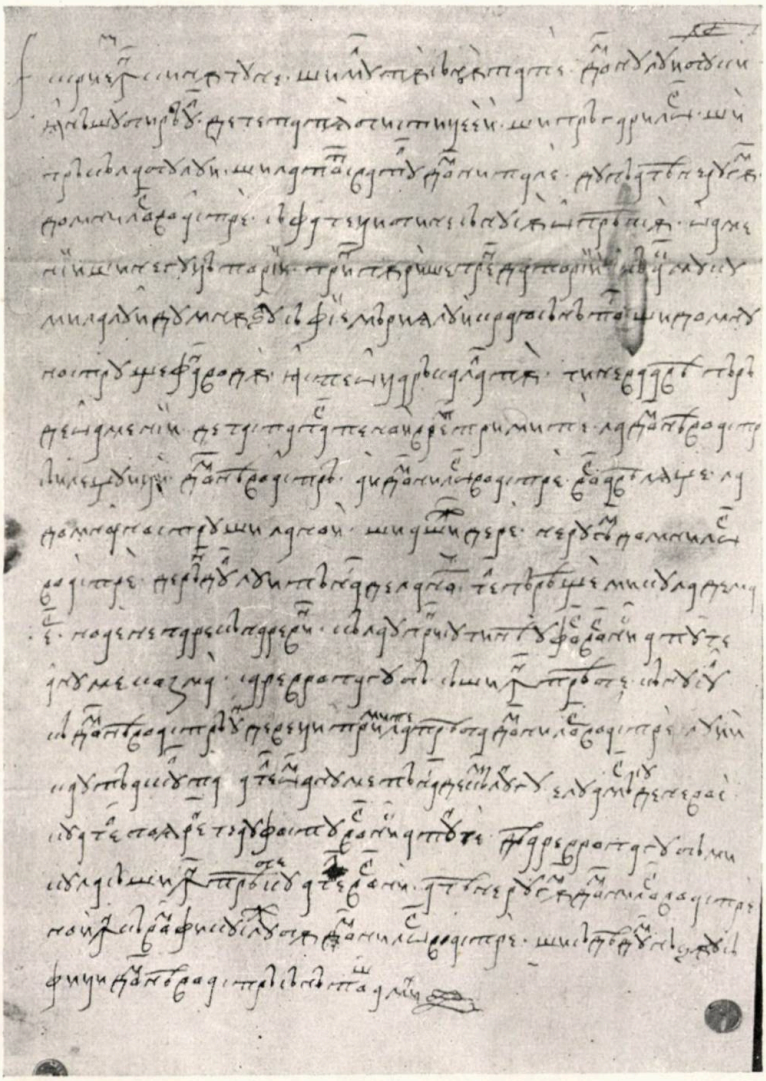

No 3
Cîmpulung, 1595.

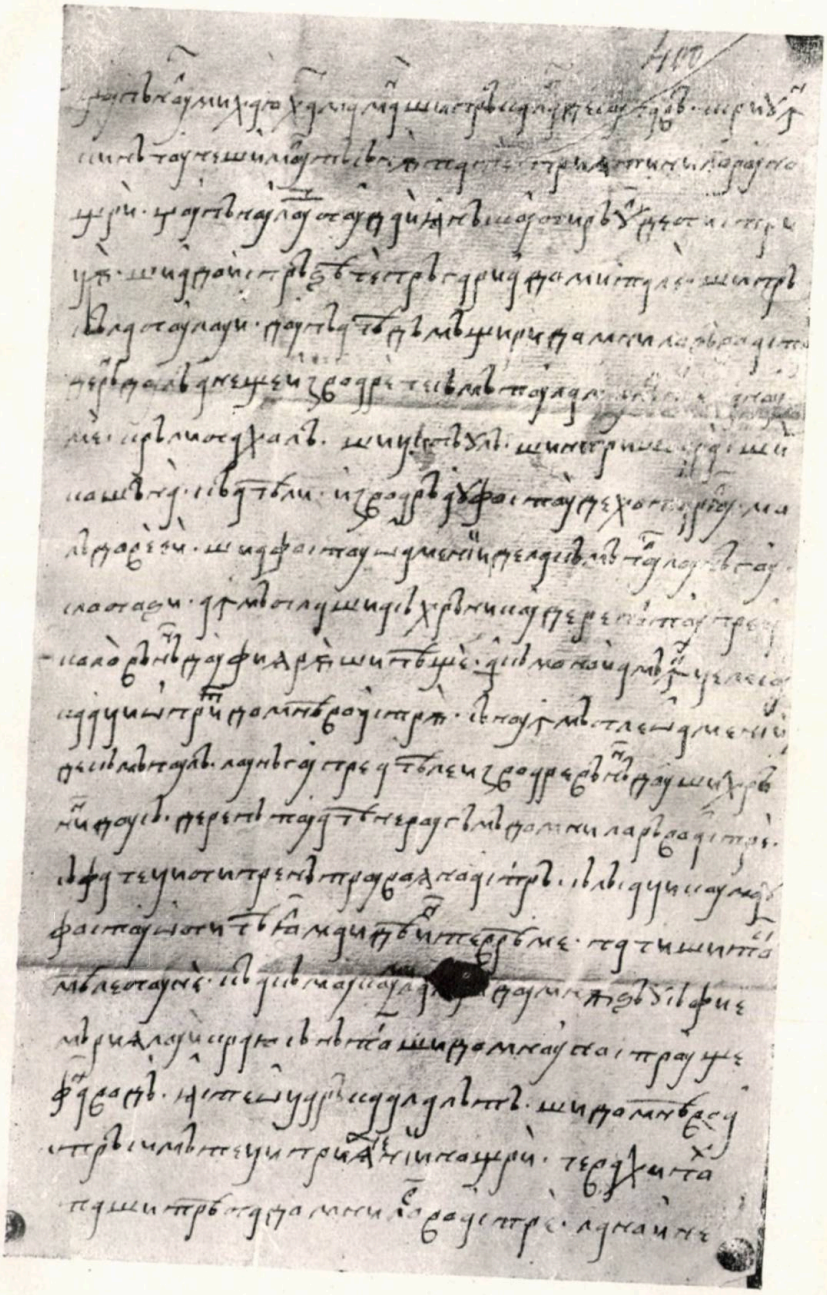

No 4
Suceava, 6 août 1595.

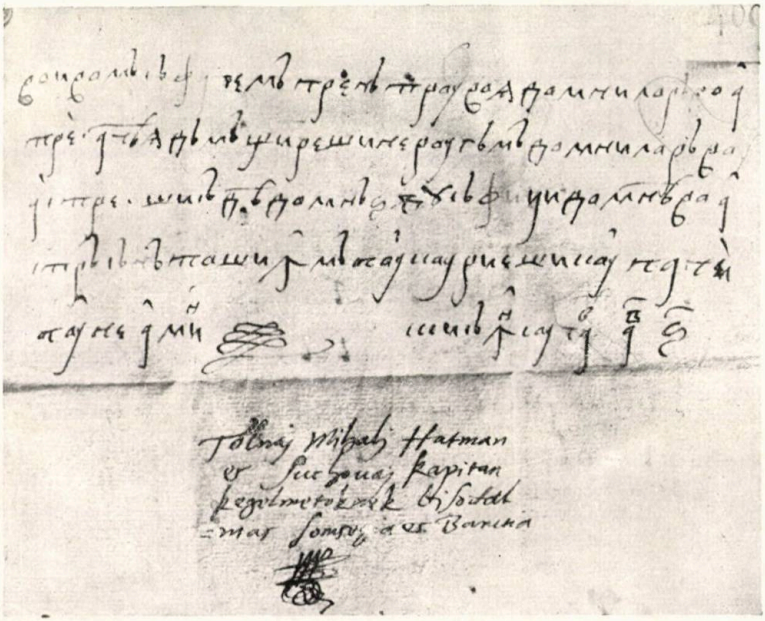

No 4
Fin de la lettre No 4 (v. pl. V) et signature.

că⟨-i⟩ dereptolo să-i ·ѧplă de pre dă⟨n⟩so locъ. De no vei ·ѧplĕ, să ştii că vom trağe pre čereva de Bărgou. De estĕ dau ştere dumnelor vo⟨s⟩tre, şe să fe⟨ţi⟩ sărătoş ·ѧntru Hs., aminъ.

Papier. Filigrane nº 9. Petit sceau plaqué, cire noire, indéchiffrable. Sans adresse.

Arch. nº 416. Inédit.

10

Planche X

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung annonce au maire de Bistritza que le beau-père de Ionaşco, villageois de Sîngeorgiu (d. Bistritza-Năsăud), a consenti au divorce de ce dernier devant des témoins réunis à Sîngeorgiu, sa fille ayant quitté le domicile conjugal et refusant d'y rentrer.

† Eu Gheōrghe de Câ⟨m⟩pulu⟨n⟩gь scriu ·ѧkirâčiuri şi sârâtatĕ birăului de Bistrѧţâ şi sfatoloi [şi] domniei sale, de-i dau ştѧr⟨e⟩ de râ⟨n⟩du lu Iōnaşcь de Sâmğordzu, că-u trĕmâsь cartĕ domnii de Bistrѧţâ la muѧ⟨rea⟩ lui Iōnaşcь. Moerѧ au dzâsѫ că no va vini la de⟨n⟩sь pârâ va custa. Dupâ ačasta acmu socru lu Iōnaşcь, cu ō moѧ⟨re⟩ de Câ⟨m⟩pulu⟨n⟩gu, au adusъ tar Arьmѧnilor, mărьgându acasâ ·ѧrapoi. Au mărsu sucru lu Iōn⟨a⟩şcь la ğode ·ѧ Sâmьğordzu şi au kemato prĕ Iōn⟨a⟩şcь. Deči e-u dzâsь aşĕ: după fa-sa să no ·ѧmble mai multu, če l-au erьtato diraintĕ de umer⟨i⟩: ğodele Alьbьlu Cozьma, popa Ir⟨i⟩mie Creţulu, prĕōtolu satului di·ѧ Câ⟨m⟩pulu⟨n⟩gu, Gheōrghye a i Mososto, şi Văscano şi Platono. Şi dămь ştirѧ domnilōr de Bistriţâ.

Şi să ѧie sărâtoşi ·ѧtr'ai molьţi şi buri, ca prietinii noşьtri čeѧ borii, aminь.

V° adresse: Ačastâ carte să să de ·ѧ mâra birăului de Bistriţâ.

---

31 să-i ·ѧlplă=*să-i umple*: *qu'il lui rende les objets volés.* **2** [şi] *est effacé.* **7** au adusъ tar Arьmѧnilor: *ils ont apporté de la marchandise aux Arméniens (de Cîmpulung). Ce fait n'a aucun lien avec le procès relaté dans cette lettre. Pour* tar, *v. notre glossaire, s. v.* **9** fa-sa= *sa fille;* v. *Introduction,* § 53. **10** umer⟨i⟩= *oameni.* **14** să ѧie = *să fie.*

Papier, filigrane nº 10. Encre marron. Sceau plaqué, cire jaune, indéchiffrable.

Arch. nº 386. Publié p. N. Iorga, *DB*, II, 1, nº CLIX, *DH*· XV[1], 754, nº 1458 et *SD*, V, 381/4.

11

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza d'intervenir auprès du chef du district pour mettre en liberté les Arméniens de Cîmpulung que celui-ci avait fait arrêter.

† *Azь* pan Gheōrghye, deregâtorūlь de Câmpulo⟨n⟩g, sc⟨r⟩iū ·ѧkinâčune şi mulьtâ sănâtate dumitale, birâu di·ѧ Bistriţă şi dumiitale, pârьcâlabe, şi vă dâm şte⟨re⟩ şi noi dūmnilorь voastre câ ·ѧ ţara noastrâ [câ ·ѧ ţara noastrâ] ·ѧcâ ѧste ačěsta věste. Eū vorьnicul Gheorghie ·ѧţi molьţâmâscu de či·ѧste dumiitale, şi dūmiitale če-ţi va hi pohьta la no⟨i⟩, ·ѧcâ vomū fače.

Şi ne rūgâmь dumitale de čei Arьměni, sâ-i slobūdzi, şi ne rūgâm să grâeşte şi němişūl⟨u⟩i čeluě če ѧ-ū ōprit, pri·ѧtrū câče câ noi ·ѧcâ lâsâmь ōmenii vostri, şi ·ѧblâ ·ѧ ţara noastrâ şi marhâ şi če le trebuěşte de totь. Şi sâ hiţi sânâ⟨to⟩şi, amin.

V° adresse: La birâulь di·ѧ Bistriţâ.

Papier. Filigrane nº 11. Encre marron foncé. Sans sceau.

Arch., nº 46. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 20, nº XXIV et *DH*, XV[2], 787, nº 1619.

12

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung demande au maire de Bistritza, d'intervenir auprès du Prince de Moldavie pour obtenir la diminution des droits de douane accrus depuis peu, cet état de choses étant de nature à empêcher la liberté du commerce.

Eu vōrnicul de Cănpul-lungu, scriem ·ѧkinăčiune şi multă sănătate la birăul de Bistriţă şi la tot svatul domiitale, şi dăm ştire domiitale d(e) răndul ačeştii vămi, c'au venit alţi

---

6 no⟨i⟩ *est en fin de ligne.* **9** *après* nemişul⟨u⟩i: če nemişulu⟨i⟩, *qui est effacé.* **10** lâsâmь: *la première syllabe est écrite deux fois, puis effacée]* vostri: *sic!*

vameş de o au mai scunpit. Deč ne rugăm domiilōr vostre
5 ca priiatenilōr čelor iubiţ, ca să faceţ bine printru voѧ
nūastră, să faceţ ō carte la domiia sa la Vodă, să u lase
cum au fost şi mainte vrĕme, şi can cu laudă, că, de nu ū
vor lăsa să fie ca mainte, multu val să va face. Če ne rugăm
forte de ačĕsta să faceţ, că ştim că domia sa Vodă va ⟨fa⟩če
10 printru voѧ domiilōr vostre, va lăsa pre loc ră⟨va⟩ş. De
ačĕsta ne rugăm domiilōr vostre. Şi să fiţ sănătōş.

⟨?⟩ *ot Dlъgoepol*, dek. 22.

† Neč ѧntr'un kip nu vor să mai scadză, če ne rugăm domiilōr vostre să faceţ bine să faceţ carte la Vodă.

15 V° adresse: La birăul de Bistriţă şi la tot svatul domiisale.

Papier. Filigrane n° 12. Encre noire. Sceau plaqué, cire noire, indéchiffrable.

Arch., n° 32. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 16, n° xx et *DH*, XV², 786, n° 1617.

Signature autographe, indéchiffrable (l. 12).

13

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza de prendre des dispositions pour arrêter 3 malfaiteurs qui passent l'été dans les montagnes de Moldavie et se réfugient pendant l'hiver dans le village de Borgo. Le Prince de Moldavie a ordonné, de son côté, de poster des sentinelles le long de la frontière, ces malfaiteurs apportant de grands préjudices au commerce entre les deux pays (v. la lettre suivante).

Se ubu az Simiōn, *urĕdnik ot Dъlgoepole*, scriem ѧnkinăčiune şi sănătate la birăul de četate de Bistriţă, să dăruiască m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău să te avle ⟨a⟩iasta puţině scrisorĕ nostră sănătos şi vĕsel pre Măriѧ ta şi toată
5 casa Mării tale. Altă, dăm ştire Mării tale de răndul čelor tălhari, anume Candrĕ şi Corniţă şi Ştefan Rusul, că vara şed ѧn munţi de tălhuescu neguţătorii şi mişeii de ⟨a⟩iasta ţară şi de ačaia ţară, iară acmu ernĕdză la dumiavostră ѧn sat ѧn Bărgău. Deč pohtim pre Măriia ta să-i prindzi, că
10 niče de un folos nu sănъt, niči dumilor vostră niče Mării

sale domnu nostru, če nămai fac rău ōmenilor tuto⟨ro⟩ra, că-i trec pren munte. Altă, dăm ştire Mării tale că au venit carte dela Măriia sa dela Vodâ, să punem straj⟨ă⟩ pănă unde să ѧnpreună hotarăle. Deč, de va hi voia Mării tale
15 să pădzim či⟨i⟩ ōmen⟨i⟩, să socotěscă şi de čaia parte ca să potă a'mbla negoţătorii ѧn pače, că ačei tlъhari de nu-i vei prinde, căt să va lua ōmătul la munte ei vor ѧnčѧpe a tălhui. Děaiasta scriem şi dăm ştire Mării tale, să dăruiască m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău dzile multe şi bune Mării tale
20 da la Isus Hs. Amin. † *Pis* mar. 7.

V° adresse: † Cu činste să să dě ѧn măna birăului de četatě de Bistriţă.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron. Sceau tombé.

Arch., no 403. Inédit.

14

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung demande au maire de Bistritza si le voleur qui venait d'être arrêté à Bistritza a dénoncé ses complices de Cîmpulung (v. la lettre suivante).

Adecă eu Simiōn, deregătoriul de Cîmpul-lu⟨n⟩g şi preuţii de acolѧ şi bătrănii satului de acolo, scriem bună pače şi sănătate şi bun prietenşug Mării tale, činstite birău de četate Bistriţii şi a tot svatul Mării tale. Pohtim pre
5 Măriia ta şi pre tot svatul Mării tale de rândul ačelui tălhar, să-i daţ dumѧvostră strănsore să spue čine ѧ-u fost gazdâle, căče că mulţi ōmen⟨i⟩ ş'au pus bucatele, şi doarъ au fost derepţi. Deč, ne rugăm Mării tale cum va spune să ne dai răspunsъ cătră čeş⟨ti⟩ ōamen⟨i⟩ če ѧ-m trimis la
10 Măriѧ ta, şi să scrii şi carte pre čine va spune ačel tălhar, forte ne rugăm Mării tale să ne fač ačesta bine, iarъ eu mai mult am ⟨a⟩ sluji či va hi trěba Mării tale la noi. Să dăruѧscă m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumnădzău să avle ačasta puţănă

---

20 da: *sic!*

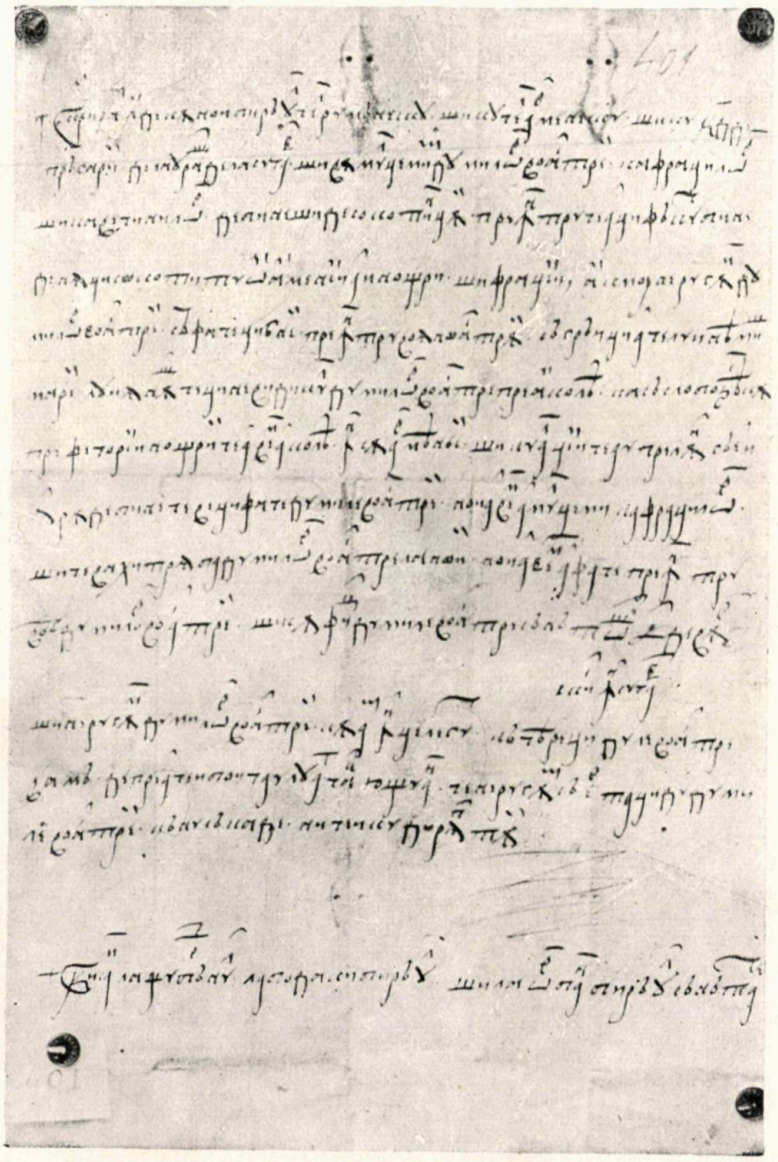

No 5

Suceava, 1592-1597.

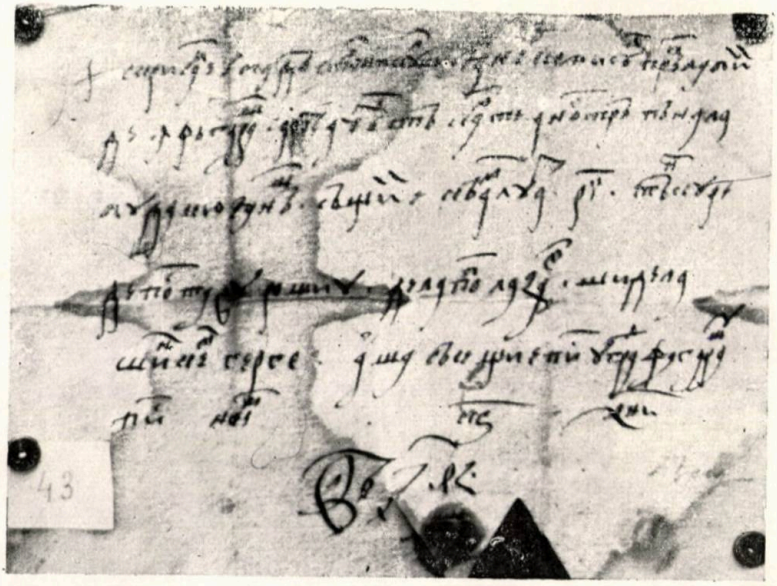

No. 6

Făgăraş, 26 novembre 1599.

scrisore a nostră sănătoș pre Măriѧ ta și tot svatul Mării
15 tale, amin., *Jun.*, *17 dni.*

V° adresse: Cu činste să să dĕ ačasta car⟨te⟩... biră⟨u⟩.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sceau tombé.

Arch., n° 177. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 15, n° XIX et *DH*, XV², 784, n° 1611.

15

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung prie le maire de Bistritza d'obtenir des voleurs mentionnés dans la lettre n° 13 le nom de leurs complices.

† Scriu ѧnkinăčiune și sănătate și bună pače la Măriѧ sa la birăul de Bistriță. Pohtim și rugăm pre Măriѧ ta că am ѧnțeles că e prinsu Ștefan Candrĕ și Ștefan Rusul. Deč, de vor hi ѧn prinsore ačei tălhari, să fač bine prentru voѧ nostră
5 să a⟨i⟩bă stră⟨n⟩sore, să spue gazdele ѧn Cămpul-lu⟨n⟩g, la čine au găzduit, că mult rău au făcut și au tălhuit. De ačasta forte mă rog Mării tale. Să fii ѧntru mulți ai cu sănătate și cu bună pače, amin. Iul. 7.

† Eu Simion, deregătoriul de Cănpul-lu⟨n⟩g, bun
10 priiaten Mării sale.

V° adresse : † Cu či⟨n⟩ste să ⟨se⟩ dѧ ačasta carte ѧn măna birăului de Bistriță.

Papier sans filigrane. Encre marron. Sceau plaqué: papier appliqué sur cire, indéchiffrable.

Arch., n° 389. Publié p. N. Iorga, *DB*, II, 2, n° CLX et *DH*, XV², 787, n° 1620.

16

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung et les percepteurs des impôts du district de Suceava prient le maire de Bistritza de prendre des

---

16 :.... *place restée en blanc dans l'original.*

dispositions pour que l'on rende à un habitant de Cîmpulung les objets qui lui ont été confisqués.

† Adecă eu Simiōnel, vornicul de Cămpulū⟨n⟩g, şi Vasilie Româşčel şi Vasilie Tălъmač, gorştinarii de ţănutūlъ Sūčěveei, scriem bună pače şi sănătate dumiitale birâu de četatě Bistriţiei şi a tot činstit svatūlъ dumiitale. Alta, dămъ
5 ştire dumiilor vostre de rănъdulъ čestui fečorъ, anume Ghiōrghie, câ l-am trimis cu čelъ solъ de l-au petrecut pănâ ѧn Rodna. Ş'au avut ačestъ fečor unъ cal. Děči s'au acolisitъ Simiōn de ačel cal, de i l-au vănъ⟨dut⟩, cumъ şti⟨e⟩ şi Martinъ, şi birâulъ de Rodъna. Děčii s'au dusъ Ghiōrghi
10 dě-u cūmъpârat ačěle vite, câče atunъči n'au fostъ ōpritâ marha de Mârině vostră. Ѧrâ děca-u trecutъ ѧn ğos, Mârině vostrâ aţi ōprit drumūrile, să nū să scoţâ marhâ. Dѧči, ei s'au temutъ a veni pre la Mârině vostrâ să-ş dě vama, čě-u ѧntrat ѧm munte, să trěcâ, ca neşte ōmeni če nu s'au prečeputъ.
15 Ѧră ōmenii dumiilor vostre au cursъ dup'ănşi şi i-aū ğū⟨n⟩s durъminъdъ ѧ sâlaş, noptě. Děči iѧ-u tâѧt şi ⟨i-a⟩u jecuitъ, ş'au lâsat ūnulъ ѧn nume de mortъ, ş'au luatъ dela Ghiōrghie 7 florinţi, şi unъ inel de arği⟨n⟩t, şi unъ nastur⟨e⟩ de arğintъ, şi cuţătulъ, şi punga, şi un ţiu, şi
20 unъ cumânac, şi ō gugъlă, şi desağii cu būcate, şi ō călъdare, şi burdujii, şi 2 păreki de ōpinči. Ş'au mai luatъ a soţii čelui učis 1 socmanъ şi ō gugъlâ, 1 topor, 1 cumânac. Děči ne forte rugâmъ Mării tale, činstite birâū, şi a totъ svatulъ Mârii tale, să faci printro voѧ nostrâ Mârině ta, să le dai
25 bucatele prinъtru voѧ nostrâ, noi mai mulъtъ vom avě a face prinъtrū voě Mării tale. Şi să hiţi sănâţoşi *o Xstě*, aminъ.

V° adresse: † Să să dě ačěstă carte ѧ măna činъstitъ birâului de četatѧ Bis⟨tri⟩ţe⟨i⟩.

Papier. Filigrane n° 16. Encre marron clair. Deux sceaux plaqués, cire noire et marron, détériorés.

Arch., n° 354. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 15, n° XVIII et *DH*, XV², 787, n° 1621.

17

Cîmpulung (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Cîmpulung annonce au maire de Bistritza que le Prince de Moldavie a envoyé des émissaires au Khan des Tatars pour empêcher les bandes de Tatars de passer en Moldavie.

† Vasilie Tălmač, diregătorul den Cămpul-lungu, şi Grigōr⟨e⟩ dĕcol⟨o⟩, scr⟨i⟩em paci şi sănătate la ai noştri buni priatini şi fraţi, dōmnii de Bistr⟨i⟩ţ⟨ă⟩. Dăm ştiri dumilor vōastre de rândul veştilor : cu mila lui dumnedzău avem
5 veşti bune şi pač⟨e⟩ de tōate părţile; puţinie Tătar⟨i⟩ au fōstu veniţi čiaste dzile, neşte Gĕlaly, deči i-au turnatu ꙗnnapoi şi au mănatu Măriia sa Vod⟨ă⟩ sōli la Hanul pentru aeştĕ Gĕlaly, căč au venitu. Deč a adus vĕste bun⟨ă⟩; deč dumnĕvoastră să nu aveţ nič ō grije dentr'aiasta parte, să
10 nu purtaţi, că, dĕ-m şti de rău, noi am trimĕte la dumnĕvoastră. Alta, de aveţi čeva trĕb⟨ă⟩ la Vod⟨ă⟩, Măriia sa iaste la Sučav⟨a⟩ acmu. *Sič pišim i z⟨d⟩ravst⟨v⟩ui⟨te⟩ o Xs⟨t⟩ĕ.* Amin. Şi să fi⟨ţi⟩ să⟨nă⟩to⟨şi⟩ cu bun⟨ă⟩ paci ꙗntru mulţi ai. *U Dlgꙗepol pis.*

15 V° adresse : † La ai noştri bun⟨i⟩ priiatin⟨i⟩ şi fraţi, dōmnie de Bistriţă, să să dĕ ačiastă carte.

Papier. Filigrane n° 17. Encre marron foncé. Écriture soignée. Sans sceau.

Arch., n° 10. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 14, n° XVI et *DH*, XV² 788, n° 1622.

18

Planche XI

(Bistritza, Transylvanie), commencement du XVIIe siècle.

Le maire de Bistritza accuse réception au maire de Siret (Bucovine) d'une lettre lui apprenant que Ionaşco a prêté au fils de Coşmulei de Rodna 30 florins et un cheval. Toutefois, ce dernier prétend n'avoir reçu que 3 potroniči et, une fois engagé au service de Ionaşco — sans doute, pour payer de cette façon sa dette —,ce dernier lui avait évalué son service à raison de 5 potroniči par semaine, jusqu'à l'amortissement de la somme due.

---

5 puţinie: *sic!* 12 sič = *sice adv. v. sl.(?)* 16 domnie: *sic!*

Ionaşco prétendant avoir droit encore à 12 florins, le maire de Siret est prié de faire sa déposition, pour que le cas soit jugé ensuite.

Eu b⟨i⟩râuliu de Bistriţâ, scriu ·ѧkirâčore şi mo⟨l⟩tâ sârâtate domnele so⟨l⟩toze de tâ⟨r⟩goliu Sirĕtoliu, c'aţi strimâ⟨s⟩u ca⟨r⟩te la noe, la domni de Bistriţâ, pri⟨n⟩tro Iōnasco dela voe, c'as tr⟨i⟩mâso ·ѧ ca⟨rte⟩ [·ѧ ca⟨r⟩tę] de lia voe şĕ-ţi dziso c'a dato Iōnasco ·ѧ mâna večoroliu Coşumiliu de Ro⟨d⟩na 30 [⟨trei⟩dzeči] de voriţi şi u caliu de dat[voriţi], co cavto liu so şo me deaţi. Deči ne rogâmo domneloriu v⟨o⟩astre se trimĕteţi o ca⟨r⟩te la noe: liuat-a vezčeriuliu Coşomivauliu bani dela Ionasco de⟨n⟩tre voe, a⟨u⟩ ba? Eliu tâgâdoѧşte ·ѧrai⟨n⟩tĕ nostrâ câ no ѧ liuato ma⟨i⟩ mo⟨lt⟩ 3 [trei] ponotronči, şi dopa ača au 1 nâ⟨i⟩mito Io⟨n⟩asco [nâ⟨i⟩mito Iinaesco] večorliu Coşomiliu să⟨-i⟩ dĕ ·ѧ to⟨a⟩tâ să⟨p⟩ tâmârâ câte 5 potroniči prâ a liu slojito, do⟨uă⟩sprâdzĕče [12] viriţi. Pre eşte doi⟨spredzeče⟩ [12] să le façem lĕğe. *Sŭ vo z⟨d⟩ra⟨v⟩s⟨t⟩vo⟨it⟩e o g⟨ospod⟩i, amino. Mę⟨s⟩eca I.*

Papier. Filigrane nº 18. Sans sceau ni adresse.

Arch., nº 367. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 1, nº I et *DH*, XV[1] 754, nº 1460.

Grande écriture hésitante. Les signes К et Ч, notamment, ont une forme inusitée. Il s'agit certainement d'un brouillon dû, sinon au maire de Bistritza lui-même, du moins à un Saxon de son entourage.

Nous proposons la lecture suivante, quelque peu différente

6-7 u caliu de dat [voriţi]. *Cf. Bogrea, loc. cit., dont le rapprochement n'est toutefois pas convaincant. Nous voyons dans* vori<n>ţi *une répétition dûe à l'inattention, fréquente dans cette lettre.* Cal de dat = *cheval donné — ou prêté — par Ionaşco à Coşmulei.* **7** co cavto liu so şo me deaţi. *V. notre lecture. Ionaşco cherche le cheval qu'il avait donné à Coşmulei. Le maire de Bistritza demande au maire de Siret de le lui envoyer, sans doute pour figurer comme pièce à conviction au procès qui devait être jugé à Bistritza.* **11** au 1 nâimito = *l-au năimit.* **15-16** recte: *zdravstvuite*] *amin*ъ] *mĕsęca* **16** I = *iunie ou iulie.*

de celle qu'a donnée M. V. Bogrea dans *Revista istorică*, V (1919), p. 128, n. 1:

Eu birăul de Bistriţă, scriu înkirăčore şi moltă sărătate domnului şoltuz de tîrgul Siretului, c'aţi trimăs carte la noi, la domni de Bistriţa, pentru Ionaşco dela voi, c'aţi trimăs în cartea dela voi si aţi dzis c'a dat Ionaşco în mîna fečorului (lui) Coşmulei de Rodna 30 de florinţi şi un cal de dat, că-l caută şi o să mi-l daţi. Deci ne rugăm domnelor voastre să trimeteţi o carte la noi: luat-a fečiorul (lui) Coşmulei bani dela Ionaşco dintru voia (lui), au ba? El tăgăduieşte înraintea noastră că nu i-a luat mai mult (de) trei potroniči, şi după ačeea l-au năimit Ionaşco (pre) fečorul (lui) Coşmulei, să-i dea în toată săptămîra cîte 5 potroniči pre a lui slujit, 12 florinţi. Pre ăşti 12 (florinţi) să le façem leğe.

19

Suceava (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Lettre du maire de Suceava relative à un procès. Il attire l'attention du maire de Bistritza sur le fait que, grâce à de faux témoignages, des habitants de la Transylvanie entrent en possession de bestiaux qui ne leur appartiennent pas.

† Adecâ eu şoltuzul şi 12 părgary *ot* tărgu Sučav⟨ei⟩, scriu .ѧkinâčune şi multâ sănâtate birâilōr de.ѧ Bistriţâ şi dupâ ačěsta ştire dâm dōmnilōr voastre de râ⟨n⟩dul čestui ōm, anume Iōn de.ѧ Bâ⟨r⟩găul de ğōs, că au venit cu carte
5 şi aşě au dzis .ѧnaintě noastrâ, că s'au prinsu de ō ѧpă. Ačě ѧpă ѧst⟨e⟩ cumpâratâ .ѧ tărgu .ѧ Sučav⟨a⟩ dela Ōně şi ѧste ō ѧpă mare galbănâ şi cu dungă něgră pre spinare, şi ѧste herul de.ѧcâtru.ѧ .ѧcaleč, şi ѧste cu albaţă pre ōkiu, ѧră de.ѧcătru.ѧ .ѧcaleč. Şi vă dâm ştire dōmnilōr voastre
10 că ѧste ō prestrur⟨e⟩ de ѧpe .ѧtr'ačela fer, şi cai şi ѧpe, şe de căndu ō au cu⟨m⟩părat Ōně ačě ѧpâ sămtu doi ai acmu, .ѧ săptâmâna čě albâ. Şi aşě dăm ştire dōmnilōr voastre că sămtu ōameni buni şi derepţi ačeştě ōameni, nu sămtu fulâi. Şi vă dăm ştire dōmnilor voastre că să jeluѧscu mulţi
15 ōameni că de l'a plače vre-ō marhă, ei ğură şi ō ѧu, de le plač⟨e⟩. De veţi lăsa ačěsta lěğe rari ōameni vor veni cu

---

8 pre okiu: *au dessus de la ligne.* 10 prestrur⟨e⟩: *sic!*

dobitoačele ѧnapoi. Ѧrâ de va părě cu strănbul ačelui ōmu, domněvoastră să-i daţi dzi să vie cu ѧpa, să fie de faţă să-şi crědzâ ōkii. Şi să fiţi sănâtoşi cu adevâr ѧ věči. Şi ѧste ferul aşě :

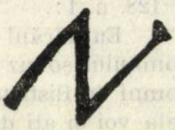

V° adresse : ✝ Sănâtate şi multâ ѧkinâčune dōmnilōr deѧ Bist⟨r⟩ѣţѣ.

Papier, feuille double. Filigrane n° 19. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 419. Inédit. A partir de *strănbul* (l. 17), au verso.

20

Suceava (Bucovine), commencement du XVII.e siècle.

Le prêtre Văsiian Beuz demande au maire de Bistritza la grâce du meurtrier de son cousin.

✝ ѧnkinâčiune şi bunâ sănătate scriu eu popa Văsiian Beuz şi cu fečorul mieu Nicolai diiaconul, carii săntem veri premar⟨i⟩ čelui dus de lume če l-au učis. Scriem dumitale birău de Bistriţâ şi la toţ ğuraţii den ōraş, cum am ѧţeles
5 că iaste ѧ prinsoare la dumilevoastre ačel ōm carele au učis pre fratele nostru. Deč noi am mărsu la vlădica al nostru la mitropolitul, la Sučavâ, şi la toţ preuţii de acolě den Sučavâ, şi am ѧtrebat. Deče au aflat la pravila nostrâ cum morte dereptѣ morte nu sâ cade a face, că, de arѫ muri
10 câţiva vinovaţi pentru unul čel učis, pre dinsul nu l-arѫ mai ѧnvie. Deč am lăsat noi să nu piiarâ ačel ōm če iaste la dumněvostrâ ⟨în⟩ ѧnkisoare, če să-l lăsaţi să dě el samâ cu sufletul său ѧnaintě lu dumn⟨e⟩dzău de mortě fratelui nostru şi păcatele lui, iar de noi de toatâ ruda noastrâ iaste
15 ertat. Deč şi dumněvostrâ să faceţi pre cuvântul nostru, să-l lăsaţ la focul, să dě el samâ de fratele nostru, că noi nu poftim morte dereptѣ morte. De ačasta scriem. Să fii dumn⟨ě⟩ta sănătos. *Pis u Suč⟨av⟩*, fev. 11.

✝ Eu prop Gonţul čel domnescu.

20 ✝ Pre mai mare credinţâ pre popa Manole am ѧnvăţat să scrie cu dzisa tutoror.

---

20 *Reproduction de la marque au fer rouge appliquée sur la jument.*

Papier. Deux filigranes nº 20. Encre marron. A partir de la date (l. 18), encre noire. Sans adresse. Trois sceaux plaqués, au noir de fumée. Sur celui de gauche on peut lire: *Tudorъ*. Les deux autres sont indéchiffrables.

Arch. nº 69. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 21, nº XXVI et *DH*, XV², 780, nº 1605.

21

Suceava (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Les maires roumain et arménien de Suceava accusent réception au maire de Bistritza d'une lettre relative à une vente de bœufs. Les vendeurs n'ayant pas été découverts, ils lui demandent d'envoyer quelqu'un à Suceava pour les reconnaître.

† Adecâ eu vornicul de-ѧ Sučav⟨a⟩ şi şoltujul čel armenescu, façem ѧkinăčune şi multă sănâtate dumitale ğupăne birău de-ѧ Bistriţâ, şi-ţi dâm ştire dumitale ca lui al nostru priiatin şi večin bunu că nĕ-i trimis neşte cărţi dela domnĕvoastră pre čestu ōm, anume Costin de Rodna. Deče lĕ-m ѧţeles tot pre rându, de rândul a neşte boi če au vându neşte neguţători, şi a dzis c'au vându ačei boi Crъstъ şi Gavril dela noi. Noi am če⟨r⟩cat cu ōameni buni şi n'am putut găsi ōameni ca ačeia, če pohtim pre dōmnĕvoastră să trimiteţi un ōm să-i cunoască pre ačei neguţători. Noi avem să vă façem lĕğe cu nuşii, să nu vâ pĕrâ bucatele dō⟨m⟩n⟨i⟩lor voastre. De ačĕsta dăm ştire domnilor voastre, şi să fiţi sănătoşi cu multâ pače, adevâr. † *Pis u Sučav*, iun. 26.

Vº adresse: † ѧ măna birăului dela ⟨Bi⟩striţă să margă ačĕstâ carte.

Papier. Filigrane nº 21. Encre marron foncé. Deux sceaux plaqués, cire noire, indéchiffrables.

Arch., nº 238. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 21, nº XXV et *DH*, XV², 784, nº 1612.

22

Suceava (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Dima, gouverneur de Suceava, demande au maire de Bistritza de faire vendre au même prix qu'auparavant des clous nécessaires à la réparation de la forteresse.

† *Eto az* Dima, pōrtar de čatatě Sučěvei, scriem multă pače şi sănătaate dela d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău la bun priiatenul Mării sale Dōmnu nostru şi al nostru, la dumialui marele birăul de Bistriţă şi la tōţi dōmnii de acolo, să fiţ dumile voastre sănătōş şi věsel⟨i⟩ cu toţ ōameniii dumilōr voastre. Altă, dăm ştiri dumitali, fratele nostru mai mare, birău (de Bis)triţă, c'am tri(mi)s čest (neg)uţătōr den ţara (no)astră cu bani gata a Mării sale Dōmnu nostru, tot lei, să cumpere cue de şindile de traba četăţii; če vă pohtem pre dumiata să fači dumiata prentru voia Mării sale Domnu nostru, să fie cumpărătura cum au fost dentăi, căte trei mii la un leu bătut, să cumpere nōa.ᴧdzeč de mii de cue. Iar căndu au venit al doile răndu, ei lě-u cumpărat mai scumpe, prentru căč Măriia sa Dōmnu nostru au dat tot lei bătuţ, iar čene au venit la cue, ei au adus de alţi bani, prentr'ačě s'au luat mai scumpe. Iar acmu dăm ştiri d⟨u⟩mn⟨e⟩tal⟨e⟩ c'am trimis tot lei bătuţ. Če ne rugăm d⟨u⟩mn⟨e⟩tali să fač d⟨u⟩mn⟨e⟩ta prentru voia Mării sale Dōmnu nostru, să să cumpere căte trei mii de cue la un leu bătut, nōa.ᴧdzeč de mii, şi să fač d⟨u⟩mn⟨e⟩ta scrisoarě d⟨u⟩m⟨i⟩tale la nōi čestui negūţătōr, cum s'au cumpărat, să aibă credinţa dumital⟨e⟩ la nōi. Iar prentru če vei fači d⟨u⟩mn⟨e⟩ta prentru voia Mări⟨i⟩ sale Dōmnu nostru, mai multu vom avě a sluj⟨i⟩ trěbeli d⟨u⟩m⟨ne⟩tal⟨e⟩, če vei pohti d⟨u⟩m⟨ne⟩ta dela nōi. Dăruia⟨s⟩că m⟨i⟩l⟨o⟩st⟨i⟩vul d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta sănătos şi věsel, cu toată casa d⟨u⟩m⟨ne⟩ta⟨le⟩, şi să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta bun frate şi priiaten cu toată ⟨in⟩ima d⟨u⟩m⟨ne⟩tali. Să fii d⟨u⟩m⟨ne⟩ta sănătos.

† Iacob diiac *pisal ot grad Sučavskoi, msca* iun. 8.

V° adresse: † ᴧntru măna dumisale birăului de Bistriţă, cu činste să să dě.

Papier sans filigrane. Belle écriture. Encre marron. Petit sceau ovale, plaqué: papier appliqué sur cire noire. On peut lire: *Iōan.*

Arch., n° 52. Publié p. N. Iorga, *DB*, I, 11, n° XIV et *DH*, XV², 783, n° 1610.

---

1 čatate: *sic!* 3 şi al nostru: *sic!* 5 oameniii: *sic!*

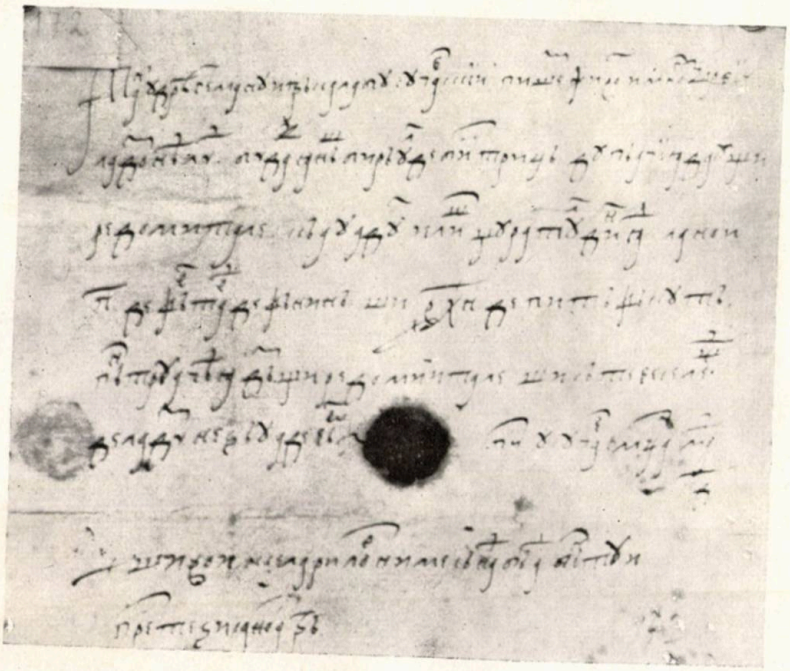

No 7

Suceava, 24 mai 1600.

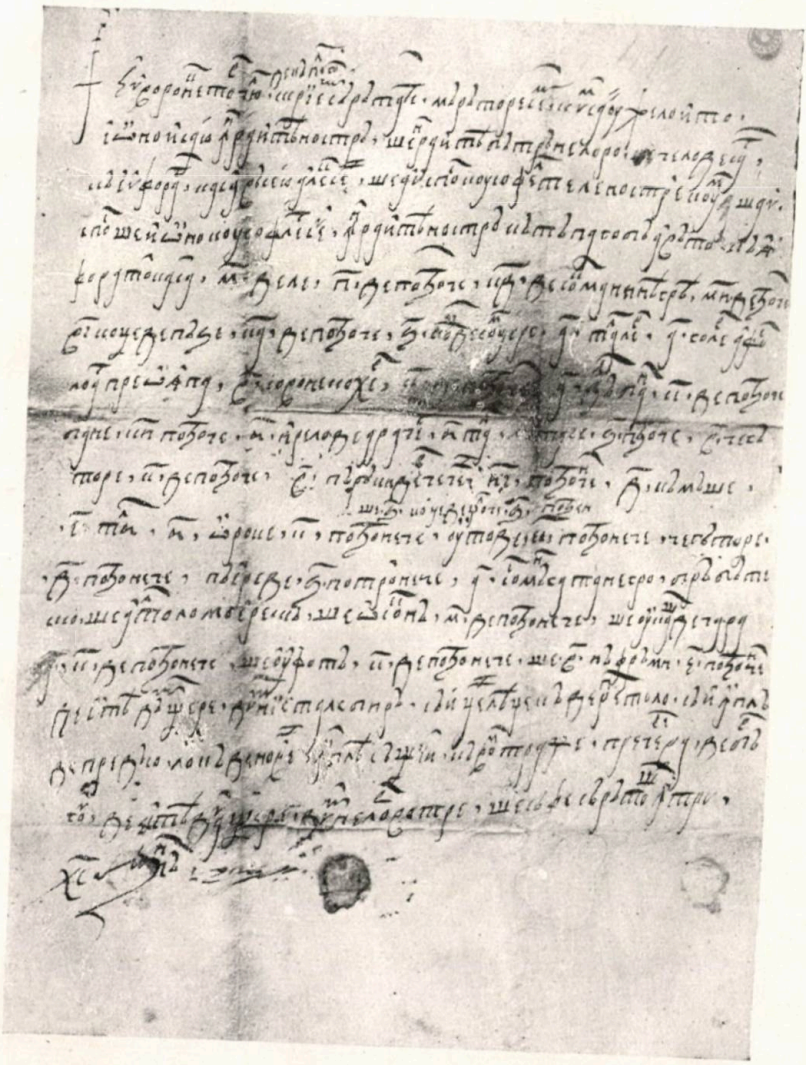

No 9

Cîmpulung, commencement du XVIIe siècle.

23

Mre de Slatina (Moldavie), commencement du XVIIe siècle.

Le supérieur du couvent de Slatina vient d'envoyer un cheval à Bistritza pour être échangé contre des clous. Il demande au maire de Bistritza d'autoriser l'exportation de ces clous sans frais de douane.

† La ai noştri buni priiatin⟨i⟩ şi večin⟨i⟩ de aproape, dōmnii de Bistriţă, şi la vamăşi de acōlo, multă sănătate să vâ trimiţâ m⟨i⟩l⟨o⟩st⟨i⟩vul dumn⟨e⟩dzău dumilōr voastre, iar dela smeritul egumenul Galerie şi dela tot fraţii
5 sv⟨i⟩ntei mănâstir⟨i⟩ să priimiţi dumněvoastră sănătate şi ꙗkinâčiune. Altă, dăm ştire dumilōr voastre că am trimis čest frate aičѧ la dumněvoastră cu eşt⟨i⟩ fečori, şi am trimis 1 cal să-l dě pre cue la čine să va afla. Deče ne rugăm dumilōr voastre să slujiţi sv⟨i⟩ntěi besěriči, noi mai mult
10 vomъ sluji dumilōr voastre. De aѧsta ne rugăm dumilōr voastre ca unor buni priiatin⟨i⟩ şi večin⟨i⟩ de aproape, să hiţi dumněvoastră sănâtoş, dela m⟨i⟩l⟨o⟩stivul Hs. ai mulţi şi bun⟨i⟩, adevărъ. † *Pis u Slatin*, nove. 21.

Şi ne rugâm domnol⟨o⟩i de Bistriţe de râ⟨n⟩dьl va-
15 mei, se faţiţ bine prě⟨n⟩tru voě svi⟨n⟩tei mănâstir⟨i⟩ se ⟨e⟩rtaţ, că mai multu vo⟨m⟩ sluji domni⟨lo⟩r vostre.

V° adresse: La ai noştri buni priiatini şi večin⟨i⟩ de aproape, dom(ni) de Bistriţâ şi la vamăş de acolō multâ pač⟨e⟩ şi sănâtate, să trimiţe m⟨i⟩l⟨o⟩stivul dumn⟨e⟩dzău
20 ai mulţi şi bun⟨i⟩, amin.

Papier. Filigrane n° 23. Belle écriture. Le post-scriptum (l. 14 et suiv.) est dû à une autre main, malhabile. L'adresse est écrite par celui qui a rédigé la lettre. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 15. Publié en résumé p. N. Iorga, *DB*, I, 14, n° XVII et *DH*, XV², 786, n° 1616.

24

Tîrgu-Neamtzu (Moldavie), commencement du XVIIe siècle.

Lettre du maire de Tîrgu-Neamtzu au sujet d'un procès relatif à l'achat d'une jument.

---

4 tot: *sic!*

† Şoltuz şi 12 prъgari scris-am la iubiţ priiatinii noştri prъcălab de Bistriţă, sănătate şi ѧkinăčiune trimĕtem domniia voastră şi dela toţi bătrănii de trъg de Němţu, şi dăm ştire dumniia voastră de răndul ačestui ōm anume Văscan de Cămpul-lungu, cum au cumpărat 1 iapă dela Petrĕ Şotra, iară Petrĕ Şutra ō au cumpărat la zi de trъg den trъg de Němţu di la noi. Când cumpără dobitoc la zi de trъg, nimeni nu čĕre soduş, iară Petrĕ Şotra el iaste mortu, či noi ştim că ō au cumpărat la zi de trъg. De ačĕsta dam ştire. *I z⟨d⟩ravstvui ⟨te⟩ o Xe., amin.*

V° adresse : Priiatiinъ noştri giupănul prъcălabul de Bistriţă.

Papier. Filigrane n° 24. Encre marron foncé. Sceau plaqué, tombé.

Arch., n° 233. Publié p. N. Iorga, *DB*, I 4, n° VII et *DH*, XV¹, 753, n° 1457.

V°: annotation faite à Bistritza (caractères latins) : *Verdyschtt dass diser sprich er kyndt sein Zabdass nichtt bekomen, er wer auff Ongeren.*

25

Lucavetz (Bucovine), commencement du XVIIe siècle

Costea et Grégoire Cazacul annoncent au maire de Bistritza que le cheval appartenant à Mathieu, habitant du village de Lucavetz, a été acheté par celui-ci en Transylvanie.

Eu Coste dă Lucaveţ şi Gligorie Căzacul, boiarii Lucaveţului, scriem şi mărtorisim cu častă scrisore a nostre cum av vinit popa Iōnaşco den Budin⟨e⟩ţi ѧnnainte nostre şi av dăt samă dă čel cal če este la čest ōm al nostru anume Matei, če av eşit ѧn ţara v(os)tre, şi noş(tr)i av fecă(t), (es)te calul de furat čel cal sur rotat; ⟨i⟩ară čine av făcut ačele cuvinte, el nu va dovădi, că ačel cal este dela popa Dumitru den Moisei, şi ⟨dela⟩ popa Dumitru l-av cumpărat fečorul ⟨lui⟩ Macsim dăn Iăgeş, şi dela fečorul lui Macsim l-av cumpărat popa Iōnaşco,⟨i⟩ară dăla Iōnaşco l-av cumpărat aest

---

9 dam: *sic!* 5 ţara v(os)tre, şi noş(tr)i av fecă(t), (es)te: *le papier déchiré à cet endroit rend difficile l'intelligence de ce passage. Faut-il lire:* şi no ş(t)i(m če) av făcut ?

ōm al nostru anumă Matei. Dăči noi nă rugăm dumilor vostre boiarilor sav vatamanilor, sa⟨u⟩ fie unde va hi ѧn ţara u⟨n⟩g⟨u⟩rasca, să credeţ dumnĕvostre că est⟨e⟩ ōm bun şi direptu, că este nescut dă la noi dă Lucavăţ, dă ţara Moldovei. Şi să credeţ dumnĕvostre časta scrysore a nostre unde să va arăta. *Pis u* ⟨Lu⟩caveţ, *mca. ox. 28 d.*

† Coste şi Gligorie *klaneest⟨a⟩*.

V° : Adecâ eu popa Domitru mârturisâscѫ cu suvletul meu câ ačestu cal ѧe dela mene şi pre dere⟨p⟩tate; ѧtâ şi herul : |—|.

Papier. Filigrane n° 25. Encre marron. L'écriture du verso est due à une autre main, peu habile. Deux sceaux, au noir de fumée; l'un d'eux est une monnaie polonaise. Légende : POLON..... TRI. Sans adresse.

Arch., n° 47. Publié p. N. Iorga, *DB*, I 19, n° XXIII et *DH*, XV², 785, n° 1615.

26

Planche XII

Mre de Moldovitza (Bucovine), commencement du XVIIe siècle.

Le supérieur du couvent de Moldovitza demande au maire de Bistritza d'exempter des droits de douane le pain acheté à Bistritza pour les besoins du monastère.

† Smĕritul egumenul Andonie şi tot săborul dela sv⟨î⟩nta m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩re dela Moldoviţă, multă smĕrenie şi ѧkinăčune scriem la čei multѫ-nedejduit⟨ori⟩ şi iubiţ ai noştri buni⟨i⟩ priiatin⟨i⟩, la birăul şi la toţ domnii svatul⟨ui⟩ din Bistriţă. Şi după ačasta ѧdrăznim şi ne rugăm d⟨o⟩mniilōr voastre ca ⟨a⟩lor noştri priiatin⟨i⟩, de rândul că iată am tremis 18 cai să ne aducă pâne m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩reei, că au foarte slăbit m⟨ă⟩n⟨ă⟩st⟨i⟩rĕ de pâne. Deč pohtim pre d⟨o⟩mniile voastre să vă ѧdure d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău să façeţi printru voia svintei b⟨i⟩sĕreč şi printru voia priiteşigului

---

13 ungurasca : *sic!* 14 nescut : *sic!* 19 ѧe = *ie.* 20 *Reproduction de la marque au fer rouge appliquée sur le cheval acheté au prêtre Démètre.*

čelui de demult če am avut cu d⟨o⟩mniile voastre, să nu aibă ѧvăluială ačeşti ōamen⟨i⟩ ai noştri a da vamă, foarte ne rugăm d⟨o⟩mniilor voastre. Iar noi foarte vom avě a mulţemi d⟨o⟩mniilor voastre de tot priiteşigul, şi vom nevoi
15 şi noi cu dědinsu če va fi trěba d⟨o⟩mniilor voastre la noi. Děčasta scriem şi ne rugăm d⟨o⟩mniilōr voastre. Şi să fiţ sănătoş ѧtru adevăratul lui d⟨u⟩mn⟨e⟩dzău, amin.

† La Moldoviţ, *ms.* iul. 27.

V° adresse: La iubiţ priiatinii noştri, la birăulu şi şi
20 la tot svatul Bistriţeei.

Papier. Filigrane n° 26. Encre marron. Sceau plaqué, cire noire, détérioré.

Arch., n° 402. Inédit.

A. ROSETTI

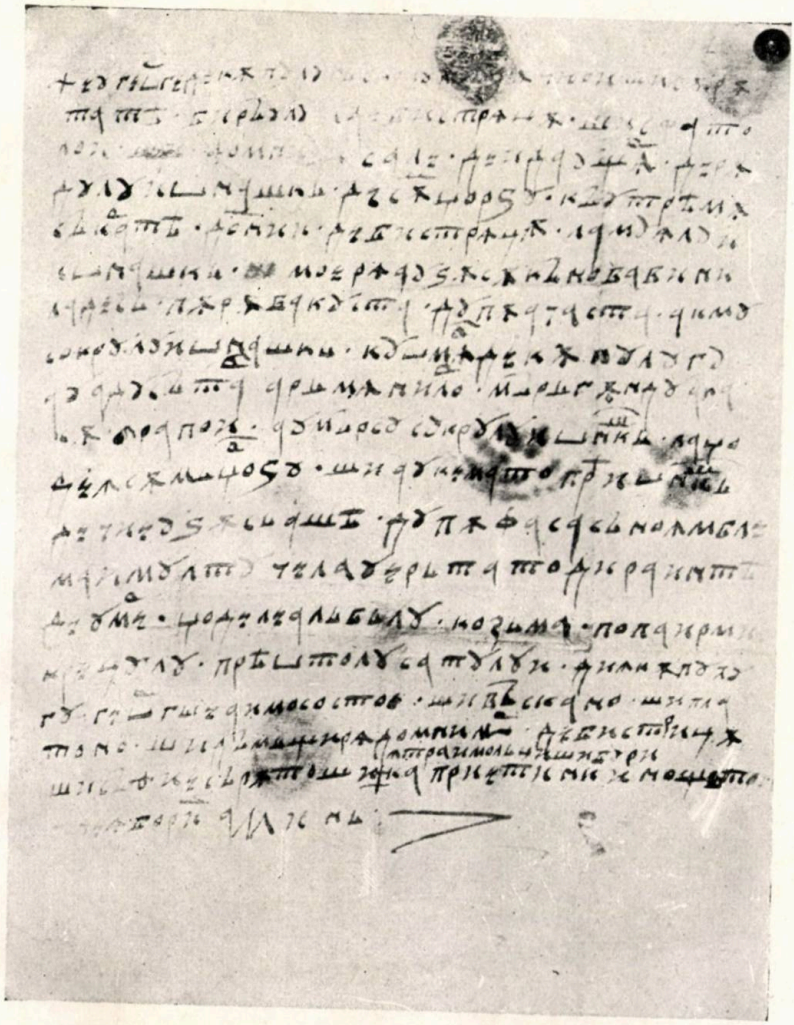

No 10

Cîmpulung, commencement du XVIIe siècle.

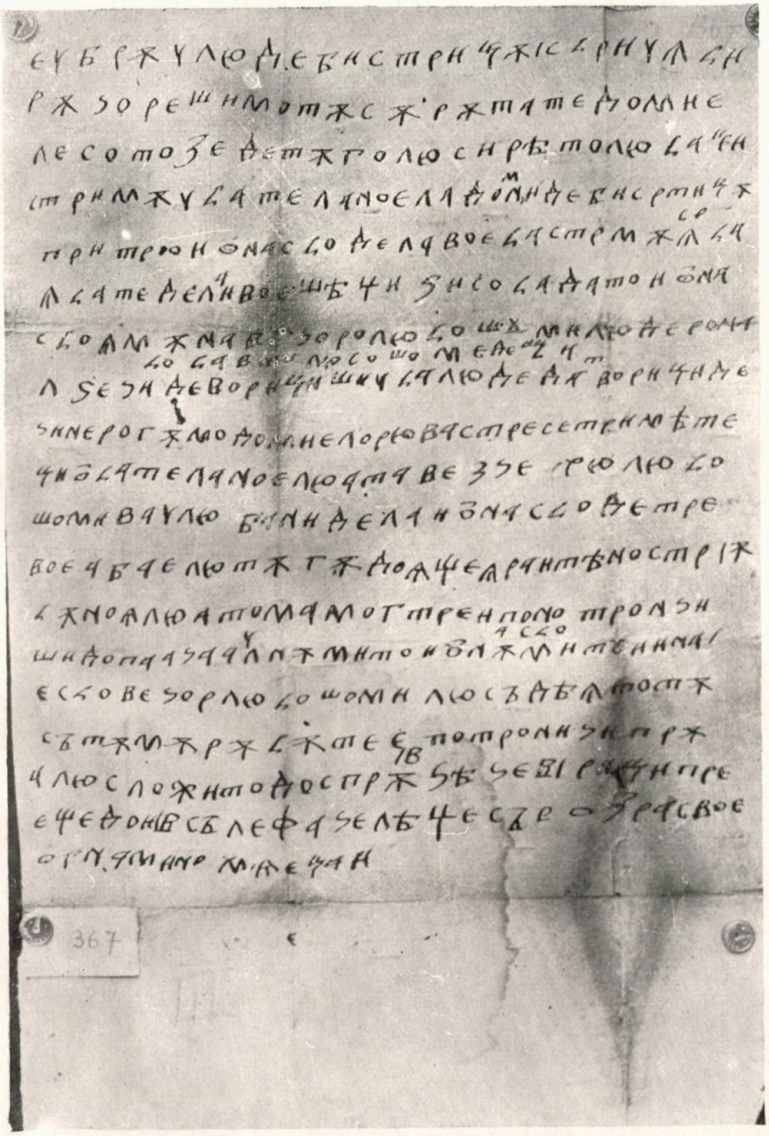

367

N° 18

Bistritza, commencement du XVIIe siècle.

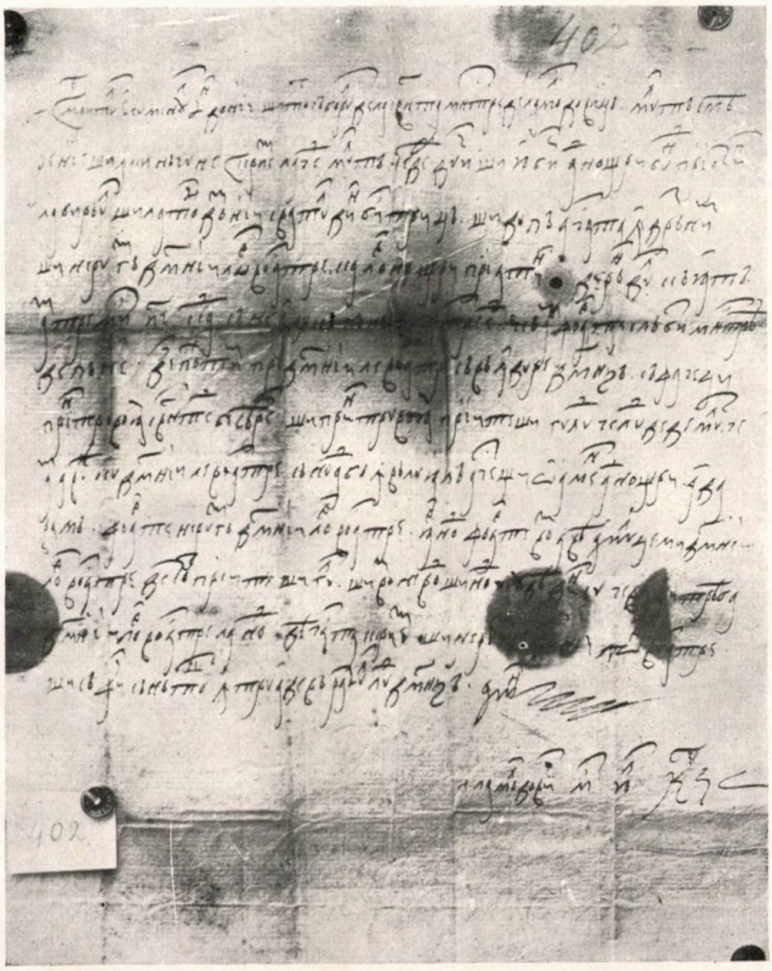

No 26

Mre de Moldovitza, commencement du XVIIe siècle.

PROBLEME SINTACTICE

II. Dela pronume relativ la conjuncție

La cele două capete ale Romaniei, în Franța din timpurile cele mai vechi pînă în secolul al XVII-lea, mai puțin în Italia și Iberia, și în Macedonia romînească, găsim două fenomene care neavînd nici o legătură istorică între ele par a sta totuși alături, unul presentînd începutul, celălalt desăvîrșirea aceleiași evoluții sintactice: e pronumele relativ, care iese din cadrul funcțiunei sale obișnuite, ca din cuvînt autonom ce este să coboare treptat la rolul conjuncției. Să vedem unde este punctul de plecare și care este calea pe care s'a petrecut acest proces.

In francesa veche și în provansală, e vorba de acel *qui* pe care P. Marchot [1] și după el Meyer-Lübke [2] îl consideră identic cu *si l'on*, explicîndu-l prin efectul unui anacolut, termen comod, dar vag și care nu explică nimic. Ce este de fapt un anacolut? E o inconsecvență de construcție gramaticală, pe care o întîlnim sau o comitem de atîtea ori în graiul familiar, necontrolat. El mai poate provenì din neiscusința unui autor sau traducător, pentru care *Codicele Voronețean* d. e. ne ofere multe exemple, sau el poate servi intenția conștientă de a produce un efect retoric. Insă întrebuințarea acestui *qui* în francesa veche și provansală revine chiar

---

[1] *Zeitschr. f. rom. Phil.*, XX, 525.

[2] *Roman. Gramm.*, III, 684.

la scriitori cu limba aşa de îngrijită cum e Chrétien de Troyes cu mult prea des decît să-l putem atribui neiscusinţei sau să-l considerăm ca un mijloc stilistic, incidental.

Plecăm dela exemplele în care *qui* e întrebuinţat substantival, raportîndu-se la un nume anumit sau e luat în sens general: *Qui l'out portet, volentiers le nodrit (Alexis*, 32); *Qui donc li vit son grant duel demener, Son piz debatre e son cors degeter, Ses crins detraire e son vis maiseler Et son mort fil baisier ed acoler, N'i out si dur ne t'estoüst plorer (ibid.*, 426); *Ne doit pas estre sanz peor qui ce m'a fait* (Chrétien de Tr., *Cligès*, 6501; *Je ne truis qui de moi ait pitié* (Ch. de Couci, *Chans. VII*, p. 36); *Qui Dieu ne voult croire tous les vont ociant* (Gui de Bourgogne, 3438); *Qui or s'an veult en France ariere retourner, Je lor doins bon congié* (*ibid.*, 175); *Ki lui veïst Sarrazins desmembrer, Un mort sur-l'altre a la terre geter, De bon vassal li poüst remembrer (Chanson de Rol.*, 1970) In toate aceste exemple, între propoziţia relativă şi cea principală există un raport de subiect sau obiect (direct sau indirect). Insă, fapt care a fost neglijat de cei ce s'au ocupat de problema lui *qui*, în frase de acestea, între propoziţia relativă şi cea principală poate interveni şi *un raport mai puţin strîns al interesului şi care corespunde, într'o propoziţie simplă, dativului interesului (commodi şi incommodi), fără ca limba să simtă necesitatea de a epxrima anume acest raport prin un demonstrativ, în propoziţia principală.* Acest raport al interesului, mai mult sau mai puţin direct, se poate vedea din exemplele ce urmează: *A cel jor, comant qu'il soit ores*, Qui *le chastel vossist defandre, Ne fust mie legiers a prendre* (Chrétien de Tr., *Cligès*, 1239); Qui *ci me voldroit demander, Por quel chose il les fist repondre, Ne l'an voldroie pas respondre (ibid.*, 4622); *Mes mout i covandroit grant painne*, Qui *an la terre antrer voldroit (id., Lancelot*, 623); *Le chemin de plus courte fin... Conduit jusques au firmament*, Qui *bien le scet a droit tenir* (Christ. de Pisan, *Livre du chemin de long estude*, 909); *Tout vient a poinct qui peult attendre (*Cl. Marot, *Chans.)*

IV, p. 322*)*; Qui *vous voudroit escouter, la journee se passeroit en querelles* (Marg. d'Ang., *Hept.*, 15e nouv.); *Re no val sabers* qui *nol despen*, *Bernard d'Auriac: S'ieu agues*; *En calque part la pena sia*, *Dreisar la deu hom tota via*; Qui *no la dreisa, leu se briza*, *Deudes de* Prades (Raynouard, s. v. *qui*). Chiar cînd noţiunea interesului e mai vagă, subiectul propositiei introduse cu *qui e* mai imediat atins de consecinţa acţiunei din propositia principală, în sens favorabil sau nefavorabil: Chi *purreit faire que Rollant i fust mort, Donc perdreit Carles le destre braz del cors (Chans. de Rol.*, 596*)*; *Mult est bele (la veile)*, Ki *despleiela* (Marie de France, *Lais*, p. 11,); *Mes ceo n'ateint a nul espleit*, Ki *altre cunseil en savreit (ibid.*, p. 191*)*; *Mes* ki *puis les vuelt desevrer*, *La coldre muert hastivement (ibid.*, p. 184*)*; *Il ne puet estre desliez (li pans)*, Ki *force u cultel n'i metreit (ibid.*, p. 34*)*; *Qui 'm crida ni'm brai*, *Eu non aug nulha re* (B. de Ventador, *Pus mi preiatz)*. Propositia relativă, legată totuşi prin un raport de interes de cea principală, arată mai mult *punctul de vedere* dela care purcede enunţarea propositiei principale: *Et* qui *a voir dire n'açope*, *Plus la devreit l'an tenir chiere Por l'uevre que pour la matiere; Et* qui *la verité descuevre*, *Miauz que l'uevre ne que li ors Valoient les pierres defors (*Chrétien de Troyes, *Cligès*, 1540*)*; *La coche et li penon ansanble Sont si pres*, qui *bien les ravise*, *Que il n'i a qu'une devise* (*ibid.*, 778); „*Dites*, *se de rien i mesprant*" „*Nenil*, qui *bien esgarde a droit*" (id., *Yvain*, 2005); *Ce propos... pourroit sembler veritable, qui le transfereroit au gouvernement de Phocion (*Amyot, trad. de Plutarque, *Phocion); C'est un vain estude* qui *veut; mais* qui *veut aussi*, *c'est un estude de fruict inestimable* (Montaigne, *Ess.* artv I., cap. XXV). In toate aceste exemple pe lîngă raportul interesului, mai mult sau mai puţin îndepărtat, care formează legătura între membrele frasei, subsistă şi un raport de condiţiune, care însă *nu lipseşte nici atunci cînd raportul dintre propositia relativă şi cea principală e subiectiv sau obiectiv*. In această privinţă este instructiv exemplul sus citat din *Chanson de Roland*, 1970:

Ki lui veïst Sarrazins desmembrer, Un mort sur l'altre a la tere geter, De bon vassal li poüst remembrer, remarcabil prin faptul că ideea condiţională e marcată şi prin întrebuinţarea subjunctivului (în franceza veche în funcţiune condiţională). Fireşte că pe măsură ce raportul primordial al interesului devine tot mai vag şi precumpăneşte sensul condiţional substituirea, de altfel arbitrară cum am văzut mai sus, prin *si l'on* se impune tot mai mult: *Aussi iere Enide bele Que nule dame ne pulcele Qui fust trovee an tot le monde*, Qui *le cerchast a la reonde* (Chr. de Tr., *Erec*, 2416); *Vez ci le plus debonere Chevalier qui onques fust nez, car* qui *li avroit toz plumez ses grenons, ne se movroit il* (*Percevaus li galois*, 5094); *bien set que cil l'ocirroit*, Qui *combatre les leisseroit* (Chr. de Tr., *Lancelot*, 3876); *Il auroit dure departie de ce*, qui *ne les secourroit (Maître Patelin*, 1382); *Toute l'eüssent derompue*, Qui *ne lor eüst desfendue* (Rutebeuf, *Vie Elys. II*, 221); *Par dieu ilz se feront mal*, qui *ne les departira* (Rabelais, *Pantagruel*, II, 29); *Mas en no'm mogra ges enguers* qui *m'aucizes* (Guillaume IX, *Farai un vers*, 70).

Această întrebuinţare a lui *qui* se continuă pînă în secolul al XVII-lea (vezi exemple la Haase, *Französ. Syntax des* XVII *Jahrhund.*, 60) pentru a dispărea apoi din limbă, păstrîndu-se doară în frasa: comme qui dirait (cf. Haase, *l. c.* şi L. Foulet, *Petite syntaxe de l'ancien français*, 130). Rarele exemple de această întrebuinţare a pronumelui relativ în italiană şi spaniolă sînt suspecte de influenţă franco-provansală; ea este sigură d. e. la Brunetto Latini, *Tes.*, p. 76: *Che molto più risplende Lo poco*, chi *lo spende Tosto e larga mano;* poate şi în exemplul citat de Meyer-Lübke, III, 684, din Boccaccio, *Dec.* 5,10: *era un chiuso di tavole vicino al piè della scala da riporvi*, chi *avesse voluto, alcuna cosa.* Interesant însă de remarcat cum la distanţe atît de mari, de timp şi de spaţiu, se pot produce aceleaşi fenomene lingvistice, urmarea aceloraşi premise psihologice: aceeaşi deviere a pronumelui relativ către sfera condiţională desvoltată pe aceeaşi cale ca în franco-provansală, o putem constata în limba san-

scrită (cf. B. Delbrück, *Syntatkische Forschungen*, V, 562, 568) şi mai ales în elena homerică: βέλτερον, ὃς φεύγων προφύγῃ κακὸν ἠὲ ἁλώῃ, *Iliad.*, XIV, 81; sau *Odis.*, XV, 72: ἶσόν τοι κακὸν ἐσθ', ὃς τ' οὐκ ἐθέλοντα νέεσθαι ξεῖνον ἐποτρύνει καὶ ὃς ἐσσύμενον κατερύκει; acest din urmă exemplu se împărechează aşa de bine cu exemplul din Chrét. de Troyes, *Yvain*. 3130: *car ce seroit trop vilains jeus, Qui feroit d'un domage deus*, unde raportul interesului se exprimă în aşa chip că judecata (favorabilă sau nefavorabilă) enunţată în propoziţia principală se atribue subiectului propoziţiei relative (dativus commodi sau incommodi).

Dacă acest *qui* frances şi provansal îşi menţine încă autonomia pronominală, fiind subiectul propoziţiei relative condiţionale, ultimul pas spre gramaticalisare îl face dialectul aromîn, unde pronumele relativ *care* (> *carĭ*) cu forma secundară *cara*, născută probabil din *care* cu adăugarea sufixului *-a* < *h a c* (cf. *a ńia* etc.) se poate întrebuinţa ca simplă conjuncţie cu înţelesul de „dacă, după ce", adeseori în legătură pleonastică cu *si* şi *di* condiţionale: *Va z grescu ş ţo un zbor ş* carţ *s lo-afli cu cale, fă-l,* carţ *s nu, ţi z dzîc? ahît ştiuţ, ahît dzîşŭ* (Papahagi, *Basme*, 305_{24}); Carţ *aspusiră tuţi viṅe arada ş'a ğoniluţ-aleptu (ibid.*, 382_{18}); *Oamiṅlĭ pistipsiră, o alăsară s plîngă,* carţ *nu u dǫare capul şi-şĭ mutriră lucurlu (ibid.* 307_{9}); *Dipuni apoǫa şi nîpoţ,ună cîtiună lę-adună dim padi şi l'a-l' čulica,* carţ *poţ (ibid.*, 105_{27}); *carţ vreţ, du-ti* (Dalametra, s. v. *carĭ); Şi* care *s k'erim,* care *s murim Doţl'i, doţl'i să ne h'im;* Care *eşţ ğonele ńeu, Ce sęamne are k'eptul ńeu?* (Caragiani, *Conv. lit.*, 1869, 381, 382) etc.

Această întrebuinţare a lui *care* o găsim în tot parcursul desvoltărei dialectului aromîn accesibil pentru noi la Boiagi, Daniil, Kavalliotis, pînă în zilele noastre. Fasele anterioare, pregătitoare şi care ar corespunde exemplelor franco-provansale, nu le vedem, afară doară în acest exemplu dela Papahagi, *l. c.*, 387_{24}: *Atumţęa avęa ğiză mare, carţ fura apa di la vîrnă,* a cărui traducere verbală ar fi: „pe atunci era pedeapsă mare, care fura apa dela cineva".

Această lacună ne face bănuitori şi ne îndeamnă să examinăm ceea ce se găseşte în limbile învecinate şi cu care dialectul aromîn a avut un schimb de influenţe. In limba neogreacă, raportul relativ se exprimă prin adverbul relativ ὁποῦ, ποῦ invariabil pentru toate genurile, casurile şi numerele, iar casurile oblice sînt indicate prin demonstrativul τίς, în corpul propositiei relative : ὁ ἄθρωπος ποῦ ἦρθε ; οἱ γυναῖκες ποῦ μ'ἐφώναξαν, însă ὁ γιατρὸς ποῦ τον ἔστειλα ; ὁ μαθητὴς ποῦ τοῦ ἔδωκα τὸ βιβλίο : τοὺ πλί, ποῦ οὐ βασιλιὰς χάνουνταν ιάτι αὐτό, în traducerea verbală ; „puiul, care regele era pierdut din causa lui=după care regele era pierdut (cf. Thumb. *Handbuch d. neugr. Volksspr.*, 65-66, 190). Acest fel de a exprima raportul relativic este adoptat de limba neobulgară, unde vechiul *iže* şi mai noul *kojto* trăesc o veaţă precară prin dicţionare şi sînt înlocuite în limba populară şi cea familiară prin *što* şi încă mai mult prin *(g)dĕto* avînd întrebuinţarea absolut identică cu cea a lui ποῦ : *pomnìšъ li atlasčeto gdĕto ti go* kupichъ (Weigand. *Bulg. Gramm.*, 47). Această înlocuire a pronumelui relativ prin adverbul relativ local a trecut şi în dialectul nostru aromînesc, fără însă să se generaliseze ca în limba bulgară : *Fičorlu armase ca sk'irdut, li si păru că draclu greaşte, cîndu avdzî calu* ¡u *zburaşte* (Papahagi, *Basme*, 318_2) ; *Aoá ţ-află feata de-amiră* ¡u *şidea pri un cuţur ş aştipta z yiină lamńa (ibid.*, 342_{25}) ; *Şi feataună cîteună l'-aspuse anarga ş muşat cum vińe un gone-aleptu, cum u vidzu* ¡u *plîndzea (ibid.*, 343_{23}) Chiar şi dialectul dacoromîn pare a nu fi rămas neatins de această influenţă neogreacă, dacă considerăm acest loc din *Codicele Voroneţean*, LXXXV, 2 : *De aci veînrimu în loculu cela ce se chïeamă Bura pristaniște, ĭuo e aproape de cetatea Lasïeei*, căruia îi corespunde în Biblia din 1648 : *de carele era aproape oraşul Lasiei,* iar în 1688 : *lîngă care aproape era cetatea Lasea*, în textul grecesc : ᾧ ἔγγὺς πόλις ἦν Λασαία. In afară de influenţa neogreacă, sigură în dialectul aromîn, posibilă dar respinsă în dacoromînă, în urma căreia adverbul relativ local *iu* caută să se subtitue pronumelui relativ, în toate

dialectele romînești tinde pronumele relativ *care*, *ce* să se „adverbialiseze". Originea acestui proces e cu totul diferită de cea a lui *qui* = „si l'on" și a lui *carĭ* = „dacă"; ea consistă în întrebuințarea pronumelui relativ în propoziții *atributive*, fără a arăta raportul casului și numărului, acestea rămînînd în sama unui demonstrativ: însuși pronumele relativ scade deci la rolul lui ποῦ neogrec, însă tendința aceasta existînd în toate limbile romanice [1] și putîndu-se explica prin o evoluție naturală, nu avem nevoie de a presupune o influență streină. Exemple dacoromîne: *Cele două zile grele*, care-i *sîmbăta 'ntre ele* (Iarnik- Bîrseanu, 257); *Și să văd pe draga mea* Care *m'am iubit cu ea In copilăria mea* (Alecsandri, *Poesii pop.*, ed. 1866, 229); *Mulțămind lui Dumnezeu de darul ce le-au trimis*, care *ei nici nu s'au cugetat la aceasta (Cron. An.)*. In aromîneşte: *Aeștĭ doĭ inșĭ nu armînęa sęară di la Dumnidzău*, ţe *s nu să ncl'ină și* ţe *s nu dzîcă...* (Papahagi, *Basme*, 116_{10}); *Fičorlu fu adus tu odălu*, ţe *era și fęata de amiră (ibid.* 2_{35}); *Tu hǫara* ţe *șidęa amirălu era un avut (ibid.*, 351_1); *li ascumsi tu patru suti di guvi*, ţe *ne draclu s nu pǫată s le-află (ibid.*, 55_7).

O oarecare asemănare cu aromînescul *carĭ* ca conjuncție, cu privire la întrebuințarea modernă, o are particula sîrbocroată *jêr* = fiind că, după ce, dacă, din *ježe* [2], care este forma neutră a vechiului pronume relativ *iže*. Pe măsură ce *iže* a fost înlocuit în toate limbile slave, prin teme nouă, vechiul pronume relativ, fie în forma neutră *ježe*, fie în forma masculină *iže*, se degradează la o simplă conjuncție, pentru care găsim exemple deja în vechea slavă bisericească [3]. Insă evoluția aceasta s'a petrecut pe calea propoziției *obiective* (cf. lat. *quod* și germanicul *dass*), fapt care nu se potrivește cu întrebuințarea aromînescului *carĭ*. Dacă acesta n'ar fi decît un „décalque" după forma sîrbă, el ar fi trebuit să se producă atunci cînd forma sîrbă păstra încă o

[1] Cf. Meyer-Lübke, *l. c.*, III, § 628

[2] Cf. Vondrák, *Vergleich. Gramm.*, I, 737.

[3] Cf. *ibid.*, II, 456.

oarecare autonomie pronominală, deci înainte de sec. al XVI-lea (cf. Daničić, *Riječnik*, s. v. *jêr)*, şi atunci forma nouă ar fi trebuit să-l înlocuească mai întîi pe *că* şi să fie representată prin *ce*, nu prin *care*. Conclusia ce se impune e, deci, că această evoluţie sintactică a pronumelui relativ a pornit dela sine, în francesă ca şi în aromînă, independente una de alta, francesa oprindu-se la jumătate de drum, aromîna ducînd pronumele pînă la conjuncţie.

I. BACINSCHI

CREAŢIUNEA POETICĂ POPULARĂ

In cercetările mele de dialectologie, folklor şi etnografie în Maramureş mi-am îndreptat privirile şi în spre această interesantă şi mult cotroversată lature a literaturei populare, descoperind şi două talente poetice care şi-au concretisat în scris producţiunea lor. Prima e Anuţa Pleş din Ieud şi a doua, Irina Stan din Săpînţa.

Plecînd dela versurile acestor două poete ale ţărănimei maramureşene, a căror creaţiune e o preţioasă contribuţie pentru istoricul genesei poesiei populare, vom schiţa mai întîi cîteva constatări şi observaţiuni generale în directă legătură cu problema ce ne interesează.

O primă caracteristică fundamentală ce se desprinde din poesiile lor e aceea că ele sînt în întregime de natură lirică. Nimic din ce ne-ar putea duce în spre genul epic — ceea ce, raportat, în primul rînd, la etatea la care au scris amîndouă, e deplin explicabil. Caracteristicile genului epic nu cadrează cu structura sufletească a unui poet care scrie în floarea vîrstei. Genul liric e manifestarea spontană a unor sentimente în general de scurtă durată, pe cînd cel epic cere şi o concentrare intelectuală în poetisarea faptului ce va fi impresionat pe poetul creator. Creaţiunea lirică e în strînsă legătură cu sentimentele eului creator, ea fiind eminamente subiectivă; pentru cea epică trebue să se producă un fapt care — direct sau indirect — să impresioneze puternic sufletul poetului din popor, al cărui eu se pierde în însuşi fondul

acelui fapt. Dar sufletul femeiesc — în afară de excepţiile rare — nu e capabil de o atare abnegaţiune, care e o uitare de sine. Personalitatea unei poete e în funcţie de sentimentele ei proprii, iar atunci cînd îmbrăţişază pe acelea care par sau chiar sînt ale altora, aceasta se datoreşte faptului că acele sentimente sînt în primul rînd ale ei. Atît fondul, cît şi orizontul unei personalităţi feminine sînt departe de a cadra cu amploarea visiunilor ce le-ar comporta măreţia unui fapt impresionant atunci cînd acest fapt ar urma să fie cîntat.

Se pune totuşi întrebarea: oare genul epic să fie o creaţiune exclusiv bărbătească, sau şi femeiască?

Pentru un cercetător al timpurilor de astăzi, de vreme ce ar constata că foarte multe cîntece epice sînt cunoscute cu deosebire de femei, impresia generală pe care ar căpăta-o ar fi aceea că creaţiunea acestor cîntece aparţine sexului feminin. O atare impresie însă n'ar putea corespunde realităţei şi iată pentru ce. Astăzi, ce-i drept, sexul bărbătesc nu ne ofere faţă de cel femeiesc nici o superioritate în ceea ce priveşte numărul creatorilor sau, mai ales, al depositarilor creaţiunei poetice populare. Cele mai multe balade le poţi culege din gura femeilor bătrîne, foarte puţine dela bătrîni. Causa? Din momentul în care patriarhalismul unui popor a început să se reducă în faţa multiplelor şi variatelor mijloace de civilisaţie contemporană, sexul bărbătesc a început şi el să se simtă din ce în ce mai înstreinat de tot ceea ce constituia în alte vremuri averea şi hrana lui sufletească. Atîta timp cît un popor duce o vieaţă pastoral-patriarhală, bărbatul e acela care, la orice petrecere, cîntă o baladă. Şi cum musica populară, mai ales cea instrumentală, a fost şi este exclusiv bărbătească, era natural ca şi orice creaţiune epică să fie cîntată pentru prima oară de un bărbat. Evident, un atare cîntec — poesie şi musică — putea fi ascultat şi de o femeie şi, deci, învăţat; în nici un cas însă purtătorul-bărbat al unor atari cîntece sau rapsodii nu le va fi ascultat, şi cu atît mai puţin învăţat, dela o femeie.

Intrebînd pe poeta Ioana Codrea[1] de unde a învăţat toate baladele pe care mi le-a spus, ea mi-a răspuns că o bună parte din ele le-a auzit pentru prima dată în Suceava, unde a petrecut cîţiva ani în tinereţe, iar altele „d'e la bătrîńi". Intrebat dacă toate cîntecele bătrîneşti pe care le ştie nu le-a învăţat dela femei, bătrînul Dumu'itru Lucacia lu Istrati[2] mi-a răspuns cu un gest dispreţuitor: „E! femeile învaţă d'ela noi, nu noi d'ela ele!" Cînd cunoaştem vieaţa socială a femeiei în timpurile apuse precum şi traiul bărbaţilor în orele şi mai cu samă în zilele de repaus sau petrecere, e tot ce poate fi mai firesc să admitem că originea creaţiunei epice este eminamente bărbătească. De altfel, trebue amintit că nu numai vieaţa internă a satelor sau cea din imediata apropiere a lor oferiau atari momente de creaţiune, colaborare, localisare, răspîndire etc. a producţiunei poetice populare; vieaţa păstorească încă a fost şi este un factor important în această problemă. In orele de odihnă, în clipele recreative precum şi în nopţile de veghe ale unei stîni, toţi cei care stau acolo îi vezi încă şi astăzi chiar cum fac roată în jurul focului, ascultînd fermecaţi evocările trecutului pe care li le deşteaptă fie doina din caval, fie povestea, balada etc. ale cutărui păcurar bătrîn. In afară de diferitele relatări ca şi de alte casuri constatate în alte regiuni păstoreşti, chiar în vara aceasta (1925) — în noaptea de 7 august — mi-a fost dat să trăesc atari clipe la o stînă maramureşeană de pe muntele Budescul din spre graniţa cu Polonia.

S'ar putea obiecta însă că dacă pentru sexul bărbătesc se poate invoca drept mediu creator şi comunicativ orice petrecere dela care musica să nu lipsească, un mediu corespunzător pentru sexul feminin ar fi mai ales şezătorile de iarnă. Incontestabil că şezătorile constitue un mediu foarte prielnic pentru cunoaşterea şi răspîndirea creaţiunei popu-

---

[1] Cf. cele relatate despre ea în *Graiul şi folklorul Maramureşului*, LI-LII.

[2] *Ibidem*, LXXXII.

lare. Astăzi, e drept că la ele iau parte în deosebi fete, neveste şi bătrîne, dar participă într'un număr oarecare şi tineri neînsuraţi. In ele poţi auzi cum bătrînele transmit tinerelor generaţii cîntecele bătrîneşti. Dar de aci nu se poate trage vre-o conclusie în sensul că creatorii unor atari cîntece ar aparţinea sexului feminin. După informaţiunile bătrîneşti, în vechime, la aceste şezători participau în număr mare şi bătrîni care, prin comoara lor literară, adesea însoţită şi de musică, dominau întreaga atmosferă. In asemenea condiţiuni, ne putem închipui care putea fi aportul bărbătesc nu numai în ceea ce priveşte creaţiunea, ci şi ca factor de răspîndire al ei. Că şi dintre femei vor fi răsărit oarecari personalităţi creatoare, e tot ce poate fi admisibil; dar, în trăsături generale, în creaţiunea epică se reliefează puternic inspiraţia bărbătească, după cum din domeniul magiei, bunăoară, se desprinde în deosebi personalitatea feminină.

Reîntorcîndu-ne la producţiunea lirică a celor două poete, o altă întrebare pe care ni-o punem e aceea de a şti dacă poesia populară e totdeauna o improvisaţie. Din numeroasele păreri de controversă în jurul acestui punct, reproducem pe cea a lui C. Nigra: „La canzone popolare non è improvvisata. Non è l'opera di un solo individuo. Non nasce ad un tratto perfetta. È lentamente elaborata e da molti congiuntamente e successivamente. Dei suoi elementi constitutivi una parte si può dire sempre antica. Quando dai nostri contadini si compone una canzone, si comincia a fissare la melodia, e questa è tolta ordinariamente da una canzone anteriore. Intere frasi ed interi versi, e spesso il principio della composizione, sono mutuati da canzoni già esistenti[1]". Evident că în afirmaţiunea „dei suoi elementi constitu-

---

[1] La: Giuseppe Ferraro, *Canti popolari del basso Monferrato*, pag. XIV (în *Curiosità popolari tradizionali*, pubblicate per cura di Giuseppe Pitrè, vol. V).

tivi una parte si può dire sempre antica" e un adevăr care, totuşi, nu ne poate duce la conclusia că „la canzone popolare non è improvvisata". Fireşte, dacă am avea în vedere numai genul epic, am putea constata că sînt multe, chiar foarte multe cîntece care, pentru anumite popoare sau pentru anumite frînturi ale unei omogenităţi etnice, exclud orice improvisaţie, ele fiind simple transmiteri orale din generaţii în generaţii, avînd însă toate un punct în spaţiu în care au luat naştere din simple improvisaţii. Ca exemplu s'ar putea cita cunoscuta baladă mortuară *La chevauchée funèbre* sau chiar *La donna lombarda:* pentru literatura populară romînească amîndouă aceste balade sînt simple transmiteri, presentînd numai caracteristicile unor variante localisate, ele, însă, fiind la origine, şi anume în momentul în care faptele petrecute au fost concretisate în cîntece, nişte improvisaţii. Ceva mai mult: o improvisaţie individuală. Bine înţeles că orice cîntec e o operă „lentamente elaborata e da molti congiuntamente e successivamente" — aceasta mai ales în genul epic. Şi e firesc acest lucru, ca orice baladă să-şi capete amploarea şi coloritul în modul acesta, pentru că, în prima ei fasă, ea nu poate fi decît o simplă şi imediată cristalisare a faptului. Zic „imediată" întru cît cu drept cuvînt se poate afirma că „il poeta rustico se non canta subito un fatto non lo canterà più. Perchè nella sua memoria se ne conservi un ricordo è mestieri ch'egli lo chiuda in un certo numero di versi e di sillabe[1]".

Revenind la genul liric, vom putea constata o şi mai pronunţată improvisaţie. Poesia care are un caracter de durabilitate, de conservatism în timp şi spaţiu este cea epică. Poesia lirică — exceptînd anumite cîntece caracteristice de care sînt strîns legate melodii tot atât de caracteristice — e supusă unei puternice fluctuaţiuni de alterare, înlocuire, uitare etc. — fluctuaţiune în funcţie şi ea de ocupaţiuni etnice,

---

G. Pitrè, *Studi di poesia popolare*, 28 (în *Biblioteca delle tradizioni popolari siciliane*, vol. III).

preocupări de trai, schimbări de timpuri etc. Atîtea şi atîtea transformări contribue ca o bună parte din producţiunea lirică a unor vremuri relativ recente să fie pur şi simplu părăsită într'o bună zi, pentru a fi înlocuită cu una nouă. Aşa e casul cu cele două poete de care ne ocupăm: în general, fondul întregei producţiuni a lor, şi mai ales al Anuţei Pleş [1], e jalea pricinuită de desastrul războiului mondial. Avem, deci, a face cu o creaţiune nouă purtînd marca individualităţei, o creaţiune personală şi improvisată care întruneşte toate cerinţele de a fi eminamente populară şi cîntată atîta timp cît se vor resimţi efectele acestui război.

Iată, deci, un cas caracteristic ce vine să preciseze genesa şi circulaţiunea creaţiunei poetice populare şi care dovedeşte în acelaşi timp o improvisaţie mai pronunţată şi mai fecundă — ceea ce, de altfel, reiese şi din comparaţiunea calitativă şi cantitativă a producţiunei lirice faţă de cea epică [2].

Trecînd acum la însuşi fondul şi forma creaţiunei acestor două poete, relevăm, în primul rînd, următoarele distincţii:

Ca fond, versurile *Anuţei Pleş* sînt superioare celor ale poetei din Săpînţa: inspiraţie uşoară, firească şi simţită, pe cînd *Irina Stan*, încercînd a depăşi caracteristicile poesiei populare, adesea ne apare afectată; prima se identifică cu însăşi creaţiunea populară, a doua vrea să aibă o notă de

---

[1] Pentru Irian Stan, cf. *Graiul şi folklorul Maramureşului*, 51-55. n ceea ce priveşte creaţiunea, cf. şi cele relatate la pag. L-LIII.

[2] Casul, astfel înfăţişat, atinge direct o altă întrebare de o însemnătate capitală şi anume: Orginea genului epic la Romîni. Problema însă, al cărei complex ar depăşi cu mult cadrul acestor simple însemnări, ne-o reservăm pentru un viitor articol, în care o vom analisa în directă legătură cu pishologia etnică a creaţiunei populare romîneşti nord- şi sud-dunărene. Cu această ocasie vom stabili şi corolarul ei cu arta populară în general, şi în deosebi cu musica cu care genul epic are atingeri interesante.

personalitate cultă [1]. Găsim, totuşi, şi la Irina Stan versuri simţite şi frumoase, cum ar fi bunăoară textul al LVIII-lea.

Ca formă, Anuţa Pleş a scris — după posibilităţile ortografice pe care le cunoştea — exact în graiul maramureşean, cu toate particularităţile care îl caracterisează; Irina Stan a căutat să iasă mai peste tot din făgaşul dialectal.

Asupra modului de a scrie, ca şi asupra personalităţei creaţiunei lor poetice, interesant e de relevat textul al XXXI-lea, dar mai ales al XLVI-lea, în care Anuţa Pleş, cu o sinceră simplitate, ne informează asupra întregei sale creaţiuni, versificîndu-şi pînă şi numele ei — ceea ce denotă o conştientă paternitate. După cum spune şi ea, întreaga producţiune a fost scrisă în anul 1917. Textul al XLVII-lea l-a scris după intrarea armatei romîne în Maramureş. Acest ultim text l-a scris cu creion chimic pe ultima filă a caietului — ceea ce a contribuit ca sfîrşitul să se şteargă, devenind nelisibil —, iar forma în care ni se presintă e mai literarisată faţă de celelalte poesii ale sale; el ne reliefează în acelaşi timp şi un puternic sentiment de naţionalism.

Deşi sînt numeroase şi interesante caracteristicile textelor ce ar da loc la o analisă literară, nu vom insista mai mult asupra lor, relevînd în mod sumar numai cîteva particularităţi privitoare la ortografia originalului şi transcrierea lui critică, redată în coloana din dreapta.

E tonic sau aton, la Anuţa Pleş, e redat de obicei ca *é*.

I final lipseşte chiar la forme în care se aude clar. Ex.: *copi* = *copiĭ* VI, [*tu*] *să zi* = *să ziĭ* XIX, [*tu*] *şti* = *ştiĭ* LVII, LXXXIII etc.

Diftongul *ęa* e redat — nu în totdeauna — prin *e* = *ę*: *ęre* V, *tre* = *trę*[*ce*] V, *ave* LXXX, *tigne* LXXX.

Diftongul *ǫa* la Anuţa Pleş apare cînd ca *ó*, cînd ca *óa*.

C e adesea redat la Anuţa Pleş şi prin *k*.

Č sau *čĭ*, la aceeaşi poetă, apare în general ca *ce*:

---

[1] Mai bogată şi mai fericită în creaţiunea ei proprie ne apare în textul al CCLIV-lea din studiul meu asupra Maramureşului.

niceî = *nicî* V, *sărăceîé* VI sau *pruncei* = *prunci* I, *prunce* = *prunci* V, *duce* = *duci* V, *face* = *faci* VI etc. *Č* (*i*) e redat și prin *cs*: *pruncs* VII, *nics* VIII, *fécsori* alături de *féceori*.

Ğ(*i*) la Anuța Pleș e dat prin *j*: *lunj* V, *fajî* VI etc.

K' etimologic sau resultat din palatalisarea labialei *p* se confundă cu *t'*: *t'emat* XVIII, *pt'ică* XVIII, *pt'ičor* XL.

P S apare ca *cs* în *pégyécsaștyé* V.

Ca morfologie, relevăm: pluralul *rale* IV pentru *rele;* subj. *să daé*, *să staé* III; condiționalul *a fi* LXXV, LXXX în loc de *ași fi;* reflexivul *a se zîmbi* LXIII.

Ca sintaxă, interesantă e forma *să trăia* = *să trăească* XLVII pentru *dacă ar trăi* [1].

Pentru o mai ușoară urmărire a originalului, în coloana din stînga redau toate textele în transcrierea critică a ortografiei lor.

Anuța Pleș

I

Șapoi eară Mai întîé	Ș'apoi iară mai întîe,
Măéran flóré gyin zié	Măeran floare d'in zie,
Pui kongyéiu pă hîrtyié	Pui cond'eiu pă hîrt'ie
Șîn ceăp eară cartya scrié	Ș'încęp iară cart'ę-a scrie
Cu jalé ș cu bănat	Cu žale și cu bănat
Dacă lumea so strîcat	Dacă lumęa s'o strîcat.
Fosta sîrbu maré cînyé	Fost-a Sîrbu mare cińe,
No avut grijă gyé nyimé	N'o avut grižă d'e ńime;
Păn păratu férdinand	Pă npăratu Ferdinand
Wieața i o luat	Vięața i o luat;
Da ș la soțîia lui	Da și la soțîia lui —
Dacăi omu dracului	Dacă-i omu dracului.
Ion pușcat dinton motor	Ị-o 'npușcat dint'on motor —
Deatuncei lumea cu dor	Dę-atunč i lumęa cu dor;
Ion pușcat gyinto mășînă	Ị-o 'npușcat d'int'o mășînă —
Deatuncei lumea sustyină	Dę-atunč i lumęa sust'ină;
Lon pușcat cu pă mueré	L'o 'npușcat cu pă muere —
Deatuncei lumea cu jalé	Dę-atunč i lumęa cu žale;

[1] Pentru această interesantă construcție cu *să*, cf. și exemplele pe care le-am relevat în lucrarea mea sub § 83.

Lio lasat prunceî orfani	Li̯-o lăsat prunči orfani̯,
Lăcomindusă la bani	Lăcomindu-să la bani̯.
Lăcomniea banyilor	Lăcomńie̯a bańilor
Multyé faceă tuturor.	Mult'e fače̯ tuturor.

II

Ardă para focului	Ardă para focului̯
tată ţara muscului	Tătă ţara Muscului̯
ş galiţia jumătatyé	Şî Galiţi̯a ğumătat'e,
kîtăi a rusului partyé	Cîtă-i̯ a Rusului̯ part'e,
să naibă ungyé să batyé	Să n'ai̯bă und'e să bat'e;
camu gyé tri ai mai biné	C'amu d'e tri ai̯ mai̯ bine
şpitarélés tatyé plìnyé	Şpitarele-s tăt'e pliń̇e:
caré nus morţ şîn gropaţ	Care nu-s morţ şî 'ngropaţ
pîn văi ş păduri cu braz	Pîn văi̯ şî păduri̯ cu bradz
pîn corhazuri îs băgaţ	Pîn corhazuri̯ îs băgaţ,
şîi vingyécă şîi duc eară	Şî-i̯ vind'ecă, şî-i̯ duc e̯ară
înapoi în foc şîn pară	Inapoi̯ în foc şî 'n pară —
gîngyéştyi căi musai să móră	Gînd'eşt'i̯ că-i̯ musai̯ să mo̯ară.
la cătană aşai dat	La cătană aşa-i̯ dat
căi musai gyé luptat	Că i musai̯ d'e luptat
pă apă şî pă uscat	Pă apă şî pă uscat,
pîntru ţara şîn părat	Pîntru ţară şî 'npărat.
cînd nyamţu porunca spuné	Cînd N'i̯amţu porunca spune
musai dé plécat în lumé	Musai̯ de plecat în lume;
la porunca nyiamţului	La porunca N'i̯amţului̯
mnylă ş cruţaré nui	Mńilă şî cruţare nu-i̯,
că poruncan părătyiască	că porunca 'npărăt'i̯ască
dai musai să săn plinească	Da-i̯ musai̯ să să 'npline̯ască;
dé nu vrei să o plinéşti	De nu vrei̯ să o plineşti̯
cu vieaţa o plătyéştyi.	Cu vie̯aţa o plăt'eşt'i̯.

III

Daór dumnézău să daé	Da-o̯-ar Dumnedzău̯ să dae
aésta războiu să staé	Aesta războiu̯ să stae,
o gyé nu lumea să ptyeé	O d'e nu lume̯a să pt'ee;
o gyeasi lumea să sié	O d'e̯-a si lume̯a să sie
ş războiu să nu mai ţîé	Şî războiu̯ să nu mai̯ ţîe.
fosto lumé şo fo re	Fost-o lume ş'o fo' re̯,
so strîcat mai rău dea şa	S'o strîcat mai̯ rău̯ de̯-aşa.
deasi tot aşa strîcată	De̯-a si tot aşa strîcată
războiu nu să mai gată	Războiu̯ nu să mai̯ gată.

eară stau ş mă gîngyésc
eară mă sămăluésc
ca esta tot sa găta
na ţîne pă cît lumea
dacă ior găta pă toţ
nu sor batyé cu ceăi morţ

Eară stau şî mă gînd'esc,
Eară mă sămăluesc
Ĉ'aesta tot s'a găta,
N'a ţînę pă cît lumęa;
Dacă ị-or găta pă toţ
Nu s'or bat'e cu čęị morţ.

IV

Săracu codru cu flori
cum so uscat dé tri ori
şamu earăl văd căi vergyé
ş gyé binyé nui nyégyejgyé
so uscat şa patra óară
ş tăt nui mai binén ţară
vai săraca lumuţa
taré so putut strîca
săraca lumea cu jalé
cuprinsăi taré dé ralé

Săracu codru cu florị
Cum s'o uscat de tri orị,
Ş'amu ęară-l văd că-ị verd'e
Şî d'e bin'e nu-ị ńed'ežd'e.
S'o uscat ş'a patra ọară
Şî tăt nu-ị maị bine 'n ţară.
Vaị săraca lumuţa,
Tare s'o putut strîca!
Săraca lumęa cu žale,
Cuprinsă-ị tare de rale!

V

Cuculé cu pené lunj
tu tot cînţ ş oamini duce
nu gîngyéştyi că rămîn prunce
niceî dé mamélé lor
că ramîn taré cu dor
mult mni inima me arsă
dé féméi cu prunce rămasă
prunceî strîgă gyé mîncaré
la mamai marén tristaré
dacă şti că ptyită naré
bucatyélés scumpé tătyé
maica potye la prunce mórté
şapoi ş éi îş poîtye
că dóră hălădue
gyé năcazu ceăi pă e
să nu vadă ceă plinye
varai vară şa mai tre
ziné earnai taré gre
nuşcum or éşî gyin e
că nui ceîné lé lucra
să mai aibă să trăia
căn ta éşty tri ai gyé zîlé
ş bucatyio fo puţînyé

Cucule cu pene lunğị,
Tu tot cînţ şî ọaminị duči,
Nu gînd'eşt'ị că rămîn prunčị
Ničî de mamele lor
Că rămîn tare cu dor.
Mult mń'i inima mę arsă
De femeị cu prunčị rămasă;
Prunčî strîgă d'e mîncare —
La mama-ị mare 'ntristare
Dacă şti că pt'ită n'are.
Bucat'ele-s scumpe tăt'e,
Maịca pọat'e la prunčị mọart'e,
Ş'apoị şî eị îş poît'ę',
Că dọară hălăduę'
D'e năcazu čę-ị pă ę,
Să nu vadă cę plin'ę'.
Vara-ị vară ş'a maị trę',
Zine ęarna-ị tare grę,
Nu ş' cum or eşî d'in ę,
Că nu-ị čîne le lucra
Să maị aịbă să trăịa'.
Că 'nt'aeşt'ị tri aị d'e dzîle
Şî bucat'ę-o fo' puţîńe

dacă nu nyiam purtat binyé	Dacă nu ńę-am purtat bińe;
căn duminyéce am lucrat	Că 'n dumińeci am lucrat,
pă d-zéu nam rugat	Pă Dumnezeu n'am rugat,
besérica nam păzît	Beserica n'am păzît,
pă domnul lam suduit	Pă Domnul l-am suduit;
nyiam purtat cum nu iubeşté	N'i-am purtat cum nu iubeşte,
pîntruacea nyé pégyécsaştyé	Pîntru-ača ńe ped'ecsaşt'e;
nyiam sfăgyit fratyé cu fratyé	N'i-am sfăd'it frat'e cu frat'e
nam făcut gyé feli dréptatyé	N'am făcut d'e feli dreptat'e
pîntruacea domnu nyé batyé	Pîntru-ača Domnu ńe bat'e.
d-zéu faceă dréptatyé	Dumnezeu face dreptat'e,
noi sîntyém tăt în păcatye	Noi sînt'em tăt în păcat'e.

VI

Cuculé cu penyé éştyi	Cucule, cu peńe eşt'i
ş tot cînţ ş gyéspărţăştyi	Şî tot cînţ şî d'espărţăşt'i;
gyéspărţăştyi fajî dé braz	D'espărţăşt'i făgî de bradz
féméilé gyé bărbaţ	Femeile d'e bărbaţ;
ş gyéspărţăştyi cîtyé ştyi	Şî d'espărţăşt'i cît'e şt'ii,
părinţî gyéla copi	Părinţî d'e la copii,
mamé prunce i laş sărace	Mame, prunc i laş sărac,
la părinţ móartyea lé face	La părinţ moart'ea le fac.
cîţ óaminyi o fo gyé rînd	Cîţ oamińi o fo' d'e rînd
jumătatyés în mormînt	Gumătat'e-s în mormînt;
şa ceăia careor mai si	Ş'ačeia care-or mai si
nuşcum or putye trăi	Nu ş' cum or put'e trăi;
şa ceăia ceor rămînye	Ş'ačeia č'or rămîńe
nuşcum sor putye ţînye	Nu ş' cum s'or put'e ţîńe,
căn ta ést veac blăstămat	Că 'nt'aest veac blăstăma
nui cu modru gyé scăpat	Nu-i cu modru d'e scăpat
la caréi născut bărbat	La care-i născut bărbat,
fără bétyiag şîn gropat	Fără bet'iag şî 'npuşcat.
o vai şa mar gyé bărbaţ	O, vai ş'amar d'e bărbaţ,
mulţîs bolnazi şîn gropaţ	Mulţî-s bolnazi şî 'ngropa
pă munţî gyéla cărpaţ	Pă munţî d'e la Cărpaţ
şîn galiţiea pustîé	Şî 'n Galiţiea pustîe
ş plină gyé sărăceîé	Şî plină d'e sărăčîe!

VII

Eéu gyé multé ori am zîs	Eu d'e multe ori am dzîs:
asta nui şagă nice rîs	Asta nu-i şagă, nici rîs,
aéstai lucru dé plîns	Aesta-i lucru de plîns.
plînj odată kînd ţî gréu	Plîngi odată cînd ţî greu,

nu poţ plînjă tot méréu
plînj odată kînd ţî jalé
şa poi ş mai uiţ gyé ralé
amu la ceălai mai biné
la karé naré pă nyimé
kă omuţu sîngurél
plînjă numai pîntru él
da la ceăl ceă aré pruncs
i dé plîns mai pîntru mulţ
vai săraka lumuţa
taré so putut strîca
săraca lumea ku jalé
kuprînsăi taré dé ralé

Nu poţ plîngę tot mereu;
Plîngi odată cînd ţî žale
Ş'apoi şî mai uiţ d'e rale.
Amu la čęla-i mai bine
La care n'are pă n'ime,
Că omuţu sîngurel
Plîngę numa pîntru el;
Da la čęl čę are prunči
I de plîns mai pîntru mulţ.
Vai săraca lumuţa,
Tare s'o putut strîca!
Săraca lumęa cu žale
Cuprinsă-i tare de rale!

VIII

Aşai lumea gyé strîcată
kum no mai fo nics odată
kă nu so mai pominit
să sié mai kătunit
tată ş ku doi fécsori
să pórté la şapkă flori
da amu văd kă să gată
ş kătunésk gyé odată
féceori ku tăt ku tată
fak iziţîr la olaltă

Aşa-i lumęa d'e strîcată,
Cum n'o mai fo' ničiodată,
Că nu s'o mai pominit
Să sie mai cătunit
Tată şî cu doi fečori,
Să pęarte la şapcă flori.
Da amu văd că să gată
Şî cătuńesc d'e odată:
Fečori cu tăt cu tată
Fac iziţîr laolaltă.

IX

Auzîtam éu asară
co zinit vesté gyin ţară
să plecsă kătané eară
să plecsă ş dé 50
kă ceăi tynéri îs morţ tăţ
kă so dus ş opştari
fécsori kîţ o fo tari
tăţîs morţ ş pîn spitari
înpăraté undé şăz
nu ţî mnylă kîtyé véz
tot răguţ ku hainyé verz
înyékaţ în sînjă tăţ
kă dóră véz ku otyi
kă ptyică kaşî znopty
ka holda dusă dé vînt
tăţ să kulkă la pămînt

Audzît-am eu asară
C'o zinit veste d'in ţară
Să plečę cătane eară,
Să plečę şî de čîndzači,
Că čęi t'ineri îs morţ tăţ;
Că s'o dus şî opşîtari,
Fečori cît o fo' tari
Tăţ îs morţ şî pîn şpitari.
Inpărate, unde şădz
Nu ţî mńilă cît'e vedz?
Tot răguţ cu haińe verdz
Ińecaţ în sîngę tăţ.
Că doară vedz cu ot'i
Că pt'ică ca şî znopt'i,
Ca holda dusă de vînt
Tăţ să culcă la pămînt.

ptykă morț ș bolnăziț	Pt'ică morț și bolnăziț,
numai dumnézău ști kîț	Numai Dumnedzău ști cîț.
la nimé nui zinén gînd	La nime nu-i zine 'n gînd
kîț kokoni rămîn plîngînd	Cîț coconi rămîn plîngînd
ș nyévestyé sustynînd	Și ńevest'e sust'inînd.
înpăratyé éș din kurtyé	Inpărat'e, eși din curt'e
ș tyé du pînă la muntyé	Și t'e du pînă la munt'e
ș véz bgyetyélé răgutyé	Și vedz bçetele răgut'e!
înpăratyé ța si jalé	Inpărat'e, ț'a si žale
să treakă plumgy pîn elé	Să trțacă plunçi pîn ele
ka plóia pîntré nuelé	Ca plțaia pîntre nuele!

X

Wai supăraré né spusă	Vai supărare nespusă,
la pruncs la inima pusă	La prunci la inimă pusă!
mulț nu știu dea lor părinț	Mulț nu știu dț-a lor părinț
gyé kînd so dus dipa ics	D'e cînd s'o dus di p'aici;
nu știu pă ungyio murit	Nu știu pă und'ț-o murit,
mórtea kum liso văjît	Mțartța cum li s'o văžît
ș csînéva ion gropat	Și cîneva i-o 'ngropat
ori nymé nu io aflat	Ori ńime nu i-o aflat
pă cealea străinătăț	Pă čalța străinătăț,
păduri ș pustîétăț	Păduri și pustietăț.
maré sustyin ș dureré	Mare sust'in și durere
fără nics o mîngîeré	Fără nici o mîngîere!
rămîn pruncsî părăsîț	Rămîn prunci părăsîț,
în vece fără gyé părinț	In veci fără d'e părinț!

XI

Măéran verdén krăngat	Măeran verde 'ncrăngat,
domné multplîns ș bănat	Dțamne, mult plîns și bănat
gyipcso murit férdinand	D'ipč'o murit Ferdinand!
véz sîrbulé afurisît	Vedz, Sîrbulț,-afurisît,
kă pă él lai omorît	Că pă el l-ai omorît
ș bătaia so pornit	Și bătaja s'o pornit.
ș pă kînd so apukat	Și pă cînd s'o apucat
ș muskanu so skulat	Și Muscanu s'o sculat —
batyél dómné blăstămat	Bat'e-l, Dțamne, blăstămat!

XII

Wai săraká lumé re	Vai săracă lume rț,
nam gîndit să si așa	N'am gîndit să sii așa,
kă óamini nor rămîne	Că ațamini n'or rămînț!
săraká lumé pustîé	Săracă lume pustîe,

nam gîngyt aşa să sié	N'am gînd'it aşa să sie,
kă óaminy să nu rămîé	Că ọamińi să nu rămîe!
nam gîngyt să si kum ésti	N'am gînd'it să sii cum eşti,
kă dómnyé amară ésti	Că, Dọamne, amară eşti!
nuş la alţî kum lé paré	Nu ş' la alţî cum le pare
mnyé mny amară taré	Mńie mń'i amară tare!
nuş kum paré la alţî	Nu ş' cum pare la alţî,
da eu nu mai pocs trăi	Da eụ nu mai poči trăi
gyea mară lumea ceămny	D'ẹ-amară lumẹa čẹ mń'i!
jalémny kă lumea treceă	Žale mń'i că lumẹa trečẹ
ş dé biné nam cea lejă	Şî de bine n'am č'aleğẹ,
şîm trăésk lumea cua mar	Şî-m trăesc lumẹa cụ-amar,
zîlélé bunén zădar	Dzîlele bune 'n zădar.
la să sié ş să treakă	Las' să sie şî să trẹacă,
kă nyo fo lumea ş dragă	Că ńi-o fo' lumẹa şî dragă
şam avut biné ş trai	Ş'am avut bine şî trai
amus tri ş patru ai	Amu-s tri şî patru ai.
amu sié kum a si	Amu sie cum a si,
numai pacea gyer zini	Numai pača d'ẹ-ar zini.
kînd stau ş sămăluésk	Cînd stau şî sămăluesc,
gyé paceă nu mai gîngyésk	D'e pačẹ nu mai gînd'esc,
kă dumnézău na da paceă	Că Dumnedzăụ n'a da pačẹ
pînă lumea nusan tórceă	Pînă lumẹa nu s'a 'ntọarčẹ.
kă sîmt mulţ gyé nu lé pasă	Ca sînt mulţ d'e nu le pasă
kît sînjă gyé om să varsă	Cît sînğẹ de om să varsă,
da trébé numai odată	Da trebe numai odată
ku mnyk ku maré să vadă	Cu mńic, cu mare să vadă.

XIII

Măéran ku frunză rară	Măeran cu frundză rară,
adă dómné paceă eară	Adă, Dọamne, pačẹ ẹară,
kăi mult dor ş jalén ţară	Că-i mult dor şî žaje 'n ţară!
părinţî plîng după prunce	Părinţî plîng după prunči,
nyévestyé după soţ dulce	N'evest'e după soţ dulči
karés duş ş nu să şty	Care-s duş şî nu să şt'i
zinyor ori nor zini	Zińi-or ori n'or zini.
ş karé ar înturna	Şî care ar înturna,
nuştyu sînătoş ori ba	Nu ştiụ sînătoş ori ba.

XIV

Wai săraká primăvară	Vai săracă primăvară,
trékutai şa triea óară	Trecut-ai ş'a triẹa ọară
gyé kîndi bătaean ţară	D'e cînd i bătaẹa 'n ţară.

supăraria ș doru	Supărarja și doru
înpluto tăt pămîntu	Inplut-o tăt pămîntu
șîi supărat tăt omu	Și-j supărat tăt omu;
doru ș supăraria	Doru și supărarja
înpluto tătă lumea	Inplut-o tătă lumęa,
nuștiu kînd sa stîmpăra	Nu știu cînd s'a stîmpăra.
înpăratyé înpăratyé	Inpărat'e, înpărate,
punyé paceă nu tyé batyé	Puńe pačę, nu te bate;
gyé kîndai prins atyé batyé	D'e cînd aj prins a t'e bate
nu rămîn óaminy pă satyé	Nu rămîn ǫamińj pă sat'e,
fără kokoni mitytyéi	Fără coconj mit'it'ej —
vai șamar a si gyé éi	Vaj ș'amar a si d'e ej.

XV

Wai sărakă lumé héi	Vaj săracă lume, h'ej,
tot gîngyésk gyipceă nu ptyéi	Tot gînd'esc d'ipčę nu pt'ej?
după ceă binyéi în tynyé	După čę bińe-j în t'ińe,
nar mai păre rău la nymé	N'ar maj părę rău la ńime;
nyce mnyé nu mnyar păre	N'iče mńie nu mńj-ar părę —
argyeai nai mai rămînye	Ard'ę-aj, n'aj maj rămînę,
dakă so suceît așa	Dacă s'o sučît așa
gyé nymărui nu tygnye	D'e ńimăruj nu t'igńę.
pîno fost în lumé binyé	Pîn' o fost în lume bińe
tygnyto batăr la ceînyé	T'igńit-o batăr la čińe;
gyé kînd lumea so strîkat	D'e cînd lumęa s'o strîcat
tăț óaminys ku bănat	Tăț ǫamińi-s cu bănat;
gyé kînd lumea so suceît	D'e cînd lumęa s'o sučît
tăț óaminys ku urît	Tăț ǫamińi-s cu urît.

XVI

Înpăratyé înpăratyé	Înpărat'e, înpărat'e,
nai făkut bună dréptatyé	N'aj făcut bună dreptat'e.
înpăratyé mnykulaé	Înpărat'e Mńiculae,
kînd tyai pus să face bătaé	Cînd t'ę-aj pus să fačj bătae
nai gîngyt la dumnyézău	N'aj gînd'it la Dumńedzău,
kă tyia batyé él mai rău	Că t'ę-a bat'e el maj rău;
gyé kînd tyai prins gyé bătaé	D'e cînd t'ę-aj prins d'e bătae
sînjălé kură păraé	Sînğęle cură părae,
sînjălé féceorilor	Sînğęle fečorilor
pă munțî kărpațîlor	Pă munțî Cărpațîlor.
șîn galița kînd tyé duce	Și 'n Galița cînd t'e dučj
véz tot mormintyé ș kruce	Vedz tot mormint'e și cručj
gyé féceori tynyéri ș prunce	D'e fečorj t'ińerj și prunčj

ş gyé óamini însurat	Şî d'e oamini însurat —
pa kolos mort şîn gropat	P'acolo-s mort şî 'ngropat.
şo rămas ku dor ş jalé	Ş'o rămas cu dor şî žale
nyévestyélé tynyérelé	N'evest'ele t'ińerele
ş kokony mitytyéi	Şî cocońi mit'it'ei —
dómnyé grijaştyé gyé éi	Doamńe, grižaşte d'e ei!

XVII

Frunză vergyé iarba saceă	Frundză verd'e iarba sačę,
gyin anu patru sprăzaceă	D'in anu patrusprădzačę,
anu patru sprăzaceă	Anu patrusprădzačę
gye mnyéu binyé nam cea lejă	D'ę-a mńeu bińe n'am č'aleğę.
tot ku dor ş ku dor eară	Tot cu dor şî cu dor eară
trăitam lumea amară	Trăit-am lumea amară;
pétrékutam dor ş jalé	Petrecut-am dor şî žale
ş bugatyé zîlé ralé	Şî bugăt'e dzîle rale.
asta lumé ceă să gată	Asta lume čę să gată,
stai să mori gyé supărată	Stai să mori d'e supărată;
asta lume ceă mai zinyé	Asta lume čę mai zińe,
stă să móră batăr ceînyé	Stă să moară batăr číńe.
cătunyé afurisîtă	Cătuńię-afurisită,
să tyé văd aférluită	Să t'e văd aferluită!
kătunyea kum să vegyé	Cătuńięa, cum să ved'e,
nui sir gyé măéran vergyé	Nu-i sir d'e măeran verd'e,
ceăi siruţ gyé mătrăgună	Čę-i siruţ d'e mătrăgună —
nymărui nui paré bună	N'imărui nu-i pare bună.

XVIII

Frunzukă vergyé gyin zié	Frundzucă verd'e d'in zie,
nam gîngyt aşa să sié	N'am gînd'it aşa să sie,
pămîntu tăt bătălié	Pămîntu tăt bătălie.
gyeaş trăi să văd odată	D'ę-aş trăi să văd odată
lumea eară înpăkată	Lumęa eară înpăcată!
kă gyea ţînye mult aşa	Că d'ę-a ţińe mult aşa
puţînyéi or rămînye	Puţińei or rămińę,
kăn to nóptyé şîn to zî	Că 'nt'o noapt'e şî 'nt'o dzî
nu ptykă sutyé ceă mny	Nu pt'ică sut'e, čę mńii;
kăn părăţî so skulat	Că 'npărăţî s'o sculat
ş gyé războiso gătat	Şî d'e război s'o gătat,
şîn ţară porunko dat	Şî 'n ţară porunc' o dat
tăţ óaminy gyé plékat	Tăţ oamińi d'e plecat,
frunză vergyé măéran	Frundză verd'e măeran,
ceăi gyé 20 gyé any	Čęi d'e doauădzăči d'e ańi,

ș gyea kolo înapoi
pînăn 42
tăț so dus așa pă rînd
supărat ș tăt plîngînd
ș puțîn io învățat
la război io ș mînat
earam auzît asară
ko zinyt gyn țară
să pleceă kătanyé eară
gyéla any 18
pînă la 56
să să strîngă gypă satyé
pă muskan săl pótă batyé
așa pă tăț io tyémat
pîna mu ceă io gătat
rămîn prunce rămîn nyévestyé
lumea întristată estyé
féméi multyé supăratyé
o rămas amu pă satyé
nyévestyélé năkăjityé
érburilé nyé kosîtyé
maré plîns ori în ceă sat
ș pămîntui supărat
kă nu să vegyé lukrat
numai gyé șanțuri săpat
ș dékumuri gyén pușkat
o lumé re ș strîkată
kum no mai fo nyce odată
plînsuri mai ș chinuri grelé
mulț prunce sînt gyé mărs a cearé
că sunt taré năkăjiț
ș gyé tată părăsîț

Și d'ę-acolo înapoi
Pînă 'n patrudzăč-și-doi.
Tăț s'o dus așa pă rînd,
Supărat și tăt plîngînd;
Și puțîn i-o învățat,
La război i-o și mînat.
Ear' am audzît asară
Č'o zińit [știre] d'in țară
Să plečę cătańe ęară
D'e la ańi opsprădzăčę
Pînă la cîndzăč-și-șasę,
Să să strîngă d'i pă sate
Pă Muscan să-l poată bat'e.
Așa pă tăț i-o t'emat,
Pîn' amu čę i-o gătat;
Rămîn prunci, rămîn ńevest'e,
Lumęa întristată est'e;
Femei mult'e supărat'e
O rămas amu pă sat'e;
N'evest'ele năcăzît'e,
Erburile ńecosîte.
Mare plîns ori în čę sat
Și pămîntu-i supărat,
Că nu să ved'e lucrat,
Numai d'e șanțuri săpat
Și d'ecumuri d'e 'npușcat.
O lume rę și strîcată,
Cum n'o mai fo' ńičodată,
Plînsuri mai și k'inuri grele,
Mulț prunč sînt d'e mărs a čare,
Că sunt tare năcăzîț
Și d'e tată părăsîț.

XIX

Nuștyu

Nuștyu înpăratyé ceaș fa
să mă duk la dumata
ș să face așa gyé binyé
să zi în oraș ku minyé
ș săl véz kîtui gyé maré
și tăt rînduri gyé șpitaré
ku óaminy fără ptyceóré
la inymă răui dóré
stréinului săraku
amărîtui traiu

Nu șt'iu

Nu șt'iu, înpărat'e, č'aș fa',
Să mă duc la duma-ta
Și să fači așa d'e bińe
Să zii în oraș cu mińe,
Și să-l vedz cîtu-i d'e mare,
Și-i tăt rînduri d'e șpitare,
Cu ọamin'i fără pt'ičęọare,
La ińimă rău-i dọare.
Streinului, săracu,
Amărîtu i traiu.

XX

pa munţ

Pă munţî karpatului
argyé para fokului
da nu argyé fok ku pară
fără bătaé gyé ţară
da nu argyé fok ku fum
fără gyé plumb ş gyn tun
nu argyé fok ku lumnynă
fără gyn gîver măşînă
gîngyéşty kă lumea o mînă

Pă munţ

Pă munţî Carpatului
Ard'e para focului.
Da nu ard'e foc cu pară,
Fără bătae d'e ţară;
Da nu ard'e foc cu fum,
Fără d'e plumb şî d'in tun;
Nu ard'e foc cu lumńină,
Fără d'in gîver-măşînă, —
Gînd'eşt'i că lumea o mînă.

XXI

Sărakă ţară

Sărakă ţară pustîé
no putut nimé să ştyé,
kă tri ai aşa să sié
tăt război ş bătălié
no putut nymé a sty
kă tri ai bătaea si
şor duceă tăţ óaminy
kînd son ceăput războiu
aşa o zîs tăt omu
na ţînye un an foku
ku karé armés amu
iatătyai ko trékut doi
ş gyea tunce i tăt război
nu zinyé nymén napoi
tăt război ş bătălié
nu véz óaminy să zié
kînd mă uit în lumé ceăi
numai kokony ş féméi
mai binyé lumé săptyéi
. . . . . [1]

Săracă ţară

Săracă ţară pustîe,
N'o putut ńime să şt'ie
Că tri aţ aşa să sie,
Tăt războţ şî bătălie;
N'o putut ńime a şt'i
Că tri aţ bătaę-a si
Ş'or ducę tăţ ǫamińi.
Cînd s'o 'nčęput războţu
Aşa o dzîs tăt omu:
„N'a ţîńę un an focu
Cu care arme-s amu".
Ţată-t'ę-aţ c'o trecut doţ
Şî d'ę-atunčţ i tăt războţ,
Nu zińe ńime napoţ;
Tăt războţ şî bătălie,
Nu vedz ǫamińi să zie.
Cînd mă uţt în lume čę-ţ,
Numaţ cocońţ şî femeţ,
Maţ bińe, lume, să pt'eţ.
. . . . . .

XXII

. . . . . [1]
nyce aşa nu nya tygny
gyor ziny pa ice rusî
ka mu so dat ku tăţî

. . . . . .
N'ičţ aşa nu ńţ-a t'igńi
D'ę-or zińi p'aičţ Ruşî.
C'amu s'o dat cu tăţî,

[1] Lipsă în original, din causa unei file rupte.

tăt sîlésk să zién kó
gîngyésk kă ţara or lo
kă so dat ş rumînu
şa mui mai maré foku
nuş kînd a si kapătu
mai rumînyé nu tyé batyé
nu faceă pradă pă satyé
bugato făkut rusu
gyé kînd son ceăput foku
. . . . . [1]

Tăt sîlesc să zie 'ncǫ,
Gînd'esc că ţara or lǫ.
Că s'o dat şî Rumînu,
Ş'amu-i mai mare focu,
Nu ş' cînd a si capătu.
Măi Rumîńe, nu t'e bat'e,
Nu făcę pradă pă sat'e;
Bugăt o făcut Rusu
D'e cînd s'o 'nčęput focu.
. . . . . .

XXIII

. . . . . [1]
punyé paceă nu tyé batyé
nu meré kîtă rumîn
véz kă óaminy nu rămîn
ceă tyé du kîtă muskan
kă meré pa patra an
o na si paceă şohan

. . . . . .
Puńe pačę, nu t'e bat'e;
Nu mere cătă Rumîn,
Vedz că ǫamińi nu rămîn,
Čę t'e du cîtă Muscan,
Că mere p'a patra an,
O n'a si pačę şohan.

XXIV

Muszkulé

Muskulén puşkă ku rînd
kă rămîn kokony plîngînd
gypceă nai ş altu gînd
să pui paceă kumi rînd
Muskulén puşkă ku rînd
kă rămîn kokony plîngînd
ş mamélé blăstămînd
şa tîta tyor blăstăma
tu muskulé ty uska
ty uska kaşî frunza
kîndi mai maré bruma
pótyén puşka kîti placeă
kă nyémnykă nu nyé faceă
nu meré mai înaintyé
nyce naré gyéstulă mintyé
numaş pradăn puşkătura
mînînceăl gróza ura

Muscule

Muscule, 'npuşcă cu rînd,
Că rămîn cocońi plîngînd,
D'ipčę n'ai şî altu gînd
Să pui pačę cum i rînd.
Muscule, 'npuşcă cu rînd,
Că rămîn cocońi plîngînd
Şî mamele blăstămînd.
Ş'atîta t'ę-or blăstăma,
Tu, Muscule, t''i usca;
T''i usca ca şî frundza
Cînd i mai mare bruma.
Pǫat'e 'npuşca cît i plačę,
Că ńemńică nu ńe façę.
Nu mere mai înaint'e,
N'iči n'are d'estulă mint'e,
Numa-ş pradă 'npuşcătura —
Mănînčę-l grǫaza [şî] ura.

[1] Lipsă în original, din causa unei file rupte.

XXV

Wai gyé minyé

Wai gyé minyé ceam ajuns
kă végyém măşîny pă sus
nuştyu cea mai si gyea mu
kăs aprópé ku foku
da pótyé kom ş ajunjă
kă gyea ice gyn sat nyor duceă
ş nyor punyé pă măşînă
nyor duceăn ţară stréină
ş nyor da ptytă puţnă

Vaj d'e mińe

Vaj d'e mińe č'am ažuns,
Că ved'em măşîńj pă sus!
Nu şt'iu č'a maj si d'ę-amu,
Că-s aprǫape cu focu.
Da pǫat'e c'om şî ažunğę
Că d'ę-aičj d'in sat ńj-or ducę,
Şî ńj-or puńe pă măşînă,
N'j-or ducę 'n ţară streină
Şî ńj-or da pt'ită puţînă.

XXVI

Măéran

Măéran kréskut în sus
Măi nyamţulé ş măi rus
mulţ óaminy în lut aţ pus
gyé tri ai gyé kînd iţ dus
şi tăt nu végyéţ gyea juns
kîtyé rînduri aţ mai dus
kîţ óaminy o fo gyé fruntyé
tăţîs îngropaţ pă muntyé
nu trăésk kă nui gyé ungyé
ka mu gyé tri ai în kóceă
multă mórtyé să mai faceă
gyé tri ai ceă ţînyéţ fok
ptykă óaminy polog
ş tăt duceăţ alţîn lok
nu gîngyţ să văn păkaţ
óaminy să nui prădaţ
voi pă kînd pacea uţ punyé
nu rămîn óaminy în lumé
voi pă kînd pacea uţ fa
óaminy tăţ iţ prăda
ceă va si bună ţara
kă pustîea rămînyé
ceă haznăţ ave gyé e
mai binyear si fóst aşa
kum aţ fo ş mai gyé mult
karé ku kît aţ avut
război să nu siţ făcut
kă mulţ putrégyésk în lut

Măeran

Măeran crescut în sus,
Măj N'jamţule şî măj Rus
Mulţ ǫamińj în lut aţ pus
D'e tri aj d'e cînd i-ţ dus,
Şî tăt nu ved'eţ d'ę-ažuns
Cît'e rînduri aţ maj dus.
Cîţ ǫamińj o fo' d'e frunt'e,
Tăţ îs îngropaţ pă munt'e,
Nu trăesc că nu-j d'e und'e;
C'amu d'e tri aj încǫačę
Multă mǫart'e să maj fačę;
D'e tri aj čę ţîńeţ foc
Pt'ică ǫamińi polog
Şî tăt dučęţ alţ în loc.
Nu gînd'iţ să vă 'npăcaţ,
Oamińi să nu-j prădaţ.
Voj pă cînd pača u-ţ puńe
Nu rămîn ǫamińj pă lume;
Voj pă kînd pača u-ţ fa'
Oamińi tăţ i-ţ prăda,
Čę v'a si bună ţara?
Că pustîę-a rămînę,
Čę haznă-ţ avę d'e ę?
Maj bińę-ar si fost aşa
Cum aţ fo' şî maj d'e mult,
Care cu cît aţ avut,
Războj să nu siţ făcut,
Că mulţ putred'esc în lut.

XXVII

Fosto lumé	Fost-o lume
Fosto lumé oaré kînd	Fost-o lume ọarecînd,
so strîkat fără gyé rînd	S'o strîcat fără d'e rînd.
gyom ajunjă șa mai si	D'ẹ-am ažunğẹ ș'a mai si
ștyam ș rău kumi	Șt'iam șî rău cum i;
kă pîna mu nam ștyut	Că pîn' amu n'am șt'iut,
numai kît nyso părut	Numaị cît ńi s'o părut.
karén lumé no înblat	Care 'n lume n'o înblat
gyé kînd țărilé să bat	D'e cînd țările să bat
nu spué ko fo bărbat	Nu spue c'o fo' bărbat,
nyice nu pominyea ko fost	N'ičị nu pomińẹa' c'o fost
bătaé în traiu nost	Bătae în traiu nost.
la să spué karé ști	Las' să spue care șt'i,
kă aré ceă povésty	Că are čẹ povest'i
gyn ta ésty doi ai ori tri	D'int'aest'ị doị aị orị tri.

XXVIII

Rău sa ugyé rău a si	Răụ s'aud'e, răụ a si,
binyen bla karea skăpa	Bińe 'nbla carẹ-a scăpa
gyntré tunuri ș gyn fok	D'intre tunurị șî d'in foc,
asi taré ku nărok	A si tare cu năroc.
da d-zéu gyea voi	Da Dumnezeụ d'ẹ-a voi
pă om îl pótyé féri	Pă om îl pọat'e feri.
kîndai zîlé ș nărok	Cînd aị dzîle șî năroc
tréce pîn apă ș pîn fok	Trečị pîn apă șî pîn foc;
dakă ai nărok ș partyé	Dacă aị năroc șî part'e,
d-zéu sfîntu tyé skótyé	Dumnezeụ sfîntu t'e scọat'e
gyéla ralé gyéla tătyé	D'e la rale, d'e la tăt'e,
ș la tăț nya ajuta	Șî la tăț ńị-ar ažuta
d-zéu gyé san dura	Dumnezeụ d'e s'a 'ndura,
kă pă mîna lui sîntyém	Că pă mîna luị sînt'em,
nu putyém faceă ceă vrém	Nu put'em fačẹ čẹ vrem.

XXIX

Auzîtam éu amu	Audzît-am eụ amu
kă punyé paceă rusu	Că puńe pačẹ Rusu,
kamu gyé o lunăn cóceă	C'amu d'e o lună 'ncọačẹ
tăț óaminy zîc kăi paceă	Tăț ọamińi dzîc că-ị pačẹ.
eară stau ș mă gîngyésk	Eară stau șî mă gînd'esc,
kă numai babélé grăésk	Că numaị babele grăesc

şîn păraţî nu gîngyésc
kăn păraţî gyear gîngyi
óaré kum sar învoi
înpăratyé înpăratyé
punyé paceă nu tyé batyé
că gyea ţînye mult aşa
puţînyéi or rămînye
kătanyélé gyé rumîn
gynto mnyé tri rămîn
da jizî ş unguri
gynto mnyé ptykă tri
sîmt bugăţ rămaş pă satyé
nui mai duk pă tăţ la mórtyé
kă unguri ş jdani
ştyu ungyé să daé bani
să nui omóră dujmani

Şî 'npăraţî nu gînd'esc,
Că 'npăraţî d'ę-ar gînd'i
Oare cum s'ar învoi?
Inpărat'e, înpărat'e,
Puńe pačę, nu t'e bat'e,
Că d'ę-a ţîńę mult aşa
Puţîńei or rămîńę.
Cătańele d'e Rumîn
D'int'o mńie tri rămîn;
Da Židzî şî Unguri
D'int'o mńie pt'ică tri.
Sîmt bugăţ rămaş pă sat'e,
Nu-i mai duc pă tăţ la moart'e,
Că Unguri şî Židani
Şt'iu und'e să dae bani
Să nu-i omoară dužmani.

XXX

Măi kukulé pasăre,
kum mai cînţ pă sama me
spuném kumi mai kînta
pă anu al patrélia
gyé ny kînta kan éşty tri
mai biné lumé nai si
kukulé kukuţulé,
kîntăţ tu kîntărilé
kîntamu cea si să sié,
nu ţine lumean robdié
kîntă tu la primăvară,
să să facă paceăn ţară
să sié paceă gyea si,
ku doru nu né topty
gîngyésc la cealea trécuté,
kît dé greleo fo ş multé
gyé gînduri multés sătul,
krédé kă mnio fost déstul
destul o fost ş pé mult,
bineo fost kă so trécut
cîteo trécut îs trécuté,
cîteor si îm par mai multé
ş deor si mai puţînelé,
tot îm par multé ş grelé
kăs sătul dé cealea lalté,
dé tri ai ş jumătaté

Măi cucule pasăre,
Cum mai cînţ pa sama mę,
Spune-m cum i mai cînta
Pă anu al patrelia?
D'e ń'i cînta ca 'n eşt'i tri,
Mai bine, lume, n'ai si.
Cucule, cucuţule,
Cînta-ţ tu cîntările,
Cînt' amu č'a si să sie,
Nu ţînę lumęa 'n robd'ie;
Cîntă tu la primăvară
Să să facă pačę 'n ţară,
Să sie pačę d'ę-a si,
Cu doru nu ne topt'i.
Gînd'esc la čalęa trecute,
Cît de grelę-o fo' şî multe!
D'e gînduri multe-s sătul,
Crede că mńi-o fost destul.
Destul o fost şî pę mult,
Binę-o fost că s'o trecut.
Cîtę-o trecut îs trecute,
Cîtę-or si îm par mai multe;
Şî dę-or si mai puţînele,
Tot îm par multe şî grele,
Că-s sătul de čalęalalte
De tri ai şî ğumătate.

XXXI

Dakăi așa șîi așa
skrieai kîtyeo horicea
dakă văd kăi lumea re
tot skriu dóă tri șîruri
nu pot skrié gyé gînduri
tot skriu dóă tri șîrejă
gyé gînduri nu șty cea lejă
gyé gînduri ș gyé bănat
dakă lumea so strîkat

Dacă-i așa șî-i așa,
Scrieai cît'e-o horičea
Dacă văd că-i lumea re.
Tot scriu doauă-tri șîruri,
Nu pot scrie d'e gînduri;
Tot scriu doauă-tri șîreğe,
D'e gînduri nu șt'iu č'aleğe,
D'e gînduri șî d'e bănat,
Dacă lumea s'o strîcat.

XXXII

Foku bată

Foku bată rău să șagyé
kă nus féceori numai fetyé
tăț féceori mărg la fok
luptă ku puțîn nărok
mor féceori ceăi iubiț
mor ku toț nyé prohogyț
mor ku toț fără lumnynă
gyé plumb ș armă stréină
mor féceori tăț pă rînd
în galiția ș la sîrb
în italia înka șa
kă nyamțu lé poruncea

Foku bată

Focu bată, rău să șad'e,
Că nu-s fečori, numai fet'e.
Tăț fečori mărg la foc,
Luptă cu puțîn năroc;
Mor fečori čei iubiț,
Mor cu toț ńeprohod'iț,
Mor cu toț fără lumńină
D'e plumb și armă streină:
Mor fečori tăț pă rînd
În Galiția și la Sîrb,
In Italia înc' așa,
Că N'iamțu le porunča'.

XXXIII

Stau să mor

Stau să mor gyea tîta dor
pîntru tynyé mîndrior
sara kînd és la vranyță
gyé doru tău măi băgyță
kă nu ștyu pă ungyé ésty
nyce cîtyé ralé plinyésty
dumnyézău tyé pórtyén paceă
kă altă nu ștyu ceă faceă
gyaș ștу mîndruț cea fa éu
nu tyaș mai lăsa la rău
gyaș ștу mîndruț ceă să fac
zinyóai pă săbășag

Stau să mor

Stau să mor d'e-atîta dor
Pîntru ti'ńe, mîndrior,
Sara cînd es la vrańiță,
D'e doru tău, măi băd'iță;
Că nu șt'iu pă und'e eșt'i,
N'iči cît'e rale plińeșt'i,
Dumńedzău t'e poart'e 'n pače,
Că alta nu șt'iu če face.
D'e-aș st'i, mîndruț, č'a fa' eu,
Nu t'e-aș mai lăsa la rău;
D'e-aș st'i, mîndruț, če să fac,
Zińi-o-ai pă săbășag.

XXXIV

Îînoratui ceăriu rótă
supărătăi lumea totă
da mai supăratasi
kînd gyé paceă sa grăi
şom végye kîţ nor zini
nor ziny kăs îngropaţ
în galiţia şîn kărpaţ
ş pă mîndru şo kréskut
frunză ş earbă gyé mult
ş pajăştyén ţălinytă
în galiţia prăpăgytă

Înoratu-i čęriu ro̯ată,
Supărată-i lumęa to̯ată;
Da mai supărat' a si
Cînd d'e pačę s'a grăi
Ş'om vedę cîţ n'or zini.
N'or ziñi că-s îngropaţ
In Galiţia şî 'n Cărpaţ,
Şî pă mîndru ş'o crescut
Frundză şî ęarbă d'e mult,
Şî pažăşt'e 'nţălińită
În Galiţia prăpăd'ită.

XXXV

Muskulé jalea tyé ştyé
nymé să nu tyé mîngié
mulţ féceori ai pus supt glié
féceori harnyce ka brazî
ş şo lăsat părinţî
harnyce ka şî nyéştyé braz
şo lăsat surori ş fraţ
tynyéri kaşî frunzan kodru
nor înturna kă nui modru
gyeaice tunu sa ugyé
morti mîndru óaré ungyé
să ştyu ungy mort maş duceă
la mormînt iaş punyé cruceă
la mormîntu mîndrului
ştyu binyé kă kruceă nui
ku drag maş duceă săi pui
ş săi skriu numélé lui
să ştyé ceînyea végye
ko murit gyé mórtyé gre

Muscule, žalęa t'e şt'ie,
N'ime să nu t'e mîngie,
Mulţ fečorj aj pus supt glie,
Fečorj harńičj ca bradzî
Şî ş'o lăsat părinţî;
Harńičj ca şî ńeşt'e bradz
Ş'o lăsat surorj şî fraţ;
T'ińerj ca şî frundza 'n codru,
N'or înturna că nu-j modru.
D'e aičj tunu s'aud'e,
Mort i mîndru, o̯are und'e?
Să şt'iu̯ und" i mort m'aş ducę,
La mormînt j-aş puńe cručę;
La mormîntu mîndrului
Şt'iu̯ bińe că cručę nu-j,
Cu drag m'aş ducę să-j pui
Şî să-j scriu̯ numele luj,
Să şt'ie čîńę-a ved'ę
C'o murit d'e mo̯art'e grę.

XXXVI

Supărătăs nam kui spunyé
dakă nam pă nymén lumé
kă ş pă ceînyeam avut
dusulo nyamţu gyé mult
mărg la poştă kartyé nui
numai doru mîndrului
nuştyu morti ori trăe
văd kă kartyé num sosa

Supărată-s, n'am cuj spuńe,
Dacă n'am pă ńime 'n lume;
Că şî čîńe am avut
Dusu-l-o N'jamţu d'e mult.
Mărg la poştă, cart'e nu-j,
Numaj doru mîndrului —
Nu şt'iu̯: mort i orj trăę'?
Văd că cart'e nu-m sosa'.

măi mîndrulé gyé ésty ziu	Măi mândrule, d'e eșt'i ziu
skriém kartyé éu să ștyu	Scrie-mi cart'e eu să șt'iu,
să tyaștyépt kît gyé tîrzîu	Să t'e-așt'ept cît d'e tîrdzîu.
da ța zinyt hirun sat	Da ț'a zińit h'iru 'n sat
kai murit ș tyan gropat	C'ai murit și t'e-a 'ngropat;
pă tynyé tyo înpușkat	Pă t'in'e t'e-o înpușcat
gyéla anost înpărat	D'e la a nost înpărat
ș tyo taré bolnăzit	Și t'e-o tare bolnăzit,
doftori tyo adurnyt	Doftori t'e-o adurńit
ș altu nu tyai trézît	Și altu nu t'e-ai trezît;
tyo adurnyt doftori	T'e-o adurńit doftori
ș nu tyai putut trézî	Și nu t'e-ai putut trezî;
ai murit în tu șpitari	Ai murit într'un șpitari
întré doftori ceăi mari	Între doftori ței mari.
mîndruț kînd tyo îngropat	Mîndruț, cînd t'e-o îngropat
no ștyut nymé gyn sat	N'o șt'iut ńime d'iń sat,
no ștyut kîndai murit	N'o șt'iut cînd ai murit,
mórtya kum țîsa văjît	Moart'ea cum țî s'a văzît.
mîndruț kînd nyam gyéspărțît	Mîndruț, cînd ńe-am d'espărțît
gyea estya nam mai gîngyt	D'e-aest'ea n'am mai gînd'it;
nam gîngyt mîndruț gyé tynyé	N'am gînd'it, mîndruț, d'e t'ińe
să rămîi pă țări stréinyé	Să rămîi pă țări strein'e,
să mori să nu ștyé nymé	Să mori să nu șt'ie ńime.
nu da dómnyé nymărui	Nu da, Doamńe, n'imărui
supărara mîndrului	Supărarja mîndrului;
dapoi supărara me	D'apoi supărarja me —
gyé nyémnykă num tigne	D'e ńemńică nu-m tignę;
gyé nyémnyk nu mnyo tygnyt	D'e ńemńic nu mńi-o tigńit
kînd gîngyésk kum am trăit	Cînd gînd'esc cum am trăit;
kam trăit kași doi frat	C'am trăit ca și doi frat
gyn doi părinț kununat	D'in doi părinț cununat.

XXXVII

Héi tu mîndruluțulé	H'ei tu, mîndruluțule,
kînd aud kă poșta zinyé	Cînd aud că poșta zińe
tot gîngyésk mîndruț gyé tynyé	Tot gînd'esc, mîndruț, d'e t'ińe,
kă trăéșty pă țări stréinyé	Că trăeșt'i pă țări streińe
șii trimetyé kartyén sat	Și-i trimet'e cart'e 'n sat,
kă ésty la alt înpărat	Că eșt'i la alt înpărat.
kînd o gată gyé ceătyt	Cînd o gată d'e čet'it,
mai binyé nar si zinyt	Mai bińe n'ar si zińit,
kă kartyé nam auzît	Că cart'e n'am audzît.
ștyu mîndrulé kai murit	Șt'iu, mîndrule, c'ai murit

în galiţia pă un rît
pă un rît fără gyé flori
ş ţo fo musai să mori
gyn surori fraţ ceai avut
nu tyo astupat ku lut
numai bunu dumnyézău
ţo ploat pă kopîrşău
da no fo kopîrşău gyé brad
nyceî kruceîţă la kap
nyceî éu kă mnyai fo drag
nyce no fo ceînyéţ aduceă
la mormînt săţ pué kruceă
ş săţ scrié ku ceărnyală
kai murit gyépartyén ţară

In Galiţia pă un rît,
Pă un rît fără d'e florį
Şî ţ'o fo' musaį să morį.
D'in surorį, fraţ č'aį avut
Nu t'ę-o astupat cu lut,
Numaį bunu Dumńedzăų
Ţ'o ploat pă copîrşăų.
Da, n'o fo' copîrşăų d'e brad,
N'ičî cručîţă la cap,
N'ičî eų că mńį-aį fo' drag,
N'ičį n'o fo' čîńe-ţ aduče
La mormînt să-ţ pue cruče
Şî să-ţ scrie cu čęrńęală
C'aį murit d'epart'e 'n ţară.

XXXVIII

Înto sară păla ceînă
stam ku pretynu gyé mînă
şa mîndoi ţînyem un sfat
kumi omu supărat
dakă să duceă gyn sat
dakă pliakăn drum gyé ţară
nu şty mai zinyóa eară

Înt'o sară, pă la čînă,
Stam cu pret'inu d'e mînă
Ş'amîndoį ţîńem un sfat
Cum i omu supărat
Dacă să dučę d'in sat,
Dacă plęacă 'n drum d'e ţară,
Nu şt'i maį ziń-ǫ-a ęară?

XXXIX

Măéran

Măéran în grăgynuţă
hai mîndrulé ş tyén struţă
nam sămînat făro liakă
kît ţî punyé tu la şapkă
la şapcă nuţ trébé struţ
kă şapcai ku tri bumbuţ
pă bumbu ceăl mărişor
skrisi pîntru ceînyé mor
la şapcă nuţ trébé flori
kăţ pun vektări kînd mori
gyé trăéşty nuţ mai tygnyé
să pui flori mîndré la e
gyé tri ai ş jumătatyé
rămîn florilé uskatyé
gyé féceoraş nyé purtatyé

Măeran

Măeran în grăd'inuţă,
Haį, mîndrule, şî t'e 'nstruţă,
N'am sămînat făr' o lęacă,
Cît ţî puńe tu la şapcă;
La şapcă nu-ţ trebe struţ
Că şapca-į cu tri bumbuţ:
Pă bumbu čęl mărişor
Scris i pîntru čîńe morį;
La şapcă nu-ţ trebe florį
Că-ţ pun vectări cînd morį,
D'e trăeşt'į nu-ţ maį t'igńę
Să puį florį mîndre la ę.
D'e tri aį şî ğumătat'e
Rămîn florile uscat'e,
D'e fečoraş ńepurtat'e.

batăr fetyélé lé pórtyé	Batăr fet'ele le pọart'e;
ş fetyélés supăratyé	Şî fet'ele-s supărat'e,
kă féceori mărg la mórtyé	Că fečori mărg la mọart'e.
gyé kîndi bătaén ţară	D'e cînd i bătae 'n ţară
nyce fetyélé nau tygnyală	N'iči fet'ele n'aụ t'igńẹală:
és în drum şîn tórnă eară	Es în drum şî 'ntọarnă ẹară
és în drum ş earăn torc	Es în drum şî ẹară 'ntorc,
dakă nui ceînyé la jok	Dacă nu-i číńe la ğoc.
féceoraşî jokului	Fečoraşî ğocului
das în fruntya fokului	Da-s în frunt'ẹa focului;
féceoraşî ceăi gyé mult	Fečoraşî čẹi d'e mult
ku karé so înceăput	Cu care s'o început,
tăţ pîna mu so trékut,	Tăţ pîn' amu s'o trecut,
numélé li skris în peştyé	Numele l-i scris în Peşt'e,
pă mormînt earbă lé kréştyé	Pă mormînt ẹarbă le creşt'e.
puţîny înkă tot mai sîmt	Puţîńi încă tot mai sîmt,
jumătatyés în mormînt	Gumătat'e-s în mormînt.
ori săraku ori bogatu	Ori săracu, ori bogatu
la război unu ka altu	La război, unu ca altu,
kă plumbu ceăl blăstămat	Că plumbu čẹl blăstămat
nul întreabă kăi bogat	Nu-l întrẹabă că-i bogat:—
aiastai dréptatyo dată	Aiasta-i dreptat'ẹ-odată
în lumea aiast strîkată	În lumẹa aiast' strîcată.
ceă dómnyé pótyé să sié	Čẹ, Dọamńe, pọat'e să sie?
kît a mai si bătălié	Cît a mai si bătălie?
pă kînd bătaia sa tre	Pă cînd bătaia s'a trẹ'
nuştyu ceînya rămînye	Nu ştiụ číńẹ-a rămîńẹ.
héi tu mîndruluţulé	H'ei tu, mîndruluţule,
multyé zîlés în tri ai	Mult'e dzîle-s în tri ai,
în tătyé la rău să stai	În tăt'e la răụ să stai
la jok ş la băutură	La ğoc şî la băutură
or si fost péstyé măsură	Or si fost pest'e măsură;
da la pară ş la foc	Da la pară şî la foc
vai şa mar gyea vost nărok	Vai ş'amar d'ẹ-a vost năroc.

XL

Wai săraceî féceori	Vai săračî fečori,
kum io kréskut părinţî	Cum i-o crescut părinţî
gyés harnyce kaşî brazî	D'e-s harńiči ca şî bradzî
ş să duk kaşî nori	Şî să duc ca şî nori—
ştyi bgyata kareor zinyi	Şt'i bçẹata carẹ-or zińi!
ş karé or înturna	Şî care or înturna
nu lia si dragă lumea	Nu lẹ-a si dragă lumẹa,

kor si bolnazi la bgyata	C'or si bolnazi la bǫęata.
unui înpuşkat pîn ptyceor	Unu-i înpuşcat pîn pt'ičor,
altu strîgă vai kă mor	Altu strîgă „vai că mor!";
unui înpuşkat pînto mînă	Unu-i înpuşcat pînt'o mînă,
altu strîgà nam hogynă	Altu strîgă „n'am hod'ină,
kă mny plumbu la inymă	Că mń'i plumbu la iźimă!"

XLI

Frunză vergyé gyé briboi	Frundză verd'e d'e briboi,
vai şa mar féceori gyé voi	Vai ş'amar fečori d'e voi,
kum meréţ tăţ la război	Cum mereţ tăţ la război.
nu şăgyéţ în sat cu noi	Nu şăd'eţ în sat cu noi,
ku părinţî să lukraţ	Cu părinţî să lucraţ,
duminyéka să jukaţ	Dumiźeca să ğucaţ,
să nu trăiţ supăraţ	Să nu trăiţ supăraţ,
gypaice în gyépărtaţ	D'i p'aičî înd'epărtaţ;
să jukaţ ş să horiţ	Să ğucaţ şî să horiţ,
ku fetyé să vă tîlnyţ	Cu fet'e să vă tîlńiţ,
supăraţ să nu trăiţ	Supăraţ să nu trăiţ,
gypa iceî prăpăgyţ	D'i p'aičî prăpăd'iţ
ş gyn tunuri bolnăziţ	Şî d'in tunuri bolnăziţ.
kînd var sin lumé mai drag	Cînd v'ar si 'n lume mai drag,
vă jóră nyamţu supt styag	Vă ğǫară N'iamţu supt st'ęag,
supt styag roşu gyé mătasă	Supt st'ęag roşu d'e mătasă,
şîi musai gyé mărs gyea kasă	Şî-i musai d'e mărs d'ę-acasă;
supt styag roşu mohorît	Supt st'ęag roşu mohorît,
musai satu gyé urît	Musai satu d'e urît
ş pă nyamţu gyé slujît	Şî pă N'iamţu d'e služit,
ţara lui gyé stăpînyt	Ţara lui d'e stăpîńit
şa şa tynyéri gyé murit	Ş'aşa t'ińeri d'e murit.
ş	şî
floricea gyé gyşînyelé	Floriča d'e çişîńele,
ştym noi binyé kă vi jalé	Şt'im noi biźe că v'i žale
kaţ ajuns aestya ralé	C'aţ ağuns aest'ęa rale
gyéi musai la mórtyea meré	D'e-i musai la mǫart'ę-a mere.
da numai na vém ceă fa	Da numai n'avem čę fa',
nu vă putyém ajuta	Nu vă put'em ağuta,
kă gyéla ralé vam tra	Că d'e la rale v'am tra',
kă nyce nóă nu ny drag	Că ńiči nǫaţă nu ń'i drag
kă nu nyé zinyţ la prag	Că nu ńe zińiţ la prag
sărilé să nyé tîlnym	Sările să ńe tîlńim,
supăratyé să nu sim	Supărat'e să nu sim.

XLII

Măi kukulé	Măi cucule
Măi kukulé kum kîntai	—Măi cucule, cum cîntai
amus tri ș patru ai	Amu-s tri și patru ai?
am kîntat șaș mai kînta	—Am cîntat ș'aș mai cînta,
da mny urîtă lumea	Da mń'i urîtă lnmęa,
ka ud nyévestyé horind	C'aud ńevest'e horind,
duminyékan kîjmé bînd	Dumińeca 'n cîżme bînd:
țînyé dómnyé războiu	„Țîńe, Dǫamńe, războju
batăr șaptyé ai gyea mu	Batăr șapt'e ai d'ę-amu,
să nu zié urîtu	Să nu zie urîtu,
să mă ibgyésk ku mîndru	Să mă ibǫesc cu mîndru".
batăvă foku nyévestyé	Bată-vă focu, ńevest'e,
multă jalén tré voi estyé	Multă żale 'ntre voi est'e;
dakă vor ziny bărbați	Dacă v'or zińi bărbați,
kum vor pîrăi grumazî	Cum v'or pîrăi grumadzî
gypceă vă ibgyț ku alți	D'ipčę vă ibd'iț cu alți!
da nu lóț lukru pă sus	Da nu lǫaț lucru pă sus,
pă la noi gyea ceale nus	Pă la noi d'ę-ačalę nu-s;
da am auzît kă sîmt	Da am audzît că sînt
óaré ungyé pă pămînt	Ǫare-und'e pă pămînt,
nyévestyelé kum trăésk	N'evest'ele cum trăesc,
gyé kokony nu mai gîngyésc	D'e cocońi nu mai gînd'esc;
kă podui gol kămară nui	Că, podu-i gol, cămară nu-i,
tăt să duk să beéun kui	Tăt să duc să beę-un cui
gyé doru bărbatului	D'e doru bărbatului,
kă bany io căpătat	Că bańi i-o căpătat
gyn lumé după bărbat	D'in lume după bărbat.
mărgînd bgyata supărată	Mărgînd bǫęata supărată
să tîlnye ku ceaea laltă	Să tîlńę' cu čaęalaltă,
șa ceaea poșta óa ștyaptă	Ș'ačaęa poșta ǫ-așt'ęaptă;
să grăésc să beéo dată	Să grăesc să beę-odată:
dómnyé num sién putat	Dǫamńe nu-m sie 'nputat [?],
nyce astăz nam mînkat	N'iči astădz n'am mîncat;
da nom be făron fărtai	Da n'om bę, făr' on fărtai,
ka ceăla nu nya fa bai	C'ačęla nu ńę-a fa' bai.
povéstynd povestyé multă	Povest'ind povest'e multă
gyé kokony gyé kasă uită	D'e cocońi, d'e casă uită,
nyce gyé bărbat nu gîngyésc	N'iči d'e bărbat nu gînd'esc
kîtyé ralé mai plinyésc	Cît'e rale mai plińesc.
elé beu să vésălésk	Ele beu, să vesălesc,
lé véz zuóan kîjmé bînd	Le vedz dzuǫa 'n cîżme bînd,

nusă duk la lukrun kîmp	Nu să duc la lucru 'n câmp;
elé zîk kă nor lukra	Ele dzîc că n'or lucra,
kăn păratu bany lia da	Că 'npăratu bańi li-a da
şor trăi mai pă uşor	Ş'or trăi mai pă uşor,
nu sor mai topty gyé dor	Nu s'or mai topt'i d'e dor
pîna si kîtyon féceor	Pîn' a si cît'ę-un fečor;
nyce nor trăi cu bănat	N'ičj n'or trăi cu bănat
pîna şi un om în sat	Pîn' a si un om în sat.

XLIII

Săraku omu stréin	Săracu omu strein,
nymé nul tyiamà la zin	N'ime nu-l t'jamă la zin;
în lok gyé zin apă be	În loc d'e zin abă bę—
foku bată rău trăé	Focu bată, rău trăę'.
în lok gyé zin i dau apă	În loc d'e zin i dau apă —
foku bată răul kată	Focu bată, rău-l cată.
stréinu tăti stréin	Streinu tăt i strein,
gyé iai faceă apa zin	D'e j-aj façę apa zin;
gyn stréin pînă face fratyé	D'in strein pînă façj frat'e
nuţ rămînyé sănătatyé	Nu-ţ rămîńe sănătat'e;
pînă ceă face fratyé dulceă	Pînă čę façj frat'e dulčę
sînătatya ţîsă duceă	Sînătat'ęa ţî să dučę.
streinu aşa să batyé	Streinu aşa să bat'e,
să duce dor gyé sînătatyé	Să dučj dor d'e sînătat'e.

XLIV

Săraka ţara stréină	Săraca ţara streină,
multi gyé supărărî plină	Mult i d'e supărărj plină!
săraku omu stréin	Săracu omu strein
multi gyé supărări plin	Mult i d'e supărărj plin!
la karé om mintyé aré	La care om mint'e are
nui trébé altă mai maré	Nu-j trebe altă maj mare,
numai dor ş supăraré	Numaj dor şî supărare.
gyé karé om naré mintyé	D'e care om n'are mint'e
supăraria nusă pringyé	Supărarja nu să prind'e.

XLV

Skrieaş multyé ş nam rînd	Scrię-aş mult'e şî n'am rînd,
ka ud kukuţu kîntînd	C'aud cucuţu cîntînd.
kuku kîntă ş tot zîceă	Cucu cîntă şî tot dzîčę
kă ku lumea noi în vinjă	Că cu lumęa n'oj învinğę
şapoi stau ş mă gîngyésk	Ş'apoj stau şî mă gînd'esc

taré să nu mă skîrgyésk	Tare să nu mă scîrgesc:
tătă lumea trajăn rău	Tătă lumęa trağę 'n rău̯,
ştyu kă nu trag numa éu	Şt'iu̯ că nu trag numa eu̯.
kopilaş tynyéri ş prunce	Copilaş t'ińeri̯ şî prunči̯,
ku zîlélé draj ş dulce	Cu dzîlele draği̯ şî dulči̯,
dakă dau mîna ku rău	Dacă dau̯ mîna cu rău
gyé él pot skăpa ku gréu	D'e el pot scăpa cu greu̯:
rău după ceăi în ceînjă	Rău după čę-i̯ înčînğę
ku gréu pot ku él an vinjă	Cu greu̯ pot cu el a 'nvinğę.
XLVI	
ceînyé kartya óa ceăty	Čîńe cart'ęa o̯-a čęt'i
săi sié drag a trăi	Să-i̯ sie drag a trăi,
ş karé or askulta	Şî care or asculta
multyé zîlé să trăia	Mult'e dzîle să trăi̯a'.
ş	şî:
Héi tu mikă poézîé	H'ei̯ tu, mică poezîe,
gyea vre cenyéva să ştyé	D'ę-a vrę čîńeva să şt'ie
ceînyé tyan ceăput a skrié	Čîńe t'ę-a 'nčęput a scrie,
frunză vergyé gyé ceîréş	Frundză verd'e d'e čîreş,
gyn komitat mar murés	D'in comitat *Marmureş;*
ş numélé satului	Şî numele satului̯
éud i numélé lui	*Eud* i numele lui̯.
măéran vergyé ku frunză	Măeran verd'e cu frundză,
numélé mny Pléş Anuţă	Numele mń'i *Pleş Anuţă;*
mă tyamă Anuţă Pléş	Mă t'ęamă Anuţă Pleş,
éu am skris aésta vérş	Eu̯ am scris aesta verş
în anu 1917.	În anu 1917.
XLVII	
Floricea mîndră de rît	Floriča mîndră de rît,
mulţămăsk domnului sfînt	Mulţămăsc Domnului̯ sfînt
cam ajuns cîteam gîndit	C'am ağuns cîtę-am gîndit,
că rumînu o zinit	Că Rumînu o zinit
în ţara ungurului	In ţara Ungurului̯,
nio scos dé supt mîna lui	Ni̯-o scos de supt mîna lui̯.
săm rumîni adévăraţ	Săm Rumîni̯ adevăraţ,
scoş din tré unguri spurcaţ	Scoş dintre Unguri̯ spurcaţ.
tisa pişta nu trăe	Tisa-Pişta nu trăę'
să vadă cum né tigne	Să vadă cum ne tignę'
dacă él nu poruncea	Dacă el nu porunča.
co fo vrut să poruncea	C'o fo' vrut să porunča'
ş féméi să omora	Şî femei̯ să omora',
săm puşté pa zaceălea	Să 'mpuşte p'a dzăčelęa.
ceo gîndit ison plinit	Čę-o gîndit i s'o plinit,

că pă él lo omorît
să trăia lar spînzura
tăt dé rîs iar si mórtea
că ş niamţu om măréţ
cînd i mnirue pă tăţ
gîndito că nor mai si
săi pótă lui porunceî
gîndito că na afla
lui nimé săi poruncea
cean vîrti tătă lumea
dear ave lumea o tórtă
óar în vîrti dinto dată
şamui vai dé capu lui
co fujît din ţara lui
nu poruncea nimărui
i păcat să poruncea
ş să mai înpărăţa
măi niamţule om dé cîné
nai ştiut cea si cu tiné
nai putut să şăz pă loc
să nu ţîi atîta fok
mai biné aşa să sie
să trăiascăn pribéjie
a sosît dio pribejît
din ţara lui o fujît
o fujît din ţara lui
dacăi omu dracului
. . . . . [1]

Că pă el l-o omorît.
Să trăia l-ar spîndzura,
Tăt de rîs i-ar si moartea.
Că şî Niamţu, om măreţ,
Cînd i mn'irue pă tăţ,
Gîndit-o că n'or mai si
Să-i poată lui porunci;
Gîndit-o că n'a afla
Lui nime să-i porunca',
Č'a 'nvîrti tătă lumea.
De-ar ave lumea o toartă
O-ar învîrti dint'odată.
Ş'amu-i vai de capu' lui,
C'o fugît din ţara lui,
Nu porunca' nimărui.
I păcat să porunca'
Şî să mai înpărăţa'.
Măi Niamţule, om d'e cîne,
N'ai ştiut č'a si cu tine,
N'ai putut să şădz pă loc,
Să nu ţii atîta foc.
Mai bine aşa să sie,
Să trăiască 'n pribeţie.
A sosît di-o pribeţît,
Din ţara lui o fugît;
O fugît din ţara lui,
Dacă-i omu dracului.
. . . . . [1]

Irina Stan

XLVIII

Şăz inim ăn sînu meu.
Nu spune cînd ţafi rău
zî inimă că ţi bine
că mulţ pizmaş am pîngă mine
ei cînd ştiu că mi rău mie
tăţ joacă de bucurie.
şi nuştiu ce poate fi
de nu mă pot suferi
mulţ şi multe mar mînca
de leam făcut rău de ba
Doamne cumi poţ răbda?
fi inimă răbdărie

Şăzi, inimă, 'n sînu meu,
Nu spune cînd ţ'a fi rău;
Zî, inimă, că ţ'i bine,
Că mulţ pizmaş am pîngă mine:
Ei cînd ştiu că m'i rău mie
Tăţ žoacă de bucurie
Şi nu ştiu če poate fi
De nu mă pot suferi.
Mulţ şi multe m'ar mînca
De le-am făcut rău, de ba —
Doamne, cum i poţ răbda?
Fii, inimă, răbdărie

[1] Restul rămîne nelegibil, fiind şters.

ca tina de sub călcîe	Ca tina de sub călcîe!
fi inimă răbdătoare	Fiȷ, inimă, răbdătoare
ca tina de su picioare	Ca tina de su pičioare!
da de dor și supărare	Da de dor și supărare
veștezitai ca o floare	Veștezit-aȷ ca o floare
cîndo rumpi șo pui a soare	Cînd o rumpȷ ș'o puȷ a soare
vara la căldură mare	Vara la căldură mare;
că de dor și de urît	Că de dor și de urît
bătrînești ca floaren rît	Bătrînesțȷ ca floarea 'n rît.
las și las săm bătrînesc	Las' și las' să 'mbătrînesc,
că nemic num bănuesc	Că nemic nu-m bănuesc;
că soarelei sfînt cu rază	Că soarele-ȷ sfînt cu rază,
și te uită demineață	Și te uȷtă demineață:
căn zori de zi cînd răsare	Că 'n zorȷ de zi cînd răsare
dai mai tînăr cao floare	Da-ȷ maȷ tînăr ca o floare;
pă cînd sosă la sfînțît	Pă cînd sosă' la sfînțît
tare tareo bătrînit	Tare, tare-o bătrînit
cîteo văzut pă pămînt	Cîte-o văzut pă pămînt.
da eu cu trup pemintesc	Da eu cu trup pemintesc
cum pot să nu bătrînesc	Cum pot să nu bătrînesc
cîte rele mai tîlnesc	Cîte rele maȷ tîlnesc?
că de cînd mam cunoscut	Că de cînd m'am cunoscut
tăt cu dor am petrecut	Tăt cu dor am petrecut.

XLIX

frunză verde frunzule	Frunză verde, frunzule,
hei tu mămuleoara me	Heȷ tu, mămuleoara me,
cînd pă mine mai născut	Cînd pă mine m'aȷ născut
zori de ziuă so făcut	Zorȷ de ziuă s'o făcut;
cînd întîe mai scăldat	Cînd întîe maȷ scăldat
zori de zi so luminat	Zorȷ de zi s'o luminat;
cînd soarileo răsărit	Cînd soarile-o răsărit
Dumnezeu mio rînduit	Dumnezeu mȷ-o rînduit
nici să trăesc nici să mor	Ničȷ să trăesc, ničȷ să mor,
săm petrec vieațan dor	Să-m petrec vieața 'n dor;
săm petrec vieațan jele	Să-m petrec vieața 'n žele
și tăte zilele mele	Și tăte zilele mele.

L

și cînd Maică mai născut	Și cînd, maȷcă, m'aȷ născut
mai bine să fi făcut	Maȷ bine să fi făcut
doauă fîntînele răci	Doauă fîntînele răčȷ
păste între 2 dealuri săci	Păste (între) 2 dealurȷ sačȷ:

cine dealu ofi suit	Čine dęalu̯-o fi suit
la eleo fi hodinit	La elę-o fi hodinit
dacă apofi băut	Dacă apă-o fi băut;
afi zîsă cu dor mult	A fi zîsă cu dor mult:
cineo făcut fîntînile	„Činę-o făcut fîntînile
ertei domnu păcatile	Erte-i̯ Domnu păcatile“.
daşă Maică mai făcut	D'aşă, mai̯că, m'ai̯ făcut
fată fire pemintească	Fată, fire pemintęască—
lasă săte suduească	Lasă să te suduęască.

LI

fămă Doamne cum mi dor	Fă-mă, Do̯amne, cum m'i dor
o păsărică să zbor	O pasărică să zbor,
da să zbor pă supămînt	Da să zbor pă su pămînt,
la a mîndrului mormînt	La a mîndrului̯ mormînt,
sămă uit cum putrăde	Să mă ui̯t cum putredę'
mîna cu inelele	Mîna cu inelele,
ochi şi sprîncenele	Ok'i şi sprînčenele,
guriţa şi buzăle	Guriţa şi buzăle;
tăt guriţa zîmbitoare	Tăt guriţa zîmbito̯are
şî braţăle strîngătoare	Şî braţăle strîngăto̯are;
faţa frumoasă mirie	Faţa frumo̯asă, mirie—
cam iubito mai întîe	C'am i̯ubit-o mai̯ întîe.

LII

zîsam vîntului asară	Zîs-am vîntului̯ asară:
mergi vîntuţ din ţarănţară	„Merği, vîntuţ, din ţară'n ţară,
dute spune mîndrului	Du-te, spune mîndrului̯
că mi dor de faţa lui	Că m'i dor de faţa lui̯“.
vîntu o şi pornit îndată	Vîntu̯-o şi pornit îndată
şi mo lăsat supărată	Şi m'o lăsat supărată.
noapte ntreagă nam durmit	No̯apte 'ntręagă n'am durmit,
statam şi lam agodit	Stat-am şi l-am agodit.
cută ziuo şi sosît	Cătă ziu̯-o şi sosît
şi mio spus în graiu sfînt	Şi mi̯-o spus în grai̯u sfînt:
pă Drăguţu tău iubit	„Pă drăguţu tău̯ i̯ubit
nu lam găsît pă pămînt	Nu l-am găsît pă pămînt
şi poate co şi murit	Şi po̯ate c'o şi murit.
murito şi longropat	Murit-o şi l-o 'ngropat
la Italiea puşcat	La Italię̯a, puşcat;
că dear trăi lafi aflat	Că dę-ar trăi l-a fi aflat,
că pă pămînt tăt lam cotat	Că pă pămînt tăt l-am cotat;
dear trăi lafi găsît	Dę-ar trăi l-a fi găsît,
că lam cotat tăt pă pămînt	Că l-am cotat tăt pă pământ“.

LIII

cînd îmi vine dorun gînd
es la uliță plîngînd
și mă uit șîn sus șîn jos
cu otiuț lăcrămoș
da mă uit șîn jos șîn sus
încătrău Mîndru so dus
cîndam plîns și eam fost spus
e sama Mîndrule bine
camu nai parte de mine
dacă meri pă țări străine
cum am zîs so și plinit
eu trăesc Mîndro murit.

Cînd îmi vine doru 'n gînd
Es la uliță plîngînd
Și mă uit și 'n sus și 'n žos,
Cu otiuți lăcrămoș.
Da mă uit și 'n žos și 'n sus,
Incătrău mîndru s'o dus
Cînd am plîns și i-am fost spus:
„E sama, mîndrule, bine,
C'amu n'ai parte de mine
Dacă meri pă țări străine".
Cum am zîs s'o și plinit:
Eu trăesc, mîndru-o murit.

LIV

frunză verde din grădine
Mîndruț doru de la tine
la inimioarăi la mine
așăzati acolo bine
da nu spun să știe nime
așăzati pă vecie
da nu spun nime să știe
ție Mîndruleor țaș spune
da văd bine cumi lume
că noi Mîndruț niom lăsa
și nu te vreu supăra

Frunză verde din grădine,
Mîndruț, doru de la tine
La inimioară-i la mine,
Așăzat i-acolo bine,
Da nu spun să știe nime;
Așăzat i pă večie,
Da nu spun nime să știe.
Ție, mîndruleor, ț'aș spune,
Da văd bine cum i lume,
Că noi, mîndruț, ni-om lăsa
Și nu te vreu supăra.

LV

hei tu Mîndruliorule
en ascultăm vorbile
că și ioț plac da și tum placi
ce căs de oameni săraci
ioț plac ție și tu mie
das fată fără avuție
și văd că țîs pă plăcere
da mis fată fără avere
că avere deaș avea
tăt ar fi pă voia mea
așă nu pot cugeta
fimea pă voe cîndva
nu pot nu Mîndrule ști
fimea pă plac nu mea fi

H'ei tu, mîndruliorule,
En ascultă-mi vorbile,
Că și io-ț plac, da și tu-mi plači
Ce căsi de oameni sărači!
Io-ț plac ție și tu mie,
Da-s fată fără-avuție;
Și văd că ți-s pă plăčere,
Da mi-s fată fără-avere,
Că avere de-aș avea
Tăt ar fi pă voia mea;
Așă nu pot cuğeta,
Fi-mi-a pă voe cîndva;
Nu pot, nu, mîndrule, ști
Fi-mi-a pă plac, nu mi-a fi.

LVI

frunză verde viorele
coată Mîndruț cu avere
dacă nu țîs pă plăcere
că numai buzăles amele
buzăle și guriță
să vorbesc cu Dumata
nici nam averi cu sume
numa eu sînguren în lume

Frundză verde, viorele,
Coată-ț, mîndruț, cu avere
Dacă nu țî-s pă plăcere,
Că numaj buzăle-s a mele,
Buzăle și guriță,
Să vorbesc cu duma-ta;
Nicj n'am averj cu sume,
Numa eu sîngură 'n lume.

LVII

știu eu știu Mîndrule bine
că teai supărat pă mine
poț să nui fi supărat
că nemic nu țam strîcat
și la noi cînd ai venit
tăt voioasă mai găsît
tăt voioasă și rîzînd
și ști cam zîs cătă tine
că ti supăra pă mine
miocărî cătă altu
tu tare teai prins că nu
dai zîs și eom auzît
vorbe cum nam osîmbrit
da nu mă vorbi de rău
că tea bate Dumnezeu

Știu, eu știu, mîndrule, bine
Că tę-aj supărat pă mine,
Poț să nu fij supărat,
Că nemic nu ț'am strîcat.
Și la noj cînd aj venit
Tăt voioasă m'aj găsît.
Tăt voioasă și rîzînd.
Și știj c'am zîs cătă tine,
Că t'i supăra pă mine;
M-j-ocărî cătă altu,
Tu tare tę-aj prins că nu.
D'aj zîs și eo-am auzît
Vorbe cum n'am osîmbrit.
Da nu mă vorbi de rău,
Că tę-a bate Dumnezeu.

LVIII

cum ți Mîndruț inima
dete faci amă uita
bateteor pă Dumata
orduri scrisă cu pana
șîre drepte ca ața
scrisă sara la lumină
cu doruț dela inimă
șapoi eară pîntre flori
cu lacremi din ochișori
că de iubit team fost iubit
da vezi că nu team celuit
meai dat o virigucioară
îna poi țam dato eară

Cum ț'i, mîndruț, inima
De te faci a mă uita?
Bătę-tę-or pă duma-ta
Orduri scrisă cu pana,
Șîre drepte ca ața
Scrisă sara la lumină
Cu doruț de la inimă.
Ș'apoj eară pîntre florj,
Cu lacremj din ok'ișorj,
Că, de jubit tę-am fost jubit,
Da, vezj că nu tę-am čeluit;
Mj-aj dat o virigučioară,
Inapoj ț'am dat-o eară.

LIX

eară Mîndruliorule
nasculta minciunile
careţ spun neamurile
că de tine nam grăit
şohan rău nici on cuvînt
da tu sîngur poţ să vez
că lumei cu doauă feţ
în nime să nuten crez
tuma soră deţa fi
cu dreptu nu tea iĭbi
Soră de ţa fi o frate
nu tea iubi cu dreptate

Eară, mîndruliorule,
N'asculta minciunile
Care-ţ spun neamurile,
Că de tine n'am grăit
Şohan rău nici on cuvînt.
Da tu sîngur poţ să vezi
Că lumea-i cu doauă feţ,
In nime să nu te 'ncrezi;
Tuma soră de ţ'a fi
Cu dreptu nu te-a ibi;
Soră de ţ'a fi o frate,
Nu te-a iubi cu dreptate.

LX

Cucule pasăre ră
nu purta de grija meă
Mirluţă pasăre sură
num tot bănui din gură
că mi găsî supărată
şoi mere la tineodată
şi ţoi sparge cuibuşoru
şi ţoi rumpe ciocîşoru

Cucule, pasăre ră,
Nu purta de griža me.
Mirluţă, pasăre sură,
Nu-m tot bănui din gură
Că m'i găsi supărată
Ş'oi mere la tine-odată
Şi ţ'oi sparge cuibuşoru
Şi ţ'oi rumpe čiocîşoru.

LXI

cine Doru loscornit
mai întîe pă pămînt
să nu fie hodinit
căi greu doru cîte odată
cum ar fi on sac cu peatră
pă umăr la mine pus
şi săl duc pă dîmb în sus
şi asud şi mă trudesc
nam loc sămă hodinesc
inimam suspinăm plînge
cu ochi nu pot învinge
greui doru de poveste
la inimă locueşte

Čine doru l-o scornit
Mai întîe pă pămînt
Să nu fie hodinit,
Că-i greu doru cîte-odată
Cum ar fi on sac cu peatră
Pă umăr la mine pus
Şi să-l duc pă dîmb în sus,
Şi asud, şi mă trudesc,
N'am loc să mă hodinesc.
Inima-m suspină, plînge,
Cu ok'i nu pot învinge.
Greu-i doru, de poveste,
La inimă locueşte.

LXII

Frunză verde din grădine
mo făcut Mama pă mine

Frunză verde din grădine
M'o făcut mama pă mine

parăturița cu holdă
la mai mulț oameni de vorbă
pa răturița cu scai
la mai mulț oameni de grai
da zică cine cea ști
videma carea trăi
purtarea mea cum a fi
și zică cine cea vrea
carea trăi ma vedea
cum a fi purtare mea

P'arăturița cu holdă —
La maj mulț oameni de vorbă;
P'arăturița cu scaj —
La maj mulț oameni de graj.
Da zică čine čę-a ști,
Vidę-m'a carę-a trăi
Purtarea mea cum a fi.
Și zică čine čę-a vrea,
Carę-a trăi m'a vedea
Cum a fi purtarea mea.

LXIII

en ea bădiță sama
cum te blastămă lumea
dela ceri pînăn pămînt
tăt să fi afurisît
zîc că dacă neam iubit
dipceai mărsî și mai urît
da eu stau și mă zîmbesc
nici rău nu pot săț gîndesc
că noi cuatăta neam iubit
cam grăit nu neam sfădit
noi cu atăta neam știut
cu cît că neam cunoscut
dară care să ibăsc
ori și ce să sfătuesc
să cuprind să drăgostesc
mai multe nu neam grăit
șohan nu neam drăgostit
să rămîe afurisît
cineo zîs că neam iubit

En ea, bădiță, sama
Cum te blastămă lumea
De la ceri pînă 'n pămînt
Tăt să fij afurisît;
Zîc că dacă ne-am jubit
Dipčę-aj mărs și m'aj urît?
Da eu stau și mă zîmbesc,
Ničj rău nu pot să-ț grăesc,
Că, nojcu-atăta ne-am jubit,
C'am grăit, nu ne-am sfădit;
Nojcu-atăta ne-am știut,
Cu cît că ne-am cunoscut.
Dară care să ibăsc
Orișiče să sfătuesc,
Să cuprind, să drăgostesc.
Maj multe nu ne-am grăit,
Șohan nu ne-am drăgostit.
Să rămîę-afurisît
Čine-o zîs că ne-am jubit.

LXIV

am eu am on drăguș or
tînerel mîndru fecior
la mărs legînat să poartă
ochi lui muriță coaptă
ruptă dipă rugul verde
Doamne bine isă șede
cu sprîncene 'npreunate
iubescîl Mîndrele toate
de nu laș iubi și eu
pedepsîmar Dumnezeu

Am eu, am on drăguș or
Tînerel, mîndru fečior,
La mărs legînat să poartă,
Ok'i lui — muriță coaptă
Ruptă di pă rugul verde—
Doamne, bine i să șede!
Cu sprînčene 'npreunate—
Jubescu-l mîndrele toate.
De nu l-aș jubi și eu
Pedepsî-m'ar Dumnezeu.

LXV

hei tu Mîndruliorule	H'eį tu, mîndruliorule,
satu tot de noi vorbe	Satu tot de noį vorbę';
și așa vorbesc de noi	Și așa vorbesc de noį,
că ne iubim amîndoi	Că ne įubim amîndoį.
zîc că mă cunosc pă rîs	Zîc că mă cunosc pă rîs,
căn brață mai fost cuprins	Că'n brață m'aį fost cuprins,
și mă cunosc pă uitat	Și mă cunosc pă uįtat,
că voioasă team sărutat	Că voįǫasă tę-am sărutat.
eu zîc că nu mi rușîne	Eu̯ zîc că nu m'i rușîne,
nam iubit fie pă cine	N'am įubit fie pă čine,
ceon voinicel caon struț	Cę-om voįničel ca on struț,
isă șede de drăguț	I să șede de drăguț.
deț zîc Mîndrule și țîe	De-ț zîc, mîndrule, și țîe,
tăt rușîne să nuț fie	Tăt rușîne să nu-ț fie:
și ios cao floricuță	Și įo-s ca o floricuță,
misă șede de drăguță	Mi să șede de drăguță.
săne iubim drept avem	Să ne įubim drept avem,
că noi mîndruț sămînăm	Că noį, mîndruț, sămînăm
la făptură cam deo samă	La făptură cam dę-o samă,
gurițăle ca deo Mamă	Gurițăle ca dę-o mamă;
la făptură dupolaltă	La făptură dup'olaltă,
gurițăle ca deon tată	Gurițăle ca dę-on tată.

LXVI

sub pomuțu rămurat	Sub pomuțu rămurat
Mîndru șădea supărat	Mîndru șădęa supărat,
tăt cu gîndu de plecat	Tăt cu gîndu de plecat,
de Satu lui străinat	De satu luį străinat.
eu mam dus pîn earbă verde	Eu̯ m'am dus pîn ęarbă verde,
punînd flori după ureche	Punînd florį după urek'e.
plecîndîmă dupo floare	Plecîndu-mă dup' o flǫare,
eam picat în brățîșoare	Į-am picat în brățîșǫare
sara la sfînțît de soare	Sara la sfînțît de sǫare.
flori de roauă am scuturat	Florį de rǫau̯ă-am scuturat,
nbrață la mîndru am picat	'N brață la mîndru̯-am picat,
mo cuprins mo sărutat	M'o cuprins, m'o sărutat.
de cînd în brață mo strîns	De cînd în brață m'o strîns
inima miso aprins	Inima mi s'o aprins.
și să poată Mîndru ști	Și să pǫată mîndru ști
inimioara mea cumi	Inimįǫara męa cum i
ar zice cum pot trăi	Ar ziče: cum pot trăi?

LXVII

numa morţi Dorului
de tătus slujnica lui
îi slujăsc mare robie
fără bani fără sîmbrie
ioi slujî vieaţa toată
tăt fără de nici o plată
plata mi vorbile rele
că din veci o fost a mele
plata mi vorbe urîte
deacele am bătăr cîte

Numa morţi dorului,
De tătu-s služnica lui;
Îi služăsc mare robie
Fără bani, fără sîmbrie.
Ţ-oi služî vieaţa toată
Tăt fără de nici o plată;
Plata m'i vorbele rele,
Că din veci o fost a mele;
Plata m'i vorbe urîte,
Dę-ačele am batăr cîte.

LXVIII

cine mă veden videre
şascultă vorbile mele
faţăm zice că fac rele
cine mă veden văzute
şi guriţa mio aude
faţăm zice că fac multe
şi eu spun adevărat
că om frumos.... [?]
numai cît lam sărutat
şi cu atăta lam lăsat
şîncam zic tăţ oameni
că eu după ceoi muri
de talpă la ead oi fi
Doamne mai modru să fiu
păcate grele nu ştiu
nu mai pentru sărutare
nu mi lăsa la perzare
şi dip dragoste curată
nu mia fi eadu răsplată

Čine mă vede 'n videre
Ş'ascultă vorbile mele
Faţă-m ziče că fac rele.
Čine mă vede 'n văzute
Şi guriţa mi-o aude
Faţă-m ziče că fac multe.
Şi eu spun adevărat
Că om frumos.....
Numai cît l-am sărutat
Şi cu-atăta l-am lăsat.
Ş'încă-m zîc tăţ oameni
Că eu după čę-oi muri
De talpă la iad oi fi.
Doamne, mai modru să fiu,
Păcate grele nu ştiu,
Numai pentru sărutare
Nu m'i lăsa la perzare;
Şi dip dragoste curată
Nu mi-a fi iadu răsplată.

LXIX

ţînen gînd Mîndrule bine
cum ai fost zîs cătă mine
ca să nu gîndesc de nime
să fetesc căi feciori
săte aştept pînăi veni
cîndi voi săten sori
neom cuprinde soţiori
da eu dacă nus găzdagă

Ţîne 'n gînd, mîndrule, bine,
Cum ai fost zîs cătă mine
Ca să nu gîndesc de nime;
Să fetesc că-i fečiori,
Să tę-aştept pînă-i veni.
Cînd i voi să te 'nsori
Nę-om cuprinde soţiori;
Da eu dacă nu-s găzdacă

îț țînî vorba cade Șagă	Îț țîn vorba ca de șagă,
că tu Mîndruț mi iubi	Că tu, mîndruț, m'i iubi
numai pînăi feciori	Numaj pînă-j fečjori.
cîndi voi ate 'nsura	Cînd i voi a te 'nsura,
numa tu de ți cota	Numa tu de ț'i cota
fie mută fie tută	Fie mută, fie tută,
numai să fie avută	Numaj să fie avută.
ardăl cu para iosag	Ardă-l cu para, josag,
la mulț face pă ne plac	La mulț face pă neplac;
ardo cu para avere	Ard-o cu para, avere,
la mulț face pă scădere	La mulț face pă scădere;
și de mea face și mie	Și de mj-a face și mie,
Suspinaoi pe vecie	Suspina-oj pă večie.

LXX

Doamne fămă cum gîndesc	Doamne, fă-mă cum gîndesc,
pasăre să pribăgesc	Pasăre să pribăgesc,
da să am glas de cîntat	Da să am glas de cîntat
la omuțu supărat	La omuțu supărat;
și să pot în glas să cînt	Și să pot în glas să cînt
la omuțu năcăjît	La omuțu năcăžît.
cunosc omu supărat	Cunosc omu supărat
pă vorbe și pă uitat	Pă vorbe și pă ujtat,
că vorbiles foarte lini	Că vorbile-s foarte lini,
ochi is de lacrămi plini	Ok'i i-s de lacrămj plinj,
și la rîs cînd să zîmbește	Și la rîs cînd să zîmbește
fața isă rumenește	Fața i să rumenjește,
minten eară gălbinește	Minten jară gălbinește.

LXXI

bădișor numai bădiță	Bădișor, numaj bădiță,
rău poț fi tu la credință	Rău poț fi tu la credință:
vezi ce boală gream bolit	Vezj če boală grę-am bolit,
nici odată nai venit	Ničjodată n'aj venit
săm pui mîna păla spate	Să-m puj mîna pă la spate
să vezi sîngele cum bate	Să vezi sîngele cum bate,
Doruțu tău cum mă arde	Doruțu tău cum mă arde!
dacă nai init Mîndruț nu	Dacă n'aj init, mîndruț, nu,
eaț doruțu și te du	Ja-ț doruțu și tej du
și mă lasă la focu	Și mă lasă la focu,
și mai mult pînăi trăi	Și maj mult pînă-j trăi
de mine nici nu gîndi	De mine ničj nu gîndi;
și pînă sa perembla	Și pînă s'a perembla

pă ceri soare cu luna
să nu dzîci cu gura ta
că ţam fost dragă cîndva
dacă tiară credinţa

Pe čeri soare cu luna
Să nu dzîči cu gura ta
Că ţ'am fost dragă cîndva,
Dacă tę-ară credinţa.

LXXII

frunză verden doauă ruptă
da şi aceai mare mută
care lasă şio sărută
mam gîndit şi eu odată
nus zînă din ceri picată
să nu mă las sărutată
mo sărutat Mîndru odată
şapoi am fost supărată
că el cum mo sărutat
mo spus cătă alţin sat
şi mai mult nu moi lăsa
Domn de mar vrea săruta

Frunză verde'n doauă ruptă,
Da şi ačęa-i mare mută
Care lasă şi-o sărută.
M'am gîndit şi eu odată,
Nu-s zînă din čeri picată
Să nu mă las sărutată;
M'o sărutat mîndru-odată
Ş'apoi am fost supărată,
Că el cum m'o sărutat
M'o spus cătă alţi 'n sat,
Şi mai mult nu m'oi lăsa,
Domn de m'ar vręa săruta.

LXXIII

frunzăn prun frunză suprun
ori şi cui aş şti săi spun
că cui i da gurişoară
minten îmblă săte omoară
apoi dear fi de fin şpan
nici eu nus de haram
dear fi mîndru Domnişor
nu mă calce su picior

Frunză 'n prun, frunză su'prun
Orişicui aş şti să-i spun,
Că cui i da gurişoară
Minten îmblă să tę-omoară
Apoi dę-ar fi de finşpan,
Niči eu nu-s de haram;
Dę-ar fi mîndru domnişor
Nu mă calče su' pičior.

LXXIV

auzîtam auzît
mai de multe ori vorbind
auzitam mîndrulior
că de or oamini mor
cineo zîs vezi nau gîcit
eoam avut dor mai trăznit
eu am avut mai greu dor
dip ce beata mea nu mor?

Auzît-am, auzît
Mai de multe ori vorbind,
Auzit-am, mîndrulior
Că de dor oamini mor.
Činę-o zîs vezi n'au gîčit,
Io-am avut dor mai trăznit;
Eu am avut mai greu dor,
Dipče, bęata męa, nu mor?

LXXV

Să fi ştiut mai de mult
cîte am de petrecut

Să fi ştiut mai de mult
Cîte am de petrecut,

de ştieam cîte mis scrisă
şepte sateafi aprinsă
şo întreagă Țărîşoară
şafi marsăn temnicioară
da nui om aşa cu minte
să ştie ceafin nainte
Dumnezeu nu vrea să ştie
pînă pă vremea tîrzie

De ştięam cîte mi-s scrisă,
Şepte satę a fi aprinsă
Ş'o întręagă țărîşǫară,
Ş'a fi marsă 'n temničǫară;
Da nu-ị om aşa cu minte
Să ştie čę-a fi nainte.
Dumnezeụ nu vręa să ştie
Pînă pă vremęa tîrzîe.

LXXVI

noi Mîndruț de neom lăsa
nune trabă supăra
căci cu dragoste deplin
mulț să iubăsc şi rămân
da noi Mîndruț deom trăi
şi dea mu neam mai iubi
dei muri şi ioi muri
şi tăt eară neom tîlni

Noị, mîndruț, de nę-om lăsa
Nu ne trabă supăra,
Căčị cu dragoste deplin
Mulț să ịubăsc şi rămîn;
Da noị, mîndruț, dę-om trăi
Şi dę-amu nę-am maị ịubi,
De-ị muri şi ịo-ị muri
Şi tăt ịară nę-om tîlni.

LXXVII

frunză verde iarbă crudă
pă mine la mulț li ciudă
lasă ciudă săle fie
tăt ibăsc cum place mie
de sar ciudi cîde mult
ceam iubit nu pot să uit
ceam iubit nici noi uita
batăr cîte mor mînca
şi de urît moi depărta

Frunză verde, ịarbă crudă,
Pă mine la mulț l'i čịudă.
Lasă, čịudă să le fie,
Tăt ibăsc cum plače mie;
De s'ar čịudi cît de mult,
Čę-am ịubit nu pot să uịt;
Čę-am ịubit ničị n'oị uịta,
Batăr cîte m'or mînca
Şi de urît m'oị depărta.

LXXVIII

frunză verde frunzuliță
mîngîemă măi bădiță
mai vino la noi sara
ş mă mîngîe cu gura
căci mă supără lumea
cu vorbe dipt Dumata
căci vorbesc de ce vorbesc
mai mult de noi pominesc

Frunză verde, frunzuliță,
Mîngîe-mă, măị bădiță,
Maị vino la noị sara
Şi mă mîngîe cu gura,
Căcị mă supără lumęa
Cu vorbe dipt duma-ta,
Căčị vorbesc de če vorbesc,
Maị mult de noị pominesc.

LXXIX

şi cîte rele mo mîncat
din tăte bineam scăpat

Şi cîte rele m'o mîncat
Din tăte binę-am scăpat,

da dinta esta deamu
nuştiu scăpaoi o nu
dinta esta deacuma
nuştiu scăpaoi ori ba
lasă treacă şaeasta
doară nui cîti coasta
lasă treacăsă şamu
doară nui cîti dealu
nici noi trăi cît pămîntu
trăioi doară tri zile
şi moi trece ca altile
oi trăi o zî o doauă
şi moi trece ca o roauă
şi voi lăsa lume noauă
teoi lăsa lume lăsa
pă braţăle altora
cui îi drag de Dumata
că mie nu miai fost dragă
numa tăt cerneală neagră

Da dint'aesta dę-amu
Nu ştiu scăpa-oi o nu;
Dint'aesta dę-acuma
Nu ştiu scăpa-oi ori ba.
Las' să tręacă ş'aesta,
Doară nu-i cît i coasta;
Las' să tręacă-să ş'amu,
Doară nu-i cît i dęalu,
Nici n'oi trăi cît pămîntu.
Trăi-oi doară tri zile
Şi m'oi treče ca altile;
Oi trăi o zî o doauă
Şi m'oi treče ca o roauă
Şi voi lăsa lume noauă.
Tę-oi lăsa, lume, lăsa
Pă braţăle altora,
Cui îi drag de duma-ta,
Că mie nu mi-ai fost dragă,
Numa tăt černęală nęagră.

LXXX

frunză verde brebenei
aşa zic părinţ mei
sămă duc că mear fi bine
şi pă satele străine
mafi dus Mîndrule dus
că nime nu marfi ajuns
dusîmafi să nu vin
da mi jele să mă străin
că omuţu străinat
tăt dea unai supărat
ori cît bine der ave
dacăi străin nui tigne

Frunză verde, brebenei
Aşa zic părinţî mei
Să mă duc că mi-ar fi bine
Şi pă satele străine.
M'a fi dus, mîndrule, dus,
Că nime nu m'ar fi-ažuns;
Dusî-m'a fi să nu vin,
Da m'i žele să mă străin,
Că omuţu străinat
Tătdęauna-i supărat;
Ori cît bine dę-ar avę,
Dacă-i străin nu-i tignę.

LXXXI

hei! batăte beata lume
alte avea şi zile bune
alte avean tine tigneală
eu nam avut nici o sară
nu mai plînsuri şi ocară
cine nu şti doru cei
da tea lăsan drum să pei
cine nu şti cei doru

H'ei, bată-te bęata, lume,
Altę-avęa şi zile bune;
Altę-avęa 'n tine tignęală,
Eu n'am avut nici o sară,
Numai plînsuri şi ocară.
Čine nu şti doru če-i,
Da tę-a lăsa 'n drum să pei;
Čine nu şti doru če-i,

ziuai tignea de lucru	Ziua-i tignea' de lucru,
noapte Doarme ca puiu	Noaptea doarme ca puiu.
eu de cînd lam învățat	Eu de cînd l-am învățat
num stă gîndu de lucrat	Nu-m stă gîndu de lucrat;
sara mintea mi turbată	Sara mintea m'i turbată,
naș durmi nici legînată	N'aș durmi nici legănată.

LXXXII

trifoeș cu frunza lată	Trifoeș cu frunza lată,
trăi inimă supărată	Trăi', inimă, supărată,
că tăt așa țisă gată	Că tăt așa ți să gată,
de satu tău străinată	De satu tău străinată;
și așa țîso gătat	Și așa ți s'o gătat,
străinată dea tău sat	Străinată de-a tău sat.
da pentru acee am gura	Da, pentru-aceea am gura,
că și de moi străina	Că și de m'oi străina
sămă mîngîu cu dînsa	Să mă mîngîu cu dînsa;
și pentru acee am ochi	Și, pentru-aceea am ok'i,
și străine de mioi fi	Și străină de mi-oi fi
să mă mîngîu cu dînși	Să mă mîngîu cu dînși.

LXXXIII

ceoi zîce hăi Maică eu	Ce-oi ziče, hăi maică, eu,
că de crez în Dumnezeu	Că de crez în Dumnezeu
credem și cuvîntu meu	Crede-mi și cuvîntu meu:
străinată nu mă da	Străinată nu mă da,
destul ai init Dumata	Destul ai init duma-ta;
ai init între străine	Ai init între străine
șai văzut cîti de bine	Ș'ai văzut cît i de bine.
dei vrea nu mă da pă mine	De-i vrea, nu mă da pă mine;
ști hăi Maică voe ai	Știi, hăi maică, voe ai,
dei vrea poț să numă dai	De-i vrea poț să nu mă dai.

LXXXIV

sămă pot Mîndrule fa	Să mă pot, mîndrule, fa'
floare albăn cale ta	Floare albă 'n calea ta,
să văd cu ți inima	Să văd cum ț'i inima,
mai gîndești de mineo ba	Mai gîndești de mine-o ba?
că eoț spun mîndrule bine	Că io-ț spun, mîndrule, bine
cămă tăt gîndesc de tine	Că mă tot gîndesc de tine,
căși sara cînd mă culc	Că și sara cînd mă culc

de tineamintem aduc	De tinę-aminte mi-aduc;
demineaţa cînd mă scol	Demineaţa cînd mă scol
tăt cuprinsăs dea tău dor	Tăt cuprinsă-s dę-a tău dor.
Doru tău Mîndrule tot	Doru tău, mîndrule, tot
milai dat mie săl port	Mi l-ai dat mie să-l port;
acasă ţîloi tremete	Acasă ţî l-oi tremete,
că eu am doruri bogete	Că eu am doruri boţete.

LXXXV

en vezi mîndruliorule	En vezi, mîndruliorule,
cum îţ zice lumeră	Cum îţ ziče lumęară
să nu coţ la gura meă	Să nu coţ la gura mę,
că nui trăi de după eă	Că nu-i trăi de după ę;
cum îţ zîc oamini răi	Cum îţ zîc oamini răi
să nu coţ la ochi mei	Să nu coţ la ok'i mei
că nui trăi dedupă ei	Că nu-i trăi de după ei.
ţîe deţ place de mine	Ţîe de-ţ plače de mine
să nasculţ vorbe de nime	Să n'asculţ vorbe de nime;
cineţ zîc tăţ ţîs Duşmani	Čine-ţ zîc tăţ ţî-s duşmani,
că tigneala no eai dibani	Că tignęala n'o ęai di bani;
avere ţi faceo tu	Avere ţ'i fačę-o tu,
tigneală dragoste nu	Tignęală, dragoste, — nu;
şi iosag ţi cumpăra	Şi iosag ţ'i cumpăra,
tigneală dragoste ba	Tignęală, dragoste — ba.

LXXXVI

hei tu Mîndruleoara mea	— H'ei tu, mîndrulęoara męa,
dăm gura şoi rămînea	Dă-m gură ş'oi rămînęa.
guriţă de nu mi da	Guriţă de nu m'i da
sîngură ti supăra	Sîngură t'i supăra,
coi mere şi teoi lăsa	C'oi mere şi tę-oi lăsa,
alta Mîndră meoi afla	Alta mîndră mi-oi afla.
ba guriţă nu ţoi da	— Ba, guriţă nu ţ'oi da,
nici nute supăra	Niči nu te supăra,
că şti cînd mai sărutat	Că ştii cînd m'ai sărutat
şai spus cătă altun sat	Ş'ai spus cătă altu 'n sat?

Ca elemente lexicale dialectale, relevăm următoarele: *aferluit,-ă* XVII, scurs, demobilisat, desfiinţat, nimicit; *arăturiţă* LXII, dim. al lui arătură; *carte* XXXVII, scrisoare;

decum XVIII, adăpost de tranşee (germ. *Deckung); fecţiori* LXIX, a petrece vieaţa de fecţior; *feti* LXIX, a petrece vieaţa de fată ; *finşpan* LXXIII, prefect ; *gîver-măşînă* XX, mitralieră (*Gewehr-maschine); iziţîr* VIII, exerciţiu (germ. *exerzieren*); *lumuţă* IV, dim. lume; *opştar* IX, care a obţinut concediu; *ord* LVIII, vers, şir; *osîmbri* LVII, a merita ca plată, ca leafă; *perembla* (a se) LXXI, a se plimba; *puşcătură* XXIV, victimă, fiinţa îm puşcată; *sămălui* III, a lua sama; *tut,-ă* LXIX, nebun; *vectăr* XXXIX, străjer (germ. *Wächter.)*

Tache PAPAHAGI

SEMANTISM ANTERIOR DESPĂRŢIREI DIALECTELOR ROMÎNE

II

Printre cuvintele exprimînd o acţiune şi pe care le relevam în altă parte a acestui articol nu am amintit pe *închina*, pentru că ne duce spre un grup special, acela al terminologiei creştine din limba noastră. Cu toate că în vechea romînească *închina* mai apare bine păstrat cu semnificaţia lat. inclinare[1], totuşi de vreme, ca reflexiv, cum arată şi ar. *si ncl'inare*, megl. *si ncl'inari*, a primit nuanţarea în sensul creştin, ajungînd să exprime la noi ceea ce în alte limbi romanice e redat prin forme derivînd din precare.

Alături de *a se închina* trebue pus *a se ruga*, arătînd şi el cu echivalentele lui din ir. *(rugâ)* şi megl. *(si rugari)* că rogare a fost derivat de timpuriu spre o accepţiune în legătură cu creştinismul. Ţinînd samă de forma istroromînă, trebue să presupunem că la origine *ruga* nu a fost întrebuinţat ca reflexiv cînd avea acest înţeles şi numai mai tîrziu s'a zis *a se ruga*, sub influenţa slavicului *moliti sę*, influenţă ce a fixat aspectul cuvîntului în dacoromînă şi meglenită.

Ca referindu-se, prin întrebuinţarea lui obişnuită, la creştinism trebue amintit şi *sărbătoare*, ar. *sărbătoare*, megl. *sărbătoari*. Lat. servare, păstrat numai în dacoromînă *(sărba,*

---

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.*, 846.

serba), şi-a redus în romîneşte înţelesul la ceea ce exprima în legături ca *servare ferias*, *festum* „a lua în samă, a ţinea o sărbătoare“ şi derivatul lui, *servatoria, a înlăturat pe festum care numai în romanica occidentală mai apare astăzi (ir. *feşte* se ştie că e un împrumut recent, cr. *fešta* < ven. *festa)*.

Credinţele păgîne, folklorul cu reminiscenţe străvechi a lăsat şi el urme în semantismul nostru primitiv. Dr. *scrisa* cu înţelesul de „ursită, soartă“ îi corespunde ar. *scriata* şi *scriitura*, cum în amîndouă dialectele *a scrie* înseamnă „a hotărî soarta cuiva, a meni“ [1], şi la basa lor stă credinţa că destinul fiecăruia e însemnat, scris de Ursitoare într'o carte. E o concepţie primitivă care se întîlneşte şi aiurea [2], iar la noi poate să fie o moştenire dela Romani. S. Fl. Marian [3] amintia în această privinţă acele *fata scribunda* din mitologia latină de care vorbeşte Tertulian *(De anima*, XXXIX): erau Ursitoarele care însemnau pe o tăbliţă, pe un sul, soarta fiecăruia. Originea acestei credinţe la Romani nu e cunoscută; în orice cas provenienţa ei etruscă, admisă de unii, e foarte îndoioasă [4]. Se poate mai curînd ca ea să fie din spre Orient, cu atît mai mult cu cît la Romani apare relativ tîrziu [5]. Se pune atunci întrebarea dacă şi la noi semantismul acesta al

---

[1] In aromînă înţelesul acesta a fost transpus şi în împrumutul din greceşte *grăpsire* < γράφω, cum în meglenită, unde *scrie* a dispărut, îl găsim în forma luată din slavă *pisăiri* < bulg. *piša*.

[2] Cf. O. Schrader, *Reallexikon*, ed. a 2-a, II, 15 urm. Ceva asemănător găsim şi în vocabularul iranic: în graiul Curzilor se întrebuinţează *nəvəsari natək'* „soartă“, un compus însemnînd propriu zis „ceea ce e scris pe frunte“ *(Mém. de la Soc. de lingu.*, XVI, 362).

[3] *Naşterea la Romîni*, 159.

[4] De părerea aceasta e J.-A. Hild, în *Dict. des antiquités* al lui Daremberg şi Saglio, II, 1020: „Il est probable que cette idée des divinités qui écrivent, inconnue des Grecs, est venue d'Etrurie à Rome“.

[5] Inainte de Tertulian totuşi, pentru că ecouri ale acestei credinţe le întîlnim la scriitori anteriori (cf. Daremberg şi Saglio, *l. c.)*. Marţial spune într'un loc (X, 44, 5-6):

. . . . . at non et stamina differt
Atropos, atque omnis scribitur hora tibi.

lui *scrie* nu e datorit unei înrîuriri streine, firește veche, și nu unei transmisiuni din folklorul latin.

In folklorul nostru e interesantă iarăși prezența cuvîntului *zînă*. Il cunosc și Aromînii *(dzînă)* și Megleniții *(zǫnă)*, iar etimologia lui e fără îndoială lat. Diana, păstrat și în alte limbi romanice [1]. Pe cînd însă în italiană, sardă, vechea francesă, provansală, spaniolă și portughesă înțelesul formelor corespunzătoare e restrîns la acela de „vrăjitoare, strigoaică" sau de „zînă a izvoarelor", „zînă care toarce noaptea" [2], la noi cuvîntul apare cu un înțeles larg, ca denumire pentru ființe supranaturale cu însușiri variate. Zînele noastre concretisează ceea ce în mitologia latină era atribuit diferitelor divinități, așa că numele zeiței Diana a fost generalisat pentru un șir întreg de ființe supranaturale. Prin *zînă*, cu reminiscențe de păgînism, se înțelege întru cîtva ceea ce Latinii exprimau prin *dea*. Cum să ne explicăm această generalisare a numelui unei singure divinități, Diana? Cred că la aceasta a contribuit forma cuvîntului, mai mult decît motive folklorice. In inscripțiile latine găsim deseori scris *Deana* în loc de *Diana* [3] —particularitate căreia mi se pare că nu i s'a dat

---

In legătură cu acest pasaj e de amintit că pe un basrelief din Museul Capitoliului Ursitoarea Atropos ține un sul pe care e scris ce i se va întîmpla cuiva în vieață. Credința aceasta o găsim, de altfel, trecută dela Romani la Greci.

[1] G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 119; S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1942. Derivarea lui din divina, cum am crezut altădată *(Hist. l. roum.*, I, 102), rămîne la o parte.

[2] Cf. E. Tappolet, în *Schweiz. Archiv f. Volkskunde*, XXII, 225 urm.; Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 2624; A. Horning, în *Romania*, XLVIII, 185; G. Rohlfis, în *Arch. rom.*, IX, 156.

Alb. *zǫnɛ* „zînă a cîntecelor", deși e pus de obicei în legătură cu *zǫ* „glas", nu poate fi decît tot Diana (N. Jokl, *Studien z. alb. Etym. u. Wortbild.*, 97-98; G. Weigand, în *Balkan-Archiv*, I, 264; cf. M. Lambertz, *Die Volkspoesie der Albaner*, Sarajevo, 1917, 42; *Alb. Märchen*, Viena, 1922, 40).

[3] Astfel: *CIL.* III, 424, 3156a, 12370, 12557, 14076, 14086, 14206 [13], 14209, 14211 [10], 14414; IX, 4187, 6314; X, 5045, 5671, 8071 [5]; XI, 1211, 3552; XII, 1278, 1812; XIII [2], 8173-5; XIII [4], 12048; XIV, 2212—citatele ar putea fi ușor îmmulțite.

destulă atenție. Se poate foarte bine ca *Deana* să nu fie datorit unui fenomen de grafie, redărei hiatului *ia* prin *ea* sub influența casurilor în care aceste două hiaturi se confundau. Prin frecvența cu care apare, *Deana* ne face impresia unei forme cu fonetismul alterat din causă că se stabilise o legătură între *Diana* și *Dea*, crezîndu-se că cel dintîi era direct înrudit cu cel din urmă, un derivat al lui. Această apropiere s'a putut întîmpla cu atît mai ușor cu cît vorbindu-se despre *Diana* se zicea adeseori *Dea Diana*. Printr'o asemenea asociere și falsă derivare *Diana* — *Deana* a putut deveni cu vremea o denumire generică, echivalentă cu *Dea* [1], și aceasta cu deosebire atunci cînd din cultul păgîn s'au mai păstrat numai unele elemente, noțiuni vagi, cînd numele altor divinități au dispărut, nu însă și *Diana* care a fost favorisat de sigur să se menție pentru că se referia la vieața mai simplă, rustică, așa cum și alteori o vedem continuată din epoca romană și lăsînd urme caracteristice în vocabularul nostru sau din alte ținuturi romanice. In aromînă, pe lîngă *dzînă* găsim și o formațiune nouă, masculinul *dzîn* cu înțelesul de „zeu" [2], de unde se vede iarăși cum noțiunea generală despre divinități păgîne s'a păstrat la noi în jurul numelui Dianei.

Ca raportîndu-se la folklor trebue menționat și *mărțișor*, ar. *marțu* [3], care ne îndreaptă spre superstiții comune în legătură cu luna mart.

---

[1] Cum *zînă* este identic cu „zeiță" și corespunde lat. *Dea* ne arată bine aromîna: într'o poveste publicată de P. Papahagi (*Basme aromîne*, 439-441) se spune despre *Dzîna Lună* că e soră cu *Dumnidzălu Soare*— evidentă urmă de păgînism și cu atît mai semnificativă cu cît se știe că în mitologia latină Diana era însăși luna.

O indicație indirectă că numele Dianei a putut fi interpretat cum spuneam ne-o dă expresiunea francesă *pardienne* în loc de *pardieu*, arătînd apropierea — artificială însă — care s'a făcut între *Dieu* și *Dienne* (cf. W. von Wartburg, în *Arch. rom.*, IV, 279).

[2] Apare chiar un *Dzîn a măril'eĭ*, *Dzîn de amare* „Zeu al mărei" (P. Papahagi, *l. c.*, 250).

[3] Forma *marț* ca în aromînă se aude în jud. Prahova; despre *marțu* la Aromîni, v. *Lumina*, II, 68; IV, 78.

Un grup relativ bogat îl formează termenii referitori la înrudire. Dr. *bărbat* < barbatus, ir. *bărbât*, ar. şi megl. *bărbat* arată aceeaşi evoluţie semantică spre înţelesul de „soţ prin căsătorie", cum în acelaşi timp serveşte a designa sexul masculin, corespunzînd astfel lat. *vir*, care, de altfel, nu numai în romîneşte, dar şi în alte limbi romanice nu a lăsat nici o urmă. Deşi înţelesul romînesc poate fi urmărit pînă în latină [1], totuşi avem de a face şi de data aceasta cu o formă caracteristică a lexicului nostru şi, ca atare, nu poate fi despărţită de celelalte. Dr. *făt*, *fată* şi *fecior* < fetus („puiul unui animal", dar şi cu semnificaţie apropiată de cea din romîneşte, v. Georges), feta, *fetiolus, împreună cu ir. *fet*, *fętę*, *feĉor*, ar. *fęată*, *fičior*, megl. *fętă*, *fičior*, atestă un semantism special, prin aceea că apar ca reflexe ale vieţei păstoreşti dela noi, pentru că numai în graiul ciobanilor fetus, cu derivate ale lui, a putut deveni un cuvînt tipic, alături de *fiu* sau *băiat*, după ce la origine sensul lui curent fusese acela de „puiul unui animal" [2]. Ca dr. *fin*, ar. *h'il'in* ne duce spre lat. *filianus şi acesta reapare în alb. *fijan*, cu acelaşi sens, aşa că avem un alt exemplu de comunitate semantică între romînă şi albanesă. Dr. *văr*, ar. megl. *ver* presintă un cas de semantism datorit unei isolări: reproducînd pe lat. verus, la origine a fost un adjectiv pus pe lîngă *cusurin* < consobrinus şi însemnînd „văr adevărat, drept", cum arată aromîna care pe lîngă *ver* întrebuinţează cu acelaşi înţeles pe *cusurin ver*; dacoromîna şi meglenita trebue să presupunem că au cunoscut şi ele altădată forma *cusurin* şi cînd ea a dispărut înţelesul ei s'a transpus în *ver*, *văr* la care fusese alăturată mai înainte.

In denumirile pentru părţile corpului dialectele noastre se întîlnesc foarte des, deosebindu-se mult de ceea ce în sensul acesta ne dă lexicul altor limbi romanice. *Creştet*, ar. *crеaştit* [3]

---

[1] Cf. *Dicţ. etim.*, 134.

[2] Cf. *ibid.*, 560.

[3] Şi *creştic*, v. *Jahresb.* lui Weigand, XIII, 70.

arată o derivare comună din noțiunea de „a crește“, pentru că aceasta trebue să fie etimologia cuvîntului, și în felul lui e un termen expresiv pentru a designa partea de sus a capului. *Falcă*, identic în aromînă și meglenită, presintă un semantism caracteristic prin trecerea dela noțiunea de „seceră“ a lat. falx și pe care o atestă și alb. *fɛlk'in'ɛ*, reproducînd un derivat al acestuia din urmă (* falcinea). Cu toate că și în alte limbi [1], prin asemănarea care s'a stabilit între seceră și falcă sau altă parte a corpului, găsim forme analoge celei romînești, totuși *falcă* trebue pus și el în seria latinismelor cărora li s'a imprimat de timpuriu un înțeles special în limba noastră. *Lingurea*, *lingurică*, trans. *linguriță*, mold. *lingurice*, alături de ar. *linguriče*, *linguriță* [2], megl. *linguričiŭ*, sînt denumiri caracteristice în dialectele noastre pentru o parte a corpului care s'a părut că seamănă cu *lingura*. *Mădular*, în aromînă cu același înțeles (dar și „partea occipitală, ceafa“), arată de asemenea o accepțiune particulară, ca derivat din medulla (* medullarium). *Rost* „gură“ (mai ales în vechea romînească), și tot astfel în meglenită, arată o ușoară deviere dela înțelesul primitiv, pentru că lat. rostrum însemna „cioc, bot“ și numai rareori era întrebuințat întru cîtva ca în romînește. *Șale* (tot așa în aromînă) arată, față de lat. sella, o modificare semantică ce se regăsește în albanesă *(šal'ɛ)*. *Șezut* și ar. *șidzut* au același înțeles, ca derivate din *ședea*, *șideare*, după cum un înțeles analog îl avea uneori în latinește *sedes* [3]. Poate fi menționat aici și *subsuoară*, ar. *sumsoară*, megl. *suptăsoară*, fiind compus din *supt* (< subtus) și *soară* (păstrat în meglenită pe lîngă forma compusă), acesta din urmă reproducînd pe lat. subala, din sub+ala [4]; deși chiar în latină ala alături de „aripă“ înseamnă și ,,subsuoară“, totuși forma romînească

[1] *Dicț. etim.*, 546.

[2] G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 106.

[3] Comp. și formele romanice corespunzătoare lui sessus (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 7882).

[4] V. S. Pușcariu, *Etym. Wb.*, 1667.

astfel cum este compusă și ca termen răspîndit pentru a arăta o parte a trupului se alătură la altele tipice din vocabularul nostru. Asupra lui *inimă*, v. cele spuse în prima parte a articolului (pag. 6).

Privitor la îmbrăcăminte, avem de relevat următoarele concordanțe. *Baier* „salbă" (în Transilvania; prin unele părți și „amuletă" purtată la gît) [1], întocmai ca ar. *bair*, *baieră*, megl. *baier*, reproduce, după etimologia lui I. A. Candrea [2], pe lat. bajulus „cel care ajută la dus, la purtat ceva", transiție semantică surprinzătoare, dar explicabilă totuși: pe *baierul* dela gît „se poartă" bani, mărgele. *Balț* „vălul miresei" (dialectal dincolo de Carpați) [3], în aromînă *balțu* „fîșie de pînză, de stofă pe care o pun femeile pe cap", nu este alt ceva decît lat. balteus „cingătoare" cu o trecere de înțeles înlesnită de noțiunea „ce se pune peste ceva, cu ce se înfășură ceva". *Izmene*, ar. *zmęani*, megl. *(i)zmęană*, cuvînt cum se știe de origine slavă (vsl. *izmêna* „schimbare"), se explică în același fel ca it. *mutande:* „ce se schimbă" > „haină ce se schimbă" (comp. prov. *mutá*, *meirá* „changer un enfant de langes", cum și al nostru *schimburi* și ar. *alăxămintu)*.

Cuvinte cu care sînt numite unele boale apar iarăși identice în dialectele noastre. Astfel: *blîndă*, la fel în aromînă, ca derivat din *blînd* <blandus și explicabil în sensul că s'a înțeles prin el o bubă mai ușoară; *greață*, tot așa în aromînă, reproducînd pe *grevitia (<grevis, gravis) și derivînd din înțelesul de „greutate" pe care *greață* îl mai avea în vechea romînească și l-a păstrat încă aromîna, alături de celălalt; *vărsat*, ca derivat din *vărsa* <versare și întîlnindu-se cu forma compusă ar. *aruvirsare* „a căpăta bube, după o boală, pe buze" (și sb. *aruvirsătură* „bube ce ies pe buze după o boală, după friguri") [4] <reversare; sensul

---

[1] V. *Dicț. l. rom.*, publ. de Academie, I, 462.

[2] *Dicț. etim.*, 127. Cf. V. Bogrea, în *Anuarul Instit. de ist. nat.*, Cluj, I (1922), 319.

[3] *Dicț. l. rom.*, I, 432.

[4] I. Dalametra, *Dicț. mac.-rom.*, 29; P. Papahagi. *Din lit. pop. a Aromînilor*, 261.

formelor romînești se explică prin aceea că erupțiunile pe corp au părut că sînt ceva ce „se varsă" și se împrăștie pe piele. Poate fi relevat aici și *mătreață*, ar. *mătrață*, care presupune o formă latină vulgară *matricia, derivată din mater care uneori apare cu sensul de „materie ce se depune", așa că de aici a fost dedus înțelesul romînesc [1].

Ca termeni pentru anumite obiecte în primul rînd e de amintit *amnar* care sigur că are la basă înțelesul de „mînă" („fier care se ține în mînă") și poate fi derivat chiar direct din lat. manuale; pe lîngă *amnar* meglenita cunoaște forma simplă, necompusă cu *a*, *mănar*, iar în aromînă avem *mînar* (și *mînear*). *Leagăn*, ir. *lęgăr*, ar. *lęagîn*, megl. *lęgăn*, pe care în *Dicț. etim.* l-am explicat ca derivat din verbul *a legăna*, ar arăta de asemenea un semantism special: admițînd că *legăna* e resultat din *leviginare (< levis) [2], am avea ca punct de plecare înțelesul de „a mișca ușor", dela care s'a putut ajunge la semnificația din romînește.

Semantism dialectal comun arată cu deosebire cîteva nume de lucruri referindu-se la țesătorie.

Lui *fuior* îi corespunde în aromînă și meglenită *ful'or*, iar originea lui nu poate fi decît *folliolus < follis, înțelegîndu-se prin acesta forma umflată (ca un „foale") pe care o are grămada de lînă pusă pe furcă.

După cum s'a observat și de filologi și de etnografi [3], chiar *furca* de tors, numită astfel în toate dialectele, nu corespunde la noi, ca înțeles, latinului furca, pentru care sînt atestate numai celelalte semnificații, păstrate și în romînește (furcă de fîn, furcă de spînzurătoare). In albanesă *furkë* apare cu același înțeles și ne întrebăm atunci care

---

[1] Cf. *Dicț. etim.*, 1071.

[2] Altfel, ca de proveniență autohtonă, încearcă să-l explice N. Drăganu, în *Dacoromania*, III, 509 urm.

Pentru etimologia pe care am admis-o cred că vorbește și presența lui agina în sardă (camp.) cu înțelesul de „leagăn" (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 282).

[3] Cf. I. A. Candrea, *Straturi de cultură și straturi de limbă*, 10, 21.

poate fi explicaţia lui. Deoarece Romanii, după informaţiile pe care le avem asupra industriei lor casnice, nu par să fi cunoscut furca de tors cu coarne, obişnuită la noi şi la Albanesi, ar urma ca ea să fie de provenienţă streină, un motiv etnografic transmis dela Iliri sau Traci. Intr'un studiu asupra furcei dela noi D. Puşchilă [1] a exprimat părerea că ea, sub forma care explică schimbarea de înţeles al lui f u r c a, ar fi fost cunoscută mai întîi la sudul Dunărei şi de acolo ar fi trecut la nord. E o presupunere care nu ne ajută la lămurirea acestei particularităţi din vocabularul şi etnografia noastră şi, de fapt, ea cade în faţa altei constatări [2]. In sudul Franţei, în Hautes- şi Basses-Pyrénées şi în Haute-Garonne, cum am amintit în *Dicţ. etim.*, 693, şi cum relevase chiar Puşchilă, un derivat din f u r c a, anume *hursero (husere)* apare cu semnificaţia din romîneşte, de „furcă de tors"[3]. Mai mult: în bască avem iarăşi ceva analog; Azkue dă în dicţionarul său următoarele forme: *burkila* (la Salazar, în Basse-Navarre, şi în Roncal), *murkila*, *murkil'a* (tot acolo şi în Labourd), *urk(h)il(a)* (Basse-Navarre) cu înţelesul de „quuenouille à filer la laine" şi derivînd din f u r c a. Deci în Pirenei, şi chiar la Basci, cuvîntul latin a ajuns să însemne acelaşi lucru ca la noi şi la Albanesi. E o coincidenţă de luat în samă şi pe care am căutat să o urmăresc mai de aproape. Din informaţiile pe care le-am cules cînd am călătorit în ţinutul basc nu am putut avea confirmarea că ar fi cunoscută acolo furca de tors la fel cu cea dela noi. M'am adresat atunci directorului *Museului basc* din Bayonne, Comandantul W. Boissel, şi d-sa a avut bunăvoinţa să-mi comunice că în colecţiile museului nu se găseşte această formă de furcă, dar, cum a putut afla, se pare că ea era întrebuinţată altădată — şi în această privinţă d-sa îmi scrie: „je reçois un mot de M. Eugène Béguerie, de

---

[1] *Conv. lit.*, XLVIII, 465, 660 urm.

[2] Cf. T. Capidan, în *Dacoromania*, III, 197.

[3] *Atlas lingu.*, 1119.

Tardets, en Soule. Il me dit qu'il „croit beaucoup que les quenouilles à fourche existaient autrefois dans le pays" et qu'il fera des recherches à ce sujet". Pînă la tipărirea acestui articol alte ştiri nu am mai avut, dar se poate ca ele să-mi aducă asigurarea că la Basci se torcea altădată din furci ca ale noastre. Pentru Hautes-Pyrénées, neputînd face direct o anchetă, datoresc prieteneştei bunătăţi a lui Joseph Ageorges informaţia aceasta care, la rugămintea sa, i-a fost dată de L. de Bondidier, conservatorul Museului etnografic *(Musée Pyrénéen)* din Château-Fort (Lourdes): „Je ne connais pas de quenouilles à crampons ou à croissant dans les Hautes- et Basses-Pyrénées. Je n'ai jamais eu l'occasion d'en voir. Il n'y en avait pas dans la collection de quenouilles de Frossard, qui m'a été donnée pour le Musée. Je connais ici seulement deux modèles de quenouilles: la quenouille à laine en bois, le plus souvent sculptée d'après des motifs rappelant l'art maure, et la quenouille à lin en roseau, souvent ornée également mais de façon moins riche". E posibil totuşi ca şi în Hautes-Pyrénées să fi existat furca rămurată, pentru că altfel nu ne putem explica forma *hursero*. In casul acesta neavînd dovezi că ea s'a transmis dela Romani, rămîne să presupunem că era cunoscută populaţiilor primitive din Pirenei, din Carpaţi şi Balcani şi aceasta a făcut ca latinul furca să fie aplicat la acelaşi obiect. Concordanţă etnografică şi semantică interesantă, asupra căreia am crezut că trebue să insistăm pentru că se alăturează la altele pe care le constatăm între Pirenei şi regiunea carpato-balcanică.

Răşchitor. ar. *arăşcl'itor*[1], megl. *dişcl'itor* (prin înlocuirea lui *răs-* cu *diş-*), deşi nu este clar ca etimologie, cuprinde probabil şi el un semantism special plecînd dela înţelesul de „a desface un fir, a-l întinde, a-l aşeza pe ceva". S. Puşcariu[2] crede că forma verbală corespunzătoare *răşchia* „a pune pe

[1] Şi *arîskitor* (în dicţionarul lui Dalametra şi în revista *Lumina*, VI (1908), april, pag. 20), dar forma aceasta se vede bine că a fost dacoromînisată de cărturari.

[2] *Etym. Wb.*, 1441; cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 7072.

răşchitor" represintă un latin vulgar *rasiculare „a zgăria, a scobi, a săpa" şi accepţiunea din romîneşte s'ar datori influenţei lui *răşchira*. Etimologia e departe de a fi convingătoare şi cred că *răşchia* poate fi mai curînd raportat la resticula „sforicică", admiţînd un derivat al acestuia, *resticulare[1].

Rost, dela înţelesul de „gură" amintit mai sus, a ajuns să însemne „deschizătura iţelor prin care trece suveica", şi tot astfel în aromînă *(arost)* şi meglenită *(rost)*, unde se întrebuinţează şi *gură* cu o semificaţie analogă (comp. *graiuri* „firele dela război"). De amintit şi *tort* care, identic în aromînă şi meglenită, arată o abatere dela accepţiunile lui tortus. Cît despre *pînză*, ir. *pănzę*, ar. *pîndză*, megl. *pǫndză*, deşi etimologia propusă de S. Puşcariu (*pandia < pandere) nu e absolut sigură[2], nu poate fi îndoială că arată o derivare semantică comună dela un înţeles deosebit la origine.

Referindu-se la animale avem de înregistrat următoarele forme. *Albină*, ir *albirę*, ar. *alg'ină*, megl. *albină* din lat. alvina < alvus „stup". Dr. dialectal (în Bănat) *nămaie*, ar. *nămal'e (numal'e* şi *nămal'ŭ*, *numal'ŭ*), megl. *nămal'ŭ*, însemnînd „oaie", ne duce spre lat. animalia, pl. lui animal, şi restrîngerea înţelesului stă în legătură cu vieaţa

[1] E numai întîmplătoare asemănarea de formă cu sîrbo-cr. *rašak* „răşchitor" (v. dicţionarul lui Karağić şi *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIII, 369), derivat din tema *rah-* însemnînd „a desface, a rări" (cf. Miklosich, *Etym. Wb.*, 272). Sau poate trebue să admitem o înrîurire slavă în înţelesul formei romîneşti aşa cum am explicat-o din latină. O presupunere îndreptăţită cînd ne gîndim că termenii noştri de ţesătorie arată adeseori influenţă slavă.

[2] In sprijinul ei vorbeşte totuşi sard. log. *isteza* „bucata de pînză sau de postav întinsă pe război" < extensa (cf. M. L. Wagner, *Das lündl. Leben Sardiniens*, 134), deci cu o schimbare de înţeles ce s'ar apropia de aceea a formei romîneşti, dacă derivă într'adevăr din pandere. Comp. şi virl. *tantra-* „război de ţesut, urzeală", din tema indoeur. *ten-* „a întinde", bine representată în diferite limbi (cf. Boisacq, *Dict. étym.*, 947-948).

Etimologia *pandea < *pannea < pannus, propusă de P. Skok şi K Oštir, *Arh. za arb. star.*, I, 15, 96, 226, nu ne poate convinge.

păstorească dela noi: creșterea oilor fiind îndeletnicirea de căpetenie a strămoșilor noștri, pentru ei oaia însemna mai mult decît toate celelalte animale și de aceea cuvîntul latin a ajuns să fie aplicat în special la ea, să capete o accepțiune redusă [1]. *Fluture*, ca și ar. *flutur*, presupune, cum a arătat I. A. Candrea [2], un latin vulgar *flutulus < flutare (fluitare) „a pluti, a se mișca încoace și încolo, a fîlfîi" (comp. alb. *fl'ture*) [3]. Deși italiana cunoaște ceva analog, *fiutola* „specie di farfalletta", totuși forma romînească rămîne de luat în samă ca termen care a înlocuit pe lat. *papilio*. *Vită* (tot astfel în megl.) corespunde lat. vita prin o schimbare de înțeles pe care o întîlnim și alteori, ca în cors. *vivu* „bestiame minuto, capre, pecore" [4], sau în formele slave plecînd dela tema *živ-* și însemnînd „vieață, animal, vită" [5].

Cu privire la natură avem de înșirat mai multe cuvinte, nu mai puțin semnificative decît cele precedente.

Codru „pădure" și „munte", tot așa în aromînă, iar în istroromînă numai cu înțelesul de „munte", apare ca unul din latinismele care a suferit multe schimbări semantice. Plecînd dela *quodrum < quadrum [6] „bucată pătrată",

---

[1] Cu privire la această formă v. mai de aproape cele spuse de I. A. Candrea în această revistă, I, 173.

[2] *Dicț. etim.*, 610.

[3] Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 3384, admite mai curînd etimologia *fluctulare > *flutura* > *fluture*, dar nu vedem nici un motiv să renunțăm la *flutulus, cît timp verbul corespunzător acestuia, flutare, fluitare, explică foarte bine înțelesul romînesc (comp. *fluitantia vela* la Pliniu).

Pentru derivarea de nume ale fluturelui din „a fîlfîi", cf. H. Schuchardt, în *Zs. f. rom. Phil.*, XLI, 350; B. Munkácsi, *Arja és kauk. elemek*, 443.

[4] F. D. Falcucci, *Vocab. dei dial. della Corsica*, s. v.

[5] Miklosich, *Etym. Wb.*, 411.

[6] Etinologia aceasta e singura admisibilă, cu toate contestațiile unor etimologiști care consideră cuvîntul ca împrumutat din albanesă, unde *kodrɛ* înseamnă „deal" și după părerea acestora ar deriva din fondul îndoeuropean al albanesei (cf. mai în urmă, H. Barić, *Albano-rum. Studien*, 40). V. și Th. Capidan, *Dacoromania*, I, 509-510; II, 481.

codru se explică prin înlăturarea semnificaţiei speciale de „pătrat“ şi prin asocieri cu forme ca *pămînt*, *pădure*: *codru de pămînt*, *codru de pădure* „bucată de pămînt, bucată de pădure“[1], de unde prin isolare *codru* a putut să însemne „pădure“, sub influenţa mai ales a vieţei strămoşilor noştri în munţi. Sensul de „munte“ din acela de „pădure“ se explică şi mai uşor, exemple de asemenea semantism fiind cunoscute şi din alte limbi[2].

Pădure, tot aşa în aromînă, din padulem (paludem), cu o alterare semantică pe care o arată şi alb. *pül*. Analogii (în slavă: sorb. *bloto* „pădure mlăştinoasă“ faţă de vsl. *blato* „baltă“) ne arată că trecerea dela noţiunea de „mlaştină“ la aceea de „pădure“ poate fi înţeleasă[3]. E posibil, de altfel, ca evoluţia semantică pe care a urmat-o padulem în limba noastră să fie şi ea un reflex al vieţei păstoreşti: ciobanilor deprinşi să trăească în munţi, cînd se coborau la şes, a putut să li se pară ca locuri împădurite mlaştinile cu papură înaltă pe care le întîlniau în cale[4].

Cînd zicem despre soare că *răsare* sau *scapătă* redăm iarăşi, fără să bănuim, ceva propriu împrejurărilor de vieaţă dela noi. Cum am arătat, împreună cu I. A. Candrea[5], amîndouă aceste cuvinte nu se pot explica decît gîndindune la traiul strămoşilor noştri în munţi. După cum *răsări*, din lat. *resalire, a putut fi aplicat la soare pentru că în munţi, într'adevăr, cînd el se iveşte din nou face impresia că „sare“ peste culmi, tot aşa *scăpăta*, ar. *(a)scăpitare*, megl. *scăpătari*, reproducînd, pe *excapitare < caput, arată o

---

[1] La exemplele date în *Dicţ. etim.*, 384, de adăugat: Răsp. la Chest. N. Densusianu, mss. Acad. rom. 4547, f. 125; 4548, f. 20; 4550, f. 303.

[2] Cf. N. Jokl, *Linguistisch-kulturhist. Untersuch.*, 162. Semantismul lui *codru* se poate explica fără să admitem influenţa slavică, părere pe care a exprimat-o P. Skok, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 84.

[3] De comparat poate şi lat. *silva*, alături de gr. ἕλος, cum admite M. Niedermann în *Anzeiger* la *Indogerm. Forsch.*, XXIX, 36. Cf. şi Berneker, *Slav. et. Wb.*, 739, s. *lǫgъ*.

[4] Cf. P. Papahagi, în revista *Dunărea*, 1923, 114.

[5] *Bul. Soc. fil.*, II, 11-12.

asociere cu impresii din munți: acolo soarele apunînd se vedea trecînd peste „capul", vîrful lor (comp. *capita montis* la Virgil ; basc. *kapeta* „vîrf de munte"). Ceva analog ne ofere albanesa (cal.): *kaptim* „apusul soarelui" și *kapte* „partea din dos a unui munte", concordanță semnificativă și ea. Că astfel trebue interpretat semantismul lui *scăpăta* ne dovedesc și unele întrebuințări ale lui *ascăpitare* în aromînă: se vorbește în basme de *muntile Ascăpitat, ţu k'are soarle*[1]; prin comparație cu apunerea soarelui, se zice despre cineva care trece peste vîrful unui munte, unui deal, că *ascapită: scîpitaţ munțăl'ţ*[2]*; cît ascîpită auşlu dupu dzeană; cît ascăpitară nîşţ dipu dzeană; cît ascîpitară alanțî după dzeană; cît ascăpită după dzeană Griva; după te ascăpită dzeana frate-su*[3]*; luă dzeana, dzeana, că oile stearpe ascăpita naparte—tu arîdzim*[4]*; scăpitaş dao măqule*[5]; ar. *dzeană* se știe că înseamnă „deal" și din exemplele citate, ca și din numele muntelui pus în legătură cu apusul soarelui, se vede bine cum *scăpăta* ne evocă și el vieața de altădată pe pămîntul nostru.

Pentru că am amintit acest cuvînt să ne oprim un moment și la el. Deși nu este absolut sigură etimologia din lat p a v i m e n t u m, totuși *pămînt*, împreună cu ir. *pemint*, ar. *pimintu*, megl. *pimint*, arată un semantism comun ce l-a făcut să se îndepărteze dela noțiunea formei latine pe care o reproduce, oricare ar fi ea. Istoria acestui cuvînt ne-o putem representa, în parte, astfel. Alături de t e r r a a circulat în latina orientală o formă în -m e n t u m cu un înțeles de sigur mai restrîns decît al celei dintîi. Cîtva timp *țeară* a fost cuvîntul obișnuit pentru a exprima același înțeles ca lat. t e r r a, cum dovedește ar. megl. *țară* și derivatul dacoromîn *țărînă;* mai tîrziu forma derivată din cea latină în -m e n t u m și-a lărgit accepțiunea, apropiindu-se tot mai mult

[1] P. Papahagi, *Basme arom.*, 224.
[2] P. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 942.
[3] P. Papahagi, *Basme arom.*, 28, 118, 156, 196, 230.
[4] *Frățil'a*, I (1903), 228.
[5] *Lumina*, III, 68.

de *țeară*, cu care s'a găsit în concurență. Acesta a continuat totuși să mai fie întrebuințat uneori cu semnificația lui primitivă în aromînă și meglenită, pe cînd în dacoromînă a rămas restrîns la semnificația cunoscută, față de preponderența pe care a luat-o *pămînt*. De altă parte, în aromînă alături de *țară* și *pimintu* a început să fie întrebuințat dela o vreme, cu o accepțiune analogă, forma *loc* [1] și încetul cu încetul aceasta s'a impus în fața celorlalte, reducînd circulația lui *țară* și făcînd aproape să dispară *pimintu*, care se mai aude numai în expresiunea *aňurzeaște a pimintu* „miroase a pămînt".

Este de relevat și *lume* care în toate dialectele noastre, după ce a însemnat „lumină" ca lat. lumen — sens păstrat încă în unele expresiuni —, a ajuns la semnificația actuală sub influența vsl. *světъ* „lumină, lume" [2]; schimbarea de înțeles ne duce și de data aceasta spre primele contacte ale noastre cu Slavii.

Două adjective care nu trebue uitate în această serie de relevări semantice sînt *albastru*, tot astfel în aromînă [3], și *tare*, ir. *târe*, megl. *tari;* cel dintîi, ca derivat din albus (*albaster), e ușor de explicat prin faptul că s'a plecat dela noțiunea: „de coloare apropiindu-se de alb, alburie", mai puțin lămurit apare cel de al doilea, din talis; P. Skok [4] îl

---

[1] Semantismul acesta, deși i s'ar găsi poate alte analogii (cf. H. Pedersen, *Kelt. Gramm.*, I, 89; A. Walde, *Etym. Wb.*, s. *tellus*), e probabil datorit influenței turcești, așa că ar fi relativ recent (comp. turc. *jer* „loc, pămînt" și alte forme corespunzătoare la H. Vámbéry, *Etym. Wb. d. turko-tat. Spr.*, 127-128).

[2] Și în slavă semantismul acesta se poate să fie imprumutat; el se întîlnește cu acela din limbi orientale, în special turco-tătare, unde aceeași temă *-ač* înseamnă și „lume" și „lumină" (H. Vámbéry, *l. c.*, 1, și *Die primitive Cultur des turko-tat. Volkes*, 149). Am avea atunci un cas analog aceluia pe care îl presupuneam cînd am studiat forma *parte* „soartă": *Grai și suflet*, I, 322.

[3] Și *nalbastru*, cu înțelesul de „cenușiu" (G. Weigand, *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, 88).

[4] *Arch. f. slav. Phil.*, XXXVII, 87.

consideră ca influențat de slavă, pentru că acolo *jak* pe lîngă înțelesul de „asemenea, atare" presintă uneori și pe acela de „tare" [1]; aceasta ar putea găsi o confirmare în semantismul identic al alb. (Borgo Erizzo) *atiò*, *atil* [2], al cărui înțeles de „tare" s'a desvoltat din acela de „asemenea, atare" sub influența croatului *jak;* ne întrebăm totuși dacă schimbarea de înțeles nu s'a putut produce în romîneşte independent de slavă: din expresii ca: *se crede tare ca mine, nimeni nu e tare ca mine* însemnînd „se crede astfel ca și mine, nimeni nu este tot aşa ca mine" (adică: „puternic, sdravăn ca..."), s'a putut ajunge la semnificația obișnuită azi [3].

Din toate formele pe care le-am alăturat aici — și am ales pe acelea care mi s'au părut că trebue ținute cu deosebire în samă [4] — se evidențează și din punct de vedere al semantismului comunitatea de desvoltare, pînă la o epocă, a dialectelor noastre. Numai interpretări unilaterale și prejudecăți învechite — cum le mai întîlnim prin unele studii, mai ales ale istoricilor — pot să înfățișeze altfel trecutul nostru, să-l ducă spre părerea că romînismul dela nordul Dunărei s'a desvoltat independent de cel dela sud, că Dacoromînii, Aromînii și Istrienii represintă elemente de latinitate isolată din Orient. Toate deducțiunile filologiei vin să desmintă această părere.

---

[1] Cf. E. Berneker, *Slav. et. Wb.*, I, 417.

[2] G. Weigand, *Jahresb.*, XVII, 224.

[3] Cf. și V. Bogrea, în *Dacoromania*, II, 899. In Maramureș, cum a arătat T. Papahagi (*Grai și suflet*, I, 330), *tare* se mai aude încă cu înțelesul lui primitiv.

[4] Am lăsat la o parte cuvinte ca *(în)junghia* (ar. *ǧungl'are*), *pica* (ar. *k'icare*, megl. *picari*), *mătură* (ir. *meturę*, ar. megl. *metură*), *muche* (ir. *mucl'ę*, megl. *mucl'ă*), *păstaie* (ar. *pistal'e*), *stup* (ar. la fel), fie pentru că mi s'au părut mai puțin semnificative, fie pentru că rămîneau isolate de grupurile semantice pe care le-am amintit (pentru vre-o două din ele nu avem nici indicații etimologice sigure); ar fi fost de relevat și identități de semantism în întrebuințarea cîteodată a unor verbe ca *petrece*, ar. *pitręațire*, *trage*, ar. *tradzire*, megl. *traziri*, dar și acestea mi s'au părut că presintă mai puțin interes decît acelea asupra cărora am insistat.

Din cuvintele studiate reies şi unele constatări cu privire la raporturile dintre romînă şi albanesă (v. cele spuse despre *măreţ*, *învăţa*, *cuvînt*, *certa*, *turba*, *ura*, *urî*, *fin*, *falcă*, *şale*, *pădure*, *scăpăta*), cum şi asupra înrîurirei slave mai vechi la noi (v. observaţiunile privitoare la *juca*, *lume* şi ce este poate de admis pentru *tare*). Nu am putea înţelege istoria lor dacă anumite infiltraţiuni albanese şi slave nu s'ar fi produs în romîna primitivă.

Ocupîndu-ne de forma *zînă*, am relevat că ea apare ca o urmă de păgînism mai accentuat decît în alte ţări romanice unde s'a păstrat latinul D i a n a, şi aceasta concordă cu ceea ce resultă şi din alte elemente ale folklorului nostru. S'au transmis şi aiurea motive arhaice, credinţe, obiceiuri din epoca păgînă, cum şi cuvinte referindu-se la ele, dar la noi, fie că le luăm isolat, fie că le privim în întregime, ele atestă supravieţuiri mai caracteristice.

Ca reflexe ale vieţei păstoreşti am văzut că sînt semnificative cuvintele *dor*, *merge*, *făt*, *scăpăta* (poate şi *pădure*). Seria lor, de semantism comun, e redusă, dar aceasta nu ne împiedecă să le luăm în consideraţie, cu atît mai mult cu cît ele se alătură la alte forme care, isolat, în dialectele noastre dovedesc tot semantism păstoresc.

Pentru psihologia poporului nostru cu deosebire elocvente sînt acele cuvinte care arată devierea dela o noţiune abstractă la una concretă (cum este *inimă*) sau redarea prin ceva concret a unei noţiuni abstracte (*suflet*, *ruşine*, *dreptate*, *strîmbătate*). Cîteva din aceste cuvinte, ca *inimă*, *suflet*, *ruşine*, şi tot aşa *sărbătoare*—la care s'ar putea adăuga altele în afară de cele din seria pe care am studiat-o — pun în lumină spiritul de inovaţie care a străbătut adeseori vocabularul nostru. Elementele lui latine arată abateri dela formele tradiţionale. Romînul voind să redea unele noţiuni a lăsat la o parte ce era fixat în vocabularul latin şi a recurs la exprimări nouă, din acelaşi fond lexical, chiar pentru noţiuni foarte curente. E ca o emanicipare lingvistică, o înlă-

turare a convenționalismului de vorbire—și de sigur că nici aceasta nu se poate trece cu vederea cînd căutăm să fixăm unele aspecte ale sufletului romînesc.

Ov. Densusianu

TEXTE POPULARE DIN BISTRIŢA-NĂSĂUD

Literatura populară a acestei regiuni ardeleneşti cuprinde o bogăţie din care am ţinut să dau o parte în textele ce se înşiră aici. In poesii se reliefează bine lirismul, spiritul de observaţie şi ironia ţăranului nostru. Se reflectează în ele şi vieaţa păstorească, înfloritoare altădată prin acest ţinut. Astăzi turmele de oi s'au rărit, dar în cîntece răsună încă dragostea pentru traiul la stînă şi dorul de libertate. Această preferinţă e plastic exprimată în versurile:

Decît slugă şi cătană
Mai bine la oi cu pană.

Şi tot spre păstorit ne duc versuri în legătură cu vieaţa intimă:

Decît cu drăguţa proastă
Mai bine la oi pe coastă.

Pe lîngă creşterea vitelor ocupaţiunea locuitorilor din aceste părţi este mai ales plugăritul. Printre ei sînt şi de aceia care au călătorit mult. Unii au fost şi prin America, iar despre alţii aflăm că s'au aşezat pentru totdeauna acolo. In timpurile din urmă unii au trecut adesea munţii, venind după lucru. Regiunea viticolă din Odobeşti şi Vîrtişcoi le este cunoscută multora. La Vîrtişcoi am întîlnit în primăvara anului 1924 o familie de săteni din această parte a Ardealului şi atunci am cules dela ei cîteva texte. Graiul lor şi cele dintîi culegeri m'au interesat şi aceasta m'a îndemnat să fac o că-

lătorie spre Bistrița, în decembre 1924. Continuînd cu adunarea textelor am făcut culegeri din Nușfalău, Șerling, Bileag, Neț și numai întîmplător din Monor și Ruşchior. In Nușfalău părintele Protopop Ioan Pop, pe lîngă ospitalitatea în familia sa, cu multă bunăvoință mi-a dat informațiuni asupra acestui interesant ținut.

In ce privește fonetismul, trebue să amintesc că e foarte inegal: aceiași rostesc cînd *ć*, *ǵ*, cînd *ś*, *ź* etc., așa că variațiunile din texte nu trebue luate ca inconsecvențe de transcriere.

I

Frundză verd'e, iarbă neagră,
D'e čine doru să leagă
Nu-i pară lucru d'i șagă;
Și d'e min'e s'o fost legat,
Nu-mi pare lucru curat,
Că stau casa să mi-o las
Pe minută și pi čeas.
Eu d'i lucru nu m'apuc:
Tăt cu gîndul să mă duc.

Șerling — Petrea Pop. 20 ani.

II

Tatăl nostru milităresc

În numele răgimentului
Ș'a batalionului
Ș'a sfîntului ploton,
Amin!

Tatăl nostru care ești în camară, sfințască-să mîncarea noastă d'in iasta sară, pe cum și noi vrem. Deșkid'e, Doamn'e, trafičele cu tutun, să luăm și noi ţîgări făcute, ca halea mai plăcute. Și n'e ferește, Doamn'e, d'e instrucție și d'e pas alergător. Și nu n'e duśe, Doamn'e, în cale d'e război, să n'e tundă ca pe oi. Mai bin'e n'e dă bilete d'e voie, să merem acasă la oi.

Șerling — Silvan Pop 21.

III

Fă-mă, Doamn'i, ce mi-i face,
Fă-mă, Doamn'e, flori d'e crin,
Să mă poarte mîndra'n sîn;
Fă-mă floare d'e grăd'ină,
Că mîndruța mi-i pretină,
M'a rupe sîmbăta 'n mînă.
M'a rupe și m'a purta,
Dumin'ica m'a uda,
Cînd o fi d'e cătră sară
Ea mă pun'e la prins iară:
„Prind'e-t'e, floare d'e struț,
Ruptă d'ela-al meu drăguț".

Șerling. — Ion Jelneanu, 23.

IV

Cîte flori sînt pe răzor
Toate-mi strigă să mă 'nsor,
Numai floarea d'e pe laz
Ia-mi strigă să mă mai las,
Căci m'oi hrăni d'e năcaz.
Năcazul d'e 'nsurâție
Mai amar ca 'n cătăn'ie.
D'e năcaz am fost bogăt,
Nu mai trăbue să-l văd.

Același.

V

Mîndră, cînd ți dor d'e min'e,
Știi calea pi und'e vin'e.
D'e-ț pare calea d'eparte,
Trimete-mi, mîndruță, carte;
Că și eu-ț trimăt scrisoare,
Ș'o trimăt pi sfîntul soare,
Sau oi trimăte-o pe lună,
Să-ț aducă veste bună,
Căci luna-i mai răcoroasă,
Duce scrisoarea frumoasă.
Să-ț aduci, mîndruță,-aminte
D'e-ale noastre dulci cuvinte,
Care noi le povesteam
Știi, mîndră, cînd n'e iubeam.

Același.

VI

Mîndră, dorul dumitale
Fače la Dumn'ezău floare,
O floare d'in grădinuță,
Mă rumpe la inimuță;
O floare d'i lîngă cărare,
Căcĭ inimuța mă doare.
Mîndrulucă, al tău dor
D'e s'ar face un izvor,
Un izvor cu apă răce,
La inimuță mĭ-ar trăce.

Același.

VII

Mîndruță, floare d'e crin,
Tăt mă'ntrebĭ d'i če nu vin,
Dar eu-s floare d'e pe mare,
Nu aud vorbele tale;
Nu le-aud, că sînt departe,
Trimite-mĭ, mîndruță, carte;
Scrie-mi două, tri cuvinte,
Să le ții, mîndruță, minte.
Dacâ vorbele le-oĭ ști,
Eu, mindruță, oĭ veni
Ș'amîndoĭ om povesti,
Dup' ačeia ne-om iubi.

Același.

VIII

Măĭ bădiță, nu ți dor
După mîndruța cu florĭ,
D'e nu viĭ adeseaorĭ?
Măĭ bădiță, d'i pi luncă,
Nu ți dor d'i mîndrulucă?
Cu gîndul la dumn'iata,
Tot gîndește că-ĭ pica,
Bădiță, d'i undeva.
Gîndește că doară, doară,
Mĭ-a veni bădița iară;

Că și luĭ un pic i dor
Și-a veni maĭ tîrzîor,
Dar bădița-ĭ cam d'eparte
Și vîne numaĭ cînd poate.
Același.

IX

Păsăruica cîntă 'n vie,
Čine dragostea nu știe
Poate feričit să fie ;
N'are dor, n'are urît,
Poate trăi feričit.
Căčĭ doru și dragostea
Ele-s soarta čea maĭ grea
În lume d'e-a le purta;
Nu eștĭ d'e nimic lovit,
Fără t'e uștĭ pe pămînt;
Ničĭ nimica nu t'e doare,
Fără t'e uștĭ pi pičioare,
Ca și fînul cînd e soare.
Același.

X

Bate, Doamne, pe mîndra,
Că mĭ-a furat inima.
Eu am zîs s'o lese la loc,
Ea mĭ-a aruncat-o 'n foc,
Și mĭ-a învelit-o 'n dor,
Să nu o uĭt pînă mor.
Același.

XI

Mîndrulucă, oki tăĭ
Ĭ-a cam amăgit pĭ-aĭ meĭ;
Mîndruță, dragostea ta,
Rău mĭ-a aprins inima,
D'i arde mereu în foc,
Nu t'e počĭ uĭta d'e loc.
Pînă če oĭ stîngę-un dor,
Nu t'e uĭt pînă če mor.
Același.

XII

Copilă, frumoasă eşţi,
Cu drăguţul cum trăieşţi?
D'e-o duci rău cu drăguţul,
Du-t'e 'n lume cu altul.
Şî d'e nu-i avea cu čine
Vino, mîndruţă, cu mine
Pîn la munţi 'nrouraţi,
C'om trăi necununaţi.
La părinţi le-om scrie carte
Că trăim fără păcate.
Acelaşi.

XIII

Mă duc la mîndra la poartă,
Să ved'em če minte poartă;
D'e va purta minte bună,
O iubăsc un an ş'o lună;
D'e va purta minte slabă,
Ia, mîndruţă, lumea-i largă.
Acelaşi.

XIV

Mîndruluca mea d'in sat,
Nu gîndi căči t'i-am lăsat,
Eu nu-s o trestie d'e baltă
Ca să t'e las dintr'odată,
Căči eu-s floare d'e buzor,
Nu t'e uit pînă če mor.
Acelaşi.

XV

Iubeşte, mîndră, iubeşte,
Dar d'e duşman t'e fereşte,
Căči duşmani multe-or zîče
Dragostea ca să n'i-o strîče.
Strica-or, dar n'or putea,
Căči bad'ea s'o şti purta
Cînd se duče la mîndra.
Acelaşi.

XVI

Čine, mîndră, n'ị-a 'ntîlnit,
Fie-ị trupul hod'init
Și sufletul ispășît;
Fie-ị trupul ca un paị,
Sufletul să-ị margă 'n raị.
Și čine n'ẹ-o d'espărțît
Fie-ị mọartẹa d'e cuțît;
Trupul fie-ị ca un brad,
Sufletul să-ị margă 'n ịad.
Același.

XVII

O fost un împărat și împărătẹasa o fost grẹa și trîị dzîle înaintẹa nașterii o plîns copilu în mă-sa. Ș'o dzîs mă-sa: „Tačị, dragu mamiị, nu plînge, că țiie ț'oị da pe Ruža 'nflorită, fată frumọasă, d'in cosîțẹ ruža-ị cîntă și d'in gură aur cură.“ Atunčị pruncul o tăcut și mâ-sa l-o născut. Și cînd o fost d'i triị dzîle, o dzîs: „Mamă, dă-mị če mị-aị făgăduit.“ Mă-sa o dzîs cătră băiet că o hi craị și împârat. Copilu o dzîs așa: „Nu-mị spune d'i halẹa, dă-mị če mị-aị făgăduit, pe Ruža 'nflorită, d'in cosîțẹ ruža-ị cîntă, d'in gură mărgăritar îị cură.“ Mă-sa d'e necaz ị-a dzîs că „d'e nume nu ị-am audzît.“ El o dzîs: „Dă-mị baniị d'ẹ drum și mîncare d'e ažuns.“ Și s'o lụat și s'o dus multă lume, împărățiie, ca Dumn'ezău să n'e țiie, mîndră și frumọasă, s'ascultaț și dumn'ẹavọastră. Čine ascultă, bine a 'nvăța, činẹ-a durmńi s'a hodini!

Cînd o fost d'i sară, o ažuns la o căsuță în marğine la o pădure ș'o strîgat că: „sînt gazdă acasă?“ D'in casă o răspuns: „D'e eștị om d'e pădure, te bagă afund în pădure, că am o haịtă cu d'inții d'e hịer, cu măsăle d'i oțăle, d'ẹ-o slobod d'ịpe tine, tăt mńiị și bucâțăle t'e faše.“ El o răspuns:

— Îs om pemîntẹan, moșule.

— Haị'da în casă.

Cînd l-o vădzut moșnẹagu;

— A, le, lele, fičịor d'e 'mpărat, če florị t'e bat pe aičị?“

— Florị bune, moșule: Eụ am plîns în mama trîị dzîle și trîị nopț și ńị-o făgăduit pe Ruža 'nflorită, fată frumọasă, d'in cosîțẹ ruža-ị cîntă, d'in gură mărgăritare-ị cură. Nu știị, moșule, un'ị-o hi?

Moșul o dzîs că: „nu știụ“. Moșul o dzîs că are doụă coșniț d'i albg'ini, umblă žumătate lumẹa, „apoị d'i n'o ști ahalẹa,

apoi nu t'e poț îndrepta". Sara i-o dat d'e cină și s'o rugat lu Dumn'ezău și s'o culcat. Dimin'iața s'o sculat și pi obraz s'o spălat și moșu a luat un bușium mare și-o suflat în două părț tare și s'o strîns albginele și moșu a întrebat: „Nu știț d'i Ruża 'nflorită, fată frumoasă, în cosîțe ruża-i cîntă, din gură mărgăritare-i cură?" Ș'o dzîs albginile: „Nici de nume n'am audzît". Și moșu o dzîs: „Na mâru aist d'e aramă, cînd ăi hi trud'it trînteste-l îm pămînt, că ți-a face un cal d'i aramă, cu hainele și pi tine d'i aramă". Și mai mere pi cărare și s'o dus într'o dzî d'e vară pînă 'n sară ș'o ažuns la altă casă. Iar o strîgat la ferească, că:

— Sînt gazdă'n casâ?

— Sînt și n'iče prea. Da, d'e ești om d'e pădure, t'e bagă afund îm pădure că am un cîne cu dinți d'e her, cu măsăle d'e oțăl, d'e-l slobod după t'ine mńii și bucâțele t'e face.

O strigat Čipăruș Petrea:

— Îs om pemintean.

— Hai în casă, o dzîs moșneagu. Eu-s d'i șase sute d'e ai, da eu n'am vădzut om pămîntean, pînă amu pe t'ine. Da, če flori t'e bat pi aiči?

— Flori bune, moșule, că eu am plîns în mama trii dzile și trii nopț și mi-o făgăduit pi Ruża 'nflorită, fată frumoasă, d'in cosîțe ruża-i cîntă, din gură mărgăritare-i cură.

O dzîs moșneagu că nici d'e nume nu i-o audzît. „Am trii coșniț d'i albgin'i, umblă trii părț d'e lume.

Dimin'iața cînd s'o sculat a luat un bučium mare ș'a suflat în trii părț tare. Atîta albgin'e s'o adunat d'e nu se vedea soarele ș'a 'ntrebat moșu:

— Nu știț d'e Ruża 'nflorită, fată frumoasă?

— Nu știm, o strigat.

Moșu i-o dat calu lui din holk'eije, un măr d'i arțint. „Na, dragul moșului, țîpă-l în pămînt, s'a face un cal d'i aržint, hainele pi tine încă d'i aržint".

O scăpat cu doi cai Čipăruș Petrea. Cînd fuțea cu hăla cal, cînd fuțea cu hăla cal. Într'o dzî d'e vară pînă 'n sară, cînd o fost d'isară, o ažuns la altă casă. Iar o strîgat la fereastră: „Sînt gazdă 'n casâ?" O strîgat din casă că sînt și niče prea. „D'e ești om d'e pădure t'e bagă afund în pădure, d'e ești om pemintean hai în casă". Cînd o întrat în casă bătrînul o rîdicat ženile cu cîrțile ș'o dzîs:

— Čipăruș Petre, če flori t'e bat pe aiči, că eu îs d'e nouă sute d'e ai, da n'am vădzut nici pasăre măiastră, nici om pămîntean pînă amu pe tine.

— Eu îmblu, moșule, c'am plîns în mama trii dzile și trii

nopț și mi-a făgăduit pi Ruža înflorită, fată frumoasă, d'in cosițe ruža-i cîntă, d'in gură mărgăritare-i cură.

— Da niși d'i nume n'am audzît. Am patru coșniț d'i albgini, alea umblă toată lumea. D'e este pe pâmînt ele trebi să știe.

Cînd îi dimin'iața, s'o sculat, o luat un buș̆ium mare, o buș̆umat în patru părț tare, d'i s'o adunat atîtea albgiń d'i nu s'o vădzut soarele. O strîgat moșu: „Tăt'e sînteț aiș̆i?“ O dzîs albginele că nu-i una. O buș̆imat după ea moșneagu. O ven'it cu grumazu tăt belit. O dzîs moșneagu:

— Und'e șădz tu d'i nu vii, că t'e strîg eu odată într'un an?

— Lasă-mă, nu mă bate, că bătută sînt d'estulă, c'am k'icat în hotarele Ružei înflorită. Are un pîndaș cu cornu în frunte care d'e cît loc t'é ved'e t'e prind'e și m'o prins și pe mine și m'o pus la plug d'e trii dzîle. Am arat d'i malai, mănunțele.

— No, să iei pe Čipăruș Petre în spate, să-l țîpi în hotarele a Ružî înflorite.

— Mă t'em că m'a prinde.

Cînd s'a apropiat d'e hotare, o dzîs albgina: „Să vede o ste strălucind?“ Zîče Čipăruș Petre, „văd“. Dzîče: „ahala-i pîndașu.“ Și cînd l-o țîpat piste gard, o și pus mîna pi el pîndașu.

— Ho, tîlharule, śe caț la hotarele Ružî înflorite?

— Nu cat nimńic. Dumn'edzău îț ierte păcatele, că m'o luat o gadină mare să mă mînče și, und'e ți-o vădzut așa, reped'e m'o scăpat ğos. O dzîs pîndașu că „să t'e duc legat la 'mpărățeasa“.

Și l-o dus la împărățeasa. O dzîs împărățeasa:

— Če-i cătat în hotarele mele?

— M'o luat o gardină mare și dac'o vădzut pîndașul, m'a scăpat în hotarele aistea.

— Da, băga-te-ai la boi?

— Boi mă 'mpung.

— D'apoi la cai?

— Mă loviesc cu pčičioarele.

— D'apoi la oi?

— Mă mîncă lupk'i.

— D'apoi la porči?

— Mă scurmă.

— Apoi n'am la śe t'e băga.

— O strîgat o mîță: „N'ai gînscar?“

Împărățeasa:

— Iacă n'e trebe, băga-te-ai la gîșt'e, mă?

— Băga, c'acolo o murit și tata.

— Da sîmbriie îț dau bună: tăt din zece pui unu țiie și d'in zece ouă, iară, unul țiie.

Cînd o fost ca mîni d'imin'iață, împărăteasa ai tînără o avut d'e mers la bal. Čipăruș Petre o mărs cu gîștele în drumu ei și ea o strîgat: „Poartă bine, gînscarule, gîșt'ele, că bună plată îț dau io țîie, d'in dzęče pui unu țîie și d'in dzęče ouă iară unu țîie." Čipăruș Petre, dacă o trecut ea, li-o dzîs un žoc la gîște și o trîntit măru d'i aramă îm pămînt și s'o făcut un cal d'i-aramă. O dzîs calu: „Und'e merem?" Să merem la bal, că-i dusă Ruža înflorită la bal, să dăm mîna cu ea".

Ruža înflorită, acolo la bal, o avut un fuișol, sus, și čine s'a sui la ea după ăla a mere. Cînd o ažuns ię la bal, Čipăruș Petrea îmbla cu calu înpreğurul fuișorului. Ruža înflorită cum l-o vădzut odată s'o suit la el ș'o dat mîna.

Norodul d'i žos o strîgat că-s înžeri la Ruža înflorită. Ș'o dzîs Ruža înfloritá:

— Cînd vii a peți?

— Da'n ia sară.

Ea s'o grăbg'it, s'o scoborît žos. El o împușcat cu calu la gînșt'e. O venit Ruža înflorită ș'o strîgat: „Poartă bine, gînscarule, gînștile, că bună plată îț dau eu țîie: d'in dzęče pui unu țîie și d'in dzęče ouă iară unu țîie. Da oči tăi ard inima mę".

A mărs Ruža 'nflorită acasă. O dzîs mă-sa:

— Cum de-i venit așa d'e grabă?

— Am venit, mamă, să ne gătăm d'i tocmală în ia sară, că vine un petitor care d'i ahăla nu mai sînt pi pămînt.

L-o așteptat pîn la miezu nopții. N'o venit nime.

El o fost la gînște. Ruža înflorită dimin'iața s'o sculat mîn'ioasă și s'o înșkimbat mai fain și s'o dus la bal a doua oară. Čipăruș Petrea iar o fost cu gînștele în drumul ei. „Poartă bine, gînscarule, gînștele, plată bună-ț dau eu țîie: tăt d'in dzęče pui unu țîie și d'in dzęče ouă iar unu țîie, da oči tăi ard inima mea".

Cum o trecut d'ila el, o dzîs un žoc la gînște și o trîntit măru d'i aržint îm pămînt și s'o făcut un cal d'i aržint, da hainile pi el încă d'i aržint și cum o gîn'it o și sosît și strîga norodul d'i žos: „Uite la Ruža înflorită că vin înğeri". Ea, cum o ažuns, odată a sosît la el ș'o dat mîna cu el și l-o sărutat.

— Da cum d'e n'ai venit asară?

— Cînd am ažuns acasă, am găsît niște vindiči și o trecut noaptea ș'am uitat să vin.

— No, dzîče, pi sară oi veni? No, dzîce, n'ę-om duče noi acasă să ne gătăm.

Ea s'o slobodzît pi pămînt. El s'o dus cu calu'n aer. O ažuns la gînște ș'o făcut calu măr, l-o pus în žęb. Iaca vine Ruža înflorită. D'e cît loc îl vede îl strîgă: „Poartă, gînscarule, bine gînștile...."

Da, dacă o ažuns acasă o dzîs mă-sa:

— Pęa d'e vreme aj venit.

— Am venit că-mj vine în ja sară peţîtor, c'asară n'o putut să vije, că j-o picat vindiţj.

Să gată cu băuturj şî cu mîncărj, aşteaptă peţîtorj pînă nęaptęa la dojspreče. Nu vine nime. „Da, dzîče mă-sa, asta-j un čjuf pe tine".

Cîn o fost dimin'jaţa, care hajne lj-o avut majj scumpe cu halęa s'o îmbrăcat să să ducă la bal. El jar o stat cu gînşt'ele în drumul ej.

Şî mă-sa j-o făcut o turtă d'i čară, care haja dacă j-o pus-o n'o majj putut-o nime lua, care, cînd s'o drăgosti cu el la bal, să j-o lipască în śeafă, că să poate să h'ije d'ila curt'e v'un crajj, v'un minister d'i-a noşt.

Şî s'o dus la bal. Čipăruş Petre o trîntit măru d'i aur îm pămînt şî s'o făcut cal d'i aur şî hainele pi el d'i aur şî cît o gîn'it o sosît la bal. Norodul d'i žos strîga: „Aista-j înger d'in čer, o vinit la Suzana Cosînzana". Ea d'i cînd l-o vădzut d'i pe pămînt s'o suit în foişol ş'o dat mîna cu el şî l-o sărutat d'i doua orj.

— Cum d'i n'aj venit niči asară?

— O venit un frate d'j-a tatij la nojj, care jo nu l-am vădzut pînă acuma.

— Da pi sară vij?

— Vin, de bună samă. D'apoj, dzîče, n'j-om duče d'ila bal.

Ea s'o scoborît pi pămînt. El s'o dus în aer. Ş'o dzîs mumă-sa că: „čj-aj venit amu majj d'e vreme?" „Ş'am venit, mamă, c'o dzîs că amu d'e bună samă vine".

S'o apucat şî s'o gătat pîn la dojsprezęče. Nu vine nime. Mă-sa îndată o dat raport că niči o cătană să nu jasă, ş'o dat ş'o cătat dimin'jaţă mă-sa pe crajj, pi minister, pînă la hăj majj miči soldaţ, ş'o cătat şî g'irişi. Ş'o ujtat să-l cate pe gîscaru. O bătut un cucoş în aripk'j ş'o strigat că „gîscaru nu l-aţ cătat". Ruža înflorită: „D'isară trębue, că oki lujj ard inima męa... Haj, gînscarule încoaśę". Îl cată în śeafă, găsęşte turta lik'ită.

— Da śe aj tu aişęa? Să te dučj să vij cum aj venit erj la bal.

El jasă din curte afară, trînteşte măru d'e aramă îm pămînt ş'odată o fost cu calu pi d'ęasupra curţîj.

— Aista-j, dragu mamij?

— Aista, mamă.

— Aj žos, mă, mergj, vino cum aj venit a doua oară.

Trînti măru d'i arğint îm pămînt, odată o fost pi d'ęasupra curţîj.

— Aísta-i, dragu mamii?

— Aista, mamă.

— No, dzíče, să vii cum ai venit al treilea.

Cînd l-o văzut în haine d'e aur și cu calu d'e aur ș'o întrebat mă-sa: „aista-i, mamă?" o dzîs tare, atît i-o fost d'i drag: „aista-i mamă!".

Odată o dat poruncă la bendz să 'nčeapă bendzîle a dzîče și s'o gătat frumos și s'o dus la biserică și s'o cununat.

Cînd o fos dumin'ică dimin'iața s'o dus împărătesele la biserică și i-o dat čeile să umble în toate kiliile, să vadă bunătățile, „da în kilija nouă nu umbla, că-i moartea și te-o mușca". El o socotit că: še ieste acolo să văd. O văzut un buclan spîndzurat. D'in buclanu o strigat: „Nu te spăria, Čipăruș Petre. Mai bine t'e du și adu-mi un pahar d'i vin, că mor d'i sete". Și i-o dat un pahar d'i vin ș'o plesnit un šerc d'e pe butoi. O dzîs că să facă bine să-i mai dea unul. I-o mai dat unul, o mai plesnit un cerc d'e pe buclan. O dzîs: „fă bine și-mi mai dă unu, că și eu ț'oi ierta trii greșăli". Cînd o datu ală d'i-al treilea, o ieșît un zmău tăt întraurit și s'o dus la biserică ș'o luat pi Ruža 'nflorită ș'o venit mă-sa acasă plîngînd d'ila biserică:

— No, dragul mamii, amu še-i făcut? Tu n'ai nevastă, io n'am fată.

— Las, mamă, că še cai am io oi aduše-o.

Cînd e dimin'iața să ie și se duče după ie. Cînd o ažuns la poartă, zmăul o fos la vînat. Calul zmăului o strigat: „Hai, că-ț duče pi Ruža înflorită, fată frumoasă". „Poči prînzî un prînz și dormńi un somn?" O dzîs: „poți".

Čipăruș o fugit cu cai lui ș'o venit zmău acasă ș'o prînzît un prînz ș'o însomnat un somn, o țîpat trii sărite și l-o ažuns. Și i-o tras o palmă. „No, d'i-ț trębi viiață, mai vino odată". El, toată noaptea năcăžît, cînd o fost dimin'iață o dzîs:

— Mamă, mă mai duc odată.

— Nu t'e duče, dragu mamii, ca pi ea nu-i mai avea alta.

— Să nu mă duc, mamă, s'o aduc, dară mă duc s'o învăț să 'ntrebe d'i und'e are calu ahăla zmău.

Și s'o dus la ea dimin'iață. Ea o dzîs:

— Vai, la še-i venit, că amu n'o avea mama ńiči pi tine, ńiče pi mine.

— Intreabă tu d'i-unde are el calu aista. Dar, tu ie sama că ț'a da o palmă, da nu-ț pasă d'e palmă.

Vine sara zmăul d'ila vînat. Ea-i fači mîncări și băuturi bune, și să dă pi lîngă el și-l drăgostește și drăgostindu-l dzîče: „Că či-i d'e Čipăruș Petre, umblă cu cai lui să mă aducă d'i-aiči,

da a nostu cal că numa trii sărite o ţîpat şî ni-a ažuns. Da pi und'e sînt cai d'i-aiştea?" Atunči i-o tras o palmă şî o dzîs: „Mişe sâ hiie mîni-ta. Tu vrei să mînči capu mieu. D'e und'e-i calul aista, nu-i d'e Čipăruş Petre să margă: fundu iadului, d'ila mama dračilor. Am služît trii ai pi el". Dimin'iaţa, Čipăruş Petre o întrebat-o śi-o dzîs: „Da", o dzîs, „că din fundul iadului, d'ila mama dračilor, o služit trii ai pi el". Şî s'o luat el şî s'o dus la iad şî mergînd s'o întîlnit c'un lup: „Eu t'i 'mpuşc, lupule!" „Ba", dzîče, „nu mă 'mpuşca, mai bine scoate-m viermele din čičioru aista". Şî el, mintenaş, s'o coborît d'i pi cal, o scos viermi şî l-o spălat şî i-o dat drumu d'i-a mers. Ş'o mers mai încolo şî s'o 'ntîln'it c'o cioară şî-i mînca hiermi o aripă. „Eu t'e 'mpuşc, tu, čioară!" „Nu mă împuşca", dzîče, „scoate-m hiermele, că d'e bună treabă ţ'oi hi eu mîine, poimîne. O kicăzuit-o ş'o mers mai încolo şî s'o întîln'it cu o vulpe. Îi mînca hiermi o ureke. „Te 'mpuşc!" „Nu mă împuşca, că d'e bună treabă ţ'oi hi, scoate-m hiermele şî-m dă drumu". O ažuns în iad, o întrebat câ und'e-i Pîca bătrîna, mama dračilor, ş'o îndreptat la ea:

— Bună dimin'iaţa, mâtuşă.

— Sănătate bună, dragă mătuşă, śe cauţ tu la noi?

— Vreu să t'e služesc pi un cal.

— No, ai timp mult să mă služeşti? Apoi îţ dau d'in zăče care vrei sî ţî-l iei.

Cînd o fost sara, i-o dat pi iapa cu doi mînži: „No, asta, dimin'iaţă, s'o aduči acasă, că d'i nu, paru ăl d'i-al nouădzăči şî nouleа n'are cap d'i om, acolo mere capul tău!" El sîleşte să ducă iapa. O dzîs că el n'o adormńi. Atîta n'o dormńit cît o vrut baba. O dat un somn piste el ş'o adurmńit şî s'o dus iapa şî s'o dus şî s'o dat piste cap şî s'o făcut trii oi şî s'o trezît trii oi în turmă. „Vai d'e mine, ce-am făcut, că capu-mieu i'n par! Di-ar veni lupu ca să mă'nveţe čeva". Lupu ažunğe la el: „Stăi, nu t'e cînta, du-te la păcurari şî spune să leğe cîni, că mă duc eu între oi." S'o dus la pâcurari şî li-o dzîs să leğe cîni, că „am o pagubă aiči între oi". Şî s'o ţîpat între oi ş'o sfîrticat pi iapă şi-o fuğit la păcurari d'i-o ţîpat frîu în cap. „Ciu, iapa babei cu doi mînži!" Şî s'o făcut iapa şî s'o suit pi ea călare şî s'o dus la baba.

— Bună dimin'iaţa, mătuşă.

— Sănătate bună! Adus-o-i iapa?

— Adus!

— Nu cred.

O ieşît c'o frigare herbinte în foc să-l frigă pi el, da o fript iapa. O bătut pe iapă ş'o dzîs că: „tu vrei să mănînci capu mieu". I-o dat d'i băut şî d'i mîncat, d'i lucru nu i-o dat n'imic pînă sara.

Cînd îi sara îi dă iapa, că „d'e nu o aduci capeț un par". O dzîs: „Las că n'oi dormńi ca ast nopte". Mintenaș o adormńit și s'o suit iapa tuma pi śer și s'o făcut trii stele, da veni čioara și s'o suit la iapă ș'o spartu-o în spate și s'o dat-o žos. S'a dus la babă:

— Bună dimin'iața, mătușă!

— Ai adus iapa?

— Adus, ieș afară și vedz.

Pe iapă o bătut-o, lui i-a dat d'e beut și mîncare. Cînd îi haia noapte, cum adoarme, iapa vine și să face cloșcă cu doi pui su picioarele Pîcîi sup vatră. Cînd s'o trezît el, nu-i iapa. „Vait d'e-ar veni vulpea haia, că amu capu mieu să duče în par!"

Iacă hulpea că vine:

— Nu plînge, cî ț'o scot eu!.

— D'apoi, dzîče, und'e-i?

— Da-i cloșcă cu doi pui su picioarele ei, sup vatră.

— D'apoi cum ăi scoate-o d'e-acolo?

— Haida, atunci, după ușă'n tindă. Eu mă sui îm pod, că are un cocoș d'i nu-l dă pi toată averea ei, și-l apuc să-l trîntesc pin pod și, cînd s'a sui ea îm pod, eu mă țîp sup vatră și ieu cloșca cu pui și mă țîp afarî.

S'o suit hulpea îm pod, începe a trînti cocoșu pin pod. Da, ea numa făčea cotcodac și da cu furca îm pod. Dacă o vădzut că mai omoarî cocoșul, o fužit îm pod baba. Hulpea sî țîpă și ea, și ia cloșca cu pui, cu mînzi. „Ța, iapa băbei cu doi mînzi!" Dzîče hulpea așa: „Ia sama că din nouă cai o scos inimile și le-o băgat tăt într'un cal, al peticos din fund ală îl ia. Da baba n'o vrea să ți-l dea, hăla să-l iei, c'a dzîče că-i hid. T'i-o kema baba să-ț dea băutură și mîncare, să dzîči: nu mînc, cît am służît am mîncat și băut, că-s cu otrăvi".

Strîgă Čipăruș Petre:

— Bună dimin'iața, mătușă!

— Adus-ai iapa?

— Adus!

— Iacă că ai iapa.

Două sărite, ș'o fost afară din iad și s'o dus la Ruža înflorită. Cînd o intrat în ocol, calul zmăului o rîncezat. Zmăul o strîgat:

— Ce strîgi așa?

— Vino, că duče pi Ruža înflorită, fată frumoasă.

— Da poči prinde un somn?

Cu cît ai grăit că-i zăbăhit o venit zmău acasă. Čipăruș Petru numai o sărit, a țîpat aista fugit... „Frățîcule, aștepată-mă că treče cînele d'e zmău cu pintini pin mine", o strîgat calu. „Frățîcule, o

strîgat calu lui Čipăruș Petre, trînteşte-l să-i duruiască oasele pim pămînt". Și aşa l-o trîntit pi zmău, d'e i-o duruit oasele pim pămînt.

Șerling—Constantin Bartoș, 71.

XVIII

Cînd am fost în răgat m'o băgat nepotu la Pecu. Era trii fiśiori d'e Neamț. Și noaptea s'o aprins și ars činčizăči d'e metri d'i făină. Fiśiori o fužit. Am ieșît în ocol și mă duc la boier, să strig și nu mă aude. Dau cu piśioru în uși pînă s'o deskis și strig: „boier, vino cî tot ardem". O strigat boieru la uliți și o ven'it focari și s'o stîns și eu am ven'it acasî atunči. Am ven'it pi drum d'ila Focșani pînă la vamă la Palanca. Și m'am întîln'it pri drum cu patru oameni.

— Pînă unde vrei să pleśi?

— Pînă la Sîn-Dumocuș.

Acolo am avut un cumnat žandar. „No", dzîs-a, „haida cu noi, că dacă-i călca bine, pi sară eşti în Sîn-Dumocuș". M'o îndreptat pi un plai și pînă'n sară d'iabia am ažuns în vîrfu muntelui. Amu era sara. Und'e să mă duc? Acolo am n'emerit în munții ăi goli, numa d'e piatră. Tăt turnuri d'i piatră era, ca cum îi turnu d'i piatră d'in Bistrița. Acolo numa trii bradz o fost. N'i-am făcut foc sup un brad. Atîta găini sălbatiče o venit, tăt sure și roșii. No, amu, dzîc: oi prinde una și oi tăia-o. N'am putut durmńi pînă n'o cîntat cocoși. Și cocoși aşa cînta d'i mîndru, nu ca a noşti, mai gros, mai fain. D'imin'iață mi-oi tăia o găină. D'apoi če-o fost? Cînd m'am trezît n'o fost n'iči o găină. N'am avut noroc să mănînc o găină. No, apoi m'am uitat în sus și'n žos, am văzut d'eparte o turmă d'e oi și m'am dus peste izvoare, nu-i vedeai fundu d'e afund. Ș'am văzut urme d'e urs proaspăt, da eu nu l-am văzut pi urs, urme d'e boi sălbateči, da d'e văzut nu i-am văzut. Și am ieșît la oi. Și dacă am ieșît la oi o sărit uopt cîni la mine, ca uopt boi, o strîgat păcuraru la iei și s'o dat d'e-o parte și cînd am ažuns io la stînă mămăliga o fost gata. Da dzîče păcuraru:

— D'ila Bistrița?... d'i und'e eşti? Am fost io în Bistrița, da să-mi spui că če flori t'e bat pe aiči?

— Ia, moșule, acolo am mas io ast noapte und'e să ved'e ca un petec trii bradzi pi muntele ăl gol.

— Da, vădzut-ai minuni acolo? Acolo umblă čiurz d'i cai sălbatiči, d'i boi sălbatiči, tăt felu d'i ghiligane.

— N'am văzut, numai urme, niči un pui d'i iepuri, d'in găin'i afară.

N'i̯-am dat d'i-am mîncat și-o mînat un fiči̯or cu mine să mă ducă la cararẹa cu činči̯ cruśi.

„Hai̯, bad'e, hai̯ bad'e!"

Da el era hod'in'it, tînâr.

— Viu̯ cît poči̯, dragu bad'ii̯.

— No, apoi̯ dacă am ažuns la činči̯ plopi̯, i̯a cărarea oblu.

Și pi hai̯a m'am dus pînă în Sîn-Dumocuș, Sîn-Micláuș, Toplița, pi la rîpi̯, la Gl'ed'in, la Monor și apoi̯ acasă.

Același

XIX

Eu̯ am stat unsprizăśi ani̯ la America și eram d'e șaptespreče. Am mers șase zîle pi žos pi sup Carpaț pînă am ažuns la Cracova. Am plecat sîngur și pi drum n'i̯-am căpătat ortăči̯, în țara Oltului̯, tavarăș. D'i̯-acolo am plecat cu trenu la Misloviția, acolo pînă n'am ažuns am sărit trii̯ inși pi ferẹasta trenului̯, pentru că n'avẹam pașapọarte. Dacă am ažuns la Misloviția, am plecat la Hamburg. Bani̯ n'am putut primi d'i̯-acasă. Ș'am stat dou̯ă luni̯ și trîi̯ dzîle, pînă am putut pleca cu bani̯ di̯-acolo. Cînd am plecat la America, acolo i̯ar mi s'o gatat bani și am stat trizăči̯ și una d'i dzîle la înkisọare. Și am dat în fọai̯e că čine mă recunọaște să-mi̯ trimi̯ată bani̯. Și cînd s'o plinit trizăči̯ și unu d'i dzîle, am primit bani̯ d'ila nănaș al meu̯ tăt din America. N'am lucrat un an și žumătate. Am umblat pi stradă d'i colo, colo. Datorii̯e mi̯-am făcut trii̯ sute și činčizăči̯ dołari̯. La un an și žumătate am căpătat lucru la o fabrică d'e fer. Și am lucrat trii̯ ai̯ d'i dzîle. La trii̯ ani̯ d'i dzîle ńi̯-am făcut scopu cu datori̯a și d'i̯-acolo și d'i̯-acasă, a părinților mi̯ei̯. După trii̯ ai̯ d'e dzîle am învățat șcọala d'e box și d'e luptă. După cẹ-am învâțat-o am umblat cu čircusu patru ani̯. După čẹ-am lăsat čircusu m'am apucat d'i̯-a faśe rakiu̯, meșteșug bun, nu avẹam voi̯e. Trii̯ prinsori̯ care m'a prins, fără speze, patru mii̯ opt sute dolari̯ amende și mi̯-o rămas mii̯e dou̯ă mii̯ și dou̯ă sute dolari̯ și cu aśei̯a am plecat la Baltimora să plec acasă. Și ažungînd acolo am căpătat o telegramă d'ila o soră a mẹa s'aștept să plecăm cu toți odată, ca să-i̯ ažut la transporturi̯. Eu̯ am plecat îndărăt la Jongstan. Acolo am stat trizăči̯ și unu d'i dzîle după sorî-mẹa să să gate să pleče acasă. Așteptînd o venit doi̯ rolẹri̯, d'intr'o fabrică ș'atîta stau d'e mine d'e m'au̯ îndoi̯t d'e m'au dus în fabrică îndărăt. Dacă m'am apucat d'i lucru am mai̯ lucrat optsprezeče dzîle și în a noăspričea mi̯-a prins mîna în rolă și vii̯ața mi̯-am scăpat-o numai̯ cu mîna stîngă, care nime din acel acčident n'a putut scăpa cu vii̯ață. Și poi̯

pentru mînă mi-au plătit două mii dolari și lucru pentru viață. Dar eu am plecat ș'am venit acasă. In timp d'e zăce ani pot să plec să mă duc îndărăt iară, în caz cînd n'oi putea trăi în Romînia. Dar eu așa cred că pot să trăiesc și în țara mea cu ajutorul ce mi l-a dat și cu bani ce i-am avut io. Așa cred, căci cu șaizăci și cinci d'e mii pot să-mi subțin traiul vieții pi un an d'i dzîle, care dobîndă o capăt după bani care-i am în banca centrală din Bistrița.

Șerling—Ion Bartoș, 29 ani.

XX

Foaie verd'e și una,
Mult îm spune inima,
Căci plec la America.
Tăci, inimă, nu mai plînge,
C'America-i altă lume.
Cînd t'e sui sus pe vapor,
T'e duce cu mare dor.
Vaporu-i cu fereșt'i verzi,
Cînd t'e sui moart'ea ți-o vezi;
Vaporu-i cu ferest'ele,
T'e duce cu mare žele.
Și să știi, măicuță bună,
Cînd ieram de-o săptămînă
Să pune o neguria,
Nemica nu să ved'ia,
Fără valurile vine
Și bucinu bucina,
Vaporu să tremura.
Vai, amar inima mia.

Același.

XXI

Foaie verd'e d'e săcară,
Colo 'n žos între hotară
Este-un nuc cu frunza rară;
Dar în vîrvu nucului
Șăd'e puiul cucului.
Ačela nu-i pui d'e cuc,
Că-i al meu dulče frățiuc;

Maĭ în žos pe crengurele
Șăd mâtuș și-a mele vere;
Pĭ-o crĭangă d'e nuc maĭ lungă
Șad'ie un cuc bătrîn și cîntă:
D'ačela nu-ĭ cuc bătrîn,
Că-ĭ al meu tată străin;
Maĭ în žos cătră trupină
Cînt'o pasăre bătrînă,
Ba nu-ĭ pasăre bătrînă,
Că-ĭ măĭcuța mia străină,
Plĭacă fruntea și suspină,
C'a crescut rînduri d'e puĭ
Și-acum nu-ĭ al nimăruĭ.

Acelaș.

Ecaterina Țenescu

ÎNSEMNĂRI ŞI RECTIFICĂRI

Arom. *bura*

Nu s'a relevat pînă acum asemănarea pe care o presintă acest cuvînt din aromînă cu numeroase forme romanice. P. Papahagi ne spune că *bura* e „cuvînt de îndemn pentru cîni, cînd se asmut asupra cuiva“ [1]. Cum se poate vedea din dicţionarul etimologic al lui Meyer-Lübke (n-rul 1250), foarte multe cuvinte romanice ne duc spre acelaşi înţeles [2] şi pentru ca să reiasă înrudirea lor cu forma aromînă voi aminti numai ce ne dă vocabularul provansal; după *Tresor* al lui Mistral *bourrá* înseamnă „haler, exciter un chien, mordre, attaquer, en parlant d'un chien qui se rue sur les autres“ (sînt citate acolo expresiuni ca: *bourras-ié lou chin* „lancez le chien contre lui“; *bourro, bourro, bourrolou!* „serre, serre-le! crie-t-on à un chien qu'on excite“). Care poate fi originea acestei teme *burr-* ? O origine celtică sau germanică, admise pînă acum, sînt excluse cît timp ţinem samă de forma aromînă. Meyer-Lübke crede că se poate plecà dela un „Schallwort“ *br* şi compară cu el forma *borrit* din *Corpus glossariorum*, dar aceasta, ca şi *burrit* dat tot acolo (V, 173), e o alterare a lui *barrire* (*barritus*), cum s'a

---

[1] *Basme aromîne*, 554.

[2] Nu sînt înregistrate toate acolo; pentru altele se pot vedea diferitele articole unde s'a încercat explicarea acestei serii lexicale şi care sînt citate de Meyer-Lübke (cf. *Arch. glott.*, XVI, 322).

relevat în glosele emendate (VI, 130). Concordanţa lui *bura* cu celelalte forme romanice ne lasă să presupunem că avem de a face cu un cuvînt latin. Acesta, după părerea lui C. Nigra [1] spre care înclină şi Schuchardt, ar putea fi burra care se ştie că în italiană, francesă etc. s'a păstrat cu înţelesul de „lînă tunsă, cîlţi" etc. In sprijinul acestei etimologii ar veni fr. *bourrer* care, ca termen de vînătoare, înseamnă „enlever du poil à un lièvre (se dit d'un chien qui, saisissant un lièvre, lui enlève du poil"); la aceeaşi interpretare ne-ar putea duce o expresie din provansală ca: *manjarié 'n loup emé touto sa bourro* „il mangerait un loup avec tout son poil" (Mistral, s. *bourro*). In casul acesta ar trebui să admitem că în latina vulgară a circulat un verb *burrare derivat din burra şi însemnînd „a prinde de lînă, a smulge lîna, a scărmăna" [2]. Ne întrebăm însă dacă un asemenea verb a putut într'adevăr exista în latină; forma franceză nu poate fi absolut convingătoare cît timp între *bourre* şi *bourrer* — admiţînd că are altă origine — s'a putut uşor stabili o legătură [3]. Se pune pe urmă întrebarea dacă formele care se întîlnesc cu al nostru *bura* au fost la origine din terminologia de vînătoare, cum admit toţi care s'au ocupat de ele. Se poate tot aşa de bine să avem de a face cu o temă din graiul păstoresc şi atunci *burrare ar fi fost întrebuinţat de ciobani pentru a îndemna cînii să alunge lupul ori ursul [4]. Ar rămînea de cercetat şi dacă în cuvintele

[1] *Arch. glott.*, XV, 496.

[2] După Nigra, evoluţia semantică ar fi: „calcar la borra nel basto> pressare, spingere> inseguire, scagnando, l'animale da pelo." Evoluţie posibilă, de sigur, şi în sprijinul ei s'ar putea aminti înţelesuri apropiate pe care le avea în latină *cogo* (şi derivate ale lui, în special *coactor*).

[3] Dovadă că asemenea apropiere putea să se facă ne-o dă acest exemplu din dicţionarul lui Godefroy (s. *bourrer*): *cessant le bourreau de le bourrer*, unde *bourreau* e asociat cu *bourrer* cu toate că, foarte probabil, nu au nimic de a face unul cu altul (etimologia lui *bourreau* se ştie că e obscură).

[4] A. Boucherie, în *Revue des langues romanes*, III, 70, raporta la păstorit forma *bourra(i)s* pe care o auzise în Angoulême şi Saintonge, reproducînd astfel ce i se spusese de ţărani de acolo: „Quand par hasard

romanice care sînt puse de obicei la un loc nu s'a amestecat vre-o altă temă decît aceea care ar fi la basa lui *burrá* şi a formelor celor mai apropiate de acesta ca înţeles; semnificaţia unora din ele, aşa cum au fost grupate pînă acum, pare întru cîtva prea îndepărtată pentru ca să nu admitem o încrucişare de teme.

Chiar dacă nu am reuşit să lămurim mai bine provenienţa cuvîntului aromîn, fonetismul lui vine să ne dea o indicaţie precisă în sensul că ne arată cum trebue să plecăm dela o temă conţinînd vocala *u*, pentru că un **bor-* sau mai curînd **borr-* nu l-ar putea explica.

Rămîne de lămurit în alte privinţe aspectul formei aromîne. Dacă ea trebue considerată ca un imperativ — pentru că astfel pare să fi fost la început — ar trebui să avem *bură*. Presenţa lui *-a* trebue să fie datorită faptului că **bură* a ajuns să fie socotit ca o interjecţie şi i s'a dat terminaţia *-a* proprie multor interjecţii (*ela*, *iuha*, etc.).

Tot o interjecţie (anume *o!*) a intervenit ca *bura* să fie dat uneori ca *obura;* aşa îl găsim în dicţionarul lui Dalametra [1]. De altă parte, T. Papahagi îmi face cunoscut că se aude şi *o, bura ni!* — cu adausul lui *ni* care trebue să fie privit tot ca o interjecţie.

Un aromînism în graiul din Săcele: *amiroană*

Intr'o schiţă publicată de G. Moroianu în *Semănătorul*, I[I] (1901), 120, am remarcat cuvîntul *amiroană* şi mai tîrziu i-am atras atenţia lui G. Giuglea, ca fiind din Săcele, să-l

le loup paraît et qu'elles [les femmes qui gardent les moutons] l'aperçoivent elles lui jettent tout ce qu'elles ont sous la main ... et, en même temps, elles poussent l'exclamation traditionnelle: *Au bourrais!* ou: *Au bourras!* (*bourrais* est plus usité) c'est-à-dire: *Au loup!*" Deci Boucherie credea că *bourra(i)s* înseamnă chiar „lup" şi în legătură cu aceasta se referia la numele, latinisat, de *Borracio* dat lui Arnaud, conte de Angoulême, pentru că ar fi prins un lup. Identificare ce rămîne nedovedită.

[1] *O, bura*, cum trebue despărţit, e dat de P. Papahagi, *Basme arom.*, 298; tot aşa într'un text din *Frăţil'a*, I, 137.

urmărească şi să vadă dacă mai este des întrebuinţat acolo. Nu am mai putut afla nimic pe urmă despre această interesantă formă şi cînd la Congresul filologilor Th. Capidan într'o comunicare despre aromînismele din dacoromînă s'a ocupat şi de originea Săcelenilor, contestînd că ar fi Aromîni, i-am atras atenţiunea asupra acestui cuvînt pe care nu-l menţionase. Publicînd acum comunicarea sa, Th. Capidan se referă la el, dar nu-i acordă nici o importanţă pentru motivul că nu ar fi cunoscut Săcelenilor şi pentru aceasta invocă mărturia lui G. Moroianu că existenţa lui *amiroană* „la bătrînii din Săcele nu e sigură“ [1]. Nu ştiu pentru ce acum G. Moroianu dă ca îndoielnic acest săcelenism după ce altădată mi l-a confirmat şi cînd, tot după mărturia d-sale, Sextil Puşcariu l-a înregistrat în *Dicţionarul Academiei*, I, 150.

De fapt, cuvîntul nu poate fi înlăturat, pentru că există într'adevăr. Despre aceasta am putut avea o confirmare adresîndu-mă profesorului N. Colceag, de origine din Săcele; d-sa a avut bunătatea să-mi comunice următoarele: „Răposatul preot Victor Popea îmi povestia că bunica mea, Maria Neagoe Scutaru, dojenia pe fetele ei, cînd nu se prea îndemnau la lucru, cu cuvintele: „ce stai ca o amńirǫană“; *amńirǫană* îl tălmăcia părintele Victor cu înţelesul de „împărătească“. In acelaşi timp, Tache Papahagi îmi comunică cum într'o călătorie pe care a făcut-o anul trecut la Săcele a aflat dela femei bătrîne că *amńirǫană* era un cuvînt bine cunoscut altădată Săcelenilor — azi puţini dacă-şi mai aduc aminte de el.

Deoarece numai în aromînă găsim o formă corespunzătoare, *amirărǫańe* şi *amirǫańe* „împărătească“, ca feminin al lui *amiră* „împărat“ (< gr. biz. ἀμηρᾶς < arab. *emir*), nu mai încape îndoială că *amńirǫană* al Săcelenilor este un aromînism. Pronunţat de ei la început ca *amirǫańe*, a fost dacoromînisat pe urmă, alterîndu-i-se terminaţiunea care cuprindea sufixul - *ǫańe*.

[1] *Junimea literară*, XIV (1925), 280.

Pentru originea Săcelenilor acest cuvînt are deci o importanţă ce nu se poate contesta [1]. Mai sînt unele consideraţii care dovedesc provenienţa lor dela sud şi cred că s'ar mai putea culege altele. E păcat că acest grup de Romîni nu a fost studiat mai de aproape din punct de vedere etnografic, folkloric şi dialectal — am stăruit de mai multe ori pe lîngă elevi ai mei, cunoscînd Săcelele, să dea o asemenea monografie, dar pînă acum nimeni nu s'a gîndit. Multe lucruri s'au pierdut din vechea vieaţă şi graiul Săcelenilor, dar cred că din ce s'a mai păstrat s'ar putea da un studiu care să lămurească deplin originea lor.

ROM. *teleleu*

Nu am crezut niciodată în etimologia lui Cihac, că am avea de a face cu un derivat din *telal*. Văd acum că şi Tiktin în dicţionarul său o crede îndoioasă, dar altă explicaţie nu ne aduce [2]. Numai o vagă asemănare ne-ar putea face să-l identificăm cu o poreclă din ruseşte *Thalalej* care se dă celor nătîngi, proşti, şi în care se ascunde numele Sf. Thalalea [3] — înţelesul nu se potriveşte, pentru că *teleleu* se vede bine că s'a aplicat cuiva care umblă încoace şi încolo, fără rost. Mi se pare atunci că explicaţia lui — cum arată şi terminaţiunea — se poate găsi în ungureşte, dar într'un cuvînt cu totul depărtat ca semnificaţie şi vom vedea că totuşi ne putem opri la el. Ung. *telelö* — ca derivat din *tél* „iarnă" — înseamnă „de iarnă, care stă iarna, care petrece iarna". Ce legătură ar putea avea cu al nostru *te-*

---

[1] L-a amintit, în treacăt, şi P. Papahagi într'un articol din *Dunărea*, 1923, 67.

[2] Relevează acolo şi fem. *teleleică*, dar cu înţeles deosebit de cel adevărat (v. *Rev. crit.-lit.*, IV, 86); un derivat verbal nu pare să existe, pentru că *tălălăi* (*Comoara satelor*, III, 52) „a merge încolo şi încoace, nesigur pe unde calci, a bălăbăni" trebue privit ca format din *tălălău*, nu din *teleleu*.

[3] V. articolul lui W. Christiani, *Ueber die persönl. Schimpfwörter im Russischen*, în *Arch. f. slav. Phil.*, XXXIV, 326.

leleu? Să ne gîndim la ciobanii care la apropierea iernei se îndreptau spre anumite locuri cu turmele lor. De aceştia, veniţi din Ardeal, ştim că mulţi au cutreerat cîmpiile Moldovei şi Munteniei în timpul iernei şi cum am arătat în *Vieaţa păst. în poesia noastră pop.* nu au fost totdeauna bine priviţi de locuitorii din aceste ţinuturi, aşa că li s'au dat diferite epitete. *A umbla teleleu* s'a putut deci zice la început despre acei ciobani care porniau cu oile ca să le ierneze dincoace. Cuvîntul unguresc a trebuit să li se aplice de sigur prin ţinuturi unde, în trecerile lor, s'au întîlnit cu Unguri, cum era prin Săcuime şi prin unele locuri din Moldova [1]. Deoarece *teleleu* pare să fie mai des întrebuinţat prin Moldova, acolo cred că a fost dat mai întîi de ai noştri drept calificativ acelora care rătăciau cu turmele şi nu erau tocmai bine văzuţi.

Cum accepţiunea lui *teleleu* poate fi derivată din împrejurări ale vieţei păstoreşti ne arată forme din alte limbi. In dicţionarul lui Radlov [2] turc. *badijäpäima* e dat cu înţelesul de „nomad (cioban) ce rătăceşte prin stepe, cascăgură, vagabund". In provansală *landaire* (după *Tresor* al lui Mistral) înseamnă „batteur de pavé, fainéant", şi alături de el avem verbul *(se) landá* „errer, battre le pavé, fainéanter, flaner"; e adevărat că aceste forme se întîlnesc cu o serie romanică de origine germanică şi de care Meyer-Lübke se ocupă în dicţionarul său sub n-rul 4976, dar de fapt cred că avem de a face cu o contaminare; chiar dacă *landaire*, *landá*, ne duc spre germ. *landern*, cum arată fonetismul lor şi cu *r* (*landraire*, *landrá*), de fapt cred că ei nu

[1] Chiar în ungureşte întîlnim semnificaţia păstorească în verbul *teleltetni* „a ierna (vorbindu-se despre oi)". Cf. Szárvas és Simonyi, *Mag. nyelvtört. szótár*, III, 547-548.

Provenienţa ungurească a lui *teleleu* e confirmată indirect de o altă formă dela noi (dialectală, din părţile Năsăudului), terminată tot în *-eu* şi cu un înţeles apropiat, anume *hebereu* (*umblă hebereu* „umblă fără nici o treabă"), pe care N. Drăganu a explicat-o prin ung. *heverö* (în *Dacoromania*, III, 719).

[2] *Opytъ slov. tjursk. nar.*, IV, 1519-1520.

sînt streini de „landele“ din sudul Franţei strîns legate de vieaţa păstorească de acolo; despre ciobanii care străbăteau aceste „lande“, umblau teleleu pe acolo, s'a putut zice *landá* care s'a încrucişat cu forma germanică; această încrucişare reiese şi din fonetismul altei forme provansale: *alandá* „donner la clef des champs, lâcher le troupeau“ e sigur un derivat din *lando* (adică: „a lăsa oile să pască pe landă, pe cîmp)“; dar alături de *alandá* apare şi forma cu *r* (*alandrá*), aşa că vedem bine şi aici contaminarea lui *lando* cu germ. *landern*. In orice cas, formele provansale dintîi ne duc tot spre vieaţa pastorală, aşa că ne ofer şi ele ceva corespunzător lui *teleleu*.

BASC. *erebesatze*

E înregistrat de Azkue în dicţionarul său (I, 264), cu înţelesul de „vomir“ (în dialectele din Bizkaya şi Guipuzkoa; tot acolo forma *erebesa*, ca substantiv însemnînd „vomissement“). Extensiunea lui geografică vine dela început să ne spună că poate fi un împrumut din spaniolă (gal.), şi într'adevăr avem acolo *revesar* cu acelaşi înţeles (tot aşa port. *revessar* şi cat. *reversar*). Etimologia lui e clară, lat. reversare, şi dacă am ţinut să mă ocup de el e pentru că se întîlneşte cu rom. *vărsa*, fr. dial. *(ra)versé*[1] şi nu s'a relevat pînă acum această coincidenţă. Să admitem că încă din latină (re)versare ajunsese să fie întrebuinţat astfel? Nu este imposibil, deşi desvoltarea semantică din spaniolă, portughesă şi francesă poate fi independentă de cea din romîneşte: înţelesul primitiv al lui (re)versare a putut duce uşor şi de o parte şi de alta la aceeaşi semnificaţie[2].

ASUPRA FURCEI DE TORS LA BASCI

Articolul despre *Semantism*... —unde amintiam (pag. 318) ce am putut afla despre furca de tors la Basci — era tipărit

[1] In Loire-inférieure şi Sarthe; v. *Atlas lingu.*, 1413.

[2] Comp. alb. *viel* şi formele germ. citate de G. Meyer, *Etym. Wb.*, 475.

cînd am primit aceste rînduri cu lămuriri nouă dela directorul *Museului basc* din Bayonne, Comandantul W. Boissel: „Je viens de trouver une tige de quenouille, en joli bois, bien ouvragé, se terminant par un trident. L'antiquaire qui nous en a fait présent dit qu'elle provient de la région de Hasparren, du Labourd par conséquent. Il ajoute qu'une vieille femme lui a indiqué comment on employait cette quenouille (laine fichée dans le trident, tige tenue dans le bras gauche, fils dévidés par la main droite). Je vous adresserai prochainement le dessin exact du trident". Nu am primit pînă acum desenul, aşa că nu-l pot reproduce aici, cum aşi fi dorit.

Informaţia aceasta înlătură orice îndoială asupra întrebuinţărei altădată la Basci a furcei de tors la fel cu cea dela noi. Direct sau indirect avem prin urmare indicaţii că ea a fost cunoscută în tot ţinutul basc frances. E de mirare totuşi că pentru Basse-Navarre, de pildă, furca de tors nu ne e confirmată astfel acum vre-o două sute de ani; în cartea lui L. Colas, *La tombe basque,* de care mă ocup mai departe, mai multe stele funerare vechi au săpate pe ele unelte de ţesătorie (v. n-rele indicate acolo, I, 398, la rubrica „fileuses"), dar pe nici una furca nu este rămurată, ci în formă de băţ lăţit în partea de sus, ca o placă pe care se punea lîna (v. în special desenul dela stela n-rul 668; cf. şi vol. II, 79). Oricum, confirmarea deplină — în afară de ce resultă din cuvîntul *burkila* dat de Azkue — e de aşteptat să o avem şi pentru Basse-Navarre.

Ov. Densusianu

Fr. *à nulle autre seconde*

Studiul publicat de I. Bacinschi în fasciculul precedent al acestei reviste, despre *Termeni negativi în funcţiune afirmativă*, cuprinde, în partea finală (p. 99), o inadvertenţă care socotim că trebue relevată, fără a atinge întru nimic soliditatea meritoasei contribuţiuni sintactice.

Inşelat probabil de rom. *secundă*, I. Bacinschi traduce

pe fr. *une folie à nulle autre seconde* prin: „o nebunie *în fiecare clipă* [= părticică infimă a timpului]".

Confusiunea cu *à chaque instant* e tot atît de evidentă, pe cît de evident e că adevăratul sens al expresiei francese — copie savantă a lat. *nulli secundus* = gr. οὐδενὸς δεύτερος — este acela de: „qui ne cède le pas à personne, ne lui cède en rien, ne lui est point inférieur", deci: „de tout premier ordre, sans égal, sans rival, sans pareil, à nul autre pareil" [1].

V. Bogrea

Note asupra rotacismului

— Cu prilejul unei dări de samă —

In *Arhiva*, XXXII, 151-156, D-ra Marg. Ştefănescu publică o dare de samă asupra cărţei mele, *Étude sur le rhotacisme en roumain*, Paris, 1924. Nu voi discuta aci eresiile recensentei, precum existenţa rotacismului în aromînă sau traducerea cărţilor rotacisante în Principate (p. 153), nici conclusiile d-sale provocate de lectura pripită a cărţei. Cetitorul nepărtinitor va compara în linişte amîndouă textele şi va trage conclusiile ce i se vor impune. Doresc, numai, să rectific următoarele interpretări eronate ale profesoarei din Iaşi:

1. *bire*. Fonetismul *bire* î. l. de *bine* a fost relevat de N. C. Bejenaru în c. Vutcani, j. Fălciu (v. *Arhiva*, XXXI, 287; cf. XXXII, 150). Bejenaru îmi comunicase această informaţie odată cu următorul comentar, care nu-mi explic din ce motiv nu figurează în *Arhiva*: „*bire* se aude în graiul copiilor. In graiul oamenilor maturi, numai în sens ironic. De ex., X îl roagă pe Y să-i facă cutare lucru; X a insistat de multe ori şi Y, ca să scape de dînsul, îi răspunde: „*bire*... *bire*,

[1] [Rectificarea pe care o publicăm se întîlneşte cu ce ne-a scris în acelaşi sens prof. Leo Spitzer, din Marburg, cu cîteva zile înainte de a primi această notiţă; cum dînsul nu şi-a exprimat dorinţa de a se publica observaţiile d-sale în revistă, ne-am crezut totuşi datori să menţionăm această coincidenţă. — O. D.].

am să fac", deşi e convins că nu va aduce la îndeplinire făgăduiala" (comunicare orală, Iaşi, octobre 1923).

Mi se pare că interpretarea acestei inovaţiuni fonetice nu poate fi decît următoarea: trecerea lui *-n-* la *-r-* e o deformaţie recentă, care caracterisează graiul copiilor. Valoarea afectivă a lui *bire* reiese limpede din comunicarea de mai sus. Cuvîntul a fost cristalisat în această funcţiune oarecum peiorativă. Mă mulţumesc să aduc două exemple, care ar putea fi uşor îmmulţite, pentru a ilustra această interpretare: un cunoscut mi se plîngea de *mideriile* (= miseriile) vieţei. Alfred Jarry, autorul lui *Ubu Roi*, nu se despărţia de un băţ cu vîrful ascuţit, menit să perforeze „les *oneilles*" (=les oreilles) unei anumite categorii de burghesi [1]. Nuanţa comică sau satirică cuprinsă în aceste deformaţii este evidentă; ele intră în categoria faptelor studiate de Ch. Bally în *Traité de stylistique française* [2], încît socotesc inutil a mai insista asupra lor.

Aceste constatări fac legătura între *bire* şi forma *rapoi* (=înapoi), atestată în scrierile lui M. Sadoveanu. S. Puşcariu relevase încă din 1910 acest fonetism [3].

Observ, mai întîi, că apariţia rotacismului în j. Suceava nu e de loc surprinzătoare, dat fiind că inovaţiunea a fost cîndva normală în Bucovina. N'am înregistrat această formă în studiul amintit, pentru că ea nu e confirmată prin studiile dialectologilor. Nu mă îndoiesc de existenţa ei; cred, numai, că avem de a face, în acest cas, cu ceea ce F. de Saussure ar fi numit „un fait de parole". S'a întîmplat, adică, în această regiune ceea ce s'a petrecut în ţara Moţilor, unde rotacismul a dispărut din „limbă". Diferenţa între aceste două categorii de fapte este capitală. De aceea, mi se pare că propositiunea „le rhotacisme a disparu totalement au-

---

[1] V. *La nouvelle revue française*, XXIII (1924), 269: „Carré sur la banquette des cafés, le bâton à perforer les *oneilles* entre les jambes, Jarry jouait le père Ubu".

[2] Ed. a 2-a, Heidelberg, 1921, I, 231 urm.

[3] *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 41. Cf. *Arhiva*, XXXII, 150.

jourd'hui du daco-roumain" (*Étude*, p. 11 şi 16) corespunde cu realitatea faptelor. Cercetările lui T. Papahagi în Ţara Moţilor confirmă această interpretare. Cu mare greutate Papahagi a putut înregistra cîteva casuri de rotacism, acolo unde un cercetător neprevenit n'ar fi cules nimic cu privire la această particularitate fonetică (*Grai şi suflet*, II, p. 48-50). Dar e evident că aceste fonetisme nu interesează „limba", care a eliminat cu desăvîrşire astăzi rotacismul.

2. Prep. *pîră*. La p. 152 se arată că n'am vorbit de fonetismul *pîră* î. l. de *pînă*, care apare în Basarabia şi în Moldova.

Chestiunea e mult mai complicată de cum îşi închipue recensenta.

Fără îndoială, avem de a face cu un cas de rotacism. A. Procopovici a arătat cu dreptate în *Dacoromania*, II, p. 198, că etimologia porro ad propusă de Puşcariu, *Et. Wb.*, 1319, nu e confirmată de notaţiunile din textele rotacisante, care presupun un *-n-* originar. Notaţiuni ca *pă.ꙗră* sau *pănră* din *Ps. Hurmuzaki* (ed. Candrea, p. 13[37], 28[42] etc.) probează aceasta pînă la evidenţă. Totuşi, etimonul paene ad nu satisface toate cerinţele. Dacă formele istr. *pir*, *pirę* şi megl. *pănă* sînt normale (pene atestat în *Corpus gl. lat.*), mr. *pănă* sau *pînă* face dificultate pentru această etimologie, din causa timbrului vocalei accentuate. Ne-am aştepta, în adevăr, la **pînă*.

Dar, indiferent de vocalismul etimonului, presenţa lui *pîră* în Moldova nu poate fi explicată prin rotacism, pentru că forma cu *-r-* apare în regiuni care n'au cunoscut această inovaţiune fonetică, de ex. în judeţele Covurlui, Tutova şi Vaslui [1]. Repartiţia geografică a lui *pîră* ne arată că preposiţia a percurs mari distanţe, astfel încît astăzi apare în regiuni unde fonetica locală nu justifică trecerea lui *-n-* la *-r-*. Faptele care au determinat această migraţiune rămîn însă obscure. Pe de altă parte, problema e complicată prin

[1] *Graiul nostru*, I, 314, II şi III; 409, I şi 410 IV; 492, XVIII.

apariţiunea fonetismului *fănă* î. l. de *fără*, acolo unde în-întîlnim *pîră* [1].

3. La p. 153-155 mi se reproşează că nu cunosc lucrările lui I. Bărbulescu, care arătase încă din 1904 care era valoarea lui ѧ în textele rotacisante.

Recensenta se înşală în două privinţe:

1. cunosc lucrările lui I. Bărbulescu,

2. tocmai din această causă nu le-am citat la locul cuvenit, pentru că nici în *Fonetica alfabetului cirilic*, nici în articolele publicate în *Arhiva*, n'a reuşit să aducă vre-o lumină în chestiunea valoarei fonetice a slovei ѧ.

Bărbulescu susţine că slova ѧ avea în textele romîne aceeaşi valoare ca şi în textele medio-bulgare [2]. Pentru ca această interpretare să fie admisibilă, ar trebui să se probeze:

a. că ѫ (şi ѧ) îşi păstrase valoarea nasală în textele medio-bulgare, în regulă generală,

b. că ѧ în textele romîne avea o valoare fonetică analogă.

a. Valoarea lui ѫ în textele medio-bulgare şi romîne. ѧ e o modificare grafică a lui ѫ operată pe domeniul bulgar [3]. In v. slavă, ѫ representa fonemul *ō*. Nasalisarea dispare în medio-bulgară începînd cu prima jumătate a sec. al XII^lea^. In prima jumătate a sec. al XIII^lea^ denasalisarea *ō* > ъ se operase cu siguranţă. Resturi ale nasalisărei s'au păstrat în dialectele bulgăreşti meridionale. Avem de a face, în acest cas, cu o vocală obscură + *m* sau *n*: ъm, ъn [4].

Litera ѫ în textele romîne din sec. al XVI^lea^ şi al XVII^lea^ are valoarea *ă* sau *î*. Intrebuinţarea ortografică a

---

[1] Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim.*, 549, explică pe *fănă* prin influenţa lui *pînă*. Afară de dificultatea de a justifica întîlnirea acestor prepositiuni „dans les mêmes chemins de la pensée" (M. Roques), trebue ţinut samă de faptul că *fănă* e atestat acolo unde avem *pîră*. Cf. *Arhiva*, XXXI, 287.

[2] *Fonetica*, 231 urm.; *Cercetări istorico-filologice*, 24; *Arhiva*, XXXI, 175-180 şi 303-305.

[3] I. Bogdan, *Lui T. Maiorescu*, *Omagiu*, 588; Bărbulescu, *Fonetica*, 231-237.

[4] Vondrák, *Vergl. slav. Gr.*, I, 114-132; *Altkirchensl. Gr.* [2], 140-144.

acestei slove a fost împrumutată grafiei medio-bulgare după denasalisare, adică la sfîrşitul sec. al XIII^lea^ sau în sec. al XIV^-lea^. Nu se poate proba că ѫ păstrase în textele medio-bulgare sau slavo-romîne altă valoare decît ъ. Bărbulescu recunoaşte categoric aceasta: „dacă în textele romîno-slave ѫ are şi valoarea nasală de ъ*n* sau *n̥*... nu putem constata cu siguranţă. Aceasta am văzut (p. 201) că nici în textele bulgaro-slave nu se poate şti cu siguranţă decît prin deducţiuni" (*Fonetica*, 210). Dar aceste „deducţiuni" sînt lipsite de orice valoare probantă, prin faptul că Bărbulescu confundă valoarea grafică cu valoarea fonetică pe care o exprimă slova. In adevăr, ce probă valabilă pentru fonetica romînească poate fi trasă din comparaţia slovei ѫ, care în medio-bulgară representa sunetul ъ, şi fonemele ъ*n* şi ъ*m* din dialectul vorbit astăzi în împrejurimile Salonicului, care represintă tratamentul normal în această regiune al v. bulg. *ō*? Cît priveşte exemplele extrase din documentele slavo-romîne din sec. al XV^lea^, în care ѫ are valoarea ъ*m*, pe cînd ѫ notează de obicei în aceste texte fonemele ъ sau *a* [1], ele sînt datorite influenţei ortografice a v. bulgare.

Iată înşirarea exemplelor [2]: *Dѫbovicѫ*, p. 4, 6, 11, 14 şi 16 (anii 1413, 1415-1418, 1421, 1424-1427, 1422), p. 21 (1424). In doc. n-rul XVII, p. 32 (anul 1431), găsim de două ori *Dѫmbovic(i)* înlocuit într'un duplicat prin *Dъbovicѫ* (p. 36). La p. 226 (anul 1508), un exemplu de ъ=ъ*m*: *Dъbovice*.

b. Valoarea lui ѧ în textele medio-bulgare şi romîne. In monumentele medio-bulgare ѧ are aceeaşi valoare ca ѫ. Bărbulescu recunoaşte că n'a găsit nici un exemplu sigur de ѧ=ъ*n* (*Fonetica*, 243). In textele romîne întîlnim exemple de ѫ scris în locul lui ѧ (*Fonetica*, 215-221), grafii inverse, ѧ î. l. de ѫ şi ѧ î. l. de ѩ (Densusianu, *Hist. de la langue*

---

[1] Bărbulescu, *Fonetica*, 210, şi *Arhiva*, XXIX, 180; I. Bogdan, *Docum. privitoare la relaţiile Ţărei Romineşti cu Braşovul...*, I, Bucureşti, 1905, XXXI.

[2] Cifrele trimit la paginile ed. Bogdan citată la n. 1.

roum., II, 49-50). Grafiile se explică prin confusia visuală între aceste litere, a căror formă e asemănătoare.

Resultă din aceste constatări că valoarea fonetică a lui ѧ în textele romîne nu poate fi căutată în textele mediobulgare. Intrebuințarea acestei slove pentru a indica nasalitatea vocalei precedente, așa cum a fost fixată de A. Procopovici [1], este, prin urmare, o inovație care s'a petrecut pe terenul romînesc.

A. ROSETTI

DOUĂ VARIANTE ALE „MIORIȚEI"

Problema *Mioriței* — după cum se știe — nu e definitiv resolvată de cercetători. Variantele cunoscute pînă acum au dat o parțială explicare; se simte nevoia unor mărturii nouă. Dăm mai jos două variante pe care le-am cules în Vrancea (comuna Spinești). Prima am cules-o dela bătrîna Costanda Păun, de 71 ani; a doua dela Simioana N. Diaconu, de 58 ani. Variantele acestea se cîntă pe o melodie care e uniformă în tot ținutul Vrancei. In special ciobanii o cîntă frumos din fluier și din caval. Nădăjduim să o transcriem și să o publicăm mai tîrziu împreună cu alte variante pe care le vom mai găsi pe plaiurile vrîncene.

I

— N'ioriți lai,
Lai, bucălai,
Di trij zîli 'ncoași
Gura nu-ț maj taśi:
Orj jarba nu-ț plaśi,
Orj apa nu-ț plaśi?
— N'ie jarba-ńj plaśi,
N'ie apa-ńj plaśi,
Dar țîi, stăpîni,
Nu știu śi ț'or faśi,
Căśi am auzît
Cî s'au sfătuit
Colea în disarî
Ca să ńi ți-omoari
Șiobănașî tăj,
Pentru-a ta sarici,
Carj-o porț maj lungî,
Șj-al tău flueraș
Cu cari pînî 'n sarî
În el ni cîntaș,

[1] *Despre nasalisare și rotacism*, în *An. Ac. rom.*, XXX, liter., p. 267-270 și 279.

Din cîmp ni-adunaş
Şî ni cuvîntaş:
„Turma mia di oi,
Eu v'am adunat
Din cîmp şî zăvoi,
Căśi di astăz, dragî,
Mă duc dila voi
Şî vă las cu žele
Pi-ali meli oi.
Dar eu crez aşa
Că nu veţ lăpta,
Găleţ s'or usca,
N'ioriţa mea,
Ştenanului[1] cu untu
Îi va cădea fundu,
Sub înkegătoari
Va creşti śicoari
Sub crinta[2] di caş
Tot vor creşti faźi,
Faźi şî păltinaşi,
Şî în locu stînii
Ińi vor creşti pońi,
Pońi ńirosîtori
Şî vor faśi flori,
Floriśeli ńii
C'ali meli oi;
Śini s'a umbri
Îńi va mulţumi
Şî m'a pomini".
Śiobănaş frumos,
Sus la munti, sus,
Pi Sboina[3] în sus;
Śiobănaş frumos,
Cu turma aleasî,
Oi cu lîna creaţî,
Pasc di-o frumusaţî,
Şî li tot păscu
Şî apoi porni
Cu băţu'ntri speti,
Pi-un plai ńi li deti,
Mereu şuerînd,
Din gurî cîntînd.
Di-odatî 'nśetă,
Oili-ńi kemă
Pi-un plăiuţ în cali,
La stînî di vali.
Iatî cî'ntîlni
Hoţ moldovenesc
Şî îl înžunghiă,
Oili-i luă.
Dar aśia ńioarî,
Oai năzdrăvanî,
Sî tot ascunsărî,
Di cîrd rămăsărî,
Griža îi purtarî
Pînî-l îngroparî;
Cîni îi kemarî,
Groapa di-i săparî
În žocu di ńei,
Să hie cu ei.
N'ioriţa ziśi:
„Stăpîni, stăpîni,
Sî ti 'ngrop, stăpîni,
În strunga cu oi,
Sî hii tot cu noi;
Noi toati ni-om strînźi

---

[1] Un fel de putină în care se păstrează untul la stînă.

[2] O scîndură de brad sub care se aşează caşii ca să se scurgă de zăr, pentru ca apoi să se dospească.

[3] Una dintre culmile cele mai înalte ale Carpaţilor din ţinutul Vrancei, renumită prin păşunile ei. Şi astăzi vin aici ciobani din Buzău şi Breţcani cu oile lor la păşunat. Pentru aceasta se îngrijesc din timp să arvunească iarba Vrîncenilor. Trebue ştiut că cele mai multe stîni vrîncene se găsesc aici. „Brînza dela Sboina" este renumită în tot acest ţinut.

Și mereu ți-om plînźi
Cu lacrîmi di sînźi
În lătratu cînilor,
În zg'eratul oilor;
Și la cap ți-om puni:
Flueraș di os,
Să-ț cînti frumos;
La k'iśioari buśiumu,
Să-ț mîngîi suflitu[a].
N'ioriția-l mormîntă
Și dupî turmî plecă.
Și mereu umblînd,
Oili cătînd,
O babî 'ntîlnești,
O babî bătrînî
Cu brîu di lînî,
Din mînî 'ndrugînd,
Din oki lăcrămînd,
Din gurî 'ntrebînd
Di-a ei feśiorel,
Nalt și supțîrel
Ca tras prin inel;
Fețîșoara lui
Spuma laptilui;
Mustăśioara lui
Sk'icu grîului;
Okișori lui
Mura cîmpului.
Dar baba 'ndrăznеațî:
— N'ioriți creațî,
Spuńe-ńi cu credințî
De l-ați mormîntat,
Să nu ńi-l mai cat.
— Măicuțî bătrînî,
Cu brîu di lînî,
Eu îț spui curat
Că el s'a 'nsurat
Și nevasta lui
Soaria-soarilui;
Și ai lui nuntaș
Greieri, greieraș;
Ai lui lăutari
Lăcustili mari,
Eli-au tot cîntat
Prin iarbă sărind,
Peste el pășînd.

II

N'ioriți lai,
Lai bucălai,
Di trii zîli 'ncoaśi
Gura nu-ț mai taśi;
La apî ti dau,
La iarbî ti dau,
Tu iarbî nu pești,
Niśi apî nu bei.
Eu mă năcăźii,
C'un băț c'azvîrlii.
— Măi stăpîni cîni,
Nu-ńi azvîrli 'n mini,
C'asarî pin śinî
Eu că m'am făcut
Șkioapa șkioapilor
În urma oilor,
Și c'am auzît
Tovarîșî tăi
Cum ńi sî vorg'iau
Ca sî ti omoari
La apus di soari —
Unu-i Moldovian,
Și unu-i Muntian—,
Cî ai oi mai multi,
Multi și mai buni,
Ai dulăi mai mulț,
Mai mulț și mai buni.
— N'ioriți lai,
Lai bucălai,
Sî li spui așa:
Di m'or omorî
Sî nu mă îngroapi
Tuma[1] 'n dosu stînii,
Undi zac și cîni,
Śi sî mă îngroapi
În strunga oilor,

[1] Tocmai.

În žocu ńeilor.
Voi să-ńi puneţ aşa
Cîn m'or îngropa:
Flueraş în alunaş,
Buśiumaş în păltinaş;
Vîntu cîn a traźi
Flueru ńi-o zîśi,
Oili s'or strînźi,
Pi mini m'or plînźi
Cu lacrîńi di sînźi;
Iar vîntu ńi-a traźi,
Buśiumu ńi-a zîśi,
N'ielili s'or strînźi
Şî toati m'or plînźi
Cu lacrîńi di sînźi.
N'ioriţî lai,
Lai bucălai
N'i-aţ merźi pi drumu mari,
Întîlniţ o babuşoarî
C'un caer mari di lînî,
Din piśior mergînd,
Din drugî 'ndrugînd,
Din oki lăcrămînd,
Din gurî 'ntrebînd:
— Ia, n'aţ întîlnit
Şî nu ńi-aţ zărit
Mîndru śiobănaş,
A ńeu feśioraş?
— Nu ńi l-am văzut,
Kiar să-l hi văzut
Nu l-am cunoscut.
— Ia, un śiobănaş:
Feţîşoara lui
Spuma laptilui;
Okişori lui
Mura cîmpului;
Kicuşoara lui
Sk'icu grîului.
— Ba ńi l-am văzut,
Că ńi s'a 'nsurat.
— Pi śini a luat?
— Pi negru pămînt.
— Śini l-a cununat?
— Sapa şî lopata.

Ion Diaconu

DĂRI DE SAMĂ

TH. CAPIDAN, Meglenoromînii: I. Istoria şi graiul lor; Bucureşti, Cultura naţională; 1925; VII + 225 pag. *(Studii şi cercetări,* VII, publ. de Academia romînă).

Domeniu al dialectologiei noastre ajuns să fie mai bine cunoscut numai de cîteva decenii, prin studiile lui G. Weigand şi P. Papahagi, meglenita aştepta cercetări nouă şi acestea ne sînt date de Th. Capidan în lucrarea ce urmează să cuprindă încă două părţi (texte şi un dicţionar etimologic al acestui grai dela sudul Dunărei).

Pe basa materialului adunat de d-sa, şi nu numai pentru dialectologie, dar şi pentru etnografie, ajungem să ne înfăţişăm mai limpede regiunea Meglenului, cu însemnătatea pe care o are pentru expansiunea elementului romînesc. După schiţa dată de Weigand putem urmări acum mai bine particularităţile meglenitei, pe care Capidan le studiază în expuneri amănunţite ţinînd samă de constatările de pînă acum ale dialectologiei noastre şi de ceea ce arată comparaţia cu limbile balcanice.

Asupra felului cum trebue privită meglenita Capidan se raliază la părerea celor care o consideră ca un dialect, tot aşa ca istro- şi aromîna faţă de dacoromînă. Părerea aceasta se opune aceleia pe care am susţinut-o în *Hist. de la langue roum.*, unde caracterisam meglenita ca un subdialect, şi ca dovadă că ea ar fi neîntemeiată Capidan aminteşte divergenţa în care, singur, mă găsesc cu alţii, partisani ai punctului de vedere pe care îl împărtăşeşte şi d-sa. E în litigiu o chestiune care de multe ori a fost discutată de dialectologi, fără să se ajungă totdeauna la fixarea unor norme sigure de interpretare a variaţiunilor lingvistice între anumite limite. Noţiunile de dialect şi subdialect pot fi înţelese în diferite chipuri, după cum ţinem samă de condi-

ţiunile speciale în care se presintă un teritoriu lingvistic. Cînd ne referim la albanesă, de pildă, e convenit să distingem în ea două dialecte, tosc şi gheg, pentru că cel dintîi presintă fenomenul rotacismului. Raportîndu-ne la limba romînă şi ţinînd samă de aceeaşi particularitate fonetică, nu mai sîntem totuşi îndreptăţiţi să ne oprim la acelaşi termen ca pentru albanesă: ce apare acolo ca dialect în limba noastră se înfăţişează ca subdialect. Rotacismul e, într'adevăr, la noi o particularitate care la un moment dat a despărţit dacoromîna în două şi deoarece aceasta se presenta ca un dialect faţă de celălalt, aromîna, teritoriul ei caracterisat prin rotacism apărea ca un subdialect. Dacă rotacismul s'ar fi păstrat în dacoromînă astfel cum era în secolul al XVI-lea sau dacă s'ar fi întîmplat să cîştige ca extensiune, astăzi de sigur că ar trebui să distingem între hotarele ei, din acest punct de vedere, un subdialect, cel cu rotacism. Condiţiuni de repartisare lingvistică deosebite fac deci să varieze întrebuinţarea termenilor de dialect şi subdialect, chiar atunci cînd punctul de vedere dela care plecăm e acelaşi. Evoluţiile lingvistice ne duc însă şi spre altă constatare: un subdialect poate deveni dialect. E casul istroromînei. Desprinsă, ca subdialect din regiunea dacoromînă cu rotacism, ea a ajuns să fie un dialect prin desvoltarea specială pe care a urmat-o mai tîrziu, prin adausul de particularităţi care-i dau o fisionomie aparte. Ceea ce în primul rînd totuşi îi imprimă caracterul de dialect este păstrarea rotacismului, pentru că într'un complex de divergenţe lingvistice au mai multă valoare în acest sens acelea care răsar din fonetismul consonantic: alterarea consonantismului în aşa fel încît să se ajungă la forme foarte deosebite de cele primitive face să se reliefeze mai bine aspectul dialectal al unui grai decît alterările de vocalism, care în general trec prin nuanţări mai apropiate ori apar mai puţin frapante (caracterul dialectal al aromînei, printre altele, reiese mai mult din consonantismul ei, cu *ţ* pentru *č*, *dz* pentru *ǧ*, şi palatatisarea labialelor, decît din vocalism, păstrarea lui *e* după labiale, presenţa lui *i* în loc de *î* în forme ca *vimtu* etc. O comparaţie—prin presupunere—cred că poate evidenţia şi ea temeinicia acestor consideraţiuni cînd este vorba de a distinge la noi dialectele de subdialecte. Să ne închipuim că acei Romîni care au ajuns în pribegiile lor pînă în Moravia ar fi dus cu ei vorbirea rotacisată şi aceasta s'ar fi păstrat pînă azi (împreună, fireşte, cu alte modificări introduse în cursul timpului): am avea atunci un dialect romîn în Moravia analog aceluia din Istria. De altă parte, dacă acei Romîni duşi în Moravia nu au cunoscut rotacismul şi presupunînd că graiul lor

s'ar fi menţinut pînă azi, în casul acesta nu am fi mai avut de a face cu un dialect bine diferenţiat ca în prima ipotesă, ci cu o variantă a dacoromînei, cu o prelungire a ei putînd fi socotită ca subdialect. Aplicînd aceste observaţiuni la meglenită se explică în de ajuns, cred, pentru ce am considerat-o ca un subdialect: derivînd-o din dacoromînă şi deoarece nu şi-a însuşit de acolo o particularitate aşa de caracteristică cum este rotacismul, mi s'a părut că ea nu poate fi privită ca un dialect, cum este istromîna, ci ca o ramificare subdialectală din dacoromînă. Dacă alături de termenul „dialect" poate fi admis acela de „subdialect" — şi ei sînt întrebuinţaţi alteori chiar de Capidan — trebuia arătat atunci de ce acesta din urmă ar fi exclus pentru meglenită. Din argumentarea d-sale lipseşte însă tocmai precisarea acestei distincţiuni în dialectologia noastră.

Părerea lui Capidan despre meglenită ca dialect e dedusă din aceea care formează ideea centrală a studiului său, anume că meglenita nu poate fi un grai nord-dunărean transplantat la sud, desprins deci din dacoromînă. Teoria aceasta e desvoltată la pag. 60 urm. şi rămîne să vedem dacă faptele o confirmă.

Megleniţii ar representa, după Capidan, o parte din Romînii sudici, aceia care au continuat cîtva timp să trăească aproape de Dunăre şi în contact cu Dacoromînii, după ce majoritatea populaţiei sud-dunărene, aceea care avea să constitue grupul aromîn, s'a coborît mai spre miazăzi, unde se găsia în plină retragere pe la sfîrşitul secolului al IX-lea. Legăturile Megleniţilor cu Dacoromînii şi despărţirea lor de Aromîni sînt arătate astfel la pag. 62: „Cînd... Romînii au trebuit să se despartă, fie din causa năvălirei tot mai crescîndă a poporului slav, sau din alte împrejurări, cei dintîi care au apucat drumul pribegiei coborînd în spre sud pînă în munţii Pindului şi pe cîmpiile Tesaliei au fost, probabil, aceia care se aflau în părţile din miazăzi. După aceştia, şi numai după un interval de mai multe veacuri de convieţuire cu Romînii nordici şi cu Slavii, a urmat coborîrea acelor Romîni sudici care ocupau părţile răsăritene şi pe care astăzi îi găsim aşezaţi în munţii Caragiovei". Atribuind năvălirei Slavilor perturbările care s'au produs în elementul romînesc dela sudul Dunărei, dislocarea unei părţi a lui, Capidan înfăţişează faptele nu tocmai cum sîntem autorisaţi să ni le representăm. După ce la început năvălirea Slavilor, venind dela nord la sud, a avut ca urmare isolarea noastră de elementul latin din Dalmaţia, Italia, mai tîrziu — ca o presiune spre răsărit, concomitentă cu cea spre apus şi urmînd linia Dunărei — ea a provocat mişcări în populaţia romînească dela sud. Mişcările acestea pornind din ţinuturile

apropiate de Dunăre au avut repercursiune spre miazăzi, în masa de populaţie romînească sud-danubiană şi încetul cu încetul aceasta s'a coborît spre locurile unde se găseşte azi. Cînd Capidan spune că aceia care cei dintîi s'au îndreptat spre Tesalia trebue să fi fost cei aşezaţi în partea meridională a teritoriului vechi din spre Dunăre—de sigur că are dreptate. Dar strămutarea acestora se explică prin faptul că din preajma Dunărei populaţia romînească ajunsese să simtă presiunea slavă şi era silită să se coboare spre sud. Capidan pierde din vedere aceasta şi de aici resultă că, deşi se referă la urmările năvălirei slave, lasă ca posibilă păstrarea lîngă Dunăre a unui element destul de numeros care avea să dea naştere Megleniţilor, pe cînd despre o altă parte a populaţiei romîneşti dela sud spune că a trebuit să-şi schimbe locuinţele, înaintînd spre miazăzi. Nu reiese raţiunea acestei distincţiuni şi se vede că numai dintr'o idee preconcepută e astfel presentată situaţia elementului romînesc sud-dunărean prin secolul al IX-lea. Trebuia să ni se explice pentru ce acei Romîni care aveau să devie Megleniţii nu au urmat acelaşi drum ca şi ceilalţi, de ce adică nu s'au coborît dela Dunăre spre sud, pentru ca să se amestece cu Aromînii. Nu putem înţelege cum, în împrejurările de atunci şi găsindu-se în faţa aceluiaşi element strein ce-şi afirma expansiunea, strămoşii Megleniţilor trăind alături de Aromîni şi vorbind un grai foarte asemănător, cum admite Capidan, nu ar fi fost atraşi de aceştia din urmă şi împreună să se coboare spre sud. Nu se poate obiecta că Megleniţii au putut continua să trăească în apropierea Dunărei cît timp prin acele părţi, pe teritoriul sîrbesc şi cel învecinat bulgăresc, găsim populaţie romînească şi atestările toponimiei o arată chiar pe unde n'am fi bănuit că a existat. Nu trebue însă să uităm că avem de a face pe acest teritoriu cu element romînesc din evul mediu ce apare redus, ca mici insule răzleţe, ca vagi prelungiri, la sud, ale dacoromînismului. Aceasta vine de asemenea să infirme, indirect, teoria lui Capidan. Se ştie că numele romîneşti de persoane atestate în evul mediu în ţinuturi sud-dunărene slavisate azi, cum şi cele toponimice din aceleaşi regiuni, au caracter dacoromîn[1]; ne întrebăm atunci cum se poate explica după părerea lui Capidan că nu întîlnim, prin părţile pe

[1] Dintre numele romîneştî în toponimia sîrbească relevate de S. Dragomir, *Vlahii şi Morlacii*, 103, unul singur care ar arăta fonetism aromîn şi meglenit ar fi *Muncela* (de cetit: *Munţela*), dar să fie oare exact redat? In aromînă şi meglenită nici nu e atestată forma corespunzătoare dr. *muncel*.

unde s'ar fi găsit Megleniţii mai multe veacuri, forme toponimice sigure atestînd fonetism al lor, în special alterarea labialelor care, după d-sa, le-a fost cunoscută de mult, chiar atunci cînd locuiau la Dunăre, aproape de Dacoromîni.

O consideraţiune de care Capidan trebuia să ţie iarăşi samă e ocupaţiunea primitivă a Megleniţilor. Dacă ei erau păstori—şi numai astfel ni-i putem închipui—cum puteau oare rămînea isolaţi prin locurile pe care li le atribue, despărţiţi de Aromînii coborîţi spre sud? Identitatea de ocupaţiune şi mişcările acestora spre miazăzi în chip firesc trebuiau să-i ducă şi pe ei în aceeaşi direcţiune, să facă să se continue comunitatea lor de vieaţă. E o logică a realităţilor pe care nu trebue să o trecem cu vederea în problemele filologice [1].

Capidan admite că Megleniţii ar fi început să părăsească malul drept al Dunărei numai prin secolul al XII-lea, al XIII-lea, pentru ca să se îndrepte spre locurile pe care le ocupă azi. Deci după separarea lor de Aromîni ar fi stat aproape de Dunăre încă vre-o patru veacuri. In casul acesta rămîne surprinzător că nu avem nici o mărturie despre petrecerea lor prin acele părţi pînă aşa tîrziu. Ne-am aştepta, de altă parte, să ni se arate ce împrejurări au putut determina strămutarea Megleniţilor prin secolul al XIII-lea, de ce, cu alte cuvinte, această strămutare a fost posibilă atunci şi nu mai curînd, prin secolul al IX-lea, cînd, cum am văzut, Capidan admite că Aromînii se despărţise de Megleniţi şi urmau mişcarea lor spre sud. Nici în această privinţă nu ni se dă vre-o lămurire.

Inainte de a se aşeza în ţinutul Caragiovei, Megleniţii, susţine Capidan, au trebuit să petreacă cîtva timp prin munţii Rodope. Părerea aceasta, exprimată în treacăt şi de I. A. Candrea [2] e presentată cu o argumentare filologică mai bine susţinută şi dîndu-ne impresia de a fi absolut convingătoare. Capidan relevează faptul că fenomenul caracteristic din vocalismul meglenit, înlocuirea lui *î* şi *ă* accentuaţi cu *ǫ*, se întîlneşte cu fonetismul unor graiuri bulgăreşti din Rodope, cu deosebire cel din Ahîrcelebi. Sînt totuşi de făcut unele reserve. In vorbirea din Ahîrcelebi sunetul asemănător celui din meglenită, un *o* deschis pronunţat

---

[1] Prea puţină atenţie a dat Capidan păstoritului la Megleniţi şi de aceea nu a urmărit mai de aproape terminologia corespunzătoare, cîtă s'a păstrat după ce dînşii, cum se ştie, s'au dedat mai mult plugăritului. Material bogat însă în această privinţă ne-a dat I. A. Candrea în studiul publicat în *Grai şi suflet*, I, 23 urm.

[2] *L. c.*, 24.

aproape ca *oa*, apare în locul lui ъ, ь și chiar al lui ѫ, ѧ[1]; trebue deci să admitem că a trecut relativ multă vreme pînă ce fonemele acestea din vechea slavă s'au confundat într unul singur, așa cum îl găsim la Ahîrcelebi. Numai dacă am avea dovada că prin secolul al XIII-lea, data admisă de Capidan, la Ahîrcelebi fonetismul în chestiune ajunsese să evolueze spre o^a, am putea admite că Megleniții l-au împrumutat de acolo, dar asemenea dovadă lipsește. Și chiar atunci ar trebui să presupunem că Megleniții au petrecut multă vreme în Rodope înainte de a se așeza în Meglen. Pentru că într'adevăr, ar fi să ne reprezentăm în casul acesta lucrurile astfel: ajungînd în contact cu Bulgarii din Rodope și avînd în graiul lor sunetele *ă*, *î* ele s'au întîlnit cu ъ etc. din vorbirea bulgărească de acolo și cînd în aceasta ъ a evoluat spre *o*[2] pentru ca mai tîrziu să ajungă la o^a și graiul meglenit a urmat aceeași evoluție, sub înrîurirea bulgărească. Proces fonetic ce nu s'ar fi putut produce repede și de aceea nu vedem cum totuși Capidan admite ca posibilă așezarea Megleniților în Caragiova prin secolul al XIII-lea, după ce ei trecuse prin Rodope. Că transformarea lui *î*, *ă* în *o* din meglenită poate fi în parte datorită influenței bulgare, aceasta nu pare imposibil, dar ea nu exclude derivarea ei din bulgara occidentală în locul celei orientale, admisă de Capidan. Se știe că transformarea lui ъ în *o*, în silabă accentuată, e un fenomen cunoscut dialectelor bulgare din vest, în special din Macedonia; se poate chiar spune că în regiunea occidentală a apărut întîi această particularitate și pe urmă s'a transmis spre răsărit, în măsura în care o presintă dialectele de acolo. Așezîndu-se printre Bulgarii din vest, putem deci presupune că dela o vreme, cînd

---

[1] Despre același fonetism la Rupčos și Cepino, unde se aude și *o*, *a* alături de o^a v. L. Miletič, *Das Ostbulgarische*, 216; *Die Rhodopemund.*, 193, 204.

[2] Deși se admite în general că trecerea lui ъ în silabă accentuată la o^a a fost precedată de fasa *o* (cf. B. Conev, *Istorija bъlgarskij ezikъ*, 506), totuși schimbarea s'a putut face prin intermediarul lui *a* care cu o pronunțare specială a putut să se apropie pe urmă de *o*, o^a. Că această evoluție era posibilă în regiunea estică a dialectelor bulgare ne arată faptul că la Erkeč, de pildă, *a* este redat printr'un sunet despre care L. Miletič (*Das Ostbulg.*, 154) spune că se aseamănă mult cu o^a dela Ahîrcelebi. Miletič, *Die Rhodopemund.*, 99, pare să admită și dînsul pe *a* ca bază a lui o^a, după ce mai înainte îl explica din *o* (*Das Ostbulg.*, 216). Cf. Vondrák, *Altkirchensl. Gramm.*, ed. a 2-a, 142.

în pronunţarea acestora ъ s'a îndreptat spre *o*, Megleniţii şi-au însuşit această pronunţare pentru *î*, *ă*, înlocuindu-i cu *o* avînd o pronunţare specială — la Liumniţa apare chiar *o* în loc de *ǫ*: *monă* etc. = mînă (cf. pag. 97, 100) —, iar mai pe urmă *o* a putut să fie nuanţat spre rostirea de azi[1]. Deci asemănarea cu fonetismul dela Ahîrcelebi poate fi numai întîmplătoare: independent într'o parte şi într'alta s'a putut ajunge la un fonetism identic[2].

Dacă Megleniţii ar fi petrecut mai mult timp în Rodope — pentru că numai astfel am înţelege de ce şi-ar fi apropriat de acolo pronunţarea cu *ǫ* — ar trebui să întîlnim în toponimia din acele părţi vre-o formă romînească explicabilă prin fonetismul lor. Nici una însă nu este atestată astfel. De altă parte, toate numele romîneşti de localităţi pe care le întîlnim în Bulgaria şi le putem socoti ca vechi apar cu fonetism dacoromîn sau meglenit, unde acesta corespunde celui dintîi; nu avem nici un exemplu sigur arătînd alterarea labialelor sau *ţ* în loc de *č* şi putînd fi explicat prin aromînă sau meglenită, cînd aceasta presintă acelaşi fonetism, îndepărtîndu-se de dacoromînă. Asemenea forme toponimice le putem urmări în studiul lui G. Weigad, *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, unde în special la pag. 49 se relevează caracterul lor, nepresentînd nimic aromînesc. Weigand le pune, de altfel, într'o vagă legătură cu meglenita şi ne miră că despre aceasta nu aminteşte de loc Capidan. Precisînd, putem spune că aceste forme atestă existenţa în evul mediu a unui element identic cu cel dacoromîn în Bulgaria şi deoarece ele apar şi pe teritoriul pe unde trebue să fi trecut Megleniţii în drumul lor spre Caragiova, cu ramificări de migraţiune păstorească, putem admite

---

[1] In discuţia asupra provenienţei lui *ǫ* Capidan nu aminteşte că acest sunet înlocueşte şi pe *y* din elementele turceşti şi chiar pe un *ă* final resultat din *a* în aceleaşi elemente (cf. pag. 99). Nu este oare şi aceasta o dovadă că fixarea lui *ǫ* în fonetismul meglenit trebue să fie relativ recentă? Avem, se vede, de a face cu o evoluţie fonetică întîmplată încet, gradat, şi la care au putut participa şi cuvintele luate din turceşte.

[2] La pag. 92 Capidan mai aminteşte două particularităţi care ar putea fi considerate ca provenind în meglenită din bulgăreasca răsăriteană, dela Rodope. Singur însă recunoaşte că una din ele (prezenţa lui *l* palatal) nu e deplin convingătoare şi insistă mai mult asupra celeilalte, păstrarea lui *ea* < ѣ dinaintea lui *e*, *i* în împrumuturi mai nouă decît cele din prima epocă a contactului cu Slavii; lipseşte încă dovada acestor împrumuturi mai nouă; ele pot fi relativ mai vechi şi să provie chiar din dialectele bulgare vestice (cf. Vondrák, *Vergleich. Gramm.*, ed. a 2a, I, 89).

că ele provin din graiul lor și că, prin urmare, acesta era la origine asemănător celui dacoromîn. Dacă Megleniții, cum susține Capidan, ar fi dus dela Dunăre, în coborîrile lor, un grai apropiat de cel aromîn, ar trebui să găsim în toponimia bulgărească a regiunilor pe unde s'au coborît forme redînd acest grai. Deoarece ele lipsesc și cele atestate își găsesc echivalentele lor numai în dacoromînă, mărturia acestora — ca urme ale trecerei Megleniților prin Bulgaria cum nu avem motive să le contestăm — vine de asemenea să infirme părerea lui Capidan.

Din așezarea Megleniților la dreapta Vardarului mai tîrziu decît s'a susținut pînă acum Capidan deduce imposibilitatea amestecului lor cu Pecenegii, cum a crezut C. Jireček. Și aceasta pentru motivul că Pecenegii aproape pierise la sfîrșitul secolului al XI-lea, în lupte cu Bizantinii, iar aceia despre care se spune că au fost colonisați în Meglen după 1091 nu au putut să se mai păstreze multă vreme, pînă în secolul al XIII-lea cînd Romînii veniră să se stabilească acolo. Afirmarea lui Capidan că Pecenegii din Meglen ar fi dispărut repede, înainte de secolul al XIII-lea, este prea categorică, deoarece nu avem nici o dovadă în acest sens. De altfel, partea aceasta a argumentărei sale se înlătură cît timp, cum am văzut, nu este dovedită nici data admisă de d-sa pentru coborîrea Megleniților spre Caragiova. Nu voesc prin aceasta să apăr ca sigură părerea că Megleniții s'au amestecat cu Pecenegii; am considerat-o altădată, referindu-mă la Jireček, ca probabilă și nu voi adăuga acum mai mult la ea Propriu zis, nu avem nici o probă convingătoare pentru amestecul ori neamestecul Megleniților cu Pecenegii. Chestiunea rămîne nedecisă astfel, dar că ei au primit infiltrațiuni streine, că datoresc înfățișarea lor încrucișărei cu un element oriental, aceasta nu poate fi tăgăduit.

Pentru a arăta că meglenita se apropie mai mult de aromînă decît de dacoromînă și trebue privită ca dialect sud-dunărean, Capidan insistă cu deosebire asupra felului cum se presintă ea din punct de vedere al foneticei labialelor dinaintea lui *e, i, ĭ*. Constatările în privința aceasta le resumă astfel: *p, v, m* apar cînd alterați în *k', g', ń*, cînd păstrați; *f* e alterat totdeauna (în *h'*, dispărut pe urmă ori lăsînd o slabă aspirație); *b* se păstrează peste tot. Pentru *b* e de făcut însă o rectificare: el apare alterat în *žirĭag'ă* < bulg. *žrĕbii*, deci avem un exemplu și de prefacerea lui *b* în *g'* și ne miră că nu a fost relevat de Capidan, cu toate că citează de mai multe ori acest cuvînt în legătură cu alte particularități ale lui. Asupra fenomenului care leagă meglenita de aromînă, Capidan se exprimă foarte categoric astfel, la pag. 74:

„și în dialectul meglenit, la început, nu au existat decît cuvinte cu labialele alterate", adăugînd că aceasta o va dovedi mai departe, la paragrafele unde studiază de aproape soarta labialelor. Referindu-ne la acele paragrafe, și în special la pag. 126-127, cetim acolo că ar fi posibil ca meglenita să se fi desvoltat „pe un teritoriu unde din vremurile cele mai vechi au fost două tendințe, una pentru alterarea și alta pentru menținerea lor intactă [a labialelor], așa cum s'a întîmplat cu dialectul dacoromîn", iar după ce se dă aceasta numai ca o presupunere, la urmă se adaugă: „drumul cel mai sigur ar fi ca să admitem că formele cu labiala nealterată se datoresc influenței din vremea cînd Megleniții nu întrerupseseră contactul cu Romînii nordici". Nu ni se dă tocmai ce așteptam, dovada că Megleniții au cunoscut la început toate labialele alterate: încheierea este evasivă, cu o preferință aleasă dintre două suposiții. S'ar părea totuși că o dovadă în acest sens ne este adusă ceva mai înainte, la pag. 125-126. Capidan relevează acolo că la Țîrnareca toată seria labialelor e alterată, spre deosebire de ce constatăm în celelalte graiuri meglenite, și aceasta s'ar putea interpreta în sensul că la Țîrnareca s'a păstrat fonetismul primitiv al meglenitei. Atingem aici o problemă complicată și asupra căreia Capidan nu a insistat pentru ca să ne-o representăm mai clar. In diferite locuri ale studiului său particularitățile vorbirei dela Țîrnareca, îndepărtîndu-se de ale altor localități, sînt explicate printr'o influență recentă a aromînei, în special a graiului dela Livădz, care se găsește aproape de Țîrnareca. Pentru labiale însă Capidan e înclinat a crede că la Țîrnareca s'a păstrat fonetismul vechi al meglenitei. Punînd aceasta alături de ce am văzut că admite ca posibil pentru celelalte regiuni meglenite cu privire la labiale, ar urma că la coborîrea lor din părțile Dunărei unii din Megleniți pronunțau peste tot cu labialele alterate—urmași ai acestora ar fi cei din Țîrnareca—, iar alții numai în cîteva casuri și dualitatea aceasta de fonetism s'ar fi menținut tot timpul cît ei au rătăcit prin Rodope, pentru că numai astfel ne-am putea explica divergențele de fonetism de azi la Țîrnareca și celelalte comune meglenite. Se pune însă atunci o întrebare. La Țîrnareca constatăm și păstrarea lui *ă*, *î* accentuați, neschimbarea lor în *ǫ*, altfel ca în alte ținuturi meglenite. Nu am putea oare admite atunci că și această particularitate e o persistență de fonetism vechi, că, adică o parte din Megleniți au continuat să pronunțe *ă*, *î* chiar în timpul cînd s'au găsit în Rodope, pe cînd alții au schimbat aceste vocale cu *ǫ*? Alăturarea astfel a acestei particularități din meglenită se impune cînd urmărim teoria pe care a căutat s'o formuleze Capidan. Dar dacă

d-sa a lăsat acest punct nelămurit, oare ne putem representa faptele așa cum ar resulta din teoria d-sale? Nu vedem cum graiul din Țîrnareca ar fi păstrat dela origine, într'un grup lingvistic restrîns, diferențieri așa de caracteristice față de celelalte graiuri meglenite, cum nu ne putem explica exclusiv din atingerile mai nouă cu Aromînii dela Livădz unele forme care-i sînt proprii. Mi se pare că problema se presintă mai limpede dacă admitem că locuitorii dela Țîrnareca sînt Aromîni care în contact cu Megleniții au primit multe particularități din vorbirea lor și s'au confundat cu ei — deci nu Megleniți influențați tîrziu de Aromîni. In același fel ar fi de privit cei dela Huma care au și ei în vorbirea lor unele aromînisme — și caracteristice — care nu se găsesc în vorbirea celor din comunele învecinate. Vom reveni, de altfel, mai departe asupra acestui punct.

Proba cea mai convingătoare că palatalisarea labialelor, în măsura în care apare, nu poate fi în meglenită o particularitate aromînă suprapusă fondului ei dacoromîn e găsită de Capidan în faptul că pentru *v* alterat meglenita presintă *g'* (*g'aspi* = viespe), pe cînd în aromînă avem *y;* deci nu poate fi vorba de un împrumut fonetic din acest dialect[1]. După Capidan, acest *g'* trebue socotit ca o particularitate a meglenitei păstrată din timpul cînd ea s'a desvoltat alături de aromînă, dar a urmat în această privință o evoluție specială. Nu înțelegem de ce pentru alte labiale în epoca de comunitate a meglenitei și aromînei — deci pînă prin secolul al IX-lea — Capidan admite o desvoltare identică, pe cînd pentru *v* presupune că cele două graiuri au evoluat deosebit. Dar un fapt vorbește decisiv împotriva acestei interpretări. La Țîrnareca în loc de *v* > *g'* avem *y*, *ỉ* care apoi dispare: *in* < v e n i o etc. Dacă într'adevăr meglenita ar fi cunoscut dela început pe *g'* < *v*, cum susține Capidan și cum am văzut că presintă teoria sa asupra labialelor în general referindu-se la graiul din Țîrnareca, în casul acesta tocmai fonetismul din această localitate rămîne neexplicat: *in* nu poate fi resultat din *g'in*, ci numai din *yin*. Cu alte cuvinte, numai plecînd dela un fonetism asemănător celui aromînesc (*yin* etc.) putem să ne explicăm reflexul actual al lui *v* alterat. De altă parte, acolo unde avem *g'* nu vedem de ce nu s'ar putea să-l explicăm tot din *y*, deci plecînd dela același fonetism ca în aromînă. Capidan admite în alte casuri evoluții fone-

[1] Pentru *ǵ* < *y* la Gopeș, Moloviște, Ohrida și în Albania, particularitate care nu trebue isolată de cea din meglenită, v. Weigand, *Die Spr. der Olympo-Walachen*, 42-43; *Die Aromunen*, II, 356; *Rumänen u. Aromunen in Bulgarien*, 70; P. Papahagi, *Basme arom.*, 738.

tice ale meglenitei diferenţiind-o de aromînă: nu vedem de ce nu ar admite-o şi pe aceasta, cu atît mai mult cu cît trecerea dela *y* la *g'* se poate întîmpla uşor, cum arată şi dacoromîna cu unele forme dialectale ale ei, identice.

Mai este însă o obiecţiune ce se poate aduce teoriei lui Capidan — şi cea mai hotărîtoare. Meglenita nu ne dă nici un cas de alterarea labialelor în terminaţiunea substantivelor şi verbelor cînd această terminaţiune cuprindea pe - *i̯*, avem astfel *rop* pl. lui *ropâ*, *lacrăm* = lacrămi, *pom* = pomi, *rup* = rupi, *scap* = scapi etc.; în toate aceste forme *i̯* final a căzut printr'o particularitate proprie meglenitei şi pe care Capidan o studiază la pag. 113 (cf. 141-142, 158)[1]. Resultă de aici că alterarea labialelor în meglenită este posterioară amuţirei lui *i̯* final în asemenea casuri şi altele. Dacă pe vremea cînd Megleniţii se găsiau la un loc cu Aromînii vorbirea lor ar fi cunoscut labialele alterate, ar urma ca ei să fi înlocuit pe *m*, *p* cu *ń*, *k'* în forme de felul celor amintite, să fi rostit deci *poń̯i*, *rîk'i̯*, şi acestea s'ar fi păstrat astfel, cu acelaşi fonetism ca în aromînă. Neavînd nici un exemplu de labiala alterată în acest cas sîntem duşi la conclusia că Megleniţii au cunoscut la început numai formele *rîpi̯*, *pomi̯* etc. care au devenit mai tîrziu *rîp (rop)*, *pom* şi numai după ce s'a fixat acest fonetism a pătruns în graiul lor alterarea labialelor care a atins o parte din cuvinte. Incă o dovadă că în meglenită palatalisarea labialelor este un fenomen suprapus, un fonetism adventice şi, ca atare, explicabil numai prin contactul relativ tîrziu cu aromîna.

In problema labialelor nimic decisiv nu este, prin urmare, adus de Capidan pentru ca să renunţăm la părerea că meglenita poate fi derivată din dacoromînă şi casurile de labiale alterate provin din infiltraţiuni aromîne. Intervine şi aici o chestiune în care afirmaţiile lui Capidan sînt prea categorice. Am văzut, dintr'un pasaj reprodus mai sus, că d-sa admite pentru dacoromînă o veche scindare dialectală în ce priveşte labialele: un teritoriu cu labialele conservate şi altul cu ele alterate. E, se ştie, părerea lui S. Puşcariu care pune la îndoială aromînismul, prin imigrări la nord, al palalatisărei labialelor într'o parte a domeniului dacoromîn. Această părere, ca şi altele asociate ei, pleacă dela unele inconsecvenţe şi neţinerea în samă a cîtorva

[1] Fonetismul deosebit al dat. pron. pers. *am* = îmi (pag. 123) nu are de ce să ne preocupe aici, pentru că e datorit funcţiunei speciale a acestui cuvînt, întrebuinţărei lui în legături sintactice unde *i* final s'a putut păstra, în special dinaintea unei vocale.

fapte care totuşi alteori nu sînt contestate. Se admite că romîna nord- şi sud-dunăreană s'au diferenţiat dela o vreme prin unele particularităţi, şi una din ele a fost palatalisarea labialelor; cu toate acestea tocmai diferenţierea aceasta e lăsată la o parte cînd se vorbeşte despre dacoromîna veche şi aromînă, în sensul că se introduce presupunerea că cea dintîi a putut cunoaşte şi ea, în unele regiuni, alterarea labialelor, că deci acest fenomen al ei nu este nevoie să-l atribuim unei transmisiuni din aromînă. De altă parte, se recunoaşte că nu a putut exista o isolare, în curs de mai multe veacuri, între romîna dela nord şi cea dela sud, ceea ce înseamnă, implicit, că schimburi dese s'au putut produce între ele. Cu toate acestea pentru explicarea unor fenomene se lasă la o parte acest principiu de care totuşi trebuie să ţinem mereu samă cînd studiem trecutul limbei noastre. Inlăturîndu-se sistematic ceea ce totuşi e admis, şi într'un cas şi într'altul se ajunge la anihilarea unor fapte care au valoarea lor şi în loc să ni se presinte mai limpede epoca de formaţiune a limbei noastre ni se dau ipotese vagi ori sîntem readuşi în haos.

Asupra repartisărei — oricît s'ar părea de capricioasă — a formelor meglenite cu labialele schimbate şi celor care nu apar astfel, cred că putem ajunge la o explicaţie. La început, Megleniţii necunoscînd alterarea labialelor, au primit dela Aromînii cu care au venit în contact mai multe forme presentînd această particularitate şi acelea care s'au impus în primul rînd au fost cele care apăreau cu *f* schimbat în *h'*, care pe urmă a dispărut sau a lăsat numai o aspiraţie. Dacă meglenita presintă peste tot această transformare a lui *f* e pentru că nu i-a fost greu să-şi însuşească din aromînă formele cu *h'* în locul celor cu *f*, trecerea în pronunţare dela această din urmă consoană la cea dintîi putîndu-se uşor întîmpla: dela *fier* la *h'er* diferenţa de fonetism nu este prea accentuată. Nu era tot astfel cu formele care presentau pe *y*, *ń* faţă de *v*, *m* şi mai ales cele cu *k'*, *g'* faţă de cele cu *p*, *b*; fonetismul aromîn în casul acesta se deosebia mai mult de cel propriu Megleniţilor, ca al Dacoromînilor, şi acceptarea lui nu se putea produce atît de uşor, de aceea s'a întîmplat numai parţial. O analogie cu ce observăm în meglenită ne-o ofere constatarea din vechile noastre texte, unde alterarea lui *f* e redată de multe ori, pe cînd aceea a lui *p*, *b*, *v*, *m* este neatestată sau apare extrem de rar, pentru că diferenţa între *k'atră* şi *piatră* etc. era aşa de frapantă încît chiar dacă se pronunţa cu *k'* această pronunţare prea deosebită de cealaltă nu putea să se strecoare uşor în scris [1]. Fonetismul meglenit poate fi datorit şi altei împrejurări.

[1] Cf. *Hist. l. roum.*, II, 112.

Dacă percurgem lista de forme date de Capidan pentru *p, b, v, m*, observăm că cele mai multe exemple cu aceste labiale alterate sînt acelea care le presintă dinaintea lui *ţe, ţa*, pe cînd mult mai rare sînt acelea cu labialele dinaintea lui *i*. Aceasta nu pare să fie o simplă întîmplare, ci s'ar explica în sensul că, de pildă, *yaspi, k'atră*, cu labialele alterate dinaintea lui *ţa* se apropiau întru cîtva mai mult de corespunzătoarele lor nealterate (*vţaspi, pţatră*) decît *yin, k'in* de *vin, pin* şi puteau fi mai repede primite decît cele din urmă. E o nuanţare de fonetism în pronunţarea labialelor, după cum erau urmate de *ţe, ţa* sau de *i*, care mi se pare că trebue ţinută în samă [1]. De altfel, chiar în istoria palatalisărei labialelor ar fi de urmărit dacă fonetismul la care ne referim nu ar fi de luat în consideraţiune: se poate foarte bine ca seria întreagă a labialelor să se fi alterat mai întîi dinaintea lui *ţe, ţa* şi ceva mai tîrziu dinaintea lui *i* (cînd începuse, adică, să se rostească **pţatră* a fost posibil să se păstreze încă vechea pronunţare pentru *pin* şi acesta numai pe urmă să se fi îndreptat spre acelaşi fonetism).

Soarta lui *c+e, i* lat. e studiată şi ea de aproape de Capidan, fără să ni se aducă însă vre-o dovadă sigură că asemănarea meglenitei cu aromîna în această privinţă (trecerea lui *c* la *ţ*) ar proveni din comunitatea lor de evoluţie pînă într'o epocă. Nimic nu ne împiedecă de fapt să considerăm pe *ţ* din meglenită, corespunzător lui *č* din dacoromînă, ca înrîurire fonetică de mai tîrziu a aromînei, cum în acelaşi fel ne putem explica pe *g+e, i*, devenit *dz, z*. Asupra raporturilor dintre *č* şi *ţ* Capidan se exprimă cu oarecare esitare, aşa cînd la pag. 61 spune că „s'ar putea dovedi pînă la un punct" că *ţ* din aromînă s'a desvoltat din *č*. Totuşi la pag. 131-132, cercetînd problema în amănunte, relevează formele din meglenită şi corespunzătoarele lor din aromînă presentînd pe *č* păstrat şi alături de *činuşă, şoaric* (ar fi de adăugat *čireşă*), la care s'au referit şi alţii, aminteşte foarte bine pe *mučcari* (dr. *muşca*) [2]. Nu mai poate fi atunci

---

[1] E semnificativ că pentru *b* singura formă atestată cu *g'* este, cum am amintit, *žirţag'ă*, deci cu labiala schimbată dinaintea lui *ţ*; rămîne nehotărît însă dacă în meglenită chiar, sub înrîurirea aromînei, s'a produs transformarea lui *b* în *g'* sau dacă acest cuvînt a pătruns acolo, alterat astfel, din aromînă — în acest dialect e atestat isolat (în Macedonia) *žireag'ă*, cu *g'* înlocuit prin *gl'* sub influenţa formelor latine presentînd în terminaţiune acest grup consonantic; faptul că tocmai la Aromînii din Macedonia apare acest cuvînt ar fi o indicaţie că dela ei l-au luat Megleniţii.

[2] Putea fi menţionat şi ar. *k'işcare* = pişca, al cărui *ş* se explică în

îndoială că și aromîna a cunoscut altădată peste tot fonetismul cu *č*, așa că problema de care s'a ocupat mai în urmă și T. Papahagi[1] trebue considerată ca lămurită.

Că *ţ* în loc de *č* în meglenită ar fi o derivare fonetică mai tîrzie din aromînă Capidan contestă cu desăvîrșire și cu acest prilej insistă asupra faptelor care i se par că militează în favoarea teoriei sale. La pag. 73-74 observă că Megleniții, acolo unde se găsesc azi, nu au putut veni în atingere cu Aromînii decît tîrziu de tot, după ce parte din aceștia s'au îndreptat spre nord, părăsind locuințele din Pind. De altă parte, contactul între ei se întîmplă numai în preajma unor localități ca Livădz și Ghevgheli, așa că nu ar putea explica o aromînisare intensă a tuturor Megleniților, transmiterea în graiul lor a unor particularități așa de caracteristice cum le constatăm. Raționamentul acesta e prea mult influențat de stările de azi ori dintr'un trecut apropiat. După coborîrea lor la sud nu ne putem închipui pe Aromîni rămînînd statornici în Tesalia și Epir în tot cursul evului mediu; oricît ar fi fost concentrați acolo, vieața de păstori i-a făcut să se miște mereu și în aceste peregrinări nu se putea să nu urmeze și drumuri spre nord-est și est. Capidan recunoaște, e adevărat, că Aromîni „singuratici", ca păstori, au putut să se îndepărteze de Pind, să ajungă mai la miazănoapte, dar erau prea puțini sau prea depărtați de Megleniții din Caragiova pentru ca să-i poată influența. Trebue însă să ne representăm numai astfel contactul între Aromîni și Megleniți? Aceștia înainte de a ajunge în Caragiova au putut întîlni Aromîni, în drumurile lungi pe care le-au străbătut și ei coborîndu-se dela Dunăre. Singur Capidan admite aceasta cînd, în altă parte (pag.

---

același fel, din č, pentru că etimologia cuvîntului nu poate fi decît *piccicare, din tema *pic- cu numeroase reflexe în limbile romanice.

Pentru *fečŭ*, aparținînd și el seriei cu č netrecut la *ţ*, Capidan propune o explicație care nu mi se pare admisibilă: č s'ar fi păstrat în casul acesta sub influența perf. în -*ș*: *spuș* etc. E o diferență de fonetism care cred că nu putea favorisa menținerea lui č. Mai curînd putem admite, cum am explicat altădată pe *poci* (pers. 1 sg. dela ind. a lui *putea*), un fonetism fixat prin legătura sintactică *fečŭ ţo*, bine înțeles din epoca în care *ţo* era tot așa de des întrebuințat ca în dacoromînă, pentru că se știe că azi în aromînă apare *mine* pentru *ţo* în cele mai multe părți. Tot astfel s'ar explica și menținerea lui *ğ* în *freğŭ*, perf. lui *frîndzire*, care și mai puțin își poate datori păstrarea lui *ğ* formelor cu- *ș*.

[1] *Grai și suflet*, II, 208 urm.

62), relevînd asemănări între vorbirea Aromînilor din Gopeş, Moloviște şi aceea a Megleniților, spune: „... întru cît şi aceşti Romîni [Megleniții], ca şi Aromînii, nu s'au îndreptat în spre locuințele lor actuale decît treptat şi în cete singuratice, se poate presupune că *Romînii din Gopeş şi Moloviște, în al căror grai... se observă unele particularități care ţin numai de dialectul meglenit, au fost primii Meglenoromîni care, în drumul lor spre miazăzi au ajuns pînă aproape de centrele aromîneşti*, unde, cu timpul şi mai ales în cursul secolului al XVIII-lea, cînd Aromînii din Albania au invadat aceste centre, ei s'au contopit cu aceştia, după cum alţi Meglenoromîni, poate, care se vor fi coborît şi mai departe, s'au pierdut printre Aromîni" (cf. pag. 75).[1] Dacă, prin urmare, în coborîrile lor spre miazăzi Megleniți au întîlnit Aromîni — şi ca un amestec al lor trebue priviți cei din Gopeş şi Moloviște — nu vedem pentru ce acest contact între ei nu ar fi avut ca urmare asimilarea din partea Megleniților a unor particularități din vorbirea Aromînilor. Contestînd, cum am arătat, posibilitatea de conlocuire la sudul Dunărei a celor două grupuri de Romîni, pînă prin secolul al IX-lea, asemănările între graiul lor nu se pot explica decît astfel, prin atingeri ale Megleniților — după părăsirea teritoriului dacoromîn — cu Aromîni, fie că aceştia erau printre cei rămaşi mai în urmă în aşezările spre sud — ceea ce nu este de asemenea exclus —, fie că, desprinşi din cei dela Pind, rătăciau prin ţinuturile mai spre miazănoapte, mînînd turmele lor. Influența aromînei asupra vorbirei din Ţîrnareca şi a celei din Huma, pe care o pune în evidență mereu Capidan, reduce la prea puţin contactul între Megleniți şi Aromîni. Această influență — foarte acceantuată mai ales în cea dintîi din aceste localități — şi pe care Capidan o admite ca datînd din secolul al

[1] Nu resultă tocmai clar de aici cum îşi represintă Capidan strămutarea Megleniților. Dacă, după cum spune în acest pasaj, ei s'au coborît dela Dunăre spre sud-vest ca să ajungă pînă la Gopeş şi Moloviște, ar urma că de acolo s'au îndreptat spre răsărit, spre munții Rodope, pentru ca mai pe urmă să se întoarcă iarăşi spre apus şi să se aşeze în Caragiova — drumul acesta am văzut că-l admite d-sa în altă parte ca urmat de Megleniți pînă la aşezarea lor la dreapta Vardarului. Dacă într'adevăr ei s'au coborît spre sud in direcția Gopeş, Moloviște, mai putem oare să-i ducem şi spre Rodope şi să ne închipuim că au trecut prin preajma Caragiovei pe care au lăsat-o la o parte pentru ca pe urmă numai, la întoarcerea din Rodope, s'o aleagă pentru stabilirea lor? Şi aceasta mi se pare că vorbeşte împotriva teoriei d-sale despre petrecerea Megleniților în Rodope.

XVIII-lea pune în acelaşi timp un semn de întrebare la părerea d-sale asupra celor mai vechi contacte între Megleniţi şi Aromîni: dacă de un secol şi ceva aromîna a putut influenţa atîta graiul din Ţîrnareca încît să apară în multe privinţe ca aromînesc, atunci de ce toţi Megleniţii pe timpul cînd trăiau la un loc cu Aromînii, pînă prin secolul al IX-lea, nu ar fi ajuns să se confunde cu Aromînii, să vorbească la fel? Revenim şi pe această cale la una din obiecţiunile care am văzut că face contestabilă teoria d-sale.

Insistînd asupra particularităţei frapante ce apropie meglenita de dacoromînă, epentesa lui *i̯* în formele *coi̯ni, poi̯ni* etc., Capidan o explică în acord cu teoria d-sale, adică prin contactul care s'ar fi menţinut pînă la o epocă între meglenită şi dacoromînă (pag. 75). După părerea pe care o împărtăşesc, ar fi de considerat ca un fenomen dus de Megleniţi din nord împreună cu alte particularităţi dacoromîne, însă problema apare mai complicată dacă ne referim la atestări ale dialectologiei noastre. Şi aromîna, în graiuri dela nord (Bitolia, Megarovo, Ohrida), cunoaşte forme analoge: *căi̯nl'i, măi̯nle, mîi̯ńli*[1]. Pe urmă, epentensa lui *i*, sau mai curînd transmiterea lui dinaintea uneia sau a două consoane, se întîlneşte şi în alte casuri; Al. Rosetti[2] a relevat, în legătură cu *maire, păduire* etc. din textele vechi, forme ca ir. *roiş*, megl. *ai̯lp* (sau mai curînd *al'bi̯*, cum dă Capidan la pag. 136), ar. *cui̯bai̯re*, şi la acestea putem adăuga: megl. *cal'ţ* = calci, *cul'ţ* = culci, *mul'ţ* = mulţi, *zgai̯ru* = sgăriu; ir. *ăncăntai̯ţ* = încîntaţi[3]; *âl'ţi* = alţi[4]; *zacopei̯ru* = acoper (acesta resultat deci din *acoperiu)*[5]; ar. (la Olimp): *ai̯lu* < *al'ŭ, cai̯l* < *cali̯, mai̯lu* < *mal'ŭ, tai̯lu* < *tal'ŭ, ϑemei̯lu* < gr. ϑε μέλιον[6]. Capidan (pag. 99) semnalează dela Ţîrnareca forma *tai̯ti* (pentru *tati*) şi în acelaşi fel trebue interpretaţi *poi̯p* (pentru *popi*), la Cupa, şi *zęai̯st* (pentru *zęazit* = deget), la Lugunţa, relevate tot de d-sa (pag. 119, 128). Deci un fenomen destul de răspîndit în fonetica noastră dialectală şi care-şi gă-

---

[1] G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 134, 194, 354 (cf. 282); la sing. se zice însă *cîne*, ca şi *pîne*, ceea ce confirmă explicaţia pe care am dat-o asupra formelor cu *i* în *Hist. l. roum.*, II, 16.

[2] *Grai şi suflet*, II, 170.

[3] Intr'un text publicat de G. Weigand, *Jahresber.*, I, 136.

[4] I. Maiorescu, *Itinerar*, 84; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 5 şi glosar; S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, 47-48, 54, 61.

[5] S. Puşcariu, *l. c.*, 8.

[6] G. Weigand, *Die Sprache der Olympo - Walachen*, 31, 35, 46, 61.

seşte analogii în albanesă [1], în neogreacă [2]. Revenind la formele dela care am plecat, de sigur că rostirea cu *i (cîine, pîine, mîine, mîini)* într'o parte a dacoromîniei şi în meglenită e o coincidenţă care nu poate fi uşor trecută cu vederea, dar se pune întrebarea: fenomenul poate fi considerat ca absolut sigur de origine dacoromînă şi transmis meglenitei? Nu s'ar putea să-şi fi luat naştere într'o parte a aromînei şi de acolo să fi trecut în dacoromînă şi meglenită? Ipotesa a doua şi-ar găsi un sprijin în faptul că în dacoromînă pronunţarea *cîine* etc. apare ca o particularitate a vorbirei din sud, din spre Dunăre, şi în afară de zona ei veche (nordvestul Olteniei, sudvestul Transilvaniei, Bănatul) sau dacă o întîlnim uneori acolo se vede că este o infiltraţiune tîrzie. De altă parte, presenţa prin diferite ţinuturi a unor forme arătînd un fenomen analog nu ne permite să localisăm cu certitudine genesa pronunţărei *mîine* etc. Se impun deci unele reserve cînd e vorba să explicăm acest fonetism în meglenită.

Pentru raporturile dintre meglenită şi dacoromînă ar fi fost de insistat asupra unor forme a căror mărturie mi se pare că e de luat în samă. Cum am observat altădată [3] megl. *scant* = scaun se întîlneşte cu *sca(u)nt* din Bihor [4] spre care ne duce şi ir. *scânt*. O coincidenţă care este iarăşi semnificativă ne-o ofere megl. *aric* cu înţelesul de „curte", relevat de Capidan la pag. 30, 37, 190, ca derivat din *arie* care apare cu acelaşi înţeles tot prin ţinutul Bihorului [5]. Nu am putea oare admite atunci că Megleniţii sînt Dacoromîni din părţile Bihorului? E posibil chiar ca ei să fi fost siliţi să-şi părăsească locuinţele din aceleaşi motive pentru care Istroromînii s'au coborît din spre ţara Moţilor. Şi atunci drumul lor trebue să fi fost prin Bănat—cu şi al Istrienilor—înainte de a trece Dunărea. E drumul pe care şi în timpurile mai nouă l-au luat uneori cei din Bihor siliţi de împrejurări, cum aflăm din articolul lui M. Pompiliu asupra acestui ţinut (*Conv. lit.*, XX, 997): „E foarte caracteristică pentru starea cea rea a Romînilor de aici călătoria depărtată ce o fac oamenii săraci în fiecare an pe aproape de timpul coasei şi a secerişului şi cu cîteva săptămîni înainte de culesul viilor. Anume se întovărăşesc mai mulţi inşi, îşi iau merinde, coasele şi secerile în spinare, trec codrii Vaşcăului spre apus şi după ce străbat, zile întregi, districtul

[1] *Grdr. d. rom. Phil.*, ed. a 2-a, 1043.

[2] Cf. Rosetti, *l. c.*, 168.

[3] *Hist. l. roum.*, I, 340.

[4] G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 261; *Convorbiri lit.*, XX, 1017.

[5] G. Weigand, *Jahresb.*, IV, 325.

Ardealului, se pierd în cîmpiile Bănatului Timişan". La distanţe în timp şi indiferent de causele care intervin, mişcări de populaţie se întîmplă pe aceleaşi drumuri.

Ce a putut determina pe Megleniţi să emigreze spre sud? Poate năvălirea Ungurilor, căreia ştim că Hasdeu îi atribuia strămutarea Istroromînilor [1]. Să ne gîndim că Bihorul şi Ţara Moţilor se găsiau, ca puncte extreme ale romînismului, în vecinătatea ţinuturilor năvălite de Unguri, aşa că o parte din populaţiunea de acolo a putut fi silită, în faţa acestora, să-şi caute alte adăposturi. In casul acesta lipsa elementelor ungureşti în meglenită, pe care Capidan o interpretează altfel (pag. 63), se poate uşor înţelege şi ne îndreptăţeşte să admitem că Megleniţii începuse să se coboare spre sud încă din secolul al x-lea. In staţionările lor prin Bănat putem presupune că şi-au însuşit de acolo unele particularităţi şi printre acestea cred că putem pune înlocuirea de azi a terminaţiunei *-eţ* prin *-ete* despre care Capidan vorbeşte la pag. 107-108 (particularitatea aceasta se întîlneşte, de altfel, şi în Ţara Haţegului şi în Oltenia); de asemenea presenţa formei *meară* în loc de *măr* (în Bănat *mară*) şi fonetismul special al lui *ňazăţ* = *amiazăzi* (*amiazăţ* în Bănat, dar şi în Ţara Haţegului) [2].

Nici asemenea coincidenţe nu pot fi lăsate la o parte dacă voim să înţelegem originea Megleniţilor. Cu toate contestările lui Capidan, elementele fundamentale ale graiului lor ne duc spre dacoromînă—nu este vorba numai de „mici asemănări", de o „apropiere formală" între aceste două graiuri, cum susţine d-sa (pag. 57, 59), ci de un şir întreg de particularităţi arătînd un fond identic, o comunitate bine accentuată de desvoltare pînă la o epocă Nimic nu ne îndreptăţeşte să privim meglenita altfel decît ca un bloc eratic al dacoromînismului. Ceea ce trebuia să evidenţieze Capidan în studiul său e posibilitatea de derivare a meglenitei mai uşor din romîna sud-dunăreană decît din dacoromînă. Aceasta nu reiese însă din expunerea d-sale, pentru că

[1] Pentru treceri de element romînesc dela nord la sud în urma năvălirei Ungurilor avem, se ştie, mărturia anonimului care ne-a lăsat *Descriptio Europae orientalis*, publicată de O. Górka (pag. 13).

[2] Capidan (pag. 67, 128), fără să amintească forma din dacoromînă, spune că înlocuirea lui *z* cu *ţ* e datorită faptului că în meglenită consoane sonore devin „mute" (trebue spus: surde), aşa că *(a)miazăz(i)* s'a schimbat în **ňazăs* şi pe urmă, prin asimilarea lui *s* cu *z*, a resultat *ňazăţ*. Nu se poate însă înţelege această asimilare, aşa că fonetismul aşteaptă altă explicaţie şi, în orice cas, forma meglenită nu poate fi isolată de cea din dacoromînă.

excluderile pe care le face la dacoromînismul meglenitei rămîn neconvingătoare [1] și, în același timp, aduce în interpretările asupra dialectologiei noastre un element vag, presupunerea că ar fi existat la sudul Dunărei o zonă lingvistică mixtă în stare să explice genesa meglenitei.

Neîmpărtășind teoria d-sale, nu voesc prin aceasta să pară diminuată valoarea atîtor capitole de bun control filologic și înlesnind cunoașterea meglenitei [2]. Dialectologia noastră înregis-

---

[1] E casul și pentru lipsa unor elemente albanese în meglenită pe care Capidan o consideră ca foarte semnificativă (pag. 74 ; cf. 62); deoarece meglenita, ca și aromîna, nu cunoaște albanisme ca *bunget, viezure, zară* etc., aceasta ar dovedi „apropierea mai mare" între aceste graiuri și desvoltarea lor sub înrîuriri albanese mai reduse decît cele pe care le arată dacoromîna. Nu se poate însă deduce nimic de aici, cînd știm că asemenea albanisme lipsesc și în istroromînă. Ele au putut fi cunoscute și meglenitei și istroromînei la despărțirea lor de dacoromînă, dar cu vremea au dispărut.

[2] Asupra interpretărei unor forme și etimologiilor admise de Capidan ar fi de făcut totuși mai multe rectificări; mă mărginesc la înșirarea cîtorva: *burete* nu este numai de cît nevoie să fie derivat dintr'un *boletis (pag. 76) cît timp se poate explica din boletus ca refăcut după pl. *bureți; puțin* nu poate fi *putinus (pag. 77), ci *putinnus, pentru că *n* se păstrează în regiunile cu rotacism; *frimînt* e derivat cînd din fermento, cînd din fragmento (pag. 77, 108, 157), pe cînd numai etimologia din urmă, dată de S. Pușcariu, poate fi luată în samă; *rușine* (pag. 77; cf. 136) e de sigur *rosionem, nu rosina; *ștăpon* nu poate fi un albanism (pag. 83), cît timp arată același fonetism ca dr. *stăpîn; proaspăt* nu e un cas de disimilare (pag. 84), ci, dimpotrivă, de asimilare a lui *f* cu *p*; *biş̦arică* nu arată *i* pentru *ă* „sub influența asimilatoare a vocalei din silaba următoare" (pag. 102), ci e datorit disimilărei *e—ea* > *i—ea* după ce se întîmplase asimilarea *ă—ea* > *e—ea* (*biş̦arică* < *beş̦arică*<*băş̦arică*); *dirept* nu arată „schimbare de prefix" (pag. 102), ci disimilare (*derept* > *dirept*); pentru *mijloc* nu este nevoie să admitem *mediolus locus (pag. 103) cînd *j* se poate explica prin sl. *mežda* sau prin asimilarea lui *z* de *č* la forma de plural (**mizloace*> *mijloace*); *măstegarcă* < bulg. *vastegarka* nu văd cum poate fi un cas de înlocuire a lui *v* cu *m* prin disimilație (pag. 127); *bannea nu ar fi dat *biie* (pag. 137), ci *baie*, pentru că *a* nu trece la *î* dinaintea lui *n* dublu; *diriptati* nu poate fi dus spre latina vulgară (pag. 188) — nici nu e atestat directitatem—, ci este o formațiune romînească; *žucăreal'că* nu cuprinde suf. *-eală* + *-că* (pag. 189), ci represintă pe **žucăreal'ă* (comp. ar. *ǧucăreal'ă*, dr. *jucăree*) la care s'a adăugat *-că*. Nu e exact că

trează încă o lucrare care duce înainte cercetările de pînă acum.

O. D.

Al. Rosetti, Étude sur le rhotacisme en roumain; Paris, Éd. Champion; 1924; x-76 pag. și 6 hărți lingvistice (fasc. 240 din *Bibliothèque de l'École des Hautes Études).*

Pe cît de simplu îi apărea lui Hasdeu fenomenul rotacismului, pe atît de complicat s'a arătat acelora care au venit să-l studieze altfel decît după prime impresii. Monografia lui Al. Rosetti — de informație temeinică și cu aceeași bună orientare pe care d-sa a arătat-o în alte studii publicate — reia problema în întregimea ei pentru a trece în revistă părerile susținute pînă acum asupra rotacismului și a adăuga la interpretarea lui unele considerațiuni nouă.

In acord cu ce s'a recunoscut și de alții, Rosetti consideră ca punct de plecare al rotacismului nasalisarea vocalelor și asupra ei aduce o serie de observații pentru care a ținut samă și de constatări ale foneticei experimentale. Referindu-se la condițiunile în care se întîmplă nasalisarea, după natura vocalelor vecine cu *n*, un punct de fonetică pe care caută să-l lămurească e căderea lui *n* în formele *brîu, frîu, grîu,* particularitate ce le deosebește de alte cuvinte presentînd rotacismul și pentru care nu s'a dat pînă acum o explicație convingătoare. Fonetismul special al acestor cuvinte ar fi datorit faptului că *n* se găsia între *î* și *u*, vocale care presintă în articulare o deschidere mai mică decît celelalte, ceea ce în procesul nasalisărei și pentru soarta lui *n* ar fi fost hotărîtor: rostirea lui *î* și *u*, cu aperturi puțin deosebite, s'ar fi

---

dr. *cățin* (pag. 80) apare numai în toponimie; din *Dicț. etim.*, 288, se poate vedea că e atestat și altfel. Este inexact iarăși că în aromînă ar fi necunoscute formele *gaură, înțelege, junghia, negru* (pag. 79, 80); pentru cele două dintîi și cea din urmă, v. G. Weigand, *Die Aromunen*, II, 361, 362, iar cît pentru *ğungl'are* se poate vedea dicționarul lui Dalametra. La pag. 80 *scand* e amintit din greșală de două ori, ca existent și neexistent în dacoromînă; tot așa la pag. 89, 90 se spune despre *nevoie* că este și cunoscut și necunoscut aromînei.

Mă surprinde să văd scris la pag. 160 „persoana treia"—tocmai filologii ar trebui să vegheze la înlăturarea formelor necorecte; suprimarea lui *a* la *a doua, a treia* etc. a început să fie contagioasă—o văd des prin ce se publică—, dar trebue condamnată.

Lipsesc din volum „îndreptările" la multe erori de tipar; ar fi fost bine să se dea, pentru că sînt unele de tot supărătoare.

produs printr'o trecere directă dela unul la altul, prin suprimarea oclusiunei consonantice (pag. 35 urm.). Interpretarea aceasta lasă însă şi ea îndoieli, pentru că nu înlătură o obiecţiune. Dacă *î* şi *u* ar fi determinat căderea lui *n* şi deci lipsa rotacismului în *brîu, frîu, grîu,* de ce în alte casuri nu constatăm acelaşi resultat? Lui manus îi corespunde vr. *mînu* şi tot cu *n* apar *fîn, sîn, spîn,* iar ir. *săr* <sanus se opune lui *brăw, grăw*. Deci nu presenţa lui *î* şi *u* a putut determina căderea lui *n* în *brîu, frîu, grîu*. Se pune atunci întrebarea dacă fonetismul special al acestor forme nu e datorit mai curînd faptului că toate trei apar cu *r* în silaba iniţială, ca al doilea element al grupului consonantic. In casul acesta s'ar putea să avem de a face cu un fenomen de disimilaţie. Plecînd însă dela **brînu, *frînu, *grînu,* disimilaţia rămîne exclusă, pentru că nu mai găsim nici un exemplu analog: *n* în acest cas nu a dispărut niciodată (comp. *prun* etc.). Numai ţinînd samă de alte forme din morfologia acestor cuvinte am putea găsi condiţiuni favorabile disimilaţiei. Ar fi să ne gîndim astfel la pluralele **brînuri, *frînuri, *grînuri,* admiţînd că *n*, găsindu-se aici în apropierea a doi *r*, a fost asimilat şi s'a ajuns astfel să se zică: **brîruri, *frîruri, *grîruri*. In aceste forme — dacă nu, mai curînd, în cele articulate (**brîrurile* etc.)—*r* dintre *î* şi *n* a putut pe urmă să cadă prin disimilaţie, de unde *brîurile* etc. şi după acestea s'au refăcut sing. *brîu* etc., în loc de **brînu*. O confirmare indirectă a acestei explicaţii ne-ar da-o faptul că toate aceste trei cuvinte nu au pierdut pe *n* în dialectele unde forma lor obişnuită de plural e în *-e*, nu în *-uri*: ar. *brîne, frîne, grîne* [1], megl. *brǫni, frǫni, grǫni*. Formele fără *n* sînt, dimpotrivă, proprii dialectelor unde ele apar la plural numai cu terminaţiunea *-uri* sau cu aceasta şi cu *-e*: ir. *brăwur, grăwur* [2], dr. *brîuri*, alături de *brîe* etc. (şi în acest dialect formele în *-uri* trebue să fie destul de vechi, nimic nearătîndu-ne că ar fi fost introduse într'o epocă relativ recentă) [3]. Putem deci presupune că în vechea romînească, înainte de despărţirea dialectelor, au circulat pluralele **brîruri, brîne* etc. şi în regiunile unde era întrebuinţată prima formă aceasta s'a redus dela o vreme la *brîuri*, păstrîndu-se aiurea cea de a doua, *brîne* (dr. *brîe* e refăcut, cum se ştie,

---

[1] I. Dalametra în dicţionarul său dă şi pl. *brînuri, grînuri*, dar se vede că a fost influenţat de dacoromînă, pentru că aceste forme sînt necunoscute aromînei.

[2] I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, I, 53.

[3] *Grîurele* e dat de Coresi, *Psaltire*, LXIV, 11.

după sing. *brîu)*. In sprijinul acestei interpretări pare să vie şi fonetismul formei derivate din g r a n u m: *grăunţ* < *g r a n u c e u m. După Rosetti, *grăunţ* s'ar explica printr'o disimilaţie (formula 14 inversată a lui Grammont: *n—n* > zero—*n*): **grănunţ* > *grăunţ*, disimilaţie în care ar fi intervenit asocierea cu *grîu* ce ar fi apărut evidentă (pag. 24-25). E contestabil totuşi că această asociere s'a putut produce: dacă într'adevăr *grîu* ar fi influenţat pe **grănunţ*, ne-am fi aşteptat să-i fi transmis acestuia şi pe *î*, să se ajungă la forma *grîunţ*. Mi se pare că *grăunţ* are alte antecedente fonetice: *g r a n u c e u m după ce a devenit **grănuţ* a evoluat, în unele regiuni, spre **grănunţ* şi acesta s'a schimbat în **grărunţ*, urmînd fonetismul pe care îl constatăm în **cănunt* > *cărunt*, *mănunt* > *mărunt* etc. **Grărunţ* a putut fi pe urmă disimilat în *grăunţ* (e posibil, de altfel, ca disimilaţia să fi pornit dela derivate ale acestuia; **grărunţel*, **grăruncior)*. Şi de data aceasta confruntarea cu aromîna şi meglenita pare să ne dea o indicaţie pentru fonetismul special al lui *n*: *g r a n u c e u m e redat acolo prin *gărnuţ* şi *gîrnuţ*, fără introducerea nasalei după *n* (ca în **grănunţ* care e la basa formei dacoromîne), particularitate care se ştie că e proprie aromînei şi meglenitei; păstrarea lui *n* în **grănuţ* care explică pe *gărnuţ*, *gîrnuţ* poate fi atribuită împrejurărei că el nu se mai găsia de data aceasta, ca în dacoromînă (cu forma ei **grărunţ)*, în faţa unui alt *n* şi să treacă la *r*, pentru ca pe urmă acesta să cadă prin disimilaţie: lipsind condiţiunile fonetice din dacoromînă soarta lui *n* în acest cas a fost alta atît în aromînă, cît şi în meglenită. Coincidenţa căderei lui *n* în *grîu* şi *grănuţ* tocmai acolo unde avem pentru cel dintîi pl. în *-uri* şi pentru cel de al doilea fonetismul *n* + voc. + cons. > *n* + voc. + *n* + cons. > *r* + ... mi se pare că nu poate fi trecută cu vederea în lămurirea acestei probleme fonetice [1].

Asupra rotacismului *nr* alături de *r* deşi studiul lui Rosetti aduce unele precisări, cred totuşi că în această privinţă cercetările ar putea fi duse mai departe. Ar fi, în special, de urmărit dacă accentul nu a avut un rol în păstrarea sau înlăturarea nasalisărei precedînd pe *r*. Nu este exclus ca în silabă atonă nasalisarea aceasta să fi dispărut mai curînd decît în silabă accentuată; *bărătate*, de pildă, a putut evolua spre *burătate* mai curînd decît *bāru* spre *buru*. Să ne gîndim, în legătură cu aceasta, la ce s'a întîmplat în formele *cuveni*, *cuprinde*, etc.: ca reflexe

[1] Pentru *brîu* etc. o altă explicaţie a încercat să dea P. Skok, *Arh. za arb. star.*, II, 328, referindu-se şi la fonetismul albanes; explicaţia sa nu lămureşte însă pentru ce *n* a căzut şi în *grăunţ*.

ale lui convenire, comprehendere, ele au trebuit să sune altădată *căveni, căprinde* și pe urmă nasalisarea din silaba atonă a dispărut; de altă parte, o formă cum este *cumpăr* arată păstrarea nasalei în silaba inițială, pentru că aceasta era accentuată[1]. Fără a identifica în totul un cas ca celălalt, apropierea aceasta poate fi o sugestiune în sensul de a cerceta dacă accentul nu a fost hotărîtor în menținerea sau suprimarea nasalisărei cînd ea întovărășia rotacismul. Prin fonetica experimentală și cea istorică ar urma să se studieze problema mai de aproape și poate astfel s'ar explica uneori șovăirile între *nr* și *r* pe care le constatăm în aceleași forme din textele rotacisante: dacă *burătate* a fost cîtva timp și în unele regiuni pronunțarea normală alături de *bāru* s'a putut pe urmă să se confunde un fonetism cu celălalt și în vorbirea acelorași să apară cînd *burătate*, cînd *bārătate* și cînd *bāru*, cînd *buru*. Poate s'ar ajunge și la constatarea că *î* aton a favorisat mai puțin decît celelalte vocale dispariția nasalisărei, pentru că unele forme cu acest fonetism ne sînt cunoscute și nu au fost bine explicate pînă acum. Rosetti relevează (pag. 15), după Frîncu și Candrea, formele din graiul Moților *cînrepište* și *lînros*[2]; s'ar putea, foarte bine, după cum observă și Rosetti, să avem de a face cu o încrucișare a lui *cîrepište* etc. cu *cînepište*, dar nu e iarăși imposibil ca ele să ateste continuarea rotacismului cu *nr* în silabă atonă după *î*[3]. Chestiunea se complică, de altfel, prin faptul că tot Frîncu și Candrea ne dau în *Rotacismul la Moți și Istrieni* (pag. 43) și în *Romînii din Munții-apuseni*, 277, 278, încă o formă cu *nr* : *unre*, alături de *ure* (aceasta pentru *une* = *unde*); deci și un cas de *nr* după *u*, cu toate că acesta poate fi despărțit de celelalte, cu *nr* după *î*, deoarece în *unre* rotacismul este de dată recentă, după ce *unde* ca aton în frasă a trecut la *une*, și poate fi considerat ca o adaptare fonetică. Mai mult ne-ar putea lămuri în această privință istroromîna, dar după descrierile fonetice care ni s'au dat și textele publicate nu ne e posibil să ajungem la o conclusie. Iosif Popovici[4] a constatat de mai multe ori nasalisarea pe lîngă ro-

---

[1] Ar. *cupăr* (Gramoste), dat de Weigand (*Rom. u. Arom.*, 70), e refăcut după *cupăra*.

[2] E citat acolo și *dinrainte*, dar din eroare, pentru că nu e dat de Frîncu și Candrea; în schimb găsim în glosarul lor (pag. 33) altă formă, *dinrăuntru*.

[3] Și *dinrăuntru* ar fi de interpretat astfel, cît timp conținea la origine tot un *î* dinaintea lui *n*.

[4] *Dial. rom. din Istria*, I, 118.

tacism în istroromînă și ne asigură că a înregistrat-o în transcrieri atunci cînd a auzit-o, dar în același timp lasă a se înțelege că uneori s'a putut să nu o semnaleze, pentru că urechea nu o poate prinde totdeauna. In textele publicate de d-sa nasalisarea o găsim în prepositia *ăn* = *în* cînd se întîlnia cu o vocală: *ăr o*, *ăr o* (= *în o*)[1]; tot această prepositie apare cu rotacism și nasalisare în textele publicate de alții[2] și un fonetism analog ne arată *ănrențe* = înainte[3], *dinrențe* = dinainte[4]. Deci tot numai casuri de ~*r* după *ă* (*î*) aton, ceea ce ar vorbi în sprijinul presupunerei pe care o indicam mai sus. E surprinzător totuși că în istroromînă nu s'a relevat nici un cas de rotacism cu nasalisare în silabă accentuată[5].

Referindu-se la textele vechi care presintă grafii neconsecvente (d. e. *menre, mere, mene* = mine) și care nu lasă bănuiala că ar fi fost scrise de mai mulți, ci de unul singur, Rosetti caută să explice aceste variațiuni grafice și ajunge la conclusia că ele nu represintă propriu zis divergențe de fonetism, ci sînt datorite neîndemînărei celor care scriau de a reda rotacismul precedat de nasalisare: „ces graphies diverses recouvrent un même son difficile à noter, l'*r* nasal; *n* est une graphie extrême, mais elle représente le même son" (pag. 47). Interpretarea aceasta poate să fie justificată în unele casuri, dar cred că nu trebue generalisată. De ce nu am admite că uneori acela care scria amesteca formele cu *n* și pe cele cu *r* fie pentru că era dintr'o regiune cu rotacism și trecuse în ținuturi unde se vorbia cu *n*, fie pentru că, invers, era originar dintr'o localitate cu rostirea din urmă și trecînd aiurea, unde exista rotacismul, și-a însușit cîteodată acest fonetism? In felul acesta s'ar putea explica, de pildă, alternanța de forme în glosele romînești dintr'un manuscris slav publicate de I. Bogdan și din care Rosetti (pag. 5) relevează cuvintele cu rotacism alături de cele cu *n*; dacă ele au fost scrise la Mănăstirea Neamțu ne putem închipui că acela care le-a însemnat venise

---

[1] *Ibid.*, II, 9, 12, 35, 62, 64, 67, 79.

[2] V. exemplele relevate de A. Byhan în *Jahresb.* lui Weigand, VI, 298.

[3] V. A. Byhan, *l. c.*, 299, care îl interpretează însă greșit, ca recompus cu *ăn* din *rentʼe*; alte exemple de *ănrențʼe* se găsesc la I. Popovici, *l. c.*, II, 32, 58; S. Pușcariu, *Studii istroromîne* (extr. din *Anal. Acad.*, mem. lit., XXVIII), 7, 14, 16, 24, 35, 43, 46, 53, 55, 57, 60, 61.

[4] S. Pușcariu, *l. c.*, 60.

[5] T. Papahagi a mai întîlnit însă în vorbirea Moților asemenea forme: *găi^{n}ri*, *săptămî^{n}ri* (v. *Grai și Suflet*, II, 50).

acolo din nord-estul Ardealului şi cunoştea deci rotacismul, dar cu vremea ajunsese să fie influenţat de rostirea din jurul lui şi, scriind, a amestecat forme care-i erau proprii cu cele pe care le auzia, fără rotacism, în vorbirea din Moldova. Să nu uităm, pe urmă, că unele texte, în special scrisori, au putut fi copiate după o ciornă ori dictate, aşa că şi pe această cale era posibil să se introducă inconsecvenţe de scriere: o ciornă sau dictarea cuiva ce pronunţa cu rotacism au putut să fie revăzute de vre-unul dintre aceia care vorbia altfel, cu *n*, şi în scrierea lui să se strecoare inconsecvenţe; s'a putut întîmpla şi casul invers, dar cu aceeaşi urmare, cu amestecul de forme. Dacă cei care scriau ar fi distins aşa de puţin pe *r* de *n* şi *nr*, după cum admite Rosetti, aceasta ne-ar autorisa să presupunem că şi în vorbire trecerea dela un fonetism la altul s'a putut întîmpla uşor şi pe tot teritoriul dacoromîn, cu alte cuvinte într'o vreme rotacismnl ar fi fost general la nordul Dunărei şi mai tîrziu s'a revenit în cele mai multe părţi la fonetismul cu *n*. Părerea aceasta a fost susţinută de I. A. Candrea, dar nu o văd împărtăşită de Rosetti, cu toate că ar fi întru cîtva în acord cu ce susţine asupra fonetismului esitant din unele texte. Nu cred nici eu că rotacismul ar fi fost general în dacoromînă: nici o probă decisivă nu vine să-l confirme.

Dispariţia rotacismului din regiunile unde era cunoscut pînă în secolul al XVI-lea, cum şi rara lui apariţiune azi în graiul Moţilor se explică de Rosetti prin răspîndirea limbei cărţilor bisericeşti fără rotacism, prin transmutări de populaţie, relaţii comerciale, serviciul militar (pag. 13, 14). Fenomenul e datorit de sigur unor cause complexe, greu de precisat totdeauna, şi chiar din cele expuse de Rosetti nu ajungem să ne dăm samă pentru ce în nord-estul Transilvaniei, în Maramureş şi Bucovina rotacismul a dispărut mai curînd decît în Ţara Moţilor. Venirea mai des în atingere cu cei care aveau vorbirea curentă, cu *n*, a putut fără îndoială grăbi dispariţia rotacismului, dar aceste relaţii trebue să le privim dependente de anumiţi factori. Şi într'un trecut depărtat, dîndu-se condiţiunile de vieaţă dela noi, întîlnirile de păstori din regiuni deosebite, relaţii dese au existat între unii şi alţii, între cei care rostiau cu rotacism şi cei care nu cunoşteau această particularitate, cu toate acestea în curs de veacuri rotacismul s'a menţinut cu toată vigoarea lui. Aceasta trebue să o atribuim cu deosebire faptului că în timpuri primitive diferenţele de pronunţare izbesc mai puţin, dau mai rar prilej la satirisări sau chiar dacă acestea se întîmplă sînt mai puţin luate în samă, nu fac pe cei ironisaţi să reacţioneze adoptînd

vorbirea ce pare mai firească şi are mai mult prestigiu. Cu vremea şi ţăranii au ajuns mai susceptibili în unele privinţe, au căutat să evite umiliri şi cînd li s'a părut că vorbirea lor dă prea des loc la ironii s'au silit să înlăture ce li se părea ca o scădere, apropiindu-se tot mai mult de felul de exprimare al altora. Accentuarea acestui sentiment mi se pare că lămureşte şi mai bine, printre altele, dispariţia relativ repede a rotacismului în epoca mai nouă — singure relaţiile mai dese între cei vorbind în dialect rotacisant şi ceilalţi nu ne dau explicaţia suficientă.

Pentru fixarea epocei cînd s'a produs rotacismul Rosetti (pag. 48 urm.) trece în revistă faptele lingvistice invocate pînă acum ca dovadă că schimbarea aceasta fonetică trebue să fie anterioară secolului al VI-lea, al VII-lea. In primul rînd se ocupă de formele *jupîn, smîntînă* care printre cele streine, alături de trecerea lui *an* la *în*, vin să ateste rotacismul (cel dintîi apare astfel într'un document din Suciul-de-sus şi în graiul Moţilor, cel de al doilea, cum se ştie, în istroromînă: *smăntăre*)[1]. Amîndouă aceste cuvinte, observă Rosetti, se poate să fi pătruns la noi dela populaţiuni iranice sau avare cu care am venit în atingere, cum tot astfel s'ar putea explica prezenţa lor în slavă. Fie că le-am interpreta aşa, fie că le-am considera ca împrumuturi indirecte iranice ori avare transmise prin slavă, fonetismul lor în ce priveşte *an* > *în* e recunoscut şi de Rosetti ca anterior împrumuturilor sigure din slavă şi care nu presintă aceeaşi transformare a vocalei *a+n*[2]. Împărtăşind această părere, Rosetti nu admite că rotacisarea lui *n* ar fi fost un proces încheiat prin secolul al VI-lea, al VII-lea, cînd limba noastră începe să fie intens influenţată de slavă. Faptul că nici un element de provenienţă

[1] Dintre celelalte două cuvinte streine cu *an*>*în*, *stăpîn* e atestat cu rotacism numai la Moţi (şi nu el direct, ci derivatele: *stăpîri, stăpîritor*, Frîncu-Candrea, *Rom. din Munţii-ap.*, 272; *Rot.*, 42) — rotacismul lui poate fi însă o adaptare tîrzie, — iar *stînă* nu a fost relevat pînă acum niciodată cu *n* trecut la *r*, deşi trebue să presupunem că forma aceasta a existat. Asupra lui *stînă* în însemnările istriene ale lui Glavina, v. S. Puşcariu, *Dacoromania*, III, 383; cît despre *stănărie* relevat de Puşcariu tot acolo, el nu poate fi decît un derivat din *stân, stanăr*, împrumuturi din croată.

[2] Cu privire la cronologia trecerei lui *an* la *în* Rosetti spune (pag. 48) că ea „oscille entre le I-er et le VI-e s. ap. J-Chr." Secolul I-îi ca prim termen al acestei transformări este o imposibilitate; am putea admite atunci că şi *a* aton începuse de atunci să treacă la *ă*, etc., dar aceasta ne-ar duce la transpunerea în latina vulgară a unor schimbări care arată evoluţii de fonetism romînesc.

sigur slavă nu apare rotacisat în textele vechi și în istroromînă nu i se pare că ar fi o indicație pentru fixarea în secolul al VI-lea sau al VII-lea a epocei cînd rotacismul a încetat de a se mai produce. După Rosetti, *n* intervocalic din împrumuturile slave era pronunțat altfel decît cel latin și nu ar fi putut trece la *r* chiar dacă procesul rotacismului se mai continua încă prin secolul al VII-lea: „L'*n* slave se trouvait dans d'autres conditions phonétiques que l'*n* latine et son action sur les voyelles qui l'entouraient a été différente" (pag. 50) [1]. Nu avem însă nici o indicație că *n* intervocalic din formele slave ar fi fost pronunțat la noi altfel decît cel latin; chiar astăzi fonetica experimentată cred că nu poate stabili nici o deosebire, cu privire la *n*, între lat. *pană* d. e. și sl. *hrană*. Este, de altfel, și o contrazicere între această părere a lui Rosetti și ce am văzut că admite cu privire la formele *jupîr*, *smântărę*: dacă acestea, la origine iranice ori avare, au pătruns la noi prin intermediul slavei, cum Rosetti recunoaște că nu este exclus, aceasta înseamnă că ele au fost rostite cu un *n* analog celui din elementele latine și ca atare au fost rotacisate. Să admitem însă că atît *jupîr*, cît și *smântărę* ne-au venit direct dela Irani sau Avari: și în casul acesta *n* strein apare tot așa de susceptibil de rotacisare ca și cel latin. Pentru ce Rosetti contestă identitatea de pronunțare cu *n* latin numai pentru elementele slave care s'au introdus la noi după secolul al VI-lea, al VII-lea? Nu văd motivele. Tot așa de puțin convingătoare apare diferența de fonetism pe care caută să o stabilească Rosetti dacă ne referim la albanesă: după cum observă chiar d-sa (pag. 54), albanesa cunoaște și elemente slave cu rotacism, ceea ce arată că *n* al acestor elemente nu a fost deosebit de acela al formelor latine sau indoeuropene. Trecînd din domeniul oriental în cel occidental, constatăm iarăși că între *n* latin și cel de proveniență streină nu a existat o diferență cum o presupune Rosetti pentru romînă: în regiunile din Alpi unde apare rotacismul și elementele germanice au participat la el. De ce atunci numai în limba noastră s'ar fi făcut o distincțiune între cele două provenințe ale lui *n* intervocalic? Lipsa rotacismului în elementele slave pe care le-am împrumutat după secolul al VI-lea, al VII-lea nu o putem deci atribui unei particularități de fonetism, articulărei speciale a lui *n* pe care îl conțineau, ci trebue explicată prin motive cronologice și revenim atunci la părerea susținută

[1] Părerea aceasta a exprimat-o și Al. Procopovici, *Despre nasalisare și rotacism* (în *Anal. Acad.*, mem. lit., XXX) 291, 305, dar recunoscînd că nu poate fi dovedită.

pînă acum, că elementele slave introduse la noi din secolul al VI-lea nu ne dau nici un exemplu de $n > r$ pentru că în acea epocă rotacismul era un proces fonetic încheiat.

La aceasta nu se poate aduce ca obiecțiune numărul mare de cuvinte slave și chiar ungurești presentînd rotacismul în graiul Moților. Sînt forme care trădează o adaptare fonetică, o derivare artificială spre rotacism. De aceeași părere e și Rosetti (pag. 15). Particularitatea aceasta a graiului Moților ne face să ne gîndim la ce s'a petrecut cu palatalisarea labialelor în unele regiuni: și acolo la seria de cuvinte vechi cu labialele alterate s'au adăugat mereu altele, printr'un fel — am putea spune — de zel fonetic imitativ. Fenomenul acesta se întîmplă de obicei la confluența de curente lingvistice, sînt o indicație de amestecuri dialectale: cei care se întîlnesc cu alții vorbind cu o anumită particularitate își însușesc această particularitate ducînd-o mai departe, exagerînd-o, aplicînd-o oarecum artificial. De aceea despre Moți, cum apar din scrierile lui Frîncu și Candrea, iar mai în urmă din studiul lui T. Papahagi, s'ar putea spune că ei represintă o populație mai puțin omogenă de cum se crede: vechii Moți, al căror grai semăna cu cel istrian în ce privește rotacismul — de o consecvență în acord cu cronologia împrumuturilor streine — s'au amestecat cu alții și aceștia au adus o perturbare dialectală prin introducerea, imitativ, a rotacismului în forme nouă.

Un cas de adaptare fonetică analog celor din graiul Moților crede Rosetti (pag. 15) că ne-ar fi dat de istroromînă în cuvîntul *comarâc*, corespunzînd dr. *comănac*. Originea lui este obscură și cu toate că variază ca fonetism [1] se pare că trebue să plecăm dela o formă începînd cu *cam-* și cuprinzînd un *n* intervocalic (în prima silabă *o* trebue privit ca resultat din *ă* sub influența labialisatoare a lui *m*). Ca înțeles și, în parte, ca fonetism cuvîntul se întîlnește cu forme slave pe care Berneker le înșiră sub *kalamanak* [2] și le derivă din lat. medieval *calamancum*, fără să cunoaștem provenienta sigură a acestuia. Cum se întîmplă însă și cu alți termeni referitori la îmbrăcăminte, se poate să avem de a face cu un cuvînt venit din Orient, în primii secoli d. Cr. In casul acesta *comănac* ar fi de considerat ca un element strein introdus în limba noastră într'o epocă destul de veche,

[1] Se zice și *coromâc*, *curomâc* (v. *Jahresber.* lui Weigand, VI, 245; I. Popovici, *Dial. rom. din Istria*, II, 99); metatesa e datorită probabil influenței de fonetism croat (comp. acolo d. e. *koromač* alături de *komorač*).

[2] *Slav. etym. Wb.*, I, 471.

atunci cînd rotacisarea se mai putea întîmpla. Ir. *comărâc* s'ar explica astfel, pentru că rotacismul lui rămîne surprinzător dacă-l atribuim unei adaptări fonetice tîrzii; ar fi singurul cas în istroromînă de o asemenea adaptare. Nu avem, într'adevăr, nici un alt exemplu care să dovedească introducerea mai tîrzie, prin adaptare, a rotacismului în acest dialect. *Pelir, plumîră* și *rechir*, dați de I. Maiorescu și putînd fi considerați ca atare, trebue înlăturați, pentru că de fapt nu există [1]. *Mîria* și *sărăcir*, dați tot de Maiorescu, sînt și ei de eliminat, deoarece numai formele *man'â* și *sărăcîn* sînt confirmate [2].

In legătură cu rotacismul cîteva forme din istroromînă cred că ar fi trebuit relevate de Rosetti, pentru că presintă un fonetism particular. Intr'un studiu, de începător [3], am grupat altădată cîteva din aceste forme și voi adăuga altele care așteaptă lămuriri. Sînt cuvinte care, deși latine, apar și cu rotacism și fără. Astfel, *cărbun* și *cărbunâr*, alături de *cărbur* și *cărburâr* [4]; formele dintîi sînt de sigur influențate de ven. *karbon* și *karboner; farinę*, în textele tipărite de Weigand (n-rul XII, 5 și 6) [5], pe lîngă *farinę*, tot sub influența formei identice din italiană (ven. *farina*) [6]; *seminât*, de asemenea la Weigand (n-rul VIII, 1), refăcut în locul obișnuitului *semîrât* după ven. *semenar*. In schimb, *macin*, dat numai de Maiorescu, alături de *macir* (=*mâcîr*), nu poate fi decît un dacoromînism introdus de el; de asemenea *fontînă, gălină, june* [7], *sarcină, splină* și *vină (iină)* = vînă, dați tot de el [8].

Găsim și numai forma cu *n* atunci cînd ne-am aștepta la rotacism. Astfel, *l'in* = in, care în locul lui *l'ir* ce a trebuit să existe a fost refăcut de sigur după ven. *lin* sau cr. *lan* [9]; *ẑiner* = ginere (numai la Schitazza, după Maiorescu), explicat de S.

---

[1] Pentru cei doi din urmă, cf. I. Popovici, *l. c.* II, 137, s. *plut'e*, 143.

[2] Cum Maiorescu ținea să rotaciseze unele cuvinte, împotriva pronunțării adevărate, se vede și cînd în vocabularul său (pag. 85, s. *apăr*), citînd o frasă, pune acolo forma *Țigarii*, cu toate că mai departe (pag. 118) nu dă decît forma *Țigan*, aceea care într'adevăr există.

[3] *Rotacismul în dialectul istrian*, în *Rev. critică-lit.*, V, 15, 33 urm.

[4] I. Popovici, *l. c.*, II, 97-98; într'un text (*ibid.*, 33) vedem urmînd după *cărbunu* forma rotacisată, *cărbur*.

[5] *Jahresbericht*, I, 154.

[6] I. Popovici, *l. c.*, I, 55, ne asigură însă că a auzit peste tot numai *farirę*.

[7] Acesta, la plural (*junili*), e dat la pag. 107 s. *om*.

[8] Alături de *splirę* apare și *sprilę*: I. Popovici, *l. c.*, I, 60; II, 151.

[9] Cf. A. Byhan, în *Jahresb.* lui Weigand, VI, 270.

Puşcariu [1] ca un cas de nerotacisare din causă că *n* se găsia în vecinătatea lui *r*, dar aceasta e contestabil cît timp tot în istro-romînă avem formele *tirer, virer* = tînăr, vineri, cu *n* rotacisat, deşi se găsia în aceleaşi condiţiuni; *ţiner* nu poate fi şi el decît un cas de revenire la fonetismul cu *n* prin influenţă italiană, a ven. *zenero*. *Veĉin, ẑun* „post" =ajun ne îndreaptă de asemenea spre ven. *zunar* şi *dezun*. Tot aici trebue pus *strin* = strein, dacă-l comparăm cu *striir* din textele vechi şi admitem, cum nu se poate altfel, originea lui latină, deşi nu i s'a stabilit etimologia; presenţa lui *n* ar fi de atribuit contaminărei cu croatul *stran* care are acelaşi înţeles [2]. Că asemenea alterări de fonetism prin încrucişări cu forme italiene ori croate s'au putut întîmpla în istro-romînă ne arată şi *cavestru* = căpăstru, prin contaminare cu *caveţe* <ven. *kavetsa; fermentâ* = frămînta, sub influenţa ven. *fermentar*; *munźe* = mulge, cu *n* din ven. *monzer*; *ẑuriţe*, resultat din **ẑuriĉe* (= junincă) + cr. *junica*.

Asupra casurilor de pseudo-rotacism Rosetti insistă pe mai multe pagini (17 urm.) şi pentru cuvintele cu acest fonetism se dă la sfîrşit cîte o hartă indicînd repartisarea lor geografică. Pentru *irimă* d-sa admite o disimilaţie (*n—m* > *r—m*), împotriva părerei pe care am susţinut-o împreună cu I. A. Candrea că *r* ar fi resultat din atingerea lui *n* cu *m* după căderea lui *i*: **inmă* > *irmă*, de unde *irimă* prin încrucişare cu forma curentă *inimă* [3]. Nu e totuşi altă posibilitate de a explica această formă, deoarece disimilaţia admisă de Rosetti e necunoscută în romîneşte: *ce ream* = ce neam, dela Moţi (după Frîncu şi Candrea), cred că nu poate fi interpretat decît ca un cas de adaptare rotacisantă prin fonetică sintactică; cît despre *nimeri* = nimeni la care Rosetti se referă de asemenea, observînd că „le passage de *n*.... à *r* s'explique parfaitement par sa débilité dans cette position, provoquée par la chute de la voix à la finale" (pag. 26), fonetismul lui nu poate fi datorit decît influenţei lui *nimărui* care, la rîndul lui, se explică prin schimbarea terminaţiunei sub înrîurirea lui *cărui*.

---

[1] *Dacoromania*, III, 383.

[2] *Strin* dela Moţi, în texte cu rotacism (Frîncu-Candrea, *Rom. din Munţii-apuseni*, 94, 273), nu dovedeşte nimic, cînd în aceleaşi texte rotacismul nu apare nici în alte forme de origine latină.

[3] In ajutorul părerei că *irmă* e resultat din *irimă*, şi nu invers, Rosetti (pag. 26) citează cîteva versuri din culegerea lui S. Mîndrescu, unde apar *irma* şi *irmuţa* care ar arăta că în locul lor s'ar putea pune *irima* şi *irimuţa;* nu văd însă cum aceste versuri pot fi interpretate astfel: numai formele din urmă corespund ritmului.

Nu poate fi un cas de disimilaţie *m—r* > *m—n* nici *(a)semăna* < **asemăra* (pag. 24, 26), cît timp schimbarea lui *r* în *n* se înţelege mai bine plecînd dela infinitivul **(a)semărare*, cum se explică şi *suspinare* < *suspirare* (de altmintrelea şi Rosetti recunoaşte ca admisibilă această explicaţie)[1]. Fonetismul altor cîteva cuvinte studiate de d-sa în legătură cu rotacismul poate fi de asemenea interpretat altfel. *Pîngări, sîngera* (pag. 23) sînt mai curînd casuri de asimilaţie (considerînd formele de infinitiv lung, *pîngănire, sîngenare* > *pîngărire, sîngerare)* decît de disimilaţie *n—n* > *r—n*. *Funingine* se explică nu din *funigine* < **furigine*, deci prin asimilarea lui *r* cu *n* din terminaţiune (pag. 20), ci prin fasele: **furigine* > *furingine* (comp. **pecigine* > *pecingine)*, de unde forma actuală prin asimilarea lui *r* cu *n* dinaintea lui *g*. *Lunecare* < *lurecare* prin disimilaţie la distanţă *r—r* > *n—r* (pag. 24) e greu de explicat; e mai probabilă contaminarea cu alt cuvînt[1], fără să ştim care anume.

---

[1] O formă care putea fi amintită e ir. *rumerâ* = număra, nu ca un cas de disimilaţie a lui *n* în *r*, pentru că nu poate fi considerată astfel, ci în legătură cu *lume* = nume, ir. *lumer* = număr, relevat la pag. 26. *Rumerâ* e resultat din **lumerâ* < n u m e r a r e, prin asimilarea lui *l* de *r*, şi acest fonetism, în care constatăm acţiunea lui *r* din ultima silabă asupra lui *l* din iniţială, ne duce poate la o altă interpretare decît cea admisă pînă acum pentru trecerea lui *n* la *l* în *lume* = nume. Dacă ir. *lumer* se poate explica prin cr. *lumer*, el însuşi un împrumut din veneţiană (*lumero*; comp. totuşi al nostru *lumăra*, din Oltenia, *Jahresb.* lui Weigand, VIII, 316), pentru *lume* = nume, din acelaşi dialect şi din Muntenia, se pune întrebarea dacă înlocuirea lui *n* cu *l* nu trebue explicată mai curînd altfel decît prin disimilarea *n—m* > *l—m*. Ţinînd samă că pluralul vechi al lui *nume* era *numere*, şi trebue să-l fi cunoscut şi istroromîna, nu este exclus ca trecerea lui *n* la *l* să se fi produs întîi în această formă de plural (*numere* > **lumere*) şi pe urmă *l* a fost transmis la singular. Cînd ne gîndim că şi ar. *lîndură* arată o alterare a iniţialei sub influenţa lui *r* din terminaţiune, mi se pare că şi acest cas alături de *rumerâ* ne autorisează să considerăm ca posibilă transformarea lui *n* în *l* din *lume* aşa cum am arătat-o, plecînd dela *numere*. Deci *lume* ar fi deosebit la noi de formele din alte limbi romanice arătînd disimilaţia *n—m* > *l—m*. Rămîne, e adevărat, ar. *lumtă* = nuntă, care s'ar părea un exemplu sigur de disimilarea lui *n* de *m*, dar se poate ca *l* să fi fost disimilat de *n* cînd şi în aromînă se zicea *nuntă* (comp. o disimilaţie analogă *fu'ingine*, în Ialomiţa, pentru *funingine)* ; e posibil de asemenea ca *l* în casul acesta să fie nu resultatul unei disimilări, ci al asimilărei iniţialei cu *l* din terminaţiunea de plural sau chiar cu *l'* dela gen.-dat.: *numţile* > *lumţile*, *numţil'eţ* > *lumţil'eţ*.

[1] Cf. *Dict. etim.*, 1021.

Amănunte de fonetică ce dau loc la controverse, cu atît mai mult o problemă cum este aceea a rotacismului, dar studiul lui Rosetti ne-a înlesnit lămurirea multor puncte ale ei.

O. D.

TH. CAPIDAN, Elementul slav în dialectul aromîn; Bucureşti. 1925; 91 pag. (în publicaţiile Acad. rom., *mem. secţ. lit.*).

Se ştie că factorul hotărîtor care a întrerupt continuitatea teritorială a elementului romînesc nord- şi sud-dunărean despărţindu-l în două ramuri principale — Aromîni şi Dacoromîni — a fost aşezarea Slavilor pe ţărmurile dunărene, începînd cu secolul al VI-lea. Acest fapt istoric presintă o importanţă capitală şi un deosebit interes pentru lingvistica romînească. Din acest punct de vedere, valoroasa lucrare a lui Th. Capidan proectează o lumină clară asupra multor probleme însemnate, aparţinînd unei epoci ce nu e satisfăcător şi amănunţit cunoscută. Cunoscător adînc al dialectului aromîn — în deosebi al celui „nordic" — şi un sigur mînuitor al problemelor lingvistice romîne în directă legătură cu cele slave, Th. Capidan are meritul de a fi soluţionat chestiuni pe basa cărora vor trebui de acum înainte să se facă orientările respective.

In afară de unele probleme asupra cărora mi-am exprimat chiar aci părerile şi la care nu văd ce anume m'ar putea determina să renunţ — asupra lor voi reveni într'alt rînd —, voi releva în ordinea capitolelor studiate cîteva însemnări şi unele completări, mai ales la lexic. Voi trece cu vederea unele rectificări sau adausuri ce privesc chestiuni mărunte, cum ar fi, bunăoară, forma *jongă* (pag. 7) ce este mai cunoscută decît pluralul *jongli*, care a influenţat ca **jombă* să devină *jongă* — cf. *purungu* pentru *purumbu* după pl. *purungli*[1] etc.

In legătură cu forma *dab* presentînd pe ǫ > *a*, cred că avem a face cu o trecere efectuată chiar în dialectul bulgar, de unde forma va fi fost împrumutată ca *dab* — pentru această trecere cf. dialectalul bulg. *zъb* „dinte". V. exemple date de autor la *lexic* sub *dab*.

In forma *sprimă* < *spréma* nu avem *é* aton (pag. 10).

Sunetul γ, care la Aromînii sudici înlocueşte pe *g* slav în forme ca *aγunescu*, *γavru*, *γriv* (pag. 13), se datoreşte, de sigur, unei influenţe greceşti.

---

[1] Cf., de exemplu, Zicu Ad. Araia, *Enoh Arden* (traducere), Monastir, 1911, pag. 37.

Presupunerea autorului că în formele articulate *do(i)l'i*, *treil'i*, *patrul'i* etc. (pag. 19) am putea avea o influenţă bulgărească cred că trebue redusă la o simplă apropiere de paralelism morfologic, ce ar urma să-l aplicăm şi la cele relevate în pagina următoare.

E sigură influenţă bulgărească în construcţiuni ca *iñi si mîcă*, *iñi si doarme* etc. (pag. 21), mai ales că în regiunea Pindului ele nu sînt cunoscute; trebue înlăturată însă cînd e vorba de construcţii ca *'ş' doarme* etc.

Soluţiunea problemei trecerei lui *o* la *un (scump)* alături de *în (mîndru)* e sigură şi satisfăcătoare, admiţînd că această trecere a lui *o* la *un* s'a efectuat în sînul limbei sîrbe (pag. 38).

Cu o argumentaţie bine susţinută, Th. Capidan admite, ca şi alţi filologi romîni, că elementul slav a început să pătrundă în limba romînă nord- şi sud-dunăreană după secolul al VIII-lea. Dată fiind identitatea fonetică din aromînă şi dacoromînă la unele forme care privesc epoca paleoslavă ca şi separaţiunea acestor două dialecte, evident că primul contact lingvistic romîno-slav trebue admis înainte de secolul al X-lea, dacă vrem să ţinem samă şi de realitatea pe care ne-o ofere aromîna. Considerentele pe care le relevează şi Th. Capidan dovedesc cu prisosinţă — sub înfăţişarea în care ni se presintă în această lucrare — că contactul cu Slavii nu poate fi post-pus secolului al X-lea.

Trecînd la lexic, vom avea de relevat oarecari completări ca forme şi sensuri, precum şi cîteva adausuri ca element lexical — ceea ce mi se pare că nu e superfluu, deşi autorul, în dorinţa de a fi concis, n'a ţinut să ne dea pretutindeni varietatea fonetică, morfologică sau semantică.

alinčire, *arătare, vedenie:* „Zefirul lişor adil'e şi dizńiardă cu plăcere fruntea mea tot amărîtă di mărate alinčirj“ [1] *(Frăţil'ia întru dreptate,* I, *n-rul 4, pag.,* 30. *Cf. şi revista Peninsula balcanică,* II (1924), 44).

aluçescu. *E cunoscut şi în aromîna nordică:* „Fără ca noj doil'i să ştim, inimile se-aluçiră“ (C. I. Cosmescu, *Poesii arumăneşti,* 94; *cf. şi pag.* 25). *Citatul e reprodus şi de autor din* Dalametra.

anăpădescu. *Sensurile mai cunoscute sînt cele de „a năvăli, a încunjura, a stăpîni“:* „dulţe yise l'j-anăpădea suflitlu“ *(Flambura,* I, *n-rul* 1, *pag.* 12). *Cf.* năpădescu.

ançel. *Cred că forma aromînă e împrumutată direct din limba greacă.*

a r ă v u e s c u [2], *năpădesc, potopesc:* „[Arbineşil'i] s'aproak'e, a-

[1] Formele culese spaţiat nu sînt înregistrate de Th. Capidan. Deşi mai toate îmi sînt cunoscute din grai viu, totuşi dau mai pentru fiecare cel puţin cîte un citat din publicaţiunile aromîneşti.

[2] Dintr'o poesie aromînească, dar literarisată, a lui Bagav.

ğiungu, arăvuescu şi la casa al K'endra" (*Lumina*, II, 14; *cf. şi pag.* 12). *Cred că reproduce sl.* rъvati.

arîsă, *are şi sensul de „firicele de tort"* (*Graiu bun*, I, *n-rul* 3, *pag.* 19).

a r î s (ŭ), *„felis lynx"*, *dr.* rîs. *Sl.* risъ.

arîstoacă, *se aude şi ca* arustoacă.

arnescu, *se aude şi ca* arănescu.

arob. *Nu pare convingătoare etimologia propusă cu* borъ.

aroz, *se aude în întregul Pind.*

arugoz *şi* aružescu *circulă şi ca* rugoz *şi* ružescu.

azvarna. *Circulă şi forma verbală* azvărnuescu.

a z v î r l e s c u, *zvîrlesc* (*Flambura*, II, 3,3).

başnă. *Se aude şi forma* baştină.

biguri. *Din această formă de plural se va fi format şi va fi circulat cîndva forma de singular* bigă — *analog cu* ţară-ţăruri *etc.* — ; *această presupunere ar găsi confirmare în forma toponimică* Bigă *ce-i dată unei regiuni, cu piatră poroasă şi ardesie suprapusă în straturi, din hotarul comunei Avdela.*

b o l' i, *disposiţii bune (în sens peiorativ), disposiţii anormale, furii:* „te-acăţară bol'ile", *te apucară furiile;* „burbuţea, ca arapsile cîndu le-acaţă bol'ile" (*Flambura*, I, 1, 8). *Sl.* bol'ьjь.

bosil'iac. *Se aude şi ca* busul'iac.

boz. *In regiunea Pindului mai ales, forma se aude ca* iboz — *cu* i *datorit, probabil, foneticei sintactice:* di boz> di iboz — : „frundză vearde di iboz, bate vimtul multu-avros" (ziarul *Ecoul Macedoniei*, I, *n-rul* 12). *Mai circulă şi ca* ibož: „fricá pizul'ile cu frîndză di ibož" (*Lumina*, II, 204). *In hotarul comunei Avdela e o pădure numită* (La) Iboaža. *Cf. şi* Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 332.

c ă l e s c u, *călesc; şterpelesc; (mă) îmbăt etc. Sl.* kaliti. *Derivatul* călit,-ă, *călit, oţelit:* „puteare călită" (*Graiu bun*, I, 103).

căpăescu. *Mai relevăm şi următoarele expresiuni :* „căpăiră di foame" (*Lumina*, I, 227); „oarfăn căpăit" (*Graiu bun*, I, 133 *şi* 257); „curcubetă h'iartă căpăită" (*Frăţil'ia*, I, 189); „mutrim cu ocl'i căpăiţ" (*Lumina*, II, 352).

căžol'e, *coaje de migdale* (*Frăţil'ia*, I, 158). *Cf. la autor sub* coaže.

c l a t i n, *mişc, clatin:* „Niţi frundza nu s'clătínă" (N. Velo, *Cîntiţe juneşti*, 31; *cf. şi Flambura*, II, 3, 8).

clăndu. *Etimologia propusă presintă dificultăţi. In Samarina se aude cl'indzu* (Per. Papahagi, *Graie aromîne*, 142).

c l ă t e s c u, *a spăla clătind în apă. Acelaşi cu dr.* clătesc.

clembă. *Cf. şi sensurile pe care le-am dat în* Grai şi suflet, II, 56.

cob. *Apare des sub diferite forme : sb.* cob = *cobe; solitar* (Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 760 *şi* 773); cobăiescu, cobăire (Nic. C. Velo, *Cîntiţe juneşti*, 20); „cobo! si nu-armînă di tine..."

(Graiu bun, I, 127); cubăire *etc. (Macedonia* I, 3, 67). *Cf. forma dată* cubăescu.

cotar. *Etimologia formei* cutar *„țarc de oi" e lat.* c u b i t a l i s *(dată de Per. Papahagi în* Analele Dobrogei, IV, 371-372).

c o t c ă, *cu sens nelămurit* (cf. Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 148). *Ar putea fi sl.* kotъka.

crăsat,-ă. *Circulă mai des forma* crasat *și înseamnează „de coloarea vinului roșu". E, deci, un derivat din gr.* κρασί *„vin".*

c r î ș m ă, *aldămaș, bacșiș. Deși accentul cade pe* ă, *totuși nu poate fi separat de forma slavă* križma.

c r o p, *apă călduță; apă fierbinte. Sl.* ukropъ.

c u ș o r *și* c u ș o r e, *stup; coș :* „h'ęarbę-alg'ina tu cușor" *(Flambura*, II, 5, 9; *cf. și* Per. Papahagi, *Din lit. pop. a Arom.*, 815).

cutlă. *Insemnează și „lingura mare de lemn întrebuințată la stînă și în care încap pînă la 2 litri de lapte".*

č e f l ă *și* čehlă, *coaje, pieliță subțire* (cf. și P. Papahagi, *Din lit. pop.* 113). *Sl.* čehlъ.

čemirŭ, *venin, otravă. Formă des întrebuințată și astăzi.*

č ị a č ị a, *întrebuințată mai ales în expresiunea copilărească* čịačịa, mačịala = *bucăți, țăndări; nimicuri. Sl.* čača.

č ị o l'ị ŭ, *maxilar. Nu știu de ce anume această formă, care e aceeași cu dr.* čịolan, *nu e înregistrată ca element slav.*

č ị u c ă, *creștet, vîrf. Mai însemnează și „proeminențele superioare ale frunței". Sl.* čuka.

č ị u l e s c u, *ciulesc; șterpelesc. Intr'o convorbire, Th. Capidan a opinat că elementul acesta nu e slav, ci grecesc. Pare a fi slav.*

duh. *Forma circulă și astăzi:* „l'ị-apitrusi dirinlu ș'un duh pănginŭ s'tęase", *cu sensul de „suflu, vînt; popor" (Graiu bun*, I, 6; *cf. și pag.* 10). *Pag. citatului din* Lit. pop. *e* 685.

f ă l e s c u (mi), *mă fălesc, mă mîndresc* (Per. Papahagi, *Din lit. pop.*, 494). *Derivatul* fălos *(Macedonia*, I, 1, 23), fălọasă *(Revista Pindul*, I, 1, 1).

f î r č e, *perie. Forma se aude în regiunea Bitoliei. Ca fonetism, e un împrumut bulgăresc local.*

fortumă. *Cred că forma bulgărească reprodusă e un împrumut din aromînă.*

găvană, *vas de lemn fără coadă. Etimologia cred că trebue căutată în bg.* gavana, *nu în sl.* vagan.

găvozdu. *Circulă și* găvoždu *sau* guvoždu.

gîscă. *Intîlnim și forma* gîscu *(Flambura*, II, 11, 8).

g î ș n i ț ă, *omidă. Formă curentă în Pind-Tesalia. Sl.* gọsenica.

g l a s, *știre, veste:* „pînă nu si da glas în hoară" *(Flambura*, II, 6, 6).

g l ọ a t ă, *gloată* (C. I. Cosmescu, *Poesii arumănești*, 32). *Sl.* glota.

gol. *De relevat şi formele:* gǫaliş,-e: „lumăk'ị gǫalişe", *ramuri golaşe (Flambura,* I, 2, 4); „dzẹană gǫalişe", *creştet (deal) pleşuv (Revista Pindul,* I, 1, 6). — Golnă *şi* golină. — *In legătură cu* zgolub, *de amintit şi formele* zgolbu, zgǫalbă *(Lilicea Pindului,* I, 2, 33).

g r ă d i t ă, *oraş:* „mi duşŭ în grădită = *mă dusei în oraş"* (C. I. Cosmescu, *Şcoala vecl'ịe,* 8). *Sl.* grad-ъ, graditi.

g r ă m a d ă, *grămadă:* „grămezli maşị di k'etri grescu", *numai grămezile de pietre grăesc (Flambura,* I, 1, 2; *ibid.,* II, 3, 8).

g r e b ŭ *şi* g r e b l u, *loc rîpos, pantă prăpăstioasă cu povîrnişuri multe, în formă de pieptene. Derivate toponimice:* Grebini şi Gribiniţị. *Sl.* greblo. — *Cu aceleaşi sensuri în aromîna din masivul Pindului mai circulă şi forma* grem. *Probabil ca această formă să fi resultat din încrucişarea formei slave* greblo *cu gr.* κρεμῶ, κρέμασμα „(sus)pendre", *mai ales că în aromînă se zice* loc aspindzurat *cu sensul de „rîpă".*

gribuescu. *Circulă şi der.* gribuit,-ă.

g r i v ă, *coamă:* „pîn la os în grivă ti ved tăl'ịat arăụ" *(Lumina,* II, 38). *Sl.* griva.

guştur *şi* guştir.

hui(e). *Cred că forma reproduce turcescul* hui *„coutume, habitude".*

ị á v ẹ o. *Forma curentă e* ịavẹa *„iată" — indiferent de genul substantivului la care se referă;* -a *final e analog cu cel de la adverbe ca* amuịa, apoịa, atumţẹa *etc.*

l a z n ă, *popas în transhumanţă păstorească de primăvară. In urcarea lor spre munţi, Aromînii oieri se opresc cu turmele în apropierea munţilor, făcînd astfel un popas de cîteva zile sau chiar de două săptămîni, pentru a mulge oile:* băgăm lazną la Mavraịńịl'i *„făcurăm popas la Mavrani".* Lazną *se face mai ales atunci cînd aşezarea stînei la munte întîrzie, fie din cauză de vremuiri grele, fie din causa altor neajunsuri. Sl.* laziti.

l ẹ a s ă, *leasă:* „tatăl pliguit fu adus acasă pi lẹasă" *(Lumina,* III 113). *Sl.* lěsa.

l o s c u t, *zgomot:* „pulbirẹ-amărîtă di loscut şi di vrẹavă", *pulbere amărîtă de zgomot şi de vuet (Macedonia,* I, 3, 69). *Sl.* loskut-ъ,

lož. *Se întrebuinţează şi derivatul verbal* lużescu: „lużim aụá, lalo?". *poposim aici, unchiule? (Flambura,* II, 6, 4).

l'ị u ş p ă, *bubă; solzi;* l'ịuşpe di pescu *(Almanahul macedo-romîn,* 1903, 24). *Sl.* l(j)uspa.

mănăstirŭ, *pare a reproduce mai de grabă gr.* μοναστήριον (cu *o*>*u*>*î*>*ă, ca în* murmintu>mîrmintu>mărmintu *etc*).

m i r, *în expresiunea* „mir di ǫasile a . . .": „mir di ǫasile a tale" (*Almanahul macedo-romîn,* 1902, 51); „Dumnidză si-l l'ịartă şi

mir di o̯asile a lui̯!" (*Viața albano-romînă*, I, 128); „... ş' ca s'mo̯ară — mir di o̯asile a lui̯ ş'nipoţl'i a nipoţlor va lu̯-aducă aminte" (*Graiu bun*, I, 94; *cf. şi Lumina*, IV, 310). *Evident că însemnează „pace, repaos, odihnă". Sl.* mirъ „εἰρήνη"

mîrşe. *Circulă şi der.* mîrşusit,-ă: „mîrşusit di sîndze", *înnecat în sînge (Flambura*, II, 3, 3).

mîzgă. *E şi forma verbală* mîzgălescu (*Graiu bun*, I, 27).

mprostu. *Pentru alte sensuri ale vb.* mbrustedzŭ, *cf. a mea* Antologie aromănească. *Se aude şi forma* mprustişor,-o̯ară, *prostuţ, naiv* (*Flambura*, II, 5, 3; Per. Papahagi, *Graie aromîne*, 193).

na. *Cf. pentru această interjecţie şi cele ce relatează Şt. Mladenov în* „Zu den slavischen *nà*-Sätzen" (în *Streitberg Festgabe*, 1924, 272-277).

n a d ă, *speranţă:* „k'irut şi fără nadă" (*Lumina*, I, 166; *cf. şi* N. Velo, *Cîntiţe juneşti*, 27).

n ă p ă d e s c u, *podidesc* (*Graiu bun*, I, 127), *năvălesc* (*Revista balcanică*, I, 1, 9; N. Velo, *l. c.*, 59). *Cf.* anăpădescu.

n ă v a l, *năvală*: „Vurgari̯l'i fac năval tu Evrope" (*Revista Pindul*, I, 3, 2). *In Zagor e şi un munte* Năvalŭ.

o s î n d ă, *osîndă*: «Atumţi̯alui̯ aduk'i ahanda osînda žilo̯asă a banăl'ei̯», *atunci simţi adînc osînda jalnică a vieţei* (*Flambura*, II, 5, 6). *Forma corectă ar fi* usîndă. *Sl.* osǫdъ.

ovez(ŭ). *Citatul e dat din* Per. Papahagi, *Din lit. pop.*, 727. *Existenţa formei în dialect nu e dubioasă; singura deosebire e că ea circulă ca* uvez(ŭ). *Astfel, în Zagor, în comuna Florlu, se aude* uvez „*ovăs*"; *în comunele Băiasa şi Breazna însemnează „vîsc"*.

pangu. *Se aud şi formele* pai̯angu, paingu.

p ă z i r e, *economie (în Samarina). Sensul de „cavere" al formei slave a putut trece prin fasele de „a păzi ce se pune la o parte; a păstra; e economisi". Sensul propriu nu e necunoscut:* „Pizindalui̯ 'nă flambură", *păzind un steag (Flambura*, I, 3, 4); „Pizită si-eşti̯ di noi̯-nă", *păzită să fii de noi [înşine] (ibid.*, I, 3, 4). *Cf. la autor* pădzescu.

p i ş t i r e̯ a u̯ ă, *peşteră; stîncă mare (cf.* Antol. arom.; Basme aromîne; *Dalametra etc.). Sl.* peštera.

p î r l e s c u, *pîrlesc. Der.* pîrlit (*Lumina*, V, 182).

p l o̯ a č e, *placă de piatră, ardesie. Sl.* ploča. *Forma e scăpată din vedere: cf. pag.* 33.

p l o d, *mulţime:* „Putea si lu̯-aşte̯aptă plod di duşmańi̯", *putea să-l aştepte mulţime de duşmani (Flambura*, II, 6, 5). *Sl.* plodъ.

p l o s c ă, *ploscă. Sl.* plosca.

pristănescu. *Forma nu e isolată:* „măcară di s' prîstîniră" (*Flambura* I, 2, 8).

p r i s t i n i s i r e, *grăbire (Lumina*, II, 282). *Sl.* pristati (?).

p r î ş t í n ă, *băţ de lemn. Et. sl.* prištitьna. — *Nu ştiu ce va fi însemnînd forma* priştină (di aúă) *(Lumina,* IV, 257) *şi dacă trebue pusă în strînsă legătură cu* puruştină *„drojdie“ (ibid.,* V, 187; *Lilicea Pindului,* 124). *Cf. dr.* prăştină.

rénde(?) *Circulă şi forma* (a)rindé, *care reproduce turc.* rendé.

silă. *Există şi derivatul* silnăos.

s i v, -ă, *cenuşiu, sur:* ursă sivă. *Sl.* sivъ.

s o b o r, *adunare. Pentru forme şi sensuri mai vechi, cf. cele pe care le-am relevat în* Grai şi suflet, I, 344-345.

s t ă p i ţ ă, *cursă* (Per. Papahagi, *Din lit., pop.,* 659; *Lumina,* IV, 187 *etc.*). *Sl.* stopica.

s t î r c u, *stîrc; barză (?) (Revista Pindul,* I, 10-11, 14). *Sl.* strъkъ.

s t u l c i n *(Frăţil'ţa,* I, 68) *şi* stulčinedzŭ *(Almanahul macedo-romîn,* 1903, 66), *stîlcesc. Der.* stulčinat *(Flambura,* II, 5, 7). *Sl.* stъlčamъ.

s t u p (ŭ), *stup (Lilicea Pindului,* I, 203; *Graiu bun,* I, 9; *Frăţil'ţa,* I, 98).

s u r v ă, *sorcovă (?):* „alagă surva“, *colindă (Flambura,* I, 1, 9). *Sl.* surva, *de unde bg.* survakar. *Cf. şi* K. Νικολαΐδου Ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῆς κουτσοβλαχικῆς γλώσσης.

s u v a l n i ţ ă, *suveică (Lumina,* I, 5). *Se aude des şi ca* zvalindză. *Cf. şi* Şt. Mihăileanu, *Dicţ. macedo-romîn etc. Sl.* suvalnica. *Forma e scăpată din vedere (cf. pag.* 12, 13 *şi* 14).

ş á i c ă, *luntre, barcă. Nu putem precisa dacă reproduce turc.* šaiká *sau sl.* šaika.

ş i g u i t, *glumit (Graiu bun,* I, 251). *Derivat din sl.* šega.

şumă. *Se aude şi* şum, *cu pl.* şumuri *„surcele“.*

ş u p l i v: nucă şuplivă, *nucă găunoasă, stricată (Almanahul macedo-romîn,* 1903, 61; *Lumina,* V, 11-12, 25). *Din sl.* šuplъ, *de unde bg.* šuplivamъ.

şuţ(ŭ). *Autorul revine asupra originei slave pe care i-o atribuise în studiul său „Romînii din peninsula balcanică“,* 1924, *pag.* 113 *(apărut în „Anuarul instit. de istorie naţională“ pe* 1923) *— origine ce nu cadra cu cele ce relevase la pag.* 98-99. *Cf. şi observaţia mea din* Grai şi suflet, I, 210.

t ă v ă l e s c u *(Graiu bun,* I, 130), tăvălit *(ibid.,* I, 31). *Se aude şi* andăvălescu. *Forma e identică cu dr.* tăvălesc.

t e s l ă, *secure* (Z. Araia, *Enoh Arden,* 13). *Sl.* tesla.

t î r î t: ţarbă tîrîtă, *iarbă călcată, uscată (Flambura,* II, 4, 8). *Cf. dr.* tîrăsc.

t o r n i c. *Cf. ce am dat în această revistă,* I, 331.

t r ę a m, *clădire...* (*Lumina,* II, 200). *Sl.* trěmъ.

trupŭ. *De relevat şi derivatele* întrupusescu *(Frăţil'ţa,* I, 185) *şi* ntrupuşedzŭ (Per. Papahagi, *Scriitori aromîni,* 234).

ţ i p ă ! *strigăt cu care sînt chemate caprele:* ţipă, ţipă, ţipărrr ! *Probabil să fie acelaşi pe care ni-l dă Berneker:* ćip. *Această interjecţie nu trebue confundată cu forma* ţipă *„voal de mireasă", pentru care cf. şi forma albanesă din* Gustav Meyer.

uračiŭ. *Forma se aude şi astăzi ca* aračiŭ *şi* uračiŭ *(Flamburа,* II, 1, 11).

v i ţ ă, *nuia, vargă. Sl.* vica.

vlăngă. *E şi forma* vlagă, *umezeală (Revista Pindul,* I, 5, 7).

v o l ă, *voie:* „dă-n'i volă s'n'ergu acasă" (C. I. Cosmescu, *Şcoala vecl'e,* 45; *cf. şi* 37). *Sl.* volě.

vrîstă. *Se aude şi der.* vrîstnicŭ.

z a l e, *furie, violenţă:* „lu-acăţă zalęa" *îl apucă furia; drac:* „ţe zale, va nă tal'i?", *ce dracu, ne vei tăia? Der.* zălos. *Sl.* zělъ.

z ă p ă l e s c u, *biciuesc cu o nuia. Cf. forma dată* pălescu.

z b î r č e s c u, *zbîrcesc:* „faţă zbîrčită" *(Graiu bun,* I, 130).

z b î r l e s c u (Per. Papahagi, *Din lit. pop.,* 603 *şi* 1044). *Forma e aceeaşi cu cea din dacoromînă.*

zborŭ, *visită. Cf.* sobor, *relevat aci.*

z b u c, *sunet, zgomot:* „Un zbuc sę-avdzî tu sone, un zbuc cît zbuclu-al sfulgu", *un zgomot se auzi în urmă, un zgomot [mare] cît zgomotul trăznetului* (Z. Araia, *Enoh Arden,* 27). *Sl.* zbukъ.

zdrob. *Etimologia propusă nu e satisfăcătoare, mai ales că se ivesc şi formele* zdrod *„desmierdat"* (Per. Papahagi, *Din lit. pop.,* 9; *cf. şi pag.* 974); zdrudescu *„mngîi"* (*Revista Pindul,* I, 1, 5); zdurdit *(Antologie aromânească,* 505).

z ǵ i l e s c u, *strig, ţip. Cred că forma aromînă, ca şi cea albanesă, trebuesc derivate din sl.* vikamъ. *In aromînă sb.* zǵic(ŭ) *„ţipăt".*

z g r o b, zgroabă, *gîrbov(it)* (P. Papahagi, *l. c.,* 768; *Flamburа,* I, 2, 3 şi II, 6, 6). *Sl.* grobъ?

z v i č i ŭ, *biciu (Lumina,* III, 93). *Sl.* bičъ.

z u n o z ŭ, *băţul cu ajutorul căruia se fixează sulul dela război:* zunozŭ mare, *pentru sulul de dinapoi, şi* zunozŭ ńicŭ, *cu care se strînge şi fixează sulul dinainte. Cred că forma e aceeaşi cu sl.* zanъzati.

žaǵină, *însemnează şi „stratul gălbui ce se aşează pe dinţi nespălaţi":* „dinţî ncărcaţ di žaǵină" *(Almanahul macedo-romîn,* 1903, 22; *Lumina,* V, 113; Per. Papahagi, *Scriitori aromîni,* 220). *Se aude şi ca* žeǵină *„muşchi"* (C. I. Cosmescu, *Poesii arumăneşti,* 19).

žar, *mai are şi sensul de „mulţime":* „un žar di fumęal'e", *o familie numeroasă, o grămadă de copii (Flamburа,* I, 2, 3; *ibid.,* II, 6, 6). *Pluralul e* žarj. *Există şi derivatul* înžiredzŭ: „înžireadză foclu".

ž u p ă, *rochie; antiriu. Se întrebuinţează în satele Gopeşi şi Moloviţte (cf.* C. I. Cosmescu, *l. c.,* 93). *Sl.* župa.

župîn, *om de rînd, Ţigan:* „limba a Vlăhuţlor ęaste limbă di župîńi“ *(Graiu bun*, I, 259). *Derivatul* župînescu *„ordinar“:* „Vlăhuţl'i va s'h'ibă nîscînţî fusari ţe zburăscu 'nă limbă župînęască“, *Dacoromînii or fi niscaiva [Ţigani] fusari care vorbesc o limbă de rînd (ibid.*, I, 259). — *Forma aceasta nu e un împrumut slav (bulgăresc sau sîrbesc); ea e un împrumut recent din dacoromînă, efectuat pe calea următoare: în a doua jumătate a secolului al* XIX-*lea Ţigani — ursari, fusari etc. — veniau din Carpaţi în peninsula balcanică. In trecerea lor prin sate aromăneşti se adresau Aromînilor cu* župîn = *„domn, boier“. Aromînii nenaţionalişti sau grecomani au identificat în aceşti Ţigani vorbitori ai graiului dacoromîn pe* Vlăhuţi *(=Dacoromîni) şi astfel acest cuvînt a început să circule cu sens peiorativ în aromîna din jurul Bitoliei, datorită batjocurei Aromînilor grecomani faţă de Aromînii naţionalişti. — Totuşi, alături de această relatare sigură, de relevat — după o informaţiune — că în toponimia satului Călariţl'i (Tesalia) ar exista forma* Župînu, *ca nume de fîntînă.*

žužul, *orice vieţuitoare neplăcută (cf. şi* Basme aromîne). *Sl.* žuželь.

Ţin să relevez că nici lista adausurilor mele nu e completă din punct de vedere lexical: multe forme încă, a căror origine pare a fi neîndoielnic slavă, n'au fost înserate aci, întru cît mi-au lipsit unele lucrări lexicografice bulgăreşti şi sîrbeşti. Sub raportul fonetic, morfologic şi semantic am omis relevări mai mult sau mai puţin neînsemnate [1], pentru ca — printre altele — să nu se pară că intenţionez vre-un gînd de umbrire a valoarei reale a lucrărei lui Th. Capidan. Căci într'adevăr, deşi e prima lucrare de presentare sintetică în această direcţie, totuşi ea e o operă închegată cu o temeinică cunoştinţă a problemelor ridicate, formînd pentru filologia romîno-slavă un luminos criteriu de orientare.

Tache PAPAHAGI.

---

[1] Avem, de exemplu: *vişnă* şi *vişină; sfrędin* şi *sfrędine; slǫată* şi *aslǫată; bimţă* şi *pimniţă; čemir—nčţumirat; pustu—pustiliţ; siňţacţ—siňicat; zmęană—zminar* „care umblă în izmene, golan“; *čţuplescu*=mănînc, înghit; şterpelesc etc. Mai amintesc că diferitele forme slave ce se oglindesc în anumite denumiri proprii — toponimie sau onomastică — n'au fost inserate aci. — Regretăm strecurarea unor greşeli de tipar precum şi unele scăpări din vedere la alfabetisarea lexicului: *griv* e dat după *guşturiţă, čelnic* după *čep* etc.

T. PAPAHAGI, **Graiul şi folklorul Maramureşului**; Bucureşti, Cultura naţională; 1925; LXXXIII-240 pag., o hartă şi 22 planşe (vol. XXXIII din col. publ. de Acad. rom.: *Din vieaţa poporului romîn).*

Ajungem să cunoaştem tot mai bine teritoriul nostru dialectal şi după cercetările prea schematice de altădată — cum au fost ale lui G. Weigand, avînd totuşi valoarea lor, ca începuturi şi îndemn pentru alte studii — informaţii mai bogate şi un material redînd viu particularităţile regionale vin să înlesnească acea sintesă spre care trebue să tindă dialectologia noastră. Cu mai mulţi cercetători, bine pregătiţi, şi cu mijloace care li s'ar pune la îndemînă, domeniul nostru dialectal ar putea fi explorat în întregime într'un deceniu ori două. Şi asemenea anchete ştiinţifice nu ar mai trebui amînate, pentru că anii trec şi din graiul celor dela ţară multe elemente vor rămînea pierdute pentru totdeauna.

Prin monografia publicată de T. Papahagi putem şti mai bine acum ce este şi ţinutul maramureşean. Cum arată titlul ei, nu e numai o monografie lingvistică, ci şi folklorică, iar în introducere se descrie vieaţa Maramureşenilor, se dau preţioase amănunte etnografice.

Partea istorică, în special originea Maramureşenilor, nu e lăsată nici ea la o parte. Şi în această privinţă Papahagi pune în evidenţă cîteva particularităţi de limbă — întru cîtva şi de folklor — care se regăsesc la Aromîni. De unde conclusia că Maramureşenii ar putea fi socotiţi ca un grup de Romîni veniţi dela sudul Dunărei. Cîteva din concordanţele relevate la pag. LXXXI sînt într'adevăr semnificative; astfel: *corbă* cu înţelesul de „nenorocită, vai de ea, biata"; *a se dori* „a se iubi"; *scradă*, nume de plantă[1]. Putea fi amintit şi *a se greşi* „a uita" (ca ar. *mi-agîrşescu)*, dat în glosar. Presenţa unor aromînisme în vorbirea maramureşeană nu poate fi prin urmare contestată, dar ne întrebăm cum ar fi să o interpretăm. Să vedem aici o dovadă că Maramureşenii sînt Aromîni peste care a trecut valul nivelator al dacoromînismului? Sau: Dacoromîni dela origine în al căror grai au pătruns unele elemente transmise dela sud, cum s'a întîmplat şi în alte părţi ale domeniului dacoromîn şi cum cred că nu poate fi pus la îndoială? Nu văd argumentele decisive fie într'un sens,

---

[1] Alte forme citate acolo *(armur, baier, canură* etc.*)* nu pot fi luate în consideraţie, cît timp sînt cunoscute şi aiurea în dacoromînă, nu presintă nimic particular ca să ne îndrepte spre aromînă.

fie într'altul. Problema apare cu atît mai complicată cu cît în Maramureş a existat rotacismul[1] şi atunci particularitatea aceasta nu ar putea veni în orice cas dela Aromîni. Să presupunem că Maramureşenii nu au cunoscut la început rotacismul şi l-au primit printr'un amestec cu Romîni din Munţii-apuseni cu care ar fi venit în contact înainte de a se fi îndreptat spre nord şi a se aşeza în Maramureş? Se poate însă tot aşa de bine ca ei să se fi desprins din populaţia care trăia prin Munţii-apuseni şi acolo sau mai pe urmă să fi primit oarecari înrîuriri ale elementului răzleţ venit dela sudul Dunărei.

Partea folklorică aduce observaţii interesante asupra balade şi creaţiunei populare; asupra doinelor ar fi fost însă locul să se insiste mai mult, pentru ca să reiasă mai bine fondul lor de inspiraţie.

Glosarul, foarte bogat, ne ajută să urmărim forme rar atestate ori ne dă material lexical necunoscut pînă acum. La cîteva cuvinte sînt de făcut rectificări: *alęatu* nu cred să fie slavic, ne aduce mai curînd aminte de *aretul, ariatul*, în glosarul lui Viciu (ar fi un fonetism alterat, poate sub influenţa ung. *mellett* „lîngă"); *cararabă* nu e „conopidă", ci „gulie"; *čiuguri* e forma cunoscută din ghicitori, *ciguri* (asociat cu *miguri); hiboş* e ung. *hibás* cu sufixul schimbat; *însîmbra* nu poate fi „a angaja cu simbrie", ci „a lua ca tovarăş, a se întovărăşi"; *înzita ('nzita)* înseamnă „a îndemna (la rău), a aţîţa", nu „a invita, a îmbia", *mńirîu*, cu adausul „albiu" (după „albăstrui") nu este exact, pentru că numai înţelesul din urmă îi corespunde, iar ca etimologie nu poate fi un derivat din *miere* (explicaţiile ce i s'au dat pînă acum îl lasă tot nelămurit); *răsteţ* e formă inexistentă de infinitiv: trebuia relevat *să răstl'eţe = să răspieie (să râspiară)*, cunoscut din descîntece (ca derivat din *pieri)*.

Fiindu-mi cunoscute cîteva forme maramureşene pe care nu le găsesc în glosar, profit de acest prilej ca să le relevez; le-am cules în timpul refugiului la Iaşi dela un Maramureşean (Nicolae Danciu, din Săcel), care fusese prisonier la Ruşi; sînt anume: *amńazăţ* = amiazăzi (cunoscut şi aiurea), cu înţelesul şi de „prînz la amiazi"; *heteş* = slugă la vite („care să bagă numa d'e ažutor, îmblă cu vil'ele") <ung. *hetes (béres)* „servitor tocmit cu săptămîna"; *răvaş* = răboj al ciobanilor; *strecură* = strecurătoare pentru lapte, la stînă („d'in fire d'e cińepă"); denumiri

[1] Dacă rotacismul a dispărut cu desăvîrşire în Maramureş, cum ne informează Papahagi la pag. LXI, o urmă indirectă a vechiului fonetism e *lučęafăn* = luceafăr (prin falsă restabilire fonetică).

pentru semne la urechea oilor: *furcuţă* (două tăieturi în lung), *nożîţă* (o gaură rotundă), *pişcătură* (tăietură în unghi).

Textele, foarte îngrijit transcrise, ne înlesnesc să urmărim şi mai bine particularităţile dialectale; cîte sînt înşirate, peste cinci sute, nu sînt de loc de prisos, deoarece studiile dialectale, cred că trebue să ne aducă material de felul acesta cît mai bogat. Dialectologia nu se poate reduce numai la urmărirea cîtorva cuvinte sau frase; cercetările lui Gilliéron şi şcoalei sale, oricît le-am preţui, ni se par că păcătuesc prin unilateralitate şi ceva prea mecanic: cuvintele studiate sînt reduse la isolări sau grupuri mici, pe cînd dialectologia trebue să ne dea şi texte cît mai multe în care să vedem vieaţa întreagă a cuvintelor, multiplicitatea de asocieri ale lor. Chiar dacă am ajunge să avem şi noi un atlas lingvistic, culegerea de texte cît mai numeroase nu va trebui neglijată de dialectologi.

O. D.

INDICAŢII BIBLIOGRAFICE

Breviario di neolinguistica; Parte I: Principi generali, di G. Bertoni; *Parte II: Criteri tecnici*, di M. Bartoli; Modena, Soc. tip. modenese; 1925; 126 pag.—Nu e tocmai un manual pentru aceia care voesc să se iniţieze în problemele lingvisticei nouă, ci gruparea cîtorva orientări în spiritul cercetărilor de azi. In prima parte G. Bertoni, cu unele precisări, dar şi cu observaţii prea difuse cîteodată, arată deosebirile între lingvistica nouă şi cea de acum cîteva decenii, în sensul că fenomenele au ajuns să ni le representăm mai viu şi cu complexităţi nebănuite altădată. Inovaţiile nu trebue însă să excludă, cum foarte bine observă Bertoni, ceea ce ne-a învăţat şi ne mai poate învăţa lingvistica istorică. Din stăruinţele de schimbare a directivelor nu ar trebui să lipsească, adaugă Bertoni, nici studiile de estetică a limbilor, prea puţin cultivate pînă acum. Intr'o expunere concentrată, pe care nu prea uşor vor putea-o urmări cei care vor căuta să se iniţieze în lingvistică, M. Bartoli arată criteriile după care trebue studiate faptele lingvistice în raporturile lor cronologice şi pentru a cuncaşte iradiaţiunea lor, cum şi causele care determină inovaţiunile. Cu privire la punctul din urmă Bartoli aminteşte (pag. 93) părerea lui Ascoli, după care multe transformări romanice ar fi datorite influenţei elementelor preromane, ceea ce ar fi contestabil, pentru că am avea mai decisive motive să explicăm aceste transformări prin înrîuriri streine de mai

tîrziu (germanică, slavă, arabă). Se poate obiecta totuşi că în Galia şi — mai mult — la noi latina suferise schimbări caracteristice încă înainte de înrîurirea germanică şi cea slavă. Putem atunci considera aceste schimbări ca independente de influenţa limbilor streine cu care s'a întîlnit latina ? Cred că şi un factor şi celălalt trebue ţinuţi în samă dacă vrem să înţelegem aspectul limbilor romanice faţă de latină — în ce măsură fiecare din ei a produs diferenţierile e greu de spus şi, dacă este să ajungem la păreri mai clare în această privinţă, va trebui să urmărim mai de aproape pentru fiecare ţinut romanic stările etnice şi culturale din trecut. Pentru infiltraţiuni, dar nu prelatine, ci greceşti, Bartoli dă la pag. 99-100, 103-104, o serie de forme care dacă nu sînt totdeauna convingătoare deşteaptă atenţie asupra unei probleme sugerînd cercetări nouă în ce priveşte înrîuririle greco-latine. O rectificare în circulaţia cuvintelor o aduce Bartoli cu privire la *basilica* şi *ecclesia*, arătînd că cel dintîi e mai vechi decît cel din urmă, invers de cum au crezut alţii. Propagarea lor ar fi de studiat şi în legătură cu răspîndirea echivalentelor lor din greceşte şi cred că s'ar ajunge la constatări interesante asupra schimbărilor sociale şi extensiunei creştinismului în primele secole.

H. Schuchardt, *Das Baskische nnd die Sprachwissenschaft*, Viena şi Lipsca, Hölder-Pichler-Tempsky; 1925; 34 pag. (extr. din *Sitzungsb. d. Akad. d. Wissensch. in Wien)*. — Cîteva pagini ale maestrului lingvisticei ne aduc cît nu găsim în cărţi întregi ale unora, sînt ca un cuvînt plin de înţeles, la locul lui, faţă de frase multe şi sărace în fapte. Aşa şi această broşură în care basca e luată ca punct de plecare pentru consideraţiuni generale asupra metodei lingvistice. Dintre particularităţile bascei relevate de obicei H. Schuchardt insistă asupra pasivismului verbal şi arată cît de elastic e acest termen, cum se cuvine să-l interpretăm şi, în orice cas, nu poate servi drept criteriu sigur de stabiliri genetice. Aceasta îi ofere lui Schuchardt prilejul de a pune în discuţie pînă la ce punct poate fi invocată morfologia cînd e vorba de a fixa înrudirea unei limbi, şi răspunsul său e că nu putem să-i acordăm valoarea pe care i-o atribue mulţi lingvişti. In filiaţiunea limbilor lexicul trebue luat de sigur şi el în consideraţie, dar în ce măsură ? Schuchardt referindu-se la bască spune că şi pentru alte limbi problema e complicată, pentru că urmărind cuvintele le vedem în continue treceri, mereu împrumutate, şi în această privinţă observă : „jedes Wort ist irgend einmal ein Lehnwort gewesen“ (pag. 28). Enunţare ce mi se pare prea categorică. Cuvîntul e totdeauna un împrumut doar în sensul că e

luat de un vorbitor dela altul, dar nu orice cuvînt propriu unui grup lingvistic a fost transmis altuia, strein — nu a trecut totdeauna un cuvînt dintr'o limbă într'alta nici chiar atunci cînd ele erau de aproape înrudite. In discuţiile asupra originei unui idiom, asupra raporturilor lui cu altele mi se pare că se acordă prea multă importanţă unor particularităţi şi prea puţină altora, după acele înclinări ale fiecăruia, după acel subiectivism pe care îl relevează şi Schuchardt; cred că atenţiunea noastră trebue îndreptată în asemenea probleme şi spre morfologie, sintaxă, cum şi spre lexic şi fonetică, rămînînd să distingem cum filiaţiunile răsar mai mult sau mai puţin evidente după cum ne raportăm la una sau alta din aceste divisiuni. Raporturile lingvistice sînt confirmate în cele din urmă de fiecare din aceste categorii de fenomene şi greutatea este de a trece peste dibuiri în care cercetătorii lasă loc anumitor preferinţe.

Ca şi alte studii ale statornicului aducător de vederi nouă, acesta stabileşte unele puncte, dar şi deşteaptă îndoieli asupra unor chestiuni care altora li se par limpede conturate, sfătuindu-ne să nu lăsăm nici în lingvistică să domine încrederile. Orice problemă cînd o adîncim ne dă ceva liniştitor, dar şi turburător: înlătură unele umbre, dar ne arată cîte altele rămîn în calea cercetărilor.

Asupra unor fapte privitoare la bască Schuchardt a revenit, de altfel, într'o notiţă din *Anzeiger* al Academiei din Viena (n-rul XIII, 1925), cu observaţii la studiul din urmă al lui Trombetti, *Le origini della lingua basca*. Părerea sa, exprimată şi altădată, e că basca se apropie mai mult de limbile hamitice, pe cînd Trombetti găseşte în ea asemănări cu limbile caucasice care ar fi mai hotărîtoare — ceea ce este problematic şi, de altmintrelea, singur Trombetti adaugă la părerea sa unele reticenţe.

M. Friedwagner, *Zur Aussprache des lateinischen* C *vor hellen Vokalen* (extras din *Hauptfragen des Romanistik: Festschrift für Ph. A. Becker*). — Dacă în linii generale cunoaştem procesul alterării lui *c* latin, sînt încă aspecte ale lui care ne-au rămas streine sau pe care nu am ajuns să ni le explicăm. Clarificarea deplină a acestui capitol de fonetică o putem aştepta dela cercetări de amănunt în fiecare domeniu romanic şi dela studiul formelor latine păstrate dincolo de regiunile romanice. Cu deosebire toponimia ne poate aduce lumină în acest sens, cum arată studiul lui Friedwagner, cu reconstruiri limpezi în care şi istoria şi arheologia sînt luate în consideraţie, astfel cum se impune în probleme de toponimie. Explicînd numele localităţei *Kellmünz*—între

Ulm şi Memmingen —prin *Celio Monte* şi pe acela de *Kelsbach* — afluent al Dunărei în Bavaria — prin *Celeusum*, Friedwagner deduce din fonetismul lor că în a doua jumătate a secolului al v-lea şi chiar la începutul celui următor exista încă pronunţarea latină cu *k* (sau *k'*) dinaintea lui *e*, *i*, pentru că atunci au ajuns să le fie cunoscute Alamanilor şi Bavaresilor aceste nume din toponimia romană.

Incă o dovadă deci că alterarea lui *k* latin s'a produs cu variaţiuni cronologice, în unele locuri mai curînd, în altele mai tîrziu, pe cînd aiurea sunetul a rămas fixat cu valoarea lui veche. De sigur, cum relevează şi Friedwagner, această întîrziere sau accelerare în evoluţia fonemului latin a putut fi dependentă de condiţiuni locale: în regiuni mai isolate de curentul transformărilor latinei vulgare *k* a putut să se păstreze nealterat sau în parte. Ar fi totuşi de luat în consideraţie şi alte împrejurări, în special resistenţa opusă unor inovaţiuni în anumite regiuni. Oare fonetismul lui *k* în dalmată faţă de cel din limba romînă nu s'ar explica mai curînd astfel decît prin consideraţiuni geografice? Sînt inovaţiuni ale latinei vulgare la care dalmata a participat, pe cînd romîna a rămas streină de ele, cu toate că tot ea în ce priveşte pe *k* a urmat curentul alterărei. E greu să isolăm într'atîta dalmata de romînă şi italiană încît aici să găsim explicarea fonetismului ei mai arhaic în ce priveşte pe *k*. O problemă, şi aceasta care aşteaptă revisuiri.

A. van Gennep, *Le folklore*; Paris, Libr. Stock; 1924; 125 pag. (în col. „La culture moderne"). — Oricît se vorbeşte de folklor, mulţi nu prea au o idee clară de ce înseamnă el şi nu cunosc resultatele la care s'a ajuns în acest domeniu de cercetări. Pentru orientarea lor publică A. van Gennep această cărticică — de propagandă deci, cum spune singur, în favoarea unor studii ce au locul lor în cultura generală. Sînt arătate diferitele interpretări care s'au dat folklorului şi, asupra felului cum trebue înţeles azi, van Gennep se exprimă cu hotărîre împotriva tradiţionaliştilor, unilateralităţei lor, insistînd asupra urmărirei faptelor vii, actuale pentru că: „la vie sociale change sans cesse, et par suite les enquêtes folkloriques ne peuvent cesser" (pag. 29). Cum folklorul trebue să ţină mai mult samă de actualitate, să nu se oprească la convenţionalul metodei de pînă acum, am arătat şi eu mai de mult, aşa că această întîlnire de păreri vorbeşte în sprijinul unei interpretări a folklorului care nu poate fi neîntemeiată. Dacă folklorul a stagnat uneori sau a făcut drumuri rătăcite, aceasta se datoreşte preocupărilor arhaisante, maniei istorice, observă van

Gennep (pag. 32, 34) — de aceea el nu datorește nimic istoricilor, ci altora, care l-au înțeles mai bine. Raporturile dintre folklor și lingvistică sînt amintite de asemenea de van Gennep și pentru fixarea unor achisiționi arată utilitatea metodei cartografice, a publicărei de atlase folklorice.

Broșura, oricît de sumară, aduce cîteva puneri la punct și dă unele sugestiuni.

L. Colas, *La tombe basque*, vol. I: *Atlas d'illustrations;* 401 pag.; vol. II: *Etudes, notes et références diverses* (cu prefețe de C. Jullian, J. Vinson și o introducere de l'Abbé P. Lhande); 93 pag.; Bayonne, Poltzer; 1923. — Ani mulți de muncă ne dau această monografie prețioasă pentru cunoașterea ținuturilor basce și mai cuprinzătoare decît s'ar părea după titlu. Proiectată ca o descriere a mormintelor basce din Labourd, Soule și Basse-Navarre, ea duce mai departe materialul arheologic și epigrafic, presentîndu-ne și inscripții găsite aiurea. Chiar pentru studiul bascei inscripțiile — unele sînt în latină și în francesă — nu sînt lipsite de interes și cîteva particularități au fost relevate de P. Lhande în observațiile sale din fruntea volumului al doilea (pag. xxv-xxvi). Culegerea înlesnește și cunoașterea vieței din trecut a Bascilor și uneori ne dă interesante amănunte pentru documentări etnografice. Din ornamentația stelelor funerare L. Colas relevează motivul foarte frecvent care de alții a fost confundat cu svastika; părerea sa e cu totul alta, în sensul că acest semn pe care îl numește „ovifil" i se pare o reminiscență de vieață pastorală: „ce... signe existe presque exclusivement dans les régions du Pays Basque où l'on rencontre le plus de moutons... C'est... un véritable talisman. Placé au-dessus de la bergerie, il protège les troupeaux (et je l'ai rencontré au-dessus des étables); on l'a ensuite reproduit sur les tombes" (II, pag. 39). Toate considerațiile invocate de L. Colas dau temei acestei păreri.

Revue de linguistique romane; Paris, Éd. Champion; 1925; nos 1-2: 180 pag. — Ca publicație a *Societății de lingvistică romanică*, întemeiată prin inițiativa lui O. Bloch și A. Terracher, revista aceasta e consacrată în primul rînd geografiei lingvistice și informațiilor despre activitatea desfășurată pentru studiul fiecăreia din limbile romanice.

In articolul din frunte A. Meillet stărue asupra orientărei romanisticei spre interpretările comparatiste cît mai întinse, deoarece problemele ei au strînse legături cu ale lingvisticei indoeuropene și desvoltarea limbilor romanice trebue privită în anu-

mite raporturi de continuitate: „Une forte partie des innovations romanes prennent place dans de grandes séries de faits indo-européens, et on ne les comprend bien que si on les situe dans les ensembles dont ils sont des cas particuliers". K. Jaberg şi J. Jud arată cîteva din consideraţiunile de care au ţinut samă pentru atlasul lingvistic italian şi din materialul adunat Jud desprinde un studiu cu interesante constatări asupra repartisărei diferiţilor termeni pentru noţiunea de „a începe". W. Meyer-Lübke analisează cîteva publicaţii de romanistică apărute în anii din urmă, iar Griera, A. Rosetti şi A. Alonso ne dau cronici despre studiile privitoare la domeniul catalan, romîn şi spaniol.

Programul revistei şi articolele publicate arată bine utilitatea ei. Cronicile vor înlocui ceea ce era dat altădată de *Jahresbericht*-ul lui Vollmöller, iar pentru geografia lingvistică sînt de adus rectificări, unele armonisări de metodă; Jud le indică în parte cînd aminteşte de „convergence des méthodes" preconisată, cu bună dreptate, de Millardet. şi pentru înlăturarea unor exagerări, unor neînţelegeri, aşteptăm să contribue cît mai mult şi această nouă revistă de romanistică.

Balkan-Archiv, I; Lipsca, J. A. Barth; 1925; xv-265 pag.— Ne mai continuînd *Jahresbericht*-ul, G. Weigand începe publicarea acestei serii închinate studiului limblilor balcanice. In introducere şi, incidental, în articolele care urmează d-sa ţine să-şi exprime mai categoric decît pînă acum unele păreri cu privire la limba romînă, felul cum înţelege desvoltarea ei. Plecînd dela cîteva cuvinte mai de mult ale lui Schuchardt — şi cred că nu tocmai exact interpretate — G. Weigand spune: „dacă... se pune întrebarea: este romîna o limbă romanică? răspunsul cel mai potrivit va fi: romîna e limba romanică a Balcanilor, după cum bulgara e slava Balcanilor, pe cînd albanesa este limba Balcanilor κατ' ἐξοχήν" (pag. viii). Formularea aceasta pleacă dela ideea că latinitatea limbei noastre ar trebui privită cu oarecari reserve, dar pe calea aceasta s'ar ajunge la ierarhisări care nu văd ce importanţă pot avea pentru romanistică. Procedînd astfel, s'ar putea zice, de pildă, că şi sarda e limba romanică a Sardiniei, dar prin aceasta ar scădea latinitatea ei faţă de aceea a italienei? Ca teritoriu pe care s'a format limba romînă Weigand, urmînd părerea lui Tomaschek, admite regiunea Sofia-Niš-Skopje, iar continuitetea elementului romînesc la nord pînă în secolul al xiii-lea o consideră nedovedită (pag. xii, 6, 37). Un studiu amănunţit e consacrat de Weigand toponimiei din părţile Crişului; sînt bine explicate mai multe forme, dar altele rămîn de interpretat altfel: *Abrud* nu poate fi sl. *Obrad* (pag. 17); *Mogoş* e ung.

magos, nu din *Moga* (pag. 9), iar *Trîmpoiele* nu poate avea nimic de a face cu *trampa* (pag. 6), ci e *Intre Ampoaiele* (cf. N. Drăganu, în *Dacorom.*, I, 132). Ca etimologii, în altă parte (pag. VI), ne surprinde să vedem identificați *cîrti* și *ura* cu alb. *k'ërtoń* și lat. augurare, cînd cel dintîi e slav (v. dicționarul lui Berneker, s. *kъrt'ǫ*), iar al doilea e lat. oro. Două articole asupra albanesei, unul de Weigand și altul de Mladenov, se referă și la limba romînă: e interesant ce relevă Mladenov din graiul albanes, din nordul Macedoniei și Serbia veche, anume alterarea lui *p*, *b* (pag. 63, 65, 67), fenomen asemănător celui din aromînă. — O. D.

CARSTEN HÖEG, *Les Saracatsans: une tribu nomade grecque; I. Étude linguistique précédée d'une notice ethnographique;* Paris, Éd. Champion, și Copenhaga, Pio-Branner ; 1925; XX-312 pag. — Tribul nomad al Sărăcăceanilor presintă atît pentru etnografie, cît și pentru lingvistică o deosebită importanță. Pentru cei ce cunosc împrejurările etno-geografice în care trăesc popoarele balcanice, sacrificiul și perseverența autorului devin cu atît mai lăudabile cu cît hotărîrea lui s'a oprit tocmai asupra Sărăcăceanilor — tribul eminamente nomad al peninsulei balcanice. In primul capitol studiază „vieața materială a Sărăcăceanilor din Epir" ; în al doilea, „vieața lor morală" — cu 35 vederi etnografice. Apoi se ocupă de extensiunea lor și de numele *Sărăcăcean*, iar în capitolul al VI-lea, de originea Sărăcăceanilor. Pag. 97-312 sînt consacrate dialectului sărăcăcean, studiind amănunțit și metodic fonetica și morfologia.

Conclusia la care se oprește C. Höeg e că în Sărăcăceani trebue să vedem un vechi trib grec nomad și nicidecum Aromîni grecisați — părere pe care A. Meillet nu și-o însușește (*Bulletin de la Société de linguistique*, XXVI (1925), 92). Nu putem împărtăși presupunerea lui A. van Gennep că Sărăcăceanii ar fi un rest de imigranți de origine turcească (în *Mercure de France*, 1925, 15 nov., pag. 211), dar nici la părerea lui C. Höeg nu ne putem opri deocamdată (Per. Papahagi, *Numiri entice la Aromîni*, 14-22, îi consideră ca Aromîni, iar numele lor ca un derivat din *sarică*. Problema presintă o mare însemnătate etno-lingvistică, așa că studierea ei ne-o reservăm pentru mai tîrziu, cînd va apărea și al doilea volum (texte și glosar), cu care ocasie vom îmbrățișa în recensie întreaga operă.

RAFFAELE CORSO, *Folklore: Storia, obbietto, metodo, bibliografia; con una carta geografica a colori e IX tavole;* Roma, 1923; XII-148 pag. — Din punct de vedere folkloric, atît pentru culegeri, cît și

pentru cercetări, Italia ocupă un loc de frunte în literatura respectivă. Neprețuita bogăție și varietate folklorică, precum și numeroasele studii metodice apărute în această direcție contribue ca această țară să fie cea mai bine representată în bibliografia folklorului romanic. Opera de concentrată sintesă științifică și de vastă erudiție a lui R. Corso vine să ilustreze această constatare. Fără să intre în concretisări exemplificatoare decît rar și incidental — cum ar fi, bunăoară, casul cu „la cerimonia del ceppo nuziale", pag. 56 —, autorul se menține într'o pură expunere sau discuție teoretică, doctrinară, analisînd în capitole următoarele puncte: I. *I precursori;* II. *Il nome* (1. *Folklore;* 2. *Le classi povere e le classi rustiche) ;* III. *La definizione* (1. *Il folklore come scienza generale*; 2. *Il folklore come disciplina subordinata;* 3. *L'etnografia del volgo);* IV. *Il metodo* (1. *La raccolta;* 2. *La comparazione);* V. *Le scuole;* VI. *Il folklore italiano* (1. *La poesia popolare;* 2. *La mitologia popolare;* 3. *La paremiografia. L'etnica tradizionale. La demopsicologia).* Urmează o bogată bibliografie — însă, pentru folklorul romîn, lipsește aproape în întregime — și un indice alfabetic.

Civilisația, ca și atîția alți factori ai timpurilor de astăzi, vor împuțina din ce în ce mai mult culegerile, ca și însăși, comoara de folklor tradițional și de valoare. De aceea, de acum înainte literatura folklorică va trebui să se afirme din ce în ce mai intensiv în direcția studiilor monografice sau comparate, avînd ca basă de orientări și discuții materialul cules. In această privință, *Folklore* al lui Raffaele Corso e un prețios îndrumător în diferitele aspecte pe care ni le ofere această ramură de studii

RAFFAELE CORSO, *Patti d'amore e pegni di promessa;* S. Maria Capua Vetere, ed. „La fiaccola"; 1925; 137 pag. — Aspectele pe care savantul folklorist italian le analisează în această nouă lucrare sînt în directă legătură cu logodna și nunta. Urmărind problema din punct de vedere al principiului filosofic la diferite popoare în timp și spațiu, autorul supune unui minuțios criteriu de discuție toate elementele caracteristice nunței sau logodnei. Incepînd cu „junctio dextrarum" și trecînd rînd pe rînd la sabia noului căsătorit, la ramură sau măr, la furca cu caier, la cheie etc. R. Corso ne înfățișează o documentată sintesă a întregei probleme, luînd în discuție amănunțită diferitele păreri ale folkloriștilor cunoscuți. Pe lîngă partea atractivă a fondului studiat, autorul interesează și prin alura stilistică. Sînt capitole de un real interes—cf., bunăoară, *La scapigliata.* Studiul se încheie cu *Rilievi critici,* care măresc și mai mult valoarea acestei lucrări. Ca o

simplă părere de rău, relevăm că în cursul acestui studiu sînt amintite și elemente aparținînd folklorului albanes, bulgăresc și sîrbesc:—folklorul romîn, deși bogat și variat, a rămas necunoscut autorului.

ALEXANDRU RESMERIȚĂ, *Dicționarul etimologico-semantic al limbei romîne, care arată originile și semnificările vorbelor, ale numirilor geografice și ale multor nume de persoane; întocmit după cele mai nouă cercetări filologice, cu o prefață asupra formărei limbei romîne;* Craiova, Institutul de editură „Ramuri"; 1925; 40-1031 pag. — Autorul — maestru de dexterități — în ciuda greutăților materiale de astăzi, a reușit să publice tot ce i-au șoptit divagări filologice: mai întregul procent lexical nelatin, și în deosebi cel de origine slavă, a fost pus în sama lexicului latin sau celui „daco-grec". Pentru ca etimologisările date să pară acceptabile, improvisatul lexicograf forțează în explicări sau definiții și sensul formelor. Dar, pentru o completă convingere, vom ilustra fantasmagoricele-i visiuni cu cîteva exemple luate la întîmplare:

abitir < lat. *habiliter; adălmaș* < lat. *ad-almas; afif* < fr. *à vif; alabala* < lat. *alio-balo; angara* < lat. *angor; baclava* < lat. *bacca-lavare; bade* < lat. *pater; balamuc* < lat. *balo-mugio; bașca* < lat. *pasus; basma* < lat. *vasum; beci* < daco-gr. *bessa; beznă* < lat. *bis-nox; bleg* < daco-gr. *blêchron; boală* < lat. *volnus; bogat* < lat. *pecuatus; boier* < daco-gr. *boê-archos; bostan* < lat. *pustan; bragă* < gr. *bregma; brîglă* < lat. *praecludere; călăuz* < lat. *callis-usus; candriu* < fr. *cendrée; capac* < *cap*-lat. *ac; caraulă* < lat. *calo-ululo; castravete* < lat. *castribeta; catîr* < daco-gr. *katarases; ceacîr* < lat. *caecare; ceată* < lat. *centum; cergă* < lat. *tergus; chef* < lat. *quies; chiabur* < lat. *habere; chibrit* < lat. *qui*-gr. *pyritês; chior* < lat. *cocles; cioban* < lat. *cabana; ciubuc* < lat. *siphonculus; coaje* < lat. *cortex; dobîndă* < lat. *dependo; drag* < lat. *traho; duh* < lat. *duco; fel* < lat. *velut; flăcău* < lat. *floccus; grajd* < lat. *grex; groază* < lat. *horreo; habar* < lat. *habere; hamal* < lat. *hamus; haz* < daco-gr. *chasmé; iadeș* < lat. *edicere; izmene* < lat. *ex-minuo; jigni* < lat. *se-igneus; mahmur* < lat. *magismorior; marafet* < lat. *marra-fetus; mezeluri* < lat. *medialis; mocan* < daco-gr. *muchon; naiba* < lat. *in-a-ibam; nărod* < lat. *ne-ratus; obicei* < lat. *habitus; obraz* < lat. *ob-rasus; păcală* < lat. *bi-calleo; pingea* < lat. *pinguis; pîrcălab* < lat. *percolo; prost* < lat. *pro-stultus; pușlama* < lat. *pus-lama; resmeriță* < lat. *res-militiae; slavă* < lat. *ex-slau(s); șandrama* < daco-gr. *sanidos-drama; șatră* < lat. *cetra; tain* < *tăiere; țap* < *țeapă; veac* < lat. *vetus; zăbavă* < daco-gr. *za-pauô; zarzavat* < lat. *sero-savat; ziafet* < lat. *dies-festa; zor* < lat. *se-orior* etc., etc.

Cîteva specimene și din nomenclatura toponimică: *Chișinău*

< lat. *qui-signeo; Ialomiţa* < lat. *eluvies; Ilfov* < lat. *eluvialis; Neamţu* < lat. *ne-amicus; Omul* < lat. *hiems; Teleorman* < lat. *deluor-mano* etc.

Şi asemenea monstruositate lexicografică se spune că e „întocmită după cele mai nouă cercetări filologice". — T. P.

SILVIU DRAGOMIR, *Ueber die Morlaken und ihren Ursprung*, în *Bulletin de la section historique (Acad. roum.), XI: Congrès de byzantinologie de Bucarest)*, Bucarest, Cultura naţională, 1924.— Insemnătatea de odinioară a elementului romînesc din peninsula balcanică ne-o dovedeşte şi presenţa lui în partea apuseană a peninsulei, în special în părţile dalmatine, în decursul evului mediu. Studiile lui C. Jireček, Novakovič şi altor învăţaţi, sîrbi mai cu samă, au adus destulă lumină pentru a cunoaşte într'o suficientă măsură vieaţa şi locurile unde trăiau odinioară.

Expresiunea „Morovlah" este de provenienţă bizantină şi a fost folosită de aceştia din veacurile IX-XI, atunci cînd stăpînirea lor s'a întins din nou asupra coastelor nord-dalmatine; noii stăpîni s'au folosit de această denumire pentru a deosebi acest element romînesc de acela din Tesalia şi Epir. Termenul a fost întrebuinţat apoi curent de cancelaria veneţiană.

Basîndu-se pe marea publicaţiune etnografică a lui J. Cvijić *Naselja srpskih zemalja*, autorul în această comunicare cu fapte ce ne sînt cunoscute din altă lucrare a d-sale, *Vlahii şi Morlacii*, stabileşte că aceşti Romîni ca să ajungă pe coasta dalmatină au făcut două etape: prima între Cattaro şi vărsarea Narentei şi a doua între Cetina şi Tersato. Se cercetează din materialul publicat toate urmele de limbă care ar arăta presenţa elementului romînesc în regiunile amintite.

Locul de origine a acestui element romînesc este la răsărit de Drina, în vechea Moesie superioară. In vremea stăpînirei acestor teritorii de către împăratul Vasile II Romînii s'au bucurat de privilegii deosebite, între care cel mai însemnat era acela al aparţinerei tuturor Vlahilor din Bulgaria de biserica din Ohrida. Se pare că, după mărturia unui catalog din veacul al XII-lea, ei au avut un episcopat special cu reşedinţa în Vranje care a dăinuit cu reşedinţa în Prilep sau Florina pînă în secolul al XIV-lea.

Ocupaţia lor de căpetenie era păstoritul; cu toate acestea au avut şi un rol militar special şi nu este exclusă posibilitatea ca între „proniari", acei apărători ai graniţelor, să fi fost un puternic contingent de element romînesc. Cuvîntul „cătun" care se găseşte la aceşti Vlahi este un împrumut din organisaţia militară care s'a întins după aceea şi în vieaţa lor pastorală. Lipsa acestui cuvînt — de origine romanică, după Jireček, sau al-

banes, după părerea lui Jokl — la Aromîni, ne-ar arăta că atunci cînd această organisaţie militară s'a introdus prin veacurile VII-VIII, în partea nordică a acestui ţinut balcanic, Aromînii se scoborîse în părţile Tesaliei şi ale Epirului, unde neavînd nevoie ca să fie apărătorii unei graniţe veşnic ameninţate n'au primit o asemenea organisaţie militară ca aceea din părţile nordice şi apusene ale peninsulei Hemului.

Cînd în veacurile IX-XI Bizantinii au fost siliţi să părăsească Bulgarilor biruitori regiunile Dardaniei şi Moesiei superioare Romînii s'au îndreptat de aici către Bosnia, unde nu găsiau numai păşuni pentru numeroasele lor turme de oi, ci şi o situaţiune social-juridică bine orînduită într'un stat care se organisase temeinic. Resturile populaţiunei romîneşti care s'au topit în masa slavă, în regiunile unde odinioară a fost străvechea locuinţă a Romînilor, au contribuit la crearea unui tip de sat şi de casă romînească în Muntenegru, Albania, Dalmaţia, Serbia-vestică, Novibazar, precum şi în munţii apuseni ai Bulgariei.

Vlahii din Bosnia şi din Croaţia pomeniţi în izvoare de pe la anii 1070-1080 sînt înaintaşii Istrienilor şi Romînilor din insula Veglia. Rotacismul care se vede în resturile de limbă din Bosnia şi Croaţia este un indiciu suficient pentru a putea trage conclusia că graiul acelor Romîni era identic cu cel istroromîn.

Impotriva conclusiei că Romînii din Dalmaţia şi-ar avea patria lor primitivă chiar pe ţărmurile Adriaticei este faptul că ei erau de religiune ortodoxă, ceea ce ar fi o imposibilitate istorică dacă ei s'ar fi născut şi s'ar fi desvoltat într'un mediu de aprigă propagandă şi influenţă catolică. — ALEX. P. ARBORE.

INDICE

ROMÎNĂ

Dacoromînă[1]

Abrud 410
adia 3
albastru 324
albină 320
alęatu 404
alerga 18
amiroană 348
amnar 317
amńazăţ 404
apleca 18
Arada 60
arie 379
baier 316
balţ 316
bărbat 314
blîndă 316
brace 186
brîu 382
căraire 167
carte 14
căuta 18
certa 18, 326
ceti 14
cîine 378
cîrti 411
codru 321
comănac 390
corbă 403
creştet 314
crintă 360
cuvînt 15, 326
dacă 187
de 183
deca 183
desmierda 18
deştept 8
dor 2, 326
dori 403
dreptate 326
dupleca 19
dvorbă 16
dživăn'i 16
falcă 315, 326
fănă 357
făt 314, 326
fată 314
fecior 314
fin 314, 326
flutur 321
frîu 382
fuior 317
furcă 317
furcuţă 405
Goaţa 39
grăunţ 384
greaţă 316
greşi 403
grîu 382
heteş 404
horbă 16
iepuroae 186
ierta 18
immărmuri 19
încărca 58
închina 310
indupleca 19
inimă 6, 316
(în)junghia 325
înlemni 19
întuneca 19
învăţa 10, 326
învăţat 10
învăţătură 10
învita 186
irimă 392
izmene 316
joc 19
juca 19, 326
leagăn 317
leşina 19
lingurea 315
lingurică 315
lingurice 315
linguriţă 315
lucra 19
lume (nume) 393
lupoaie 186
lume 324, 326
mădular 315
maire 167
măreţ 9, 326
mărire 9
marţ 313
mărţişor 313
mătreaţă 317
mătură 325
merge 20, 326
minuine 167
Mogoş 410
moţ 63
muche 325

[1] V. şi glosarul din graiul Moţilor, pag. 83 urm., şi formele din Maramureş, pag. 308-309.

Muncel 366
nămaie 320
nebun 8
nożiță 405
oiki 170
omenie 6
păduire 167
pădure 322, 326
pămînt 326
păstaie 325
petrece 325
pica 325
pîngări 20
pînză 320
pîră 356
pişca 376
pişcătură 405
pricolici 43
răsări 322
răşchitor 319
răvaş 404
rost 315, 320
roşu 7
ruga 310
ruşine 7, 326
saile 167
şale 315, 326
săm 186
sărba 310, 311
sărbătoare 310, 326
săruta 20
scăpăta 322, 326
sca(u)nt 379
schimburi 316
scradă 403
scrie 12
scrisa 311
serba 310, 311
şerpoaie 186
şezut 315
sor 186
ştean 360
straikină 168
strecură 404
striir 392
strîmbătate 8, 326
stup 325
subsuoară 315
suflet 4, 326
Taike 173
taile 167
țară 323
tare 324, 326
teară 186
teleleu 350
ţipa 58
Top 63, 64
tort 320
trage 325
Trîmpoiele 411
turba 20, 326
ura 20, 326
ureike 173.
uri 21, 326
văr 314
vărsat 316
vindeca 21
vită 321
vorbi 16
vornic 16
voroavă 17
vorovire 17
zeighe 173
zgabură 186
zglobiu 9
zînă 312
zugrăvi 12

Istroromînă

albire 320
alergâ 18
ănrent'e 387
bărbât 314
cawlâ 18
ĉertâ 18
codur 321
comarac 390
dinrent'e 386
feĉior 314
fet 314
fete 314
legăr 317
lucrâ 19
lume 324
mere 20
meture 325
mucl'e 325
pănze 320
pemint 323
roiș 170
rugâ 310
săr 383
târe 324
turbâ 20
žucâ 19

Meglenită

albină 320
amnar 317
antunicari 19
baier 316
bărbat 314
dişcl'itor 319
falcă 315
fetă 314
fiĉior 314
ful'or 317
furcă 317
(i)zmeană 316
lăgari 18
legăn 317
l'ertari 18
linguriĉiŭ 315
mănar 317
merziri 20
metură 325
mucl'ă 325
nămal'ŭ 320
nel'inari 319
nibunil'ă 8
picari 325
pimint 323
pisăiri 13, 311
plicari 18
pondză 320
rost 315, 320
rugari 310
sărbătoari 310
scăpătari 322
soară 315
spugăniri 20
suptăsoară 315
ţară 323
tare 324
ţirtari 18
toangă 3
tort 320
traziri 325
uminitate 7
ver 314
vită 321
zonă 312
žucari 19

Aromînă[1]

adil'a 3
adil'os 3

[1] V. şi cuvintele dela pag. 395 urm.

(a)ğucare 19
alăgare 18
alăxămintu 316
albastru 324
alęadzire 14
alg'ină 320
amirărqańe 349
aplicare 18
arăşcl'itor 319
arost 320
aruvirsare 316
aruvirsătură 316
(a)scăpitare 322
(a)urire 21
aurlare 58
bair 316
balţu 316
bărbat 314
blîndă 316
bura 346
căftare 18
clembă 55
codru 321
cręaştit 314
cręştic 314
cuţbaţre 170
cuvendă 18
dizńirdare 18
duręare 3
durut 3
Dzîn 313
dzînă 312
falcă 315
Fărşerot 64
fęată 314
fečŭ 376
fičţor 314
flutur 321
freğŭ 376
ful'or 317
furcă 317
grăpsire 311
gręaţă 316
ğungl'are 325
h'il'in 314
k'icare 325
lęagăn 317
limnusire 19
linguriče 315
linguriţă 315
l'irtare 18
liş(i)nare 19
loc 324
lume 324
lucrare 19
lumtă 393
mădular 315
Mandraličţŭ 56
mărmurisire 19
marţu 313
mătraţă 317
metură 325
mîn(ę)ar 317
mîręaţă 9
moţ 56
nalbastru 324
nămal'e 320
ńardzire 20
ncărcare 58
ncl'inare 310
nduplicare 19
nibun 8
ntunicare 19
nviţat 10
pădure 322
pimintu 323
pîndză 320
pîngînire 20
pistal'e 325
pitręaţire 325
şale 315
sărbătqare 310
scriat 12
scriată 311
scriitură 311
şidzut 315
stup 325
sumsqară 315
ţară 323
ţopă 64
tort 320
tradzire 325
uminil'e 7
uminătate 7
urare 20
ver 314
vindicare 21
zbor 16
zmęană 316

ITALIANĂ

afa 5
ammęzzarę 10
envito 3
fiutola 321
mbizzare 10
mutande 316
vivu 321

SARDĂ

appentare 15
isteza 320

FRANCESĂ

abero 181
abernao 181
abolintchyé 180
abolonjyé 181
ameder 185
bernaoza 181
blange 181
blangier 181
bolengier 181
bourrer 347
converser 18
haribier 181
orer 21
pardienne 313
(ra)versé 352
trepser 185
verchiere 152

PROVANSALĂ

aland(r)á 352
arbourihá 180
bourrá 346
hursero 318
husere 318
land(r)á 351
land(r)aire 351
meirá 316
mutá 316
orar 21
verquiero 152

CATALANA

reversar 352

SPANIOLĂ

ambezar 12
cuitral 150
revesar 352

PORTUGHESĂ

revessar 352

LATINĂ

adventus 15
aequus 8
agina 317
**albaster* 324
**allargare* 18
alvina 320
anima 4, 5
animal 320
animus 6
applicare 18
**arboricare* 181
**arboriculare* 181
bajulus 316
balteus 316
basilica 406
**blandicare* 181
blandus 316
burra 347
**burrare* 347
capo 150
**cautare* 18
cautus 18
certare 18
charta 14
consilium 18
conventus 15
conversari 18
culter 151
Deana 312
**deexcitus* 8
Diana 312, 326
**dismerdare* 18
ecclesia 406
emendare 185
**excapitare* 322
extensa 320
falx 315
fata scribunda 311
fetus 314
**filianus* 314
**filiolus* 317
flutare 321
**flutulus* 321
forare 150
**granucum* 385
**grevitia* 316
**horrire* 21
inclinare 310
**induplicare* 19
**intunicare* 19
**invitiare* 10
invitus 3
**jocare* 19
**laesionare* 19
legere 13
**leviginare* 317
libertare 16
lixa 19
lucrum 20
lucubrare 19
lumen 324
mas 9
**matricia* 317
**medullarium* 315
mergere 20.
orare 20
padulem 322
**pandia* 320
pavimentum 32
**quodrum* 321
**rasiculare* 320
rectus 8
resticula 320
**resticulare* 320
reversare 316, 352
rogare 310
roseus 7
rosionem 7
rostrum 315
rubor 7
salutare 20
sanare 185
secare 149
sedes 315
sella 315
servare 310
sessus 315
silva 322
strambus 8
subala 315
sulcus 149
terra 323
tertiare 185
tortus 8, 320
**transpassare* 185
transversare 185
tunica 19
turbare 20
verbum 17
verpus 151
versare 316, 352
verus 314
**vervecaria* 152
vervella 151
vervex 148
**vervicare* 152
vindicare 21
vita 321
vitium 11

GREACĂ

ἀγορεύειν 17
ἄδικα 55
ἀμηρᾶς 349
ἄνεμος 5
αὐλαξ 169
ἕλκω 149
ἕλος 322
ἐρόω 149, 151
θλαδίας 149
κόπτω 150
ὁμιλία 17
πέμφιξ 5
σκάπτω 150
τζοπόν 63, 64
φάρος 150
φαρόω 150
ψυχή 5

Neogreacă

βερβελιά 151
κουβέντα 18

CELTICĂ

tantra- 320

SLAVĂ

besěda 18
bloto 322
brati 150
brav 150
cělovati 20
čisti 14
duchъ 5
dvorъ 16
dvorba 16
dvorovati 16
dvoroviti 16

horoviti 17
izměna 316
jak 325
kalamanak 390
klępъ 56
kopaně 150
kopati 150
kopiti 150
kriv 8
piša 13
pogan 20
prav 8
pъsati 14
rada 60
rašak 320
sborъ 16
Thalalej 350
světъ 324
tѫga 4
vlěšti 149
vrъvь 149
zlobivъ 9

LITUANĂ

vilkti 149

LIMBI GERMANICE

albern 181
ātum 5
Borch, Barch 150
landern 351
mahal, mahalen 17
recht 8
rûne 151
suoha 149
tripp- 185

ALBANESĂ

afɛ 5
a'i̥ð 325
fɛłk'iṅɛ 315
fijan 314
fl'uturɛ 321
*früm*ɛ 5
früṅ 5
*furk*ɛ 318
he(l')k' 149
*kapt*ɛ 323
kaptim 32
k'ɛrtoṅ 18
kɛšiloṅ 17
*kodr*ɛ 323
kuvɛnt 18
maðɛní 10
mbesoṅ 10
mɛsoṅ 19
mos 57
*šal'*ɛ 315
škopit 150
*škroṅ*ɛ 12
*tsop*ɛ 64
ur̄ɛṅ 21
uroṅ 21
v(ɛ)ła 158, 159
Vla' 158
*zą̄n*ɛ 312

ARMEANĂ

hogi 5
jlem 150

LIMBI IRANICE

änk'ard 3
nafas 5
nəvəsari natək' 311

VECHEA INDICĂ (SANSCRITĂ)

ániti 5
ātmā 5
halá- 150
vadh 149

LIMBI FINO-UGRICE

henki 5
leil, lol 5
magos 411
telelö 350

LIMBI TURCO-TĂTARE

badijäpäima 351
divan 16
jer 324
sokus, sokmak, sokmu 150
tin 5

LIMBI SEMITICE

nafasun 5
nafhatun 5
napāšu 5
rūhun 5
rūah 5

BASCĂ [1]

burkila 318, 353
er̄ebesatze 352
kapeta 323
murkila 318
urk(h)il(a) 318 [1]

[1] V. și terminologia păstorească dela pag. 137 urm.

V. yi ermmuloqiq Pantoressa Iola pag. 187 sum.

CUPRINSUL

Pag.

BACINSCHI I., Probleme sintactice 90, 255
CANDREA I. A., Texte meglenite 100
DENSUSIANU OV., Semantism anterior despărțirei dialectelor romîne 1, 310
Păstoritul la Bascii din Soule 129
PAPAHAGI T., Cercetări în Munții-apuseni 22
Creațiunea poetică populară 263
ROSETTI AL., Lettres roumaines de la fin du XVIe et du début du XVIIe siècle, tirées des Archives de Bistritza 187
ȚENESCU ECAT., Texte populare din Bistrița-Năsăud 328

INSEMNĂRI ȘI RECTIFICĂRI

BOGREA V., Fr. *à nulle autre seconde* 353
DENSUSIANU OV., Lat. *vervex* 148
Vfr. *verchiere*, prov. *verquiero* 152
Arom. *bura* 346
Un aromînism în graiul din Sacele: *amiroană* 348
Rom. *teleleu* 350
Basc. *erebesatze* 352
Asupra furcei de tors la Basci 352
DIACONU I. Două variante ale *Mioriței* 359
PAPAHAGI P., O restabilire 159
PAPAHAGI T., Răspuns la o recensie 156
ROSETTI AL., „Filioque" din *Psaltirea Scheiană* 153
Note asupra rotacismului 354

DĂRI DE SAMĂ

Capidan Th., *Meglenoromânii: I. istoria și graiul lor* (O. D.) . 363
Capidan Th., *Elementul slav în dialectul aromîn* (T. Papahagi) 394
Cohen M., v. Meillet A.

Pag.

N. Drăganu, *Manuscrisul Liceului grănicerescc „G. Coşbuc" din Năsăud şi săsismele celor mai vechi manuscrise romîneşti* (Al. Rosetti) 167
Gauchat M., v. *Glossaire.*
Glossaire des patois de la Suisse romande, par L. Gauchat, J. Jeanjaquet, E. Tappolet et E. Muret (O. D.) 179
Jeanjaquet J., v. *Glossaire.*
Lacea C., *Copiştii „Psaltirei Scheiene"* (Al. Rosetti) 167
Meillet A. et Cohen M., *Les langues du monde* (O. D.) 161
Muret E., v. *Glossaire.*
Papahagi T., *Graiul şi foklorul Maramureşului* (O. D.) . . . 403
Rosetti Al., *Étude sur le rhotacisme en roumain* (O. D.) 382
Tappolet E., v. *Glossaire.*
Valaori I., *Elemente de lingvistică indoeuropeană* (O. D.) . . 165

Indicaţii bibliografice

Archivum latinitatis medii aevi 186
Balkan-Archiv 410
Bartoli M., *Piano generale dell'Atlante linguistico italiano;* v. şi *Breviario* 184
Bertoni G., v. *Breviario.*
Bîrlea I., *Balade, colinde şi bocete din Maramureş* 185
Breviario di neolinguistica; Parte I, di G. Bertoni; Parte II, di M. Bartoli 405
Colas L., *La tombe basque* 409
Corso R, *Folklore* 411
Corso R., *Patti d'amore e pegni di promessa* 412
Drăganu N., *Conjuncţiile* de *şi* dacă: *un capitol de sintaxă romînească* 183
Dragomir S., *Ueber die Morlaken und ihren Ursprung* . . . 414
Friedwagner M., *Zur Aussprache des lateinischen* C *vor hellen Vokalen* 407
Gennep van A., *Le folklore* 408
Grammont M., *Notes de phonétique générale, VIII: L'assimilation* 182
Haust J., *Étymologies wallonnes et françaises* 185
Höeg C., *Les Saracatsans* 411
Resmeriţă A., *Dicţionarul etimologico-semantic al limbei romîne* 413
Revue de linguistique romane 409
Schuchardt H., *Das Baskische und die Sprachwissenschaft* . . 406

A APARUT

I^IUL CONGRES

AL

FILOLOGILOR ROMÎNI

13, 14, 15 APRIL 1925

cu darea de samă a şedinţelor congresului şi următoarele comunicări:

GH. ADAMESCU, *Necesitatea unificărei terminologiei gramaticale.*

I. BIANU, *Transcrierea textelor cirilice.*

V. BOGREA, *Două metode în propunerea Gramaticei comparate a limbilor clasice—o experienţă didactică.*

V. BOGREA, *Glose romineşti în patronimicele armeneşti din Ardeal.*

OV. DENSUSIANU, *Substratul real al unor cuvinte latine:* palor Palatium *şi* Pales.

OV. DENSUSIANU, *Vorbirea populară din puncte nouă de vedere.*

I. POPOVICI, *Fonetica experimentală şi aplicarea ei la studiul limbilor.*

Lei 150

Biblioteca „ASTRA"
— SIBIU —